TEFHİMU'L KUR'ÂN

EBU'L A'LÂ MEVDÛDÎ

Bengisu

بسم الله الرحمن الرحيم

Bengisu: 26
Kaynak Eserler: 1

Tercüme
Urduca aslından tercümesini yapan:
Dr. Ahmed Asrar

Tashih
Hamid Can
Metin Karabaşoğlu

Dizgi
Bahar Dizgi
512 06 89

Sayfa Düzeni
Muharrem Yanık
531 81 43

Kapak
Sina
531 52 79

Baskı-Cilt
Temel Matbaacılık

İstanbul, 1997

TEFHİMU'L KUR'ÂN

Ebu'l A'lâ el-Mevdûdî

6. CİLT

Mütercim
Dr. Ahmed Asrar

Bengisu

Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı
Zemin Kat No:34 Beyazıt-İstanbul
Tel: 516 89 70

EL-HUCURÂT SÛRESİ

Adı: Dördüncü âyette geçen "innel-lezine yunadûneke min-verâ-il hucurâti" ifadesinden alınmıştır. Yani, içinde "Hucurât" kelimesinin geçtiği sûre.

İniş Tarihi: Hem rivâyetler, hem de sûrenin içeriğinden bu sûrenin değişik zamanlarda ve vesilelerle inen emir ve hükümlerden oluştuğu ve bunların konu benzerliği yüzünden bir araya getirildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, rivayetlerden, bu âyetlerin çoğunun Medine döneminin son aşamasında indiği de görülmektedir. Örneğin, bazı müfessirler, 4. âyetin Benî Temim hakkında indiğini ifade etmişlerdir. Benî Temim heyeti Resûlullah'ın mübarek zevcelerinin hücrelerinin dışına gelip, kendisini çağırmaya başlamıştı. Siyer kitaplarının tümünde bu heyetin Hicri 9. yılda geldiği beyan olunmuştur. Aynı şekilde 6. âyet ile ilgili olarak naklolunan çeşitli hadislerde, bunun Veli bin Ukbe hakkında indiği ifade olunmuştur. Resûlullah, Velid bin Ukbe'yi, Beni Mustalik'ten zekât almaya göndermişti, ve Velid bin Ukbe'nin Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğu tarih kitaplarında sabittir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin başlıca konusu, iman sahiplerine yakışır ahlâk ve adâbı Müslümanlara öğretmektir.

Sûrenin ilk beş âyetinde Müslümanlara, Allah ve Resûlüyle ilgili bazı edep kuralları anlatılmıştır.

Daha sonra kendilerine şu öğüt verilmiştir: Söylenen herşeye ve habere inanmak ve ona göre derhal harekete geçmek doğru değildir. Bir kişi veya topluluk hakkında bir haber gelince önce kaynağı ve sonra güvenilirliği iyice araştırılmalıdır. Güvenilirliği ve inanılırlığı yoksa, herhangi bir harekete geçmeden önce meseleyi iyice araştırmak yerinde olur.

Daha sonra, Müslümanların iki grubu arasında anlaşmazlık ve kavga meydana geldiğinde diğer Müslümanların tutumunun ne olması gerektiği anlatılmıştır.

Bundan sonra, toplum hayatında huzursuzluğa yol açan ve insanlar arasındaki ilişkileri bozan kötülük ve ayıplardan Müslümanların kaçınmaları istenmiştir. Birbiriyle alay etmek, birine lâf atmak, birbirine isim takmak, haklarında dedikodu yapmak, başkalarının işlerine burun sokmak, onların özel işlerini kurcalamak, onların arkalarından konuşmak, onları kötülemek v.s. öyle hareketlerdir ki, hem günah sayılıyor, hem toplumda da huzursuzluğa ve fesada yol açıyor. Allahu Teâlâ bunları birer birer sayarak haram kılmıştır.

Bundan sonra dünyada geniş çapta huzursuzluğa, istikrarsızlığa, kavgaya, şiddete ve savaşa yol açan ulusal, ırksal ve toplumsal ayırımlar ve ayrıcalıklara darbe vurulmuştur. Milletler, kabileler ve ailelerin sahte gururu, bencilliği, kibirliliği, başkalarını hor görmeleri ve kendilerini üstün tutmak amacıyla başkalarına her türlü kötülüğü yapmaları, dünyada baskı, zulüm ve katliama yol açan en büyük öğelerdir. Allahu Teâlâ küçük bir âyette şu sözlerle bu kötülüğün kökünü kazımıştır: "Bütün insanların aslı aynıdır; milletlere ve kabilelere ayrılmaları, onların böbürlenmeleri için değil, tanınmaları içindir. Ve bir insanın başka bir insana üstünlük ölçüsü, ahlâk ve faziletten başka bir şey değildir."

En son, imanın isbatının sadece ağızla söylemek olmadığı, aksine bütün içtenlikle Allah ve Resûlünü kabul etmek, fiilen onlara tabi olmak ve bütün samimiyetle can ve mallarını Allah yolunda harcamak olduğu ifade olunmuştur. Ancak bu yolu seçenler gerçek müminlerdir. Kalpleriyle tasdik etmeyip sadece ağızlarıyla İslâmiyet'i kabul ettiklerini söyleyenler ve sanki İslâmiyet'i kabul etmekle Allah'a bir iyilikte bulundukları havasına girenlere gelince, kendileri belki de dünyada Müslüman sayılabilirler ve toplumda da onlara Müslüman muamelesi yapılabilir, ama Allah katında asla mümin sayılamazlar.

EL-HUCÛRÂT SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 18 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا
اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ۝١ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ
أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Ey iman edenler, Allah'ın ve Resûlünün önünde ileri gitmeyin.[1] Allah'tan sakının. Çünkü Allah, işitir ve bilir.[2] Ey müminler, seslerinizi Peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın. Sözle birbirinize bağırdığınız gibi,[3] O'na bağırmayın. Haberiniz olmadan amelleriniz boşa çıkıverir.[4]

Açıklamalar

1. Bu, imanın ilk ve temel şartıdır. Allah'ı Rab ve Allah'ın Resûlünü kendine önder ve rehber olarak kabul eden bir kişi, eğer inancında gerçekten samimiyse, hiçbir zaman kendi fikrini ve görüşünü Allah'ın ve Resûlünün emir ve kararından üstün tutamaz, herhangi bir konuda apayrı bir görüşü benimsemez ve herhangi bir konuda Allah ve Resûlünün herhangi bir emir verip vermediğini, vermişse onun ne oldu-

ğunu araştırmadan kendi kararını veremez ve benzeri herhangi bir davranış içine girmez. Onun için burada, "Ey iman edenler, Allah'ın ve Resûlünün önünde ileri gitmeyin" buyurulmuştur. Yani, onların önüne çıkmayın, onların peşinde olun, onları aşmayın, onlara bağlı olun. Bu buyruk vurgulaması bakımından el-Ahzab sûresinin 36. âyetinden bir adım ilerdedir. Orada, hangi konularda Allah ve Resûlü hükmünü vermişse o konuda bir müminin başka bir karar verme hakkına sahip olmadığı belirtilmişti. Burada ise, iman sahiplerinin kendilerini ilgilendiren konularda acele davranmamaları, öne geçmemeleri ve herhangi bir karar almadan ve adım atmadan önce Allah ve Resûlünün ilgili konularda herhangi bir emrini olup olmadığının araştırılması gerektiği ifade olunmuştur. Yani, herhangi bir konuda Allah'ın Kitabı ve Resûl'ün sünnetinde bir kural konmuşsa ona göre hareket edilmelidir, onun dışına çıkılmamalıdır.

Bu emir ve kural sadece Müslümanların bireysel değil, toplumsal işleriyle de ilgilidir. Aslında, bu İslâm Anayasasının ilk maddesidir ki, bunun dışına ne Müslümanların hükümeti, ne de mahkeme ve parlamentosu çıkabilir. Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mâce'de çeşitli kaynaklara dayanan şu rivâyet yer almıştır: Resûlullah (s.a.v.), Hz. Muaz bin Cebel'i Yemen başhakimi olarak gönderirken kendisine "Sen neye göre karar vereceksin?" diye sordu. Hz. Muaz bin Cebel, "Kitabullah'a göre" dedi. Resûlullah, "Peki, Kitabullah'ta bir mesele ile ilgili emre rastlamazsan ne yaparsın?" diye sordu. O dedi ki, "Resûlullah'ın sünnetine müracaat ederim". Hz. Peygamber, "Onda da istediğin ve aradığın şeyi bulamazsan?" dedi. Bunun üzerine, Hz. Muaz, "O zaman, kendim içtihad ederim" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hazreti Peygamber (s.a.v.), "Peygamberinin temsilcisine Peygamberin beğendiği yolu seçme imkânını veren Allah'a şükürler olsun" dedi. İşte kendi içtihadından önce Kitabullah'ı ve Resûlullah'ın sünnetini araştırıp onlardan direktif almak ve onlara öncelik tanımak, bir Müslüman hakimi, Müslüman olmayan hakimden ayıran hususdur. Aynı şekilde kanunları hazırlamak konusunda ilk kaynağın Allah'ın Kitabı ve daha sonra Resûlullah'ın sünneti olduğu konusunda ittifak edilmiştir. Onun için, fertlerin kıyas ve içtihadları şöyle dursun, tüm ümmetin icmaı bile bunlardan ayrı ve bunlara aykırı olamaz.

2. Yani, eğer siz Allah ve Resûlünden ayrı kendinize göre bir yol

çizmek veya onların emir ve hükümlerine kendi kararlarınızı tercih etmek istiyorsanız, şunu unutmayın ki, bu hareketinizi, niyetlerinizi ve sözlerinizi iyi bilen Allahu Teâlâ'dan gizleyemezsiniz.

3. Resûlullah'ın meclisinde oturanlara ve huzuruna çıkanlara öğretilen edep ve terbiye kuralı işte buydu. Bu öğütün amacı, Müslümanların Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile görüşür ve konuşurken kendisine son derece saygılı olmalarını sağlamaktı. Resûlullah ile konuşurken kimse sesini yükseltmemeliydi. Resûlullah ile konuşurken insanlar, kendileri gibi alelâde bir insan değil, Allah'ın peygamberiyle konuştuklarını unutmamalıydı. Bu nedenle, Resûlullah ile görüşenlerin, kendileri gibi diğer insanlar ile Resûlullah arasındaki görüşmenin farkını bilmeli ve seslerini onunkinden yükseltmemeliydiler.

Bu edeb ve terbiye kuralı her ne kadar Hz. Peygamber'in döneminde yaşayan insanların, meclisinde bulundukları veya onunla karşılaştıkları sırada nasıl konuşmaları ve nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili idiyse de, daha sonra gelen insanlar için de geçerlidir. Daha sonraki dönemde Hz. Peygamber'in mübarek adı anılınca veya O'nun bir hadisi anlatılınca, aynı saygı gösterilmeli ve aynı kurallara bağlı kalınmalıdır. Bunun yanısıra, bu âyette imalı olarak insanların kendilerinden büyük kişilerle konuşurken nasıl hareket etmeleri gerektiği de açıklanmıştır. Bir kişinin, saygıya değer büyük kimselerle konuşurken kendi arkadaşları veya sıradan insanlara davrandığı gibi davranmaması gerekir.

4. Bu buyruk, dinde Resûlullah'ın azametinin ne olduğu açıkça ortaya koymaktadır. Yani, Hz. Peygamber'in dışında bir kişi ne kadar saygıdeğer ve büyük olursa olsun kendisine yapılan bir saygısızlık ve edepsizlik Allah indinde "küfr"e layık bir ceza gerektirmez. Bu, en fazla, bir terbiyesizlik, küstahlık ve görgü kurallarına aykırı bir hareket olabilir. Oysa, Resûlullah'a en ufak bir saygısızlık, bir kişiyi, ömrü boyunca yaptığı iyi ve hayırlı işlerden ve onların sevabından edebilir. Çünkü, Resûlullah'a saygı, kendisini peygamber olarak gönderen Allah'a saygıdır ve O'na karşı saygıda kusur etmek, bizzat Allah'a saygıda kusur etmek demektir.

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ
اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ ۚ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ
۝٣ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ۝٤
وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّىٰ تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ ۚ وَاللَّهُ
غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝٥

3-5: Allah'ın Peygamberi yanında seslerini alçaltanlar, Allah'ın kalplerini takvâ için imtihan ettiği kimselerdir.[5] Onlara bir mağfiret ve büyük ecir vardır. Hücrelerin arkasından (peygambere ait odalar) seni çağıranların çoğu, bundaki (hürmetsizliğe) akılları ermeyen kimselerdir. Eğer onlar, senin yanlarına çıkmana kadar sabretselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.[6] Allah Gafûrdur, Rahîmdir.[7]

Açıklamalar

5. Yani Allah'ın imtihanlarından başarıyla geçen ve kalplerinde gerçekte takvânın (Allah'tan korkma) bulunduğu kanıtlanmış olan kimseler, zâten Allah ve Resûlüne saygıda kusur etmezler. Bu buyruktan aynı zamanda şu anlam da çıkıyor: Kimin kalbinde Peygamber'e saygı yoksa takva da yoktur ve Peygamber'e (s.a.v.) karşı ses yükseltmek sadece bir edepsizlik ve terbiyesizlik değil, aynı zamanda ilgili kişinin kalbinin Allah korkusundan yoksun olmasıdır da.

6. Hz. Peygamber'in mübarek döneminde, kendisinden görgü, edep ve medeniyetin İslâmî kurallarını öğrenenler, çalışmalarına, iş bölümüne ve boş vakitlerine son derece dikkat ederdi. Onlar, Resûlullah'ın Allah'ın üzerine yüklediği vazifelerle ne kadar uğraştığını, ne kadar çalıştığını ve didindiğini ve hemen hemen hiçbir boş vakti olmadığını biliyorlardı. Bu yorucu çalışmaları sırasında elbette belli bir süre istirahat etmesi, dinlenmesi, bazı önemli işlerine bakması ve ayrıca biraz da ailesine vakit ayırması gerektiğinin bilincinde idiler. Dolayısıyla, Resûlullah ancak evinin önünde oturduğu veya mecliste bulun-

duğu sırada kendisiyle görüşmeye çalışıyor, kendisini ortalıkta görmedikleri zaman beklemeyi tercih ediyor ve çok acil bir şey olmadıkça kendisini dışarıya çağırmıyorlardı. Ne var ki, o zamanki Arabistan'da insanlar o kadar medeni değildi ve görgü kurallarını bilmezdi. Sonuç olarak çoğu zaman, edep ve medeniyetten nasibini alamamış olanlar gelip kapısına dayanır ve Allah'a davet eden ve ıslâh çalışmalarını yapanın, sanki dinlenmeye ihtiyacı yokmuş gibi, ve kendileri istedikleri zaman yanına gelip rahatsız etme hakkına sahipmişler gibi, olur olmaz sebeplerle ve canları istediği zaman rahatsız ederlerdi. Bu düşüncesiz ve terbiyesiz kimseler arasında özellikle çevre illerden gelen Araplar da vardı ki, bir uşağı gönderip Resûlullah'a haber verme zahmetine bile katlanmaz, genellikle mübarek hareminin çevresinde dolaşıp kendisini yüksek sesle çağırırlardı. Ashab-ı kiram bu tür çeşitli olayları hadislerinde anlatmışlardı. Aslında Hz. Peygamber (s.a.v.) bu tür hareketlerden rahatsız oluyor, ama yumuşak huyu yüzünden bunlara tahammül ediyordu. Nihayet Allahu Teâlâ bu konuda müdahalede bulundu ve bu gibi terbiyesizlik edenlere serzenişte bulunarak Resûlullah ile görüşmeye geldikleri zaman kendisini göremeyince yüksek sesle çağırmaları yerine sabredip kendisinin çıkıp gelmesini beklemelerini istedi.

7. Yani, şimdiye kadar ne olduysa oldu, eğer bundan sonra bu hata tekrarlanmazsa Allahu Teâlâ, bu kişilerin geçmişteki hatalarını affedecektir ve Peygamberine (s.a.v.) böylesine saygısızlık eden ve rahatsız edenlerden, rahmeti yüzünden herhangi bir hesap sormayacaktır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ إِن جَآءَكُمْ فَاسِقٌۢ بِنَبَإٍ
فَتَبَيَّنُوٓا۟ أَن تُصِيبُوا۟ قَوْمًۢا بِجَهَٰلَةٍ فَتُصْبِحُوا۟ عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَٰدِمِينَ ﴿٦﴾
وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ ٱللَّهِ ۚ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِى كَثِيرٍ مِّنَ
ٱلْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ ٱلْإِيمَٰنَ وَزَيَّنَهُۥ فِى قُلُوبِكُمْ
وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ ٱلْكُفْرَ وَٱلْفُسُوقَ وَٱلْعِصْيَانَ ۚ أُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلرَّٰشِدُونَ ﴿٧﴾

6-7: (Ey mü'minler) eğer bir fasık size bir haber getirirse, onu tetkik edin, Yoksa bilmeyerek bir kavme sataşırsınız da sonra yaptığınıza pişman olursunuz.[8] (Ey mü'minler) bilin ki, içinizde Allah'ın Resûlü vardır. Eğer o, birçok hususta size uysaydı, müşkilât ve zahmete düşerdiniz.[9] Fakat Allah, size imanı sevdirdi. Ve onu kalbinizde süsledi. Küfrü, fasıklığı ve isyanı çirkin gösterdi. İşte bu vasıfta olanlar, hidâyete erenlerdir.

Açıklamalar

8. Pek çok müfessir bu âyetin Velid bin Ukbe bin Ebî Muayt hakkında indiğinde ittifak etmişlerdir. Velid olayı şöyledir: Benî Mustalik Müslümanlığı kabul edince Hazreti Peygamber kendilerinden zekât toplamak üzere Hz. Velid bin Ukbe'yi yolladı. Velid bin Ukbe, Benî Mustalik'in bölgesine gitti, ama herhangi bir yüzden korkup, kabilenin temsilcileriyle görüşmeden Medine'ye döndü ve Resûlullah'a, (s.a.v.) kendilerinin zekât vermeyi reddettiğini ve kendisini öldürmek istediğini söyledi. Hazreti Peygamber Velid'in anlattıklarına çok kızdı ve kabileye karşı bir askerî birlik göndermeye karar verdi. Bazı rivâyetlere göre Resûlullah birliği gönderdi, bazılarına göre ise göndermek üzere idi. Ama bütün rivâyetler şu konuda birleşiyor ki, Beni Mustalik'ın reisi Haris bin Dırar (Ümmül-mü'minin Hz. Cuveyriye'nin babasıdır) bu arada, bir heyetle Resûlullah'ın yanına geldi ve şöyle dedi: "Vallahi, efendim, zekât vermeyi reddetmek ve Velid bin Ukbe'yi öldürmeye yeltenmek şöyle dursun, biz kendisini görmedik bile. Biz iman üzerindeyiz ve zekât vermeye de hazırız". Bazı kelime farkıyla, bu rivâyeti İmam Ahmed, İbn Ebî Hatim, Taberani ve İbn Cerir, Hz. Abdullah bin Abbas, Haris bin Dırar, Mücahid, Katade, Abdurrahman bin Ebi Leyla, Yezid bin Ruman, Dahhak ve Mükatil bin Hayyan'a dayanarak nakletmişlerdir. Hz. Ümmü Seleme'nin rivâyetinde ise bu olay tamamen aynı şekilde Velid bin Ukbe'nin adı verilmeksizin anlatılmıştır.

Böylesine kritik ve nazik bir anda, asılsız bir habere dayanarak büyük bir faciaya yol açılabilirdi. Bu bakımdan, Yüce Allah, önemli bir konuda getirilen bir habere hemen inanmamalarını, haberi getiren kişinin güvenilir olup olmadığını araştırmalarını, bu kişinin yalancı ve fasık ve güvenilir olmadığı anlaşılırsa, getirdiği haber doğrultusunda harekete geçmeden önce haberin doğruluğunu araştırmalarını Müslümanlara bir ilke ve kural olarak tavsiye etmiştir. Bu ilâhî emirden, geniş bir sahayı kapsayan oldukça önemli bir şer'î ilke ortaya çıkmakta-

dır. Bu ilke ışığında, bir İslâm devletinin, güvenilir olmayan bir kimsenin getirdiği bir habere dayanarak bir kişi, bir grup veya bir millete savaş açmasının caiz olmadığı anlaşılmaktadır. Bu ilkeye dayalı olarak muhaddisler, Hz. Peygamber'den hadis rivâyet eden kimselerin özgeçmişini incelemek amacıyla "cerh" ve "tadil" ilmini geliştirmişlerdir. Çünkü rivâyet edilen bu hadisler daha sonraki nesillere etkili olacaktır. Yine İslâm hukukçuları bu ilkeye dayanarak şahitlik müessesesinde, şer'î hükümlere bağlı meselelerde veyahut bir kişinin hakkı, hakuku konusunda fasık bir kimsenin şahitliğini kabul etmemişlerdir. Ancak fıkıh âlimleri arasında, günlük, sıradan her haber ve haber veren kişi hakkında araştırma yapılmasına gerek olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Çünkü âyette "nebbe" kelimesi kullanılmıştır. Nebbe, her haber için değil, sadece önemli haber için kullanılır. Bu sebeple, fakihler, bu kuralın genel durumlara uygulanmayacağı kanısına varmışlardır. Örneğin, siz birini ziyaret etmeye gidiyorsunuz ve evine girmek için izin istiyorsunuz; içeriden biri, "girin" diyor. Bu durumda ev sahibi adına sizi buyur eden kişinin fasık veya salih olduğunu araştırmaya gerek kalmadan siz içeriye girebilirsiniz. Aynı şekilde âlimler, inancı bakımından fasık olan ve fakat yalan söylemeyen ve kötü bir ahlâka sahip olmayan kimselerin tanıklığının geçerli olduğu, böyle kimselerin inanç bozukluğunun, rivâyet ve tanıklıklarını kabule mani olmadığı konusunda da görüş birliği içindedirler.

9. Gerek yukarıdaki ifade ve bağlam, gerekse çeşitli müfessirlerin açıklamalarından, Benî Mustalik ile ilgili olarak Velid bin Ukbe'nin verdiği habere dayanarak Resûlullah'ın (s.a.v.) kendilerine karşı askerî bir müdahalede bulunmakta tereddüt ettiği, ama bazı sahabelerin, derhal sefer başlatılmasında ısrar ettikleri anlaşılmaktadır. İşte burada bu sahabeler uyarılmakta, kendilerine şöyle buyurulmaktadır: "Unutmayınız ki, aranızda Hazreti Peygamber (s.a.v.) vardır; o meselelerinizi ve içyüzlerini sizden daha iyi bilmektedir. Bazı önemli konularda onun sizin uygun gördüğünüz şekilde hareket etmesini istemeniz tasvip edilmeyen bir cür'at ve cesarettir. Sizin söylediğiniz her şeye göre hareket edilirse, bazan öyle facialar ile karşılaşılabilir ki sonra siz de pişman olursunuz."

فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ۝

8: Bu Allah'tan bir fazilet ve bir nimettir.[10] Allah, Alîmdir, Hakîmdir.[11]

Açıklamalar

10. Yani, tüm Müslümanlar değil, sadece bazı Müslümanlar bu hataya düşmüşlerdir. İslâm topluluğunun doğru yolda kalması, onların imanı sevdirip küfr, fısk ve isyan yolundan kendilerini nefret ettirmesi, Allah'ın bir lütfu ve ihsanıdır. Bu âyetin iki bölümü, iki ayrı gruba seslenmektedir: "Eğer o, birçok hususta size uysaydı" biçimindeki ifade tüm Müslümanlara hitaben kullanılmamıştır. Tam aksine, bunlar Hz. Peygamber'den Benî Mustalik'a ordu göndermesini isteyen sahabelerdir. "Fakat Allah size imanı sevdirdi" şeklindeki ifade ise genel anlamdadır. Bu ifade ile kendi görüşleri üzerinde ısrar ederek Hz. Peygamber'e (s.a.v.) karşı gelmeyen, imanlarının gereği ona güvenip, itaat eden sahabelere seslenilmektedir. Bu, kendi görüşlerinde ısrar eden sahabelerin mü'min olmadıkları anlamına gelmez. Burada sadece bu sahabelerin bir hata yaptıkları anlatılmaktadır. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v.) henüz aralarında bulunuyor olmasına rağmen kendi görüşlerinde ısrar etmiş ve bunun üzerine Allahu Teâlâ, yaptıkları hataya değinerek sonuçları bakımından onları uyarmıştır: "İmanın gereği, diğer sahabeler gibi Hz. Peygamber'e güvenmek ve onun görüşünü paylaşmaktır."

11. Yani, Yüce Allah'ın fazilet ve inayeti körü körüne dağıtılmaz. Allahu Teâlâ bu büyük nimeti kime verirse hikmetiyle verir ve layık olduğunu bildiği için verir.

وَإِنْ طَآئِفَتَانِ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَىٰهُمَا عَلَى الْأُخْرَىٰ
فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّىٰ تَفِيءَ إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا
بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ۝٩

9: Şayet müminlerden iki taife döğüşürlerse[12], aralarını düzeltip barıştırın.[13] Eğer onlardan biri, diğeri üzerine zulüm ve tecavüz ediyorsa, Allah'ın emrine baş eğinceye kadar o zulüm ve tecavüz edenle savaşın.[15] Eğer baş

eğerse, adaletle aralarını bulup barıştırın.[16] Ve adaletten ayrılmayın. Zira Allah, adaleti gözetenleri sever.[17]

Açıklamalar

12. "Müminlerden iki taife döğüştüğü zaman" değil, "şayet müminlerden iki taife döğüşürlerse" denilmiştir. Bu ifade kendiliğinden, Müslümanların, aralarında kavga etmelerinin alışılmış bir şey olmadığının ve olmaması gerektiğini gösteriyor. Zaten mü'min olanların birbiriyle kavga etmeleri iyi bir şey değildir. Ancak, böyle bir olayın nadiren meydana gelmesi halinde, Müslümanların ne yapması gerektiği ileride anlatılmıştır. Ayrıca, dikkat ederseniz, grup veya topluluk yerine "taife" kelimesi kulanılmıştır. Arapça'da "fırka" kelimesi, büyük grup veya topluluk, "taife" de küçük gruplar için kullanılır. Bu da gösteriyor ki, kavga etmek Allah katında hiç tasvip edilmeyen bir olaydır ve Müslümanların büyük gruplarının böyle bir olaya karışması beklenemez.

13. Bu emre, sözkonusu iki grubun dışında bulunan ve aralarını bulmaları mümkün olan tüm Müslümanlar dahildir. Başka bir deyişle Müslümanların iki grubu kavga ediyor ve Müslümanların diğer grupları bunu sessizce seyrediyorsa, bu Allah nezdinde hiç de hoş bir şey değildir. Onun için, ne zaman ki, böyle üzücü bir olay meydana gelir, tüm iman sahipleri çırpınmalı ve aralarını bulmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. Kavgalı tarafların Allah'tan korkmaları istenebilir, savaştan kaçınmaları istenebilir; nüfuzlu kimseler tarafların temsilcileriyle görüşebilir, kavganın sebebini öğrenebilir ve barışı sağlamak için herşey yapabilirler.

14. Bundan anlaşılıyor ki, bu savaş ve kavga, isyancıyı (tecavüz eden taife), isyanı (tecavüz ve zulüm) yüzünden cezalandırmak için değil, aksine Allah'a baş eğmesi ve Allah'a itaat etmesi içindir. "Allah'ın emri"nden, Kitabullah ve Sünnet-i Resûlullah açısından hak olan sözü bu isyankâr grubun kabul etmeye yanaşması, bu hak ölçüsüne göre "tecavüz" sayılan hareketlerden vazgeçmesi kastedilmiştir. İsyancı bir çete veya grup bu emre uyar uymaz, ona karşı kuvvete başvurulmasına son verilmelidir, çünkü savaşın hedefi ve son sınırı zaten budur. Bundan sonra saldırıya devam etmek veya tecavüzde bulunmak kesinlikle yasak ve haksızlıktır. Şimdi, bir anlaşmazlık ve çatışmada Kitabullah ve Resûlullah'ın sünneti açısından bir şeyin "tecavüz" veya

"hak" olduğunu tesbit etme işi toplumda bilgi ve basirete sahip kimselere aittir.

15. Yani, haksızlık veya tecavüz edene böyle yapmasına izin vermek, haksızlığa veya tecavüze uğrayanı kendi haline bırakmak, yahut tam tersine, tecavüz edeni desteklemek de Müslümanların işi değildir. Bunun aksine, Müslümanlar, kavga eden ve savaşan tarafların aralarını bulmakta başarısız kalmaları halinde kimin haklı, kimin mütecaviz olduğunu görmelidirler. Hak üzerinde olanları desteklemeli, tecavüz ve zulüm edenler ile de savaşmalıdırlar. Bu savaş emrini Yüce Allah verdiği için vaciptir ve cihad derecesindedir. Bu, elbette ki, Yüce Peygamberimizin (s.a.v.) "Bunda ayakta duran yürüyenden, ve oturan ayakta durandan daha iyidir" şeklinde tarif ettiği fitneye dahil değildir. Zira, bu fitneden, tarafların şu veya bu taassup, Cahiliyye'nin sahte namusu ve dünya sevgisi için yaptıkları ve hiçbirinin hak üzerinde olmadığı savaş kastedilmiştir. Tecavüz ve zulüm edene karşı hak üzerinde olan tarafın himayesi ve desteği için yapılan kavga ve savaşa gelince, bu fitneye katılmak değil, Allah'ın emrine itaat etmek demektir. Tüm fakihler bu kavga ve savaşın vacip oluşunda ittifak etmişlerdir ve Resûlullah'ın sahabeleri arasında da bu konuda herhangi bir anlaşmazlık yoktu. (Ahkâmü'l-Kur'ân, Cessâs). Hatta, bazı fakihler bunu cihaddan da üstün saymışlardır. Onlar bu konuda örnek olarak Hazreti Ali'yi (r.a.) göstermiş ve kendisinin, halifeliği boyunca kâfirlerle değil isyancılarla savaştığına dikkat çekmişlerdir (Ruhu'l-Meani). Bunun vacip olmayışını göstermek için eğer bir kişi, Hz. Abdullah bin Ömer ve diğer bazı sahabelerin Hz. Ali'nin savaşlarına katılmadığını ortaya koyuyorsa, yanlış yoldadır. Çünkü, Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.) kendisi şöyle demiştir: "Allah'ın bu âyeti gereğince asilere karşı savaşmadığım hususunda olduğu kadar, hiçbir şey kalbimde beni endişeye sevketmemiştir" (el-Müstedrek, el-Hakim: Kitab-ı Marifeti's-Sahabe).

16. Burada sadece iki taraf arasında barış sağlamaktan değil, aralarını adaletle bulup barıştırmaktan sözedilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, hak ile bâtıl arasındaki fark gözetilmeksizin sadece savaşı durdurmak ve haklı tarafı baskı altında tutarak haksız ve tecavüz eden tarafa fazla taviz vermek amacıyla yapılan barış Allah katında uygun ve geçerli değildir. Barış ancak adil bir şekilde yapılırsa geçerlidir ve ancak bununla fesat ortadan kalkar. Yoksa, hak üzerinde olanları baskı

altında tutmak ve mütecavizleri teşvik etmekle, doğal olarak anlaşmazlık ve kavga nedeni olduğu gibi ortada durur, hatta gün geçtikçe artar ve sık sık fesat çıkma ihtimali büyür.

17. Bu âyet, Müslümanlar arasında kavga ve iç savaş ile ilgili hazırlanan şer'î kanunun temelidir. İleride bahsedeceğimiz bir hadisin dışında, bu kanunun herhangi bir açıklamasını Resûlullah'ın sünnetinde bulmak mümkün değildir; zira, Resûlullah'ın söz ve hareketleriyle ayrıntılarının ortaya konmasını gerektirecek, Müslümanlar arası bir savaş, Resûlülah'ın döneminde çıkmamıştır. Daha sonra, Hz. Ali'nin hilâfet döneminde Müslümanlar arasında böyle bir savaş çıkınca bu kanun kendi başına şer'î bir hüküm olarak belirlenmiş ve yeterince açıklık kazanmıştır. O sıralarda birçok sahabe hayatta olduğu için onların davranışları ve verdikleri fikirleriyle İslâm hukukunun bu bölümü bir hayli ayrıntılarıyla ortaya çıkmıştır. Bu hususta Hazreti Ali (r.a.)'nin sözleri ve hareketleri bütün fakihlerin başvurduğu kaynak haline gelmiştir. Biz aşağıda bu kanunun esaslarını açıklıyoruz:

(1) Müslümanlar arası savaşın birkaç şekli vardır ve bunlarla ilgili hükümler ayrıdır:

(a) Birbirleriyle kavga eden ve savaşan her iki grup bir Müslüman devletin teb'ası olabilir. Bu durumda, onların aralarını bulma veya onlardan hangisinin haksızlık ettiğine karar verme ve zor kullanmak suretiyle onu hakka döndürme görevi İslâm devletine ve hükümetine aittir.

(b) Savaşan iki taraf çok büyük ve güçlü olabilir; ikisi İslâm devleti olabilir ve savaşları da dünya uğruna olabilir. Bu durumda iman sahipleri bu fitneye katılmaktan kaçınmalıdırlar, ve tarafları Allah'tan korkutup savaşı sona erdirmelidirler.

(c) Yukarıda (b) maddesinde anılan iki taraftan biri hak üzerinde, diğeri ise mütecaviz olabilir ve her türlü nasihat ve telkine karşı koyma eğiliminde olabilir. Bu durumda iman sahipleri, tecavüz eden tarafa karşı hak üzerinde olan tarafı desteklemelidirler.

(d) Taraflardan biri teb'a olup hükümet, yani İslâm devletine karşı başkaldırmış olabilir. Fakihler bu ayaklanan grup için "âsi" tabirini kullanmışlardır.

(2) "Âsi"ler, yani devlete ve hükümete karşı ayaklanan gruplar da çeşitli olabilirler:

(a) Sadece fesat çıkarmak için ayaklananlar ve ayaklanmaları için herhangi bir şer'î gerekçesi bulunmayanlar. Bu durumda, ister adil olsun, ister olmasın, hükümetin bu âsilerle savaşmasında ittifak edilmiştir; ve Müslümanların hükümetten yana olmaları vaciptir.

(b) Hükümeti devirmeye yeltenenlerin herhangi bir şer'î gerekçesi olmadığı gibi, davranışları ve hareketlerinden zalim ve fasık oldukları görülebilir. Bu durumda hükümet adil ise, ona destek sağlamak şüphesiz vaciptir, ama adil değilse de, asayiş ve düzeni sağlamakla yükümlü olduğu için böyle bir hükümetin ayakta kalabilmesi için asilerle savaşmak vaciptir.

(c) Herhangi bir şer'î gerekçe ile ayaklananlar, ama gerekçeleri bâtıl ve inançları fasit olabilir örneğin "Havâric" (Haricîler). Bu durumda da İslâm devleti, ister adil olsun, ister olmasın, onlarla savşmakta haklı olur ve onu desteklemek vacip olur.

(d) Meşru bir şekilde kurulmuş, başkanı belirlenmiş, âdil bir hükümete karşı isyan edenler. Bu durumda ister şer'î gerekçeleri olsun, ister olmasın, hükümet onlarla savaşmakta haklıdır ve onu desteklemek vaciptir.

(e) Zor ve zulümle ve gayrimeşru bir şekilde kurulmuş zalim bir hükümete karşı ayaklananlar, ki bunlar adaleti tesis etmek ve hududullahı sağlamak amacıyla isyan etmişlerdir ve sözleri ile hareketleri de kendilerinin sâlih kimseler olduğunu gestermektedir, bu durumda kendilerine "âsi"ler damgası vurmak ve kendileriyle savaşmanın vacip olduğunu ifade etmek konusunda fakihler arasında derin anlaşmazlıklar çıkmıştır. Ki bunları biz aşağıda belirtmeye çalışacağız:

Fakihlerin çoğu ve Ehl-i Hadis'in görüşü şöyledir: İktidarı kurulmuş, ülkede asayişi sağlamış, bir devlet nizamını kurmuş, meşru veya gayrimeşru bir şekilde iktidarı ele geçirmiş ve ister âdil ister zâlim olsun bir devlet ve hükümet başkanına karşı ayaklanma, açıkça küfr etmesi durumu (İslâm'dan dönme durumu) hariç, haramdır. İmam Serahsî şöyle diyor: "Müslümanlar bir hükümdarın etrafında toplanmış, onun yüzünden huzur, barış ve istikrar sağlanmış ve yollar emniyete alınmışsa, bu durumda Müslümanların bir topluluğu kendisine karşı ayaklanırsa, kim silah kullanma ve savaşma gücüne sahipse, onun, Müslümanların bu hükümdarıyla birlikte, isyan edenlere karşı savaşması vaciptir" (el-

Mebsût, Bâbü'l-Havaric). İmam Nevevî, "Şerh-i Müslim"de şöyle demiştir: "İmamlara, yani Müslüman hükümdarlara karşı ayaklanma veya savaş, ister fasık, ister zâlim olsunlar, haramdır". İmam Nevevî, bu hususta icma olduğunu ileri sürmüştür.

Ne var ki, icma ile ilgili bu iddia doğru değildir. İslâm hukukçularının büyük bir grubu, ki bunlar arasında ileri gelen âlim ve fakihler yer almaktadır, ayaklananları ancak âdil bir imam veya hükümdara karşı ayaklandıkları takdirde "asi" olarak tanımlamışlardır. Onlar, sâlih kimselerin, fasık ve zalim hükümdarlara karşı ayaklanmalarını, Kur'ân-ı Kerim'in ifade ettiği anlamda "isyan" olarak tanımlamamış ve onlarla savaşmayı da "vacip" olarak kabul etmemişlerdir. İlim sahipleri, İmam Ebu Hanife'nin zalim yönetici ve hükümdarlara karşı savaş ile ilgili görüşünü pek iyi bilirler. Ebu Bekr Cessâs, "Ahkamü'l-Kur'ân"da, İmam-ı Âzam'ın bu savaşı sadece caiz olarak kabul etmediğini ayrıca, uygun ortamda vacip saydığını açıkca ifade etmiştir. (s. 81, s. 29). Nitekim, İmam Ebu Hanife, Zeyd bin Ali'ye, Emevilere karşı ayaklandığı zaman şahsen malî yardımda bulunmakla kalmamış, başkalarının da ona yardım etmelerini istemiştir (el-Cessâs, s. 81). İmam Hazretleri, Mansur'a karşı ayaklanan Nefs-i Zekiyye'yi de hiddetle desteklemiş, ve onun savaşının, kâfirlerle cihaddan daha üstün olduğunu söylemiştir. (el-Cessas, s. 81; Menâkıb-ı Ebi Hanife, el-Kundurî, s. 71-72). Ayrıca, Hanefî fıkhının âlimleri de bu konuda İmam Serahsî'den ayrı bir görüş taşımaktadırlar. İbn Humam, Hidâye şerhi "Fethü'l-Kadir"de şu ifadeyi kullanmıştır: "Fakihlerin çoğu, Hak İmam'a karşı ayaklanan birine âsi demekte ittifak etmiştir". Hanbelîlerden İbn Akîl ve İbnü'l-Cevzî, âdil olmayan imama veya hükümdara karşı ayaklanmayı caiz olarak kabul etmişlerdir, ve buna delil olarak Hz. Hüseyin'in isyanını göstermiştir (el-İnsaf, Bâbü'l-Kıtal, Ehi'l-Bağı). İmam Şafiî, "Kitab-ül Umm"da, ancak âdil imam veya hükümdara karşı ayaklanan birini "âsi" olarak kabul ediyor (s. 135). İmam Malik'in görüşü ise "Müdevvene"de şöyle naklolunmuştur: "Ayaklananlar, âdil imama (hükümdar) karşı savaşmak için çıkarlarsa, onlarla savaşılmalıdır" (s. 407). Kadı Ebu Bekr ibnü'l-Arabî, İmam Malik'in şu sözlerini nakletmiştir: "Eğer bir kişi, Ömer bin Abdülaziz gibi adil bir hükümdara karşı ayaklanıyorsa, onu defetmek vaciptir. Başka türlü bir hükümdara gelince, onu kendi haline bırakın. Allah onu başka bir zalim tarafından cezalandıracaktır. Ve üçüncü bir zalim ikisini de cezalandıracaktır." İmam Ma-

lik'in bir sözü de şöyle naklolunmuştur: "Eğer bir imama (hükümdar) biat edilmiş ve daha sonra kardeşleri ona karşı ayaklanırsa ve eğer hükümdar âdil ise, onlarla savaşılacaktır. Bizim dönemimizin imamlarına (hükümdarlarına) gelince, onlara biat yoktur, zira onların biatı zorla yapılmıştır." Kadı Ebu Bekr'in Sahnûn'a dayanarak açıkladığı Malikî ulemanın görüşü şudur: "Savaş ancak âdil olan imamın (hükümdar) yanında yapılır; ister ilk imam âdil olsun, ister ona karşı ayaklanan kişi. Ancak ikisi de âdil değilse, onlardan uzak durun. Maamafih, sizin canınıza kastedilir, yahut Müslümanlar zulme uğrarlarsa, mukavemet ediniz." Kadı Ebu Bekr, çeşitli mezheplerin bu görüşlerini açıkladıktan sonra şu kuralı ortaya koyuyor: "Biz, hak sahiplerinin kendi imameti (liderliği) için ileri sürdüğü imamın (hükümdar) dışında kimsenin yanında savaşmayacağız."

(3) Eğer ayaklananların sayısı az, onların arkasında büyük bir güç yok ve silahları ile araç-gereçleri de pek fazla değilse, onlara ayaklanma ile ilgili kanun uygulanmayacaktır; aksine onlar hakkında yürürlükteki olağan ceza kanunuyla ilgili hükümler uygulanacaktır. Örneğin, ellerini kana bulamışlarsa, onlardan kısas alınacaktır; mallara zarar vermişlerse, onların bedeli alınacaktır. Ayaklanma veya isyanla ilgili kanun ancak büyük askerî güce sahip, çok kalabalık ve büyük miktarda silah, araç ve gerece sahip oldukları zaman uygulanır.

(4) Ayaklananlar, fasit inanç ve görüşleri ile hükümet veya hükümdar (yönetici) hakkındaki düşmanca eleştirilerini yönelttikleri ve fiilen herhangi bir isyankârca harekette bulunmadıkları sürece ne öldürülebilir, ne hapse atılabilirler. Kendilerine karşı savaş, ancak fiilen silahlı bir ayaklanmayı ve katliamı başlattıkları zaman açılacaktır. (el-Mebsût, Bâbü'l-Havâric, Fethü'l-Kadir, Bâbü'l-Begât, Ahkamü'l-Kur'ân, el-Cessâs).

(5) Âsilere karşı savaş açmadan önce, Kur'ân-ı Kerim'in tavsiyesine uygun olarak kendileri ayaklanmadan vazgeçip adaletli yola gelmeye çağrılacaklardır. Eğer bazı tereddüt ve şüpheleri varsa, giderilmeye çalışılacaktır. Ama yine de yola gelmezler ve çarpışmayı ilk önce onlar başlatırlarsa, onlara savaş açılmalıdır (Fethü'l-Kadir, Ahkamü'l-Kur'ân, el-Cessâs).

(6) Âsilerle savaş sırasında dikkat edilecek kurallar, Hz. Abdullah bin Ömer'e dayanılarak Hakim, Bezzar ve el-Cessas tarafından naklo-

lunan, Resûlullah'ın şu buyruğuna dayanır: "Resûlullah, Hz. Abdullah bin Mes'ud'a, "Ey İbn Ümm-i Abd, biliyor musun, bu ümmetin âsileri hakkında Allah'ın emri nedir?" diye sordu. Hz. Abdullah, "Allah ve Resûlü bunu daha iyi biliyorlar" diye cevap verdi. Resûlullah şöyle buyurdu: "Onların yaralıları esir alınmayacaktır (veya onlara el kaldırılmayacaktır), onların esirleri öldürülmeyecektir, onlardan kaçanlar izlenmeyecektir ve onların malları ganimet olarak dağıtılmayacaktır." Bu kanunun ikinci kaynağı, Hz. Ali'nin (r.a.) söz ve hareketleridir, ki bu hususta bütün fakihler ittifak etmişlerdir. Hz. Ali, Cemel savaşını kazandıktan sonra şu emri verdi: "Kaçanları takip etmeyin, yaralılara saldırmayın, esir alınanları kılıçtan geçirmeyin, teslim olana canını bağışlayın, onların evlerine girmeyin ve kadınlarına kötü muamele yapmayın, eğer o kadınlar size küfrediyorsa da." Hz. Ali (r.a.)'nin ordusundaki bazı kimseler, muhalifler ve onların çoluk çocuklarının esir alınıp dağıtılmasını istediler. Buna son derece sinirlenen Hz. Ali (r.a.), "Pekâlâ, sizden kim Ümmü'l-Müminin Hz. Âişe'yi paylaşmak istiyor?" diye serzenişte bulundu.

(7) Yine Hz. Ali (r.a.)'nin söz ve hareketlerine dayanarak belirlenen, âsilerin mallarıyla ilgili kural şöyledir: İster onların ordusunda, ister onların arkasında veya evlerinde bulunmuş olsun, ister onların kendileri ölmüş ve hayatta olsun, malları ne ganimet sayılacak, ne de savaşı kazanan orduda dağıtılacaktır. Ancak bazı malları ziyan olmuşsa onların tazminatı da ödenmez. Savaşın sona ermesi ve ayaklanmanın bastırılmasından sonra malları kendilerine geri verilecektir. Silahları ve binekleri savaş sırasında ele geçirilirse kendileri aleyhine kullanılabilecek, ancak savaşı kazananların malı, yapılıp dağıtılmayacaktır. Ve tekrar ayaklanmaları gibi bir ihtimal yoksa, bu silahlar da kendilerine geri verilecektir. Sadece İmam Ebu Yusuf, bunların hükümet tarafından ganimet olarak kabul edileceğini ifade etmiştir. (el-Mebsût, Fethü'l-Kadir, el-Cessâs).

(8) Onların esirleri, kendilerinden tekrar ayaklanmayacaklarına dair söz alındıktan sonra serbest bırakılacaklardır (el-Mebsût).

(9) Âsilerin kafaları kesildikten sonra kesik başlarının sergilenmesi ve dolaştırılması son derece iğrenç (mekrûh) bir harekettir, çünkü, Resûlullah, ölülere dokunulmasını ve onların organlarının kesilmesini yasaklamıştır. Nitekim, Rum Patriğinin kesik başı Hz. Ebu Bekr'e geti-

rildiğinde kendisi çok kızdı ve "Bizim işimiz, Rumlar (Bizanslılar) ile İranlıları taklid etmek değildir" dedi. Kâfirlere bile revâ görülmeyen bu hareket, Müslümanlara karşı elbette ki, tamamen yasaktır (el-Mebsût).

(10) Savaş ve çarpışmalar sırasında âsilerin yol açtığı can ve mal kaybı ne olursa olsun, savaşın sona ermesi ve barışın sağlanmasından sonra herhangi bir kısas veya tazminat ödemek zorunda kalmayacaklardır. İsyan yangını tekrar çıkmasın diye, onlardan ne ölenler için kısas, ne de kaybolan mallar için tazminat alınacaktır. Sahabeler arasındaki savaşlarda bu kurala titizlikle uyulmuştur. (el-Mebsût, el-Cessâs, el-Ahkamü'l-Kur'ân, İbnü'l-Arabî).

(11) Âsiler hangi bölgeleri ele geçirip kendi düzenlerini kurmuş ve teb'adan zekât, vergi ve benzeri paralar v.s. toplamışsa, hükümet o bölgeleri geri aldıktan sonra ilgili kimselerden benzeri ödemeler yapmalarını isteyemez. Eğer âsiler, bu malları şer'î şekilde harcamışsa, oradakiler Allah indinde kendilerine olan borçlarını ödemiş sayılır. Ancak şer'î esaslara göre harcamamışlarsa, bu, Allah'a borçları olanlar ile Allah arasındaki bir iştir ve istiyorlarsa, zekât ve diğer vergilerini tekrar ödeyebilirler (Fethü'l-Kadir, el-Cessâs, İbnü'l-Arabî).

(12) Asilerin ele geçirdikleri bölgelerde kurulan mahkemelerin kadıları (hakimleri) adil ise ve şeriata göre kararlar vermişse, kendilerini tayin edenlere isyan suçu sabit olsa bile, yerlerini koruyabileceklerdir. Ancak verdikleri kararlar gayrişer'î ise ve ayaklanmanın bastırılmasından sonra ilgili davalar tekrar hükümete ait mahkemelere getirilirse, bu kararlar uygulanmayacaktır ve verilen cezalar infaz edilmeyecektir. Ayrıca, âsilerin kurduğu mahkemeler tarafından çıkarılan tutuklama emri veya mahkemeye celp emri, hükümetçe kurulan mahkemeler tarafından kabul edilmeyecektir. (el-Mebsût, el-Cessâs).

(13) Âsilerin tanıklığı İslâm mahkemelerinde kabul edilmeyecektir, zira adil kimselere karşı savaşmak fısktır. İmam Muhammed diyor ki: Âsiler fiilen çarpışmadığı ve âdil kimselere karşı fiilen ayaklanma hareketinde bulunmadığı sürece tanıklıkları kabul edilecektir, ama bir kere savaşa başlamışlarsa, tanıklıkları kabul edilmeyecektir (el-Cessâs).

Bu emir ve hükümler, kâfirlerle savaş ve Müslüman âsilerle savaşın hukukî esasları arasındaki farkı açıkça ortaya koymaktadırlar.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ۝

10: Mü'minler ancak kardeştirler. Öyleyse iki kardeşinizin arasını düzeltin.[18] Ve Allah'tan korkun ki, rahmete nail olasınız.

Açıklamalar

18. Bu âyet, dünyadaki Müslümanlardan meydana gelen evrensel kardeşliğin temelini oluşturur. Bu emir ve öğretinin sayesindedir ki, dünyada Müslümanlar kadar aralarında yakınlık, sevgi, dayanışma ve yardımlaşmanın bulunduğu başka bir din ve hayat düzeni kurulamamıştır. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.), İslâm kardeşliğinin bu meziyet, fazilet ve erdemini çeşitli vesilelerle dile getirmiştir:

Hz. Cerir bin Abdullah'ın dediği gibi, "Resûlullah (s.a.v.) benden üç konuda biat almıştı: Birincisi, namaz kılacağım, ikincisi, zekât vereceğim ve üçüncüsü, her Müslümanın yardımcısı ve destekçisi olacağım" (Buhari: Kitabü'l-İman).

Hz. Abdullah bin Mes'ud'un naklettiği hadise göre, Resûlullah (s.a.v.) buyurdular: "Müslümana küfretmek fısktır ve onunla küfretmek küfrdür" (Buhari, Kitabü'l-İman; Müsned-i Ahmed'de benzeri bir hadis Hz. Said bin Malik tarafından naklolunmuştur).

Hz. Ebu Hureyre (r.a.)'nin anlattığına göre Resûlullah'ın (s.a.v.) emri şöyledir: "Her Müslümana, başka bir Müslümanın can, mal ve namusu haramdır" (Müslim, Kitabü'l-Birr ve's-Sile, Tirmizi, Bâbü'l-Birr ve's-Sile)

Hz. Ebu Said Hudri (r.a.) ve Hz. Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, onu yalnız bırakmaz, ona hakaret etmez. Bir Müslümanın, Müslüman kardeşine hakaret etmesi zâten en büyük günahtır" (Müsned-i Ahmed).

Hz. Sehl bin Sa'd es-Sâ'idî, Resûlullah'ın (s.a.v.) şu mübarek sözlerini nakletmiştir: "Bir Müslüman, iman sahipleriyle baş ve gövde

gibidir. Bir Müslüman, iman sahiplerinin her acısını, bir başın, vücudun herhangi bir kısmındaki acısı gibi duyar" (Müsned-i Ahmed) Buna benzer bir hadis şöyledir: "Müminler arasındaki merhamet, sevgi ve dert ortaklığı, tıpkı bir vücudun durumu gibidir. Nasıl ki, vücudun bir kısmında hissedilen acı bütün vücudu rahatsız eder ve uykusuz kalmasına sebep olur" (Buhari ve Müslim).

Bir başka hadis-i Resûlullah şöyledir: "Bir mü'min bir başka mümin için bir duvar gibidir; öyle bir duvar ki, bunun bir bölümü başka bir bölümünü güçlendirir" (Buhari, Kitabu'l-Edeb, Tirmizi).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ
أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ
وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ
بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

11: Ey[19] iman edenler, Bir kavim, diğer bir kavimle alay etmesin. Olur ki, alay edilenler (Allah indinde) bunlardan (alay edenlerden) daha hayırlıdır. Kadınlar da başka kadınlarla dalga geçmesinler. Mümkündür ki, dalga geçilenler, bunlardan (eğlenceye alanlardan) daha hayırlı olurlar.[20] Hem kendi kendinizi ayıplamayın.[21] Ve kötü lâkaplarla birbirinizi çağırmayın[22] İmandan sonra fâsıklık ne fena isimdir.[23] (Bu gibi şeylerden) tevbe etmeyenler, kendilerine zulmedenlerdir.

Açıklamalar

19, Geçen iki âyette Müslümanlar arasındaki kavga ve savaşla ilgili gereken talimat verildikten sonra iman sahiplerinin, birbirleriyle din gibi kutsal bir bağ ile bağlı olmaları açısından birbirlerinin kardeşleri olduğu ve Allah'tan korkarak aralarındaki ilişkiyi iyi bir şekilde sürdürmeleri gerektiği vurgulanmıştı. Şimdiki âyette, bir toplumda insanlar arasındaki ilişkileri bozan büyük ayıp ve kötülüklerden genel hatlarıyla sözediliyor ve bunlardan kaçınılmak isteniyor. Birbirinin namusuyla oynamak, birbirinin kalbini kırmak, birbiri hakkında söylentiler çıkarmak, birbirinin zaaf ve ayıplarını aramak öyle şeylerdir ki, in-

sanlar arasında kırgınlık ve düşmanlıklara yol açarlar ve başka sebep ve unsurlarla birleşerek büyük badirelere ve fitnelere zemin hazırlarlar. Bu hususta ilerideki âyetlerde yer alan emirler ve hadislerde bulunan açıklamalara dayanılarak başlı başına bir "Tahkir ve Tezyif Kanunu" hazırlanabilir. Maalesef Batıda tahkir ve tezyif kanunları öylesine hatalı ve eksiktir ki, bunları uyarınca mahkemeye başvuran bir kişi, namusundan bir parça daha kaybetmiş oluyor. İslâmî yasalar ise, bunun tam tersine, herkesin şeref ve haysiyetini koruma altına alır, bunu kutsal bir görev sayar ve hiçbir kimsenin bir başkasının onurunu kırmasına izin vermez. Ayrıca, hiçbir kimsenin, haklı veya haksız, şeref ve haysiyetiyle oynamasına izin vermez. Şeref ve haysiyetiyle oynanmak istenilen kimse, ne tür bir kişiliğe sahip olursa olsun, küçük düşürülemez; ancak yapılan hukukî suçlamanın kanıtlanma (şer'î olma) durumu bundan müstesnadır.

20. "Dalga geçmek"ten sadece sözlü eleştiri, alay ve istihza kastedilmemiştir; buna birini taklid etmek, birine kötü kötü işaret yapmak, onun bir sözü, hareketi, suratı, kıyafeti veya görünümüne karşı yahut onun bir ayıbına karşı insanların dikkatini çekip gülmek ve alaya almak da dahildir. Asıl yasak olan husus, bir kişinin başka bir kişiyi küçük düşürmesidir, çünkü küçük düşürmek mutlaka kendini üstün tutmak ve başkasına hakaret etmek demektir ki, ahlâk açısından son derece kötü ve ayıplanacak bir harekettir? Bununla ayrıca ilgili kişinin kalbi kırılır, toplumda kavga ve fesat meydana gelir. İşte bu nedenle, bu tür davranış haram kılınmıştır.

Erkekler ile kadınlardan ayrı ayrı sözetmek demek değildir ki, erkeklerin kadınlarla dalga geçmeleri yahut da kadınların erkeklerle alay etmeleri caizdir. Aslında ikisinden ayrı ayrı bahsetmenin sebebi, İslâm'ın karma (kadınlı-erkekli) bir topluma tamamen karşı olmasıdır. Bir toplum veya mecliste aşırı derecede samimi, lâubâli ve serbest bir biçimde birbirlerini küçük düşürme eylemi gayet doğaldır. İslâm toplumunda ise kadınlar ile erkeklerin bir araya gelip gayet serbest bir biçimde eğlenmeleri, birbirleriyle dalga geçmeleri ve oynaşmalarına hiç imkan verilmemiştir. Onun için, İslâm toplumunda kadınlar ile erkeklerin bir araya gelip birbirleriyle dalga geçmeleri ve oynaşmaları düşünülemez.

21. Asıl kelime "lemzâ"dır ki, alay ve istihzânın yanısıra sataş-

mak, lâf atmak, suçlamak, iftira etmek, ayıplamak, açıkça veya gizlice veya anlamlı bir biçimde birini kınamak gibi anlamlar taşımaktadır. Bütün bu fiiller, birbirleriyle olan ilişkileri bozduğu ve toplumda huzursuzluk ve kavgaya neden olduğu için haram kılınmıştır. İlâhî kelâmda çok ince bir şekilde, "başkalarını ayıplamayın" yerine "kendi kendinizi ayıplamayın" buyurulmuştur, yani başkalarını alaya alan ve ayıplayan aslında kendi kendini ayıplar ve lânetler. Gayet açıktır ki, bir kişinin kalbinde, başkaları hakkındaki kötü düşünce ve duygular iyice yerleşip patlama noktasına gelmeden, onun ağzı başkaları aleyhinde açılmaz. Böylece, bu tür düşünce ve duyguları besleyen bir kişi, başkalarından önce kendi nefsini kötülüğün ve fesadın yuvası haline getirmiş olur. Ve başkalarına lâf attığı ve onlarla sataştığı zaman, başkalarını, kendine saldırmaya imkân verdiği anlamı ortaya çıkar. Bir kişinin, sırf kendi dürüstlüğü yüzünden onun sataşmalarına boş vermesi ayrı bir konudur; ancak zehir gibi diliyle hedef aldığı kimsenin kendisine saldırması için kendisinin zemin hazırladığı bir gerçektir.

22. Bu emrin gayesi, bir kişinin, hoşuna gitmediği veya küçük düşürüldüğü ve kötülendiği bir isim veya lâkapla çağırılmamasını sağlamaktır. Örneğin, birine münafık veya fasık demek, birine kör veya topal demek, birine kendisi ya da anne-babaları yahut ailesinin herhangi bir ayıbı ve zaafı yüzünden belli bir ad takmak, birini, Müslüman olduktan sonra eski dini yüzünden Yahudi veya Hıristiyan diye çağırmak, ve küçük düşürücü nitelik olan bazı lakap ve ünvanları bir kişiye, bir aileye, bir topluluğa veya millete takmak v.s. Bu emir ve kuralın kapsamına, sadece kendi yapı ve şekilleri bakımından kötü olan, ancak herhangi bir kötü anlam, kınama veya horlama anlamını taşımayan, aksine takılan kimselerin belirgin özelliği haline geliveren lâkap ve ünvanlar girmez. Bu sebeple, muhaddisler, insanların adları arasında "Süleyman el-A'miş" (Kel Süleyman) ve "Vasılu'l-Ahdab" (Kambur Vasıl) gibi isimleri geçerli saymışlardır. Ayrıca, aynı isimde birkaç kişi bulunuyorsa, onlardan birbirini ayırmak için birine bir ad takılabilir, gerçi bu tür adlar da kötü gözükebilir. Meselâ, Abdullah adında birkaç kişi var ve onlardan biri kör ise, onu belirlemek için ona "kör Abdullah" diyebiliriz. Aynı şekilde biraz ayıplar ve eksikliği ortaya koyar nitelikte bazı lakap ve ünvanlar var ki, aslında sevgi ve samimiyeti belirtmek için takılır ve bunların takıldığı kimselerin de hoşuna gider; meselâ, Ebu Hureyre (Kedinin Babası) ve Ebu Turab (Toprağın Babası).

23. Yani bir mümine, mümin olmasına rağmen pis ağızlı ve argo konuşan biri olması yakışmaz ve son derece utandırıcı bir şeydir. Bir kafir eğer başkalarıyla alay etmesi, başkalarına laf atması ve onlara kötü adlar takması bakımından ün salmışsa, bu insanlık adına iyi ve övünecek bir şey olmamasına rağmen, onun küfrüne yakışır. Ne var ki, bir kişi, Allah'a, Resûlüne ve âhirete iman ettikten sonra böylesine kötü huylar edinir ve küfürbaz olmakla ün salarsa, gerçekten utançtan ölmesi gerekir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجْتَنِبُواْ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ
وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ
أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ إِنَّ ٱللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

12: Ey iman edenler, birçok zanlardan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır[24] Birbirinizin kusurunu araştırmayın.[25] Bir kısmınız bir kısmınızı çekiştirmesin.[26] Hiçbiriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?[27] Siz ondan tiksinirsiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah, tevbeyi kabul eder, çok merhametlidir.

Açıklamalar

24. Zan tamamıyla yasaklanmamıştır, sadece çok aşırı derecede zan, ve zannın her türlüsünde bulunmak haram kılınmıştır; bunun sebeb olarak da bazı zanların günah sayılması belirtilmiştir. Bu emri iyice anlayabilmemiz için, zannın kaç çeşidi olduğunu ve her birinin ahlâkî şeklinin ne olduğunu görmemiz lazımdır:

Bir çeşit zan var ki, hem ahlâk açısından iyi, hem din açısından gerekli ve takdire şayandır. Örneğin, Allah ve Resûlü ile iman sahipleri hakkındaki iyi niyetli zan, ya da insanların ilişki içinde oldukları kişiler hakkındaki iyi zan, ki onlar hakkında kötü düşünmek için herhangi bir neden bulunmaz.

İkinci çeşit zan var ki, pratik hayatta buna başvurmaktan başka çare yoktur. Meselâ, bir mahkemenin işi, zan veya kanı olmaksızın yürümez. Bir hakim mahkemede verilen ifade ve tanıklıkları inceleyip bel-

li bir kanıya vardıktan sonra ancak kararını verebilir. Zira, o her davayı şahsen bilme yeteneğine ve imkanına sahip değildir ve tanıklıklara dayanarak varılan karar genellikle inanca değil, zanna bağlı olur. Aynı şekilde, herhangi bir kararın verilmesi gerektiği ve gerçekleri bilme imkanının bulunmadığı birçok meselelerde bir insanın zanda bulunup karar vermesinden başka çaresi kalmıyor.

Zannın üçüncü bir çeşidi var ki, kötü niyete ve kötü düşünceye dayanır, ancak caiz sayılır ve günah olarak kabul edilmez. Meselâ, bir kişi veya topluluğun geçmişi, karakteri, davranışları ve diğer faaliyetleri açısından iyi zanna layık olmayan ve hakkında kötü düşünmek için yeterli nedenler bulunan belirtiler görülebilir. Böyle bir durumda elbette ki şeriat, bir kişinin saf saf onun hakkında iyi düşünmesini, zannetmesini emretmez. Ancak bu caiz kötü zannın son sınırı, onun muhtemel şerrinden kurtulmak için gereken tedbirler almaktır. Bunun ötesine gidip, sadece zan yüzünden onun aleyhinde herhangi bir harekette bulunmak doğru değildir.

Aslında bir günah olan dördüncü tür zan, bir kişinin başka bir kişi veya topluluk hakkında gereksizce ve sebepsiz kötü düşünmesi, yahut başkaları hakkında daima kötü düşünmesi ya da dış görünüşleri bakımından dürüst ve temiz olan kimseler hakkında kötü düşünmesidir. Aynı şekilde, bir kişinin, söz veya fiilleriyle aynı derecede iyilik veya kötülük yapma ihtimali bulunmasına rağmen sadece kötü zanna dayanarak onun mutlaka kötülük yapacağını düşünmek de günahtır. Örneğin, iyi huylu bir insan, bir meclisten kalkarken yanlışlıkla kendi ayakkabısı yerine başka birinin ayakkabısını giyer ve biz onun ayakkabıyı çalmak niyetiyle alıp götürdüğünü zannedebiliriz; halbuki, bu hareketini, yanlışlıkla da yapmış olabilir. Onun için, aynı derecedeki iyi ve kötü ihtimallerden sadece kötüsünü düşünmemiz ve seçmemiz yanlıştır.

Bu analizden anlaşılıyor ki, zan kendi başına yasak veya kötü bir şey değildir; aksine bazı durumlarda hoş, bazı durumlarda vazgeçilmez ve gerekli, bazı durumlarda bir nebze caiz ve sonra yasak ve bazı durumlarda ise tamamen yasaktır. İşte bu sebepten dolayıdır ki, zan veya kötü zandan tamamen sakınılması istenmedi, aksine zannın bir kısmına meyledilmemesi istendi. Daha sonra emri daha iyi açıklamak için bazı zanların günah olduğu vurgulandı. Bu uyarıdan anlaşılıyor ki, bir kişinin, zannı yüzünden bir karar alır veya hareket

ederken, zanının günah olup olmadığını araştırması gerekiyor. Sözkonusu meselede herhangi bir zanna gerek olup olmadığını araştırmalı, "Bu zan için gerekli gerekçelerim var mıdır?" ve "Bu zanna dayanarak yaptığım hareket caiz midir?" diye düşünmelidir. Bu dikkat ve tedbir, Allah'tan korkan bir kişi tarafından mutlaka gerekli görünecektir. Kendi zanlarını her türlü kısıtlamadan yoksun ve serbest bırakmak, Allah'tan korkmayan ve âhiretteki sorgulamaya kayıtsız kalan kimselerin işidir.

25. Yani, insanların özel yaşantılarını kurcalamayın, onların sırlarını öğrenmeye çalışmayın, birbirinizin ayıplarını aramayın ve başkalarının işlerini araştırıp durmayın. Böyle bir hareket ister kötü zan, kötü niyet, birine zarar vermek, ister kendi merakını gidermek amacıyla yapılsın, şeriat açısından mutlaka yasaktır. Bir müminin işi, başkalarının örtülü olan sırlarını araştırmak, sır perdesini aralayarak kimin ne ayıbı ve zaafları olduğunu öğrenmeye çalışmak değildir. İnsanların özel mektuplarını okumak, iki kişi arasındaki konuşmaya kulak kabartmak, komşuların evlerini gözetlemek ve çeşitli şekillerde insanların ailevî meselelerini kurcalamak, bütün bunlar büyük bir ahlâksızlıktır ve bundan türlü çeşit fesatlar meydana gelir. Bu nedenle, Hazreti Peygamber (s.a.v.) bir defasında hutbesinde fazla meraklı kimseler hakkında şöyle buyurdu:

"Ey ağızlarıyla iman etmiş, ancak kalplerine imanın girmemiş olduğu kimseler, Müslümanların gizli durumlarını araştırmayın. Çünkü, Müslümanların ayıplarını araştırmak isteyenlerin ayıplarını da Allah araştırır ve Allah kimin ayıplarını araştırmaya başlarsa, onu mutlaka rezil-ü rüsvây eder." (Ebu Davud).

Hz. Muaviye (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şöyle buyurduğunu kaydetmiştir:

"Eğer insanların gizli durumlarının peşine düşerseniz, onların ahlâkını bozar veya en azından ahlâklarını bozulma noktasına getirirsiniz." (Ebu Davud).

Başka bir hadiste Resûlullah'ın (s.a.v.) buyruğu şöyledir: "Bir kişi hakkında kötü zanna (düşünceye) kapıldığınız zaman onu araştırmaya kalkışmayın." (Ahkamü'l-Kur'ân, el-Cessas).

Yine başka bir hadiste Resûlullah şöyle buyurmuştur:

"Kim birinin gizli ayıbını görüp örterse, tıpkı diri diri gömülen bir kız çocuğunu ölümden kurtarmış gibi olur" (el-Cessas).

Gereksiz merak ve başkalarının gizli yönlerini araştırmak ile ilgili bu yasaklama sadece kişiler için değil, İslâm devleti için de geçerlidir. Şeriatın nehy-i ani'l-münker (kötülüğü yasaklama) görevini hükümete yüklemesi, demek değildir ki, hükümet insanların gizli ayıplarını ve mahrem işlerini araştırıp ortaya çıkarmak ve onları cezalandırmak için bir gizli haber alma örgütü kursun; aksine sadece ortaya çıkan ayıp ve kötülüklerle mücadele etsin. Gizli ve saklı kötülüklere gelince, bunların ıslâhı istihbarat ile değil, eğitim, vaaz ve telkin, halkın toplu eğitimi ve temiz bir toplumsal atmosferi yaratma çabalarıyla olur. Bu hususta Hz. Ömer (r.a.)'in şu ibret verici olayı naklolunmuştur: Bir defasında kendisi, bir kişinin, evinde şarkı söylediğini işitti. Kendisi biraz merak etti ve duvara tırmandı. Baktı ki, evde içki de var ve bir kadın da. Ona seslenerek, "Ey Allah'ın düşmanı, sen zannediyorsun ki, Allah'ın emrine geleceksin ve Allah senin gizliliğini ortaya çıkarmayacaktır. O adam dedi ki, "Yâ Emirü'l-Mü'minin, acele etmeyin. Eğer ben bir günah işledim ise, siz üç günah işlediniz. Allah başkalarının gizli yönlerini araştırmayı yasaklamıştır ve siz bunu yaptınız. Allah, insanlara evlere kapılardan girmeyi emretmiştir ve siz duvara tırmanıp evime girdiniz. Allah, insanlara kendi evlerinin dışında başkalarının evlerine izinsiz girmemelerini emretmiştir ve siz evime iznimi almadan girdiniz". Hz. Ömer (r.a.) bu cevabı aldıktan sonra kendi yanlışlığını kabul etti ve o adama karşı herhangi bir hukukî işlem yapmadı, ancak kötü alışkanlıklarını bırakacağına dair ondan söz aldı. (Mekarimu'l-ahlâk, Ebu Bekr Muhammed bin Ca'fer el-Harayiti). Bundan anlaşılıyor ki, sadece fertler değil, İslâm devletinin, insanların gizli ve mahrem iş ve yönlerini araştırıp cezalandırması caiz değildir. Aynı husus Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğu bir hadiste de dile getirilmiştir:

"Yöneticiler, insanlarda şüphenin sebeplerini araştırmaya başlayınca doğru yoldan çıkarlar" (Ebu Davud).

Merak ve araştırmanın gerçekten gerekli olduğu bazı özel durumlar elbette ki bu emrin dışındadırlar: Örneğin, bir kişi veya topluluğun tutum ve davranışlarında bozukluk olduğunu gösteren bazı belirtiler ortaya çıkabilir ve bunlardan, onların bir suç işlemek üzere olduğu fikri edinilebilir. Böyle bir durumda hükümet onların durumunu

araştırabilir. Ya da, bir kişi bir başka kişiye veya aileye evlilik teklifinde bulunur veya bir iş ve ticaret ilişkisinde bulunur. Böyle bir durumda iç huzuru ve işin emniyeti için durumlarını araştırabilir.

26. Burada aslında "gıybet" kelimesi kullanılmıştır ki açıklaması şöyledir: "Bir kişinin, başka bir kişinin arkasından, duyduğu zaman hoşuna gitmeyeceği şeyleri konuşmasıdır." Gıybetin bu tarifi bizzat Resûlullah'tan (s.a.v.) naklolunmuştur. Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve başka muhaddislerin naklettiği Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetinde Resûlullah, gıybeti şöyle tarif etmiştir:

"Gıybet," senin, kardeşinden, hoşuna gitmeyeceği bir şekilde bahsetmendir". Dediler: "Bahsettiğimiz şeyler kardeşimizde varsa, o halde ne buyuruyorsunuz?" Resûlullah dedi ki: "Eğer bahsettiğin şey onda varsa gıybet ettin, değilse ona iftirada bulundun."

Bir başka rivâyet İmam Malik tarafından "Muvatta"da Hz. Muttalib bin Abdullah'a atfen naklolunmuştur, ki şöyledir:

Bir şahıs, Resûlullah'a gıybetin ne olduğunu sordu. Resûlullah, gıybetin, "senin bir kişiden, duyduğu zaman hoşuna gitmeyeceği bir şekilde bahsetmen" anlamına geldiğini söyledi. O dedi ki, "Ya Resûlullah, hakkında söylediklerim doğruysa?" Resûlullah dedi ki, "Söylediklerin yanlışsa bu bir iftira olur."

Bu buyruklardan anlaşılıyor ki, bir kişinin arkasından onunla ilgili olarak tamamen asılsız ve çirkin şeyleri söylemek ve gerçek ayıplarını ortaya dökmek "gıybet"tir ve onu çekiştirmektir. Bu hareket ister açık, ister gizli ve örtülü bir şekilde yapılsın, kesinlikle haramdır. Ayrıca, bu fiil ister bir kişinin hayatında, ister ölümünden sonra yapılsın, haramdır. Ebu Davud'un rivâyetine göre, Maiz bin Malik Eslemî'ye zina suçundan recm (taşlama) cezası verildikten sonra Hz. Peygamber yolda yürürken bir kişinin başka bir kişiye şöyle dediğini duydu: "Şu adama bak, Allah onun suçlarını perdelemişti; fakat nefsi, köpek gibi öldürülünceye kadar peşini bırakmadı". Biraz daha yürüdükten sonra yolda kokuşmuş bir eşeğin leşiyle karşılaştılar. Resûlullah onlara dönerek, "Buyurun bu merkebin leşini yiyin" dedi. Onlar, "Ya Resûlullah, bunu kim yer ki?" dediler. "Biraz önce, kardeşinizin haysiyetini rencide eder nitelikte söylediğiniz sözler, bu merkebin leşini yemekten daha kötüydü" diye ekledi Resûlullah.

Bu hürmetin kapsamının dışında kalan gıybetler ancak şu şekilde olanlardır: Birinin arkasından veya öldükten sonra onun kötülüğünden bahsetmek şeriat açısından doğru bir zorunluluk haline gelmişse, ve bu zorunluluk gıybet yapılmadan yerine getirilmiyorsa ve bu gıybet yapılmazsa gıybete oranla çok daha büyük bir kötülük ortaya çıkacaksa, bu gıybetin hürmeti ortadan kalkar. Resûlullah istisna olan bu gıybetten şöyle bahsetmiştir:

"En büyük zulüm ve tecavüz, bir Müslümanın namus ve şerefine haksızca saldırmaktır" (Ebu Davud).

Bu buyrukta "haksızca" şartı, "haklı olarak" yapılabileceğini göstermektedir. Nitekim, Hz. Peygamber'in hayatında gördüğümüz bazı örneklerden "haklı olarak"tan ne kastedildiğini ve hangi durumlarda gıybetin gerektiği kadar caiz olabileceğini anlamaktayız.

Bir defasında bir bedevi Resûlullah'ın arkasında namaz kıldı ve namaz sona erir ermez, "Ya Allah bana ve Muhammed'e merhamet et ve bizden başka kimseyi rahmetine ortak etme" diyerek çekip gitti. Resûlullah sahabelere dönüp, "Ne diyorsunuz? Bu adam mı, yoksa devesi mi daha aptaldır? Onun ne dediğini duymadınız mı?" (Ebu Davud). Görüldüğü gibi, Resûlullah bu sözleri arkasından söylemek zorunda kaldı, çünkü o namaz sona erer ermez gitmişti. Bu bedevi, Resûlullah'ın (s.a.v.) yanında çok yanlış bir söz söylediği ve Resûlullah'ın buna sessiz kalması halinde bir kişinin bu tür sözler söylemesinin doğru olabileceği izlenimini uyandırdığı için Resûlullah'ın bunu yalanlaması şarttı.

Fatma bint-i Kays adında bir hatun, biri Hz. Muaviye, diğeri Hz. Ebu'l-Cehm'den nikâh teklifi aldı. Hatun gelip Resûlullah'a (s.a.v.) danıştı. Resûlullah dedi ki, "Muaviye fakirdir ve Ebu'l-Cehm karılarını çok döver" (Buhari ve Müslim). Görüldüğü gibi, burada bir bayanın geleceği sözkonusuydu ve kendisi Resûlullah'ın fikrini sormuştu. Bu durumda Resûlullah her iki sahabe hakkında bildiği özel şeyleri açıklamayı gerekli gördü.

Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Hz. Âişe'nin yanında idi. Bir kişi gelip Hz. Peygamber ile görüşmek istedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Âişe'ye, "Bu, kabilesinin kötü adamlarından biridir" dedi. Daha sonra dışarı çıkıp onunla serinkanlı bir şekilde görüştü. Tekrar içeriye girdi-

ğinde Hz. Âişe, kendisine, "siz onunla çok iyi bir şekilde konuştunuz; halbuki, dışarıya çıkarken onun hakkında öyle demiştiniz?" diye sordu. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: "Kıyamet günü, Allah katında en kötü mevki, kötü dili yüzünden herkesin kendisinden kaçtığı kişinin mevkii olacaktır" (Buhari ve Müslim). Bu olayı gözünüzün önünde bulundurursanız, Yüce Peygamberimizin (s.a.v.), hakkında kötü düşünmesine rağmen kendisiyle iyi bir şekilde görüşmüş olmasının, iyi ahlâkının bir gereği olduğunu anlarsınız. Ama, Resûlullah'ın kendisiyle nezaketle görüşmesi yüzünden evdekilerin onu Resûlullah'ın bir dostu olarak kabul etmesi, ve onun da bu iyiniyete dayanarak haksızca yararlanmaya kalkışma ihtimali bulunduğu için Resûlullah, Hz. Âişe'yi, kabilesinin kötü bir ferdi olduğunu belirtmek suretiyle uyarmayı gerekli gördü.

Bir defasında Hz. Ebu Süfyan'ın zevcesi Hind binti Utbe Resûlullah'a gelip dedi ki: "Ebu Süfyan cimri bir adamdır; bana ve çocuklarıma yetecek kadar nafaka vermiyor" (Buhari ve Müslim). Bir kadının, kocasından (gıyabında) yakınmasının "gıybet"in kapsamına girmesine rağmen, Resûlullah (s.a.v.) bunu caiz olarak kabul etti, zira bir mazlûmun, zulmün şikayetini, onu giderebilecek bir kişiye aktarma hakkı vardır.

Sünnet-i Resûlullah'ın (s.a.v.) bu örneklerinden istifade eden fakihler ile muhaddisler şu kuralı ortaya koymuşlardır: "Gıybet ancak doğru (yani şeriat açısından doğru) amaç için ihtiyaç duyulduğu takdirde caizdir, ve o ihtiyaç da onsuz (gıybetsiz) giderilemez". İslâm hukukçuları ve bilginleri bu kurala dayanarak gıybetin aşağıdaki şu şekillerinin caiz olduğunu ifade etmişlerdir:

(1) Zalim ile ilgili mazlumun şikayeti; zulmün def'i için herhangi bir şey yapabileceğine inandığı herkese.

(2) Islâh niyetiyle bir kişi veya topluluğun kötülükleri ve ayıplarının açıklanması; bu kötülüklerin giderilmesinde yardımcı olabilecek kimselere.

(3) Fetva almak gayesiyle, bir kişinin herhangi bir yanlış hareketiyle ilgili olayın anlatılması; bir müftüye.

(4) Bir kişi veya birkaç kişiyi, bazı kimselerin şerrinden kurtulmalarının sağlanması için kötülükleri konusunda uyarmak. Örneğin,

râvilerin, şahit ve yazarların zaaflarını anlatmaları ittifakla sadece caiz değil, vâciptir; zira şeriatı yanlış rivâyetlerin yayılması, mahkemelerin yanlış karar vermeleri, ve halk ile ilim yapmak isteyenlerin yanılmalarından kurtarmak onsuz mümkün değildir. Ya da, bir kişi biriyle evlenmek istiyor, yahut birinin yanında ev tutmak istiyor, yahut bir ticaret veya alışveriş yapmak ve şirket kurmak istiyor veya birine bir şey emanet olarak vermek istiyor ve sizin görüşünüzü istiyorsa, onun habersizlik ve bilgisizlik yüzünden aldatılması veya zarara sokulmasını önlemek için iyi tarafı ile kötü tarafını anlatmanız vâciptir.

(5) Fısk-ü fücûru yaymakta, bid'atler ile diğer sapıklık ve bâtıl inancı aşılamakta olanlar ya da halkı dinsizliğe, baskı ve zulmün pençesine itmekte olanlara açıkça meydan okumak ve kötülükleri ile fitnelerini eleştirmek.

(6) Kötü bir lakap veya ünvanla meşhur olan kimseleri, bu lakap dışında tanıtmak mümkün değilse, kötülemek için değil, ama o kişiyi sadece tarif etmek ve tanıtmak amacıyla o kötü lakap veya ünvanı kullanmak. (Ayrıntılar için bkz. Fethu'l-Bari, s. 362; Şerh-i Müslim, en-Nevevi, Tahrimu'l-Gıybet; Riyazü's-Sâlihîn, Gıybetin mübâh olması; Ahkâmü'l-Kur'ân, el-Cessâs ve Rûhu'l-Meânî, yukarıdaki âyetin tefsiri).

Bu müstesna durumların dışında birinin arkasından kötü konuşmak kesinlikle haramdır. Kötü konuşma, doğruysa gıybettir, asılsızsa iftiradır. Ve iki kişinin birbiriyle kavga etmesi için yapılmışsa fitne ve düzenbazlıktır. Şeriat bu her üç şeyi de haram kılmıştır. İslâm toplumunda eğer bir Müslümanın önünde bir kişi çekiştiriliyor ve hakkında asılsız suçlama yapılıyor ve iftira atılıyorsa, sessiz kalmaması ve onu yalanlaması ve eğer herhangi bir caiz şer'î ihtiyaç olmaksızın birinin kötü tarafları ortaya dökülüyorsa, bu hareketi yapanları Allah'tan korkutması ve bu günahtan sakınması gerektiğini belirtmesi şarttır. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

"Eğer bir kişi, bir Müslümanı, hakaret edildiği ve namusu ile şerefine dil uzatıldığı sırada korumazsa, Allahu Teâlâ da onu, Allah'ın yardımına ve merhametine en çok ihtiyaç duyduğu vakit korumaz. Ve eğer bir kişi, bir Müslümanı, hoşlandığı ve aşağılandığı sırada korursa, Allah da onu, yardımına muhtaç olduğu zaman korur." (Ebu Davûd).

Gıybet edene gelince, ne zaman bu günahı işlediği veya işlemiş olduğunun farkına varırsa, ilk görevi tövbe etmek, Allah'tan mağfiret dilemek ve bu haram fiilden tamamen sakınmaktır. Onun ikinci görevi ise, daha önce işlemiş olduğu gıybet günahının kefaretini ve bedelini ödemeye çalışmasıdır. Örneğin, bir ölü ile ilgili gıybette bulunmuşsa onun için bol bol hayır duası yapılmalıdır. Yok, yaşayan bir kişi hakkında ileri geri konuşmuş ve bu tamamen asılsızsa, kimlerin önünde böyle iftiralarda bulunmuşsa onlar nezdinde söylediklerini yalanlasın ve doğruyu söylesin. Yok, ilgili kişinin ayıplarını gerçekten olduğu gibi ortaya dökmüşse, bunu bir daha tekrarlamasın ve o kişiden özür dilesin. Alimlerin bir kısmı ise, özür dilemenin ancak o kişinin, hakkında yapılan dedikoduyu bildiği takdirde gerekli olduğunu, aksi takdirde sadece tövbe ve istiğfar ile yetinmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Zira, adı geçen kişi, hakkındaki dedikodudan habersizse ve dedikoduyu yapan kişi ondan özür dilemek amacıyla gidip onun hakkında neler söylediğini anlatırsa o kişi elbette ki, üzülecek ve eziyet duyacaktır.

27. Yüce Allah bu cümlede, gıybeti, ölmüş bir kardeşin etini yemeye benzetmek suretiyle bu hareketin ne kadar iğrenç ve tiksindirici olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Bir ölünün etini yemek zâten iğrenç bir şeydir, bir de bu etin herhangi bir hayvana değil insana ve herhangi bir insana da değil, birinin kardeşine ait olması son derece tiksindirici ve azap vericidir. Bu benzetme, soru şeklinde yapılmak suretiyle daha da etkileyici hale getirilmiştir. Böylece herkes kendi vicdanıyla başbaşa kalıp kendi kardeşinin ölüsünü yeme dayanıklığını gösterip göstermeyeceğini kararlaştırabilir. Eğer böylesine iğrenç bir şey yapamıyorsa, bir mü'min kardeşinin namus ve haysiyetine, gıyabında, müdafaa edemeyeceği ve hatta namusuyla oynandığından haberi bile olamayacağı bir durumda saldırmaya vicdanı nasıl razı olabilir? Bu buyruktan şu da anlaşılıyor ki, gıybetin haram kılınmasının temel nedeni, hakkında dedikodu yapılan kişinin kırılması değildir. Aksine, bilgisi olsun veya olmasın, yahut kırılsın veya kırılmasın, bir kişiyi gıyabında kötülemek veya yokluğunda namusuna saldırmak haramdır. Gayet tabii ki, bir ölünün etinin yenmesi, ölünün acı duyması gerekçesiyle haram kılınmamıştır. Zavallı bir ölü, öldükten sonra cesedinin parçalanmasından habersiz olur. Ne var ki, bir ölünün yenmesi zaten tiksindirici ve nefret uyandırıcı bir fiildir. Aynı şekilde, hakkında dedikodu yapılan bir kişi, herhangi bir vesile ile bunun haberini almazsa, ömrü bo-

yunca nerede ve ne zaman, kimin ve kimlerin önünde, onun namusuna dil uzattığından ve bu yüzden kimlerin gözünde rezil olduğundan habersiz kalacaktır. Bu bilgisizliği ve habersizliği yüzünden hakkındaki gıybetten zerre kadar acı duymayacaktır, ancak namusu ve haysiyeti elbette zedelenecektir. İşte bu sebeplerden dolayı, bu hareket esas itibarıyla bir kişinin ölmüş kardeşinin etini yemesinden farklı değildir.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَٰكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَٰكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَآئِلَ لِتَعَارَفُوٓا۟ ۚ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

13: Ey insanlar, Biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışasınız diye cemiyetlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak, Allah indinde en iyiniz, takvâsı en fazla olanınızdır.[28] Allah, her şeyi bilir ve her şeyden haberdardır.[29]

Açıklamalar

28. Daha önceki âyetlerde iman sahiplerine hitap edilerek, Müslüman toplumu her türlü kötülük ve ahlâksızlıklardan kurtarmak için gerekli olan nasihat ve telkinlerde bulunuldu. Burada ise tüm insan soyuna hitap edilerek dünyada her zaman korkunç fitne ve fesatlara sebep olan sapıklık ve kötülüğe, yani ırk, renk, dil ve vatan taassubuna işaret edilmiştir. En eski çağlardan zamanımıza kadar her devirde, insanlar genellikle insanlığın asıl meziyetlerine göz yumarak etraflarında birtakım sun'i duvarlar örmüş ve daireler çizmişlerdir. Bu küçük dairelerin içindekiler kendilerinin dışındakileri yabancı ilan etmiş, onlarla sataşmayı ve çatışmayı âdet edinmişlerdir. Bu daireler herhangi bir akılcı, bilimsel veya ahlâkî temele dayanılarak değil, tesadüfî olarak çizilmiştir. Bazan bunların temeli belli bir ailede, sülâlede, kabilede veya ırkta doğmak olmuş, bazan da bir coğrafî mıntıkada, belli bir renkte veya belli bir dil konuşan millette bulunmak olmuştur. Sonra bu çürük temellere dayanılarak insanlar akraba, arkadaş, veya düşman ve yabancı ilan edilmiştir. İnsanlar arasındaki ayırım yabancılara oranla kendilerinden olanlar arasında daha yakın ilişki, sevgi ve işbirliğine kadar sınırlı kalmamıştır; aksine farklılık ve ayrılıklar nefret, kin, düş-

manlık ve kavgaya dönüşmüş, insanlar birbirini öldürmeye, onlara zulüm ve işkence yapmaya ve onları hakir görmeye başlamışlardır. Bu amaçlara hizmet etmek üzere çeşit çeşit felsefe ve efsaneler yaratılmış, din ve inanç sistemleri kurulmuş, kanunlar çıkarılmış, ahlâk kuralları düzenlenmiş ve milletler ile saltanatlar bunları kalıcı politikalar haline getirip yüzyıllarca uygulamışlardır. İşte bundan dolayı, Yahudiler, İsrail oğullarını Allah'ın seçkin ümmeti ve topluluğu, hattâ Allah'ın evlâtları ilan etmiş ve buna göre kendi dinî düzen ve kanunlarında İsrailli olmayanların hak ve haysiyetlerini alt düzeyde tutmuşlardır. Hindularda "varn âşram" felsefesinin temeli de bu sapık düşünceydi. Buna göre Brahminler en üst kast (sınıf, grup) ilan edilmiş ve toplumda en üst mevkilere konmuştur. Buna karşılık bütün insanlar âdi, alçak, ve pis ilan edilmiş ve Hinduizmin en aşağı tabakasında yer alan "şudr"lar rezillik ve âdiliğin dibine batırılmışlardır. Beyazlar ile siyahlar arasındaki ayırım ve ırkçılığın sevkiyle Afrika'da ve Amerika'da siyahlara beyazlar tarafından ne gibi insanlık dışı mezalimin yapıldığına tarih sayfaları şahittir. Bugün 20. yüzyılda bile bunun en iğrenç ve çirkin örneklerini görmekteyiz. Avrupalı milletlerin Amerika kıtasını istilâ ederek yerliler ve özellikle Kızılderililere yaptıkları vahşi muamele ve Asya ve Afrika kıtalarında zayıf milletler üzerine kurdukları tasallut, tahakkum ve zulüm düzeni ve estirdikleri terör havası hepimizin malumudur. Bütün bu insanlık dışı ve iğrenç davranışların altında üstün ırk, üstün medeniyet ve üstün millet fikrinin yattığı bir gerçektir. Bu sözde medeni ve kültürlü ileri milletler istilâ ettikleri ve tahakküm altına aldıkları topraklarda yerli halka karşı her türlü haksızlık, soygunluk, zulüm ve işkence yapmayı, kendilerinin âdeta hakkı sayıyorlardı. Onlar başka milletleri köle yapmayı, öldürmeyi, soymayı, hatta yeryüzünden yok etmeyi bir hak olarak kabul ediyorlardı. Batılı milletlerin aşırı milliyetçilik kavramının, insanları nasıl birer yırtıcı ve vahşi hayvanlar yaptığını son dünya savaşlarında gördük ve bugün de bunların çeşitli örneklerini görmekteyiz. Özellikle, Nazi Almanyasının, "Ulusal Sosyalizm" fikri ve kuzey ırkının üstünlüğü fikrinin İkinci Dünya Savaşında ne büyük felâketlere yol açtığını hepimiz gördük ve bugün de benzeri fikir ve kavramların tehlikeli sonuçlarını görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerim'in bu âyeti işte bu korkunç yanılgıyı ortadan kaldırmak için inmiştir.

Bu kısa âyette Yüce Allah bütün insanlara hitap ederek şu üç önemli ve temel ilkeyi ortaya koymuştur:

Birincisi, hepinizin özü, kaynağı ve kökü aynıdır. Hepiniz bir erkek ve bir kadının evlâtlarısınız. Bugün dünyada ne kadar ırkınız varsa, hepsi bir soydan gelmektedir. Bütün bu ırkların ana ve babaları aynıdır. Bu yaratılış biçiminde ve zincirinde boş yere böbürlenerek ve gurur duyarak belirtmek istediğiniz ırksal ve doğal farklılıklara hiç yer yoktur. Yaradanınız tek bir Allah'tır. Çeşitli grup ve zümreye ait insanları çeşitli tanrıların yarattığı gibi bir şey yoktur. Yaratılışınızın özü ve malzemesi aynıdır. Bazı insanların güzel ve üstün madde ve malzemeden, başkalarının ise daha kötü ve kalitesiz hamurdan yapıldığına inanmak yanlıştır. Bütün insanların doğuş kaynağı aynıdır. İnsan ırkının başında, çeşitli insan çiftlerinin dünyanın değişik bölgelerine yayıldığını ve bunlardan farklı tipte insanların doğduğunu düşünmek de doğru değildir.

İkincisi, özde ve temelde aynı olmanıza rağmen sizin kabilelere, toplumlara ve milletlere bölünmeniz de tabiatın bir icabıydı. Çünkü bütün dünyada tek bir insan ailesi ve sülâlesinin, aynı ırkın, aynı dil ve aynı özelliklere sahip olması, kısacası aynı kalıpta doğup büyümeleri düşünülemezdi. İnsan soyu geliştikçe, aile, sülâle, kabile, topluluk ve milletlerin meydana gelmesi tabiatın bir gereğiydi. Yeryüzünde çeşitli iklim ve doğa koşullarında doğup büyüyen ve yetişen insanlar da gayet tabii ki, dış görünüş, davranış ve huyları bakımından aynı olmayacaklardı. Aralarında renk, ırk, dil, yaşayış, anlayış ve mizaç farklarının doğması gayet tabiiydi. Aynı şekilde, aynı bölgede veya toprak parçasında yaşayanların daha uzaklardakilere oranla birbirine daha yakın ve uyumlu olmaları da gerekiyordu. Ancak bu doğal fark ve özellikler insanlar arasında büyük-küçük, soylu-soysuz, üstün-alçak, şerefli-şerefsiz, güçlü-güçsüz ve zengin-fakir gibi ayırımlara temel teşkil etmemeliydi. Bir ırk başka bir ırkı hor görmemeli, veya başkasından üstün görmemeliydi. Bir renk başka bir renge baskın çıkmamalıydı. Belli bir grup, zümre veya millete bağlı insanlar başka bir grup veya milleti esir almamalıydı. Cenab-ı Allah insanları kabile veya milletlere ayırmışsa, bunun amacı onların birbirini tanımalarını kolaylaştırmaktı. Böylece belli bir kabile veya millete bağlı insanlar arasındaki birlik, beraberlik, işbirliği ve yardımlaşma pekişmeliydi. Aynı aileye, kabileye ve millete bağlı insanlar bir araya gelip bir toplum meydana getirebilir ve bütün dünya sorunlarında birbirine yardımcı olabilirlerdi. Ama ne yazık ki, Allah'ın insanlar arasında tanıma, anlama, dostluk, sevgi ve

işbirliğinin gelişmesi için yarattığı farklılıklar insanların cehalet ve dalâleti yüzünden üstünlük, kibir, nefret ve düşmanlık vesilesi oluverdi.

Üçüncüsü, insanlar arasında üstünlük ve fazilet ölçüsü ancak ve ancak iman ve güzel ahlâk olmalıdır. Doğuş itibarıyla bütün insanlar aynı ve eşittirler, çünkü onları doğuran babaları ve anaları aynıdır. Hamurları ve malzemeleri de aynıdır. Hepsi aynı soydan gelmektedirler. Ayrıca, bir insanın belli bir ülkede, millette, sınıfta, zümrede, toplumda ve ailede doğması bütünüyle tesadüfi bir olaydır, ki bunda kimsenin isteği, arzusu, iradesi ve kararının hiçbir rolü yoktur. Bu hususta herhangi bir seçim ve alternatif sözkonusu değildir. Hiçbir çaba, uğraş istenilen sonucu doğurmaz. Bu nedenle, insanlar arasında büyüklük ve küçüklük için bu gibi gayri-ciddi ve gerçek-dışı konulara önem verilemez. Bu durumda bir insanın asıl değeri ve üstünlüğü, ancak iman, inanç ve güzel ahlâkıyla ölçülebilir. Bir kişi, başka kimselere oranla daha imanlı, daha inançlı, ve daha güzel ahlâklıysa kendisi onlara göre daha üstün ve faziletli sayılabilir. Eğer biri Allah'tan korkuyor, onun emirlerine karşı gelmiyor, her zaman kötülüklerden kaçıyor ve iyi ve doğru yolda bulunuyorsa daha büyük meziyetli ve şerefli bir insandır. Böyle bir kişi, hangi ırka, millete, topluma, renge ve ülkeye bağlı olursa olsun, bir insan olarak ve bir mü'min olarak büyük sevgi ve saygıya değerdir. Ancak bu özelliklere sahip olmayan ve tamamıyla aykırı hareket eden bir kişi ister siyah olsun, ister beyaz; ister Doğulu olsun ister Batılı daha alçak ve âdi biridir.

Kur'ân-ı Kerim'in bir âyetinde dile getirilen bu hususlar, Resûlullah'ın (s.a.v.) muhtelif hadis, konuşma ve davranışlarıyla daha da açıklık kazanmışlardır. Nitekim, Mekke fethinden sonra Kâbe'nin ilk tavafı sırasında şöyle buyurmuştur:

"Sizden Cahiliyye'nin ayıp ve kibrini def'eden Allah'a şükürler olsun. Ey insanlar, siz ancak ikiye ayrılabilirsiniz: İyi ve takva sahibi kimseler —ki Allah indinde kabul ve şerefe layıktır— ve zâlim, katı yürekli kötülük edenler — ki Allah'ın gözünde âdi ve alçaktırlar. Bunun dışında bütün insanlar Âdem'in evlâtlarıdır ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır" (Beyhaki, Şuabu'l-İman, Tirmizi)

Haccetü'l-Vedâ (Veda Haccı) sırasında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaptığı konuşmanın bir bölümü şöyle idi:

"Ey insanlar, dikkatli olun, hepinizin Rabbi aynıdır. Bir Arap bir

Acem'e veya bir Acem bir Arab'a, bir beyaz bir siyaha veya bir siyah bir beyaza üstün değildir. Fakat takva bunun dışındadır. Allah katında en sevilen kişi, aranızda Allah'tan en çok korkan ve O'nun emirlerinin dışına çkmayandır. Söyleyin ben size Allah'ın kelâmını ilettim mi?" Orada hazır bulunanlar "Evet, yâ Resûlullah" dediler. Bunun üzerine Resûlullah buyurdu ki: "O halde, burada bulunanlar söylediklerimi başkalarına iletsinler" (Beyhaki).

Resûlullah bir hadis-i şerfte şöyle dedi:

"Hepiniz Âdem'in evlâtlarısınız ve Âdem topraktan yapılmıştı. Herkes atalarıyla övünmeyi bıraksın, aksini yapanlar Allah indinde âdi ve iğrenç birer mikrop gibi olacaklardır" (Bezzâr).

Başka bir hadis şöyledir:

"Kıyamette Allah soyunuzu sopunuzu sormayacaktır. Allah katında en çok sevilmeye layık olan kişi, O'ndan korkan ve O'nun emirlerine uyandır" (İbn Cerir).

Bir başka hadis-i şerifin sözleri şöyledir:

"Allah güzel yüzlerinize ve mallarınıza bakmaz, aksine kalplerinize ve amellerinize bakar" (Müslim, İbn Mâce).

İslâmiyet'in bu öğreti ve emirleri sadece kağıt üzerinde kalmamış, ve sadece güzel sözler ve umdeler olarak kitap sayfalarını süslememiştir. İslâmiyet, öğrettiği ve emrettiği yönde, iman sahiplerinden oluşan evrensel bir topluluğu fiilen kurup dünyaya göstermiştir. Bu toplulukta renk, ırk, dil ve milliyet ayırımı yoktur. Bunda, büyük-küçük, zengin-fakir, kast sistemi, sınıf, grup ve taassup yoktur. İslâm ümmetine giren herkes hangi ırk, millet, memleket veya vatana bağlı olursa olsun, eşittir ve eşit haklara sahiptir. İslâmiyetin muhalifleri bile insanlar arasındaki eşitlik, sevgi ve kardeşlik konusunda İslâm topluluğunun ortaya koyduğu pratik örneğin, dünyanın hiçbir din ve düzeninde bulunamayacağı sonucuna varmışlardır. Dünyada binbir ırk ve milleti tek bir inanç şemsiyesi altında birleştirip her bakımdan eşit ve uyumlu bir topluluk haline getiren tek din ve hayat düzeni İslâm'dır.

Burada bir yanlış anlamayı da ortadan kaldırmak gerekiyor. Evlilik konusunda İslâm hukukunun "küfüv" (denk) olmaya verdiği önemi bazıları yanlış yorumlayarak, bazı insanların üstün, bazılarının da aşağı kabul edildiğini, bunlar arasında evliliklere itiraz edildiğini öne sürmektedirler. Ancak bu temelden yanlış bir düşüncedir. İslâm huku-

kuna göre her Müslüman erkek her Müslüman kadın ile evlenebilir. Fakat, aile hayatının başarısı, eşler arasındaki alışkanlıklar, huylar, hayat tarzı, aile geleneği ve ekonomik ve sosyal yaşantıları bakımından birbirine daha yakın olmalarına bağlıdır; eşler ancak bu benzerlikleri sayesinde birbirleriyle daha iyi geçinebilirler. İşte "kefaet" (denklik) amacı budur. Erkek ile kadın arasında bu bakımdan büyük fark olunca hayat boyu beraber yaşayabilecekleri beklenemez. İslâm yasası işte bu tür beraberlikleri istemez. İki taraftan birinin dürüst ve diğerinin kötü oluşundan dolayı değil, arada açık farklılıklar olup benzerlikler olmadığı için evlilik hayatının yürümesi güçleşir.

29. Yani, kimin gerçekten üstün vasıflı ve kimin aşağı ve alçak derecedeki insan olduğunu ancak Allahu Teâlâ bilebilir. Yoksa insanların kendilerine göre büyüklük ve küçüklük için koydukları ölçüler ve yaptıkları ayırımları Allah katında geçerli değildir. Pek mümkündür ki, dünyada çok itibar edilen ve yükseklere çıkarılan bir kişi, Allah'ın son kararına göre en âdi ve en alçak biri olabilir ve bunun aksine, burada hakir görülen bir kişi orada yüksek mevkilere layık görülür. Yani önemli olan bu dünyadaki şeref ve rezillik değil, Allah katındaki şeref ve rezilliktir. Onun için, bir insan kendini Allah katında şeref ve itibara layık kılacak özellikleri kendinde yaratmaya dikkat etmelidir.

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا ۖ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلَٰكِنْ قُولُوا
أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ۖ وَإِنْ تُطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئًا ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14: Bedeviler: "İman ettik"[30] dediler. De ki: "Siz iman etmediniz. Ancak biz tabi olduk"[31] deyin. Çünkü iman henüz kalbinize girmemiştir. Eğer Allah'a ve Resûlüne itaat ederseniz O (Allah), amellerinizden hiçbir şeyi eksiltmez. Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

30. Burada tüm bedeviler değil, İslâm'ın giderek büyüyen gücünü görüp, sadece Müslümanların darbesinden kurtulabileceklerini ve aynı

zamanda İslâm'ın fetihlerinin meyvelerinden yiyeceklerini düşünerek Müslümanlığı kabul eden bazı bedevi kabile ve gruplardan sözedilmiştir. Bunlar aslında samimiyetle iman etmemiş, sadece ağızlarıyla kelime-yi şehadet getirerek kişisel çıkarları için Müslüman olmuştu. Onların iç dünyasındaki bu çirkinlik, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelip türlü çeşit istekler ileri sürdükleri ve güya Müslümanlığı kabul ederek kendisine büyük iyilik yaptıklarını söyledikleri zaman açığa çıkıyordu. Rivâyetlerde çeşitli bedevi kabileler, örneğin Müzeyyene, Cuheyne, Eslem, Eşca' ve Gıfâr v.s.nin bu tür davranış içine girdikleri ifade edilmiştir. İbn Abbas ve Sa'id bin Cubeyr'in, özellikle Benî Esed bin Huzeyme hakkındaki rivâyeti şöyledir: Bir defasında kuraklık mevsiminde bunlar Medine'ye geldi ve kendilerine maddi yardımda bulunulmasını isteyerek Resûlullah'a dediler ki: "Biz savaşmadan Müslüman olduk. Biz, filan filan kabileler gibi sizinle savaşmadık." Böyle demekle şunu söylemek istiyorlardı: "Allah'ın Resûlüyle savaşmamamız ve İslâmiyeti kabul etmemiz bir iyiliktir ve bunun bedeli bize ödenmelidir". Medine'nin çevresinde bulunan bedevi kabilelerin işte bu çirkin davranışı bu âyetlerde sözkonusu edilmiştir. Buradaki ifadeler, Tevbe sûresinin 90. ilâ 110. âyetleri ve Fetih sûresinin 11. ilâ 17. âyetleriyle birleştirilerek okunursa, mesele daha iyi anlaşılacaktır.

31. Burada alında "kûlû eslemnâ" kelimeleri kullanılmıştır ki, başka bir tercümesi "biz Müslüman olduk, deyin" olabilir. Bu kelimelerden bazı kimseler şu sonucu çıkarmışlardır: Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine göre "mümin" ve "müslim" birbirinin karşıtıdır: Mümin, yürekten ve samimiyetle iman edendir, müslim veya Müslüman ise sadece lâf olsun diye İslâmiyet'i kabul edendir. Ancak bu düşünce tamamen yanlıştır. Şüphesiz burada "iman" kelimesi yürekten doğrulamak ve inanmak, "İslâm" da sadece görünüşteki itaat ve bağlılık için kullanılmıştır. Ancak bundan dolayı, Kur'ân-ı Kerim'de bu hususta iki ayrı ve karşıt terimleri bulunduğunu anlamak doğru değildir. İçinde İslâm ve "müslim" kelimelerinin geçtiği Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri iyice incelendiğinde, Kur'ân açısından "İslâm" kelimesi şu anlamı taşıdığı görülür: Yüce Allah'ın insanlar için indirdiği hak dini ki, bu hem iman, hem itaat gibi kavramları içermektedir. "Müslim" veya "Müslüman" da, yürekten inanan ve fiilen itaat eden kişi. Meselâ, şu âyetlere bir göz atalım:

"Allah katında din İslâm'dır" (Âl-i İmran: 19).

"İslâm'dan başka bir dine tabi olandan, dini kabul olunmaz" (Âl-i İmran: 85)

"Ve size din olarak İslâm'ı (verip ondan) razı oldum" (el-Maide: 3)

"Allah, hidâyetini dilediği kimsenin göğsünü, İslâm için açar" (el-En'am: 125).

Görüldüğü gibi, bu âyetlerde İslâm'dan, imansız bir itaat kastedilmemiştir. Ayrıca, şöyle âyetlere de rastlanıyor:

"De ki: "Ben İslâm olanların evvelkisiyim" (el-En'am: 14).

"Eğer Müslüman olurlarsa muhakkak doğru yolu bulurlar" (Âl-i İmran: 20).

"Allah'a teslim olan (İslâm'ı kabul edenler) peygamberler Tevrât'a göre hükmederlerdi" (el-Maide: 44).

Burada ve Kur'ân-ı Kerim'in onlarca yerinde İslâm'ı kabul etme veya Müslüman olmanın anlamı imansız itaati kabul etmek mi demektir? Aynı şekilde "müslim" veya "Müslüman" kelimesinin hangi anlamlarda kullanıldığını göstermek için burada bazı örnekler vermeye çalışacağız?

"Ey mü'minler! Allah'tan hakkı ile ittika edin. Ve ancak Müslüman olduğunuz halde can veriniz. "(Âl-i İmran: 102).

"Bundan evvelki kitaplarda ve bu Kur'ân'da size Müslüman ismini takan Allah'tır" (el-Hacc: 78).

"İbrahim, ne yahudi ve ne de hıristiyandı. Fakat, batıldan uzak ve hakka yakın dine tabi Müslüman idi." (Âl-i İmran: 67).

(Kâbe'nin inşası sırasında Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in duası:) "Ya Rabbi, bizi sana teslimiyette sabit kıl, zürriyetimizden sana boyun eğen Müslüman bir ümmet yarat" (el-Bakara: 128).

"İbrahim ve Yakub, İslâm dinini evlâtlarına vasiyet edip: 'Ey evlâtlarım, Allah sizin için bir din seçti. Ancak Müslüman olarak can veriniz' dediler" (el-Bakara: 132).

Bu âyetleri okuduktan sonra kim, bunlarda "müslim" veya "Müslüman"dan sadece ağzıyla İslâmiyet'i kabul eden ve kalben inanmayanın kastedildiğini söyleyebilir? Onun için, Kur'ân-ı Kerim'in terimlerine göre "İslâm"dan imansız bir itaat ve "Müslüman"dan sadece görünüş-

te Müslümanlığı kabul eden birinin kastedildiğini iddia etmek tamamen yanlıştır. Aynı şekilde, "iman" ve "mü'min" kelimelerinin Kur'ân-ı Kerim'de mutlaka içten inanma için kullanıldığını iddia etmek de yanlıştır. Şüphesiz bu kelimeler çoğu bu anlamda kullanılmıştır, ama bazan öyle yerlerde vardır ki, oralarda bu kelimeler de sadece ağızla Müslüman olduğunu söylemek ve göstermelik Müslümanlık için kullanılmıştır. "Yâ eyyuhelâmenû" (ey iman edenler) ifadesi de genellikle, ister gerçek mümin, ister imanı zayıf ya da münafık olsun, ağızlarıyla Müslüman olduklarını belirterek Müslüman topluluğa girmiş olan herkes için kullanılmıştır. Bunun birçok örneklerinden sadece birkaçı için bkz. Âl-i İmran, 156. âyet, en-Nisa, 136. âyet, el-Maide, 54. âyet, el-Enfal, 20. ve 27. âyet, et-Tevbe, 38. âyet, el-Hadid, 28. âyet ve Es-Saf, 2. âyet.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ
يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللَّهَ بِدِينِكُمْ وَاللَّهُ
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم بَلِ اللَّهُ
يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللَّهَ
يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

15-18: Allah ve Resûlüne iman eden, sonra bundan şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda malları ve canları ile savaşan mü'minler o kimselerdir ki, işte onlar, imanlarında sadık olanlardır. De ki: "Siz, dininizi Allah'a mı öğretiyorsunuz? Halbuki, Allah, göklerde ve yerde olan her şeyi bilir. Allah her şeyi bilendir." İslâm'a girmelerini, senin başına kakıyorlar. De ki: Müslümanlığınızı başıma kakmayın. Eğer sözünüzde doğru kimseler iseniz, sizi imana hidayet etmesinden dolayı Allah size minnet eder (başınıza kakar). Muhakkak ki Allah, göklerin ve yerin gaybını bilir. Ve Allah, bütün yaptıklarınızı görür.

KAF SÛRESİ

Adı: Başlangıçtaki "kaf" harfinden alınmıştır. Yani, "kâf" harfiyle başlayan sûre.

İniş Tarihi: Herhangi bir güvenilir kaynaktan bunun ne zaman indiği anlaşılmıyor. Ancak sûrenin içeriğinden ve bahsedilen konulardan iniş tarihinin, peygamberliğin 3. yılından başlayarak 5. yılına kadar devam eden Mekke döneminin ikinci bölümü olduğu anlaşılıyor. Biz bu dönemin özelliklerinden el-En'am sûresinin giriş kısmında bahsettik. Bu özelliklerden, sûrenin, kâfirlerin muhalefetinin büsbütün arttığı, ancak baskı ve zulümlerinin henüz tam olarak başlamadığı peygamberliğin 5. yılında indiği tahmin edilebilir.

Ana Konusu ve Bahisleri: Güvenilir kaynaklardan anlaşılıyor ki, Hazreti Peygamber (s.a.v.) genellikle bayram namazlarında bu sûreyi okuyordu. Resulullah'ın (s.a.v.) komşusu olan Ümm-ü Hişam bin Harise adında bir hatun, "Kaf" sûresini, Cuma hutbelerinde çoğunlukla Hz. Peygamber'in mübarek ağzından dinlediği için ezberlediğini beyan etmiştir. Bazı rivâyetlere göre Resulullah (s.a.v.) sabah namazında da bunu sık sık okuyordu. Bundan anlaşılıyor ki, Resulullah'ın gözünde bu sûrenin çok önemi vardı; ve bundan dolayıdır ki, kendisi her fırsatta bunun içeriğini halka anlatmaya çalışıyordu.

Zâten sûreyi dikkatle okuyunca bunun önemi kendiliğinden ortaya çıkıyor. Tüm sûrenin konusu âhirettir. Hazreti Peygamber (s.a.v.) Mekke-yi Mükerreme'de dâvetine başladığı zaman, insanların en çok şaştığı şey, insanların öldükten sonra dirilmeleri ve yaptıklarının hesabını vermeleriyle ilgili sözleri oldu. Onlar bunun imkansız olduğunu, buna akıl sır erdiremediklerini belirtiyor, "Zerreciklerimiz darmadağın olduktan binlerce yıl sonra bu zerrecikler tekrar bir araya getirilip bu vü-

cudumuz tekrar nasıl yaratılacak ve biz nasıl dirileceğiz?" diye soru yöneltiyorlardı. Bu sorulara cevap olarak Yüce Allah bu sûreyi indirdi. Bu sûrede özetle ve çok kısa cümlelerle bir yandan âhiretin imkan dahilinde olduğu belirtilerek bunun lehine deliller verilmiş ve diğer yandan şüpheciler şöyle uyarılmıştır:

"Siz ister şaşırın, ister bunun akıl ve mantıktan uzak olduğunu düşünün, yahut da yalanlayın, ne yaparsanız yapın, gerçeği değiştiremezsiniz. Değişmeyen gerçek şudur ki: Vücudunuzdan ayrılıp toprağa gömülen her parça ve zerreciğin nereye gittiğini ve ne olduğunu Allah çok iyi bilmektedir. Darmadağın olan bütün bu parça ve zerreciklerin tekrar bir araya gelmeleri ve sizin eskisi gibi canlı hale gelmeniz için Allah'ın tek bir işareti kâfidir. Aynı şekilde, burada sizin birer azgın boğa gibi serbest bırakıldığı ve kimseye hesap vermek zorunda olmadığınız gibi düşünce de yanlıştır. Şurası bir gerçektir ki, Allahu Teâlâ doğrudan sizin her söz ve fiilinizden, hatta aklınızdan geçen meselelerden haberdardır ve onun melekleri de sizden herkesi gölge gibi izlemekte ve tüm söyleyip yaptıklarını kayda geçirmektedirler. Zamanı gelince, siz tek bir çağrı üzerine, nasıl ki yağmurun ilk damlalarıyla ot ve bitkiler yeşermeye ve çiçek açmaya başlıyor, siz de ayağa kalkacaksınız, o zaman gözlerinizi ve aklınızı körleten perde ortadan kalkacak ve bugün inkar ettiğiniz ve inanmak istemediğiniz şeyleri kendi gözlerinizle görürsünüz. O zaman anlayacaksınız ki, siz dünyada başıboş bırakılmamıştınız, aksine bazı sorumluluklarınız vardı ve hesap vermek zorunda idiniz. Bugün birer masal sandığınız azap ve sevap, cennet ve cehennem gibi kavramlar yarın birer gerçek olarak karşınıza çıkacaktır. Siz, hakka düşmanlığınız yüzünden bugün akıl-dışı ve gerçek-dışı saydığınız Cehenneme atılacaksınız ve Allah-ı Rahman'dan korkarak doğru yola dönenler, bugün inanmakta güçlük çektiğiniz ve şaşırdığınız Cennete gireceklerdir".

"KAF" SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 45 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

قٓ ۚ وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Kaf. Kur'ân-ı Mecid'e yemin olsun.[1]

Açıklamalar

1. "Mecid" kelimesi Arapça'da iki anlamda kullanılır: Birincisi, yüce, muhteşem, haşmetli, azametli, büyük ve şerefli. İkincisi, merhametli, kerim, cömert ve çok yararlı. Bu kelime, Kur'ân-ı Kerim için her iki anlamda kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim, yüce ve eşsizdir, çünkü dünyanın hiçbir kitabı bununla boy ölçüşemez. Dili, ifadesi, üslûbu ve edebî değeri bakımından da bir mucizedir; ayrıca, içeriği, öğretileri ve hikmeti açısından da başlı başına bir mucizedir. Dünyaya indiği zaman da insanlar bununla rekabet edecek benzeri bir kitap sunmaktan âcizdiler ve bugün de. Bunun hiçbir sözü yanlış çıkmamıştır ve çıkamaz da. Bâtıl ne yüz yüze bununla çarpışabilir ne de arkadan saldırarak bunu yenebilir. Kur'ân-ı Azimüşşan aynı zamanda kerim ve merhametlidir, çünkü insan ne kadar çok bundan hidayet almak isterse o kadar alabilir ve buna ne kadar çok bağlı kalırsa o kadar hem bu

dünyada, hem âhirette nimetlerini görebilir. Bunun nimet ve faziletleri sonsuzdur ve insanların bunun faziletlerine gerek duyamayacağı veya yararlarının sona ereceği bir sınırı yoktur.

بَلْ عَجِبُوٓا۟ أَن جَآءَهُم مُّنذِرٌ مِّنْهُمْ ۖ فَقَالَ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا شَىْءٌ عَجِيبٌ ۝٢

2. Galiba onlar kendilerinden korkutucu bir peygamber gelmesine şaştılar.[2] Kâfirler: "Bu şaşılacak bir şeydir" dediler.

Açıklamalar

2. Bu cümle belâgatin güzel bir örneğidir. Burada geniş bir konu birkaç kelimeye sığdırılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'e yemin edildiği şey açıklanmadan ve bundan söz edilmeden ve ince ve anlamlı bir boşluk bırakıldıktan sonra söze "Galiba" ile başlandı. İnsan biraz kafa yorar ve bu sözlerin söylendiği ortamı da gözönünde bulundurursa "yemin" ile "galiba" arasında bırakılan boşluğun ne anlama geldiğini kolayca anlayabilir. Yemin edilen husus şudur: "Mekkeliler herhangi bir makul sebeple Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmekten kaçınmamışlardır. Onların, Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkar etmelerinin tutarsız nedeni şudur: Kendi türlerinden bir insan ve kendi milletlerinin bir ferdi olarak bir korkutucu kimliğiyle gelmesi onları şaşırtmıştır. Halbuki, onların şaşırmalarının makul bir sebebi şu olabilirdi: Allahu Teâlâ kendi kullarının iyiliği veya kötülüğünü düşünmeden onlara bir korkutucu göndermez, yahut insanları korkutmak için insan olmayan birini veya Arapları korkutmak için bir Çinliyi gönderirdi. Bu nedenle, karşı çıkmanın bu temeli çürük ve zayıftır, tutarlı hiçbir tarafı yoktur; ve aklı başında olan bir kişi, kulların uyarılması için Allah tarafından bir düzenlemenin ve mekanizmanın olması hem de korkutucu ve uyarıcının gönderildiği insanlardan biri olması gerektiğini görür." Korkutmak ve uyarmak için gönderilen kişinin Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'nın olup olmaması konusuna gelince, bu konuda karar vermek için başka herhangi bir delile ihtiyaç yoktur; onun size sunmakta olduğu Kur'ân-ı Kerim gibi yüce kelâm zaten bunun delilidir.

Bu açıklamadan anlaşılıyor ki ilk âyette Kur'ân-ı Kerim'e edilen yemin şu konudadır: Hazreti Muhammed Mustafa, Allahu Teâlâ'nın gerçek peygamberidir ve kâfirlerin onun risâletine şaşmaları gereksizdir. Buna delil olarak Kur'ân-ı Kerim'in "Mecid" olduğu ifade edilmiştir.

ءَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ۝ قَدْ عَلِمْنَا
مَا تَنقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِندَنَا كِتَابٌ حَفِيظٌ ۝

3-4: "Biz ölüp toprak olduktan sonra mı (dirilecekmişiz?) Bu, çok uzak bir dönüştür".[3] Biz, toprağın onlardan neleri aksettiğini biliriz ve katımızda her şeyi muhafaza eden bir kitap vardır.[4]

Açıklamalar

3. Bu, onların ikinci bir şaşkınlığıydı. Onların ilk ve asıl şaşkınlığı, ölümden sonraki hayat değil, bizzat kendi türü ve milletinden çıkan bir bireyin "Ben sizi Allah tarafından korkutmaya ve uyarmaya geldim" diyerek iddiada bulunmasıydı. Bundan sonra onların şaştığı husus, bu kişinin kendilerini uyarmak istediği şey, tüm insanların öldükten sonra tekrar dirilmeleri, bunların hepsinin toplanıp Allah'ın mahkemesine götürülmeleri ve orada amellerinin değerlendirildikten sonra ödüllendirilmeleri veya cezalandırılmalarıydı.

4. Yani bu husus kendileri tarafından anlaşılmıyorsa anlaşılmasın; bu, Allah'ın ilim ve kudretinin değil, bu insanların bilgi ve akıllarının kıtlığının bir kanıtıdır. Kâfirlere göre dünyanın doğuşundan başlayarak kıyamet gününe kadar ölmüş olan insanların kemikleri toprak olduktan sonra, dirilmeleri mümkün olmayacaktır. Halbuki, Allahu Teâlâ herkesi ve her şeyi gözlüyor ve çok iyi biliyor. Dağılan parçalar ile zerrecikler nerede olurlarsa olsunlar, Allah onları bulundukları şekilleriyle biliyor ve onlarla ilgili kayıt Allah'ın bürosunda tutuluyor. Bu kayıttan tek bir zerrecik kaçmamıştır. Allah'ın emri gelir gelmez, melekleri bu kayıt ve dosyalara bakarak her bir zerreyi ortaya çıkaracak ve bütün insanları, dünyada sahip oldukları ve dünya işlerini yaptıkları vücut yapılarıyla tekrar yaratacaklardır.

Bu âyet de, bazı diğer âyetler gibi, âhiretteki hayatın tıpkı bu dünyadaki hayat gibi olacağı ve insanların vücutlarının da tıpkı burada sahip oldukları vücutlar gibi olacağını açıkça ifade ediyor. Eğer gerçek böyle olmasaydı, kâfirlerin itirazlarına verilen cevapta, "Toprağın, vücudunuzdan kemirdiği her şeyi biliriz ve her zerrenin hesabını

tutarız" demek tamamen anlamsız olacaktı (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Fussilet sûresinin tefsiri, 25. âyet).

بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِيجٍ ۝

5: Doğrusu onlar, kendilerine hak geldiği vakit, onu tekzib ettiler. Onlar bu hususta şaşırmış bir haldedirler.[5]

Açıklamalar

5. Burada küçük bir âyette geniş bir konuya temas edilmiştir. Burada denilmek isteniyor ki, kâfirler ve müşriklere hak geldiği zaman buna sadece şaşırmadılar ve akıllarına yatmadığını söylemediler, aynı zamanda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ve davetini de tekzip ettiler. Kâfirler hissî ve fevrî davrandıkları için işin farkında değillerdi. Tekzip ettikleri ve reddetmeye çalıştıkları dâvetin niteliğini bilmiyorlardı. Bu bakımdan görüşleri sabit ve isabetli değildi. Hz. Peygamber'e bazen şair, bazen kâhin ve bazen mecnun diyorlardı. Bazen onun sihirbaz olduğunu, bazen de kendisine büyü yapıldığını öne sürüyorlardı. Bazen, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi kuvvet ve iktidarı için her şeyi tezgâhladığını, bazen de başkalarının kendisine akıl hocalığı yaptığını iddia ediyorlardı. Bu çelişkili suçlamalar gösteriyor ki, kendileri tam bir çıkmazda idiler. Şayet Hz. Peygamber'in, getirdiği mesajı ellerinin tersiyle reddetmemiş, bunu soğukkanlılıkla gözden geçirmeye karar vermiş ve buna göre tavırlarını belirlemeyi uygun bulmuş olsalardı, bu çelişkiye ve çıkmaza girmezlerdi. Onlar peşin hükümlü davranmadan, yeni dini kimin getirdiğini, neler söylediğini ve kendi davası lehinde ne gibi deliller vermekte olduğunu öğrenme zahmetine katlansalardı, zor bir duruma düşmezlerdi. Çünkü, bu insan kendileri için yabancı değildi. Birden bire ortaya çıkmamıştı. Onların hemşehrisi idi, aynı kabile ve milletin ferdiydi. Onlar onun kişilik ve karakterinden de habersiz değillerdi. Böyle bir kişinin daveti belki kabul edilmezdi, ama ilk etapta reddedilecek cinsten de değildi. Ayrıca, bu zât davetini mesnetsiz ve delilsiz de sunmuyordu. O, davası için birçok deliller veriyordu. Söylediklerine dikkat edilmeli, verdiği deliller ciddi olarak ele alınmalıydı. Ancak akıl ve mantığın bu yoluna başvurmadan bu daveti derhal reddedince kâfirler ve müşrikler hakikate giden yolu kendi kendilerine kapatmış ol-

dular. Bundan sonra çeşitli yanlış yollara sapmaları gayet doğaldı. Bu kâfir ve müşrikler şimdi ilk yanılgılarını örtbas etmek için türlü türlü bahaneler uydurabilirler, ama bu peygamberin doğru ve söylediklerinin gerçek olabileceğini düşünmeye bile tahammülleri yoktur.

أَفَلَمْ يَنظُرُوٓا۟ إِلَى ٱلسَّمَآءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَٰهَا وَزَيَّنَّٰهَا وَمَا لَهَا مِن فُرُوجٍ ۝٦

6: Başlarının[6] üstündeki göğe bakmadılar mı? Biz onu nasıl bina ettik ve nasıl tezyin eyledik?[7] Onda hiçbir boşluk da yoktur.[8]

Açıklamalar

6. Yukarıki beş âyette Mekkeli kâfirlerin tutum ve davranışlarının tutarsızlığı belirtildikten sonra şimdi de Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) âhiret ile ilgili verdiği haberin doğruluğu lehine hangi delillerin sunulabileceği açıklanmaktadır. Burada şu noktayı iyice anlamalıyız ki, kâfirlerin en çok şaşırdıkları iki meseleden biri, yani Hazreti Nebi-yi Ekrem (s.a.v.)'in peygamberliğinin doğru oluşuyla ilgili iki delil başta verilmiştir: Birincisi, o (Peygamber) size Kur'ân-ı Mecid'i sunmaktadır ki, bu onun peygamber oluşunun açık bir delilidir. İkincisi, o, sizin kendi türünüz, topluluğunuz ve milletinizin bir ferdidir; birden bire gökten inmemiştir veya başka bir dünyadan gelmemiştir. Onun için, onun kişiliği, karakteri ve geçmişi hakkında araştırmalar yapıp onun güvenilir biri olup olmadığı veya sunmakta olduğu kitap, yani Kur'ân'ın onun uydurup uydurmadığını öğrenmeniz için gereken bütün imkanlar mevcuttur. Ve bu bakımdan, onun peygamberlikle ilgili iddiasına şaşmanız yersiz ve gereksizdir. Bu bahis ayrıntılı olarak verilmenin yerine sadece iki kısa işaretle yetinilmiştir; zira, Hazreti Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) bizzat Mekke'nin sokakları, meydanları ve çarşı pazarlarında, çocukluğundan gençliğine ve orta yaşına kadar bütün hayatını yakından izlemiş olan kimselere Kur'ân-ı Kerim'i dinlettiği zaman bu işaretlerin bütün ayrıntılarını o ortamda yaşayan herkes çok iyi biliyordu. Onun için, bu nokta atlatılarak şimdi kâfirlerin çok şaştığı ve akıl ve mantıktan uzak sandıkları ikinci gerçekle ilgili deliller ayrıntılı olarak verilmektedir.

7. Burada "gökten", insanın gece ve gündüz üzerini kapladığı ve kuşattığı bütün uzay veya üst atmosfer kastedilmiştir. O gök ki, içinde

gündüz güneş parlar ve gece ay ve sayısız yıldızlar etrafa ışık saçarlar. O uzay ki, insan çıplak gözleriyle gördüğü zaman dehşete kapılır, dürbün ile gördüğü zaman ise öylesine sonsuz ve sınırsız bir kainatla karşılaşır ki, başını ve sonunu tesbit etmesi zorlaşır. Dünyamızdan yüzbinlerce kat daha büyük gezegenler bunun içinde top gibi asılı duruyor. Güneşimizden binlerce kat daha parlak yıldızlar parlıyor. Bütün güneş sistemimiz bunun tek bir galaksisi olan samanyolunun bir köşesinde duruyor. Bu tek bir galakside bizim güneşimiz gibi en az üç milyar diğer yıldız vardır. Şimdiye kadar insanlar tarafından yapılan gözlemlere göre bunun gibi daha bir milyon galaksi vardır. Bu galaksilerden bize en yakın olan ile aramızdaki mesafe öylesine büyüktür ki onun ışıkları bize ancak saniyede 186 bin mil yol katederek bir milyon yılda ulaşabiliyor. Bu kainatın sadece insanların bildiği ve gözlediği bölümüdür. Bununla, bunun ne kadar geniş olduğu tahmin edilebilir. Aslında Allah'ın saltanatı tahmin edilemeyecek kadar büyük ve geniştir. Pek mümkündür ki, insanların bildiği ve gözlediği bölüm, kainatın tümünün yanında tıpkı denizde bir damla gibidir. Yüce Allah'ın yarattığı bu varlıklar ve yokluklar âlemi hakkında, dünyada insan adıyla bilinen, küçücük sürünen ve konuşan hayvan, öldükten sonra dirilmeyeceği hükmünü verirse, bu kendi kalınkafalılığının ve aklının kıtlığının delilidir. Kainatın Yaratıcısının kudreti bundan acze düşebilir mi?

8. Yani, akıllara durgunluk veren bu büyüklük ve genişliğe rağmen kainatın düzeni öylesine düzenli, bağlantılı, sürekli, kalıcı ve sağlamdır ki, hiçbir yerinde bir boşluğa veya düzensizliğe veya aksiliğe rastlamak mümkün değildir. Zamanımızda uzay araştırmacıları, "Kaynak 3C 2.5" (Source 3C 2.5) adında bir galaksi sistemini keşfetmişlerdir. Onların tahminlerine göre bu galaksi sisteminden 4 milyar yıl önce çıkan ışıklar bize ancak ulaşmıştır. Eğer yeryüzü ve bu galaksi arasında kainat bağı ve irtibatı bir yerden kopuk veya herhangi bir yerinde çatlak olsaydı, böylesine uzak bir yerden bu ışıklar yeryüzüne nasıl ulaşabilirdi? Allahu Teâlâ bu gerçeğe işaret ederek insana şu soruyu yöneltiyor: "Kainatımın bu düzeninde siz tek bir boşluk ve çatlağı göstermezken, benim kudretimi tanımak konusunda sizin dünyadaki imtihanınız bitince, hesaba çekilmek için, tekrar sizi diriltip karşıma çıkarmamda âciz kalacağımı nasıl düşünebilirsiniz?"

Bu sadece âhiretin imkân dahilinde olduğunun değil, aynı zaman-

da tevhid, yani Allah'ın tek olduğunun da ispatıdır. Bu ışıkların 4 milyar ışık yılı mesafesini katederek dünyaya gelişleri ve burada insanların icat ettiği cihaz ve âletlere yakalanmaları, galaksi ile yeryüzü arasındaki tüm evrenin tek bir maddeden oluştuğu, içinde aynı güçlerin bulunduğu ve herhangi bir değişiklik olmaksızın hepsinin aynı kanunlara göre hareket ettiğini açıkça kanıtlıyor. Eğer böyle olmasaydı, ne bu ışıklar buraya kadar ulaşır, ne de insanın dünya ve bunun atmosferinde yürürlükte olan kanunları anlamak amacıyla icat ettiği cihaz ve âletlerin ekranlarına gelirdi. Bu da gösteriyor ki, bütün bu kainatın yaratıcısı, Mâliki ve Hâkimi tek Allah'tır.

وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا

وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۝٧ تَبْصِرَةً
وَذِكْرَىٰ لِكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ ۝٨ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُّبَارَكًا فَأَنبَتْنَا
بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۝٩ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَّهَا طَلْعٌ نَّضِيدٌ ۝١٠
رِّزْقًا لِّلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَّيْتًا ۚ كَذَٰلِكَ الْخُرُوجُ ۝١١

7-11: Ve arzı nasıl serdik? (bakmadılar mı?) Ve üzerine sabit dağlar koyduk. Onda her türlü güzel bitkilerden çiftler bitirdik.[9] Bunlar, bize rücu' ve tevbe etmiş her kul için ibret ve öğüttür. Gökten bereketli suyu indirip kendisiyle bahçeler ve biçilecek taneler bitirdik. Meyvaları bol, tomurcukları birbiri üzerine dizilmiş hurma ağaçları çıkardık. Bunlar, kullara rızık olsun diyedir. Onunla (yağmurla) ölü bir beldeye hayat verdik.[10] İşte (insanların mezarlardan) çıkış(ları) da böyledir.[11]

Açıklamalar

9. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nahl, dipnot: 12-14, en-Neml dipnot: 73-74, ez-Zuhruf; dipnot: 7.

10. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Neml, dipnot: 73, 74, 81, er-Rum, dipnot: 25, 33, 35, Yasin, dipnot: 29.

11. Burada verilen delil şudur: Yerküresini canlı yaratıkların yaşamaları için uygun bir yer yapan, yeryüzünün cansız toprağını, gökyüzünün cansız suyu ile birleştirerek bağ ve bahçelerinizde göz alıcı

manzaralar içinde gördüğünüz binbir çeşit bitkileri yaratan ve bu bitkileri insan, hayvan herkes için rızık ve hayat kaynağı kılan Allah hakkında sizin öldükten sonra tekrar diriltmeye gücünün yetmediğini zannetmeniz tamamen akılsızca bir düşüncedir. Siz kendi gözlerinizle her gün, tamamen kuru ve cansız bir toprağın yağmurun ilk damlalarıyla birden bire canlandığı uzun zamandan beri kurumuş köklerin yeşermeye başladığını ve binbir böcek ve hayvanların topraktan çıkıp hoplayıp zıplamaya başladığını görüyorsunuz. Bu, ölümden sonra hayatın imkansız olmadığının açık bir delilidir. Bu açık gözleminizi yalanlayamazken, Allah'ın, istediği zaman sizi bu bitkiler gibi topraktan tekrar kaldıracağını nasıl yalanlayabiliyorsunuz? Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, Arabistan'da öyle bölgeler vardır ki, bazen beş yıl yağmur görmez; hatta bazen daha uzun bir süre gökten bir damla yağmur bile yağmaz. Böylesine uzun bir süre güneşte yanmakta olan çölde ot kökleri ve böceklerin yaşamaları düşünülemez. Ama yine de, buralara az bir yağmur yağınca hem otlar biter, hem böcek ve diğer hayvanlar canlanır. Bu bakımdan, Araplar, uzun süreli kuraklık yaşamayanlara göre bu tür bahsi daha iyi anlayabiliyorlardı.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ ﴿١٢﴾

12: Onlardan önce, Nûh kavmi, Ress[12] ashabı ve Semûd da tekzib ettiler.

Açıklamalar

12. Bundan önce Furkân sûresi, 38. âyette Ashabu'r-Ress'ten (Ress sahipleri) bahsedilmişti. Burada ikinci kez onlardan bahsediliyor. Ancak her iki yerde onlardan sadece peygamberleri tekzib eden millet olarak bahsedilmiştir ve başka herhangi bir ayrıntı verilmemiştir. Arap tarihlerinde ve coğrafya kitaplarında er-Ress isminde iki yer bulunduğu belirtilmiştir. Bunlardan biri Necd'de, diğeri kuzey Hicâz'dadır. Necd'in er-Ress'i daha meşhur olup, Cahiliyye devrinde yazılmış olan şiirlerde bu isme arada-sırada rastlanıyor. Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim'de zikri geçen milletin bu Ress'lerden hangisine ait olduğunu kes-

tirmek mümkün değildir. Ress ahalisi hakkında güvenilir herhangi bir kaynakta ayrıntılı bilgi de yoktur. Bu milletin yalnızca kendi peygamberini kuyuya attığı kesinlikle söylenebilir. Kur'ân-ı Kerim'de verilen kısa işaretten anlaşılıyor ki, Allah'ın kitabının indiği sırada Araplar herhalde, Ashab-ı Ress'in hikayelerini biliyorlardı, ama bu hikaye ve rivayetler daha sonra herhangi bir kitap veya tarihî eserde muhafaza edilemedi.

وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾

13: Âd, Fir'avn[13] ve Lût'un yakınları da (inkâr ettiler).

Açıklaması:

13. Burada "Fir'avn kavmi" yerine sadece "Fir'avn" denilmiştir, çünkü Fir'avn, kavmine öylesine hakimdi, ki, kavminin ayrı bir hüviyeti, iradesi, serbest fikri ve varlığı yoktu. Fir'avn, milletini ne yöne götürüyorsa, o yöne gidiyordu. Bu nedenle, tüm miletin sapmasının sorumluluğu bu tek kişiye yüklendi. Eğer bir millet konuşma ve hareket özgürlüğüne sahipse, yaptıklarının sorumluğu kendisine aittir. Ve nerede bir tek kişinin diktatörlüğü milleti çaresiz hale getirmişse, orada o kişi tek başına tüm milletin günahlarını yüklenmek zorundadır. Bu demek değildir ki, bu tek kişiye sorumluluklar yüklenince millet serbest kalır ve hiçbir sorumluluğu veya günahı olmaz. Hayır, böyle bir durumda o millet büyük bir ahlâkî vebal altında kalır ve böylesine bir diktatöre kendisine musallat olmasına göz yumma sorumluluğunu taşır. ez-Zuhruf sûresinin 54. âyetinde işte buna işaret edilmiştir: "Kavmini küçümsedi. Onlar da Fir'avn'a itaat ettiler. Onlar fasıklar topluluğu idi." (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Zuhrûf sûresinin tefsiri, dipnot: 50).

وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ ﴿١٤﴾

14: Eyke halkı ve Tübba'ın[14] kavmi de, bunların hepsi[15] peygamberleri yalanladılar[16] da benim azabım kendilerine hak oldu.[17]

Açıklamalar

14. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Sebe' sûresi tefsiri, dipnot: 37, Duhan sûresi, dipnot: 32.

15. Yani, bunların hepsi kendi peygamberlerini yalanladı ve onların "Siz öldükten sonra tekrar diriltileceksiniz" şeklindeki öğretilerini reddettiler.

16. Gerçi her millet sadece kendi peygamberini yalanladı; fakat tüm peygamberlerin ittifakla sundukları mesajı yalanladığı için aslında bir peygamberi yalanlamak, tüm peygamberleri yalanlamak anlamına geliyordu. Ayrıca, bu milletlerden her biri, sadece kendisine gelen peygamberin peygamberliğini yalanlamamış, aynı zamanda insanların hidayeti için bir insanın Allah tarafından gönderilebileceği fikrini kabul etmediği için bizzat peygamberlik kavramına karşıydı ve bunların hiçbirinin suçu sadece bir peygamberi yalanlamakla sınırlı değildi.

17. Bu, âhiret lehine tarihî bir delildir. Bundan önceki altı âyette âhiretin mümkün oluşu lehine deliller verilmişti; şimdi ise bu âyetlerde Arabistan ve çevresindeki milletlerin tarihte uğradıkları kötü sonlar, peygamberlerin sunmakta olduğu âhiret akidesinin gerçeğin ta kendisi olduğunun, zira bunu inkar eden milletin mutlaka ahlâksızlığa kapıldığının ve nihayet Allah'ın azabının gelip varlığını yeryüzünden yok ettiğinin delili olarak gösterilmiştir. Tarihî gelişmelerde âhiretin inkârıyla birlikte ahlâkın mutlaka bozulması açıkça gösteriyor ki, insan gerçekte bu dünyada sorumsuz ve kimseye hesap vermekten yoksun bırakılmamıştır, aksine kendi ameli için verilen mühletin bitiminden sonra mutlaka yaptıklarının hesabını vermesi gerekmektedir. Bundan dolayıdır ki, dünyada kendini sorumsuz sayarak bir işe kalkışınca tüm hayatı felaket yoluna giriyor. Aslında eğer bir işten sürekli olarak kötü sonuçlar doğuyorsa, onun gerçeğe aykırı oluşu apaçık ortadadır.

أَفَعَيِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ ۚ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٥﴾

15: Biz, ilk yaratışta acizlik mi gösterdik? Doğrusu onlar, yeni yaratıştan şüphededirler.[18]

Açıklamalar

18. Bu âhiret lehine verilen akılcı bir delildir. Eğer bir kişi Allahsız değilse, yani Allah'ı inkar etmiyor ve düzenli ve mükemmel işleyen evrenin sadece tabiatın bir tesadüfü olduğunu sanmıyorsa, Yüce Allah'ın hem bizi, hem bütün evreni yarattığına iman edebilir. Cenab-ı Allah bir kerre bizi yeri, göğü ve bütün kainatı yaratmıştır. Bunları yaratırken herhangi bir acze düşmemiş ve hiçbir zorluk çekmemişse, her şey mahvolduktan ve yok olduktan sonra, bunları tekrar yaratamaz mı? Eğer Allah (hâşâ) âciz ve çaresiz olsaydı, zâten ilk yaratılış işini gerçekleştiremezdi. Eğer daha önce âciz değilse, onun daha sonra âciz ve çaresiz olduğuna inanmanın herhangi bir makul ve geçerli temeli ve dayanağı olabilir mi?

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ إِذْ يَتَلَقَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ
قَعِيدٌ ﴿١٧﴾

16-17: And[19] olsun insanı, Biz yarattık. Ve Biz, ona nefsinin verdiği vesveseleri de biliriz. Çünkü biz ona şahdamarından daha yakınız.[20] (İnsanın) sağ ve sol tarafında oturan ve onun amellerini yazan iki kâtib meleği hatırla.

Açıklamalar

19. Ahiret ile ilgili deliller verildikten sonra şimdi de deniyor ki, ister kabul edin ister reddedin, bu âhiret gelecektir, siz inkâr etseniz de bu bir emrivakidir ve mutlaka gerçekleşecektir. Eğer peygamberlerin peşin uyarılarını ciddiye alıp bu vazgeçilmez ân için hazırlık yaparsanız kendinize iyilik etmiş olursunuz; yok eğer ciddiye almazsanız kendi sonunuzu kendiniz hazırlarsınız. Siz kabul etmezseniz elbette ki gelecek olan âhiret duracak değil, ve Allah'ın adaleti elbette ki aksayacak değil.

20. Yani, Bizim kudretimiz ve ilmimiz insanı hem dıştan hem içten öylesine kuşatmıştır ki, onun şahdamarı bile Bizim kudretimiz ve ilmimiz kadar ona yakın değildir. Onun sözlerini dinlemek için Biz her-

hangi bir yerden ona yaklaşma ihtiyacını duymayız; çünkü onun aklına gelen düşünceleri bile Biz doğrudan biliyoruz. Aynı şekilde onu yakalamamız gerektiği zaman ona uzaktan gelmemize ihtiyaç yoktur; o neredeyse pençemizdedir ve biz ne zaman istesek onu yakalayabiliriz.

مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ۝

18: O, bir söz atmaya dursun, onun yanında muhakkak hazır bir gözcü vardır.[21]

Açıklamalar

21. Yani, bir yandan Cenâb-ı Allah insanların düşündüklerini veya yaptıklarını doğrudan biliyor, diğer yandan da her insanın düşünce ve hareketlerini kayda geçirmek üzere iki meleği görevlendirmiştir. Bu melekler insanların her düşündüğünü ve her hareketini defterlerine kaydediyorlar. Onların gözünden hiçbir şey kaçmıyor. Bu demektir ki, bir insan Allah'ın mahkemesinde yaptıklarının hesabını verirken Yüce Allah hem onun bütün amelini bir kitap gibi bilecektir, hem de amelinin tutanağını iki melekten alıp kendisine ve başkalarına da okutabilecektir. Bir bakıma, herkesin ameliyle ilgili vesikalı bir delil İlâhî Mahkemede bulunacaktır. Bu vesika veya tutanağın gerçek şekli ve mahiyetinin ne olacağını söyleyemeyiz, ama bu hususta tahminlerimizi yürütebiliriz. Bilindiği gibi, insanın yaşadığı belli bir zaman ve mekânı vardır. İnsanın, içinde yaşadığı, nefse aldığı, çalıştığı bir ortam vardır. Bu ortam ve çevre her zerreye ve her şeye insanın sesi ve hareketlerinin bizim göremediğimiz resim ve şekilleri kaydedilmiş oluyor. İşte bu resim ve şekiller birer ses bandı ve video filmi gibi İlâhî Mahkeme'de tekrar çalıştırılıp oynatılabilir ve geçmiş olduğu gibi yaşanabilir. İnsanoğlu bu işi bugün sınırlı bir düzeyde yapmaktadır. Ama her şeye kâdir olan Allah'ın melekleri bu işleri mükemmel bir şekilde becerebilir ve geçmişi yaşatabilirler. İnsanın kendi vücudu ve etrafındaki eşya ve yaratıklar adeta birer teyp ve film makinesidirler, ve burada insanın her sesi ve hareketi kaydediliyor ve filme alınıyor. Bu makine ve âletler âhirette çalıştırılıp insanın kendi sesi ve hareketleri olduğu gibi dinletilebilir, gösterilebilir. Böylece insanın bütün yaptıkları bir film gibi önüne gelecektir ve o zaman bunları inkâr etmesi ve bundan kaçması mümkün olamayacaktır.

Burada tekrar hatırlatalım, Son Mahkeme'de Cenab-ı Allah kimseyi rastgele mahkum etmeyecektir. Aksine adalet ve hukukun bütün şartlarının yerine getirilmesine dikkat edecektir. Duruşma ve davanın mükemmel bir şekilde sonuçlanması için de dünyada herkesin amel defteri her an ve santim santim işlemektedir.

وَجَآءَتْ سَكْرَةُ
ٱلْمَوْتِ بِٱلْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِى ٱلصُّورِ ذَٰلِكَ يَوْمُ
ٱلْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَآءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّعَهَا سَآئِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾

19-21: Hak olarak ölüm sarhoşluğu geldiğinde[22] ona: "Bu nefret edip kaçtığı ölümdür"[23] (derler). Ve Sûra üfürülür.[24] İşte bu, tehdid günüdür. Herkes kendisini sevkeden ve hakkında şehadet edecek olan[25] beraberinde olduğu halde mahşere gelir.

Açıklamalar

22. "Hak olarak gelme"nin anlamı şudur: Ölüm sarhoşluğu veya daha doğrusu, can çekişme hali, aslında dünya hayatı boyunca üstü kapalı olan hakikatin ortaya çıkmaya başlamasının başlangıç noktasıdır. Bu noktada insan, peygamberlerin haber verdiği öbür âlemi görmeye başlar. Burada aynı zamanda âhiretin gerçek olduğu gibi, hayatın bu ikinci aşamasına bir insanın dürüst ve meziyetli mi yoksa kötü ve şansız olarak mı girmekte olduğu da ortaya çıkar.

23. Yani, senin bir türlü kabul edemediğin ve bucak bucak kaçtığın gerçek budur. Sen istiyordun ki, dünyada başıboş azgın bir boğa gibi dolaşayım ve öldükten sonra yaptıklarının cezasını çekecek ikinci bir yaşantım olmasın. Sen bunun için âhiretten kaçıyordun ve hiçbir şekilde böylesine bir dünyanın kurulacağına inanmıyordun. İşte bak, şimdi o ikinci dünya senin önündedir.

24. Bundan, Sûr'un üflenmesidir, yani üfleniş ki, onunla ölen bütün insanlar tekrar kendi bedenleriyle dirilecekler. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 47, İbrahim, dipnot: 57, Tâhâ, dipnot: 78, el-Hacc, dipnot: 1, Yasin, dipnot: 46-47, ez-Zümer, dipnot: 79.

25. Büyük ihtimalle, bundan, bir insanın söz ve hareketlerini kaydetmekle görevlendirilen iki melek kastedilmiştir. Kıyamet gününde Sûr'un üfürülmesiyle her insan gömüldüğü yerden kalkar kalkmaz bu iki melek gelip idareyi ele alacaklar. Bu meleklerden biri o insanı İlâhî Mahkeme'ye doğru götürecek, diğeri ise onunla beraber onun amel defterini taşıyacaktır ve Yüce Allah'a sunacaktır.

لَقَدْ كُنْتَ فِي
غَفْلَةٍ مِّنْ هٰذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَآءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ
قَرِينُهُ هٰذَا مَا لَدَيَّ عَتِيدٌ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَا فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾

22-24: Ona: "Sen bundan gaflette idin. Şimdi senin önünden perdeni kaldırdık. Bugün, gözün ne kadar keskindir"[26] denir. Yoldaşı olan melek: "Benim yanımda olan (defter gayet doğru olan) hazırdır"[27] der. "Atınız Cehennem'e[28] her inatçı kâfiri".

Açıklamalar

26. Yani, Allah'ın peygamberlerinin sana haber verdikleri her şeyin burada olduğunu şimdi çok iyi görebiliyorsun.

27. Bazı müfessirler bu âyeti açıklarken, burada "yoldaş" olarak bahsedilen meleğin 21. âyette "şehadet edecek olan" meleğin aynısı olduğunu ifade etmişlerdir. Bu açıklamaya göre o melek, adı geçen kişinin amel defterinin kendisinde bulunduğunu belirtecektir. Bazı müfessirler ise "yoldaş"tan dünyada ilgili kişiyi gölge gibi takip eden şeytanın kastedildiğini açıklamışlardır. Açıklamaya göre, şeytan Yüce Allah'a şöyle diyecektir: "Bu adamı, ki tamamen ele geçirip Cehenneme hazırlamıştım, şimdi sana sunuyorum". Ancak bağlama daha uygun olan tefsir Katade ve İbn Zeyd'inkidir. Onlara göre "yoldaş"tan, ilgili kişiye yol gösteren ve onu Allah'ın mahkemesine çıkaracak olan melektir. Bu melek mahkemeye varıp, "Benim tasarrufumda olan bu adamı yargılanmak üzere sana takdim ediyorum" diyecektir.

28. Asıl ifade şöyledir: "elkiya fi cehenneme" (atınız cehenneme, siz ikiniz). Konuşmanın seyri gösteriyor ki, burada muhata, gömüldüğü yerden adı geçen insanı yakalayıp adalete teslim eden iki melektir.

29. Asıl kelime "keffâr"dır ki, iki anlamı vardır: (1) son derece nankör ve (2) hakkı şiddetle inkâr eden.

مَّنَّاعٍ لِّلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ۝ ٱلَّذِى جَعَلَ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ
فَأَلْقِيَاهُ فِى ٱلْعَذَابِ ٱلشَّدِيدِ ۝

25-26: Hayra mani olan[30] haddi aşan[31] ve şüpheye düşendi.[32] Allah ile beraber başka bir ilâh edineni (müşriği), haydi ikiniz birden en şiddetli azaba atınız".[33]

Açıklamalar

30. "Hayr" kelimesi Arapça'da hem mal, hem iyilik için kullanılır. İlk anlamına göre bu cümlenin tercümesi şöyle olabilir: "O kendi malından kimsenin hakkını vermezdi; ne Allah'ın, ne insanların." İkinci anlamına göre tercümesi şu olabilir: "O; hayır yolundan gitmemekle kalmıyor, aynı zamanda başkalarının da iyi yolda gitmelerine mani oluyordu. O dünyada hayra engeldi. Bütün gücünü hayır ve iyiliğin yayılmasını önlemek için kullanıyordu."

31. Yani, bütün işlerinde ahlâkın sınırlarını aşıyordu. Kendi çıkarı, kısır amaçları ve süfli arzuları için her şey yapmaya hazırdı. Haram yollarla mal topluyor ve haram yollarda harcıyordu. İnsanların haklarını yiyordu. Kimse ne onun dilinden ne de elinden kurtulabiliyordu. O sadece iyiliğin yolunu kesmekle kalmaz, daha ileri gidip iyiliği benimseyenleri rahatsız ediyor, iyilik için çırpınanlara baskı ve zulüm yapıyordu

32. Burada "mürib" kelimesi kullanılmıştır. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi şüphe eden, ikincisi şüpheye düşen. Burada bu her iki anlam kastedilmiştir. Yani, sözkonusu kişinin hem kendisi şüpheciydi ve şüpheye düşmüştü, hem başkalarının kalplerini de şüphe ve vesvese ile dolduruyordu. Onun için Allah âhiret, melekler, peygamberlik ve vahy, kısacası dinin bütün gerçekleri şüpheliydi. Peygamberler hakkın lehine neler diyorsa, onlara inanmazdı. Bu şüpheciliği başkalarına da aşılıyordu. Kiminle görüşse ve buluşsa, ona mutlaka birtakım şüphe ve vesveseler aşılardı.

33. Bu âyetlerde, Cenab-ı Hak, insanı Cehennem'e götürecek şu hareket ve özelliklerden bahsetmiştir: (1) hakkı inkâr etmek (2) Allah'a nankörlük etmek (3) hakka ve hak ehline inat ve düşmanlık (4) iyilik yolunu engellemek (5) kendi malından Allah'ın ve insanların haklarını vermemek (6) kendi işlerinde sınırları aşmak (7) insanlara baskı ve zulüm yapmak (8) dinin gerçeklerine şüphe etmek (9) başkalarını şüphe ve tereddüde sevketmek ve (10) Allah'tan başka kimseleri, Allah'ın saltanatında ortak koşmak.

قَالَ قَرِينُهُۥ رَبَّنَا مَآ أَطْغَيْتُهُۥ
وَلَٰكِن كَانَ فِى ضَلَٰلٍۭ بَعِيدٍ ۝٢٧ قَالَ لَا تَخْتَصِمُوا۟ لَدَىَّ وَقَدْ قَدَّمْتُ
إِلَيْكُم بِٱلْوَعِيدِ ۝٢٨

27-28: Onun arkadaşı: "Ey Rabbimiz! Onu, ben azdırmadım. Fakat kendisi, zaten rahmetten uzak bir sapıklık içinde idi" der.[34] Allah: "Huzurumda çekişmeyin. Ben size önceden bu azabı bildirmiştim"[35] buyurur.

Açıklamalar

34. Burada konuşmanın seyri ve biçiminden "arkadaşı"ndan, dünyada o kişiye eşlik eden şeytanın kastedildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, konuşma biçiminden, o kişi ve şeytanın, Allah'ın mahkemesinde birbiriyle kavga ettiği ve tartıştığı da ortaya çıkmaktadır O kişi diyor ki: "Ya Allah, bu deyyus (şeytan) benim peşimde idi ve beni doğru yoldan saptırmadan rahat etmedi. Onun için, cezasını çekmelidir." Şeytan da diyor ki: "Ya Rabbi, eğer bu herif senin emrine karşı gelmek istemeseydi, ben bunu zorla kötü yola sevkedemezdim. Bu bedbaht zâten iyilikten nefret ediyordu ve kötülüğe hayrandı. Onun için peygamberlerin vaaz ve telkinlerine kulak asmadı ve benim teşviklerime uydu".

35. Yani, ben her ikinizi uyarmıştım. Başkasını doğru yoldan saptıranın cezasının ne olduğunu ve doğru yoldan sapanın nasıl bir günah işlediğini ve hangi cezaya layık olduğunu açıkça ifade etmiştim. Benim bu uyarılarıma rağmen siz ikiniz kendi payınıza düşen suçu işlemekten geri kalmadıktan sonra şimdi ne diye kavga edip duruyorsunuz? Bunun hiçbir yararı olmaz. Doğru yoldan sapan, sapıklığının ve saptıran, saptırmanın cezasını elbette çekecektir.

مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَمَا أَنَا بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾
يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِن مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾

29-30: "Benim katımda söz ve hüküm değiştirilmez.[36] Ben kullara zulmedici de değilim".[37] O gün Cehennem'e "doldun mu?" diyeceğiz. O da, "daha var mı?" diyecek.[38]

Açıklamalar

36. Yani benim karar değiştirecek gibi bir adetim yoktur. Seni Cehennem'e göndermek için verdiğim karar geri alınmayacaktır. Ayrıca, doğru yoldan sapma ve saptırmanın cezasının âhirette ne olacağına ilişkin dünyada açıkladığım kanun da değişmez.

37. Aslında, burada "çok büyük zalim" anlamına gelen "zellâm" kelimesi kullanılmıştır. Burada Yüce Allah demek istemiyor ki, "Ben kullara zulmediciyim, ama büyük zulmedici değilim". Aksine, Allah şöyle demek istiyor: "Eğer Ben bir Yaradan ve Rab olarak kendi kullarıma zulmetsem, bu büyük bir zulüm ve haksızlıktır. Onun için Ben kullarıma hiçbir zaman zulmetmem. Benim size vermekte olduğum cezalar ise sizin tam hak ettiğiniz cezalardır. Size hak ettiğiniz cezadan zerre kadar fazla bir ceza verilmeyecektir ve verilmemektedir. Mahkemem tamamen adalete dayanır. Burada kimse görgü tanıklarının kesin tanıklığı olmadan ve hak etmediği cezaya çarptırılmaz.

38. Bunun iki anlamı vardır: (1) "Ben ağzıma kadar doldum, artık bir tek kişiyi bile kabul edecek durumda değilim" ve (2) "Daha başka suçlular var mı? Onları kabul etmem için epeyce yerim vardır". İlk anlamı benimsersek, ifade şöyle olabilir: Cehennem suçlularla öylesine tıklım tıklım dolacaktır ki, iğne bile atılsa yere düşmeyecektir. Bu durumda Cehennem'e "Doldun mu?" diye sorulduğunda dayanamayıp hayretini şöyle ifade edecektir: "Allah, Allah, daha gelecek olan mı var." İkinci anlamı benimsersek şöyle bir durumu hayal edebiliriz: Cehennem, suçlulara o kadar öfkelidir ki, karnı doymuyor ve hiçbir suçlunun dışarıda kalmasını istemeyerek, "daha var mı?" diye bağırıyor.

Burada aklımıza gelen soru şudur: Allahu Teâlâ'nın Cehennem ile

bu konuşması nedir ve nasıldır? Bu mecâzî bir konuşma mıdır? Yoksa, Cehennem gerçekten hitap edilebilecek ve sorulan sorulara cevap verilebilecek canlı ve konuşan bir varlık mıdır? Aslında bu hususta kesin bir şey söylenemez. Belki de bunlar mecazî anlamda bir konuşmadır ve yalnız durumun kavranabilmesi ve Cehennem'in niteliğinin anlaşılması için bu konuşma soru ve cevap şeklinde verilmiştir. Meselâ, bir kişi diyebilir: "Ben arabama sordum, sen neden yürümüyorsun? O da cevap verdi: Benzinim bitmiştir". Ancak yukarıdakı konuşmanın aynen gerçekleştiği de söylenebilir. Çünkü bizce dünyada sessiz ve cansız olan nesnelerin Allah katında da sessiz ve cansız olduğunu sanmamız yanlış olur. Yaradan, her yaratığıyla konuşabilir ve O'nun her yaratığı, dili bize ne kadar yabancı olursa olsun, O'nun sorularına cevap verebilir.

وَأُزْلِفَتِ
الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَٰذَا مَا تُوعَدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ ﴿٣٢﴾
مَّنْ خَشِيَ الرَّحْمَٰنَ بِالْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوهَا بِسَلَامٍ
ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾

31-34: Cennet, de takvâ sahiplerine uzak olmayarak yaklaştırılmış bulunacak.[39] Onlara: "İşte bu, size va'dolunan şey ki, her rücu' edene[40] ve (Allah'ın emrini) gözetene.[41] Gıyabî olarak Rahman'dan korkup[42] ve halis bir kalple[43] gelene (va'dolunan budur). Cennete selâmetle girin.[44] Bu sonsuzluk günüdür.

Açıklamalar

39. Yani, kimin hakkında İlâhî mahkemeden müttaki olduğu (Allah'tan korktuğu) ve Cennete layık olduğuna dair karar çıkarsa, o derhal kendini Cennetin karşısında bulacaktır. O, oraya kadar gitmek için yol katetmeyecek, yaya gitmeyecek veya herhangi bir vasıtaya binmeyecektir. Böylece, mahkeme kararı ile Cennete girişi arasında ne bir ara, ne de bir mesafe olacaktır. Bir yandan mahkemeden karar çıkacak ve diğer yandan o kişi Cennete girecektir. Sanki, o kişi Cennete götürülmeyecek, Cennet bizzat onun ayağına getirilecektir. Bundan, âhirette zaman ve mekân kavramının, bizim bu dünyadakinden ne ka-

dar farklı olacağı anlaşılmaktadır. Bizim bu dünyada bildiğimiz hızlı ve geç, yakın ve uzak gibi kavramlar orada anlamlarını yitirmiş olacaktır.

40. Aslında burada "evvâb" kelimesi kullanılmıştır ki, anlamı çok geniştir. Bundan, itaatsızlık ve nefsin köleliğini bırakıp itaat ve Allah'ın rızasını elde etme yolunu seçmiş, Allah'ın hoşlanmadığı her şeyi bırakmış, O'nun hoşlandığı her şeyi benimsemiş, kulluk yolundan bir adım bile ayrılınca telaşa kapılan ve tövbe edip kulluk yoluna dönen, Allah'ı çokça zikreden ve bütün işleriyle ilgili olarak O'na rücu eden bir kişi kastedilmiştir.

41. Burada, "koruyan", "gözeten", "muhafaza eden" anlamına gelen "hafîz" kelimesi kullanılmıştır. Bundan, Allah'ın koyduğu sınırları, farzları, vazifeleri, haramları ve teslim ettiği emanetleri koruyan, Allah tarafından kendisine verilen hakları muhafaza eden, iman ederken Rabbine verdiği sözleri tutan, kendi zamanı, güçleri, uğraşları ve çabalarını, kötü şekilde ve kötü yolda harcanmayacak şekilde koruyan, ettiği tövbelere sadık kalan ve bozmayan ve her an, kendi söz veya hareketleriyle Rabbine itaatsızlık etmemeye dikkat eden kişi kastedilmiştir.

42. Yani, o kişi, Rahman'ı hiçbir yerde görmemesine ve hiçbir duyu ve duygularıyla O'nu hissetmemesine rağmen O'nun emirlerine karşı gelmekten korkuyordu. Onun kalbi, gözle görülen ve hissedilen güçlü ve kudretli varlıklar ile güçlerden çok Rahman'dan korkuyordu. Ve O'nun Rahman olduğunu bilmesine rağmen, rahmetine bel bağlayıp günaha dalmadı, aksine O'nu kızdırmaktan her zaman korktu. Böylece, bu âyet bir mü'minin iki önemli ve temel özelliğini gözlerimizin önüne seriyor: Birincisi, bir mü'min, Allah'tan, O'nun hissedilmemesi ve görülmemesine rağmen korkar. İkincisi, Allah'ın rahmetli oluşunu bilmesine rağmen göz göre göre günah işlemez. İşte bu özellikler onu Allah katında değerli kılar. Burada bir ince nokta daha var ki, ona İmam Râzi işaret etmiştir: Arapça'da "korku" için "havf" ve "haşyet" diye iki kelime kullanılır; bunların anlamlarında ince bir fark vardır. "Havf" kelimesi genellikle, bir kişinin başkasının gücü karşısında kendi zaafını hissetmesinden doğan korkuyu ifade etmek için kullanılır. Yukarıdaki âyette ise "haşyet" kelimesi kullanılmıştır. "Haşyet"de, bir insanın, başkasının büyüklüğü ve yüceliğini tasavvur ettikten sonra kal-

bini kaplayan heybet ve ürpertiye denir. Bu da demektir ki, mü'minin kalbini kaplayan dehşet, O'nun ona vereceği cezadan değil, O'nun büyüklüğü ve yüceliğinin doğurduğu ürpertidendir.

43. Asıl ifade, "kalb-i münib"dir. Münib'in kökü "enâbet"tir ki, anlamı bir tarafa yönelmek ve devamlı o tarafa dönmektir. Nitekim, pusulanın ibresi daima kutba doğru olur; siz ne kadar onu çevirirseniz çevirin, o yine kutba yönelecektir. O halde, "kalb-i münib", her taraftan yüz çevirip Allah'a yönelen ve hayatın çeşitli aşamalarında her türlü engellere rağmen hep O'na dönen kalp demektir. Bunun için "halis kalp, temiz kalp" ifadesi kullanılabilir; yani, Allah'a sımsıkı bağlı kalp. Bundan anlaşılıyor ki, Allah katında sadece ağızla iman etmek değil, samimiyetle ve sadakatle iman etmek değer taşımaktadır.

44. İfade, "udhuluhâ bi selâmin"dir. "Selam"ı, "selametle" anlamında kabul etsek, cümlenin anlamı şu olur: "Her türlü endişe, kaygı ve kötülüklerden uzak ve korunarak Cennet'e girin". Yok, sadece "selâm" anlamını kabul etsek, cümle şöyle olacaktır: "Gelin bu Cennete, Allah ve melekleri tarafından size selâm olsun."

Bu âyetlerde Yüce Allah şu özelliklere sahip olan kimselerin Cennet'e layık olduğu belirtilmiştir: (1) takvâ (2) Allah'a ric'at (3) Allah ile olan ilişkiyi korumak (4) Allah'ı görmeden ve hissetmeden ve rahmetine inanmasına rağmen O'ndan korkmak ve (5) kalb-i münib ile Allah'a varmak, yani hayatı boyunca O'na bağlı kalmak.

لَهُمْ مَا يَشَآءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾
وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُم بَطْشًا فَنَقَّبُوا
فِي الْبِلَادِ هَلْ مِن مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَذِكْرَىٰ لِمَن كَانَ لَهُ
قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾

35-37: Onlara, o Cennette, istedikleri her şey vardır.[45] Yanımızda daha fazlası da var. Biz, onlardan evvel nice nesilleri helâk ettik ki, onlar, kendilerinden daha kuvvetli ve çetin idiler. Dünyada dolaşıp mal topladılar.[46] Onlar

kurtulabildiler mi?[47] Şüphesiz bunda kalbi olan yahut kulak veren veya gören için mev'iza ve ibret vardır.[48]

Açıklamalar

45. Yani, onların diledikleri ve istedikleri her şeyi kendilerine zâten vereceğiz. Üstelik, onların akıllarına bile gelmediği ve dolayısıyla istemedikleri bazı nimetleri de onlara vereceğiz.

46. Yani onlar sadece kendi ülkelerinde güçlü değillerdi; onlar dünyanın bazı diğer ülkelerini de istilâ etmiş, yıkıp yakmış ve kendi ellerine geçirmişlerdi.

47. Yani, Allah tarafından onların yakalanıp cezalandırılmaları emrolununca onları herhangi bir güç kurtarabildi mi? Ve onlar dünyada sığınacak herhangi bir yer bulabildiler mi? O halde, siz neye güvenerek, Allah'a başkaldırıyor ve kurtulma umudunu taşıyorsunuz?

48. Başka bir deyişle, o kişi, ya doğru sözü anlayacak kadar akla sahip olmalı, ya da, bir kişi ona gerçeği anlatırken onun söylediklerini kulağını iyice açarak dinleyecek ve anlayacak kadar gaflet ve taassuptan yoksun olmalı. Anlatanın sözü, onun bir kulağından girip başka kulağından çıkmasın ve dinleyenin kafası o sırada başka bir şeyle meşgul olmasın.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ
وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِيْ سِتَّةِ اَيَّامٍ ۖ وَّمَا مَسَّنَا مِنْ لُّغُوْبٍ ﴿٣٨﴾
فَاصْبِرْ عَلٰى مَا يَقُوْلُوْنَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوْعِ الشَّمْسِ
وَقَبْلَ الْغُرُوْبِ ﴿٣٩﴾

38-39: Şüphesiz biz, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde yarattık.[49] Bize bir yorgunluk dokunmadı. (Habibim, müşriklerin) söylediklerine sabret.[50] Rabbini, güneş doğmadan evvel ve batışından önce hamd ile tesbih et.

Açıklamalar

49. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Fussilet sûresinin tefsiri, dipnot: 11-15.

50. Yani, bu bir gerçektir ki, Biz bütün bu kainatı altı günde yarattık ve bunu yarattıktan sonra yorulmadık ki, bunu onarmak veya yeniden yaratmaya gücümüz yetmesin. Bu akılsızlar, senden ölümden sonraki hayatla ilgili haberi duyduktan sonra seninle alay ediyor, ve sana deli diyorlarsa, sen sabret, Onların tüm saçmasapan lâflarını soğukkanlılıkla dinle ve hangi gerçeği anlatmakla görevlendirilmişsen onu anlatmaya devam et.

Bu âyette, Yahudiler ile Hıristiyanlarla da hafifçe alay edilmiştir. Çünkü onların kutsal kitabı, İncil'de Allah'ın altı günde yeri ve göğü yarattığı ve 7. gün dinlendiği gibi bir masal uydurulmuştur. (Tekvin: 2: 2). Hıristiyan din adamları şimdi bu ifadeden utanıyor olmalıdırlar ki, Kitab-ı Mukaddes'in Urduca tercümesinde "dinlendi" kelimesini "serbest kaldı" olarak değiştirmişlerdir. Ancak King James'in, İncil'in tanınmış tercümesinde açıkça, "And He rested on the seventh day" (Ve O, yedinci gün dinlendi) ifadesi kullanılmıştır. Aynı sözler, 1954'te Yahudilerin Philadelphia'da yayımladıkları tercümede de yer alıyor. Arapça tercümesinde de "fe istirahu fil-yevmüs sâbi" (yedinci gün istirahat etti) ifadesi kullanılmıştır.

وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَأَدۡبَٰرَ ٱلسُّجُودِ ۝٤٠

40: Bir de, gecenin bir kısmında ve namazların sonunda da O'nu tesbih et.[51]

Açıklamalar

51. Hak yoluna davette her ne kadar insanın cesaretini kıran ve ruhunu törpüleyen engeller ve zorluklarla karşılaşılsa da, çabalarının hiçbir meyvesini elde ettiği görülmese de, bütün azmi ile, yaşadığı sürece hakkı yüceltmek ve dünyayı hayır ve iyilik yoluna sevketmek için uğraşan insanın elde ettiği gücün kaynağı işte budur. Rabbi hamd ve tesbih etmekten burada namaz kastedilmiştir ve Kur'ân-ı Kerim'in neresinde hamd ve tesbih için belli zamanlar belirlenmişse oralarda namazın kastedildiği bilinmelidir. "Güneş doğmadan evvel"den sabah namazı, "güneş batışından önce"den de, öğle ve ikindi namazları kastedilmiştir. "Gecenin bir kısmında", akşam ve yatsı namazları için kullanılmıştır. Üçüncü teheccüd de gece tesbihinde yer almaktadır. (Açıklama için bkz. el-İsra, dipnot: 91-97, Tahâ, dipnot: 111, er-Rûm, dip-

not: 23-24). "Namazların sonundaki tesbih"e gelince, bundan hem namazlardan sonra zikr, hem farzlardan sonra nafile namazlar kastedilmiş olabilir. Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hasan bin Ali, Hz. Ebu Hureyre, İbn Abbas, Şa'bî, Mücahid, İkrime, Hasan Basrî, Katade, İbrahim Nehaî ve Evzaî bundan akşam namazından sonraki iki rek'atın kastedildiğini ifade etmişlerdir. Hz. Abdullah bin Amr bin el-Âs ve bir başka kişinin rivâyetine göre Hz. Abdullah bin Abbas da bundan, namazdan sonraki zikrin kastedildiğinde ittifak etmiştir. İbn Zeyd ise bu buyruğun anlamının, farz namazlardan sonra nafileler olduğunu söylemiştir.

Sahihlerden Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyeti şöyledir: Bir defasında fakir muhacirler Resulullah'ın huzuruna gelip, "Ya Resulullah, zenginler sevapta bizi yaya bıraktılar" dediler. Hz. Peygamber, "ne oldu?" diye sordu. Onlar dedi ki: "Onlar da namaz kılıyor, tıpkı bizim gibi; oruç tutuyor, tıpkı bizim gibi; ama onlar sadaka veriyor ve biz veremiyoruz." Resulullah buyurdu: "Ben size öyle bir şey söyleyeyim mi? Eğer siz onu yaparsanız, sizin yaptığınızı onların da yapmasının dışında diğer insanlarla yarışırsınız. Bu da, sizin her namazdan sonra 33'er defa Sübhanallah, Elhamdülillah ve Allahüekber demeye devam etmenizdir". Bir müddet sonra onlar tekrar Resulullah'a geldi ve dediler ki, bunu bizim zengin kardeşlerimiz de duydular ve onlar da aynı şeyi yapıyorlar. Bunun üzerine Resulullah, "Bu, Allah'ın dilediğine verdiği bir kere midir?" diye buyurdu. Bir rivâyette de yukarıdaki kelimelerin 33'er değil, 10'ar defa okunması emrolunduğu belirtilmiştir.

Hz. Zeyd bin Haris'in bir rivayetine göre Resulullah (s.a.v.) kendilerine, her namazdan sonra 33'er defa Sübhanallah ve elhamdülillah ve 34 defa Allahü Ekber demelerini tavsiye etmişti. Daha sonra bir Ensarî Resulullah'a şöyle dedi: "Ben bir rüya gördüm. O rüyada biri bana dedi ki, 'Şu üç sözü 25'er defa ve daha sonra 25 defa Lailâhaillallah söylersen daha iyi olur.' Resulullah, "Peki, öyle yap" dedi. (Ahmed, Nesaî, Darımî).

Hz. Ebu Said Hudri şöyle diyor: "Resulullah namazdan sonra eve dönerken şöyle dua ettiğini duyardım: "Sübhane Rabbike Rabbi'l-izzeti ammâ yasifûne ve selâmün ale'l-mürselin vel hamdu lillahi rabbil-âlemin" (Ahkamü'l-Kur'ân, Cessâs).

Bunun dışında da, namazdan sonraki değişik zikir şekilleri Hazreti Peygamber'den (s.a.v.) naklolunmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in bu tavsiyesine göre hareket etmek isteyenler, "Mişkât"ta "Namaz'dan sonraki zikir" bölümünde geçen çeşitli zikirlerden birini seçip uygulayabilirler. Gerçekte Resulullah'ın anlattığı ve misal olarak gösterdiği zikirden daha iyi bir zikir ne olabilir ki? Ama şunu da aklımızdan çıkarmayalım ki, zikir sadece bazı belli başlı kelimeleri sessizce söylemek değil, o kelimelerin ifade ettiği anlamları iyice anlamak ve kafaya yerleştirmek demektir. Onun için hangi zikir yapılırsa yapılsın o zikrin anlamını iyi bilmeli ve zikir sırasında o anlamları iyice hatırlamalıdır.

وَاسْتَمِعْ
يَوْمَ يُنَادِ الْمُنَادِ مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ ۝ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ۚ ذَٰلِكَ
يَوْمُ الْخُرُوجِ ۝

41-42: Yakın bir yerden nidâ edenin nidâsına kulak ver.[52] Hak ile mahşerin sesini işittikleri gün, mezarlardan çıkış günüdür.[53]

Açıklamalar

52. Yani, bir kişi dünyada nerede ölüp kalmış veya gömülmüşse oraya "kalk ve Rabbine hesap vermeye gel" şeklinde Allah'ın duyurusu gelecektir. Bu duyuru dünyanın her köşesinde aynı tonda duyulacaktır" Öyle ki, bunu duyan herkes, bunun yakın bir yerden geldiğini zannedecektir. Bu ses ve duyuru tüm dünyada ve yeryüzünde aynı anda ve aynı şekilde duyulacaktır. Bundan da, âhiret âleminde zaman ve mekân kavramlarının dünyamıza oranla ne kadar değişik olacağı, ve orada ne gibi güçlerin hangi kanunlara göre faaliyet gösterecekleri de biraz anlaşılmış oluyor.

53. Asıl ifade şöyledir: "yesme'ûne-es sayhate bil hakkı". Bunun iki anlamı vardır. Birincisi, "herkes Allah'ın (Hakk'ın) emri olan nidâyı (çağrıyı) duyacaktır". İkincisi, "Herkes Hak ile mahşerin sesini işitecektir". İlk anlama göre cümlenin ifadesi şu olabilir: Hakkın emri olan bu çağrıyı dinleyenler, bunu dünyada duymazlıktan geliyorlardı, dinlemek istemiyorlardı, ayrıca bunun haberini veren peygamberlerle de alay ediyorlardı; ama artık gerçeğin ne olduğunu anlayacaklardır.

İkinci anlamı şudur: Onlar mahşerin bu sesini mutlaka duyacaklardır. Onlar kendileri bunun bir hayal olmadığını, aksine mahşerin sesi olduğunu anlayacaklardır. Onlara haber verildiği mahşerin vuku bulduğunda ve bu nidâ ve sesin ta kendisinin olduğunda hiçbir şüpheleri kalmayacaktır.

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِۦ وَنُمِيتُ وَإِلَيْنَا ٱلْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقَّقُ
ٱلْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَٰلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا يَسِيرٌ ﴿٤٤﴾

43-44: Şüphesiz biz, hem diriltir hem de öldürürüz. Dönüş de bizedir. O gün, yer yarılıp ondan sür'atle çıkarlar. Bu bir haşirdir ki bize kolaydır.[54]

Açıklamalar

54. Bu, kâfirlerin 3. âyette söylediklerine verilen cevaptır. Onlar, "Nasıl olur, biz öldükten sonra toz-toprak oluruz, ondan sonra tekrar nasıl diriltileceğiz? Böyle birşey akla ve mantığa aykırıdır", diyordu. Onların bu itirazlarına şöyle cevap verilmektedir: "Haşir, yani mahşerde gelmiş geçmiş tüm insanların diriltilip bir araya getirilmeleri bizim için çok kolaydır. Bizim için, bir insanın kalıntılarının nerede bulunduğunu bilmek hiç zor değildir. Aynı şekilde, insanların lime lime olmuş cesetleri ve zerreciklerinden hangisinin Mehmed'e ve hangisinin Ahmed'e ait olduğunu bilmemiz de zor değildir. Bu zerrecikler ve parçaları tekrar toplayıp her insanın vücudunu eskisi gibi yapmak ve o vücutta yaşamış olan eski kişiyi aynen canlandırmak da Bizim için zor bir şey değildir. Bizim bir işaretimizle bütün bunlar anında ortaya çıkabilir. Hz. Âdem'den başlayarak kıyamete kadar dünyada doğmuş olan tüm insanlar Bizim bir tek emrimizle bir araya gelebilirler. Sizin kuş beyniniz bu gerçeği kabul edemiyorsa etmesin; kainatı Yaratan'ın kudreti için ise bu hiç de imkânsız değildir."

نَّحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَآ أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِٱلْقُرْءَانِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

45: Biz, onların söylediklerini çok iyi biliyoruz.[55] Sen de onlara karşı bir zorlayıcı değilsin. Bunun için Sen, tehditlerimden korkacaklara Kur'ân ile öğüt ver.[56]

Açıklamalar

55. Bu cümlede hem Resulullah'a (s.a.v.) teselli, hem kâfirlere tehdit vardır. Burada Hazreti Peygamber'e hitap edilerek deniliyor ki: "Bu kâfirler seninle ilgili ileri-geri neler konuşuyorlarsa, onlardan üzülme ve hiç aldırış etme. Biz onların dediklerinin hepsini çok iyi işitiyor ve biliyoruz ve onlara ne yapacağımızı Biz çok iyi biliyoruz". Kâfirlere ise şöyle bir uyarıda bulunuyor: "Sizin sevgili peygamberimizle alay etmeniz size pahalıya mal olacaktır. Biz sizin söylediklerinizin her kelimesini duyuyoruz ve bunun cezasını mutlaka çekeceksiniz."

56. Bu demek değildir ki, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) insanlara zorla sözünü dinletmek istiyordu ve Allahu Teâlâ onu böyle yapmaktan alıkoydu. Aslında burada Hz. Peygamber'e (s.a.v.) hitap edilerek kâfirler uyarılmak isteniyor. Yani kâfirlere deniliyor ki: "Benim Resûlüm size zorlayıcı, yani zorla sözünü dinleten biri olarak gönderilmemiştir. Onun işi sizi zorla mü'min yapmak değildir ki, siz inkâr ederken o sizi zorla iman sahibi yapsın. Onun işi sadece, uyarılmakla yola gelenlere Kur'ân'ı dinletip gerçeği anlatmaktan başka bir şey değildir. Şimdi eğer siz inanmak istemiyorsanız, sizinle peygamber değil, Biz uğraşacağız."

EZ-ZARİYÂT

Adı: Sûrenin ilk kelimesi, "Ve'z-zariyat"tan alınmıştır. Yani, "ez-Zariyat" kelimesiyle başlayan sûre.

İniş Tarihi: İçeriği ve işlenen konulardan bu sûrenin, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) davetinin yalanlama, alay ve üstüste yapılan suçlama ve iftiralarla karşılık verildiği, ancak baskı ve zulmün değirmeninin henüz dönmeye başlamadığı bir dönemde indiği açıkça anlaşılmaktadır. Demek ki, bu da Kâf sûresinin indiği sıralarda inen bir sûredir.

Konusu ve Bahisleri: Sûrenin önemli bir bölümü âhiret konusuna ayırılmıştır ve sonlarına doğru insanlar tevhide davet edilmiştir. Bunun yanısıra, peygamberlerin davetlerine kulak asmamalarının ve milletlerin kendi cahilce kavramlarında ve bâtıl inançlarında ısrar etmelerinin bizzat kendileri için tahrip edici ve bir felâket hükmünde olduğu ifade edilmiştir.

Bu sûrenin kısa ama anlamlı cümlelerinde âhiret ile ilgili şu fikirlere yer verilmiştir: İnsan hayatının sonuyla ilgili insanların değişik ve birbirleriyle çelişen görüş ve inançları, bu inançların hiçbirinin bilgiye dayanmadığı, aksine kimin aklı nereye kadar ermişse ona göre birer kavram ve inanç geliştirdiğini açıkça göstermektedir. Kimi ölümden sonra hayatın olmadığına kanaat getirmiştir, kimi bu "tenasüh" (ölümden sonra herkesin başka varlıklar ve kimliklerle yeniden doğması) şeklinde kabul etmiştir, kimi âhirette hayat ve ceza ile mükafat kavramlarını kabul etmiş, ama kendi yaptıklarının cezasını çekmek veya bundan kurtulmak için türlü çeşit hile ve bahanelere başvurmuştur. Böylesine önemli ve temel bir konudaki, bu hususta en ufak bir yanılgı insanın tüm hayatını zehir edebilir ve geleceğini karartabilir, herhangi bir bilgiye ve tecrübeye dayanmadan sadece tahmin ve kıyaslarla belli bir

ideoloji, görüş, ve inanç geliştirmek ve benimsemek korkunç bir aptallıktır. Bu demektir ki, insan korkunç bir yanılgı yüzünden ömrünün tümünü gaflet ve dalalet içinde geçirebilir ve öldükten sonra hiçbir hazırlığını yapmadığı acayip ve beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalabilir. Bu konuda doğru bir fikre sahip olabilmek için sadece bir tek yol vardır ve o da, Allah'ın peygamberinin, âhiret konusunda kendisine verdiği bilgiyi ciddi olarak düşünmesi ve dünya ile gök düzenine ve bizzat kendi varlığına gözlerini açarak bakması ve verilen bilginin doğru oluşunu gösteren kanıtların her tarafta bulunduğunu öğrenmesidir. Bu hususta, rüzgar ve yağmur düzeni, yeryüzünün yapısı ve üzerinde bulunan yaratıklar, insanın nefsi, göğün yaratılışı ve dünyada her şeyin çifter çifter yaratılması, âhiretin kanıtları olarak sunulmuş, insan tarihinden örnekler verilerek kainat düzeninin belli bir mukadderat, yani ceza ve mükafat kanununa tabi olduğu ifade olunmuştur.

Bundan sonra çok kısa olarak tevhide dâvetin püf noktaları anlatılmış ve insanlara denilmiştir ki: "Yaradan sizi başkalarına değil, kendisine kulluk etmek için yaratmıştır. Yaradan, sizden rızık alan ve yardımınız olmadan saltanatları yürümeyen sizin sahte tanrı ve mabudlarınız gibi değildir. O, herkesin Rezzak'ı (rızık veren), kimsenin rızkına muhtaç olmayan ve saltanatını bizzat kendi gücüyle yürüten bir Mabûddur."

Bu hususta peygamberlere her zaman, tıpkı bugün Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) olduğu gibi, herhangi bir makul temele dayalı olmayıp, gereksiz inat, taassup ve cahilce gurura dayalı olarak karşı konduğu ve bunun itaatsizlik ve başkaldırıdan başka bir şeyden kaynaklanmadığı belirtilmiştir. Daha sonra Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) bu başkaldıranlara aldırış etmemesi ve kendi davet ve nasihat çalışmalarını sürdürmesi, zira bunların isyankâr ve itaaatsiz kimselere değilse de iman edenlere yararlı olduğu tavsiye olunmuştur. Kendi başkaldırılarında ısrar eden zâlimlere gelince, geçmişte onların yolunu benimsemiş olanlar paylarına düşen azabı çekmişlerdir ve onların payına olan azap da hazırdır.

EZ-ZARİYÂT SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 60 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

وَالذّٰرِيٰتِ ذَرْوًا ۝١ فَالْحٰمِلٰتِ وِقْرًا ۝٢ فَالْجٰرِيٰتِ يُسْرًا ۝٣

فَالْمُقَسِّمٰتِ أَمْرًا ۝٤

Rahman ve Rahîm olan Alah'ın adıyla

1-4: Andolsun tozutup savuran rüzgarlara, yağmur yüklü bulutlara,[1] Kolayca akıp gidenlere. Sonra iş bölümü yapanlara.[2]

Açıklamalar

1. Bütün müfessirler, "ez-zariyât"tan, tozutup savuran rüzgarların kastedildiğinde ittifak etmişlerdir. Müfessirler "el-hâmilâti vikran" (ağır yük kaldıran)'dan da denizlerden milyonlarca ton ağırlığında suyu buhar şeklinde taşıyan rüzgarların kastedildiğinde de ittifak etmişlerdir. Bu tefsir, Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Abdullah bin Ömer ve Mücahid, Said bin Cübeyir, Hasan Basrî, Katade ve Süddi v.s.den de naklolunmuştur.

2. "el-câriyati yusran" ve "el-mukassimâti emran"in tefsirinde bazı farklılıklar var. Bir grup, bu kelimelerden de rüzgarların kastedildiğini; yani bu rüzgarların kendileriyle birlikte bulutları taşıdığı, daha sonra yeryüzünün çeşitli yerlerine dağılarak Allah'ın emrine göre nerede ne

kadar su gerekiyorsa oraya yağmur yağdırdığı hususunun kastedildiğini tercih etmiş veya böyle bir anlam çıkarmaya çalışmıştır. Diğer bir grup "el-câriyati yusran"dan "kolayca akıp giden gemiler" ve "el-mukassimâti emran"dan "Allah'ın emrine göre mahlûklarının paylarına düşen hisseleri dağıtan melekler"in kastedildiğini ifade etmiştir. Bir rivâyete göre Hz. Ömer, bu iki kelimenin bu anlamlarını verdikten sonra, "Eğer ben Resûlullah'tan böyle duymamış olsaydım, böyle anlam çıkarmazdım" demiştir. Bu sebeple, Allâme Alûsî, bu anlamın dışında bu kelimelerden başka anlamların çıkarılmasının doğru olmadığını ve başka anlam çıkaranların haddinden fazla cesaret ettiklerini ifade etmiştir. Ancak Hafız İbn Kesir bu rivâyetin senedinin zayıf olduğunu ve bu sebepten dolayı, Resulullah'ın (s.a.v.) bu kelimelerden gerçekten bu anlam çıkardığının kesinlikle söylenemeyeceğini yazmıştır. Şüphesiz birçok sahabe ve tabinin büyük bir grubu bu tefsirde ısrar etmiştir. Ancak müfessirlerin büyükçe bir grubu da ilk tefsiri tercih etmiştir ve bu konuşmanın seyrine de uygundur. Şah Refiuddin, Şah Abdülkadir ve Mevlanâ Mahmud Hasan da tercümelerinde yukarıdaki anlamları tercih etmişlerdir.

إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ۝ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ ۝

5-6: Muhakkak korkutulduğunuz şey doğrudur.[3] Ve amellerinizin karşılığı da mutlaka verilecektir.[4]

Açıklamalar

3. Burada asıl ifade "tu'adûne'dir. Bunun kökü "vaad" ise, anlamı şu olacaktır: "size va'adolunan şey". Yok, "va'id" ise, anlamı şu olacaktır: "Korkutulduğunuz şey". Dil kurallarına göre bu her iki anlam da doğrudur, ancak bağlama göre ikinci anlam daha yerindedir. Çünkü muhatap olanlar, küfr, şirk ve fısk-u fücûra dalmış olan ve yaptıklarının muhasebesi yapılıp ödüllendirileceklerini veya cezalandırılacaklarını akıllarına bile getirmeyenlerdir. Bu sebeple, biz "tu'adûne" kelimesini "vaad" yerine "vaid" olarak kabul ettik.

4. İşte üzerine and içilen şey budur. Bu andın anlamı şudur: Eşsiz bir düzen ve sistemle gözlerinizin önünde yağan yağmur ve bu yağışın arzettiği mükemmel ve muazzam düzen ve bunda açık bir şekilde

görülen hikmet ve maslahatlar, bu dünyanın amaçsız ve anlamsız bir oyuncak olmadığını, ve bunda milyonlarca yıldan beri büyük bir oyunun tepe taklak oynanmadığını, aksine bunun mükemmel bir akıllı düzen olduğunu ve bunda her işin belli bir amaç ve maslahat için yapıldığını göstermektedir. Bu düzende hiçbir şekilde insan gibi bir varlığa akıl, şuur, mantık ve irade ile tasarruf yetkileri vererek, onda iyilik ve kötülükle ilgili ahlâkî hisler yaratarak, ona her türlü iyi, kötü, doğru, yanlış işler yapma imkanı vererek, dünyada keyfi hareket etmek için amaçsız ve anlamsız bir şekilde bırakılması; ve kendisine verilen yürek, beyin ve vücudun güç ve yetkileri, dünyada hareket etmesi için kendisine verilen geniş imkanları ve kaynakları ve Allah'ın sayısız mahlûklarına karşı kendisine verilen yetkileri nasıl kullandığının hiçbir zaman sorulmaması mümkün değildir. İçindeki her şeyin belli bir amacı olan bir kainat düzeninde sadece insan gibi muazzam bir yaratığın yaratılışı nasıl amaçsız olabilir. İçinde her şeyin bir anlamı ve hikmeti olan bir düzende sadece bir insanın yaratılışı nasıl fuzuli ve anlamsız olabilir? Akıl ve bilinçleri olmayan mahlukların yaratılış amacı zaten bu tabiat âleminde tamamlanmış oluyor. Onun için bu mahlûklar, doğal ömürlerinden sonra yok edilirse, tamamen akla ve mantığa uygundur; zira, onların muhasebesini gerektirecek hareket imkânı ve yetkiler verilmemiştir. Ne var ki, akıl ve şuur ve yetkilere sahip mahlûklar ki, faaliyetleri sadece tabiat âlemine kadar sınırlı olmayıp ahlâkî nitelik taşıyor ve yaptıklarının doğurduğu ahlâkî sonuçlar sadece hayatın son anına kadar değil, öldükten sonra da devam ediyor, doğal işlevi bittikten sonra tıpkı bitkiler ve hayvanlar gibi nasıl yok edilebilir? O, kendi iradesi ve yetkileriyle iyilik veya kötülük olarak neler yapmışsa, onun adalete uygun tam karşılığını bulmalıdır. Çünkü, onun diğer mahlûkların aksine yetkili bir mahlûk olarak yaratılmasında yatan amacın temel gereği budur. Ondan hesap sorulmaz, ahlâk açısından yaptıklarının ceza veya mükafatı verilmez ve o da çaresiz mahluklar gibi normal hayat süresini tamamladıktan sonra yok edilirse, elbette ki yaratılışı abes olacaktır ve bir Hakîm'den böyle bir abes hareket beklenemez.

Ayrıca, âhiret ve ceza ile mükafatın gerçekleşmesi için kainatın tezahürüne yemin etmenin başka bir sebebi de vardır: Âhireti inkar edenlerin ölümden sonraki hayatî imkânsız saymalarının sebebi onların şöyle düşünmeleridir: "Biz ölüp toz toprak olduktan ve her zerremiz

toprağa dağıldıktan sonra, bütün bu parça ve zerreciklerin bir araya getirilmesi ve bizim tekrar diriltilmemiz nasıl mümkün olabilir?" Bu şüphe ve çarpık düşüncenin yanlış oluşu, âhirete delil olarak gösterilen kainatın dört tezahürünü incelediğimiz zaman kendiliğinden ortaya çıkar. Güneş'in ışınları, ısılarının ulaşabildiği yeryüzünün tüm su kaynaklarına varır. Bu olayla, suyun sayısız damlacıkları buhar olup havaya uçar ve kaynakları ile depolarındaki su azalıverir. Uçan damlalar yok olmaz, aksine her biri havada buhar olarak kalır. Daha sonra Allah'ın emri olunca rüzgar buhardaki bu damlacıkları bir araya getirir, onları kesif bulut haline getirir, daha sonra bu bulutları yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağıtır ve belirlenen saatte o damlacıkları eskisi gibi tekrar dünyaya gönderir. Hemen hemen her gün insanların gözlerinin önünde görülen bu manzara, ölmüş insanların vücutlarının parçalarının da Allah'ın bir tek işaretiyle tekrar bir araya getirilip o insanların eskisi gibi tekrar kaldırılacağını kanıtlamaktadır. Bu parçalar ile zerrecikler ister toprakta, ister suda ya da havada olsunlar, yine de bu dünya ve çevresinde bulunurlar. Suyu buhar şeklinde havaya dağıtıp rüzgarın yardımıyla toplayıp tekrar suya çeviren Allah için insan vücutlarının dağılan parça ve zerreciklerini, rüzgar, su ve topraktan toplayıp eski şekillerinde canlandırması niçin zor olsun?

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْحُبُكِ ۝ إِنَّكُمْ لَفِي قَوْلٍ مُّخْتَلِفٍ ۝ يُؤْفَكُ عَنْهُ
مَنْ أُفِكَ ۝

7-9: Andolsun değişik şekilere sahip göğe.[5] Muhakkak siz, (ahiret konusunda) ihtilâflı bir söz içindesiniz.[6] Ondan döndürülmesi mukadder olan kimseler Hak'tan dönmüş olanlardır.[7]

Açıklamalar

5. Burada "zati'l-hubuk" kelimesi kullanılmıştır. "Hubuk" hem yollara, hem rüzgarın esmesiyle çöldeki kumlarda ve durgun suda meydana gelen dalgalara, hem de kıvırcık saçlıların saçlarındaki kıvırımlara denilir. Burada gök için "hubuk" kelimesinin kullanılmasının sebebi şu olabilir: Gökte genellikle türlü çeşit bulutlar görülür, bunlar rüzgarın tesiriyle şekilden şekle girer, bazan da gökte hiçbir şekil bulunmaz ve

tertemiz olur. Ya da, gece vakti gökyüzü yıldızlarla dolu olduğu zaman bir insan orada birbirinden farklı şekilleri görür.

6. Bu ihtilaflı söz, rengarenk ve değişik şekillere sahip göğe benzetilerek ona and içilmiştir. Yani, nasıl ki, gökte bulutlar ile yıldızlar birbirinden farklı şekiller yaratır ve hiçbiri birine benzemez, âhiret konusunda da siz türlü çeşit sözler söylüyorsunuz ve her birinizin sözü başkasından farklıdır. Biri diyor ki, bu dünya ezeli ve ebedidir ve kıyamet diye bir şey meydana gelmeyecektir. Biri diyor ki, bu bir rastlantılar zinciridir ve dünyamız bir gün birden yok olabilir, ama insanla beraber yok olacak şeyin iadesi ve eski şekline dönmesi mümkün değildir. Biri kalkıyor ve diyor ki canlıların dönüşü mümkündür, ama aynı zamanda, insanların kendi yaptıklarına göre iyi veya kötü bir şekil ve kimlik alarak hep bu dünyada doğup öldüğünü ve tekrar doğduğunu ileri sürüyor. Bazıları cennet ile cehenneme de inanıyor, ama buna "tenasüh" felsefesini de katıyor, yani onlara göre, günahkâr insan Cehennem'e gidip cezasını çekiyor, daha sonra bu dünyaya da cezası çekmek için tekrar doğuyor. Bazıları diyor ki, dünyadaki hayat zaten bir azaptır ve bir insanın nefsi maddi hayata bağlı olduğu sürece bu dünyada ölüp ölüp diriliyor ve gerçek kurtuluşu "nirvana"da (Hindulaın inanışı), yani tamamen yok olmaktadır. Bazıları hem âhirete, hem Cennet ve Cehennem'e inanıyor, ama aynı zamanda, Tanrının tek evlâdını çarmıha gerdirerek insanın ezeli günahının kefaretini ödediğini ve insanların, Tanrının Oğluna iman edip kötü emellerinin sonuçlarından kurtulacağını iddia ediyor. Bazı diğer kimseler, ahiret, ceza ve mükafat, her şeye inanmalarına rağmen, sözde Allah nezdinde çok sevilen ve O'na söz geçirebilen bazı büyük kimseleri şefaatçı olarak kabul ediyor ve bu büyük insanların sayesinde cezadan kurtulabileceklerine inanıyor. Bu büyük ve güzide insanlar hakkında böyle bir inanca sahip olan kimseler arasında da birlik ve beraberlik yoktur. Her grup kendine göre bir şefaatçı icat etmiştir. Fikir ve inançlardaki bu görüş ayrılığı zaten, vahy ile risâlete aldırış etmeden bu dünya ve kendi sonuyla ilgili olarak insan ne zaman bir görüş belirlemeye çalışmışsa, bunu herhangi bir bilgiye dayanmadan yaptığının bir delilidir. Yoksa, insan bu konuda gerçekten ve doğrudan bilgi edinmenin bir imkanına ve kaynağına sahip olsaydı bu kadar değişik ve birbirleriyle çelişen inanç ve görüşler doğmazdı.

7. Burada kullanılan cümle şudur: "yu'feku anhü min ufekâ". Burada "anhü" zamirinin iki mercii veya kaynağı olabilir: Biri "amellerin cezası", diğeri "ihtilaflı bir söz". İlk mercii kabul edersek, anlamı şu olur: "Değişik ve birbirinden ayrı inançlara sahipsiniz, ama ancak Hak'tan kaçan kişi bunu kabul etmekten kaçabilir." İkinci anlamı şu olabilir: "Bu değişik ve farklı görüşler yüzünde ancak Hak'tan kaçan biri doğru yoldan sapabilir."

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ ۝١٠

10: Kıyas ve zan ile hüküm verenler helâk oldu.[8]

Açıklamalar

8. Kur'ân-ı Kerîm bu sözlerle insanı önemli bir gerçek konusunda uyarmaktadır. Kıyas ve zan, her ne kadar bilgi ve tecrübenin yerini alamazsa da, dünya hayatındaki bazı küçük işler için geçerli olabilir ve bazı tahminlerde bulunulabilir. Ancak tüm hayatımızda yaptıklarımız için birine karşı sorumlu olup olmadığımız, sorumluysak kime karşı, ne zaman ve ne gibi konularda muhasebe yapılacağı ve bu muhasebe sırasında başarı ve başarısızlığın imkanının ne olduğu? gibi büyük ve köklü bir mesele ile ilgili olarak bir kişi kıyas ve zanna başvuramaz ve oynadığı bu kumar için bütün ömrünü feda edemez. Çünkü bu tahmin doğru çıkmazsa o kişi tüm hayatını ve sermayesini kapbetmiş olacaktır. Ayrıca, bu, insanın sadece kıyas, zan ve tahmine dayanarak bir görüşe sahip olacağı mesele hiç değildir. Çünkü kıyas, ancak insanın duygu ve duyularıyla ilgili bir konuda yapılabilir. Oysa bu öyle bir meseledir ki, bunun hiçbir yönü duygu veya duyularla ilgili değildir. Onun için, bu hususta tahmine dayalı bir görüş belirlemek mümkün değildir; dolayısıyla, böyle bir görüşün doğru olması da mümkün değildir. Şimdi bir insanın hissiyat ve akıl ile mantık dairesinin dışında bir konu hakkında bir görüş belirlemesinin yolu nedir sorusuna gelince, bunun cevabı Kur'ân-ı Kerim'de yer yer verilmiştir ve bu âyette de bu cevap verilmiştir, ki şöyledir: (1) İnsan kendi başına hakikate doğrudan ulaşamaz, (2) Yüce Allah hakikat ile ilgili bilgiyi peygamberleriyle verir ve (3) Bu bilginin doğru ve sağlıklı olduğunu bir insan kendisi tesbit edebilir. Şöyle ki, yer, gök ve bizzat kendi

vücudunda varolan sayısız işaret ve belirtileri tek tek inceleyerek, bu işaretlerin, peygamberin anlattığı gerçeği mi, yoksa çeşitli insanların onunla ilgili olarak ileri sürdükleri değişik ideoloji, görüş ve kavramları mı doğruladığını tarafsız bir şekilde tesbit edebilir. Allah ve ahiret ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'in onayladığı bilimsel araştırma ve inceleme yolu ancak budur. Bunun dışında kıyas ve tahmin yürütenler mahvolmuştur demektir.

اَلَّذِيْنَ هُمْ فِيْ غَمْرَةٍ سَاهُوْنَ ﴿١١﴾ يَسْـَٔلُوْنَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّيْنِ ﴿١٢﴾

11-12: Onlar, cehalette boğulmuş gâfil kimselerdir.[9] Onlar, kıyametin ne vakit olduğunu sorarlar.

Açıklamalar

9. Yani, onlar bu yanlış kıyas, tahmin ve görüşleri yüzünden nasıl bir sona yaklaştıklarını bilmiyorlar. Bu gibi çarpık düşünce ve tahminlere göre hareket edenler mutlaka felâketle karşılaşmışlardır. Âhireti inkar eden bir kişi yapılacak sorgulama ve muhasebe için hiçbir hazırlık yapmaz ve öldükten sonra yeni bir hayatın olmadığı düşüncesine kapılmış olur. Halbuki, birden bire öyle bir vakit gelecek ki, hiç beklenmedik bir şekilde gözlerini öbür dünyada açacaktır ve orada herkesin kendi yaptıklarının hesabını vereceğini görecektir. Öldükten sonra gene bu dünyaya döneceği fikrini ömrü boyunca taşıyan biri ölür ölmez dönüşün tüm yollarının kapandığını, yeni bir amel ile geçmiş hayattaki amellerin telafi edilmeyeceğini ve buna imkan da olmadığının ve önünde yepyeni bir hayatın bulunduğunun ve bu hayatta, dünyadaki hayatında yaptıklarının sonuçlarını görmek ve cezalarını çekmek için ebediyen oraya gönderildiğinin farkında olacaktır. Nefsini ve isteklerini tamamıyla yok ederek tam bir yokluk veya hiçlik üzere hayat işkencesinden kurtulacağı umuduyla kendini mahveden biri, ölüm kapısından geçer geçmez ilerde "fena" değil, "bekâ"nın bulunduğunu ve şu soruya cevap vermek zorunda olduğunu görecektir: "Sana varlık nimeti, onu düzeltmek ve güzelleştirmek yerine bütün gücünü yok etmek için mi verilmişti?" Aynı şekilde bir "Allah'ın oğlu"nun kefaret oluverdiği veya herhangi bir büyük kişinin şefaatçı olduğuna bel bağlayıp ömrü boyunca Allah'ın emirlerine karşı gelen biri, Allah'ın karşısına çıkar

çıkmaz, orada kimsenin kefaret olamayacağı veya kimsenin kendi gücüne güvenerek veya Allah katında çok sevildiğini iddia ederek bir kişiyi Allah'ın elinden kurtaramayacağını anlayacaktır. O halde, kıyas ve tahminlere dayalı bütün bu görüş, ideoloji, doktrin ve inançlar birer afyondur ve bu afyonun verdiği uyuşukluk içinde bu insanlar kendilerinden geçmiştir ve Allah ile peygamberlerin ilettiği gerçek ve doğru bilgiye göz yumarak gömüldükleri cehaletin kendilerini nereye götürdüğünden tamamen habersizdirler.

يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ ۝

13: O gün onlar[10] Cehennem'de ateşte kızartılacaktır.

Açıklamalar

10. Kafirlerin, kıyametin veya ceza gününün ne zaman olacağı yolundaki sorusu, bilgi edinmek değil, alay ve istihza içindi. Bu sebeple, onlara cevap da alaylı şekilde verilmiştir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayalım: Huyu ve ahlâkı kötü olan bir kişiye siz nasihat ediyor ve kötülüklerinden vazgeçmesini istiyorsunuz. Ayrıca, ona, "Bu kötü hareketlerinin kötü sonucunu bir gün mutlaka göreceksin" diyorsunuz. Bunun üzerine o bir kahkaha atarak, "Peki, beyefendi; o gün ne zaman gelecek?" diye soruyor. Onun bu sorusu, kötü sonucunun tarihini öğrenmek değil, sizin nasihatlarınızla alay etmek için oluyor. Onun için ona verilecek en makul cevap şudur: "O gün senin sonun geldiği zaman gelecektir". Bununla beraber şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, ahiret konusunda eğer ahireti inkar eden bir kişi ciddi olarak sizinle tartışıyorsa, elbette ki bunun lehinde ve aleyhindeki deliller konusunda birçok şeyler söyleyebilir, ancak aklını tamamıyla kaçırmamışsa, size, "Peki, ahiret ne gün olacak?" diye soramaz. Çünkü böyle bir soru ancak alay ve eleştiri niteliğinde olabilir. Sonra, ahiretin vuku bulma tarihinin tartışmanın özüyle hiçbir ilgisi yoktur. Bir kişi, ne ahiretin gelişinin yılı, ayı ve gününün belirtilmediği âhireti inkar eder, ne de filan yıl, filan ay ve filan gün geleceğini duyarak buna iman eder. Âhiretin geliş tarihi bir delil değildir ki bunu inkâr eden biri buna göre fikrini değiştirsin. Çünkü, ondan sonra yine şöyle bir soru sorulabilir: O günün gelmesinden önce âhiretin gerçekten o gün olacağına nasıl inanılabilir?

ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَٰذَا الَّذِي كُنتُم بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿١٤﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي
جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾

14-15: Onlara, "Tadın fitnenizin tadını.[11] Bu, dünyada iken çarçabuk gelmesini istediğiniz şeydir" (denilir).[12] Gerçekten muttakiler[13] Cennetlerde ve pınar başlarındadır.

Açıklamalar

11. Fitne kelimesi burada iki anlam taşımaktadır. Birincisi, "tadın azabınızı"dır. İkincisi, "Dünyada yarattığınız fitnenin tadını tadınız". Arapça'da bu kelime bu her iki anlamı vermektedir.

12. Kâfirlerin, "Ceza günü ne zaman gelecektir?" şeklinde soru sormaları şu anlamı taşıyordu: "Kıyametin gelişi niye gecikiyor? Madem ki biz onu inkar ediyoruz ve inkar etmenin cezasını biz güya mutlaka çekeceğiz, kıyamet niçin gelmiyor? Sözünde doğruysan, bu azabı getir de görelim!" Bu nedenle, onlar Cehennem ateşinde yandığı zaman kendilerine, "İşte dünyada çarçabuk gelmesini istediğiniz şey budur" denilecektir. Bu cümle aynı zamanda şu anlamı da içeriyor: Siz Allah'ın emirlerine karşı gelir gelmez O'nun sizi yakalamaması ve size düşünüp taşınmak ve kendinize çekidüzen vermek için uzun süre tanıması O'nun bir lütfu ve ihsanıydı. Ama öylesine aptal idiniz ki, bu mühletten istifade etmek yerine, kıyametin bir an önce gelmesini sabırsızlıkla beklemeye ve bu konuda sorular yöneltmeye başladınız. İşte şimdi o çok istediğiniz şey size gelip çarpmıştır.

13. Bu bağlamada "müttaki" kelimesi açıkça şu anlam taşımaktadır Allah'ın Kitabı ve Resûlünün verdiği habere inanarak âhireti kabul eden, âhiretteki hayatın başarılı ve verimli olması için kendilerine anlatılan yolu benimseyen ve Allah'ın azabını gerektirecek bir tutumdan kaçınmaları şeklindeki telkinlere kulak veren ve öyle hareket eden kimseler.

آخِذِينَ مَا آتَاهُمْ رَبُّهُمْ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ
مُحْسِنِينَ ﴿١٦﴾ كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾

16-17: Rablerinin kendilerine ihsan buyurduğu şeyi seve seve alırlar.[14] Çünkü onlar, bundan evvel iyi amel ve hareket ederlerdi. Gecenin az bir kısmında uyurlardı.[15]

Açıklamalar

14. Gerçi burada kullanılan kelimeler, "âhizina mâ-âtâhum rabbuhum"dur ve sözlük anlamı "Rablerinin kendilerine ihsan buyurduğu şeyi alırlar"dır. Fakat, burada "almak" kelimesi sadece "almak" anlamında değil, "seve seve almak" olarak kulanılmıştır. Tıpkı cömert bir kişinin fakirlere bol bol yiyecek ve diğer şeyler verirken o fakir kimselerin bunları hevesle ve sevinçle aldıkları gibi. Bir kişi zaten çok sevdiği bir şeyi bulursa onu alırken sevindiği anlamı kendiliğinden çıkar. Kur'ân-ı Kerim'in bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Bilmezler mi ki, Allah kullarından tevbeyi kabul eder. Ve sadakalarını alır" (et-Tevbe: 104). Burada sadaka almaktan sadece sadakayı kabul etmek değil, beğeni ile kabul etmek kastedilmiştir.

15. Müfessirlerden bazıları bu âyetin anlamını şöyle açıklamışlardır: "Onların bütün geceyi uyuyarak geçirmelerine, hiç değilse bir bölümünde, az ya da çok, gecenin başlangıcında yahut ortasında ya da sonunda uyanarak Allah'a ibadet etmemelerine nadiren rastlanırdı." Bu tefsir çok az kelime farkıyla İbn Abbas, Enes bin Malik, Muhammed el-Bâkır, Mutarrif bin Abdullah, Ebu'l-Aliyye, Mücahid, Katade ve Rebi' bin Enes v.s.'den naklolunmuştur. Başka bir grup müfessirler anlamını şöyle anlatmışlardır: "Onlar gecenin önemli bir bölümünü Allahu Teâlâ'ya ibadet etmekle geçirir ve çok az uyurdu." Bu sözler Hz. Hasan Basrî, Ahnef bin Kays ve İbn Şahab Zuhrî'ye aittir ve daha sonraki müfessirler ile mütercimler de bunları tercih etmiştir; çünkü bu tefsir, âyetin kelimelerine ve ortama daha uygundur. Bu nedenle, biz tercümede bu anlamı vermeye çalıştık.

وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ۝ وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ۝

18-19: Gecenin son saatlerinde de istiğfar ederlerdi[16] Onların mallarında sâil ve mahrum kimselerin hakkı vardı.[17]

Açıklamalar

16. Yani onlar öyle insanlar değildi ki, gecelerini her türlü rezalet,

ahlâksızlık ve fuhuş içinde geçirsinler ve tövbe ve istiğfar etmeyi hiç akıllarına getirmesinler. Aksine onlar gecenin önemli bir bölümünü Allah'a ibadetle geçirir, buna ek olarak gecenin geç saatlerinde Rablerine şöyle dua ederlerdi: "Senin bizim üzerimize olan kulluk hakkını ve borcunu ödeyemedik, kusurluyuz". "Hum yestağfirunâ" kelimelerinde şöyle bir anlam gizlidir: "Tövbe ve istiğfar etmek onlara yakışırdı". Yani, hem Rablerine ibadette hiç kusur etmemeye, hem bu ibadetlerinden dolayı böbürlenmeye, aksine kendi kusur ve eksiklikleri için Allah'a durmadan yalvarmaya ve tövbe ve istiğfar etmeye layık kimseler ancak onlardı. Elbette bu tutum, hem günah işleyen, hem dikbaşlılık eden utanmazların tutumu olmazdı.

17. Başka bir deyişle, onlar bir yandan Rablerinin üzerlerindeki hakkını çok iyi biliyor ve bunu vermeye çalışıyorlardı ve diğer yandan kullara karşı tutumları işte böyle idi. Yani, Yüce Allah onlara az çok ne kadar mal ve nimet vermişse onu sadece kendi aile ve çoluk çocuklarına harcamıyorlardı. Bu mal ve nimette yardıma muhtaç her Allah'ın kulunun payı olduğunu düşünüyorlardı. Onlar, kendilerinden teşekkür talep etmek ve kendilerine minnettar kılmak için kullara sadaka verir gibi yardım etmiyordu. Aksine, bu yardımı onların hakkı ve kendilerine düşen bir görev olarak kabul ediyorlardı. Ayrıca, onların bu hayırseverliği, yalnız kendilerine dilenci ve muhtaçlar olarak gelenlere kadar sınırlı değildi; aksine kimin kendi rızkını bulmakta güçlük çektiğini ve dünyanın bazı nimetlerinden mahrum olduğunu duyuyorlarsa, ona yardım etmek için çırpınmaya başlıyorlardı. Kimsesiz yetim bir çocuk olsun, dul kalan bir kadın olsun, geçimini sağlayacak durumda olmayan sakat ve kötürüm biri olsun, işsiz kalan bir adam olsun, geliri ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyen biri olsun, bir kazaya veya şanssızlığa uğrayıp zararını kapatacak durumda olmayan bir kişi olsun, kısacası durumlarını öğrendikleri ve ellerinden tutup yardım edebilecekleri muhtaç kimselerden kim olursa olsun, kendileri üzerinde hakkı olduğunu kabul etmeyip ona yardım etmekten kaçınmaları mümkün değildi.

İşte aşağıdaki bu üç özellikten ötürü Allahu Teâlâ bu insanların "müttaki" (Allah'tan korkan) ve ihsan edici olduklarını ifade etmiştir, ve bu özellikler yüzünden Cennet'e layık olduklarını kaydetmiştir: (1) Onlar âhirete iman edip Allah ve Resûlünün âhiretteki hayat için tahrip edici olduğunu belirttikleri bütün tutum ve davranışlardan kaçındılar.

(2) Onlar kendileri üzerinde olan Allah'a kulluk hakkını canla başla yerine getirdiler ve bununla gereksizce böbürlenme yerine, tövbe ve istiğfar etmeyi tercih ettiler. (3) Onlar Allah'ın kullarına yardım ve hizmette bulundular ise bunu bir lütuf veya ihsan değil, bir görev ve üzerlerine onların hakkı olarak yaptılar.

Burada şu noktayı da açıklamalıyız ki, burada iman sahiplerinin mallarında mevcut olduğu belirtilen, sâil (dilenci, muhtaç) ve mahrumun hakkından, şer'î olarak kendilerine farz edilen zekât kastedilmemiştir. Bu hak, şeriatın farz kılmadığı, ve zekâtını ödedikten sonra hali-vakti yerinde olan bir müminin kendi malında olduğunu düşündüğü ve gönül rahatlığıyla verdiği haktır. İbn Abbas, Mücahid, ve Zeyd bin Eslem gibi müfessirler bu âyetin anlamını böyle kabul etmişlerdir. Aslında bu ilâhî buyruğun özü, müttaki ve ihsan edici bir müminin hiçbir zaman şöyle yanlış bir düşünceye kapılmamasındadır: "Allah ve kullarının hakkı malında ne ise, onları zekât vermek suretiyle yerine getirdim ve yükümden tamamen kurtuldum. Ee, bundan sonra her çıplağa, aça ve muhtaca yardım etmek bana düşmez ya." Bunun aksine, gerçekten müttaki ve ihsan edici olan Allah'ın kulu, elinden gelen her türlü yardım ve iyiliği yapmaya can atar ve dünyada iyi ve hayırlı bir iş yayma fırsatı bulunduğunda hiç kaçırmaz. Onun düşüncesi, "Bana yapılması farz olunan iyiliği yaptım, başka iyilik yapmaya ne gerek var?" şeklinde olmaz. İyiliğin değerini bilen bir kişi bunu bir yük olarak kabul etmez, aksine bunu kârlı bir iş sayar ve bundan mümkün olduğu kadar en çok kazanç elde etmeye çalışır.

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ۝

20: Arzda emin olmak isteyenler için âyetler vardır.[18]

Açıklamalar

18. "Âyetler"den, âhiretin mümkün oluşu ve gerekliliğini gösteren işaretler kastedilmiştir. Dünyanın kendi varlığı ve yapısı, bunun güneşten belli bir uzaklıkta ve belli bir açıda tutulması, üzerinde ısı ve ışıklarla ilgili düzenlemeler, üzerine çeşitli mevsimlerin gelip geçmesi, üzerinde rüzgar ve suyun bulunması, karnının türlü çeşit hazine ve zenginliklerle doldurulması, yüzeyinin verimli bir kabukla kaplanması, bunda

türlü çeşit ve sayısız bitki ve ağaçların yetişmesi, bunda toprak, su ve rüzgarda yaşayan sayısız hayvan ve kuşların doğup ölmesi, bunda her türlü hayat için gerekli olan şartların sağlanması ve uygun yem ve yiyeceklerin sağlanması, bunda insanın yaratılmasından önce gerekli tüm imkan ve kaynakların verilmesi, bu imkan ve kaynakların insanın tarihin her döneminde giderek artan ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp kültür ve medeniyetinin gelişmesine ayak uydurmaları, ve bunlar gibi sayısız işaretler öyledir ki, gören göze sahip olan biri dünya ve çevresinde nereye bakarsa baksın, onu mutlaka etkilerler. Kalbini her türlü iman etme ve emin olma hareketlerine karşı kapatmış olana birine bir şey denemez. Gözü kör olan ve inanmak istemeyen biri bu işaretlerde belki de her şeyi görür, ama kendisini gerçeğe götürecek ışığı ve yolu göremez. Ancak kalbi her türlü önyargı, taassup ve olumsuz düşünceden yoksun ve her türlü doğruya açık olan bir kişi, bütün bunları gördükten sonra, bunların, birkaç milyar yıl önce evrende meydana gelen "büyük patlama" sonucu bir rastlantı olarak meydana geldiğini hiçbir zaman aklına getirmeyecektir, aksine bu son derece mükemmel ve hikmetli evrenin Kadîr-i Mutlak, Alîm ve Basîr bir Allah'ın eseri olduğundan emin olacaktır. Ayrıca, bu dünyayı yaratan Allah'ın ne insanları öldükten sonra tekrar diriltmekten âciz olabileceğine, ne de, bu dünyada akıl ve bilince sahip bir mahluka yetkiler verip başıboş, azgın bir boğa gibi bırakacak kadar (hâşâ) hikmetsiz olabileceğine ihtimal verecektir. Yetki vermek ister istemez muhasebeyi gerektirir; bu durumda zaten muhasebe olmazsa, bu hem akla, hem adalete aykırı olur. Mutlak kudretin varolması dünyada insan türünün işi bittikten sonra Yaratıcısının istediği zaman hesaba çekmek için her birini ölüp kaldıkları dünyanın her köşesinden dirilterek ayağa kaldırabileceğini ispat etmektedir.

وَفِىٓ أَنفُسِكُمْ ۚ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢١﴾

21: Nefislerinizde de (âyetler vardır).[19] Bunları görmüyor musunuz?

Açıklamalar

19. Yani dışarıya bakmanıza gerek yoktur. Kendi varlığınıza ve vücudunuza baktığınızda da gerçeği gösteren sayısız işaretleri

görebilirsiniz. Nasıl ancak mikroskopla görülebilen bir spermi ve yine kendisi gibi mikroskopla görülebilen bir yumurta ile birleştirerek Yüce Allah annenin rahminde sizi yaratmış, nasıl sizi bu karanlık köşede besleyerek aşamalı olarak geliştirmiş, nasıl size eşsiz bir güzellikte vücut ve hayrete düşüren güç ve yeteneklerle dolu bir nefis vermiş, nasıl sizin yaratılışınız kemale erip tamamlanır tamamlanmaz anne karnının dar ve karanlık dünyasından çıkarak sizi bu geniş dünyaya bu ihtişamla getirmiştir? Çok kuvvetli, kendi kendine çalışan bir makineyi içinize koymuş, doğduğunuz günden gençlik ve ihtiyarlığınıza kadar nefes alma, gıdaları hazmetme, kan yapma ve bütün damarlarda onu dolaştırma, artıkları dışarı çıkartma, vücudun eskimiş parçaları yerine yenilerini hazırlama, içerden meydana gelen veya dışardan gelen yıkımlara karşı koyup verdikleri zararları kapatma, hatta yorulduktan sonra sizi dinlendirmek için uyutma işine varıncaya kadar, kendi kendine yapmayı sağlamıştır. Enteresan bir beyin kafatası içine konulmuş, kıvrım kıvrım derinliklerine de akıl, fikir, bilinç, irade, hafıza, istek, arzu, his, eğilimler, beğeniler ve diğer zihinsel güçlerin paha biçilmez servetleri doldurulmuştur. Pek çok bilgi araçları size verilmiş; göz, kulak, burun ve bütün vücudu kaplayan deri, her çeşit bilgiyi size ulaştırmaktadır. Dil ve anlatma gücü size verilmiş, bununla siz içinizdekileri açıklayabiliyorsunuz. Ve daha vücudunuzun bu mükemmel saltanatı üzerine bütün bu yeteneklerden yararlanarak görüşler edinesiniz diye kişiliğiniz bir başkan olarak oturtulmuştur. Artık hangi yoldan zamanınızı ve enerjinizi harcamanız gerektiğine, neyi reddedip neyi kabul etmek, neyi hedef alıp almamanız gerektiğine siz karar veriniz. Bu insan varlığı, yani bu bünye yaratılarak dünyaya getirildiğinde, yetişmeniz, büyümeniz ve kişiliğinizin gelişip büyümesi için ne kadar eşya ve malzemenin hazırlandığına bir bakın! Ancak onun sayesinde siz hayatın belli bir noktasına ulaşarak kendi güçlerinizi kullanabiliyorsunuz. Bu güçleri kullanmak için yeryüzünde size vasıtalar verildi, imkanlar sağlandı, pek çok şeyi kullanma gücü verildi, pek çok insanla çeşitli işler yaptınız. Önünüzde küfür ve iman, itaat ve isyan, haksızlık ve adalet, iyilik ve kötülük, hak ve bâtılın bütün yolları açıldı. Ve bu yollardan her birine çağıran ve her birine alıp götüren vasıtalar da vardı. Sizden kim hangi yolu seçmişse, kendi sorumluluğu altında seçmiştir. Çünkü karar verme ve tercih yapma gücü onda bir emanetti, herkes tercihine uygun olarak niyet ve iradesini kullanma fırsatını elde edince bundan

faydalanarak kimi iyi oldu, kimi kötü; kimi iman yolunu seçti, kimi küfür ve şirk ya da doğaya tapma yolunu seçti. Kimi nefsini haram isteklerden alıkoydu, kimi nefsinin kölesi olarak her şeyi yaptı; kimi zulüm yaptı, kimi zulme katlandı, kimi hakları verdi, kimi hakları gaspetti, kimi son nefesine kadar dünyada iyilik yaptı, kimi ise hayatının son anına kadar kötülük yaptı durdu, kimi hakkın sesini yükseltmek ve yüceltmek için can verdi, kimi de bâtılı üstün tutmak için hak yolda olanlara durmadan eziyet etti.

Gözleri kör olmamış biri böyle bir varlığın (insanın) dünyaya tesadüfen geldiğini söyleyebilir mi? Bunun arkasında yöneten, hükmeden hiçbir hikmet, hiçbir amacın olmadığını söyleyebilir mi? Herhangi bir iyiliğin semeresi ve hiçbir kötülüğün bedeli yoktur, hiçbir zulmün herhangi bir adaleti ve hiçbir zalimin sorguya çekilmesi olmayacaktır diye iddia edebilir mi? Bu tür sözleri aklı kör olan biri veya insanın yaratılmasının arkasında herhangi bir hikmet sahibinin hikmeti bulunduğuna inanmayacağına daha önceden yemin etmiş biri diyebilir. Ama inatçı olmayan akıl sahibi biri, insanın nasıl, hangi güç ve yeteneklerle yaratılıp bu dünyaya gönderildiğine, bu dünyada ona verilen değerin şüphesiz büyük bir hikmetin eseri olduğuna inanmadan edemez. Eseri bu olan Allah'ın hikmetinin mutlaka insandan amellerinin sorulmasını gerektirdiğine de inanır. Allah'ın kudreti hakkında insanı ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük bir spermden başlatarak onu bu dereceye ulaştırdıktan sonra tekrar onu yaratamayacak diye şüpheye düşmesi asla doğru ve uygun olamaz.

وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ ﴿٢٢﴾ فَوَرَبِّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ
مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ ﴿٢٣﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ
﴿٢٤﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ

22-25: Gökte rızıklarınız ve va'dolunduğunuz şeyler vardır.[20] İşte göğün ve yerin Rabbi hakkı için, bu va'dolunan, sizin konuştuğunuz gibi bir gerçektir. Sana,[21] İbrahim'in ikrama layık misafirleri hakkındaki hikaye geldi mi?[22]

Hani onlar, İbrahim'in yanına girdiklerinde "selâm" demişlerdi. İbrahim de "selâm" demiş, "Bunlar, tanınmamış bir kavim" demişti.[23]

Açıklamalar

20. Burada "gök"ten sema veya öbür dünya kastedilmiştir. "Rızıklar"dan da insanın dünyada yaşaması ve çalışması için gereken tüm nimet ve imkanlar kastedilmiştir. "Va'dolunduğunuz"dan ise kıyamet, haşir-neşir, sorgulama, muhasebe, ceza ve ödül ve Cennet ile Cehennem gibi şeyler kastedilmiştir ki, bunlarla ilgili bahisler tüm semavî kitaplar ile bu Kur'ân'da vardır. İlâhî buyruğun anlamı şudur: Sizlerden kime dünyada ne verilsin şeklindeki karar öbür dünyada verilir ve sizi sorgulama ve amellerinizin cezasını çekmek için çağırma kararı da yukarılardan verilir.

21. Buradan başlayarak ikinci rüku'nun sonuna kadar peygamberler ve bazı diğer milletlerin kötü sonuna üst üste kısaca işaretler yapılmıştır ki, bununla iki nokta vurgulanmak istenmiştir:

(1) İnsanlık tarihinde Allah'ın ceza-mükafat kanunu her zaman işlenmiştir. Buna göre iyilik yapanlara mükafat ve kötülük yapanlara ceza verilişinin sayısız misalleri vardır. Bu açıkça gösteriyor ki, dünyadaki bu hayatta da insan ile Yaratıcısı arasındaki ilişki tabiat kanununa değil, ahlâk kanununa bağlıdır. Kainat düzeninde, doğal bedeniyle ahlâkî amel işleme imkanı verilen mahlûka muamelede sadece hayvanlar ile bitkileri ilgilendiren tabiat kanunuyla yetinilmemesi, aksine ahlâkî amellerinin ahlâk kanununa göre değerlendirilmesi, bunun bu dünyada sonuca ermemesi, bu saltanatta bu doğal dünyada insanın işinin bitmesinden sonra ahlâkî amellerinin sonuçlarının sırf ahlâk kanununa göre ortaya çıkmasına imkan verecek bir anın mutlaka geleceğini, zira bu doğal dünyada onların tamamen ortaya çıkmasının mümkün olamadığını açıkça ortaya koyuyor.

(2) Hangi milletler peygamberlerin dediklerini yapmadı ve kendi hayat felsefesini tevhid, risâlet ve âhireti inkar etme üzerine kurduysa mutlaka helâk oldular. Tarihteki durmadan elde edilen bu tecrübe şunu ispatlıyor ki, peygamberler vasıtasıyla sunulan Allah'ın ahlâk kanunu ve ona göre ahirette insanların amelleriyle ilgili yapılacak sorgulama tamamen gerçektir; çünkü, hangi millet bu kanunu bir yana itip ve kendini sorumsuz ve kimseye cevap verme mecburiyetinde olmayan varlık

olarak dünyada kendi yolunu kendi çizmeye çalışmışsa tamamen felâkete uğramıştır.

22. Bu hikaye daha önce Kur'ân-ı Kerim'in üç yerinde geçmiştir: Tefhimü'l-Kur'ân, s. 353-355, 509-511 ve s. 696. (Urduca orijinal).

23. Bağlama bakılırsa bu cümlenin iki anlamı olabilir: Birincisi, Hazreti İbrahim (a.s.) misafirlerine şöyle dedi: "Sizinle daha önce tanışma fırsatını bulamadım, siz bu bölgeye galiba ilk defa geliyorsunuz". İkincisi, Hz. İbrahim (a.s.) misafirlerinin selamına cevap verdikten sonra kendi kendine, ya da evde misafirleri ağırlamaya hazırlanan hizmetçilere şöyle dedi: "Bunlar galiba buranın yabancısıdır. Ben daha önce bu kılık kıyafette insanları görmedim."

فَرَاغَ إِلَىٰٓ أَهْلِهِۦ فَجَآءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ ﴿٢٦﴾ فَقَرَّبَهُۥٓ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا
تَأْكُلُونَ ﴿٢٧﴾ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً ۖ قَالُوا۟ لَا تَخَفْ ۖ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَٰمٍ عَلِيمٍ ﴿٢٨﴾

26:28 Hemen ailesine giderek[24] semiz bir dana getirdi.[25] Onu misafirlerin önüne koydu. Ve "Yemeğe buyurmaz mısınız?" dedi. Onlardan korkup ürktü.[26] Onlar: "Korkma" dediler. Ve onu ilim sahibi bir evlât ile müjdelediler.[27]

Açıklamalar

24. Yani misafirlere, "Ben size yemek hazırlayayım" demeden sessizce sofralarını hazırlamaya çalıştı. Böylece, misafirlerin "zahmet etmeyin" demelerine fırsat vermedi.

25. Hûd sûresinde "iclin hanizin" (kızartılmış dana) ifadesi kullanılmıştır. Burada ise Hazreti İbrahim'in (a.s.) etli butlu bir danayı seçip kızarttığı anlaşılıyor.

26. Yani, onlar ellerini yemeğe uzatmayınca Hz. İbrahim endişelendi ve ürktü. Bu korku ve endişenin sebebi, belki de, kabile yaşantısında yabancıların birinin evine misafir gittikten sonra yemek yemekten kaçınmaları, onların kötü bir niyetle gelmelerinin işareti olmasıydı. Ancak galip ihtimal şu ki, onların yemekten kaçınmalarından Hz. İbra-

him onların, insanlar şeklinde gelen melekler olduğunu anladı. Ve meleklerin insanlar şeklinde gelmeleri olağanüstü bir durumun işareti olduğu için Hz. İbrahim büyük ve korkunç bir olayla karşı karşıya olduğunu sandı ve bu yüzden korktu.

27. Hûd sûresinde verilen ayrıntıya göre bu, Hz. İshak (a.s.)'ın doğumuyla ilgili müjde idi, ve bu müjde ile birlikte Hz. İshak'tan Hz. Yakub gibi bir torunun doğma beşareti de verildi.

فَأَقْبَلَتِ ٱمْرَأَتُهُۥ فِى صَرَّةٍ فَصَكَّتْ وَجْهَهَا وَقَالَتْ عَجُوزٌ
عَقِيمٌ ﴿٢٩﴾ قَالُوا۟ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْحَكِيمُ ٱلْعَلِيمُ ﴿٣٠﴾

29:30 Bunun üzerine zevcesi; bir hayret içinde onlara dönüp elini yüzüne vurarak: "Ben, kısır bir kocakarıyım"[28] dedi. Onlar dediler ki: "Evet öyledir. Fakat Rabbin buyurdu. Şüphesiz ki, O, Hakîmdir, Alîmdir".[29]

Açıklamalar

28. Yani, "Ben hem yaşlı, hem âdetten kesilmiş (kısır) bir kadınım. Ben nasıl çocuk doğuracağım?" İncil'in ifadesine göre o sıralarda Hz. İbrahim 100 ve Hz. Sare 90 yaşında idi. (Tekvin: 18:17).

29. Bu hikaye ile verilmek istenen ders şudur: Bu dünyada Rabbinin emirlerine tam olarak uyan ve onun haklarını iyi bir şekilde yerine getiren bir kişi âhirete zâten mükafatlandırılacaktır; ama bu dünyada da ona şöyle bir ödül verilmiştir: Hem onun hem zevcesinin yaşı epey ilerlemişti, onlar çocuktan umutlarını kesmişti. Tabiat kanununa ve insan bedeninin yapısına göre böylesine ilerlemiş bir yaşta bir kadının çocuk doğurması imkânsızdı. O kadın zâten çocuk doğurmadığı ve ömrünün bir hayli ilerlediği için umutsuzluğa kapılmıştı. İşte tam bu umutsuzluk ve karamsarlıkta Yüce Allah ona öylesine mübarek ve güzide bir evlât verdi ki, eşine rastlamak mümkün değildir. Dünyada hiçbir kişi yoktur ki, onun soyundan aralıksız dört peygamber doğmuş olsun. Bu şeref sadece Hz. İbrahim (a.s.)'e aittir. Kendisi peygamber olan Hz. İbrahim'den sonra sülâlesinde üç nesil boyunca Hz. İsmail (a.s.), Hz. İshak (a.s.) Hz. Yakub (a.s.) ve Hz. Yusuf (a.s.) gibi değerli ve erdemli peygamberler doğdu.

قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ۝ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ
مُجْرِمِينَ ۝ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِنْ طِينٍ ۝ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ
لِلْمُسْرِفِينَ ۝ فَأَخْرَجْنَا مَنْ كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۝

31:35: (İbrahim): "Ey elçiler, o halde vazifeniz nedir?"[30] dedi. Onlar: "Biz, günahkâr bir kavme gönderildik"[31] dediler. "Onların üzerlerine balçıktan taş atmak için." Ki o taşların her biri, üzerleri Rabbi tarafından, haddi aşanlara mahsus olarak işaretlidir.[32] Nihayet[33] o memlekette mü'minlerden kim varsa çıkardık.

Açıklamalar

30. Meleklerin insanlar şeklinde gelmeleri, olağanüstü bir gelişmenin işareti olduğu için Hz. İbrahim (a.s.) onların geliş sebebini sorarken "hatb" kelimesini kullandı. "Hatb" Arapça'da ufak tefek değil, çok büyük bir görev veya iş için kullanılır.

31. Bu sözlerden Lût kavmi kastedilmiştir. Lût kavminin işlediği suçlar ile günahlar o kadar artmıştı ki, kendisinden söz edildiğini anlamak için kendisine "günahkâr bir kavim" veya "mücrim bir kavim" demek yeterliydi. Bundan önce Kur'ân-ı Kerim'de bu kavimden şu yerlerde söz edilmiştir: Tefhimü'l-Kur'ân, s. 51-53, 355-359, 510-515, s. 170, 526-530, 586, 587, 594-598, Saffât sûresi, s. 306. (Urduca orijinali).

32. Yani her taş Allah tarafından işaretlenmiştir. Bu taşlardan hangisinin kime düşeceği ve hangi suçluyu bulacağı belirlenmiştir. el-Hûd ve el-Hicr sûrelerinde bu azabın ayrıntıları anlatılmış ve o yerleşim bölgelerinin balçıktan taşlar yağdırılarak nasıl yerle bir edildiği belirtilmiştir. Bundan anlaşılıyor ki bütün bu bölge şiddetli bir depreme uğradı ve depremden kurtulanlara da yanardağın lav ve tozları düştü ve onları yoketti.

33. Arada, bu meleklerin Hz. İbrahim (a.s.)'den nasıl Hz. Lût'a (a.s.) vardığı ve orada kendisi ile Lût kavmi arasında nelerin geçtiği ile ilgili ayrıntılar atlatılmıştır. Bu ayrıntılar el-Hûd, el-Hicr ve el-Ankebût

sûrelerinde geçmiştir. Burada ise sadece o kavme azabın gelişinde önceki son duruma değinilmiştir.

فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا
غَيْرَ بَيْتٍ مِّنَ الْمُسْلِمِينَ ۝ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِّلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ
الْأَلِيمَ ۝

36:37: Fakat orada, Müslümanlardan bir haneden başkasını bulamadık.[34] Ve orada, elemli azaptan korkanlar için (Allah'ın kudretine delâlet eden) alâmet de bıraktık.[35]

Açıklamalar

34. Yani bütün ülkede ve millette İslâm ve imanın nuruyla aydınlanmış olan tek bir ev vardı, o da Hz Lût (a.s.)'undu. Diğer herkes fısk ve fücûra kapılmıştı ve bütün ülkede ahlâksızlık almış yürümüştü. Bundan dolayıdır ki, Cenab-ı Allah sadece o ev ve onun sakinlerini kurtardı ve diğerlerine büyük azabını göndererek onların varlığını temelden sildi.

Bu âyette üç önemli konu işlenmiştir:

(1) Yüce Allah'ın ceza-mükafât kanununa göre, bir millette, azıcık iyilik bile bulunduğu sürece onun tamamen imha edilmesine karar verilmez. Kötü ve ahlâksız insanlar büyük bir çoğunlukta olsa bile, kötülüğe son vermek ve iyilik için zemin hazırlamak amacıyla küçük bir zümre çabalıyorsa, Allahu Teâlâ o azınlığa çalışma imkânı veriyor ve hayırdan tamamen yoksun olmayan millete verilen süreyi uzatmaya devam ediyor. Ne var ki, bir millette devede kulak kadar iyi insanlar bulunmazsa, Allah'ın kanununa göre o millette kötülüğe karşı mücadele ede ede bitkin ve perişan düşen birkaç kişi Allah'ın kudretiyle kurtarılıyor ve geriye kalan kimselere, aklı başında olan bir kişinin çürük meyvelere yaptığı muamele yapılıyor.

(2) "Müslüman" sadece Hazreti Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) bağlı olan ümmete değil, kendisinden önceki tüm peygamberler ile onlara bağlı olanlara da denir. Onların dini, İbrahim dini, Musa dini veya İsa dini gibi ayrı bir din değildi. Aksine onların hepsi Müslümandı

ve dinleri de işte bu İslâm'dı. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gerçek öylesine çokça ve açıkça ortaya konmuştur ki, bunda şüphe ve tereddüde yer yoktur. Meselâ, şu âyetlere bakınız: el-Bakara, 128, 131, 132-133, Âl-i İmran, 67, el-Maide, 44, 111, Yunus: 72, 84, Yusuf: 101, el-A'raf: 126, en-Neml: 31, 42, 44.

(3) Bu âyette, 'mü'min ve "Müslüman" kelimeleri eş anlamda kullanılmıştır. Bu âyet, Hucurât sûresinin 14. âyetiyle birlikte okunduğunda bazı kimselerin şu yanlış düşüncesi reddedilmiş oluyor: "Mü'min" ve "Müslümanlar" Kur'ân-ı Kerim'in iki ayrı terimi ve kavramıdır. Bunlar her yerde taşıdıkları anlamda kullanılmıştır ve "Müslüman" mutlaka iman etmeden ve sadece gösteriş için İslâmiyet'i kabul eden birine denir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Hucurât sûresinin tefsiri, dipnot: 31).

35. Bundan, güney kısmı bugün dahi büyük bir felâketin izlerini taşıyan Ölü Deniz (Lût Gölü) kastedilmiştir. Arkeologlara göre şiddetli bir deprem, Lût kavminin büyük şehirlerinin çökmesine, üstlerine de Ölü Deniz'in suyunun donmasına yol açmıştır. Güney bölümü olan el-Lissan adlı küçük yarımadanın ise sonradan çıktığı derhal anlaşılıyor ve bu yarımadanın kuzeyinde görülen eski Lût Gölünün kalıntıları, güneydekilerden çok farklıdır. Bundan, güneydeki bölümün, bu gölün yüzeyinden yüksek olduğu ve daha sonra çöküp aşağıya indiği tahmin ediliyor. Çöküş tarihi M.Ö. 2000 dolaylarındadır ve tarih kaynaklarına göre zâten bu Hz. İbrahim ve Hz. Lût'un yaşadığı dönemdir. 1965'te Amerikalı arkeologlardan oluşan bir ekip, kazılar sırasında el-Lissan yarımadasında büyük bir mezarlığın kalıntılarını buldu. Bu mezarlıkta 20 binden fazla mezarın bulunduğu görüldü. Bundan, yakın bir yerde büyük bir şehrin bulunduğu tahmini kuvvet kazanmıştır. Bu buluş, ayrıca, sözkonusu şehrin yere battığı tezini de güçlendiriyor. Çünkü görünürde zamanımızda bu bölgede kalabalık herhangi bir yerleşim bölgesi yoktur. Lût Gölünün güney kısmında büyük bir felaketin belirtileri de, büyük kara lekeler, yanmış taşlar, soğumuş lavlar, petrol, mazot ve doğal gaz kalıntıları şeklinde bulunuyor. Bunları gördükten sonra insan burada bir gün şimşeklerin çakması ya da zelzele yüzünden lavların fışkırmasıyla kıyametin koptuğunu anlıyor. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, eş-Şuara, dipnot: 114).

وَفِي مُوسَىٰٓ إِذْ أَرْسَلْنَٰهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾
فَتَوَلَّىٰ بِرُكْنِهِۦ وَقَالَ سَٰحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَٰهُ وَجُنُودَهُۥ
فَنَبَذْنَٰهُمْ فِى ٱلْيَمِّ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿٤٠﴾

38-40: Mûsa'nın haberinde de ibret vardır. Onu apaçık bir hüccet ve bürhan ile Fir'avn'a gönderdiğimiz de,[36] o, erkânı ile beraber ondan yüz çevirdi (ve onun hakkında) şöyle dedi: "Bu ya bir sihirbaz yahut bir mecnundur".[37] Bunun üzerine onu ve ordusunu yakalayıp denize attık. O, bu sırada kınanıyordu.[38]

Açıklamalar

36. Yani öylesine açık ve inkâr edilmez mucize ve işaretlerle gönderdik ki, kendisinin Gök ve Yerin'i Hakiminden gönderildiğine dair herhangi bir şüphe kalmadı.

37. Yani ona bazan sihirbaz, bazan da mecnun (deli) dedi.

38. Bu küçük cümleye tarihe geçen bütün bir destan sığdırılmıştır. Bunu anlayabilmek için o zamanki manzarayı gözünüzün önüne getirmeye çalışınız: Fir'avn o zaman, dünyanın medeniyet ve kültürünün merkezi olan bir ülkenin hükümdarıydı; öyle bir hükümdar ki, gücü, debdebesi ve ihtişamından çevredeki tüm milletler ürküyordu. Gayet tabii ki, büyük ordusuyla denizin tam ortasında birden bire boğulunca, sadece Mısır'da değil, çevredeki bütün ülkelerde bu olay herkesi şok etti ve büyük yankılar yarattı. Ancak suda boğulanların yakınlarının dışında ne Mısır'da, ne başka bir yerde onlar için ağıt yakan veya "Ne kadar da iyi insanlardı, nasıl oldu da ecelin pençesine düştüler?" diye üzülen ve yas tutan yoktu. Aksine, bütün dünya onların baskı ve zulmünden bıktığı için, onların ölümü üzerine herkes rahat nefes aldı, kim ölüm haberini öğrendiyse onları kınadı ve onlara lânetler yağdırdı ve "Tabii, bu zalimler hak ettikleri cezayı buldular" dedi. Bu durum Duhan sûresinde şöyle dile getirilmiştir: "Onların üzerine ne gök, ne de yer ağlamadı" (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Duhân sûresinin tefsiri, dipnot: 25)

وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ
الْعَقِيمَ ﴿٤١﴾ مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ ﴿٤٢﴾
وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٤٣﴾

41:43: Âd kavminin üzerine hayırsız rüzgârı göndermemizde de ibret vardır. O rüzgar, dokunduğu hiç bir şeyi yerinde bırakmayıp toz gibi savuruyordu.[39] Kendilerine: "Bir zamana kadar istifade ediniz"[40] denildiği zaman, Semûd kavminde de ibret vardır.

Açıklamalar

39. Bu rüzgâr için "akîm" kelimesi kullanılmıştır ki, kısır bir kadına denir, ve sözlükteki esas anlamı "kuru"dur. Sözlük anlamını ele alırsak anlamı, üzerinden geçtiği her şeyi kurutan çok sıcak ve kavurucu rüzgar olur. Yok eğer deyim olarak kabul edersek, anlamı şu olur: O kısır bir kadın gibi hiçbir faydası olmayan bir rüzgardı. O rüzgar ne hoş, elverişli, yağmur getiren, ne de ağaç ve bitkileri canlandıran bir rüzgardı; yani bir rüzgarın taşıdığı bütün faydalardan yoksundu. Başka yerlerde anlatıldığına göre bu yalnız hayırsız ve yararsız bir rüzgar değildi, aynı zamanda çok şiddetli bir fırtına gibiydi, ki insanları yerden yere vuruyordu. Bu rüzgar tam sekiz gün yedi gece esti ve Âd kavminin memleketini yerle bir etti. (Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Fussilet sûresinin tefsiri, dipnotlar: 20, 21, el-Ahkâf, dipnotlar: 25-28).

40. Müfessirler, bu zaman veya mühletten nasıl bir mühletin kastedildiği konusunda ayrı ayrı görüşler belirtmişlerdir. Hz. Katade diyor ki, burada Hûd sûresinde, Semûd kavminin, Hz. Sâlih'in dişi devesini öldürdükten sonra kendilerine Allahu Teâlâ tarafından yapılan şu uyarının geçtiği âyete değinilmiştir: "Üç gün gönlünüzce yaşayın, ondan sonra size azap gelecektir". Bunun aksine Hz. Hasan Basrî diyor ki, bu sözleri Hz. Sâlih dâvetinin başında kavmine söylemişti ve bunlarla şunu demek istemişti: "Eğer siz tövbe ve iman yolunu benimsemezseniz, ancak belli bir süreye kadar dünyada rahat yaşayabilirsiniz ve sonunda azap size gelecektir." Bu iki tefsirin sonuncusu daha uygun görül-

mektedir. Çünkü daha sonraki âyette "Rablerinin emrinden çıkıp azmışlardı" denilmektedir. Yani, burada sözedilen mühlet, kendilerine, emirden çıkmalarından önce verilmişti; onlar ise bu mühlet ve uyarıdan sonra emre karşı geldiler. Bunun dışında Hûd sûresinde bahsedilen üç günlük mühlet ise, bu zâlimlere, son itaatsızlıklarından sonra verilmişti.

فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ
فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٤٤﴾ فَمَا اسْتَطَاعُوا مِنْ قِيَامٍ
وَمَا كَانُوا مُنْتَصِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِنْ قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ
﴿٤٦﴾ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ۞ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا
فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ ﴿٤٨﴾

44-48: Rablerinin emrinden çıkıp azmışlardı. (Bu yüzden) onları, gözleri göre göre aniden gelen azap yakaladı.[41] O vakit ayağa kalkmaya güç yetiremediler ve kendilerini de koruyamadılar.[42-43] Onlardan önce de, Nûh kavmini helâk ettik. Çünkü onlar, fâsık bir kavim idi. Biz semâyı yed-i kudretimizle bina ettik. Ve Biz buna kâdiriz.[44] Yeri de biz serdik. Biz ne güzel döşeyiciyiz.[45]

Açıklamalar

41. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bu azap için değişik kelimeler kullanılmıştır. Buna bazen "fecre" (dehşet verici ve sarsıcı âfet) denilmiştir ve bazan "sayha" (patlama ve yıldırımın düşmesi). Bazan "tağiye" (büyük ve şiddetli bir âfet) kelimesi kullanılmıştır. Burada ise "saika" kelimesi kullanılmıştır ki, anlamı hem birden bire gelen âfet, hem şimşek çakması veya yıldırım düşmesidir. Galiba bu azap korkunç seslerle meydana gelen bir deprem gibiydi.

42. Buradaki ifade "mâ kânu muntasiriyna"dır. "İntisar" Arapça'da iki anlam taşır: Birincisi, bir saldırıdan korunmak, ikincisi saldırandan intikam almaktır.

43. Âhiret konusunun lehine tarihî deliller verildikten sonra şimdi gene bunun lehine evrensel kanıtlar veriliyor.

44. Asıl ifade şöyledir: "ve inna lemusiuna". "Musi" hem kuvvet ve kudret sahibi, hem tevsi' eden veya genişleyen olabilir. İlk anlamı bakımından buyruğun anlamı şu olabilir: "Bu semayi kimsenin yardımıyla değil, kendi gücümüz ve kudretimizle yaptık. Bunu yaratmak, kudretimizin dışında bir şey değildi. O halde, Bizim sizi tekrar doğuracağımızın mümkün olamayacağı fikri aklınıza nasıl geldi?" İkinci kelimeye göre anlamı şu olabilir: "Bu muazzam kainatı Biz bir defa yaratıp bir kenara çekilmedik; aksine, bunu sürekli olarak yenilemekte ve genişlemekteyiz; bunda her an yaratıcılığımızın yeni cilveleri görülmektedir. Bizim gibi âciz olduğunu nereden düşünüyorsunuz?"

45. Açıklaması bu sûrenin 18. dipnotunda geçmiştir. Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Neml, dipnot: 74, Yâsin sûresinin tefsiri, dipnot: 29, ez-Zuhrûf, dipnot: 7-10.

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ۝

49: Her şeyden de çift yarattık.[46] Belki de düşünür ve ibret alırsınız.[47]

Açıklamalar

46. Yani dünyadaki her şey eşleme ilkesine göre yapılmıştır. Bu kainat düzeni, bazı şeylerin bazı şeylerle eş olmaları ve bu eşlemeden dolayı daha başka oluşumların meydana gelmesi kuralına göre işlemektedir. Burada eşi olmayan hiçbir şey yoktur. Her şey kendi eşiyle veya diğer yarısıyla birleşerek yararlı ve olumlu sonuçlar vermektedir. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yasin, dipnot: 31, ez-Zuhruf: 12)

47. Yani, tüm kainatın eşleme ilkesine göre yapılması ve dünyadaki her şeyin birbirinin eşi olması, âhiretin gerekliliğinin inkâr edilmez delilidir. Eğer bu konuyu enine boyuna düşünürseniz, dünyada her şeyin bir eşi olduğuna ve hiçbir şeyin eşi olmadan yararlı olamayacağına göre dünyadaki bu hayatın eşsiz olamayacağını kendiniz anlayabilirsiniz. Dünyadaki hayatın eşi mutlaka âhirettir. Eşi olmazsa sonuçsuz ve verimsiz kalacaktır.

Daha sonraki konuyu anlayabilmek için şunu anlamakta fayda vardır ki, buraya kadar hep âhiret konusuna değinilmesine rağmen,

aynı bahis ve delillerle tevhid de ispatlanmak istenmiştir. Yağmurun yağması, yeryüzünün yapısı, göğün yaratılışı, insanın kendi varlığı ve kainatta eşleme kanununun şaşırtıcı bir biçimde geçerli olması, bütün bunlar âhiretin imkanı ve gerekliliğini kanıtlarken, bu kainatın Allahsız olmadığını, çok tanrılarının da olmadığını; aksine bunun yaratıcısı, maliki, sahibi ve yöneticisinin tek Hakîm ve Kâdir-i Mutlak olan Allah olduğunu da ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle ilerde bu temellere dayanarak tevhid daveti verilmiştir. Ayrıca, âhireti kabul etmenin vazgeçilmez sonucu, insanın, Allah'a isyan etmekten vazgeçip itaat ve kulluk yolunu benimsemesidir. Bir insan ancak "Ben kimseye hesap vermek zorunda değilim, kimseye sorumlu değilim, dolayısıyla dünyadaki yaşantımla ilgili olarak kimseye hiçbir hesap vermeyeceğim" gibi yanlış bir düşünce taşıdığı sürece Allah'a yüz çevirmiş olur. Bu yanlış düşünce ortadan kalkar kalkmaz insanın vicdanı derhal şu gerçeği anlar: "Ben kendimi sorumsuz sayarak büyük bir gaflete kapılmıştım". İnsan bu düşünce ve duyguyla Allah'a dönmeye mecbur oluyor. Bu nedenle, âhiretle ilgili deliller biter bitmez, "Allah'a kaçıp iltica edin" buyurulmuştur.

فَفِرُّوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۖ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٥٠
وَلَا تَجْعَلُوا۟ مَعَ ٱللَّهِ إِلَٰهًا ءَاخَرَ ۖ إِنِّى لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ۝٥١

50-51: "Öyleyse, hemen Allah'a kaçıp iltica edin. Ben sizin için, O'nun tarafından (gönderilmiş) apaçık bir korkutucuyum. Allah ile beraber başka bir ilah uydurmayın. Ben size, O'nun tarafından (gönderilmiş) apaçık bir korkutucuyum.[48]

Açıklamalar

48. Gerçi bu cümle, Allah'ın sözlerinde geçmektedir, ama burada konuşan Allahu Teâlâ değil, Nebi-yi Ekrem (s.a.v.)'dir. Yani, Yüce Allah, sevgili peygamberinin ağzıyla şöyle diyor: "Koşun Allah'a, ben O'nun tarafından gönderilmiş bir korkutucuyum." Bu konuşma biçiminin örneği, Kur'ân-ı Kerim'in ilk sûresi, yani Fatiha'da vardır. Bu sûrede Allah'ın sözlerinde, konuşmacı olarak kullar şöyle demektedir: "Yalnız Sana ibadet eder, yalnız Senden yardım dileriz. Bizi doğru

yola ilet." Nasıl ki orada, "ey iman sahipleri, Rabbinize şöyle dua ediniz" denilmeden, konuşmanın seyrinden bu duayı Allah'ın, kullarına öğretmekte olduğu anlaşılıyor, burada da "Ey Peygamber onlara de ki" gibi bir ifade kulanılmamıştır ve konuşmanın şeklinden, bunun tevhide dâvet olduğu, ve Allah'ın emriyle Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından verilmekte olduğu anlaşılıyor. Fatiha sûresinin dışında bu konuşma biçiminin başka örnekleri de Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Bunlar Allah'ın konuşmaları olmasına rağmen, konuşanlar bazan melekler ve bazen Hz. Peygamber oluyorlar ve konuşanın kim olduğu açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen, konuşma biçimi ve içeriğinden, Allah'ın bu konuşmayı kimin ağzıyla yaptığı kolayca anlaşılıyor. Örneğin bkz. Meryem sûresi, 64, 65, es-Saffât, 159-167, eş-Şura: 10.

كَذَٰلِكَ مَآ أَتَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِم مِّن رَّسُولٍ إِلَّا قَالُوا۟ سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ۝

52. (Mekke ehli gibi) onlardan evvelkilere de inip peygamber gelince (onun hakkında) mutlaka sihirbaz ve mecnûn dediler.[49]

Açıklamalar

49. Yani, Allah'ın gönderdiği peygamberin ağzıyla ahiret ve tevhid ile ilgili sözleri dinledikten sonra halkın kendisine sihirbaz ve mecnûn demesi tarihte rastlanan ilk olay değildir. Peygamberliğin bütün bir tarihi, insan ırkının hidayeti için peygamberlerin gelmeye başlamasından beri cahil insanların aynı ahmaklığı durmadan yaptığını göstermektedir. Ne zaman ki bir peygamber gelip "Ey insanlar, siz birçok tanrının kulu değilsiniz, aksine tek bir Allah sizin Yaradanınız, Mabudunuz ve kaderlerinizin Sahibi ve Hakiminizdir" diye halkı uyarmak istedi, onlar hemen yaygarayı bastı ve "Vallahi, bu adam bir sihirbazdır ve büyüsüyle aklımızı çelmek istiyor" demeye başladı. Ne zaman ki bir peygamber, "Siz sorumsuzca dünyaya indirilmemişsinizdir, aksine bu dünyadaki hayatınızın sona ermesinden sonra Yaradanınız ve Efendinizin huzuruna çıkıp yaptıklarınızın hesabını vereceksiniz ve bu muhasebeye göre ceza görecek veya mükafat alacaksınız" dedi, bu cahil kimseler çileden çıktı ve bağırmaya başladılar: "Aman, bu herif (hâşâ) aklını kaçırmıştır, bu adam zır delidir. Yahu, biz öldükten sonra tekrar diriltilecek miyiz?"

أَتَوَاصَوْا بِهِۦ ۚ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٥٣﴾

53: Hepsi bunu birbirine bunu vasiyet mi etti? Doğrusu onlar, azgın bir kavim idiler.[50]

Açıklamalar

50. Yani, binlerce yıldan beri çeşitli ülkeler ve milletlerin insanlarının peygamberlerin çağrısı karşısında aynı tutumu benimsemeleri, aynı yolu seçmeleri ve aynı tarz sözleri peygamberlerine karşı söylemeleri, bir peygamber gelip davete başlayınca ona şöyle cevap verin diye bir konferans yaparak geçmiş ve gelecek nesillerin aralarında anlaşma yaptıkları düşünülemez. O halde, onların tutumunun tekrarlanması ve aynı tür cevapların sürekli verilmesi nedendir? Bunun nedeni, isyan ve emre karşı gelmekten başka bir şey değildir. Her çağda cahil insanlar Allah'a kulluk etmekten ve O'na hesap vermekten kaçınıp dünyada diledikleri gibi yaşama eğiliminde oldukları için ve sırf bu nedenle, kendilerini Allah'a kulluk etmeye ve O'ndan korkmaya çağırana hep aynı cevabı vermişlerdir.

Bu buyruk bir başka gerçeğe de ışık tutuyor, ki o da şudur: Dalalet ve hidayet, iyilik ve kötülük, zulüm ve adalet ve bunlara benzer insanların tabiatında bulunan güdü ve hareketler ile tepkiler, imkan, kaynaklar ve araç gereçler ne kadar gelişirse gelişsin, her çağda ve dünyanın her köşesinde aynı kalmışlardır. Bugünkü insan ister tanklar, uçaklar ve hidrojen bombalarıyla savaşsın, ya da eski çağların insanı ister taş ve sopalarla çarpışsın, insanlar arasındaki kavga ve savaşların itici sebeplerinde zerre kadar değişiklik olmamıştır. Aynı şekilde bugünkü dinsiz kendi dinsizliği lehine dağ kadar sebepler de gösterse, onun dinsizlik yolunu benimsemesinin öğeleri ve nedenleri ile, bundan diyelim ki altı bin yıl önceki bir dinsizin aynı yolu benimsemesindeki sebepler tamamen aynıdır; ve temelde onun delilleri ve tartışma şekli de geçmişteki dinsizlerinkinden farklı değildir.

فَتَوَلَّ عَنْهُمْ فَمَآ أَنتَ بِمَلُومٍ ﴿٥٤﴾

54: (Habibim) o halde onlardan yüz çevir. Sen kınanacak değilsin.[51]

Açıklamalar

51. Bu âyette dine davetin bir kuralı anlatılmıştır ki, iyice anlaşılmasında yarar vardır: Hakka davet eden bir kişi, karşısındakine davetini makul delillerle açık açık sunup, onun şüphe, itiraz ve delillerine de cevap verince, hakkı açıklamanın kendisine ait görevini tamamlamış oluyor. Bundan sonra da karşısındaki kişi kendi inanç ve düşüncesinde ısrar ederse, hak davetçisine herhangi bir sorumluluğu yüklenemez. Bundan böyle onun o kişinin peşinde takılıp kalması, onunla tartışarak ömrünü tüketmesi ve sadece o kişiyi şöyle ya da böyle ikna etmesi gerekmez. Bu noktaya geldikten sonra davetçinin, ondan yüz çevirmesi yüzünden, onu sapıklık içinde bırakması gibi bir suçlamanın hedefi olması doğru olamaz, zira o kişi artık kendi sapıklığından kendi sorumludur.

Resulullah'a (s.a.v.) bu şekilde hitap edilip bu kuralın hatırlatılması, onun tebliğ sırasında insanların peşine fazlasıyla takıldığı ve Yüce Allah'ın onu böyle yapmaktan alıkoymak istediğinden değildir elbette ki. Bu kuralın burada anlatılmasının sebebi şudur: Bir hak davetçisi bazı kimselere mesajını mümkün olduğu kadar en makul şekilde anlatma görevini yerine getirdikten sonra onların inat ve kavgacı tutumunu sezip onlardan yüz çevirince bu adamlar onun peşine düşer kendisine şöyle itirazda bulunmaya başlarlar: "Yahu, sen ne biçim adamsın? Ne biçim hak davetçisisin? Biz konuyu iyice anlamak ve kafamızdaki soru işaretleriyle ilgili olarak seninle tartışmak istiyoruz; sense bize tenezzül etmiyorsun." Gerçek şu ki, bu sapık kimseler meseleyi iyice anlamak için değil, sadece demagoji yapmak ve boş tartışmalarla zamanını boşa çıkarmak için böyle bir tutum içine giriyorlar. İşte bu nedenle Yüce Allah kendi Kitabında şöyle buyuruyor: "O halde onlardan yüz çevir. Sen kınanacak değilsin". Bundan sonra kimse Hazreti Peygamber'e şöyle bir eleştiri yöneltemez: "Yanınızda getirdiğiniz kitaba göre siz bize dininizi anlatmakla görevlisiniz; öyleyse, siz sorularımıza niçin cevap vermiyorsunuz?"

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَىٰ تَنفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾

55: Sen sadece öğüt ver. Çünkü öğüt, mü'minlere fayda verir.[52]

Açıklamalar

52. Bu âyette tebliğ ve davetin ikinci kuralı dile getirilmiştir. Hakka davetin asıl amacı, değerini bilen ve bunu elde etmek arzusunda olan ruhu temiz kimselere iman nimetini iletmektir. Ne var ki, bir davetçi, insan toplumunun binlerce ve yüzbinlerce bireyinden temiz ruhlu kişilerin kimler olduğunu bilemez. Bu nedenle, onun görevi, genel davetini aralıksız ve mümkün olduğu kadar en geniş kitlelere kadar sürdürmesidir. Böylece, iman etmek eğiliminde olan kimseler neredeyse, onun daveti ve sesi oraya kadar ulaşmış olacaktır. İşte bu insanlar onun asıl sermayesidir. Bunları aramak onun asıl işidir. Bunları her taraftan toplayıp Allah'ın yoluna koymak da onun hedefi olmalıdır. Arada karşılaştığı insanoğlunun gereksiz unsurlarına, ancak deneyimlerle lüzumsuz, fasit ve muzır oldukları apaçık ortaya çıkıncaya kadar dikkat etmelidir. Muzır ve fasit olduğu anlaşıldıktan sonra değerli zamanını bu insanlar için harcamamalıdır. Zira, bunlar onun davet ve tebliğinden yararlanacak kimseler değildir, ve bu gibi lüzumsuz kimselere zaman ve enerjinin harcanmasıyla, bundan yararlanmak isteyen veya yararlanabilecek kimseler zarar görürler.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

56: Ben cinleri ve insanları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım.[53]

Açıklamalar

53. Yani, ben onları başkalarına değil, Bana kulluk etmek için yarattım. Bana kulluk etmelidirler, çünkü onları yaratan Benim. Başka birisi onları yaratmadığına göre, başkalarının ona kulluk etmeleri hakkına nasıl sahip olabilir? Ve onların yaratıcısı Ben iken başkalarına kulluk etmeleri nasıl doğru olabilir?

Burada şöyle bir soru aklınıza gelebilir: Allahu Teâlâ, sadece cinler ile insanların Yaratıcısı değil ki, O, tüm kainat ve içindeki her şeyin Yaratıcısıdır. O halde, burada niçin sadece cinler ve insanlardan söz edilerek, "Ben onları ancak Bana ibadet etsinler diye yarattım" denilmiştir? Halbuki, mahlukatın her zerresi Allah'a ibadet için yaratılmıştır. Bunun cevabı şudur: Yeryüzünde sadece cin ve insanlar, kendi yetki

alanlarında isterlerse Allah'a kulluk edebilirler, yoksa kulluktan yüz çevirebilirler ve Allah'tan başka kimselere de ibadet edebilirler gibi bir özgürlüğe sahiptirler. Dünyadaki diğer bütün yaratıklar çaresiz ve yetkisizdirler ve hiçbiri böyle bir özgürlüğe sahip değildir. Onlardan hiçbiri, ister Allah'a, ister başka birine kulluk etsin diye bir özgürlüğe sahip değildir. Onun için burada denilmiştir ki, cinler ve insanlar kendi yetki alanlarının içinde kalarak kendi Yaratıcılarına itaat ve kulluktan yüz çevirip Yaratıcılarının dışında başkalarına kulluk etmekle bizzat kendi tabiatlarıyla savaşıyorlar. Onlar, kendi Yaratıcılarının dışında başka kimseye kulluk etmek için yaratılmadıklarını bilmelidirler. Onlar için en doğru yol şudur: Kendilerine verilen özgürlüğü kötüye kullanmasınlar, aksine bu özgürlüğün sınırlarının içinde bile kendi rızalarıyla, tıpkı vücutlarının her tüyünün gayri ihtiyari olarak Allah'a ibadet ettiği gibi, Allah'a ibadet ve kulluk etmelidirler.

İbadet kelimesi bu âyette sadece namaz, oruç ve benzeri ibadetler için kullanılmamıştır. Bu sebeple, kimse, insan ve cinlerin sadece namaz kılmak, oruç tutmak ve tesbih çekip zikir ve fikirde ömürlerini tüketmek amacıyla yaratıldıklarını sanmasın. Bu âyet gerçi bu anlamı da taşımaktadır, ama hepsi bu değildir. Tam anlamı ve kavramı şudur: İnsan ve cinlere Allah'tan başka kimseye tapmak, itaat etmek, bağlı kalmak ve yalvarmak için yaratılmamıştır. Onların işi başka birinin önüne eğilmek, başka birinin emirlerine uymak, başka birine takva göstermek, başka birinden korkmak, başka birinin dinine bağlı kalmak, başka birini kaderleri değiştiren olarak kabul etmek ve başka birine dua için el açmak değildir. Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Sebe sûresinin tefsiri, dipnot: 63, ez-Zümer, dipnot: 2, el-Casiye, dipnot: 30.

Bu âyetten anlaşılan bir başka husus da şudur: Cinler, insanlardan ayrı bir mahlûktur. Bundan, bazı kimselerin, Kur'ân-ı Kerim'de insanlardan bazısına "cin" dediği yolundaki iddia kendiliğinden çürümüş oluyor. Bu gerçek, Kur'ân-ı Kerim'in aşağıdaki âyetlerinde inkâr edilmez bir biçimde ortaya konmuştur: el-En'am: 100, 128, el-A'raf: 38, 179, Hud: 119, el-Hicr: 27-33, el-İsra: 88, el-Kehf; 50, es-Secde: 13, Sebe: 41, Sâd: 75, 76, Fussilet: 25, el-Ahkaf: 18, er-Rahman: 15, 39, 56. Bu konuda ayrıntılı bir bahis için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 21, en-Neml, dipnot: 23, 45, Sebe sûresi tefsiri, dipnot: 24.

مَآ أُرِيدُ مِنْهُم مِّن رِّزْقٍ وَمَآ أُرِيدُ أَن يُطْعِمُونِ ﴿٥٧﴾

57: Ben, onlardan bir rızık istemiyorum. Ve bana yemek yedirmelerini de istemiyorum.[54]

Açıklamalar

54. Yani benim herhangi bir çıkarım cinler ve insanlara ait değildir ki, onlar bana ibadet edince saltanatım yürüyecektir ve ibadetten yüz çevirince tanrılığım kalmayacaktır. Ben onların ibadetine muhtaç değilim, aksine onların bana ibadet etmeleri, onların tabiatının gereğidir. Onlar bunun için yaratılmıştır ve kendi tabiatlarıyla savaşarak ancak kendilerine zarar verebilirler.

"Ben, onlardan rızık istemiyorum. Ve bana yemek yedirmelerini de istemiyorum" buyurmanın da ince alaylı bir yönü vardır. Dünyada insanlar, Allah'tan yüz çevirip kimlere kulluk ediyorsa, onlar aslında bu kullara muhtaçtırlar. Çünkü bu kullar onların tanrılığını desteklemezse ve yüceltmezse, tanrılıkları bir gün bile yürümez. Onlar bunlara rızık vermez, aksine bunlardan rızık alırlar. Onlar yedirmez, aksine bunlar tarafından yedirilir. Onlar bunların canını korumaz, aksine bunlar onların canını korur. Onların itici gücü ve askerleri bunlardır ve bunlar sayesinde tanrılıkları yürümektedir. Nerede bu sahte tanrıları koruyan kullar yoksa, yahut kullar kendilerini korumaktan vazgeçtiyse, orada onlar aç ve açıkta kalırlar ve bütün dünya onların yalnızlığı ve çaresizliğini kendi gözleriyle görür. Bütün tanrılar arasında ancak Allah (c.c.), tanrılığı kendi gücüyle yürüyen, kendi kullarından hiçbir şey almayan, aksine kullarına her şeyi veren gerçek mabuddur.

إِنَّ ٱللَّهَ هُوَ ٱلرَّزَّاقُ ذُو
ٱلْقُوَّةِ ٱلْمَتِينُ ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا۟ ذَنُوبًا مِّثْلَ ذَنُوبِ أَصْحَٰبِهِمْ فَلَا
يَسْتَعْجِلُونِ ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِن يَوْمِهِمُ ٱلَّذِى يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

58-60: Allah, rızık veren kuvvet sahibi ve çok güçlüdür.[55] Muhakkak zulmedenler[56] için, kendilerinden önceki arkadaşlarının azap hissesi gibi, bir his-

se vardır. Acele etmesinler.[57] Kâfirlere, va'd olundukları günde veyl ve helâk olsun.

Açıklamalar

55. Aslında burada "metin" kelimesi kullanılmıştır ki, güçlü, sağlam ve sarsılmaz demektir.

56. Burada "zulmetmek"ten gerçeğe, doğruya ve bizzat kendi tabiatına zulmetmek kastedilmiştir. Bağlam gösteriyor ki burada "zulmedenler"den Âlemlerin Rabbinden başkasına kulluk edenler, âhireti inkar edenler ve dünyada kendilerini sorumsuz sayan ve kendilerini gerçek konusunda uyaran peygamberleri tekzip edenler kastedilmiştir.

57. Bu, kâfirlerin, "Hani, kıyamet veya Ceza Günü nerede? Niye şimdiye kadar gelmedi?" şeklindeki soruya verilen cevaptır.

ET-TÛR

Adı: Sûrenin ilk kelimesinden alınmıştır, sûrenin başında "ve't-Tûr" kelimesi geçmektedir.

İniş Tarihi: İçeriğinden ve işlenen konulardan bu sûrenin de ez-Zariyat sûresinin indiği dönemde Mekke'de indiği anlaşılmaktadır. Bu sûreyi okurken inişi sırasında Hazreti Peygamber'e karşı itirazlar ve suçlamaların bir hayli yapıldığını, ancak bunların öylesine şiddetlenmediğini, özellikle baskı ve zulmün henüz tam olarak başlamadığını da anlamak mümkündür.

Konusu ve Bahisleri: Sûrenin ilk rüku'unun konusu âhirettir. ez-Zariyat sûresinde âhiretin imkan dahilinde olduğu, icap ettiği söylendiği için, onları tekrarlamaya gerek görülmedi. Ancak âhirete tanıklık eden bazı gerçekler ve belirtilere yemin edilerek mutlaka gerçekleşeceği, ve kimsenin gerçekleşmesini önleyecek güçte olmadığı kuvvetle ifade edilmiştir. Ayrıca, âhiretin gerçekleşmesi halinde bunu tekzip etmeye çalışanların sonunun ne olacağı, bunu kabul edip takva yolunu seçenleri Yüce Allah'ın nasıl mükafatlandıracağı da açıklanmıştır.

Bundan sonra ikinci rüku'da Kureyşli kabile reislerinin, Resûlullah'ın (s.a.v.) davetine karşı takındıkları tutum eleştirilmiştir. Onlar, Resûlullah'a bazen kâhin, bazen büyücü, bazen mecnun ve bazen şair demek suretiyle halkı kışkırtmak, ve onun vermekte olduğu mesajı ciddi olarak düşünmemesini sağlamaya çalışıyorlardı. Onlar Yüce Peygamber'in varlığını kendileri için bir âfet ve felâket sayıyorlar ve onun bir kaza veya âfetle yok olmasıyla kendilerinin kurtulacağını alenen söylüyorlardı. Resûlullah'a, "Bu Kur'ân'ı sen kendin uyduruyor, sonra da Allah tarafından sana geldiğini söylüyorsun; senin yaptığın (hâşâ) bir sahtekarlıktır" diyorlardı. "Allah bula bula böyle bir peygamber mi

buldu?" diye kendisine hakaret ediyorlardı. Dâvet ve tebliğ çalışmalarından bucak bucak kaçıyor, bundan sıkıldıklarını ve bıktıklarını açıkça belli ediyor ve öyle bir tavır takınıyorlardı ki, sanki Resûlullah kendilerinden bir şey istiyor ve kendileri de ondan kaçmak için binbir yol arıyorlarmış. Onlar sık sık bir araya gelip Resûlullah'ın davetinden kurtulmanın yollarını arıyorlardı. Bütün bunları yaparken de kendilerinin ne kadar cahilce inanç ve geleneklere bağlı olduklarını ve Hazreti Peygamber'in kendilerini karanlıktan çıkarmak için nasıl durmadan ve hiçbir karşılık beklemeden çalıştığını düşünemiyorlardı. Allahu Teâlâ onların bu tutumunu eleştirirken üst üste birkaç soru sormuştur ki, bunların her biri ya onların bir itirazına cevaptır ya da onların herhangi bir cehaletiyle ilgili yorumdur. Daha sonra Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Bunların senin (Hz. Muhammed'in) peygamberliğine inanmaları için bir mucize göstermek tamamen gereksizdir. Zira bunlar öylesine inatçı adamlardır ki, bunlara ne gösterilirse gösterilsin, hemen tevillerini bulup iman etmekten kaçınacaklardır".

Bu rüku'nun başında da Resûlullah'a şu telkinde bulunulmuştur: Kendisi bu muhalifler ile düşmanların suçlama ile itirazlarına aldırış etmeden dâvet ve tebliğ çalışmalarına devam etsin. Sûrenin sonunda da Allah'ın nihai kararı gelinceye kadar sabır ve dirayetle her türlü mukavemete karşı konması istenmiştir. Bununla beraber, Resûlullah'a şöyle tesellide bulunulmuştur: "Rabbin seni düşmanlarına karşı yalnız ve savunmasız bırakmamıştır, aksine seni her zaman gözetlemekte ve korumaktadır. Onun kararı gelinceye kadar her türlü muhalefete ve mukavemete dayanmaya çalış ve bu şartlarda Allah'ın işini yapanların ihtiyaç duyduğu gücü kazanmak için Rabbine hamd ve tesbih et."

ET-TÛR SÛRESİ

(Mekke'de nazil olmuştur, 49 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ ﴿٣﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-3: And olsun Tûr'a,[1] ince deri parçalarına[2] yazılmış açık Kitab'a.

Açıklamalar

1. "Tûr"un asıl anlamı "dağ"dır. Et-Tûr'dan da, Yüce Allah'ın, üzerinde Hz. Musa'ya peygamberlik verdiği dağ kastedilmektedir.

2. Eski çağlarda uzun bir süre muhafaza edilmeleri gereken kitaplar ile yazılar, kağıtlar yerine geyik postuna yazılırdı. Bu post yazı yazılması için ince bir deri veya zar şekline getirilirdi ve Arapça'da bunun için "rikk" denilirdi. Ehl-i Kitap özellikle Tevrat, Zebur, İncil ve diğer peygamberle :n kitaplarını uzun zaman muhafaza edebilmek için işte bu rikk veya ince deri üzerine yazmışlardı. Burada "açık Kitap"tan Ehl-i Kitap'ta bulunan işte bu semavi kitaplar kasdedilmiştir. "Açık Kitap" deyiminin anlamı şudur: Bu kutsal kitaplar gizli veya antika değildi, aksine kolay bulunur ve rahat okunurdu. Onun için bunlarda ne olduğu ve hangi mesajları verdikleri açıkça anlaşılıyordu.

وَٱلْبَيْتِ ٱلْمَعْمُورِ ۝٤ وَٱلسَّقْفِ ٱلْمَرْفُوعِ ۝٥

4-5: Beyt-i Ma'mur'a.[3] Yüksek tavana.[4]

Açıklamalar

3. Beyt-i Ma'mur veya içinde insanların bulunduğu ev ifadesi Hz. Hasan Basrî'ye göre Beytullah veya Kâbe'dir ki, hac, umre, tavaf veya ziyaret dolayısıyla her zaman insanlarla dolup taşıyor ve hiçbir zaman boş kalmıyor. Hz. Ali, İbn Abbas, İkrime, Mücahid, Katade, Dahhak, İbn Zeyd ve diğer müfessirlere göre ise bundan, Hazreti Peygamber'in mi'racla ilgili olarak bahsettiği ve duvarına Hz. İbrahim'in yaslanarak oturduğunu gördüğü Beyt-i Ma'mur kastedilmiştir. Mücahid, Katade ve İbn Zeyd'in ifadesine göre, dünyada Allah'a ibadet eden kulların merkezi Kâbe olduğu gibi, semâda da oranın sakinleri için böyle bir Kâbe vardır ve Allah'a ibadet edenler için merkez hüviyeti taşımaktadır. İşte bu Kâbe'lerden biri, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) mirac sırasında, duvarına Hazreti İbrahim (a.s.)'in yaslandığını gördüğü Kâbe idi. Bu Kâbe ile Hazreti İbrahim'in bağlılığı doğaldı, çünkü o yeryüzündeki Kâbe'nin kurucusuydu. Bu açıklama gözönünde tutulursa, bu ikinci tefsirin, Hz. Hasan Basrî'nin tefsirine ters düşmediği, aksine ikisinin bir bütün olduğu anlaşılır. Şöyle ki, burada sadece yeryüzündeki değil, kainatta bulunan tüm Kâbe'lere and içilmiştir.

4. Burada "yüksek tavan"dan dünyamızı bir kubbe gibi kaplayan gök kastedilmiştir, yani "gök kubbesi". Bu deyim bütün feza veya üst atmosfer için kullanılmıştır. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Kâf sûresinin tefsiri, dipnot: 7.

وَٱلْبَحْرِ ٱلْمَسْجُورِ ۝٦ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ۝٧

6-7: Coşkun denize.[5] Rabbinizin azabı muhakkak vuku bulacaktır.

Açıklamalar

5. Burada "el-bahri'l-mescûr" ifadesi kullanılmıştır. Bunun çeşitli anlamları olduğu belirtilmiştir. Bazı müfessirler bunu "ateşle dolu" an-

lamında kabul etmiştir. Bazıları bunun boş bir deniz olduğunu söylemiştir; yani öyle bir deniz ki, yerin dibine kaybolmuştur. Bazıları bundan "mahpus" mânâsını çıkarmıştır ve demiştir ki buna göre deniz hapsedilmiştir, durdurulmuştur; böylece suyu ne yerin dibine kaybolabilmiştir, ne de yeryüzündeki tüm canlıların boğulmasına sebep olabilecek bir sel şeklini alabilmiştir veya dünyaya yayılabilmiştir. Yine bazıları bundan "karışık" anlamını çıkararak içinde tatlı, tuzlu, sıcak ve soğuk her türlü suyun bulunduğu denizin kastedildiğini ifade etmiştir. Bazıları bunun "ağzına kadar dolu", "coşkun" ve "dalgalı" olduğunu söylemiştir. Yukarıda verilen anlamlardan ilk ikisinin yer ve ortamla hiçbir ilgisi yoktur. Denizin bu iki durumu, yani ateşle dolması veya suyunun yerin dibine inmesi, kıyamette zuhur edecektir. Bkz. Tekvir sûresi, âyet: 6 ve İnfitar sûresi, âyet: 3. Bunlar gelecekle ilgili durumlardır. Onun için, denizin ancak bugünkü durumuna yemin edilerek insanlara âhiretin gerçekleşmesi hususu inandırılabilir. Bu bakımdan yukarıdaki ilk iki anlamı bir yana bırakarak, biz "bahri'l-mescûr"dan hapsedilmiş, karışık, dolu ve coşkun anlamlarının kastedildiğini kabul edebiliriz.

مَّا لَهُۥ مِن دَافِعٍ ۝

8: Onu defedecek kimse yoktur:[6]

Açıklamalar

6. İşte bu olay için yukarıdaki beş şeye and içilmiştir. Rabbin azabından ahiret kastedilmiştir. Çünkü burada buna iman edenlere değil, inkâr edenlere hitap edilmiştir. Ve onlara gelecek olan şey azaptır. Bu sebeple, buna kıyamet, âhiret veya Ceza Günü yerine "Rabbin azabı" denilmiştir. Şimdi, and içilen beş şeyin bunun gerçekleşmesini nasıl ispatladığını görelim:

Tûr, mahkum ve ezilmiş bir milletin yükseltilişinin ve galip, debdebeli bir milletin başaşağı edilmesinin kararlaştırıldığı yerdir. Bu karar, doğa kanununa göre değil, ahlâk kanunu ve mükafât kanununa göre verilmişti. Bu sebeple, âhiret hakkında tarihî bir delil verilirken Tûr bir işaret veya simge olarak kullanılmıştır. İsrailoğulları gibi çaresiz ve ezilmiş bir milletin yükselişine ve Fir'avn gibi kuvvetli ve kudretli bir hü-

kümdarın bütün ordusuyla denizde boğulmasına ilişkin kararlar, sessiz ve ürkütücü bir gecede Tûr dağında verilmişti, insanlık tarihinin şu gerçeğini apaçık ortaya koymaktadır: Kainat düzeninin altında yatan hikmet, insan gibi akıllı ve yetkili bir mahlûkun, ahlâk açısında muhasebe edilmesini ve işlediği amellerin karşılığının verilmesini gerektirmektedir. Ve bu gereğin yerine getirilmesi için tüm insanların bir araya getirilip sorgulanmaları ve yargılanmalarının yapılacağı bir Hesap Gününün olması şarttır. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Zariyat sûresinin tefsiri, dipnot: 21).

Kutsal kitapların tümüne and içilmesinin sebebi şudur: Yüce Allah tarafından ne kadar peygamberler gelmiş ve hangi kitapları getirmişse, onların hepsi Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) mesajının aynısını vermiştir: Yani, gelmiş geçmiş tüm insanlar bir gün diriltilip Rablerinin huzuruna çıkarılacak ve dünyada yaptıklarına göre ya cezalandırılacak ya da ödüllendirilecektir. Hiçbir semavi kitap böyle bir uyarıdan yoksun değildir ve hiçbir kutsal kitap, "Ne varsa ne yoksa, bu dünyadaki hayattır; insan ölüp toprak olacaktır; ondan sonra da ne hesap olacaktır, ne kitap" gibi bir ifade taşımaz.

Beyt-i Ma'mûr'a yemin edilmesinin nedeni şudur: O çağda özellikle Araplar için Kâbe, Allah'ın peygamberlerinin doğruluğu, ve Allah gibi hikmetli ve kudretli bir Varlığın onların arkasında olduğunun açık bir deliliydi. Şimdi düşününüz, bu âyetlerin inişinden 2500 yıl önce bu kupkuru, çorak, ıssız ve insanın yaşamadığı çöle ve dağlık bölgeye yanında herhangi bir ordu veya araç gereç olmadan bir adam geliyor ve karısı ile süt emen çocuğunu buraya yalnız bırakıp gidiyor. Aradan bir müddet geçtikten sonra aynı adam bu ıssız yerde Allah'a ibadet için bir ev yapıyor ve herkesi gelip burada hac yapmaya çağırıyor. Bu evin inşası ve çağrısı halk arasında öylesine rağbet görüyor ki, bu ev kısa bir süre içinde tüm Arapların ziyaret yeri oluveriyor. Çağrıya uyan insanlar Arabistan'ın her köşesinden gelip burada ibadet ediyor. Bu ev tam 2500 yıl barış ve huzur yuvası oluyor. Bütün ülkede kan gövdeyi götürüyor, insanlar birbirini öldürüyor ve her tarafta bir vahşet yaşanıyor, ama bu evin sınırlarının içinde kimse kimseye el kaldırmaya cesaret edemiyor. Yine bu ev sayesinde Arabistan tam dört ay barış ve istikrar içinde yaşıyor ve rahat nefes alıyor. Bu süre içinde ticaret kafileleri bir yerden bir yere rahatça ve korkusuzca gidebiliyor,

ticaretleri gelişiyor ve çarşı pazarlar kuruluyor. Ayrıca, bu ev öylesine saygın ve korku vericidir ki, en zâlim ve gaddar kimse bile buna yan bakamıyor ve kim yan bakmaya cesaret ediyorsa Allah'ın gazabına uğrayıp herkese ibret nişanesi oluveriyor. Bu âyetlerin inişinden sadece 45 yıl önce insanlar böyle bir olaya tanık olmuştu ve Mekkelilere bu âyetlerin okunduğu sırada bunun birçok görgü tanığı o zaman da yaşıyordu. Allah'ın peygamberlerinin boş lâflar atmadığı ve yalan söylemediğinin bundan daha iyi bir delili olabilir mi? Peygamberler başkalarının göremediğini görürler, başkalarının akıl erdiremediği sözleri söylerler ve görünüşte bazen öyle işler yaparlar ki, o zaman görenler onları deli sanırlar, ama yüzyıllar sonra görenler basiret ve sezgilerine hayran kalırlar. Böylesine muhterem ve güzide kimseler her devirde sözbirliği etmişcesine "Kıyamet gelecektir ve mahşerde herkesin hesabı görülecektir" diye haber veriyorlarsa, bunu bir delilik sanmak asıl deliliktir.

Yüksek tavan (gök) ve coşkun denize and içilmiştir, çünkü bu her ikisi Allah'ın hikmeti ve kudretine delalet ediyor ve aynı hikmet ve kudretle, âhiretin ihtimal dahilinde olduğu ve ayrıca gerekli olduğu ve mutlaka gerçekleşeceği de sabit oluyor. Gökle ilgili delilden biz Kâf sûresinin 7. dipnotunda söz etmiştik. Denize gelince, biri inkâr etmeye peşinen kararlı olmayıp buna dikkatlice bakacak olursa, yeryüzünde suyun bu kadar büyük miktarda bulunmasının bir tesadüf olmadığını, aksine bir sanat şaheseri olduğunu kendiliğinden kabul edecektir. Ayrıca, bununla o kadar çok hikmetli şeyler tezahür ediyor ki, böylesine hikmetli bir nizamın tesadüfen kurulduğu söylenemez. Denizde sayısız hayvan türü bulunmaktadır. Bunların her birinin vücudu ve çalışma sistemi (organizması) bulunduğu derinliğe uygundur. Suyu tuzludur, çünkü içinde her gün ölen milyonlarca hayvanın cesetlerinin çürümemesi için böyle gerekmektedir. Suyu belli bir seviyede ve sınırların içinde kalıyor. Böylece toprağın deliklerinden geçip dibine inmiyor, ayrıca karaya çıkıp herşeyi altüst etmiyor ve on milyonlarca yıldan beri aynı durumda bulunuyor. Bu muazzam su rezervinin varolması yüzünden yeryüzünün kuru ve çorak yerlerine yağmur yağıyor ve bu yağışta da güneşin ısısı, ve rüzgarların esintisi bununla tam olarak işbirliği yapıyor. Denizin boş ve ıssız olmaması ve içinde türlü çeşit mahlûkların bulunması yüzünden insan bundan gıdalarının dışında pek çok yararlı maddeler ve nesneler elde edebiliyor. Denizlerin kendi sınırlarının için-

de olmaları nedeniyle insanların yaşadığı kıtalar ve adalar yerlerinde duruyor, ve yine kendi kurallarına tam olarak bağlı olmaları yüzünden insanlar denizcilik yapabiliyor. Bir Hakîmin hikmeti ve bir Kadir-i Mutlak'ın büyük kudreti olmaksızın ne böyle bir düzen tasavvur edilebilir, ne de insan ve dünyanın diğer yaratıklarının çıkarlarının, denizdeki bu düzenle bağlantısının bir rastlantı sonucu kurulduğu düşünülebilir. Şimdi bu, Hakîm ve Kadîr Allah'ın, insanı dünyaya yerleştirmek ve yaşatmak amacıyla sayısız imkan ve kaynakların yanısıra tuzlu sulu deniz ve okyanusları da yarattığının inkâr edilmez bir kanıtıysa, bu Hakîm'den şöyle bir (hâşâ) aptallığı bekleyen bir kişi büyük ahmaktır: Allah bu denizle insanların tarlalarını sulandırma ve bunun vasıtasıyla onlara rızık verme imkanlarını sağlamasına rağmen kendilerinden hiçbir zaman, "Benim rızkımı yedikten sonra hakkını nasıl ödediniz?" diye sormayacaktır veya bu denizin bağrında insanların gemi yürütmelerine imkan sağlamasına rağmen hiçbir zaman kendilerine, "Siz bu gemileri doğru dürüst ve helâl rızık için mi yürüttünüz, yoksa onlarla korsanlık mı yapıyordunuz?" demeyecektir. Ayrıca, muazzam okyanusların yaratılmasının, kudretinin küçük bir cilvesi olduğu, uzayda kendi yörüngesinde dönmekte ve asılı olan bu yerküresinde böylesine büyük su miktarını tutan, suyuna böylesine büyük miktarda tuz karıştıran, içinde türlü çeşit hayvan, bitki ve ürünleri yaratan ve hepsinin yaşaması için gerekli olan tüm yem ve yiyecekleri aynı yerde sağlayan, her yıl milyarlarca ton suyu ondan kaldırıp rüzgarların etkisiyle yukarıya götürüp milyonlarca kilometre genişlikteki kuru topraklara yağmur şeklinde yağdıran Kadîr-i Mutlak'ın, insanı bir kez yarattıktan sonra tekrar yaratmak istediği zaman yaratmaktan aciz olduğunu sanmak büyük bir aptallıktır.

يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ مَوْرًا ۝٩ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ۝١٠ فَوَيْلٌ يَوْمَئِذٍ
لِّلْمُكَذِّبِينَ ۝١١ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ۝١٢ يَوْمَ يُدَعُّونَ إِلَىٰ
نَارِ جَهَنَّمَ دَعًّا ۝١٣ هَٰذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنتُم بِهَا تُكَذِّبُونَ ۝١٤

9-14: O gün gök korkunç bir şekilde sallanacaktır.[7] Dağlar sanki uçacaklardır.[8] O gün tekzip edenlerin vay haline. Onlar, daldıkları bâtıl içinde oynu-

yorlar.[9] O gün onlar, yüz üstü sürüklenip Cehenneme atılırlar. (Onlara şöyle denilecek): "İşte dünyada iken tekzip ettiğiniz Cehennem budur".

Açıklamalar

7. Asıl ifade şöyledir: "Temur-us sema-u mavran". "Mavr" Arapça'da dönmek, ezmek, dövmek, titremek, salına salına yürümek ve sürekli ileri geri hareket etmek için kullanılır. Kıyamet gününde göğün durumu bu sözlerle anlatılmak suretiyle o gün yukarımızdaki tüm düzenin altüst olacağı ve bir kişinin göğe doğru bakarken, daima yerine oturmuş gibi görünen sistemin tamamıyla bozulduğu ve her şeyin darmadağın olduğu fikrine kapılacağı tasavvurunun ortaya konmak istendiği anlaşılmaktadır.

8. Başka bir deyişle, dağları yerlerine oturtan yeryüzünün tutuşu zayıflayacaktır ve dağlar yerlerinden kopup bulutlar gibi atmosferde uçuşacaklardır.

9. Yani, onlar Hazreti Peygamber'den kıyamet, ahiret, cennet ve cehennem ile ilgili açıklamaları dinlerken bunları alay konusu yapıyor ve bunları ciddi bir biçimde düşünmek yerine sadece eğlenmek için türlü çeşit laflar ediyorlar. Ahiret ile ilgili bahisler ve tartışmalarının amacı bunları anlamaya çalışmak değil, aksine gönüllerini eğlendirmektir ve onlar aslında nasıl bir sona gitmekte olduklarının farkında değillerdir.

أَفَسِحْرٌ هَٰذَآ أَمْ أَنتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ اصْلَوْهَا فَاصْبِرُوٓا
أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَآءٌ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾
إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَنَعِيمٍ ﴿١٧﴾ فَٰكِهِينَ بِمَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ ۚ
وَوَقَىٰهُمْ رَبُّهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾

15-18: Bu sihir midir? Yoksa siz mi görmüyorsunuz?[10] "Girin oraya. Azabına sabretseniz de etmeseniz de birdir. İşlediklerinizin cezasını çekeceksiniz". Muttakîler,[11] Cennetler ve nimetler içindirler. Rablerinin kendilerine ihsan ettiği şeylerle mesrûr olarak. Rableri onları Cehennem azabından korumuştur.[12]

Açıklamalar

10. Yani, dünyada peygamberler sizi Cehennem'in azabından korkuturken, bunun sadece bir kelime oyunu ve laf kalabalığı olduğunu ve bununla sizin enayi yerine konduğunuzu ileri sürüyordunuz. İşte Cehennem: Şimdi söyleyin bakalım, bu sadece bir kelime oyunu veya büyü müdür? Yoksa, size peşinen haber verilen Cehennem mi?

11. Yani, peygamberlerin verdiği habere inanarak bu dünyada kendilerinin korunması için ayaklarını denk alanlar ve insanları, Cehennem'e layık kılan düşünce ve fiillerden sakınan kimseler.

12. Bir kişinin Cennet'e girmesinden sözedilmesinden sonra Cehennem'den kurtulacağını söylemeye zâten gerek yoktur. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde bu iki olaydan ayrı ayrı bahsetmenin sebebi şudur: Bir insanın Cehennem'den kurtulması zâten büyük bir ni'mettir. "Rabbleri onları Cehennem azabından korumuştur" şeklindeki buyruğun anlamı şudur: Bir insanın, Cehennem'den kurtulması ancak Allah'ın fazl ve inayetiyle mümkündür. Aksi takdirde, insanî zaaflar herkesin amelinde öyle eksiklikler meydana getiriyor ki, Allah'ın inayeti ve merhameti ile gözardı edilmez ve sıkı bir şekilde sorguya çekilse, hiçbir kurtuluş şansı yoktur. Onun için, Cennet'e girmek Allah'ın ne kadar büyük ni'metiyse, Cehennem'den kurtulmak da ondan az bir ni'met değildir.

كُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ هَنِيٓـًٔۢا بِمَا كُنتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّصْفُوفَةٍ ۖ وَزَوَّجْنَٰهُم بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾

19-20: (Allah onlara şöyle buyurur): "Afiyetle yiyip için.[13] Bu, sizin amelinizin mükafâtıdır. "Sıra sıra dizilmiş tahtlara yaslanarak". Biz onlara güzel gözlü hûrileri eş yapacağız.[14]

Açıklamalar

13. Burada "afiyetle" kelimesi çok geniş anlamlıdır. Cennet'te insanlar, bulacakları nimetler için herhangi bir çaba veya uğraş vermek zorunda kalmayacaklardır. Bu nimetlerin bitmesi veya azalmasıyla ilgili herhangi bir kuşkuları da olmayacaktır. İnsanlar bunlar için her-

hangi bir bedel de vermeyeceklerdir. Nimetler tam diledikleri ve hoşlandıkları gibi olacaklardır. Ne kadar ve ne zaman isterlerse bulacaklardır. Ayrıca, orada birer misafir gibi oturmayacaklar ki, bir şey isterken çekinsinler. Her şey geçmiş amellerinin bir bedeli ve ödülü olacaktır ve kazandıklarını elde edeceklerdir. Onların yediklerinin ve içtiklerinin herhangi bir zararı da olmayacaktır; dolayısıyla bir hastalık endişesi de olmayacaktır. Yiyecek ve içecekleri sadece açlıklarının giderilmesi veya yaşamalarının sağlanması için değil, zevk ve damak tadı için olacaktır. İnsanlar, herhangi bir hazımsızlık endişesi olmaksızın bunlardan azami derecede lezzet alabilecek ve bunları istediği kadar yiyip içebileceklerdir. Aldıkları da herhangi bir pisliğe de yol açmayacaktır. Bu bakımdan dünyada "afiyetle" yeme ve içmenin alışılmış anlamı Cennet'te çok daha büyük ve geniştir.

14. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, es-Saffât sûresinin tefsiri, dipnotlar: 26, 29, ed-Duhan, dipnot: 42.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا بِهِمْ
ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ ﴿٢١﴾

21: Şunlar ki, iman ettiler ve zürriyetleri de imanda kendilerine tabi oldular. Cennette zürriyetlerini kendilerine kavuştururuz. Bununla beraber amellerinden bir şey eksiltmeyiz.[15] Herkes kendi kazancına karşılık rehinedir.[16]

Açıklamalar

15. Bu konuya bundan önce er-Ra'd sûresi 23. âyet ve Mü'min sûresi, 8. âyette de değinilmiştir. Ancak burada bu her iki yere göre daha büyük bir müjde verilmiştir. er-Ra'd sûresinin sözkonusu âyetinde sadece şöyle denilmiştir: Cennet sakinlerinin ataları, evlatları ve eşlerinden sâlih olanlar kendileriyle birlikte Cennet'e gireceklerdir. Mü'min sûresindeki buyruk ise şöyledir: Melekler, iman sahipleri hakkında dua ederken Allahu Teâlâ'ya, evlatları, eşleri ve atalarından salih olanların da kendileriyle beraber Cennet'e girmeleri için ricada bulunacaklardır. Burada ise bu her iki âyetten bir adım ileriye gidilerek şöyle denilmiştir: Eğer evlâtlar, imanın herhangi bir derecesinde kendi ataları ve an-

ne-babalarının daha iyi iman ve amelleri yüzünden sahip oldukları yüksek mevkiye lâyık olmazlarsa bile, onlarla birleştirilecektir. Ve bu birleşme ve buluşma da, birilerinin birileriyle buluşması ve zaman zaman bir araya gelmesi gibi olmayacaktır. Yukarıda kullanılan "elhakna behim" kelimelerinden onların Cennette ataları ve anne-babalarıyla beraber yaşamaları anlaşılmaktadır. Ayrıca, burada evlatlar ile anne-babalarının buluşturulmasının, anne-babalarının derecelerinin azaltılmayacağı, aksine evlâtlarının derecesinin yükseltileceği şeklinde olacağına ilişkin güvence verilmiştir. Nitekim, "Amellerinden bir şey eksiltmeyiz" ifadesi kullanılmıştır.

Bu noktada şu husus da dikkate alınmalıdır ki, bu buyruk, buluğ çağına erişip kendi iradesiyle iman etmeye karar veren ve kendi isteği ile sâlih kişilerin izinde olan yetişkin evlâtlarla ilgilidir. Buluğ çağına erişmeden ölen mü'minin evlâtlarına gelince onların hakkında küfr, iman, itaat ve günah gibi konular zâten sözkonusu olamaz. Buluğa erişmeden ölen bu gibi evlâtlar zaten Cennete gidecek ve ataları ile anne-babalarının iç huzuru için yanlarında kalacaklar.

16. Burada "rehin" kelimesi çok anlamlıdır. Eğer bir kişi başka bir kişiden borç alır ve borç veren, hakkının ödenmesi için güvence olarak borç alan kişinin herhangi bir eşyasını kendisinde emanet olarak bulundurursa, borç geri ödeninceye kadar "fikk-i emânet" veya "fikk-i rehin" meydana gelmez, ve borç vadesi geçtikten sonra da "fikk-i rehin" yaptırmazsa, rehin alınan veya emanet olarak kabul edilen şey zaptedilebilir. İnsan ile Allah arasındaki mesele burada işte bu benzetme ile anlatılmaya çalışılmıştır. Yani, Yüce Allah'ın bu dünyada insanlara bağışladığı mal ve mülk, eşya, zenginlik, nimetler, güç, yetki ve yetenekler sanki Efendi'nin kuluna verdiği bir borçtur ve bu borcun güvencesi olarak kulun nefsi Allahu Teâlâ nezdinde rehinedir. Eğer kul bu mal ve mülk, güç ve yeteneklerini doğru bir şekilde kullanarak bu borcun ödenebilmesi için iyilikler kazanırsa, rehine veya emanet olarak bıraktığı şeyi, yani nefsini kurtarabilecektir, aksi takdirde borç verene, yani Allah'a kaptırmış olacaktır. Geçen âyetten hemen sonra bu sözlerin söylenmesinin amacı şudur: Mü'minler ile sâlihler her ne kadar yüksek mevkiye sahip olurlarsa olsunlar, evlâtlarının "fikk-i rehin"i, kendi kazandıklarıyla kendi nefislerini kurtarmadıkça mümkün olamıyor. Atalar ve anne babalarının kazançları (amelleri) evlâtlarını kurtarmaya yet-

mez. Ancak evlâtlar, imanın herhangi bir derecesiyle ve sâlihlerin izinde olmakla kendini kurtarabilirse, Allah'ın fazlı ve keremiyle Cennette daha alt düzeydeki mevkilerden yükseltilip daha yüksek mevkilerde bulunan anne-babalarının yanına götürülebilir ve onlarla birleştirilebilirler. Atalar ve anne-babaların iyi amellerinin yararları evlâtlarına da dokunur elbette, ancak evlâtlar kendi kötü amelleriyle kendilerini Cehennem'e layık hale getirirlerse, sadece anne-babalarının hatırı için Cennet'e götürülmeleri hiçbir şekilde mümkün değildir. Bu âyetin bir anlamı da şudur: Daha alt düzeydeki iyi amele sahip evlâtların, daha yüksek düzeydeki iyi amele sahip büyükleriyle buluşturulması, aslında o evlâtların kazançlarının değil, anne-babalarının kazançlarının sonucudur. O atalar ile anne-babalar, kendi iyi amelleri yüzünden Allah'ın fazlına nail olacaklardır ve iç huzurları için evlâtlar kendileriyle buluşturulacaktır. Bu nedenle, Yüce Allah, onların derecelerini aşağıya indirip evlâtlarına götürmeyecektir; aksine evlâtlarının derece ve mevkilerini yükseltip onların yanına götürecektir; böylece, onlara Allah'ın nimetlerinin sağlanmasında herhangi bir eksiklik ve kusur olmayacak ve evlâtlarından uzak olmaları onların huzursuz olmalarına ve üzülmelerine sebep olmayacaktır.

وَأَمْدَدْنَاهُم بِفَٰكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾

22: Onlara, canlarının istediği meyve ve etleri veririz.[17]

Açıklamalar

17. Bu âyette Cennet sakinlerine mutlaka her türlü etlerin verileceğinden sözedilmiştir. Vâkıa sûresinin 21. âyetinde ise onlara kuş etlerinin verileceği zikrolunmuştur. Burada bahsedilen etin niteliğini kesin olarak bilmiyoruz. Ama Kur'ân-ı Kerim'de bazı yerlerde ve bazı hadislerde nasıl ki, Cennet'in sütünden bahsedilirken bunun hayvanların memelerinden çıkan süt olmadığı, ve Cennet'in balından arıların yaptığı bal olmadığı, Cennet'in içkisinden meyvelerin bekletilip çürütülmesiyle elde edilen şarap değil, Allah'ın kudretiyle, bunun çeşmelerden akacağı ve nehirler şeklinde olacağı ifade edilmiştir; Cennet'teki etlerin de kesilen hayvanlardan değil, doğal olarak elde edilen etler olacağını tahmin edebiliriz. Dünyadaki madde ve malzemelerden doğ-

rudan süt, bal ve şarap yaratabilen Yüce Allah'ın kudretinin, aynı malzemelerden, hayvanların etlerinden daha leziz etleri yaratmaktan aciz olacağı düşünülemez. (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffât sûresinin tefsiri, dipnot: 25, Muhammed sûresinin tefsiri, dipnot: 21-23).

يَتَنَٰزَعُونَ فِيهَا كَأْسًا لَّا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْثِيمٌ ۝ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ
غِلْمَانٌ لَّهُمْ كَأَنَّهُمْ لُؤْلُؤٌ مَّكْنُونٌ ۝ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَىٰ
بَعْضٍ يَتَسَآءَلُونَ ۝

23-25: Orada (Cennette) kendisinde sarhoşluk olmayan ve günaha sokmayan[18] şarap kâselerini birbirleri ile teati ederler. Kendilerine mahsus ve sedefindeki inci gibi hizmetçi oğlanlar etraflarında dönerler.[19] Birbirlerine dönüp soruştururlar.

Açıklamalar

18. Yani o şarap dünyada olanların benzeri gibi içenleri sarhoş eden; saçma sapan şeyler söylemeye, küfürleşmelerine, birbirlerini tartaklamaya ve kavga etmeye, ahlâksızca davranmalarına ve müstehcen hareketlerde bulunmalarına yol açan, kısacası sarhoşluğu olan bir içki olmayacaktır. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffât sûresinin tefsiri, dipnot: 27.)

19. Burada, "gilmanuhum" değil, "gilmanullahum" buyurulması dikkate değerdir. Eğer "gilmanuhum" denilseydi, bundan, dünyada onların hizmetinde bulunan oğlanların Cennet'te de kendilerine hizmet edeceği anlamı çıkabilirdi. Halbuki, dünyadan Cennet'e gidecek herkes kendi hakkıyla gidecektir ve dünyada hizmet ettiği bir efendiye Cennet'te de hizmet etmekle görevlendirilmesi için herhangi bir sebep yoktur, hatta bir hizmetçinin kendi iyi ameli yüzünden Cennet'te efendisinden daha iyi bir mevkiye yükselmesi pek mümkündür. Bu sebepten dolayı, "gilmanullahum" demekle böyle bir yanlış anlamaya imkan verilmemiştir. Bu kelime, bu hizmetçilerin Cennet'te hizmete memur edilen başka oğlanlar olduğunu ortaya koymaktadır (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffâf sûresinin tefsiri, dipnot: 26).

قَالُوٓا۟ إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِىٓ أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ
﴿٢٦﴾ فَمَنَّ ٱللَّهُ عَلَيْنَا وَوَقَىٰنَا عَذَابَ ٱلسَّمُومِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِن قَبْلُ
نَدْعُوهُ ۖ إِنَّهُۥ هُوَ ٱلْبَرُّ ٱلرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾

26-28: Şöyle derler: "Bundan önce biz, evlâd ve ailelerimizin arasında iken korkuyorduk".[20] Allah bize lûtfedip bizi yakıcı rüzgar azabından[21] kurtardı. Bundan evvel biz O'na ibadet ediyorduk. Şüphesiz o (Allah) ihsan ve merhamet edicidir".

Açıklamalar

20. Yani, biz orada keyfimize düşkün ve dünya zevklerine dalıp gaflet içinde yaşayan kimseler değildik, aksine biz her zaman, Allah tarafından azarlanıp cezalandırılmamıza sebep olacak bir iş yapmamak için endişe ve korku içinde bulunuyorduk. Burada "Evlat ve ailelerimizin arasında iken korkuyorduk" ifadesine dikkat etmek gerekir. Burada bundan özellikle sözedilmesinin sebebi şudur: İnsanlar günahlara en çok kendi evlâtları, aileleri ve dünya zevkleri için girerler. İnsanlar kendi çoluk çocukları için haram kazanca heveslenir, başkalarının haklarını yer ve türlü çeşit gayri meşru işlere karışır. İşte bu nedenle, Cennet sakinleri aralarında konuşurken diyeceklerdir ki, kendilerini günahlardan koruyan husus, kendi aile ve evlatlarını geçindirirken zenginlik ve bolluk içinde yaşamaları için her türlü gayrimeşru yollara başvurmak yerine âhiretlerini berbat edecek ve kendilerini İlâhî Azab'a layık hale getirecek bir harekette bulunmaktan kaçınmalarıydı.

21. Burada aslında "semûm" kelimesi kullanılmıştır. "Semûm" ateşli ve alev saçan sıcak rüzgâr demektir. Burada bu kelimeden Cehennem ateşinden gelen sıcak rüzgar kastedilmiştir.

فَذَكِّرْ فَمَآ أَنتَ بِنِعْمَتِ رَبِّكَ بِكَٰهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾

29: O halde (ey habibim) sen öğüt ve nasihate devam et. Sen Rabbinin nimeti sayesinde ne kâhinsin, ne de bir mecnûn.[22]

Açıklamalar

22. Yukarıda âhiretin manzarası ayrıntılı olarak çizildikten sonra şimdi gene Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) davetine karşı Mekkeli kâfirlerin takındığı inatçı tutuma değiniliyor. Burada gerçi Resûlullah'a hitap edilmiştir, ancak asıl muhatap Mekkeli kâfirlerdir ve bu sözlerle kendileri uyarılmak istenmektedir. Resûlullah ne zaman ki kâfirlere kıyamet, mahşer, haşir-neşir, hesap ve kitap, ceza ve mükafat ve Cennet ile Cehennem'i anlatır ve Kur'ân-ı Kerim'in bu konularla ilgili âyetlerini okuyarak "Bu bilgiler bana Yüce Allah'tan gelmiştir ve bu vahy yoluyla bana Allah'ın kelâmıdır" derdi; onların kabile reisleri, din adamları ve sokak serserileri ne anlattıklarını ciddi olarak düşünür ve halkın kendisine itibar etmesini isterlerdi. Bu sebeple kendisine bazen "kâhin", bazen "mecnû", bazen "şair" ve büyücü derlerdi ve bazen de bütün söylediklerinin uydurma olduğunu ve sadece halkın inanmasını sağlamak için bu sözlerin Allah tarafından indiğini iddia etmeye çalıştığını söylerlerdi. Onlar, bu tür suçlamalar ve iftiralarla halkı kendisinden uzaklaştıracağına ve böylece bütün söylediklerinin boşa çıkacağına inanırlardı. Bunun üzerine bu âyette deniliyor ki, "Ey nebi, gerçek, sûrenin başından şimdiye kadar anlatılanlar gibidir. Ancak bütün bu anlattıklarına rağmen bu gailler sana kahin ve mecnun diyorlarsa hiç üzülme. Sen Allah'ın kullarını gafletten uyandırmaya ve gerçek hakkında bilinçlendirmeye devam et, çünkü Allah'ın fazlıyla sen ne kahinsin, ne mecnûn".

"Kâhin" kelimesi Arapça'da kâhin, falcı, gaipten haber veren ve akıllı bir kimse için kullanılır. Cahiliyye döneminde kâhinlik belli bir meslekti. Kâhinler, astronomi uzmanı olduklarını, ruhlar, cinler ve şeytanlarla özel bir ilişki içinde olduklarını, dolayısıyla, gaipten ve gelecekten haber verebildiklerini iddia ediyorlardı.

Zayıf inançlı kişiler de bunların dediklerine inanıyordu. Kâhinler, kaybolan birinin nerede olduğunu, çalınan bir malın hırsızının kim olduğunu, insanların kaderlerinde nelerin yazılı olduğunu v.a. açıklayabileceklerini öne sürüyorlardı. Kâhinlerin bazısı zaman zaman çeşitli bölge ve mahalleleri gezer ve bağırarak müşteri ararlardı. Bazen de müşteriler kendilerine gidip hediye ve iyi ücretler vererek bazı konularda bilgi almak isterlerdi. Kâhin ve falcıların belli bir kıyafeti ve görünümü vardı. Ayrıca, kullandıkları dil ve halkın dilinden farklı, yani daha

ağdalı ve kafiyeli olurdu. İfade ve uslûpları da karışık ve yuvarlak olurdu. Böylece herkes bu ifadelerden kendi durumuna göre anlamlar çıkarabilirdi. Hz. Muhammed (s.a.v.) normal insanların bilemediği ve anlayamadığı bazı şeyler söylüyordu. Meselâ, Allah'tan bir meleğin geldiğini ve kendisine vahiy getirdiğini belirtiyordu. Kimsenin göremediği bu meleğin getirdiği kelâm da gayet etkili ve güzel ifadeliydi. Bu sebeple, Kureyşli kabile reisleri halkı kandırmak amacıyla kahinlik ve falcılık ünvanını derhal Hz. Peygamber'e (s.a.v.) yakıştırdılar. Ne var ki, bu iddia ve itham pek inandırıcı değildi. Zira, kahinlerin mesleğini, kılık kıyafetlerini, konuşma ve hareketlerini bilmeyen bir Arap yoktu. Herkes kâhinlerin ne iş yaptıklarını, ne için kendilerine geldiklerini, kendilerine hangi konularda bilgi verdiklerini, konuşma ve ifadelerinin ne kadar ağdalı olduğunu pekiyi bilirdi. Bir kahinin varolan inançlara, kurulu düzene karşı ses çıkarması ve sabahtan akşama kadar hep bunun için çalışması, bu uğurda herşeyini feda etmesi, herkesin düşmanlığını kazanması ve hiçbir maddi kazanç gözetmemesi düşünülemezdi. Bu yüzden, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) yakıştırılmak istenen "kâhinlik" ve "falcılık" Arabistan'ın hiçbir ferdine inandırıcı gelmedi ve kimse bu iddia ve suçlamayı ciddiye almadı.

Aynı şekilde bugün bazı utanmaz Batılı yazarların İslâm'a karşı duydukları kin ve nefreti kusmak amacıyla Resûlullah'ın hâşâ sara nöbetine tutulduğu ve bu nöbetler sırasında ağzından çıkanların vahiy sayıldığını iddia ettikleri gibi, Mekkeli kâfirler de kendisine "cenûn" (çılgınlık, delilik) gibi suçlamalarda bulunarak kendi kendilerini tatmin etmeye çalışıyorlardı. Bu tür saçma sapan iddialar ne o çağda aklı başında bir kimse tarafında ciddiye alınmıştır, ne de bugün Kur'ân-ı Kerim'i okuyup Resûlullah'ın büyük dehası ve önderliğine tanık olan bir kişi tarafından kabul edilebilir.

أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَّتَرَبَّصُ بِهِۦ رَيْبَ
ٱلْمَنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا۟ فَإِنِّى مَعَكُم مِّنَ ٱلْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

30-31: Yoksa: "O bir şairdir, onun felâket zamanını bekliyoruz mu?" diyorlar.[23] De ki: "Bekleyin; ben de sizinle bekleyenlerdenim".[24]

Açıklamalar

23. Yani, biz bekliyoruz ki bu adama bir âfet gelsin ve biz ondan kurtulalım. Galiba onlar zannediyorlardı ki, Hz. Muhammed onların mabudlarına karşı her türlü sözler söylediği ve onların mucizelerini (!) reddettiği için kendisi ya mabudlarından birinin darbesini yiyecektir, ya da canına tak eden biri kalkıp kendisini öldürecektir.

24. Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, Ben de sizin dileğinizin yerine gelip gelmeyeceğini göreceğim. İkincisi, Ben de bekliyorum, bakalım âfet ve felâket bana mı gelecektir, yoksa size mi?

أَمْ تَأْمُرُهُمْ أَحْلَامُهُم بِهَٰذَا أَمْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ ﴿٣٢﴾

32: Yoksa, onların akılları kendilerine böyle mi emrediyor? Yahut onlar azgın biri midirler?[25]

Açıklamalar

25. Bu iki cümle ile muhaliflerin bütün propagandaları boşa çıkarılmış ve maskeleri düşürülmüştür. Burada ileri sürülen delilin özeti şudur: Kureyşli kabile reisleri kendilerinin çok akıllı ve zeki olduklarını sanıyor; ama şair olmayan bir kişiye şair demek, herkesin akıllı ve zeki olarak kabul ettiği kişiye mecnûn lakâbını takmak akıllı bir davranış olabilir mi? Kahinlikle yakından uzaktan ilgisi olmayan bir kişiye kahin demek doğru bir hareket sayılabilir mi? Meselâ, diyelim ki, (hâşâ) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aklî dengesi bozuktur. O zaman ancak delilik veya mecnun lakabı kendisine uygun olabilir. Fakat bir kişi aynı zamanda nasıl kâhin, şâir ve mecnun olabilir? Çünkü eğer mecnun ise ne kâhin olabilir, ne de şair. Eğer kahin ise ne mecnun olabilir, ne de şair. Aynı şekilde şair ise kendisine ne kâhin denilebilir, ne mecnun. Bir şairin ilgilendiği konular, ifadesi ve üslûbu bir kâhinin işleri, faaliyet alanı ve dilinden fersah fersah uzaktır. Aynı söz veya kelâma hem şiir, hem kehânet diyen bir kişi, herhalde şairlik ve kâhinlik'in abc'sini bile bilmiyor demektir. Bu açık çelişki gösteriyor ki, kâfirler Hz. Peygamber'e gözleri kapalı bir biçimde muhalefet etme hevesiyle kendisi hakkında tuhaf ve tutarsız iftira ve suçlamalarda bulunuyorlardı. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 104, Yunus,

dipnot: 3, el-İsra, dipnot: 53-54, eş-Şuara, dipnot: 130-131, 140, 142-144).

أَمْ يَقُولُونَ تَقَوَّلَهُ ۚ بَل لَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

33: Yoksa onu (Kur'ân'ı) kendisi mi uydurdu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler.[26]

Açıklamalar

26. Başka bir deyişle, Kur'ân-ı Kerim'in Hz. Muhammed'in (s.a.v.)'in bir eseri olduğuna inanan Mekkeli müşrikler bile gerçekte böyle bir Kitab'ın onun uydurması olamayacağını kabul ediyorlardı. Bunlar resmen ne söylerlerse söylesinler, özel olarak özel sohbetlerde Kur'ân-ı Kerim'in mucizevî şekline ve durumuna hayrandılar. Arapça dil ve edebiyatına vakıf olan bir kişi de, Kur'ân-ı Kerim'in meziyetlerini gördükten sonra bunun bir insanî eser olmadığına karar verir. Aynı şekilde, Hz. Muhammed'i (s.a.v.) yakından tanıyan ve bilenler de bu gibi sözlerin O'nun dilinden ve ağzından çıkmadığına kanaat getirirler. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bir uydurması olduğunda ısrar edenler aslında kötü niyetli insanlardır. Onlar, Hz. Muhammed'in davetine icabet etmek istemedikleri gibi, ne O'na, ne de Kur'ân-ı Kerim'e iman etmek istiyorlar. Bunun için de türlü çeşit bahaneler ileri sürüyorlar. (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Yunus, dipnot: 21, el-Furkan, dipnot: 12, el-Kasas, dipnot: 64, el-Ankebut, dipnot: 88-89, es-Secde, 1-4, Fussilet, dipnot: 54, el-Ahkaf, dipnot: 8-10).

فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ إِن كَانُوا صَادِقِينَ ﴿٣٤﴾

34: Eğer, "uydurmanın mümkün olduğu" (hakkındaki) sözlerinde doğru iseler, onun gibi bir söz getirsinler.[27]

Açıklamalar

27. Yani, Kur'ân-ı Kerim'in, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) kelâmı olmadığının söylenmesiyle mesele bitmiyor. Aksine, böyle bir kelâmın hiçbir insan tarafından yaratılamayacağını ve yaratılmadığını da söy-

lemek daha doğru olacaktır. Eğer bir kimsenin bu hususta şüphesi varsa ortaya çıksın ve bunun gibi bir eser getirip göstersin. Böyle bir meydan okuma yalnızca Kureyşli kâfirlere değil, dünyanın bütün münkirlerine yöneliktir. Bu meydan okuma, Mekke'de üç defa ve Medine'de de bir defa daha tekrarlanmıştır. (Bkz. Yunus: 38, Hûd: 13, İsra: 88 ve Bakara: 237). Ne var ki, Kur'ân-ı Kerim ve Furkan-ı Hamîd'in bu meydan okuması, gerek Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yaşadığı çağda, gerekse günümüze kadar geçen çağlarda cevapsız kalmıştır ve benzeri hiçbir insanî eser bunun karşısına çıkarılamamıştır.

Bu meydan okumanın gerçek mahiyeti, mânâ ve ehemmiyetini anlamamış olan bazı kimseler diyor ki: Böyle bir şey sadece Kur'ân-ı Kerim'e mahsus değildir. Hiçbir şair ve edip başka bir yazarın eserini taklit edemez ve onun ifade ve üslûbunu kullanamaz. Mevlana Celaleddin-i Rûmî, Homeros, Shakespeare, Goethe, Mirza Galip (Urduca'nın en büyük şairlerinden biri), Tagore, Allame Dr. Muhammed İkbâl.. hepsi birbirinden farklı şair ve yazarlardır ve kendi yazı stillerinin mucitleridir; başkaları onları taklit edemez. Bu itiraz doğru ve yerindedir; eğer bununla herhangi bir yazı veya şiirin dış görünümü veya içeriği kastediliyorsa. Ama burada durum başkadır. Kur'ân-ı Kerim'in anlatım biçimine sahip bir kitabın ortaya çıkarılması asıl amaç değildir. Burada denilmek istenen husus, Kur'ân-ı Kerim'in herkesi büyüleyen ifade ve üslûbunun yanısıra, içeriği ve etkinliğidir. Burada denilmek isteniyor ki, kimse ister Arapça, ister başka bir dilde olsun, Kur'ân-ı Kerim'in ayarında bir eser yaratmaz veya eşini getiremez. Bu sebepten dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim, Hz. Muhammed'in zamanında olduğu gibi bugün de bir mucize olarak ortada duruyor. Biz burada Kur'ân-ı Kerim'i bir mucize kılan özelliklerden bazılarını sıralamaya çalışacağız:

(1) Kur'ân-ı Kerim hangi dilde indirilmişse, o dilin en mükemmel örneği ve şaheseri olarak kabul edilir. Bütün Kitap'ta tek bir kelime veya cümle, gramer, filoloji, (dil bilgisi) ve edebî ölçü ve kuralların dışında değilir. Bir konu bazen birçok defa işlenmiştir. Ama, her defasında yeni bir anlatım biçimi ve üslûpla ele alınmıştır. Bu yüzden hiçbir yerde tekerrürün can sıkıcılığına rastlanmaz. Başından sonuna kadar, kelimeler inci ve elmaslar gibi yerli yerine oturtulmuştur. Kelâmın ifadesi o kadar akıcı ve etkileyicidir ki, okuyucu veya dinleyiciyi mest etmemesi-

ne imkan yoktur. O kadar ki, Kur'ân-ı Kerim'in ezelî münkir ve muhalifleri bile bu özelliğine karşı ne yapacaklarını şaşırmışlardır. Bugün aradan 1400 yıl geçmiş olmasına rağmen, Kur'ân-ı Kerim, Arap dil ve edebiyatının bir şaheseri ve emsâline hiç rastlanmayan bir eseridir. Arapça'da Kur'ân-ı Kerim'in seviyesine yükselmek şöyle dursun, yanına yaklaşabilen bir eser bile yoktur. Sadece bu değil, Kur'ân-ı Kerim Arapça'da öyle bir standart meydana getirmiştir ki, ondört yüzyıl geçmesine rağmen dil bilgisi, gramer, kompozisyon ve fesahat ile belagat için getirdiği kurallar ve boyutlar bugün de aynen muhafaza edilmektedir. Oysa, dünyanın hiçbir yerinde hiçbir dil bu kadar uzun süre böylesine katı kurallar içinde ve aynı şekilde muhafaza edilememiştir. Aradan geçen yüzyıllarda hemen hemen bütün diğer dillerde imlâ, yazı, deyim, gramer, kompozisyon değişiklikleri meydana gelmiş ve bazı diller tanınmaz hale gelmiştir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'in mucizevî etkisine bakın ki, aynı süre içinde Arapça'da gözle görülür herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kur'ân-ı Kerim'in bir tek kelimesi bile terk edilmemiş ve günlük konuşmalardan çıkmamıştır. Kur'ân'ın her deyimi ve atasözü bugün de geçerlidir. Kur'ân-ı Kerim'in kendisi Arap edebiyatının erişilmez bir doruğudur. Dünyada insanın yazdığı veya yarattığı herhangi bir eser ve kitap bu özelliklere sahip sayılabilir mi?

(2) Dünyada insan soyunun fikir, ideoloji, ahlâk, medeniyet, kültür ve hayat tarzını Kur'ân-ı Kerim kadar derin ve etkin biçimde etkileyen ve değiştiren başka bir eser yoktur. Kur'ân-ı Kerim'in etkisiyle ilk önce bir milletin görüşü ve hayata bakış açısı değişti; daha sonra, bu millet dünyanın tarihini, medeniyetini ve hatta kaderini değiştirdi. Dünyada böylesine devrimci, böylesine reformcu başka bir kitap var mıdır? Bu kitap sadece kağıt üzerinde yazılan kitaplardan değildir. Aksine, her kelimesi düşünce ve görüşün oluşumunda ve kalıcı bir medeniyetin meydana gelmesinde kullanılmış ve uygulanmıştır. Bu kitap geçen 1400 yıldan beri şu veya bu şekilde uygulanmaktadır ve gün geçtikçe etkinliği ve etki alanı giderek genişlemektedir.

(3) Kur'ân-ı Kerim'in içeriği de çok derin ve geniştir. Bahsettiği meseleler insanların doğuşundan edebiyata kadar geniş bir zamanı kapsarken bütün kainatı içine alacak kadar geniş bir mekânı içermektedir. Kur'ân-ı Kerim kainatın hakikatı, doğuşu, sonu ve kaide, kanun ve nizamından bahseder. Bu kitap, kainatın Yaratıcısı, Müdebbiri ve

Hâkiminin kim olduğunu, hangi sıfatları ve selâhiyetleri taşıdığını, bu dünya ve kainatı ne için yarattığını, bu kainatta insanın durumunun ve konumunun ne olduğunu anlatır. İnsanın nasıl bir yaratık olduğunu, nelere gücü yettiğini, nelere yetmediğini, meziyet ve ayıplarının neler olduğunu ve nasıl bir hayat sürmesi gerektiğini bildirir. İnsanlar için doğru yolun ne olduğunu, yanlış yoldan neden kaçınmaları gerektiğini ifade eder. Kur'ân-ı Kerim bu hususta yerde ve gökteki sayısız işaret ve yaratıkları insanlara birer delil olarak gösterir; insanlık tarihinden ibret verici dersler verir; yanlış yola düşenlerin ne gibi felâketlere sürüklendiğini anlatır; doğru yolun her zaman aynı olduğunu, gelecekte de aynı olacağını ve hiç değişmeyeceğini kaydeder. Kur'ân-ı Kerim, insanlara sadece doğru yolu göstermekle kalmaz, ayrıca bu hususta çeşitli kaide, kural ve yöntemler de öğretir. Kısacası, akaid, ahlâk, nefis tezkiyesi, ibadet, cemiyet, medeniyet, kültür, ekonomi, siyaset, hukuk, adalet v.s. gibi insan hayatını ilgilendiren hemen hemen bütün bir düzeni önümüze serer. Kur'ân-ı Kerim bizi yanlış yolda bulunmanın cezasının öbür dünyada çok ağır olacağı konusunda da uyarır. Bu İlâhî Kitap dünyamızın bir gün yok olacağı, yeni bir dünyanın kurulacağı konusunda bize ayrıntılı bilgiler verir. Bu dünya ve öbür dünya arasındaki farkı dile getirir ve buradan öbür dünyaya geçişin bütün aşamalarını anlatır. Öbür dünyada adeta canlı olarak gözümüzün önüne getirir. Öbür dünyada insanın nasıl diriltileceğini, dünyadaki amellerinin Allah'ın terazisinde nasıl tartılacağını, insanların hangi konuda Allah'a hesap vereceklerini, onların hangi konuda özellikle sorguya çekileceğini, İlâhî Mahkemede nasıl karar verileceğini, kimlerin ceza göreceğini, kimlerin ödül alacağını uzun uzun anlatır. Bu Kitab'ın yazarının tahmin ve kıyasla değil, her şeyden emin ve her konuda bilgili olarak sözler söylediği açıkça ortaya çıkıyor. Kur'ân-ı Kerim'de şüphe, şaibe, tahmin ve kıyasa yer yoktur. Her şey olduğu gibi ve gerçekler bütün çıplaklığıyla dile getirilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in okuru, bunun yazarının bakışının ezelden ebede kadar uzanmış olduğunu görür. Her şeyi doğrudan doğruya ve tam olarak bildiğini anlar. Kainatın tümünün onun için bir kitap gibi açık olduğunu farkeder. İnsan soyunun başlamasından bugüne kadar ve kıyamete kadar her şeyi gördüğünü ve bildiğini anlar. İlim ve tecrübeye dayalı olarak anlattığı gerçekler ve açıkladığı gaybî gerçeklerden hiçbiri bugüne kadar yanlış çıkmamış ve tekzip edilememiştir. Kainat ve insan ile ilgili söylediği

sözler bütün gerçekler ve delillerle ispatlanmıştır. İster felsefe, ister fen, ister sosyal bilimler olsun, her alanla ilgili soruların kesin ve inkâr edilmez cevaplar verdiğini anlar. Ayrıca, bu Kitab'ın yazarının bütün bu konularda yaptığı açıklama ve verdiği cevaplar öylesine birbirine bağlantılı ve dengelidir ki, bunlar üzerinde hayat düzeni ve insan uygarlığının koskoca binaları inşa edilmiştir. Sadece bu değil, Kur'ân-ı Kerim bu hususta insanlara pratik yollar da göstermiş, hareket tarzlarını belirlemiştir. Gerçek şu ki, geçen 1400 yılda birçok defa ve hâlâ birçok yerde, Kur'ân-ı Kerim'in öğretilerinin ışığında bireysel ve toplumsal hayatlar sürmektedir. İnsanların tecrübesi de bu düzenin en doğru, en uygun ve yararlı olduğunu göstermiştir. Dünyada bunca özellikleri ve öğretileri olan böylesine çok yönlü başka bir eser var mıdır?

(4) Bu Kitab'ın tümü aynı zamanda yazılıp dünyaya sunulmamıştır. Aksine parça parça ve yıllarca devam eden bir işlemin sonucudur. İlk önce birtakım emir ve direktifler verilmiş ve bunlarla beraber bir reform hareketi başlatılmıştır. Bu hareket tam 23 yıl devam etmiş ve bu uzun süre içinde, hareketin her aşamasında ve karşılaşılan her güçlük ve engellerde günün şartlarına göre Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli cüzleri, bu hareketin liderinin ağzıyla, bazen birkaç söz, bazen de uzun hutbe ve konuşmalar şeklinde çıkmıştır. Daha sonra bu hareketin tamamlanması ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik vazifesinin sona ermesinden sonra bu cüzler bir araya getirilip "Kur'ân" ismiyle dünyaya sunulmuştur. Hareketin liderinin ifadesine göre, Kur'ân-ı Kerim'de yer alan kelime, cümle, emir, talimat, vaaz ve konuşmalar kendisine ait olmayıp Âlemlerin Rabbinden kendisine indirilen kelâmdır. Eğer bu kişi, bu kelâmın Allah'a değil, hareketin liderine ait olduğunu iddia ediyorsa, o zaman bunun için inandırıcı deliller de sunulmalıdır. Bu kişi görüşünü savunurken dünyada bir hareketin liderinin yıllarca bu hareketi yürüttüğünü; bunu muazzam bir devlet ve toplum düzenine dönüştürdüğünü; bazen bir vaiz ve ahlâk hocası, bazen mazlum bir cemaatin lideri, bazen bir devletin başı, bazen savaş meydanındaki bir ordu komutanı, bazen bir fâtih, bazen bir avukat, hakim ve hukukçu, bazen idareci ve iktisatçı olarak, kısacası çeşitli mevkiilerde ve şartlarda söylediği her söz, verdiği her emir ve yaptığı her konuşmanın birleşerek bir kitap haline geldiğini ve bunun bir düzenin temelini oluşturduğunu ispatlamak zorundadır. Bu kişi, bu Kitabın bir insan aklının ürünü olduğunu düşünüyorsa, o insanın hareketin başında

savunduğu fikir ve inançları, hayatının sonuna kadar sürdürdüğünü, hareketin başlangıcında bunun hangi aşamalardan geçeceğini ve bu aşamalarda ne gibi tavırlar alınacağını sezecek kadar basiretli olduğunu ortaya koymak zorundadır. Eğer böyle bir kişinin, böyle bir eser meydana getirmesine imkân varsa, o kişiye ve onun eserine işaret edilmelidir. Bunun başka bir eşi olduğu ispatlanmalıdır.

(5) Ağzından Kur'ân-ı Kerim'in söz ve vaazları çıkan lider ve önder damdan düşer gibi Mekkeliler arasından çıkmamıştı. O bilinmeyen bir ülkeden, bilinmeyen ve beklenmedik bir saatte gelip hikmetli sözlerini söyleyip yine kayıplara karışmamıştı. Aksine, başlattığı hareketten önce de insanlar arasında ve bir toplumda diğer insanlar gibi yaşamıştı ve hareketin güçlenip yayılmasından sonra da yine insanlar arasında hayatını sürdürmüştü. Onun sözleri, konuşma biçimi ve üslûbunu herkes bilirdi. Hadislerde onun söz ve konuşmaları hemen hemen aynı şekilde muhafaza edilmişlerdir. Arapça bilenler bugün de bu ibare ve ifadeleri okuyup Allah'ın Kelâmı olan Kur'ân-ı Kerim ile karşılaştırabilirler. Gerek bu liderin yaşadığı çağda, gerekse günümüzde bu iki eserin dil, ifade ve üslûbunda büyük fark olduğunu kabul edenlerin bulunduğunu söyleyebiliriz. Merakı olan herkes Kur'ân-ı Kerim ile hadisleri birbiriyle karşılaştırarak bu farkı görebilir. Bu fark, özellikle, hadislerde iktibas edilen Kur'ân'ın âyet veya sûreleriyle daha da belirgin bir hal alır. Bir insanın dünyada böyle bir sahtekârlık yaptığına şahit olunmuş mudur? Bu kişinin yıllarca iki ayrı dil, ifade, ve üslûb kullandığına hiç rastlanmış mıdır? Bu kişinin yıllarca bu işi kimsenin şüphesini çekmeden ve kimseye yakalanmadan becermesine imkân ve ihtimâl var mıdır? Böyle bir ikilik belki de geçici bir süre için başarılı olabilir, ama bir kişinin tam 23 yıl bunu becermesi mümkün müdür? Biri çıkıp bu kişinin Allah'tan vahy aldığını söylediği zaman başka türlü konuştuğunu ve vahy gelmediğini söylediği zaman, normal konuşurken ve sohbet ederken başka türlü konuştuğunu söyleyebilir ve ispatlayabilir mi?

(6) Sözkonusu olan lider ve önder, hareketin başında bulunduğu yaklaşık çeyrek yüzyıl çeşitli meseleler ve durumlarla karşı karşıya bulunmuştur. Bazen yıllarca kendi hemşehrileri ve kabile üyelerinin baskı, zulüm, eziyet, işkence ve alaylarına hedef olmuş, bazen onun arkadaşlarına ve ona tabi olanlara o kadar zulüm yapılmış ki, onlar yurtlarını terkedip muhacerete zorlanmışlardır; bazen düşmanları onu öldür-

meyi planlamışlardır; bazen doğduğu memleketten hicret etmeye mecbur olmuş; bazen büyük yalnızlık, yoksulluk ve sefalet içinde yaşamak zorunda kalmış; bazen üst üste savaşlara katılmış —ki bu savaşlardan bazısını kazanmış, bazısını kaybetmiştir— bazen düşmanlarına karşı büyük bir zafer kazanmış; kendisine teslim olan düşmanları affetmiş ve en nihayet, öyle bir maddi ve manevi kuvvet ve iktidara erişmiş ki, bunun başka bir örneğine rastlanmaz. Gayet tabii ki, bütün bu şartlarda ve durumlarda bir insanın duyguları aynı kalamaz ve kalmadı da. Nitekim, bu lider, bu şartlarda ne zaman kişisel düşünce ve görüşlerini açıklamışsa, bu söz ve konuşmalarda bu duygular ortaya çıkmıştır. Fakat ne zaman ki, kendisine Allah tarafından vahy gelmiştir, o zaman bunlardan hiçbir eser görülmemiştir. Vahiyler her zaman, her türlü insanî ve şahsî hislerden arınmış olarak kalmıştır. Nitekim, bugün bile bir kişi kalkıp Kur'ân-ı Kerim'in filan filan yerinde insanî hislere yer verildiğini iddia edemez.

(7) Kitabullah'ta yer alan bilgiler, bu kitabın indiği çağda Araplar şöyle dursun, Bizans, Roma, Yunan, ve İranlılarda bile yoktu. Hatta, aradan geçen yüzyıllarda ve bugün 20. yüzyılda bile, bu bilgilere erişilememiştir. Bugün felsefe, fen, müsbet ilim ve sosyal bilimlerin herhangi bir dalında uzman kişiler bütün ömürlerinde inceleme ve araştırma ile denemeler yapmış olmalarına rağmen işin aslını bilemezler ya da zar zor gerçeği bulmuş olurlar. Birçok bilim dalında pek çok gerçekler henüz öğrenilememiştir. Bu bilim dallarına ömürlerini adamış olanlardan pek çoğu inceleme ve deneyimlerinin sonunda Kur'ân-ı Kerim'i okumaya fırsat bulmuşlar ve üzerinde yıllarca ve bazen yüzyıllarca çalışılan sorunların çözümünün önceden bu kitapta bulunduğunu gördükten sonra şaşırıp kalmış ve Allah'ın büyüklüğüne ve bu kitabın faziletine iman etmişlerdir. Bu durum sadece bir bilim dalına mahsus olmayıp kainat ve insanı ilgilendiren bütün bilgiler için doğru ve geçerlidir. Şimdi 1400 yıl önce Arabistan çölünde bir ümminin bilgi hazinesinin bu kadar geniş ve basiretinin bu kadar keskin olduğunu söyleyebilir miyiz?

Kur'ân-ı Kerim'in mucizevî bir kelâm ve insanları acz içinde bırakan İlâhî bir kitap olduğuna dair daha başka deliller de sunulabilir. Ama, bizim burada bahsettiğimiz bu birkaç nedeni bir kişi ciddi olarak gözden geçirecek olursa Kur'ân-ı Kerim'in Allah'ın kelâmı olduğu-

na hiçbir şüphesi kalmaz. Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim'in mucizeleri inişi sırasında olduğu gibi bugün de, hem de daha belirgin bir biçimde, ortada duruyor ve inşaallah kıyamete kadar duracaktır.

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَل لَّا يُوقِنُونَ ﴿٣٦﴾

35-36: Yoksa, onlar Halıksız mi yaratıldılar? Yahut kendi yaratıcıları kendileri midir? Gökleri ve yeri onlar mı yarattılar? Hayır onlar tefekkür edip anlamazlar.[28]

Açıklamalar

28. Bundan önce tartışılan konular, Mekkeli kâfirlerin, Hazreti Muhammed'in peygamberlik iddiasını yalanlamak amacıyla ileri sürdükleri itirazların ne kadar tutarsız ve gayriciddi olduğunu ortaya koymak amacıyla ele alınmıştı. Şimdi ise bu âyette kendilerine şöyle bir soru sorulmaktadır: "Hz. Muhammed'in yapmakta olduğu tebliğde sizleri bu kadar çileden çıkaran husus nedir? Onun söyledikleri, "Yüce Allah sizin Yaratıcınızdır ve siz sadece O'na kulluk etmelisiniz"den başka bir şey değildir. Bunun üzerine sizin böylesine sert tepki göstermenizin tutarlı bir nedeni olabilir mi? Siz kendi kendinize mi ortaya çıktınız? Sizi kimse yaratmadı mı? Yoksa, siz kendi kendinizi mi yarattınız? Ve bütün bu kainatı yaratan siz misiniz? Eğer bu hususlardan hiçbiri doğru değilse, ve siz kendiniz, hem sizin Yaratıcınız, hem bu kainatın Yaratıcısının yalnız Allah'ın olduğunu kabul ettiğinize göre "Aynı Allah tapmanıza ve kulluk etmenize layıktır" diyen bu adama niçin kızıyorsunuz? Asıl kızılacak husus bu mudur? yoksa, Halık (Yaratıcı) olmayanlara kulluk etmek ve Halık olana kulluk etmemek midir? Siz ağzınızla Allah'ın sizin ve aynı zamanda kainatın Yaratıcısı olduğunu kabul ediyorsunuz; ama buna yürekten inanmıyorsunuz; çünkü böyle bir şeye gerçekten inansaydınız, O'na kulluk etmeye çağıran kişinin peşine böyle düşmezdiniz."

Bu öylesine iğneleyici bir soruydu ki, bununla müşriklerin inançları altüst oldu. Buhari ve Müslim'de yeralan rivâyetlere göre Cübeyr bin Mut'im Bedir gazvesinden sonra Kureyşli esirlerin serbest bırakılması konusunda görüşmeler yapmak üzere Mekkeli kâfirlerin elçisi olarak Medine'ye geldi. Tam o sırada Resûlullah (s.a.v.) Müslümanlarla ak-

şam namazını kılıyordu ve onda Tûr sûresini okuyordu. Cübeyr bin Mut'im'in kendi ifadesi şöyledir: "Resûlullah bu âyeti okurken sanki kalbim heyecandan göğsümden dışarıya fırlayacak gibi oldu." Cübeyr bin Mut'im'in daha sonra İslâmiyet'i kabul etmesinin büyük bir nedeni o gün bu âyetleri işitirken zâten iman etmiş olmasıydı; yani, İslâmiyet ta o zaman kalbine yerleşmişti.

أَمْ عِندَهُمْ خَزَآئِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ ٱلْمُصَيْطِرُونَ ﴿٣٧﴾ أَمْ لَهُمْ
سُلَّمٌ يَسْتَمِعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ مُسْتَمِعُهُم بِسُلْطَٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٣٨﴾ أَمْ لَهُ ٱلْبَنَاتُ
وَلَكُمُ ٱلْبَنُونَ ﴿٣٩﴾

37-39: Yoksa, Rabbinin hazineleri onların yanında mıdır? Veya, Gâlib ve Kâdir onlar mıdır?[29] Yoksa, semâya çıkıp dinlemek için merdivenleri mi vardır? Öyleyse, dinleyicileri açık bir delil getirsinler (görelim). Yoksa kızlar O'na, oğullar size mi?[30]

Açıklamalar

29. Bu, Mekkeli kâfirlerin, "Peygamber olmak için kala kala Muhammed bin Abdullah mı kalmıştı?" şeklindeki itirazlarına verilen cevaptır. Bu cevabın anlamı şudur: Kendilerinin Allah'tan başka mabutlara ibadet etmelerinden kurtarılması için birinin peygamber yapılması kaçınılmazdı. Şimdi sorulması gereken soru şudur: Yüce Allah'ın birini peygamber yapıp yapmamasına kim karar verecektir. Eğer bunlar Allah'ın tayin ettiği Resûlü tanımaktan çekiniyorlarsa, bunun anlamı ancak şu olabilir: Ya bunlar Allah'ın saltanatına kendilerinin hakim olduğunu sanıyorlar, ya da "Bu saltanatın hakimi yine Allah olsun, ama burada bizim emirlerimiz geçerli olsun" diye düşünüyorlar.

30. Bu kısa cümlelere çok mükemmel ve mufassal deliller sığdırılmıştır. Bunları şöyle açıklayabiliriz: "Siz Resûlullah'ın (s.a.v.) sözlerini dinlemek istemiyorsanız, sizde gerçeği bilecek hangi imkânlar vardır? Sizden herhangi biri semaya ve öbür dünyaya varıp Allahu Teâlâ'dan, yahut onun meleklerinden, üzerinde dininizin binasını inşa ettiğiniz inançların gerçeğe tamamen uygun olduğunu doğrudan öğrenme fırsatını mı buldunuz? Eğer biri böyle bir iddiada bulunuyorsa ortaya çıksın, ne zaman ve nasıl yukarıya gittiğini ve oradan hangi

bilgilerle döndüğünü açıkça anlatsın. Yok, sizden hiçbir kimse böyle bir iddiada bulunma cesaretini gösteremiyorsa, o zaman düşününüz ki, siz Âlemlerin Rabbi olan Allah'a çocuklar yakıştırıyorsunuz, çocuklardan da kendinize yüz karası ve utanç verici olarak kabul ettiğiniz kızlar! Bundan daha gülünç düşünce ve inanç ne olabilir? Siz herhangi bir bilgi olmaksızın açık bir dalâlet ve cehalet içindesiniz ve Allah tarafından size ilmin ışığını getirmiş olan kişinin can düşmanı olmuşsunuz.

أَمْ تَسْـَٔلُهُمْ أَجْرًا فَهُم مِّن مَّغْرَمٍ مُّثْقَلُونَ ﴿٤٠﴾

40: Yahut, onlardan bir ücret mi istiyorsun ki, bu borcu ödemek kendilerine ağır geliyor?[31]

Açıklamalar

31. Burada asıl muhatap kâfirlerdir. Yani, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine herhangi bir maddi kazanç sağlamayı tasarlamış olsaydı, o zaman bu kadar didinip çaba harcamasının ücretini sizden istemesi ve bu durumda sizin ondan kaçınmanız gayet doğal olurdu. Ama siz kendiniz biliyorsunuz ki, Hz. Peygamber'in bu daveti karşılıksızdır ve sadece Allah rızası içindir ve sadece sizin iyiliğiniz için çaba harcamaktadır. O halde, siz neden ciddi olarak onun söylediklerini dinlemiyorsunuz? Bu âyette çok ince bir alay ve taşlama da vardır. Bilindiği gibi, dünyanın diğer bölgelerinde ve Arabistan'da da müşriklerin bazı din adamları ve rahipleri vardır. Bu din adamları alenen din ticareti yapıyorlardı. Bütün mevki, itibar ve kazançları, bağlı bulundukları dinî inanç ve kurallar sayesinde idi. İşte bu âyette bu din adamlarının durumu hatırlatılarak deniliyor ki, bir tarafta dinî hizmetleri için kâfirlerden her türlü ücret, adak ve hediye kabul eden bu kâhin ve rahipler ve diğer tarafta da kendi işini, gücünü, ticaretini ve diğer dünya işlerini ve zevklerini terkederek cahil ve dinsiz kimseleri Allah'a çağıran, karşılık beklemeyen, fedakârlık yapan bir insan vardır. Böylesine fedakâr ve dürüst insandan bucak bucak kaçmanız akılsızlık değilse nedir?

أَمْ عِندَهُمُ ٱلْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُبُونَ ﴿٤١﴾

41: Yoksa, gayb ilâhî onların yanında mıdır ki, bunu onlar mı yazıyorlar?[32]

Açıklamalar

32. Yani Hz. Peygamber'in (s.a.v.) size sunmakta olduğu gerçekleri tekzip etmek için siz bir gayb ilmine mi sahipsiniz? Yani bu gayb ilmine dayanarak görülenlerin arkasındaki gerçekleri bildiğinizi iddia edebilir misiniz? Siz gerçekten Allah'ın tek olmadığını, mabud ilan ettiğiniz diğer bütün nesnelerin de tanrısal sıfat ve selahiyetlere sahip olduklarını söyleyecek bir bilgiye sahip misiniz? Siz gerçekten meleklerin kız olduğunu ve hâşâ Allah'ın evinde doğduğunu söyleyebilir misiniz? Vahyin ne Hazreti Peygamber'e geldiğini, ne başka herhangi bir insana gelebileceğini gerçekten biliyor musunuz? Herhangi bir kıyametin kopmayacağı, bir kez ölündükten sonra başka bir hayatın olmadığını, bir âhiret âleminin ortaya çıkmayacağını ve orada insanların sorguya çekilip cezalandırılmayacağını kesin olarak biliyor musunuz? Eğer böyle bir bilgiye sahip olmadığınızı söylüyorsanız, Peygamber'in söylediklerinin tekzibini gaipten haber aldığınız ve gerçeği tam olarak bildiğiniz için yaptığınız hakkında yazılı bir belge verebilir misiniz? Bu noktada bir kişi şöyle bir şüphe belirtebilir: Peki bu rest üzerine kâfirler inat edip istenilen belgeyi verselerdi, bu delil ve meydan okuma boşa mı çıkacaktı? Ancak bu şüphe ve tereddüt şu açıdan yanlıştır: Kâfirler inatlaşarak böyle bir belgeyi verselerdi bile, bu meydan okumanın yapıldığı toplumun sıradan bireyleri elbette kör değildi. Herkes bu belgenin sadece inat yüzünden hazırlandığını, içi boş ve yanlış olduğunu, Resûlullah'ın tekzip edilmesinin hiçbir gayb ilmine dayanmadığını ve gerçeğin bu olmadığını anlayacaktı.

أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمُ
الْمَكِيدُونَ ۝ أَمْ لَهُمْ إِلَٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۚ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ۝

42-43: Yoksa, sana (habibim) bir tuzak mı kurmak istiyorlar?[33] Fakat hilede aldananlar kâfirlerdir.[34] Yoksa, onların Allah'tan başka ilâhları mı var? Allah, onların şirklerinden münezzehtir.[35]

Açıklamalar

33. Burada, Mekkeli kâfirlerin Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in altedilmesi, tebliğ çalışmalarının engellenmesi ve hatta kendisinin öldürülmesi için yaptıkları plana ve suikasta işaret edilmiştir.

34. Bu, Kur'ân-ı Kerim'in açık kehânetlerinden biridir. Mekke döneminin ilk yıllarında, bir avuç fakir ve çaresiz Müslümanın dışında başka herhangi bir kuvvetin Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) yanında bulunmadığı ve bütün miletin kendisine cephe aldığı, yani İslâm ile küfr arasındaki savaşta Müslümanların durumunun hayli zayıf ve umutsuz görüldüğü sırada hiçbir kimse, sadece birkaç yıl içinde küfrün yenilgiye uğrayacağını ve her şeyin aleyhine döneceğini tahmin edemezdi. Aksine, dış görüntüye aldanan gözler gerek Kureyş, gerekse Arapların tümünün dâvet-i Muhammediyye'ye son vereceğini sanıyordu. Ne var ki, tam bu sırada, kesin ve açık bir şekilde, kâfirlerin bu daveti altetmek ve yoketmek için ellerinden gelen çabayı harcamalarına rağmen yenilgiye uğrayacakları, alacakları tüm tedbirlerin geri tepeceği ve hiçbir zaman amaçlarına ulaşamayacakları ifade edildi.

35. Yani şu bir gerçektir ki, onların ilâh yaptıkları kimseler aslında ilâh değillerdir ve şirk tamamen asılsız ve boş bir şeydir. Onun için, Tevhid dâvetiyle ortaya çıkan kişinin en büyük silahı doğruluktur ve şirki destekleyenler ve bayrak yapanlar aslında boş ve abes bir şey için uğraşıyorlar. O halde, böyle bir mücadele ve savaşta şirk nasıl galip gelebilir?

وَإِن يَرَوْا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَّرْكُومٌ ﴿٤٤﴾
فَذَرْهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿٤٥﴾ يَوْمَ لَا يُغْنِي
عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٦﴾

44-46: Eğer gökten bir parça düştüğünü görseler: "Bu yoğunlaşmış bir buluttur" derler.[36] O halde onları bırak. Tâ ki, kendisinde yıldırım vurmuşa dönecekleri günlerine kavuşsunlar. O gün, hileleri hiçbir fayda vermeyecektir. Ve onlara yardım da olunmayacaktır.

Açıklamalar

36. Bu buyruğun amacı bir yandan Kureyş kabile reislerinin inadını gözlerin önüne sermek ve diğer yandan Resûlullah (s.a.v.) ve yandaşlarına telkinde bulunmak ve onları teselli etmektir. Gerek Hazreti Muhammed (s.a.v.), gerekse sahabeler, Hz. Peygamber'in risâletini teyid eden bir mu'cizenin Yüce Allah tarafından gösterilmesini sık sık arzu ediyorlardı. İşte bu arzu ve isteğe değinilerek burada buyuruluyor ki, bu kâfirler gözleri hangi mucizeyi görseler, onun için mutlaka bir tevil ve bahane bulup kendi küfürlerinde ısrar etmeleri için de mutlaka bir gerekçe göstereceklerdir, çünkü kalpleri imanı kabul etmekten yana değildir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer bazı yerlerinde de kâfirlerin bu inadına ve kalınkafalılığına işaret edilmiştir. Meselâ, el-En'am sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Eğer biz onlara melekler indirmiş olsak, onlarla ölüler konuşsalar ve üzerlerine her istediklerini toplasak, Allah istemedikçe iman edecek değillerdir" (âyet: 111). el-Hicr sûresinde de şu ifade yer almıştır: "Eğer onlara gökten bir kapı açsak ve oradan yukarı çıksalar. 'Gözlerimiz iyi görmüyor, belki de biz büyülenmiş topluluğuyuz' diyeceklerdir." (âyet: 15).

وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَٰلِكَ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ۝

47: Kâfirlere bu azaptan başkası da var. Fakat çoğu bunu bilmez.[37]

Açıklamalar

37. Bu, es-Secde sûresinin 21. âyetinde yer alan "Onlara belki eğri yoldan dönerler diye, büyük olan ahiret azabından başka, dünya azabını da tattıracağız" şeklindeki buyruğun tekrarıdır. Yani, Biz dünyada zaman zaman bireysel ve toplumsal afetler indirmek suretiyle onların kaderlerini belirleyen ve verdiği kararları kimsenin değiştiremediği bir gücün yukarılarda bulunduğunu hatırlatacağız. Ne var ki, cehalet içinde bulunanlar ne geçmişte bir ders almışlardır, ne de gelecekte alacaklardır. Onlar dünyada olup bitenlerin anlamını bilmezler. Dolayısıyla, kendilerini hakikatı anlamaktan uzaklaştıracak her türlü tevile başvururlar, ve kendi dinsizlikleri ve şirkin yanlışlıklarını kendilerine belirtecek bir tevile akılları hiçbir zaman gitmez. İşte bunu Resûlullah bir hadis-i şerifinde şöyle dile getirmiştir: "Hastalandıktan sonra iyile-

şen bir münafık, sahiplerinin onu niçin bağladığını ve niçin bağlarını çözdüğünü anlamayan bir deveye benzer." (Daha çok açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Enbiya, dipnot: 45, en-Neml, dipnot: 66, el-Ankebut, dipnot: 72-73).

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٤٨﴾

48: Rabbinin hükmüne sabret.[38] Çünkü sen, bizim muhafazamız altındasın.[39] Kalktığın zaman da Rabbini hamd ile tesbih et.[40]

Açıklamalar

38. Bunun ikinci anlamı da "Rabbinin emirlerine sabır ve sebâtla uymaya devam et" olabilir.

39. Yani, Biz her zaman seni gözetlemekteyiz; seni yalnız bırakmadık.

40. Bu buyruğun birkaç anlamı olabilir ve bunların her biri de kastedilmiş olabilir.

Birinci anlamı şudur: Sen hangi meclis veya toplantıda bulunuyorsan, oradan kalkarken Allah'ı hamd ile tesbih et. Hz. Peygamber bu emre tam olarak uyuyor ve başka Müslümanların da bir toplantıdan çıkarken Allah'ı hamd ve tesbih etmelerini tavsiye ediyordu. Böylece sözkonusu toplantıda konuşulan ve yapılan her şeyin kefareti çıkarılmış oluyor. Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve Hakim v.s. Hz. Ebu Hureyre (r.a.)'ye dayanarak Resûlullah'ın şu mübarek sözlerini nakletmişlerdir: Eğer bir kişinin bulunduğu toplantıda hayli tartışmalar olmuş ve ileri-geri konuşulmuşsa, o kişi o toplantıdan çıkarken şu duayı okursa Allah (c.c.) orada olup bitenleri affeder: "Ben seni hamd ile tesbih ederim, senden başka bir mabûd olmadığına şehadet ederim; Ben senden mağfiret dilerim ve senin huzurunda tövbe ederim."

İkinci anlamı şudur: Sen uykudan uyandıktan sonra yatağından kalkarken Rabbini tesbih et ve hamd et. Bu hareketi de Resûlullah (s.a.v.) bizzat yapardı ve sahabelerin de yapmalarını isterdi. "Lâilâheillallâhu vahdehu lâ şerikeleh, lehul mülkü ve lehu'l hamdu ve huve alâ kulli şey'in kadir. Subhanallah, velhamdulillah ve lâilâhe illallâhu." (Müsned-i Ahmed, Buhari, Ubade bin Samit'in rivayetine göre).

Üçüncü anlamı şudur: Sen namaza kalkarken Allah'ı hamd ile tesbih et ve namazına öyle başla. Bu emre Resûlullah kendisi uydu ve diğer Müslümanlardan namaza tekbir-i tahrime ile başladıktan sonra şu sözlerin kullanılmasını emretmişti: "Subhanakellahumme ve bihamdik ve tebarekesmuk ve teâlâ cedduk ve lâ ilâhe gayruk".

Dördüncü anlamı şudur: Sen insanları Allah'a davet etmeye başlayınca Rabbini hamd ile tesbih et. Resûlullah bu emre de tam olarak uydu ve hutbelerine başlarken hamd-ü sena getirmeyi alışkanlık haline getirmişti. Müfessir İbn Cerir bunun bir anlamının da, "Sen öğle uykusundan sonra kalkıp namaz kıl" olduğunu belirtmiş ve buradaki namazın öğle namazı olduğunu ifade etmiştir.

وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَسَبِّحۡهُ وَإِدۡبَٰرَ ٱلنُّجُومِ ﴿٤٩﴾

49: Gecenin bir kısmında[41] ve yıldızların batışı sırasında[42] da tesbih et.

Açıklamalar

41. Bundan akşam, gece ve teheccüt namazları kastedilmiş, ayrıca Kur'ân-ı Kerim'in tilâvet edilmesi (okunması) ve Allah'ın hamdedilmesine de gerek olduğu belirtilmiştir.

42. Yıldızların batışı veya dönüşünden gecenin son kısmında onların yavaş yavaş gözden kaybolması ve sabahın ilk ışıklarıyla tamamen yok olması kastedilmiştir. Bu sabah namazı vaktidir.

EN-NECM

Adı: Sûrenin ilk kelimesi, "en-Necm"den alınmıştır. Bu da, sûrenin içeriği açısından başlığı değildir ve sadece bir simge ve alamet olarak bu başlık seçilmiştir.

İniş Tarihi: Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Nesai'de yer alan Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivayeti şöyledir: "İçinde secde ile ilgili emrin bulunduğu, inen ilk sûre Necm'dir". Bu hadisin, Esved bin Yezid, Ebu İshâk ve Zuheyr bin Mu'aviye'nin rivayetlerinde Hz. İbn Mes'ud'dan naklolunan bölümlerinden anlaşılıyor ki, bu, Resûlullah'ın Kureyş'in açık bir toplantısında (ve İbn Merduye'nin rivâyetine göre Harem'de) okuduğu Kur'ân-ı Kerim'in ilk sûresidir. Bu toplantıda hem kâfir, hem mü'minler vardı. Resûlullah (s.a.v.) secde âyetini okuyup secde edince orada bulunan herkes secdeye gitti ve muhalefette öncülük eden müşriklerin en büyük reisleri bile secde etmek zorunda kaldılar. İbn Mes'ud'un (r.a.) ifadesine göre kendisi, kâfirlerden sadece Umeyye bin Halef'in secdeye gitmek yerine yerden toprak kaldırıp alnına sürdüğünü ve "Benim için bu yeterlidir" dediğini gördü. İbn Mes'ud (r.a.) daha sonra Umeyye'nin küfür içinde katledildiğini gördüğünü ifade etmiştir.

Bu olayın ikinci görgü tanığı Hz. Muttalib bin Ebi Veda'a'dır ki, o zamana kadar Müslüman olmamıştı. Nesai ve Müsned-i Ahmed'de yer alan ifadesi şöyledir: "Yüce Peygamber (s.a.v.) Necm sûresini okuduktan sonra secde edince herkes secdeye gitti, ama ben secde etmedim. Bunun telafisini artık bu sûrenin her okunuşunda secdeyi hiç kaçırmamak suretiyle yapıyorum."

İbn Sa'd'ın ifadesi şöyledir: Bundan önce, nübuvvetin 5. yılında Recep ayında sahabelerin küçük bir cemaati Habeşistan'a hicret etmiş-

ti. Aynı yıl Ramazan ayında Resûlullah (s.a.v.) Kureyş'in açık toplantısında Necm sûresini okuduğu zaman kâfir ve Müslümanların hepsi secdeye gidince Habeşistan'daki muhacirlere, bu olay, Mekkeli kâfirlerin Müslüman olduğu şeklinde yansıdı. Bu haberi alınca muhacirlerin bazısı aynı yılın Şevval ayında Mekke'ye döndü. Buraya dönünce ise baskı ve zulüm değirmeninin bütün şiddetiyle döndüğünü gördüler. Nihayet Habeşistan'a ikinci hicret gerçekleşti ki, buna ilkinden daha çok Müslüman katıldı.

Böylece, bu sûrenin nübüvvetin 5. yılında Ramazan ayında indiği hemen hemen kesinlik kazanmış oluyor.

Tarihî Arka Planı: İniş tarihiyle ilgili verilen bu ayrıntılar bu sûrenin hangi şart ve ortamda indiğini de göstermektedir. Bilindiği gibi, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) bi'setinden başlayarak beş yıl zarfında sadece özel sohbetlerde ve toplantılarda insanlara Allah'ın kelâmını dinleterek dine dâvet etmeye çalışıyordu. Bütün bu süre içinde, Mekkeli kâfirlerin şiddetli direniş ve muhalefeti yüzünden açık bir toplantıda Kur'ân-ı Kerim'i alenen okuma fırsatını bulamamıştı. Kâfirler, gerek Hz. Muhammed'in kişiliğinin, gerekse dâvetinin ne kadar çekici ve Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinin ne kadar etkileyici ve büyüleyici olduğunu çok iyi biliyorlardı. Onun için, bütün çabaları sözlerinin ne kendilerinin, ne de başkalarının dinlemelerine fırsat vermemek ve Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında yalan yanlış propagandalar yapmak suretiyle dâvetini alt etmek yönünde idi. Bu amaçla, bir yandan her yerde Hz. Peygamber'in hâşâ aklını kaçırdığını, insanları doğru yoldan saptırmaya çalıştığını anlatmaya çalışıyor ve diğer yandan, Resûlullah'ın Kur'ân-ı Kerim'i okuduğu yerlerde gürültü patırtı çıkarıp halkın kendisinin deli olup olmadığını anlamalarına fırsat vermemeye çabalıyorlardı.

İşte bu şartlarda Resûlullah (s.a.v.) bir gün Mescid-i Haram'da Kureyşlilerin büyük bir kalabalık oluşturduğu bir yerde birden bire ayağa kalkıp tebliğ ve telkine başladı. O zaman Allah tarafından mübarek ağzından çıkan hutbe Necm sûresi şeklinde ortaya çıktı. Bu hutbe öylesine etkileyici ve büyüleyiciydi ki, Resûlullah konuşmasına başlayınca, muhalifler gürültü yapmayı unuttular ve sonunda secdeye gidince onlar da onunla beraber secdeye gitti. Daha sonra çok pişman oldular ve "Hay Allah, biz nasıl secdeye gittik, nasıl bu kadar zayıf olabildik?" diye hayıflanmaya başladılar. Üstelik başkaları da kendilerine şu şekil-

de serzenişte bulunmaya başladılar: "Siz başkalarını bu kelâmı dinlemekten alıkoyuyordunuz; bugün ise kendiniz Muhammed'in (s.a.v.) sözlerini can kulağınızla dinlemekle kalmadınız, aksine onunla beraber secdeye de gittiniz! Nihayet onlar kendilerini kurtarmak için şöyle bir bahane uydurdular: "Vallahi, biz Muhammed'in ağzından şu lâfları dinledik: 'Bana haber verin ki, Lât Uzza'ya mı tapıyorsunuz? Diğer üçüncüsü olan Menât'a mı ibadet ediyorsunuz?' Bundan sonra da kulaklarımız şu sözleri dinledi: 'Tilk-el garanatek-ul ulâ ve in şefaatahun-ül tercâ' (Bunlar yüce tanrıçalardır ve bunların şefaatı mutlak surette beklenmektedir). Bu nedenle, biz Muhammed'in bizim eski inancımıza döndüğünü sandık." Halbuki, aklı başında olmayan bir kişi ancak bütün bu âyette, kulaklarıyla duyduklarını iddia ettikleri sözlerin, böylesine bir bağlamda yer aldığını düşünebilir. (Ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-Hacc, dipnot: 96-101).

Ana Konusu ve Bahisleri: Sûrenin ana konusu, Mekkeli kâfirleri, Kur'ân'a ve Hazreti Muhammed'e karşı takındıkları tutumun yanlışlığı konusunda uyarmaktır.

Sûrenin başında Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in hâşâ kaçık ve doğru yoldan sapmış biri olmadığı vurgulanmıştır. Kâfirlere hitap edilerek, "O sizin, herkese duyurduğunuz gibi bir kişi değildir. O, sizin sandığınız gibi, İslâm'a davetini ve bunun öğretilerini kendisi uydurmamıştır. Aksine, onun size sunmaya çalıştığı davet, kendisine doğru ve katıksız olarak inen vahydir. Size anlatmaya çalıştığı gerçekler, onun kıyas ve tahminlerinin ürünleri değil, gözleriyle gördüğü gerçeklerdir. O, kendisine ilmi getiren meleği kendisi görmüştür. Rabbinin büyük âyet ve işaretlerini kendi gözleriyle görmüştür. Onun söyledikleri, önceden planlanmış şeyler veya düzmece masallar değildir. Sizin onunla kavga etmeniz tıpkı gözleri görmeyen birinin, gözleri gören birinin gördüğü bir şeyi tartışması gibidir" denilmiştir.

Bundan sonra sırasıyla şu üç konuya değinilmiştir:

Birincisi, dinleyicilere şöyle denilmiştir: Sizin bağlı olduğunuz din sadece kıyas, tahmin ve faraziyelere dayanmaktadır. Siz Lât, Menat ve Uzza gibi birkaç tanrıçayı kendilerinize ilâh ve mabud ilan etmişsiniz. Halbuki bunların uluhiyetle hiçbir ilgileri yoktur. Siz melekleri, Allah'ın kızları ilan etmişsiniz; halbuki kızların varlığını kendiniz için bir aşağılık sayıyorsunuz. Siz kendi kendinize bu mabudların, Allahu Teâlâ

nezdinde şefaatçılarınız olacağını açıklamaya çalışıyorsunuz. Halbuki, Allah'a en yakın melekler bile Allah'a bir şey kabul ettiremezler. Benimsediğiniz akide ve inançların hiçbiri bilgiye veya delile dayanmıyor. Aksine, kendi arzu ve isteklerinizin doğrultusunda bazı evhamı gerçek saymaya başlamışsınız. Bu, kapıldığınız en büyük yanılgıdır. Din sadece gerçeklere uygun dindir ve gerçekler insanların isteklerine tabi olamaz; ki sandıkları gerçekler gerçek olsun. Bununla mutabakat için kıyas ve tahmin değil, bilgi gereklidir. Bu bilgi size sunulduğu zaman bundan yüz çeviriyor, size doğruyu söyleyenin doğru yoldan saptığını söylüyorsunuz. Bu yanılgınızın gerçek nedeni, ahiret hakkında kayıtsız olmanızdır. Siz âhireti düşünmüyor, aksine sadece bu dünyayı istiyorsunuz. Bundan dolayıdır ki, siz gerçeğin bilgisini elde etmek istemediğiniz gibi, bağlı bulunduğunuz inançların doğru olup olmadığına da bakmaya gerek görmüyorsunuz.

İkincisi, insanlara şöyle bir öğüt verilmiştir: Tüm kainâtın efendisi ve sahibi Allahu Teâlâ'dır. Doğru yolda olan O'nun yolunda olan, sapan da O'nun yolundan sapandır. Sapığın sapıklığı ve doğru yolda olanın doğruluğu O'ndan saklı değildir. O herkesin ne yaptığını çok iyi bilir ve O'nun katında kötülüğün cezası kötülük, iyiliğin bedeli de mutlaka iyiliktir. Karar, sizin kendinize göre ne kadar temiz olduğunuza ve bu hususta ne kadar büyük iddialarda bulunduğunuza göre değil, Allah'a göre müttaki (Allah'tan korkan) olup olmadığınıza göre verilecektir. Eğer siz büyük günahlardan kaçınırsanız, O'nun rahmeti o kadar geniş ve büyüktür ki, O, küçük günah ve hatalarınızı görmezlikten gelecektir.

Üçüncüsü, Kur'ân'ın inişinden yüzlerce yıl önce Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa (a.s.)'ın kitaplarında yer alan hak dininin bazı temel ilke ve inançları dile getirilmiştir. Böylece, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yepyeni bir dinle gelmediğini, aksine Allah'ın peygamberlerinin her zaman anlattıkları temel gerçekleri anlatmakta olduğunu bütün insanlar bilsinler. Ayrıca, bu kitaplarda Âd, Semûd, Nûh kavmi ve Lût kavminin hikayelerine değinilmiş, onların mahvolmalarının birer tesadüf olmadığı, aksine Mekkeli kâfirlerin bir türlü bırakmak istemedikleri itaatsizlik, isyan, dalalet ve cehaletin bedeli olarak Allahu Teâlâ tarafından helâk edildikleri ifade olunmuştur.

Bu konulara değinildikten sonra hutbe ve konuşma şöyle biti-

rilmiştir: Karar anı yaklaşmıştır, bunu kimse def'edemez, uzaklaştıramaz. Bu ânın gelip çatmasından önce sizler tıpkı geçmişteki kavimler gibi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ve Kur'ân-ı Azimüşşân vasıtasıyla uyarılmaktasınız. Şimdi bu uyarı mı size garip geliyor? Alay ettiğiniz şey bu mudur? Siz bunu mu dinlemek istemiyor ve başkalarının işitmemesi için gürültü yapıyorsunuz? Bu aptallığınızdan dolayı ağlayıp dövünmeniz gerekmiyor mu? Vazgeçin bu tutumunuzdan, eğilin Allah'ın önüne ve kulluk edin O'na.

İşte en azılı muhaliflerin bile kendilerine hakim olamadığı ve Yüce Peygamberimiz (s.a.v.)'in İlâhî Kelâm'in bu cümlelerini söyleyip secde ettiğinde onların da ansızın secde ettiği konuşmanın büyüleyici sonu buydu!

EN-NECM SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 62 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Battığı zaman yıldıza[1] and olsun ki, refikiniz[2] ne dalâlete düştü, ne de doğru yoldan saptı.[3]

Açıklamalar

1. Burada aslında "en-Necm" kelimesi kullanılmıştır. İbn Abbas, Mücahit ve Süfyan Sevrî bundan Süreyya burcunun (Pleiades) kastedildiğini ifade etmişlerdir. İbn Cerir ile Zemahşerî de bu ifadeyi kabul etmişlerdir. Zira, Arapça'da "en-Necm" ifadesinin kesin bir şekilde kullanıldığı zaman bunun genellikle Süreyya olduğu anlaşılır. Süddî, bundan Zühre veya Venüs'ün kastedildiğini belirtmiştir. Ebu Ubeyde Nehai ise burada "en-Necm" demekle tüm yıldızlardan sözedilmek istendiğini kaydetmiştir. Yani, sabah olup tüm yıldızlar kaybolunca. Bizce, yer ve şartlara göre son açıklama tercihe layıktır.

2. Burada "refik"ten Hz. Peygamber (s.a.v.) kastedilmiştir; muhatap ise Kureyşlilerdir. Burada kullanılan kelime "sahibiniz"dir. Sahip, Arapça'da dost, refik, arkadaş, yandaş, ve beraber düşüp kalkan kim-

se demektir. Burada, Resûlullah'ın (s.a.v.) adından sözetmemek veya "Resûlüm" demek yerine "refikiniz" kelimesini kullanmak çok derin anlamı ifade etmektedir. Bununla Kureyşlilere şöyle denilmek istenmektedir: Size sözü edilen kişi, sizin önceden hiç tanımadığınız, dışarda gelen yabancı biri değildir. Bu milletinizin ve toplumunuzun bir ferdidir. Sizinle beraber düşüp kalkmakta, sizin aranızda bulunmaktadır. Bir çocuğunuz bile onun kim olduğu, ne olduğu, hangi kişilik ve karaktere sahip olduğu, mizacı ve huyunun ne olduğu, davranışlarının nasıl olduğu, alışkanlıklarınının ne olduğu ve bugüne kadar aranızda nasıl bir hayat sürdüğü hususunu çok iyi bilir. Sizden biri onun hakkında ağzını açıp ileri geri konuşursa, söylediklerinin ona uyup uymadığını belirtecek, aranızda binlerce kişi vardır.

3. İşte üzerine batan yıldız veya yıldızlara and içilen asıl konu budur. Dalalete düşmek bir kişinin doğru yolu bilmediği için yanlış bir yola girmesi, doğru yoldan sapmak da bir kişinin bile bile yanlış yolu seçmesi ve o yolda yürümesidir. İlâhî buyruğun anlamı şudur: Çok iyi tanıdığınız bir kişi olan Hz. Muhammed'in dalâlete düştüğüne veya doğru yoldan saptığına ilişkin suçlamanız tamamen yanlış ve haksızcadır. Gerçekte o ne yanlış yola girmiştir, ne de doğru yoldan sapmıştır. Bu konuda batan yıldızlara and içilmesinin anlamı şudur: Gece karanlığında gökte yıldızlar varken bir kişi etrafındaki nesneleri iyi göremez ve çeşitli eşyanın sadece dış hatları ve gölgelerini görebildiği için onlar hakkında yanlış fikre sahip olur. Örneğin, karanlıkta uzaktan gördüğü bir ağacı bir hayalet veya hortlak sanabilir. Yerde gördüğü bir halatı yılan sanabilir. Bir kum tepesini bir canavar veya vahşi hayvan sanabilir. Ancak gün ışığıyla yıldızlar kaybolunca her şey görüldüğü şekil ve boyutuyla insanın karşısına çıkar. O zaman bir şeyin asıl şekli ve niteliği hakkında herhangi bir şüphe kalmaz. Hz. Muhammed'in durumu da aynıdır. Onun hayatı ve kişiliği karanlıkta saklı değildir. Aksine sabahın ışığı ve parlaklığıyla aydın ve pırıl pırıldır. Siz biliyorsunuz ki, "sahibiniz" son derece yumuşak huylu, mütevazi, akıllı, zeki ve geniş yürekli biridir. Onun hakkında Kureyş'in bir ferdi yoldan çıktığını nasıl düşünebilir? Siz onun son derece iyi niyetli, dürüst ve temiz bir insan olduğunu da biliyorsunuz. Onun hakkında siz veya başka biri, hem kendisinin yanlış ve eğri bir yolu seçtiğini, hem başkalarını da o yolda yürüttüğünü nasıl düşünebiliyorsunuz?

وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ ۝٣ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ۝٤

3-4: O, hevasından söylemez. O, kendisine vahyolunan bir vahydir.[4]

Açıklamalar

4. Yani, siz Hz. Muhammed'i, size verdiği davetten dolayı doğru yoldan sapmak ve dalâlete düşmekle suçluyorsunuz. Halbuki, onun daveti, tebliği ve söyledikleri uydurma veya yalan değildir, ne de hevasının bir ürünüdür. Aksine, onlar Allah tarafından ona vahiy yoluyla indirilmiştir ve indirilmektedir. O kendiliğinden peygamber olmak istemiyordu ki, hevesine kavuşmak için peygamberlik iddiasında bulunsun. Aksine, Yüce Allah vahiyle onu peygamberlik makamına atayınca aranızdan sıyırılıp davet ve tebliğe başladı ve size "Ben Allah'ın Resûlüyüm" dedi. Ayrıca, onun anlatmakta olduğu İslâm'ın bu daveti, tevhidin bu öğretisi, âhiret ve haşir-neşir ve amellerin karşılığıyla ilgili bu bilgiler, kainat ve insan hakkındaki bu gerçekler ve temiz bir hayatın sürmesiyle ilgili bu kurallar, onun uydurduğu masallar değildir, aksine Yüce Allah'ın ona vahiyle verdiği bilgilerdir. Aynı şekilde onun size dinlemekte olduğu bu Kur'ân da kendi yazdığı bir şey değildir, aksine vahiy yoluyla kendisine inen İlâhî kelâmdır.

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Allahu Teâlâ'nın, Resûlullah (s.a.v.) hakkında "O, hevasından söylemez. O, kendisine vahyolunan bir vahydir" şeklindeki buyruğu, Hz. Peygamber'in mübarek ağızından çıkan hangi sözlerle ilgilidir? Yani, bu buyruk, Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her sözü için mi geçerlidir, yoksa bazıları için geçerlidir ve bazıları için değil mi? Bunun cevabı şudur: Kur'ân-ı Kerim'e gelince, bu buyruk tam olarak geçerlidir. Kur'ân'ın dışında Yüce Peygemberimiz'in mübarek ağzından çıkan sözlere gelince, onlar mutlaka şu üç çeşide giriyordu:

Birinci çeşit sözler, Yüce Peygamber'in (s.a.v.) dini tebliğ ve Allah'a davet etmesiyle ilgili sarfettiği sözlerdi. Bu tür sözlere, Resûlullah'ın (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in işlediği konular, öğretiler ve emirler ile hükümlerin açıklamaları ya da Kur'ân'ın amaçlarını ve hedeflerini tamamlamak için verdiği vaaz ve telkinleri de giriyor. Gayet tabii ki, bu sözleri Resûlullah'ın kendisinin (hâşâ) uydurduğunu söyle-

meye imkan yoktur. Bu konularda zâten o Kur'ân-ı Kerim'in resmî sözcüsü, tercümanı, açıklayıcısı ve Allah'ın yetkili temsilcisiydi. Bu konudaki bılgiler kendisine vahyin ve Kur'ân'ın indiği gibi, elbette ki kelimesi kelimesi verilmezdi, ancak yine de vahiy yoluyla kendisine iletilen bilgiye dayanıyordu. Bunlar ile Kur'ân arasındaki fark sadece şuydu: Kur'ân'ın kelime ve anlamları tamamıyla Allah tarafından kendisine indirilmişken, ikinci gruptaki hususlarla ilgili anlam ve kavramları Allah kendisine öğretmişti ve kendisi bunları kendi dili ve üslûbuyla ifade etmeye çalışıyordu. İşte bu fark yüzünden Kur'ân-ı Kerim'e "vahy-yi celî" (açık vahy) ve diğer buyruklarına "vahy-i hafi" (gizli vahy) denilir.

İkinci tür sözleri, Allah'ın kelimesini yüceltmek konusundaki mücadelesi ve dini tesis etme hizmetleri sırasında söylediği sözlerdi. Bu alanda ve bu işlerle ilgili olarak Resûlullah'ın, Müslüman toplumun lideri ve önderi olarak değişik türde birçok işler yapması gerekiyordu. Bu işlerle ilgili olarak çoğu arkadaşlarına danışıyordu, bazan kendi görüşünden vazgeçip arkadaşlarının görüşlerini benimsiyor ve onların sorması üzerine açıklamalarını, Allah'ın emirleri olarak değil, kendi kişisel görüşleri olarak yapmakta olduğunu belirtiyordu ve çeşitli defalarca Yüce Allah'tan, içtihada başvurarak söylediği bazı sözlerinin tam tersine emirler geliyordu. Yüce Peygamber'in mübarek ağızından çıkan bu tür söz ve konuşmaların hepsi ilâhî bilgiye dayanıyordu ve hiçbiri nefsinin arzusuna dayanamıyordu ve dayanamazdı da. Şimdi, bunların vahye dayanıp dayanmadığına gelince, kendisi, bunların Allah'ın emri olmadığını açıkça ifade etmediği sürece, yahut sahabelerden görüş aldığı, yahut kendisinin bir söz söylemesi veya hareket etmesinden sonra Allah'ın bunun tersine bir emir verdiğinin dışında tüm sözleri, ilk gruba giren hususlar gibi gizli vahye dayanıyordu. Zira, Yüce Peygamber (s.a.v.) İslâm devletinin lideri ve önderi, mü'minler cemaatinin emiri ve İslâm devletinin başkanı olarak sahip olduğu mevkiye kendi kendine yahut halk tarafından değil, Yüce Allah tarafından getirilmişti ve bu görevin icaplarını getirmek amacıyla ne söylüyor veya ne yapıyorsa, Allah'ın iradesinin temsilcisi olarak söylüyor ve yapıyordu. Bu konularda kendi içtihadıyla ne söylediyse, söylediklerini ve içtihadını Yüce Allah tasvip ediyordu ve bunların hepsi Rabbinin ker. disine verdiği ilim ışığından kaynaklanıyordu. Bu sebeple nerede içti-

hadı Allah'ın beğenisinden en ufak bir şekilde uzaklaşıyorsa, orada açık vahiyle düzeltiliyordu. İçtihadlarının sadece birkaçının düzeltilmesi, diğer bütün içtihadlarının ilâhî iradeye tam uyduğunun açık bir kanıtıdır.

Üçüncü tür sözleri, Resûlullah'ın bir insan olarak dünyadaki yaşantısıyla ilgili olarak çeşitli konularda söylediği, ve peygamberlik vazifeleriyle ilgili olmayıp, peygamber olmasından önce ve sonra da yaptığı işlerle ilgiliydi. Bu gibi konularla ilgili olarak şunu hemen belirtelim ki, onun bu hususlarda kâfirlerle hiçbir kavgası veya anlaşmazlığı yoktu. Kâfirler bu hususlar ve işlerden dolayı değil, ilk iki husus yüzünden kendisinin yoldan çıktığını, dalâlet içinde olduğunun ve yanlış yola saptığını söylüyorlardı. Bunlar zaten sözkonusu olmadığı için Allahu Teâlâ'nın bu konuda bir âyet indirmesine gerek yoktu. Bu noktada bu konu bahsimizin dışında olmasına rağmen, şurası bir gerçektir ki, Resûlullah'ın mübarek ağzından, özel hayatının bu tamamen özel okunuşu hakkında bile Hak ve doğruluğun dışında bir söz çıkmazdı, aksine tüm söz ve hareketleri, Allahu Teâlâ'nın bir peygamberin ve müttakinin hayatı için kendisine bildirdiği sınırların içinde kalırdı. Böylece, vahyin ışığı bunlarda da vardı. Aynı husus bazı hadislerde Resûlullah (s.a.v.) tarafından naklolunmuştur. Müsned-i Ahmed'de Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyeti şöyledir: Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ben haktan (doğru olan bir sözden) başka bir şey söylemem." Bir sahabi, "Ya Resûlullah, siz bazan bizimle şaka da yaparsınız" dedi. Resûlullah (s.a.v.) yine buyurdu: "Ben aslında haktan başka bir şey söylemem." Müsned-i Ahmed'de ve Ebu Davud'da yer alan Hz. Abdullah bin Amr bin Âs'ın bir rivâyetine göre "Ben Resûlullah (s.a.v.)'ın mübarek ağzından çıkan her sözü, muhafaza etmek üzere kaleme alırdım. Kureyşliler beni böyle yapmaktan men'etti ve bana şöyle dediler: 'Sen her şeyi yazıyorsun, halbuki, Resûlullah (s.a.v.) bir insandır: bazan öfkeye kapılarak da bazı şeyler söylediği olur." Bunun üzerine ben yazmayı bıraktım. Daha sonra bunu Resûlullah'a anlatınca kendisi, "Sen yazmaya devam et, elinde canım olan Zât'a yemin ederek söylüyorum, ağzımdan haktan başka bir şey çıkmamıştır' diye buyurdu." (Konuyla ilgili ayrıntılı bahis için bkz. "Tefhimât" adlı kitabım, "Peygamberlik ve Bununla İlgili Hükümler" Bölümü).

عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ۝٥

5: Ona onu, en kuvvetli olan öğretti.[5]

Açıklamalar

5. Yani, ona öğreten, sizin sandığınız gibi bir insan değildir. O, bu bilgiyi doğaüstü bir kaynaktan almaktadır. "En kuvvetli olan"dan bazı kimseler, Allah'ın kastedildiğini sanmışlardır. Ancak müfessirlerin büyük çoğunluğu, bundan Hz. Cebrail (a.s.)'in kastedildiğinde birleşmiştir. Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Âişe, Hz. Ebu Hureyre, Katade, Mücahid ve Rebi'y bin Enes aynı görüştedirler. İbn Cerir, İbn Kesir, Razi ve Âlûsî v.s. de bunu benimsemişlerdir. Şah Veliyyullah ve Mevlana Eşref Ali Thanvi de Kur'ân'ın tercümelerinde bu çizgiyi benimsemişlerdir. Gerçek şu ki, Kur'ân-ı Kerim'in diğer ifadeleri de bu yöndedir. Tekvir sûresinde Yüce Allah'ın buyruğu şöyledir: "Muhakkak bu Kur'ân, çok şerefli bir elçinin getirdiği kelâmdır. Öyle elçi ki, kuvvetli ve Arş'ın sahibi katında çok itibarlıdır. Orada itaat olunandır, bir emîndir. Sizin arkadaşınız (Hz. Peygamber) bir mecnûn değildir. Onu ufukta apaçık görmüştür" (âyet: 19-23) Daha sonra Bakara sûresinin 97. âyetinde, hangi melek vasıtasıyla Hz. Peygamber'e bu bilgiler verilmişse, onun adı da verilmiştir: "Cebrail'e düşman olana de ki: "O, Kur'ân'ı önceki kitapları tasdik edici, mü'minlere rehber, hidayet ve müjde olarak Allah'ın izniyle senin kalbine indirmiştir." Bütün bu âyetler Necm sûresinin yukarıdaki âyetiyle birleştirilerek okunduğunda burada en kuvvetli öğretici olarak Allahu Teâlâ değil, Cebrail-i Emîn'in ifade edildiği anlaşılır.

Burada bazı kimseler şöyle bir tereddüde düşebilir: Cebrail-i Emin, Resûlullah'ın (s.a.v.) öğreticisi veya hocası nasıl kabul edilebilir? Bu demektir ki, o bir hocadır ve Resûlullah bir öğrenci ve bu bakımdan Hz. Cebrail'in, Hz. Peygamber'den üstün olduğu görüşü ortaya çıkar. Ama bu tereddüt ve şüphe şu bakımdan yanlıştır ki, Cebrail (a.s.) herhangi bir kişisel bilgisiyle Hz. Peygamber'e hocalık yapmıyordu ki, üstünlüğü teslim edilsin; aksine Yüce Allah onu Resûlullah'a bilgi aktarma aracı yapmıştı ve o, sadece bilgi aracı olması bakımından mecazen Resûlullah'ın hocası ve öğreticisiydi. Bu açıdan onun üstünlüğü

sözkonusu olamaz. Bu tıpkı, beş vakit namazın farz olunmasından sonra, Allahu Teâlâ'nın Cebrail (a.s.)'i Hz. Peygamber'e göndermesi ve onun iki gün boyunca ona beş vakit namazın nasıl kılındığını öğretmesi gibidir. Bu olay, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve Muvatta v.s.'de güvenilir kaynaklar tarafından anlatılmış ve bunlarda bizzat Resûlullah Cebrail'in imam olduğunu, kendisinin ise onun arkasında namaz kıldığını ifade etmiştir. Ancak bu şekilde sadece eğitim için imam yapılması onun Resûlullah'tan üstün olduğunu göstermez.

ذُو مِرَّةٍ ۖ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾

6-7: O büyük hikmet sahibidir.[6] Hemen karşısına çıktı. O yüksek ufukta idi.[7]

Açıklamalar

6. Aslında "zu-mirretin" ifadesi kullanılmıştır. İbn Abbas ve Katade bunu "güzel" ve "muhteşem" olarak tercüme etmişlerdir. Mücahid, Hasan Basrî, İbn Zeyd ve Süfyan Sevrî bunun "güçlü" anlamına geldiğini belirtmiştir. Said bin Müseyyib'e göre bunun anlamı, "hikmet sahibi"dir. Hadiste Rasûlülllah'ın bir buyruğu vardır: "La tahlüs sadakat-ül gani ve-lellezi mirretin seviyye". Burada Resûlullah, "zu-mirreti"yi sağlıklı ve organları sağlam olan anlamında kullanmıştır. Arapça deyimine göre bu kelime son derece sağduyulu, akıllı ve kâmil fikirli için kullanılır. Yüce Allah'ın burada Hz. Cebrail (a.s.) için bu geniş anlamlı kelimeyi seçmesinin sebebi, onun hem vücudu, hem aklı ve ruhu açısından en büyük güçlere sahip olmasıdır. Urduca'da herhangi bir kelime bütün bu anlamları ifade edemez; onun için biz tercümede sadece bir anlamını verdik, zira bedensel güçleri bakımından mükemmel olması daha önceki cümlede ifade edilmiştir.

7. Burada "ufuk"tan güneşin doğduğu ve gün ışığının çıktığı gökyüzünün doğu kesimi kastedilmiştir. Aynı şey Tekvir sûresinde "ufk-u mübin" olarak tanımlanmıştır. Her iki âyet, Hz. Cebrail'in ilk kez Hz. Peygamber'in önüne çıktığı zaman gökyüzünün doğu kesimini seçtiğini ortaya koyuyor. Ayrıca çeşitli güvenilir rivayetlerden de onun o sırada Allah'ın yarattığı gibi asıl şekliyle görüldüğü de anlaşılıyor. İleride bu açıklamaların yer aldığı bütün rivâyetleri nakledeceğiz.

ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾

8-9: Sonra yaklaştı ve sarktı. Araları iki yay kadar veya daha yakın oldu.[8]

Açıklamalar

8. Yani, Hz. Cebrail (a.s.) gökyüzünün üst doğu cephesinden çıktıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e doğru ilerlemeye başladı ve o kadar yaklaştı ki, üstüne asılı kaldı. Daha sonra ona sarktı ve o kadar yaklaştı ki, ikisi arasında sadece iki yay kadar (veya daha az) bir mesafe kaldı. Müfessirler genellikle, "kâb-ı kavseyn"in, "iki yay kadar" anlamına geldiğini ifade etmiştir. Ancak Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.) ve Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) kavs'i, "zira" (el) anlamında kabul etmiştir ve "kâne kâb-ı kevseyn"in anlamının, "ikisi arasında sadece iki el kadar bir mesafe" olduğunu yazmışlardır.

İkisi arasındaki mesafenin sadece iki yay veya ondan daha az olmasının anlamı konusunda da tereddüde düşülmemelidir. Yani demek değildir ki, Allahu Teâlâ, hâşâ, bu mesafeyi tesbit etmekte yanılmıştı veya bu konuda bir şüphesi vardı. Aslında bu ifade şu sebepten dolayı kullanılmıştır: Bütün yaylar aynı ölçüde olmaz, değişik ölçüdeki yayların farkı gözönünde bulundurularak böyle bir mesafe verilmiştir.

فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾

10: Allah'ın, kuluna vahyettiğini tebliğ[9] etti.

Açıklamalar

9. Arapça ifade, "Fe-avhâ ilâ abdehu mâ evhâ"dır. Bu cümlenin iki tercümesi olabilir: "Onun, kuluna vahyettiğini tebliğ etti" ve "O, (Allah), kuluna vahyettiğini vahyetti". İlk tercümeyi kabul etsek, anlamı şu olur: "Cebrail, Allah'ın, kuluna vahyettiğini tebliğ etti". İkinci tercümenin anlamı şu olur: "Allah, Cebrail vasıtasıyla, kuluna vahyettiğini vahyetti". Müfessirler bu her iki anlamı vermiştir. Ancak ilk anlam, bağlama göre daha uygundur ve bu Hz. Hasan Basrî ve İbn Zeyd tarafından naklolunmuştur. Burada şöyle bir soru sorulabilir: "Abdehu"nin

zamiri, nasıl "evhâ"nın öznesine değil de, Allah'a ait olabilir, çünkü sûrenin başından buraya kadar Allah'ın adı hiç kullanılmamıştır? Bunun cevabı şudur: Daha önce açıkça belirtilsin veya belirtilmesin, nerede zamirin mercii, mahsus bir kişiye ait olduğu, konuşmanın seyrinden açıkça belli oluyorsa, orada zamir kendiliğinden ona ait oluyor. Bunun çeşitli örnekleri bizzat Kur'ân-ı Kerim'de vardır. Meselâ, Allah'ın buyruğu var: Şüphesiz biz onu Kadir gecesinde indirdik". Burada Kur'ân-ı Kerim'den açıkca hiç sözedilmemiştir, ancak konuşmanın seyrinden "onu" zamirinin merciinin "Kur'ân" olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka yerde şöyle denilmiştir: "Eğer Allah, insanları, yaptıkları kötü amelleri yüzünden cezalandırmaya başlasaydı, sırtında hiçbir canlıyı sağ bırakmazdı." Bu cümleden önce veya sonra yeryüzünden hiç bahsedilmemiştir, ancak bağlam ve konuşma biçiminden, "sırtında" kelimesinin "yeryüzü" için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yasin sûresinde şöyle denilmiştir: "Biz ona şiir ilmini öğretmedik, şairlik de ona yakışmaz". Bu cümleden önce veya sonra da Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in adı anılmamıştır; ancak konuşma biçiminden ilgili zamirlerin kendisine ait olduğu belli olmaktadır. Rahman sûresinde şöyle denilmiştir: "Üzerinde olan her şey fânidir". Bundan önce ve sonra da dünya veya yeryüzünden sözedilmemesine rağmen onun kastedildiği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde Vâkıa sûresinde şöyle buyurulmaktadır: "Biz onları yepyeni bir yaratılışla yaratırız". Burada da cennetteki kadınlardan açıkça hiç bahsedilmemesine rağmen "hunna" zamirinin kendilerine döndüğü açıkca görülmektedir. Böylece, "evhâ ila abdehu"nun anlamının "Cebrail, Allah'ın kuluna vahyetti" veya "Allah, Cebrail vasıtasıyla kendi kuluna vahyetti" olması gerekir.

مَا كَذَبَ ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ﴿١١﴾

11: Resûlün kalbi, gördüğüne yalan katmadı.[10]

Açıklamalar

10. Yani, Resûlullah (s.a.v.) uyanık iken ve gün ışığında geçirdiği bu tecrübeden sonra bunun bir bakış hatası, hayal veya cin ve şeytan'ın bir hilesi olduğunu düşünmedi. O, bu meleğin Cebrail (a.s.) olduğu ve getirdiği mesajın, Allah tarafından inen bir vahiy olduğu konusunda herhangi bir şüpheye veya tereddüde kapılmadı.

Şimdi bu noktada bir soru aklımıza gelebilir: Hz. Peygamber (s.a.v.) geçirdiği bu olağanüstü tecrübe hakkında neden herhangi bir şüpheye veya vesveseye kapılmadı. Neden bir an için duraklayıp gördüklerinin doğru olup olmadığını araştırmadı? Neden gördüklerinin sadece bir rüya, hayal, görüntü, Şeytan'ın bir hilesi veya başka bir şey olduğunu sanmadı. Bu soruyu gözden geçirdiğimiz zaman, Resûlullah'ın (s.a.v.) herhangi bir kuşkuya kapılmamasının beş nedeni ortaya çıkar. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi, bu olayın meydana gelişinin dış etkenleri bunun doğru olduğunu gösterir nitelikte idiler. Resûlullah (s.a.v.) bu tecrübeyi karanlıkta, murakabe, uyku veya dalgınlıkta yaşamamıştı, aksine şafak sökü yordu ve kendisi tamamıyla uyanıktı. Hava açıktı ve her tarafta aydınlık vardı. Resûlullah (s.a.v.) gün ışığında ve dünyanın herhangi bir şeyini görebileceği şekilde Cebrail'i görmüştü. Nasıl ki, gündüz bir insan nehir, dağ, insan, hayvan veya evi gördükten sonra herhangi bir şüpheye kapılmaz, Resûlullah (s.a.v.) da gözlerinin iyi görmediği kanaatine varmadı.

İkincisi, Resûlullah (s.a.v.)'in iç dünyası da başından geçen bu tecrübeyi doğrular nitelikte idi. Resûlullah (s.a.v.) tamamıyla uyanık, ayık, akıl zihin ve hislerinin yerinde olduğu bir sırada olup bitenleri görmüştü. Zihni açıktı, kafasında başka bir şey yoktu ve daha önce böyle bir gözlem veya tecrübe ile karşı karşıya kalmamıştı. Bu hâlet-i ruhiyede Resûlullah'ın, gözlerinin gördüğü bir şeye şüphe etmesine gerek yoktu.

Üçüncüsü, Resûlullah (s.a.v.)ın gördüğü kişi de mükemmel ve muhteşemdi. Bu kişi öylesine göz alıcı, çekici, temiz, yakışıklı, parlak ve göz kamaştırıcıydı ki, Resûlullah (s.a.v.) kendisini hiçbir zaman aklına getirmemişti. Bu, onun tahmin ettiği ve hayal ettiğinden daha güzel ve çekici bir kişiydi. Hiçbir cin veya şeytan böylesine mükemmel bir şekle giremezdi. Bu, olsa olsa bir melek olmalıydı. Hz Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben Cebrail'i gördüm, öyle ki, sanki 600 kolu vardı". (Müsned-i Ahmed). Başka bir rivayette İbn Mes'ud bu ifadeyi daha da açıyor ve diyor ki: "Cebrail'in kolu bütün ufuğu kaplayacak kadar büyüktü". Kur'ân-ı Kerim'de Cenab-ı Allah da Cebrail (a.s.)'i "Şedîdü'l-Kuvva" (bünyesi, kuvvetli) ve "Zu-mirretin" olarak tarif etmiştir.

Dördüncüsü, Resûlullah'ın gördüğü varlığın getirdiği mesaj ve tali-

mat da onun gerçek olduğunu kanıtlıyordu. Resûlullah'ın bu varlık vasıtasıyla aldığı dünya ve kainat ile ilgili bilgi daha önceden kendisi tarafından bilinmiyordu, hatta bunun bir tasavvuru bile aklında yoktu. Bu bakımdan kendi bilgi ve düşüncelerinin böyle bir varlık şeklinde ortaya çıktığı şüphesinin uyanması için bir sebep yoktu. Aynı şekilde, bu bilginin şeytan veya hemcinslerinden geldiği de düşünülemezdi. Zira, bir şeytan insanları şirk ve kötülükten men'eden mesajı nasıl getirebilir? Bir şeytan, insanların Allah'a inanmasını, âhireti düşünmesini, Cahiliyye'in örf ve âdetlerini terketmesini, ahlâk ve fazilete önem verilmesini nasıl isteyebilir?

Beşinci ve en önemli neden de şuydu: Cenab-ı Allah bir insanı peygamberlik makamına getirdikten sonra kalbinden her türlü vesvese, şüphe ve kuşkuyu çıkarır ve yerini güven ve inançla doldurur. Bu durumda bir peygamber ne görüyor ve ne duyuyorsa, onların şekli ve mahiyeti hakkında herhangi bir tereddüde ve kuşkuya düşmez. Bir peygamber Allah tarafından gelen her emir ve talimatı bütün açık kalpliliğiyle kabul eder. Bu emir ve talimat ilham ve vahiy şeklinde de olabilir ve gözle görülür bir gerçek gibi de. Bu durumlarda bir peygamber, şeytanın her türlü müdahale ve fitnesinden mahfuz olduğundan emin olur. Kendisine gelen emir ve talimatın Rabbinden geldiğine yüzde yüz emin olur ve bu hususta herhangi bir yanılgıya imkan olmadığını bilir. Nasıl ki bir balık kendisinin suda yüzebileceğinden, bir kuş havada uçabileceğinden ve insan kendisinin insan olduğundan emin olur, bir peygamber de Allah vergisi hissiyle kendisinin peygamber olduğuna inanır. Bir peygamber bir an için bile kendisini yanlış olarak peygamber sandığını düşünmez.

أَفَتُمَارُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً
أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾

12-15: Şimdi siz, onun gördüğü şeye karşı kendisi ile mücadele mi edeceksiniz? Yemin olsun ki, onu bir defa gördü. Sidretü'l-münteha yanında. Cennetü'l-me'vâ onun yanındadır.[11]

Açıklamalar

11. Burada Hz. Cebrail'in Resûlullah (s.a.v.) ile asıl şekliyle görüştüğü ikinci buluşmasına temas edilmiştir. Buluşma yerinin adı "Sidretü'l-Müntehâ" olarak verilmiştir. Ayrıca, bunun "Cennetü'l-Me'va"ya yakın olduğu kaydedilmiştir. Sidre Arapça'da hünnap veya lotus ağacına denir. Münteha da sıranın sonu anlamındadır. "Sidretü'l-münteha"nın sözlük anlamı böylece, "uç noktada veya sıranın sonunda bulunan hünnap veya lotus ağacı"dır. Allâme Âlûsî, "Ruhu'l-Me'ani" isimli eserinde bunun açıklamasını şöyle yapmıştır: "Burada dünyaların bütün ilmi son buluyor ve bundan sonra ne varsa onları ancak Allah biliyor". Hemen hemen aynı açıklamayı İbn Cerir kendi tefsirinde ve İbn Esir "en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser" adlı kitabında yapmışlardır. Bizim için bu maddeler âleminin son sınırında hünnap veya lotus ağacının nasıl olduğunu bilmemiz mümkün değildir. Bunlar aslında Allah'ın kainatının, bizim aklımızın eremeyeceği sırlarıdır. Her ne olursa olsun, bu ağacın mahiyetini açıklamak için insanların dilinde "sidre"den daha uygun bir kelime yoktu ve bunu Cenab-ı Allah aynen Hz. Peygamber'e (s.a.v.) tanımlamış oldu.

"Cennetü'l-Me'vâ"nın sözlük anlamı, "oturulacak yer olan Cennet"tir. Hz. Hasan Basrî'nin dediği gibi, bu Cennet, âhirette iman ve takvâ sahiplerinin ikâmetgâhı olacaktır. Hasan Basrî yukarıdaki âyetleri tefsir ederken sözkonusu cennetin göklerde olduğunu ifade etmiştir. Katade'ye göre ise Cennet, şehitlerin ruhlarının yerleşeceği yerdir, ve âhirette herkesin gideceği Cennet değildir. İbn Abbas (r.a.) da aynı ifadede bulunuyor ve diyor ki, âhirette iman sahiplerine verilecek Cennet göklerde değil, yerdedir.

إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾

16-17: O vakit sidre örtüldüğü şey ile örtülmüştü.[12] Gözü, gördüğünden ne kamaştı, ne kaydı.[13]

Açıklamalar

12. Yani, bu nûr veya tecellinin şânı ve keyfiyeti anlatılmayacak kadar muhteşemdi. Bu öyle tecelliler idi ki, ne insan bunları tasavvur edebilir, ne de insan dili ifade edebilir.

13. Yani, bir yandan Resûlullah (s.a.v.) öylesine soğukkanlı ve kendine hakimdi ki, bu kadar olağanüstü tecellileri görmesine rağmen gözleri kamaşmadı ve bütün soğukkanlılığıyla önündeki şeyi görmeye devam etti. Diğer yandan, Resûlullah'ın sabrı, metaneti ve ciddiyeti öylesine güçlüydü ki, dikkatini ve ilgisini, uğruna çağırılmış olduğu amaç ve hedeften bir an bile ayırmadı. Resûlullah (s.a.v.) hâşâ acemi ve şaşkın bir seyirci gibi etrafında varolan sayısız nesne ve ilgi çeken şeylerin seyrine dalmadı. Resûlullah olgun ve deneyimli bir kişi gibi davrandı ve asıl amaç ve hedefini bir an bile unutmadı. Bunu şöyle bir misal ile açıklayabiliriz: Bir kişi, büyük ve debdebeli bir imparatorun huzuruna çıkma fırsatını buluyor, ve orada, rüyasında bile göremediği bazı muhteşem ve büyüleyici şeyleri görüyor. Şimdi bu kişi cahil, görgüsüz ve sarayın âdâbını bilmiyorsa, imparatorun huzuruna çıkınca şaşkın bir ördeğe dönecek, kendini kaybedecek ve her türlü adâbı bir yana bırakıp divan ve sarayın ihtişamını seyretmeye başlayacaktır. Ancak olgun, geniş meşrepli, sarayın adâbını bilen ve ciddi biriyse oraya varınca ne şaşacak ne de etrafı seyretmeye başlayacaktır, aksine büyük bir soğukkanlılıkla selâm ve saygısını sunacaktır ve oraya neden çağırılmış olduğunu ciddi ciddi anlamaya ve öğrenmeye çalışacaktır. İşte Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) bu metaneti ve ciddiyeti burada övgüye değer bulunmuştur.

لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰ ۝

18: And olsun ki, Rabbinin alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü.[14]

Açıklamalar

14. Bu âyet gösteriyor ki, Resûlullah (s.a.v.), Allahu Teâlâ'yı değil, O'nun belli başlı âyet veya işaretlerini gördü. Bağlama ve burada anlatılanlara dikkat edilirse, Resûlullah'ın bu ikinci buluşmasının, ilk buluşmasında gördüğü aynı varlıkla olduğu anlaşılır. Bu demektir ki, bu bölümün başında belirttiğimiz gibi, Resûlullah'ın ilk defa ufukta gördüğü ve kendisine iki yaylık mesafeye kadar yaklaşmış olan varlık Allah değildi. Aynı şekilde Resûlullah'ın (s.a.v.) Sidret'ül-Münteha'da gördüğü varlık da Allah değildi. Bu her iki yerde Resûlullah (s.a.v.) Allah'ı

gerçekten görmüş olsaydı, burada ondan mutlaka açık seçik bir şekilde bahsedilirdi. Zira, olayın ehemmiyeti ve azameti bunu gerektirirdi. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Musa'nın hikayesi anlatılırken, kendisinin Allah'ı görmek istediği ve kendisine şu cevap verildiği kaydedilmiştir: "Beni katiyyen göremezsin" (A'raf: 143). Görüldüğü gibi, bu şeref Hz. Musa'ya verilmemişti. durum böyle iken, Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçekten Yüce Allah'ı görme şerefine nail olsaydı, bunun için açık ve kuvvetli ifade kullanılırdı. Ne var ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) Allah'ı gördüğü Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir yerde anlatılmamıştır. Hatta, İsra sûresinde de Mirâc'dan sözedilirken Resûlullah'a (s.a.v.) sadece bazı âyetler gösterildiği kaydedilmiştir. Yukarıdaki âyette de benzeri bir ifade kullanılarak, "Rabbinin alâmetlerinin en büyüğünden bir kısmını gördü" denilmiştir.

Bu nedenle, aslında Resûlullah'ın (s.a.v.) Allah'ı görüp görmediği konusunun tartışılmasına hiç gerek kalmıyor. Aynı şekilde Resûlullah'ın (s.a.s) Allah'ı mı, yoksa Cebrail'i (a.s.) mi gördüğünün tartışılması için herhangi bir sebep kalmıyor. Fakat bu hususta tartışmaya yolaçan bazı hadislerin ifadeleridir. Biz bu hadisleri buraya sıra ile aktarıyoruz:

(1) Hz. Âişe (r.a.)'nın rivâyetleri:

Buhari, Kitab'üt-Tefsir'de Hz. Mesrûk'un Hz. Âişe'ye şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Anneciğim, Hz. Peygamber (s.a.v.) Rabbini görmüş müydü?" Hz. Âişe dedi ki: "Senin bu sorun benim tüylerimi diken diken etti. Sen bunu nasıl unutabilirsin ki, şu üç şeyi iddia eden herkes asılsız iddiada bulunmuş olur? (Hz. Âişe sözkonusu üç şeyden ilkinin şu olduğunu belirtti:) "Muhammed (a.s.)'in, Rabbini gördüğünü kim iddia ediyorsa yalan söylüyordur." Bundan sonra Hz. Âişe (r.a.) şu âyetleri okudu: "Gözler onu görmez" ve "Hiçbir insan Allah ile kelâm edecek mevkiye sahip değlidir. Ama, vahy veya perde arkasından veya Allah'ın izniyle vahy getiren bir melek vasıtasıyla olanlar hariç".

Bu hadisin bir kısmı Buhari, Kitab'üt-Tevhid, Bölüm 4'de de yer almıştır. Buhari'nin Kitabu Bid'ül-Halk'ta naklettiği Mesrûk'un rivayetinde deniliyor ki: "Ben (Mesrûk) Hz. Âişe'nin bu sözlerini dinledikten sonra, 'Peki, o zaman Allah'ın şu buyruğunun anlamı nedir?' diye sordum. 'Sümme denâ fetedellâ fekâne kâbe kavseyni vedna'. Hz. Âişe dedi ki: "Bundan Cebrail kastedilmiştir. O her zaman Resûlullah'ın (s.a.v.) ya-

nına insan şeklinde gelirdi. Ama bir defasında asıl şekliyle göründü ve o zaman o bütün ufku kaplamıştı".

Müslim, Kitab'ül-İman, "Fi zikr-i sidretül müntehâ" bölümünde Hz. Âişe ile Mesrûk'un bu konuşması daha etraflıca yer almıştır ve bunun en önemli bölümü şudur: Hz. Âişe (r.a.) dedi ki: "Muhammed'in (s.a.v.), Rabbini gördüğünü iddia eden kişi Allahu Teâlâ'ya büyük bir iftirada bulunur". Mesrûk diyor ki: "Ben yere çömelmiştim. Bu sözü dinledikten sonra doğruldum ve şöyle dedim: 'Ümmü'l-mü'minin, bu hususta acele etmeyin. Allahu Teâlâ bunları söylememişmidir?: ve lekad re'ahû bil'ufuk'il mübini ve lekad reâhu nezleten uhra". Hz. Âişe dedi ki: "Bu meseleyi ümmetten ilk önce ben Rasûlüllah'a (s.a.v.) sormuştum.Resulullah demişti ki, 'O, Cebrail idi. Ben onu, Allah'ın onu yarattığı şekil ile bu iki defadan başka görmedim. bu iki defasında onu gökten indiğini ve büyük varlığının gökle yer arasındaki bütün boşluğu doldurduğunu gördüm.'

İbn Merduyye'nin naklettiği Mesrûk'un rivayetinin kelimeleri şunlardır: Hz. Âişe (r.a.) buyurdu: "Resûlullah (s.a.v.)'e, Rabbini görüp görmediğini soran ilk kişi bendim. Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki;"Hayır, ben sadece Cebrail'in gökten indiğini gördüm.'

(2) Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivâyetleri:

Buhari, Kitab'üt-Tefsir, Müslim, Kitab'ül-İman ve Tirmizi, "Tefsir" bölümlerinde Zirr bin Hubeyş'in rivâyetine göre Hz. Abdullah bin Mes'ud, "fekâne kâbe kavseyni ev ednâ"nın tefsirini şöyle kaydetmiştir: Resûlullah (s.a.v.) Cebrail (a.s.)in 600 kanadı olduğunu gördü. Müslim'in ikinci rivâyetinde "mâ kezebel âfuâdu mâ reâ" ve "lekad reâ min âyâtı Rabbih î-l kübrâ"nın tefsirini, yine Zirr bin Hubeyş, Hz. Abdullah bin Mes'ud'a dayanarak nakletmiştir.

Müsned-i Ahmed'de Hz. Abdullah bin Mes'ud'un bu tefsiri, Zirr bin Hubeyş'in yanısıra Abdurrahman bin Yezid ve Ebu Vail tarafından naklolunmuştur. Bunun yanısıra Müsned-i Ahmed'de Zirr bin Hubeyş'in iki rivâyeti daha naklolunmuştur ki, Hz. Abdullah bin Mes'ud bunlarda şu ifadeyi kullanıyor: "Resûlullah (s.a.v.) buyurmuştur ki: Ben Cebrail'i Sidretü'l Münteha'da gördüm, onun 600 kanadı vardı." Aynı ifadeleri taşıyan bir başka rivâyet Müsned-i Ahmed'de Şakîk bin Seleme tarafından naklolunmuştur. Bunda kendisi Hz. Abdullah bin

Mes'ud'un şöyle dediğini kaydetmiştir: Resûlullah (s.a.v.) derdi ki, "Ben Cebrail'i asıl şekli ile Sidret'ül-Münteha'da görmüştüm".

(3) Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyeti:

'Ata bin Ebi Rebâh, Hz. Ebu Hureyre'ye, "lekad reâhu nezleten uhrâ"nın mânâsını sordu. Hz. Ebû Hureyre dedi ki: "Resûlullah (s.a.v.) Cebrail'i görmüştü" (Müslim, Kitab-ül İman)

(4) Hz. Ebû Zer'in rivâyetleri:

Hz. Ebu Zer Gıfarî'nin iki rivâyeti, Abdullah bin Şakîk vasıtasıyla İmam Müslim'in hadis kitabında yer almıştır. Bunlardan birinde Hz. Ebu Zer'in Resûlullah'a (s.a.v.) şunu sorduğu kaydedilmiştir: "Siz Rabbinizi görmüş müydünüz? Resûlullah (s.a.v.) da şu cevabı vermişti: "Nurun ennâ erahû". İkinci rivâyettte de Hz. Ebu Zer'in sorusu üzerine Resûlullah'ın (s.a.v.)'in şöyle buyurduğu belirtilmiştir: "ra'eytu nûran". Resûlullah (s.av.)'in ilk sözlerinin anlamını İbnü'l Kayyim, "Zâdü'l-Meâd"da şöyle açıklamıştır: "Benim ve Rabbimim rüyeti arasında nûr vardı". İkinci deyimin anlamı da şudur: "Ben Rabbimi değil, sadece nûrunu gördüm".

Nesaî ile İbn Ebi Hâtim, Hz. Ebu Zer'in sözlerini şöyle nakletmiştir: Resûlullah (s.a.v.) Rabbini gönlüyle görmüştü, gözleriyle değil".

(5) Hz. Ebu Musa el-Eş'arî'nin rivâyeti:

Müslim, "Kitab'ül-İman"da Hz. Ebu Musa el-Eş'ari'nin şu rivâyeti yer almıştır: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Allahu Teâlâ'ya hiçbir mahlûkun bakışı ulaşamamıştır".

(6) Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyeti:

Müslim'in rivâyetine göre Hz. Abdullah bin Abbas sözkonusu âyetlerin tefsirini yaparken şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v.) Rabbini iki defa kalbiyle görmüştür". Bu rivayet Müsned-i Ahmed'de de yer almıştır.

İbn Merduyye, 'Ata bin Ebi Rebâh'a dayanarak Hz. Abdullah bin Abbas'ın şu sözlerine yer vermiştir: "Resûlullah (s.a.v.) Allahu Teâlâ'yı gözleriyle değil kalbiyle görmüştü."

Nesaî'de İkrime, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir: Allah'ın Hz. İbrahim'e (s.a.v.) "halîl" ünvanını vermesine, Hz. Mûsa ile konuş-

masına ve Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) kabul buyurmasına mı hayret ediyorsunuz? (Hakim bu rivayeti nakletmiş ve bunun doğru olduğunu söylemiştir).

Tirmizi'de yer alan Şa'bî'nin rivayetine göre İbn Abbas bir mecliste şöyle dedi: "Allahu Teâlâ kendi rü'yetini ve kelâmını Resûlullah (s.a.v.) ile Hz. Mûsa arasında dağıtmıştır. Allah, Hz. Musa ile ilk defa konuştu ve Muhammed'e (s.a.v.) iki defa göründü". Hz. ibn Abbas'ın işte bu rivayetini dinledikten sonra Hz. Mesrûk, Hz. Âişe'ye gitti ve kendisine şu soruyu yöneltti: "Muhammed (s.a.v.) Rabbini görmüş müydü?" Hz. Âişe dedi ki, "sen öyle bir şey söyledin ki, tüylerim diken diken oldu". Bundan sonra Hz. Âişe ve Mesrûk arasında geçen konuşmayı daha önce naklettik.

Yine Tirmizi'de Hz. İbn Abbas'ın naklettiği diğer rivayetlerden birinde şöyle denilmiştir: Resûlullah (s.a.v.) Allahu Teâlâ'yı görmüştü. Başka bir rivayette ise Resûlullah'ın (a.s.) Allah'ı iki defa gördüğü kaydedilmiştir. Üçüncü rivayette ise Resûlullah'ın (s.a.v.) Rabbini kalbiyle gördüğü açıklanmıştır.

Müsned-i Ahmed'de yer alan Hz. İbn Abbas'ın bir başka rivayeti şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki, ben Rabb-im Tebâreke Teâlâ'yı gördüm". İkinci rivâyette şöyle denilmiştir: Resûlullah buyurdu: "Bu gece Rabbim en güzel şekliyle bana geldi." Bu demektir ki, Resûlullah (s.a.v.) rüyasında Cenab-ı Allah'ı görmüştür.

Taberani ve İbn Merduyye, İbn Abbas'ın şu rivayetini nakletmişlerdir: "Resûlullah, Rabbini iki defa gördü. Birincisinde gözleriyle, ikincisinde de kalbiyle".

(7) Muhammed bin Ka'bu'l-Kurazî'nin rivayeti:

Muhammed bin Ka'bu'l Kurazî'nin rivayetine göre Resûlullah'a (s.a.v.) sahabeler sordular: "Siz Rabbinizi gördünüz mü?" Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Ben onu iki defa kalbimle gördüm" (İbn Ebi Hatim). Bu rivayeti İbn Cerir kendi ifadesiyle verirken Resûlullah'ın (a.s.) şöyle dediğini kaydetmiştir: "Ben onu gözlerimle değil, kalbimle iki defa gördüm."

(8) Hz. Enes'in rivayeti:

İmam Buhari, "Kitabü't -Tevhid"de Mi'rac vaka'sını anlatırken Hz.

Enes bin Malik'in bir rivayetini şöyle nakletmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) Sidretü'l-Müntehâ'ya varınca Rabbul-izzet'e yaklaştı ve öylece kaldı. Öyle ki aralarında iki yaylık, hatta daha az bir mesafe vardı. Daha sonra Allah'ın Resûlullah'a vahyettiği emirler arasında 50 vakit namaz kılmak da vardı".

Ne var ki bu rivâyetin senedine ve metnine yapılan itirazların yanısıra, en büyük itiraz da bunun Kur'ân-ı Kerim'in ifadelerine tamamen aykırı olmasıdır. Zira, Kur'ân-ı Kerim'de iki ayrı rü'yetten bahsedilmiştir. Bunların ilki ufukta cereyan edendi ki, bundaki yaylık mesafe sözkonusu idi. İkincisi ise Sidretü'l- Münteha yakınlarında meydana geldi. Ancak bu rivayet bu her iki rü'yeti karıştırıp bir rü'yet haline getirmiştir. Onun için, sırf Kur'ân-ı Kerim'e aykırı olması nedeniyle reddedilecek niteliktedir. (Bu hususta İmam Hattâbî, Hafız İbn Hacer, İbn Hazm ve Hafız Abdulhak'ın itirazları dikkate değerdir).

Yukarıda naklettiğimiz diğer rivâyetlere gelince, bunların en kuvvetlisi, Hz. Abdullah bin Mes'ud ile Hz. Âişe (r.a.) ninkidir. Zira, bu her iki değerli sahabe de bizzat Resûlullah'ın (s.a.v.) ifadesiyle, her iki defa da, Allah'ı değil, Cebrail'i gördüğünü açıklamışlardır. Bu rivâyetler, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesine de uygundur. Ayrıca, Hz. Ebû Zer Gıfarî ile Ebu Mûsa el-Eş'arî'nin rivayetleriyle de uyum halindedir. Buna karşılık, Hz. İbn Abbas'ın olduğu belirtilen ve hadis kitaplarında yer alan rivayetlerde tutarsızlık ve çelişki açıkca görülmektedir. Şöyle ki, bazı yerlerde Resûlullah'ın (s.a.v.) her iki defa Allah'ı kendi gözleriyle gördüğü kaydedilmiş, ama, bazı yerlerde ikisinin de bir kalp tecrübesi olduğu açıklanmıştır. Yine bazı rivayetlerde rü'yetin birinde kalben, birinde de gözlerle olduğu belirtilmiş, bazı diğer rivayetlerde hiçbir rü'yetin gözlerle olmadığı beyan olunmuştur. Ayrıca bu rivayetlerden hiçbirinde Resûlullah'ın kendi ifadesine yer verilmemiştir. Bunlarda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sözleri geçtiği zaman da Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki rü'yetine temas edilmemiştir. Buna ilâveten, bir rivayetten anlaşılıyor ki, rü'yetlerin ikisi de uyanıklık ve ayıklık halinde değildi. Bu nedenle, yukarıdaki iki âyetin tefsiri yapılırken Hz. İbn Abbas'ın rivayetlerine güvenilmelidir. Aynı şekilde, Muhammed bin Ka'bü'l-Kurazi'nin rivayetlerinde de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ifadeleri yer almakla beraber bunlarda bu ifadeleri duyan sahabelirin isimleri açıklanmamıştır. Ayrıca, bu rivayetlerden birinde Resûlullah'ın (s.a.v.) gözleriyle herhangi bir rü'yette bulunmadığı da kaydedilmiştir.

أَفَرَءَيْتُمُ اللَّٰتَ وَالْعُزَّىٰ ۝ وَمَنَوٰةَ الثَّالِثَةَ الْأُخْرَىٰ ۝

19-20: Bana haber verin ki, Lât ve Uzza'ya mı tapıyorsunuz? Diğer üçüncüsü olan Menât'a mı ibadet ediyorsunuz?[15]

Açıklamalar

15. Yani, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) size vermekte olduğu vaaz, telkin ve öğretileri siz doğru yoldan çıkma ve yanlış yola sapma olarak nitelendiriyorsunuz. Halbuki, bu konudaki bilgiler kendisine Allahu Teâlâ tarafından verilmektedir ve Allah, ona, haklarında size tanıklık ettiği bütün gerçekleri gözleriyle göstermiştir. Siz kendiniz düşünün, sizin inatla bağlı kalmak istediğiniz akide ve inançlar ne kadar saçma ve tutarsızdır ve buna karşılık, size doğru yolu göstermekte olan şahsa muhalefet etmekle siz kime zarar veriyorsunuz? Bu hususta, Mekke, Taif, Medine ve Hicaz çevresinde insanların en çok taptığı üç tanrıçadan özellikle sözedilmiştir. Bu hususta kendilerine şöyle bir soru yöneltilmiştir: Siz herhangi bir zaman aklınızı kullanıp yer ve gökteki tanrısal işlerde bu tanrıçaların en küçük bir payı olduğunu düşünmüş müsünüz? Yada, bunların Âlemlerin Rabbiyle herhangi bir akrabalığı olduğuna ihtimal vermiş misiniz?

Lât'ın merkezi Taif'ti. Beni Sakîf ve tanrıçaya öylesine bağlıydı ki, Yemen valisi Ebrehe, fillerin de bulunduğu ordusuyla Mekke'ye yürüdüğü sırada bu tanrıçanın putunu korumak ve düşman ordularının kendisine hiçbir zarar vermeden Kâbe'ye gitmesini sağlamak amacıyla kendilerine ellerinden gelen yardımı verdiler. Halbuki, bütün Araplar gibi, Beni Sakîf de, Kâbe'nin, Allah'ın evi olduğuna inanırdı. Lât'ın anlamı konusunda âlimler arasında ihtilaf vardır. İbn Cerir Taberî'nin araştırmalarına göre Lât, Allah kelimesinin müennesidir. Yani, "Allahün" kelimesi erkeği, "Allahatün" kelimesi de dişisini ifade eder. Zemahşerî'ye göre Lât kelimesinin kökü "levâ" ve "yelvî"dir, ki dönmek ve birinin önünde eğilmek anlamına gelir. Müşrikleri buna ibadet ettiği, önünde eğildiği ve tavâf ettiği için kendisine lât denilmiştir. İbn Abbas ise buna "Latt" derdi ve bunun "Letteyeliktü" kökünden geldiğine inanırdı. Bu kelimeler, bulaştırmak, bulandırmak ve batırmak anlamına gelir. İbn Abbas ile Mücâhid, Lât'ın aslında Taif yakınlarında tepe ve

kayalıklarda yaşayan bir kişi olduğunu ve oradan gelip geçenlere yiyecek ve içecek verdiğini, öldükten sonra da kendisi için bir anıt dikildiğini beyan etmişlerdir. Gerçi bu beyan, İbn Abbas ve Mücahid gibi çok değerli zâtlarındır, ama bunu kabul etmekte tereddütlüyüz. Bunun iki nedeni vardır: Birincisi, Kur'ân-ı Kerim'de sözkonusu puta veya heykele Latt değil, Lât denilmiştir. İkincisi, Kur'ân-ı Kerim Lât ve diğer iki tanrının kadın olduğunu belirtiyor, oysa İbn Abbas ile Mücahid'in rivayetlerine göre erkek oldukları anlaşılıyor.

Uzza'nın kökü izzet (namûs, iffet)'tir. Dolayısıyla, Uzza, "izzetli" veya namuslu ve şerefli demektir. Bu Kureyş kabilesinin en büyük tanrıçasıydı. Mabedi, Mekke ile Taif arasında Nahle vadisinde Hürâz mevkiinde idi. Beni Haşim'in müttefikleri olan Beni Şeyban bu tanrıçanın koruyucularıydı. Kureyş ve diğer aşiretlere mensup olanlar bu tanrıçaya ibadet ediyor, dilek ve istekte bulunuyorlardı. Ayrıca, her türlü armağan veriyor ve kurban kesiyorlardı. İbn Hişam'ın rivâyetine göre, Ebu Uheyye ölüm döşeğinde son nefesini verirken Ebu Leheb ziyaretine gitti. Baktı ki, Ebu Uhuyye ağlıyor, sebebini sordu: "Ebu Uheyye, nedir bu senin halin? Ölümden mi korkuyorsun?" diye sorusunu yöneltti. Ebu Uheyye dedi ki, "Vallahi, Ebu Leheb, ben ölümden korkmuyorum. Beni üzen, benden sonra Uzza'nın bakımının yapılıp yapılmayacağıdır". Ebu Leheb de dedi ki,: "Arkadaş, sen canını üzme, bu tanrıçaya ibadet ve korunması senin hayatına bağlı değildir". Ebu Uheyye bunun üzerine rahat nefes aldı ve sükûnet içinde son nefesini verdi.

Menât tanrıçasının mâbedi Mekke ile Medine arasında, Kızıldeniz sahilinde Kudeyd mevkiinde idi. Bu tanrıçaya özellikle Beni Huza'a, Evs ve Hazrec'e mensup olanlar bağlıydı. Bu tanrıça için hac ve tavaf yapılırdı ve kurbanlar kesilirdi. Hac mevsiminde, hacılar Kâbede Beytullah'ı tavaf ettikten sonra Arafat ve Mina'ya gider ve oradan Menât'ı ziyaret etmeye giderlerdi. Bu tanrıçayı tavâf etme niyetini önceden yapmış olanlar ise Safa ve Merve arasında koşmazlardı.

أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذًا
قِسْمَةٌ ضِيزَىٰ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمَّيْتُمُوهَا أَنتُمْ وَآبَاؤُكُم مَّا

أَنزَلَ اللَّهُ بِهَا مِن سُلْطَانٍ ۚ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى
الْأَنفُسُ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُم مِّن رَّبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾

21-23: Erkek sizin, dişi O'nun mu?[16] O takdirde bu insafsız bir taksimdir. Bu putlar, sizin ve babalarınızın uydurdukları isimlerden başka bir şey değildir. Allah, bunun için bir hüccet indirmedi.[17] Onlar, ancak zanna ve nefislerinin istediğine tabi' olurlar.[18] Halbuki kendilerine, Rablerinden bir hidayet gelmiştir.[19]

Açıklamalar

16. Yani, bu tanrıçaları, Âlemlerin Rabbi, Allah'ın kızları ilan etmişsinizdir ve bu saçma sapan inancı üretirken, kız sahibi olmayıp kendileriniz için bir şerefsizlik sayıp kendinize erkek evlât istediğiniz halde Allah'ın evlâtları olarak bu kızları seçiyorsunuz!

17. Yani tanrı ve tanrıçalar dedikleriniz ne tanrıçalardır ne tanrılar; ne tanrısal bir özellik taşıyorlar ne de tanrısal yetkilerden herhangi bir nasip almışlardır. Siz kendi kendinize bunları Allah'ın kızları ilan etmiş, tanrıçalar olarak seçmişsiniz ve Allah'ın saltanatında ortak olduklarını ileri sürüyorsunuz. Halbuki, bütün bu iddialarınızı ispatlamak için sizde Allah'ın herhangi bir delili veya belgesi yoktur.

18. Başka bir deyişle, onların doğru yoldan yanlış yola sapmalarının iki temel nedeni vardır: (1) Onlar bir akide veya dini seçmek için hakikatın bilgisine hiç ihtiyaç duymazlar;aksine kıyas, tahmin ve zanna itibar ederler ve bunları öyle benimserler ki, sanki hakikat ta kendileridir. (2) Onlar aslında bu yolu kendi nefislerine ve isteklerine uyarak seçmişlerdir. Onlar istiyorlar ki, dünyada onların işlerini halleden bir mabud olsun ve eğer ahiret gerçekten varsa, orada kendilerini bağışlama lûtfunda da bulunsun; ama kendileri için helâl ve haram yasağını koymasın ve herhangi bir ahlâk kuralı da belirlemesin. İşte bu nedenle, onlar peygamberlerin gösterdiği biçimde Tek Allah'a kulluk etmeye yanaşmaz ve sadece kendi uydurdukları sahte tanrı ve tanrıçalara ibadet etmekten hoşlanırlar.

19. Yani her çağda peygamberler Allahu Teâlâ tarafından bu sa-

pık kimselere gerçeği anlatmaya çalışmışlardır ve şimdi Muhammed Mustafa (s.a.v.) da gelip kendilerine, kainatta saltanatın kimin olduğunu açıklamaktadır.

أَمْ لِلْإِنسَٰنِ مَا تَمَنَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ ٱلْءَاخِرَةُ وَٱلْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَم مِّن مَّلَكٍ فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ لَا تُغْنِى شَفَٰعَتُهُمْ شَيْـًٔا إِلَّا مِنۢ بَعْدِ أَن يَأْذَنَ ٱللَّهُ لِمَن يَشَآءُ وَيَرْضَىٰٓ ﴿٢٦﴾ إِنَّ ٱلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِٱلْءَاخِرَةِ لَيُسَمُّونَ ٱلْمَلَٰٓئِكَةَ تَسْمِيَةَ ٱلْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾

24-27: Yoksa insana her temenni ettiği şey mi var? Âhiret de dünya da Allah'ındır. Göklerde nice melekler vardır ki, Allah izin vermedikçe ve Ona razı olmadıkça hiç kimseye şefaatları fayda vermez.[21] Âhiret gününe iman etmeyip, meleklere dişi isim takarlar.[22]

Açıklamalar

21. Yani, sahte mabudlarınızın şefaatı şöyle dursun, tüm melekler bile bir araya gelip kimse için şefaatçı olamazlar. Uluhiyetin tüm yetkileri Allah'ın elindedir. Allah'ın izin vermediği ve tavsiyeleri dinlemeyi kabul etmediği bir kimse için melekler bile tavsiyede bulunmaya cesaret edemezler.

22. Yani aptallıklarından biri, Allahu Teâlâ'ya tavsiye ve torpilde bulunma gücüne bile sahip olmayan bu çaresiz melekleri mabûd ilan etmeleridir. İkinci aptallıkları da bunları kadın ve dişi saymaları ve Allah'ın kızları olarak görmeleridir. Bütün bu cehalete kapılmalarının temel sebebi ahireti tanımamalarıdır. Ahirete inansalardı hiçbir zaman bu tür sorumsuzca sözler söylemezlerdi. Ahireti inkar etmeleri onları, sonları konusunda kaygısız ve vurdum-duymaz yapmıştır ve zannediyorlar ki, Allah'a iman etmek veya etmemek ya da binlerce tanrıya inanmak hiçbir şey değiştirmez, çünkü bu inançların hiçbirinin iyi veya kötü sonucu dünyadaki hayatta görülmez. Allah'ı inkar edenler olsun, müşrikler yahut muvahhidler (tevhide inananlar) olsun, herkesin işi yürüyor ve herkes yaşıyor. Herkes hastalanıyor ve iyileşiyor, herkes iyi ve

kötü günler geçiriyor. Onun için, onlara göre insan birini mabud kabul etse veya etmese,ya da birçok mabud edinse veya edinmese, bunlar o kadar ciddi veya önemli şeyler değildir. Onlara göre hak ile bâtıl arasındaki nihai karar bu dünyada verileceği ve bu dünyadaki sonuçlara bağlı olacağı için sorun o kadar önemli değildir. Çünkü bu dünyada bir akide ne kesin şekilde doğru sabit oluyor ne de yanlış. Onun için, bu insanlar için bir akideyi kabul etmek ve diğerini reddetmek tamamıyla keyiflerine bağlı bir şeydir.

وَمَا لَهُم بِهِۦ مِنْ عِلْمٍ ۖ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا ٱلظَّنَّ ۖ وَإِنَّ ٱلظَّنَّ لَا يُغْنِى مِنَ
ٱلْحَقِّ شَيْـًٔا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَن مَّن تَوَلَّىٰ عَن ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا
ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُم مِّنَ ٱلْعِلْمِ ۚ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ
بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِۦ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ ٱهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾

28-30: Halbuki onların, bu hususta bir bilgisi yoktur. Onlar, ancak zanna tabi oluyorlar.[23] Zan ise, haktan hiçbir şey ifade etmez. Onun için (ey habibim) sen, zikrimizden yüz çevirenden[24] yüz çevir.[25] Onların[26] ilimden erişebildikleri derece budur.[27] Şüphesiz Rabbin, yolundan sapanlar ile hidayet bulanı daha iyi bilir.

Açıklamalar

23. Yani, herhangi bir kaynaktan, dişi ve Allah'ın kızları olduğunu öğrendikten sonra değil, sadece tahmin ve kıyaslarıyla meleklerle ilgili bu akideyi benimsemişlerdir ve bunlar için tapınaklar ve dergâhlar inşa edip putlarına tapıyor, onlara dilek istekte bulunuyor, dua ve ibadet ediyor, adak adıyorlar.

24. Burada "zikr" kelimesi birçok anlam taşımaktadır. Bundan hem Kur'ân, hem nasihat kastedilmiş olabilir; ya da sadece Allah'ın zikri olabilir; yani onun adının bile anılmasına tahammül etmeyenler.

25. Yani onun peşine düşme ve onu yola getirmek için vaktini harcama. Çünkü böyle bir kişi Allah'a tapmaya dayalı, dünyanın maddi yarar ve çıkarlarından daha yüksek amaç ve değerlere çağıran ve asıl gayesi, âhiretteki ebedî felâh, başarı ve mutluluk olan bir dâveti kabul

etmek istemeyecektir. Bu tür maddeci, çıkarcı ve Allah'tan bıkmış bir kişi için zamanını ve enerjini harcayacağına Allah'ın adını anmaya hazır ve dünyaya tapma hastalığına kapılmamış kişilere dikkatini çevir.

26. Bu cümle, konuşmaya biraz ara verip daha önce söylenen sözlere açıklık getirmek üzere söylenmiştir.

27. Yani bu insanlar dünya ve bunun yararlarından öteye bir şey düşünemiyorlar, bu nedenle, kendileri için zaman ve enerji harcamak gereksizdir.

وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ أَسَاءُوا بِمَا
عَمِلُوا وَيَجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا بِالْحُسْنَىٰ ﴿٣١﴾

31: Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ındır.[28] Sonunda kötülük işleyenleri emellerine mukabil tecziye; iyilik edenleri de daha güzeli ile mükafatlandıracaktır.[29]

Açıklamalar

28. Başka bir deyişle, bir kişinin yoldan sapmış veya doğru yolda olduğuna ilişkin karar ne bu dünyada verilecektir, ne de bu karar insanların keyfine bırakılmıştır. Bu konudaki karar sadece Allah'a aittir. Ancak Yüce Allah gökler ve yerin hakimidir ve ancak O, dünyadaki insanların takip ettikleri yollardan hangisinin hidâyet ve hangisinin dalâlet yolu olduğunu biliyor. Onun için, bu müşrik Araplar ve Mekkeli kâfirler, senin (Hz. Muhammed'in) doğru yoldan çıkmış ve kötü yola sapmış olduğunu iddia ediyor ve kendi Cahiliyye'lerinin hak ve hidayet yolu olduğunda ısrar ediyorlarsa bunları hiç önemseme.

29. Buradan daha önceden yapılan konuşmaya tekrar devam ediliyor. Yani, aradaki cümleyi hesaba katmazsak konuşma şöyle olur: "... Sadece dünya hayatını isteyen kimselerden yüz çevir. Sonunda kötülük işleyenleri emellerine mukabil tecziye, iyilik edenleri de daha güzeli ile mükafatlandıracaktır."

الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ
كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ ۚ إِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ ۚ
هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَإِذْ أَنْتُمْ أَجِنَّةٌ فِي بُطُونِ
أُمَّهَاتِكُمْ ۖ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ ۖ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَىٰ ﴿٣٢﴾

32: Büyük günahlardan[30] ve fuhşiyattan[31] kaçınıp, ancak bazı küçük kusurlarda bulunanların[32] hatalarını (Allah) mağfiret eder. Rabbinin mağfireti geniştir.[33] Sizi topraktan yarattığı ve sizin analarınızın karnında cenin halinde olduğunuz zamandan beri hallerinizi çok iyi bilendir. Nefsinizi tezkiye etmeyin. O, ittika edenin kim olduğunu daha iyi bilendir.

Açıklamalar

30. Açıklama için bkz. Teflhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, dipnot: 53.

31. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-En'am, dipnot: 130, en-Nahl, dipnot: 89.

32. Asıl kelimeler, "illâ allememâ"dır. Arapça'da "lamam" veya "lemem" kelimesi bir şeyin küçük bir miktarı, hafif etkisi, sadece yakınlığı veya kısa bir süre kalışı için kullanılır. Meselâ, "elemme bil-mekan" denilir, yani o kişi filan yerde çok kısa bir süre kaldı veya oraya şöyle bir uğradı; "elemme bitta'ame", o kişi çok az yemek yedi; "behi lememun", onun aklından bir zoru var veya o biraz kaçıktır. Bu kelime bir kişinin fiili işlemek üzere olduğu için kullanılır. Ferra Arapların şöyle cümleler kullandığını belirtmiştir: "darabehu mâ lemem-ül katl" (Filan şahıs, onu öldüresiye dövdü". "elemme yef'el" de, "filanca şahıs bu işi işlemeye yaklaşmış veya işlemek üzere imiş" anlamına gelir. Şair şöyle der: "elemmet fehiyyet summe kâmeti feveddeet" (o bir an için geldi, selâm verdi ve gitti".

Bu gibi kullanışlar nedeniyle tefsir sahiplerinden bazıları, "lemem"den küçük veya hafif günahlar kastedildiğini ifade etmiştir. Bazıları, bunun anlamının, insanın fiilen büyük bir günah işlemek üzere olduğu,ama işlemediği, olduğunu söyler. Bazıları ise kısa bir süre için günaha girdikten sonra tövbe eden biri için kullanır. Yine bazıları,

bundan, insanın bir günahı düşünmesi, işlemek istemesi veya yeltenmesine rağmen fiilen herhangi bir adım atmamasının kastedildiğini ifade eder. Bu hususta sahabeler ile tabiinin ifadeleri şöyledir:

Zeyd bin Eslem ve İbn Yezid'in dediği ve Hz. Abdullah bin Abbas'ın da katıldığı söz şudur: Bundan, İslâm'dan önce Cahiliyye döneminde insanların işlediği, ancak İslâm'ı kabul ettikten sonra bıraktığı günahlar kastedilmiştir.

İbn Abbas (r.a.)'ın ikinci bir sözü var ki, buna Hz. Ebu Hureyre (r.a.), Amr bin Âs, (r.a.) Mücahid, Hasan Basrî ve Ebû Salih de katılmıştır: Bundan, insanın büyük bir günaha kısa süre için girmesi yahut bir fuhşu bırakması kastedilmiştir. Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) Mesrûk ve Şa'bî'nin buyurduğu ve Hz. Ebu Hureyre ve Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.)'dan güvenilir rivâyetlerle naklolunan söz şudur: Bundan insanın büyük bir günahı işleme haline girmesi ve bu hususta ilk aşamaları geçmesi, ancak son aşamada durması kastedilmiştir. Meselâ diyelim ki, bir kişi hırsızlık yapmak niyetiyle evinden çıkıyor, ama hırsızlık yapmaktan vazgeçiyor; yahut, bir yabancı kadın (nikâhında olmayan bir kadın) ile sevişiyor, ama fiilen zina işlemiyor.

Hz. Abdullah bin Zübeyr, İkrime, Katade ve Dahhâk diyorlar ki, bunlar, dünyada hiç cezaları belirlenmeyen ve âhirette de azab gerektirmeyen veya bu hususta herhangi bir ilahî uyarı bulunmayan küçük günahlardır.

Said bin Müseyyib diyor ki, bundan günahı akla getirmek, ancak günahı fiilen işlememek kastedilmiştir.

Sahabeler ile tabiînin değişik tefsir ve yorumları işte böyle kaydedilmiştir. Daha sonraki müfessirler ile imam ve fakihlerin çoğu, bu âyet ile en-Nisa sûresinin 31. âyetinin günahları iki büyük gruba, yani, "kebâir" (büyükler) ve "segâir"e (küçükler) açıkça ayırdığında ittifak etmişlerdir. Ayrıca, bu âyetler insanlara, kendilerinin kebâir ve fuhşiyât't'tan kaçınmaları halinde Yüce Allah'ın da onların küçük günahlarını görmezlikten geleceği umudunu vermektedir. Bazı tanınmış âlimler hiçbir günahın küçük olmadığını ve Allah katında günahlı olmanın zâten büyük bir günah olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak İmam-ı Gazalî'nin (r.a.) buyurduğu gibi, büyük ve küçük günahlar arasındaki fark inkâr edilemez, zira, şeriat ilminin elde edildiği bütün kaynaklar bunu böyle göstermektedir.

Şimdi büyük ve küçük günahlar arasındaki farkların ne olduğu ve hangi tür günahların büyük ve hangilerinin küçük olduğu sorusuna gelince, bizim güvendiğimiz ve riayet ettiğimiz ölçüler şudur: "Kitab ve sünnetin herhangi bir nass-ı sarihiyle haram kılınan, yahut Allah ve Resûlünün onun için dünyada herhangi bir ceza tayin ettiği, yahut onun için âhirette azap verileceğini belirttiği, yahut onu işleyenleri lânetlediği ya da onu işleyenlere azabın geleceği haberini verdiği her fiil, günah-ı kebire, yani büyük günahtır". Bu tür günahların dışında hangi fiiller şeriat açısından tasvip edilmiyorsa onlar segâir, yani küçük günahlar tarifine giriyor. Öyle ki, büyük bir günah ile ilgili ilk aşamaları geçmek de, o günah fiilen işlenmediği sürece büyük günah değildir. Ancak, küçük bir günah dini tahkir, tazyif ve küçültmek ve Allah'a karşı küstahça ve kibirli bir inatla dikilmek amacıyla yapılır ve bunu işleyen, bunu kötülük olarak belirlediği şeriata hiç aldırış etmezse, büyük günah oluveriyor.

33. Yani, küçük günahların affedilmesinin sebebi, bu günahların günah sayılmaması değil, Allahu Teâlâ'nın kendi kullarının işleri konusunda dar görüşlü ve en küçük hareketlerini cezalandırma gibi bir davranışının olmamasıdır. Eğer kullar iyilik yolunu seçer ve büyük günahlar ile fuhuşlardan kaçınırlarsa, Yüce Allah onların küçük günahlarına bakmayacaktır ve sonsuz rahmeti yüzünden onları affedecektir.

أَفَرَءَيْتَ ٱلَّذِى تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰٓ ﴿٣٤﴾ أَعِندَهُۥ عِلْمُ ٱلْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰٓ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يُنَبَّأْ بِمَا فِى صُحُفِ مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَٰهِيمَ ٱلَّذِى وَفَّىٰٓ ﴿٣٧﴾

33-37: Haktan yüz çevireni gördün mü? Biraz verdi, gerisi için cimrileşti.[34] Gaybın ilmi onun yanındadır da kendisi mi görüyor?[35] Yoksa, Mûsa'nın Kitabında (Tevrat) beyan olunmadı mı? Ve ahdine vefa eden İbrahim'in sahifeleri ile.[36]

Açıklamalar

34. Burada Kureyş'in önde gelen reislerinden Velid bin Mugire'ye işaret edilmiştir. İbn Cerir Taberî'nin rivâyetine göre bu şahıs önce Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dâvetini kabul edip Müslüman olmaya niyetlenmişti, ancak müşrik olan arkadaşı niyetini duyunca, "Vallahi, sen ata-

ların dinini terketme, eğer sen âhiretteki azaptan korkuyorsan, bana şu kadar para verceksin, ben sana söz veriyorum, bu paranın karşılığında sana olan azabı ben çekerim" dedi. Velid bu öneriyi kabul etti ve Allah yoluna girmek üzere iken bundan caydı. Ancak, arkadaşına vermeye söz verdiği paranın da bir kısmını verdi. Bu olaya işaret etmenin amacı Mekkeli kâfirlere, âhiret konusunda kaygısızlıkları ve din hakkındaki cehaletleri yüzünden ne çok cahilliklere ve aptallıklara kapıldıklarını anlatmaktır.

35. Yani, onun bu davranışının kendisine yararlı olacağını kesinlikle biliyor mu? Birinin ahiret azabından böyle bir şekilde kurtulabileceğine ihtimal veriyor mu?

36. İleride, Hz. Mûsa ile Hz. İbrahim'in (s.a.v.) sahifelerinde yer alan öğretilerin özeti verilmiştir. Hz. Mûsa'nın kitabından Tevrât kastedilmiştir. Hz. İbrahim (a.s.)'ın sahifelerine gelince, bunlar artık dünyada bulunmuyor. Yahudiler ile Hıristiyanların kutsal kitaplarında da bunlardan hiç sözedilmiyor. Sadece Kur'ân-ı Kerim'in iki yerinde Hz İbrahim'in sahifelerinde yer alan bazı öğretilerinden kısaca sözedilmiştir. Bir burası, bir de el-A'la sûresinin son âyetlerinde.

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ۝ وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ۝

38-39: Doğrusu, hiçbir günahkâr, diğerinin günâhını yüklenemez.[37] İnsana, ancak çalıştığı vardır.[38]

Açıklamalar

37. Bu âyet üç ilke veya usulü ortaya koyuyor: (1) Herkes kendi amelinden veya yaptıklarından sorumludur. (2) Bir kişinin yaptığı bir işin sorumluluğu, işlenişinde bir rolü olmadığı sürece başka birine yüklenemez. (3) Bir kişi istese de, başka bir kişinin yaptıklarının sorumluluğunu üstlenemez. Ayrıca, kendisinin yerine başka bir kişi ceza çekmeye hazır olduğu için asıl suçlu affedilemez.

38. Bu buyruktan da üç ilke veya kural ortaya çıkar: (1) Herkes kendi yaptıklarının karşılığını bulur. (2) Bir kişinin yaptıklarının karşılığı başkasına verilmez; ama şu şartla ki, o işlerde onun da payı vardır (3) Bir kişi, çalışmadan ve uğraşmadan herhangi bir karşılık bulamaz.

Bu üç kuralı bazı kimseler, dünyanın ekonomik işlerine yanlış bir şekilde uygulamaya kalkışıyor ve bundan, hiçbir kimsenin, kazandığı kâr veya alınteriyle elde ettiği kazancın dışında hiçbir şeyin yasal sahibi olmayacağı sonucunu çıkarıyor. Ancak böyle bir açıklama ve yorum Kur'ân-ı Kerim'in ortaya koyduğu çeşitli kural, yasa ve emirle çelişki içindedir. Örneğin, miras ve verâsetle ilgili yasayı ele alalım. Buna göre ölen bir kişinin terekesinden birçok kişi pay alıyor ve yasal varisleri kabul ediliyor. Bilindiği gibi, miras kimsenin kazancı olmaz. Onun için, yukarıdaki kural sıkı sıkıya uygulanmaya başlanırsa, ölen babasının malında pay sahibi olan süt emen mirasçı bir bebeğin, bu mirası alın teriyle kazandığı söylenemez. Aynı şekilde, zekât ve sadakalar ile ilgili emirler mevcuttur ki, hiçbir emek vermemeleri halinde, şer'î ve ahlâkî hakları ve haklı alıcıları olarak birçok kişi, başka bir kişinin malından pay alırlar. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir âyetini ele alarak, bundan, bizzat Kur'ân'ın diğer âyetleri ve öğretileri ile ruhuna aykırı olan bir sonuç çıkarmak yanlıştır.

Bazı kimseler ise bu kuralların âhiretle ilgili olduğunu farz ederek şöyle bir soru yöneltirler: "Bu kurallara göre bir kişinin amelleri başka bir kişi için herhangi bir biçimde yararlı olabilir mi? Ve bir kişinin, kendi yaptıklarının ecrini (karşılığını) başkasına devretmesi mümkün müdür? Ve bir kişi başka bir kişinin yerine veya onun için bir amel işlerse, o kişi tarafından kabul edilebilir mi?" Eğer bu soruların cevabı olumsuzsa "isâl-i sevab" (bir işin sevabını başkasına iletmek) ve "haccı bedel" (birinin yerine başkasının hac farizasını ifa etmesi) yasak sayılacaktır, hatta başkasının hakkında mağfiret duası da anlamsız olacaktır. Çünkü bu dua da, hakkında dua edilen kişinin bir kazancı değildir. Ama, böylesine aşırı ve katı görüş Mu'tezile'nin dışında Müslümanların herhangi bir grubu tarafından ileri sürülmemiştir. Sadece Mu'tezile, bir kişinin emeği ve çabasının başkaları için hiçbir şekilde yararlı ve kârlı olamayacağına inanıyorlardı. Buna karşılık Ehl-i Sünnet, Kur'ân'dan sabit olduğu için, bir kişinin duasının başkaları için yararlı olacağında ittifak etmişlerdir. Sevapların iletilmesi ve başkalarının yaptığı sevaplı ve iyi işten yararlanma konusunda genelde değil, sadece ayrıntılarda görüş ayrılıkları vardır.

(1) "İsâl-i sevab"ın tanımı şudur: Bir kişinin, herhangi bir iyi amel isledikten sonra Allah'a dua etmesi ve bunun ecri ve sevabının başka

bir kişiye ihsan olunmasını istemesi. Bu hususta İmam Malik ile İmam Şafiî'nin görüşü şudur: Temel olarak bedensel ibadetler, örneğin, namaz, oruç ve Kur'ân okuma v.s.'nin sevabı başkalarına gitmez; ama malî ibadetler, örneğin sadaka, veya hem malî hem bedensel ibadetler, örneğin haccın sevabı başkalarına ulaşabilir, zira asıl olan bir kişiye özgü amellerin başkalarına yararlı olmamasıdır. Ancak sahih hadislere göre sadakanın sevabı başkalarına iletilebileceği ve hac da başkalarının yerine yapılabileceği için sevabın başkalarına iletilmesi kuralını bu çerçeve içinde kabul edebiliriz. Buna karşılık Hanefî mezhebinin görüşü şudur: İster namaz, ister oruç, Kur'ân okuma, zikir, sadaka veya hac ve umre olsun, bir insan bütün iyi amellerinin sevabını başkalarına hibe edebilir. Bunun delili şudur: Nasıl ki, bir kişi çalışıp emek verdikten sonra patronundan, ücretinin tamamını veya bir bölümünü başka bir kişiye vermesini isteyebiliyor, iyi bir amel işledikten sonra da Allah'a dua ederek karşılığının başka bir kişiye verilmesini rica edebilir. Bu hususta bazı iyi amelleri müstesna sayma ve bazı diğer amellerle ilgili sınır getirmenin tutarlı bir nedeni yoktur. Aynı husus birçok hadislerde doğrulanmıştır:

Buhari, Müslim, Müsned-i Ahmed, İbn Mâce, Taberâni Müstedrek ve İbn Ebî Şeybe'de, Hz. Âişe, Hz. Ebu Hureyre, Hz. Cabir bin Abdullah, Hz. Ebu Râfi', Hz. Ebu Talha Ensarî, ve Ebu Huzeyfe bin Useyd el-Gıfarî'nin ittifak ettiği rivâyet yer almıştır ki, şöyledir: Resûlullah (s.a.v.) iki buzağı satın alarak bunlardan birini kendi ve ailesi ve diğerini ümmeti adına kurban etti.

Müslim, Buhari, Müsned Ahmed, Ebu Davud ve Nesaî'de yer alan Hz. Âişe'nin (r.a.) bir rivâyeti şöyledir: Bir kişi Resûlullah'a (s.a.v.) dedi ki: "Annem âniden vefat etti. Kanaatime göre ölmeden önce konuşabilseydi mutlaka sadaka verilmesini isterdi. Şimdi ben onun adına sadaka verirsem ona ecri olur mu?" Resûlullah buyurdu: "Evet".

Müsned-i Ahmed'de Hz. Abdullah bin Amr bin Âs'in bir rivayetine göre dedesi Âs bin Vâil Cahiliyye döneminde 100 deveyi adak olarak kurban etmeye karar vermişti. Amcası Hişam bin Âs kendi payına düşen 50 deveyi kurban etti. Hz. Amr bin Âs Resûlullah'a (s.a.v.) sordu, "Ben ne yapayım?" Resûlullah (s.a.v.) şu cevabı verdi: "Eğer baban tevhidi kabul etmiş idiyse, sen onun adına oruç tut ya da sadaka ver, bu her ikisi onun için faydalı olacaktır".

Müsned-i Ahmed, Ebu Davud, Nesaî ve İbn Mâce'de yer alan Hz. Hasan Basrî'nin rivâyetine göre Hz. Sa'd bin Ubade (r.a.) Resûlullah'a sordu: "Annem vefat etmiştir, onun için sadaka verebilir miyim?" Resûlullah, "evet" diye cevap verdi. Aynı ifadeler taşıyan diğer rivâyetler de Hz. Âişe, Hz. Ebu Hureyre, ve Hz. İbn Abbas tarafından Buhari, Müslim, Müsned-i Ahmed, Nesai, Tirmizi, Ebu Davud ve İbn Mâce v.s'de yer almıştır. Bu rivâyetlerde Resûlullah'ın (s.a.v.) ölü adına sadaka verilmesine izin verdiği ve bunun ölü için faydalı olduğunu ifade ettiği kaydedilmiştir.

Dârekutni'de bir kişinin Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) yanına gelip "Ana-babama, hayatta oldukları sırada hizmet ettim, ölmelerinden sonra nasıl hizmet edeyim?" diye sordu. Hz. Peygamber buyurdu: "Ölmelerinden sonra, sen kendi namazınla beraber onlar için namaz kılarsan ve kendi oruçlarınla beraber onlar için oruç tutarsan, bu da bir hizmettir". Dârekutni'de bir başka rivâyet Hz. Ali (r.a.) tarafından naklolunmuştur ki buna göre Resûlullah (s.a.v.), "Bir mezarlıktan geçmekte olan bir kişi 11 defa 'Kul-huvallahi ehad' okuyup ecrini ölenlere iletirse, oradaki bütün ölülere o ecir verilecektir" diye buyurmuştur.

Birbirlerini teyid eden bunca rivâyet, bir kişinin sevabının başka bir kişiye veya kişilere iletilmesinin sadece mümkün olmadığını, ayrıca her türlü ibadet ve iyi amellerin sevabının da iletildiğini ve bu hususta ameller arasında herhangi bir ayırım yapılmadığını açıkça göstermektedir. Ancak bu hususta şu dört noktaya dikkat etmek gerekmektedir:

Birincisi, ancak tamamıyla Allah için ve şeriat kurallarına uygun olarak yapılan bir amelin sevabı başkalarına iletilebilir. Allah'ın dışındakiler için veya şeriat kurallarına aykırı olarak işlenen bir amel için başkalarına sevap iletmek şöyle dursun, onu işleyene bile verilmez.

İkincisi, Allah katında sâlihler olarak misafir edilenlere bağışlanan sevap elbette ulaşacaktır, ancak orada birer suçlu ve tutuklu olarak bulunanlara ulaşması beklenemez. Armağan edilen sevap Allah'ın misafirlerine ulaşacaktır, ama Allah'ın mahkumlarına ulaşması umut edilemez. Eğer bir kişi suçlu veya mahkumlara yanlışlıkla sevabı iletmiş olursa, bu sevap boşa gitmeyecektir, aksine asıl gönderene dönecektir. Tıpkı, gönderilen havalenin herhangi bir sebeple alıcıya ulaşamaması halinde gönderene döndüğü gibi!

Üçüncüsü, "isâl-i sevab" mümkündür, ama "isâl-i azâb" değil. Yani, bir kişinin iyi amel işleyip ecrini başkasına göndermesi mümkündür, ancak günah işleyip azabı göndermesi ve ona ulaşması mümkün değildir.

Dördüncüsü, iyi amelin iki yararı vardır: (1) İşleyenin ruhu ve ahlâkına olan ve dolayısıyla, Allah katında da cezaya layık olan sonuçları ve etkileri. (2) Allahu Teâlâ'nın bir mükafât olarak ona verdiği ecri. Sevabın başkalarına iletilmesinin birinci değil ikincisiyle ilgisi vardır. Bunun misâli, bir kişinin beden terbiyesiyle güreşi öğrenmesi ve bu hususta ustalaşması gibidir. Yani, bu hususta elde ettiği güç ve ustalık onun kişiliğine özgüdür; başkalarına devredilemez. Aynı şekilde diyelim ki, bir hükümdarın sarayında veya devlete ait bir kuruluşta belli bir görevi var ve bir güreşçi olarak maaş alıyor. Bu maaş da ancak kendisine verilecektir ve başka kimseye verilmeyecektir. Ancak hükümdar veya devletin, onun hizmetinden memnun olup ona verdiği ikramiye veya ödül için kendisi diyebilir ki, bunun bir kısmı veya tamamı hocasına, anne-babasına yahut başkalarına devredilsin. Aynı şey iyi ameller için de geçerlidir. Bunların manevî yararları devredilmeyeceği gibi cezaları da başkalarına iletilemez. Ancak bunların ecir ve sevapları konusunda kişi Allah'a dua ederek akrabaları, yakınları ya da kendisine iyilik yapmış başkalarına devretmesini rica edebilir. İşte bu sebeple, buna "isâl-i ceza" (cezaların devri) değil, "isâl-i sevâb" (sevabın devri) denilir.

(2) Bir kişinin çalışma ve uğraşının başka bir kişi için yararlı olmasının ikinci şekli, insanın ya kendi arzusu ya da başkasının isteği ve ricası üzerine onun için iyi bir amel işlemesi, ya da onun arzusu veya isteği olmaksızın, onun adına, aslında onun yapması gereken ama herhangi bir sebepten dolayı yapamadığı bir ameli işlemesidir. Bu hususta Hanefî fakihler ibadetin üç çeşidi olduğunu ifade etmiştir: (1) tamamen bedensel, meselâ namaz. (2) tamamen malî, meselâ zekât, (3) hem bedensel, hem malî, meselâ, hac. Bunlardan birinci çeşit ibadetler için vekâlet geçerli değildir. Meselâ, bir kişi başka bir kişiye vekâlet ederek namaz kılamaz. İkinci çeşit ibadetlerde vekâlet olabilir. Meselâ, bir koca, karısının mücevherlerinin zekâtını çıkarabilir. Üçüncü çeşit ibadetlerle ilgili olarak vekâlet için şu şart getirilmiştir: Adına herhangi bir fiil veya ibadet yapılan kişi, farizasını kendi yapmaktan geçici ola-

rak değil, daimi biçimde âciz ise ona vekâleten o iş yapılabilir. Meselâ; bir kişi adına hac, ancak o kişinin hac yapmaktan tamamen âciz olması, gelecekte de yapmasına imkan olmaması halinde yapılabilir. Malikî ve Şafiî mezhebin görüşü budur. Ancak İmam Malik, "hacc-ı bedel" için şu şartı koşmuştur: Eğer bir baba, oğluna, ölümünden sonra onun adına hac (hacc-ı bedel) yapabileceğini vasiyet etmişseyapabilir, aksi takdirde yapamaz. Ancak bu hususta hadislerde şu kesin ve açık hüküm yer almaktadır. Bir babanın imalı sözü, vasiyeti veya ricası olsun veya olmasın, oğlu onun adına hac farizasını yerine getirebilir.

İbn Abbas'ın (r.a.) bir rivâyetine göre His'em kabilesinin bir kadını Resûlullah (s.a.v.)'e dedi ki, "Babam çok yaşlandığı sırada hac farizasını yerine getirme emri almıştır; oysa o deveye binemez." Hz. Peygamber (s.a.v.) dedi ki; "O zaman, onun adına sen hac yap". (Buhari, Müslim, Ahmed, Tirmizi, Nesai). Hemen hemen aynı ifadeyi taşıyan bir rivâyet de Hz. Ali (r.a.) tarafından naklolunmuştur. (Ahmed, Tirmizi).

İbn Abbas'ın rivâyetine göre Cuheyne kabilesine bağlı bir kadın gelip Resûlullah'a (s.a.v.) dedi ki, "Annem hac farizasını yerine getirmeye niyet etmişti, ama öldü. Şimdi ben onun adına hac yapabilir miyim?" Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Annen geride borç bırakmış olsaydı, onu ödemez miydin? Siz aynı şekilde Allah'ın size olan hakkını da yerine getirin; ve Allahu Teâlâ, kendisine verilen sözlerin yerine getirilmesini daha çok hakediyor." (Buhari, Nesai). Buhari ve Müsned-i Ahmed'de yer alan bir başka rivâyete göre bir adam gelip kızkardeşi hakkında da benzeri bir sual sordu ve Resûlullah (s.a.v.) yine aynı cevabı verdi.

Bu rivâyetler parasal ve bedensel karma ibadetlerin vekâleten yapılabileceğini açıkça göstermektedir. Salt bedensel ibadete gelince, bazı hadisler bu tür ibadetlerin de vekâleten yapılması için bazı gerekçeleri ortaya koymuştur. Örneğin, İbn Abbas'ın (r.a.) bir rivâyetine göre Cuheyne kabilesine ait bir kadın Resûlullah'a sordu: "Annem oruç tutmaya niyetlenmişti, ama niyetini tamamlayamayıp öldü, ben onun için oruç tutabilir miyim?" Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "Evet, onun için oruç tutabilirsin" (Buhari, Müslim, Ahmed, Nesai, Ebu Davud). Hz. Bureyde'nin bir rivayeti şöyledir: Bir kadın gelip annesi hakkında dedi ki: "Onun bir ay (başka bir rivâyete göre iki ay) oruç tut-

ması gerekiyordu. Benim onun yerine oruç tutmam mümkün olabilir mi?" Resûlullah (s.a.v.) ona da aynı tavsiyede bulundu. (Müslim, Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud). Hz. Âişe'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kişi ölmüş ve arkasında tutması gereken oruçları bırakmışsa, Velisi onun adına oruç tutsun" (Buhari, Müslim, Ahmed, Bezzâr'ın rivâyetinde sözler şöyledir: "Velisi isterse onun adına oruç tutabilir"). İşte bu hadislere dayanarak Ehl-i Hadis ve İmam Evza'î ve Zahiriyye, bedensel ibadetlerin de vekâletten yapılabileceği görüşündedirler. Ancak İmam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafiî ve İmam Zeyd bin Ali'nin fetvâsına göre bir ölü için, yani onun adına, oruç tutulamaz. İmam Ahmed, İmam Leys ve İshâk bin Rahaviye ise bunun ancak ölü o ibadete niyetlendiği ve yapamadığı takdirde vekâleten yapılabileceğine karar vermişlerdir. Vekâlete karşı çıkanların delili şudur: Hangi hadislerden gerekçeleri ispatlanıyorsa onların râvileri bile bunlara aykırı fetvâ vermişlerdir. İbn Abbas (r.a.)'ın fetvâsını Nesai şu sözlerle nakletmiştir: "Kimse kimsenin adına namaz kılmasın, oruç tutmasın". Hz. Âişe (r.a.)'nin fetvâsı, Abdurrezzak'ın rivâyetine göre şöyledir: "Ölüleriniz adına oruç tutmayın, aksine fakirlere yemek yedirin". Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.)'in fetvâsı da Abdurrezzak vasıtasıyla şöyle naklolunmuştur: "Ölüler adına oruç tutulmasın". Bunlardan anlaşılıyor ki, ilk önce bedensel ibadetler için vekâlete izin verilmişti, ancak gelen son emirle yasaklandı. Yoksa, daha önce Resûlullah (s.a.v.)'tan bu gibi hadisleri nakledenler sonra bunların aleyhine nasıl fetvâ verebilirlerdi?

Bu hususta şu nokta da unutulmamalıdır ki, herhangi bir farizanın vekâletinin yerine getirilmesi ancak kendileri farzları yerine getirmek isteyip ancak herhangi bir sebepten dolayı bunu yapamayanlara yararlı olabilir. Ne var ki, bir kişi, mali ve bedensel durumuna göre müsait olmasına rağmen hac yapmaktan kasten kaçınmış ve bu farzı yerine getirmeyi aklına bile getirmemişse, onun için ne kadar "hacc-ı bedel" yapılırsa yapılsın yararlı olmayacaktır. Bu tıpkı, bir kişinin başka bir kişiden borç alıp yemesi ve ölünceye kadar kendisine ödemeyi aklına getirmemesi gibidir. Böyle bir kişinin vârisleri, öldükten sonra borcunu kuruşu kuruşuna ödeseler bile, borç yiyen biri olarak damgalanmaktan kurtulamayacaktır. Bir borçlu, sadece hayatta olduğu sürece borcunu ödemek istediği, ancak herhangi bir sebepten dolayı

ödeyemediği takdirde, borcunun başkası tarafından ödenmesiyle kurtulmuş olacaktır.

وَأَنَّ سَعْيَهُۥ سَوْفَ يُرَىٰ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ يُجْزَىٰهُ ٱلْجَزَآءَ ٱلْأَوْفَىٰ ﴿٤١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ
ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿٤٢﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٤٣﴾ وَأَنَّهُۥ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا ﴿٤٤﴾
وَأَنَّهُۥ خَلَقَ ٱلزَّوْجَيْنِ ٱلذَّكَرَ وَٱلْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِن نُّطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾

40-46: Ve çalışmanın karşılığı ilerde görülecektir.[39] Sonra, lâyıkıyla en değerli mükafat verilecektir. Şüphesiz, son gidiş Rabbinedir. Muhakkak ki, güldüren de O'dur, ağlatan[40] da. Öldüren de, dirilten de hiç şüphesiz O'dur. Gerçekten erkeği ve dişiyi iki çift yaratan O'dur. Rahme dökülen, bir menidir.[41]

Açıklamalar

39. Yani, âhirette insanların amelleri değerlendirilecektir ve kimin ne yapıp geldiğine bakılacaktır. Bu cümle önceki cümleden hemen sonra buyurulduğu için önceki cümlenin âhiretteki ceza ve ödül ile ilgili olduğu ve bunu bu dünya için ekonomik bir kural olarak sunan kişilerin görüşünün doğru olmadığı kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir âyetinden, hem bağlama aykırı, hem Kur'ân'ın diğer ifade ve hükümlerine ters düşen bir anlamı çıkarmak doğru olamaz.

40. Yani, sevinç ve üzüntü her ikisinin nedenleri O'nun tarafından hazırlanır. İyi ve kötü talihin bağlantısı O'nun elindedir. Eğer biri rahat ve mutluluk elde etmişse O'ndan almıştır. Ve biri herhangi bir güçlük, üzüntü ve kederle karşılaşmışsa o da O'ndandır. Başka bir varlık bu kainatta kimsenin kaderini bozacak veya düzeltecek durumda ve güçte değildir.

41. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, er-Rûm, dipnotlar: 27-30, eş-Şura, dipnot: 77.

وَأَنَّ عَلَيْهِ النَّشْأَةَ الْأُخْرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشِّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾

47-49: Ölüleri diriltmek de şüphesiz O'nun yed-i kudretindedir.[42] Doğrusu gani (zengin) eden ve mal sahibi kılan O'dur.[43] Gerçekten Şi'ra yıldızının Rabbi de O'dur.[44]

Açıklamalar

42. Yukarıdaki iki âyeti bu âyetle birlikte incelersek, konuşma sırası ve biçiminden ölümden sonraki hayatın delili kendiliğinden ortaya çıkar. Öldüren ve hayat verme kudretine sahip olan ve meninin bir damlacığıyla insan gibi bir yaratığı yaratmakla kalmayarak aynı yaratılış ve doğuş yöntemiyle erkek ile dişi diye iki cinsiyeti yaratan Allah için insanı tekrar diriltmesi hiç de zor değildir.

43. Burada aslında "eknâ" kelimesi kullanılmıştır ki, sözlük uzmanları ve müfessirler bunun çeşitli anlamlara geldiğini kaydetmişlerdir. Katade diyor ki, Hz. İbn Abbas (r.a.) bunu anlamının "erdâ" (erzâ, râzı etti) olduğunu ifade etmiştir. 'İkrime, Hz. İbn Abbas'tan bunun anlamını "kanne'" (tatmin etti) olarak nakletmiştir. İmam Râzi diyor ki, bir kişiye ihtiyacından fazla ne verilirse, o "eknâ"dır. Ebu Ubeyde (r.a.) ve diğer sözlük uzmanları, "eknânın kuneyyetun"dan çıktığını ve bunun anlamının, ev, arazi, bahçeler, hayvanlar v.s. gibi bâki ve mahfuz kalan mallar olduğunu kaydetmiştir. Onlara göre, "eknâ" burada "efker" (fakir yaptı) anlamındadır ve âyetin anlamı da, "O, istediğini fakir, istediğini zengin yaptı"dır.

44. Şi'ra, gökteki en parlak yıldızdır, ki buna "mirzumü'l-cevzâ", "el-kalebü'l-ekber", "el-kalebü'l-cebbâr" ve "eş-şi 'raü'l-Abûr" v.s. de denilir. İngilizce adları Sirius, Dog Star ve Canis Majoris'tir. Güneş'in 23 katı daha parlaktır, ama dünya ile mesafesi sekiz ışık yılıdır, bu nedenle güneşten daha küçük ve az parlak görülür. Mısırlılar bu yıldıza taparlardı. Zira, bunun doğuşuyla Nil'in bereketleri ortaya dökülürdü ve Mısırlılar bu bereketlerin bu yıldız sayesinde olduğunu sanırlardı. Cahiliyye döneminde de insanlar (Araplar) bu yıldızın kaderlerini etkilediğine inanırlardı. Bu nedenle, bu yıldız Arapların mabudları arasında yer alıyordu ve özellikle, Kureyş'in komşusu Huza'a kabilesi buna

tapmakla tanınıyordu. Yüce Allah'ın buyuruğunun anlamı şudur: "Kaderlerinizi Şira'nın Rabbi yapar"

وَأَنَّهُۥٓ أَهْلَكَ عَادًا ٱلْأُولَىٰ ۝٥٠ وَثَمُودَا۟ فَمَآ أَبْقَىٰ ۝٥١
وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ ۖ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ۝٥٢ وَٱلْمُؤْتَفِكَةَ
أَهْوَىٰ ۝٥٣ فَغَشَّىٰهَا مَا غَشَّىٰ ۝٥٤ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكَ تَتَمَارَىٰ ۝٥٥ هَٰذَا
نَذِيرٌ مِّنَ ٱلنُّذُرِ ٱلْأُولَىٰ ۝٥٦ أَزِفَتِ ٱلْآزِفَةُ ۝٥٧ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ
ٱللَّهِ كَاشِفَةٌ ۝٥٨

50-58: Doğrusu, evvelki Âd'ı o helak etti.[45] Semûd'u helâk edip onlardan hiçbirini bırakmadı. Daha zâlim ve daha azgın oldukları için, onlardan evvel Nûh kavmini de helâk etti. Yerle bir olan yerleşim merkezlerini altüst etti. Onu (bildiğiniz gibi) örtmesi gerektiği şekilde örttü.[46] Şimdi[47] Rabbinin hangi nimetlerine karşı şüphe edersin?[48] İşte bu da bir ikazdır önceki ikazlardan.[49] Gelmesi lâzım olan an gelmiştir.[50] Onu Allah'tan başka def'edecek kimse yoktur.[51]

Açıklamalar

45. Burada "evvelki Âd"dan, tarafına Hz. Hûd'un (a.s.) gönderildiği eski Âd kavmi kastedilmiştir. Bu kavim, Hz. Hûd'u (a.s.) tekzip etmenin cezası olarak azabın pençesine atıldığı zaman sadece kendisine iman edenler kurtulabildi. Bu kişilerin devamı olan Âd soyuna Âd-ı Uhrâ veya Âd-ıSaniye (Son veya İkinci Âd kavmi) denilir.

46. Burada altüst olan yerleşim merkezlerinden Lût kavminin yerleşim merkezleri kastedilmiştir. "Onu örtmesi gerektiği şekilde örttü"den, herhalde, memleketlerinin yerin dibine batmasından üzerlerine dolan ve hâlâ bir göl gibi olan Lût Gölünün suları kastedilmiştir.

47. Bazı müfessirlere göre bu cümle de Hz. İbrahim (a.s.) ve Hz. Mûsa'nın kitaplarında yer alan ibarenin bir parçasıdır. Bazı müfessirler ise ibarenin "onu örtmesi gerektiği şekilde örttü"de olduğunu ve burada yeni bir konuya geçilmekte olduğunu belirtmiştir. Bağlama bakılırsa, ilk görüş daha doğrudur. Zira, daha sonra cümle şudur: "İşte bu bir ikazdır önceki ikazlardan". Bu cümle gösteriyor ki, bundan

önceki ibarenin hepsi, Hz. ibrahim ve Hz. Mûsa'nın kitaplarından alınmıştır.

48. Burada aslında "tetemârâ" kelimesi kullanılmıştır, ki hem şüphe etmek, hem kavga etmek anlamındadır. Burada muhatap her okuyucu ve dinleyicidir. Bu kelâmı dinleyen veya okuyan herkese deniliyor ki: "Allah'ın nimetlerini tekzip etmek ve onlarla ilgili olarak peygamberler ile kavga etmenin sonucunu insanlık tarihinde gördükten sonra aynı aptallığı mı yapacaksın? Geçmiş kavimlerin günahı ne idi? Onlar da senin gibi şüphe ve tereddüde düşmüş, Bu dünyada sahip olduğumuz nimetler Allah'tan mı gelmiştir, yoksa başkalarından mı, yahut bunların gelmesinde başkalarının rolü mü vardır, veya bunlar kendililiğinden mi bize gelmiştir, diye düşünüyorlardı. İşte bu şüphe yüzünden onlar peygamberle kavga etmişlerdi. Peygamberler kendilerine diyorlardı ki:'Bütün bu nimetleri Allah ve sadece Allah size ihsan etmiştir, bu sebeple, siz ona minnet borçlusunuz ve O'na kulluk etmelisiniz.'Ancak onlar bunu kabul etmiyorlardı ve hep bu konuda peygamberle kavga ediyorlardı. Bu milletlerin kendi şüphe ve kavgaları nedeniyle nasıl bir sonuca vardıklarını insanlık tarihinde görmüyor musunuz? Sen de, başkaları için felâket getiren aynı şüpheye mi düşecek ve kavga mı edeceksin?"

Bu hususta şu nokta da unutulmamalıdır ki, Âd, Semûd ve Nûh kavimleri, Hz. İbrahim (a.s.)'den önce yaşamışlardı ve bizzat Lût kavmi Hz. İbrahim (a.s.) zamanında azaba uğramıştı. Bu nedenle, bu ibarenin Hz. İbrahim'in kitabından alınmış olduğunda herhangi bir şüphe yoktur.

49. Asıl ifade şudur: "Hâzâ nezirun minen-nuzr-il ûlâ". Bu cümlenin tefsiriyle ilgili olarak müfessirler üç değişik yorumda bulunmuşlardır. "Nezir"den Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) kastedilmiştir. (1) (2) "Nezir"den Kur'ân-ı Kerim kastedilmiştir. (3) Bundan, yukarıdaki âyetlerde anlatılan geçmişte helâk olmuş olan milletlerin korkunç sonu kastedilmiştir. Bağlam açısından bizce bu üçüncü açıklama tercih edilmeye lâyıktır.

50. Yani, sanma ki, senin düşünmen için şimdi epeyce zaman vardır. Sizin gibiler hep böyle düşünürler: "Vallahi, daha epeyce zamanımız var, acelesi ne ki? Ciddi ciddi düşünüp hemen karar vermenin ne âlemi var? " Doğrusu, sizden kimse mühletinizin ne kadar olduğunu

bilmez, ne kadar yaşayacağınızı kestiremez. O sebeple, karar anının uzak olduğunu sanma. Kim kendi akıbetini ve geleceğini düşünüyorsa, bir an bile geç kalmadan kendine çekidüzen versin, çünkü alınan her nefesten sonra ikinci nefes alma imkanı bulunmayabilir.

51. Yani, karar anı gelince ne siz ne de Allah'tan başka mabûd olarak belirlediğiniz varlıklardan herhangi birinin bunu önlemeye gücü yetmeyecektir. Önleyebilecek tek güç Yüce Allah'tır ve O, da önlemeyecektir.

أَفَمِنْ هَٰذَا الْحَدِيثِ تَعْجَبُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ
وَلَا تَبْكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنتُمْ سَامِدُونَ ﴿٦١﴾

59-61: Şimdi siz bu sözlere mi şaşıyorsunuz?[52] Bir de gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz.[53] Ve çalıp oynayarak onu def'ediyorsunuz.[54]

Açıklamalar

52. Burada "haze'l hadis" kelimesi kullanılmıştır. Bundan, Resûlullah (s.a.v.) vasıtasıyla Kur'ân-ı Kerim'de anlatılan öğretiler kastedilmiştir. "Şaşmak"tan da, bir kişinin yepyeni, garip ve inanılmayacak bir şeyi duyunca gösterdiği tepki kastedilmiştir. Âyetin anlamı şudur: Hz. Mühammed'in size sunmakta olduğu mesaj, işte bu dinlediklerinizdir. Şimdi, kendisi size sanki hiç duyulmamış çok garip şeyler anlatıyormuş gibi, kaşlarınızı çattığınız ve şaşkınlık içinde bakakaldığınız sözler bunlar mıdır?

53. Yani, kendi cehaletiniz ve sapıklığınıza ağlayacağınıza, siz, size sunulmakta olan hakikate gülüyor, bununla alay ediyorsunuz.

54. Asıl ifadede 'sâmedûn" kelimesi kullanılmıştır ki, sözlük uzmanları iki anlamı olduğunu bildirmiştir. İbn Abbas (r.a.), İkrime (r.a.) ve Ebû Ubeyde Nehvî (r.a.)'nin ifadesine göre Yemenî lehçede "sumûd" çalıp oynamak demektir ve bu âyette Mekkeli kâfirlerin, Kur'ân-ı Kerim'in okunuşunu dinletmemek ve insanların dikkatini başka tarafa çevirmek için yüksek sesle şarkılar söylemeye ve gürültü yapmaya başladığına işaret edilmiştir. Bunun ikinci anlamını İbn Abbas ile Mücahid şöyle anlatmışlardır: "Sumûd", kibirli bir şekilde başı dik tut-

mak demektir. Yani, Mekkeli kâfirler, Resûlullah (s.a.v.)'ın yanından geçerken öfke ve kibirle başlarını dik tutarak ve başka tarafa çevirerek yürürlerdi. Râgıb İsfahanî, "Müfredât"ta da aynı anlamı dile getirmiş ve bu anlama göre Katade, "sâmedûn"un "gafilûn" anlamını taşıdığını, Said bin Cübeyr de bunun "mu'ridûn" anlamına geldiğini yazmıştır.

فَٱسْجُدُوا۟ لِلَّهِ وَٱعْبُدُوا۟ ﴿٦٢﴾

62: Haydi, Allah için secde edin ve ibadet edin.[55]

Açıklamalar

55. İmam-ı Âzam Ebu Hanife, İmam Şafiî ve birçok ulema bu âyette secde etmenin gerekli olduğu görüşündedirler. İmam Malik ise bu âyeti tilâvet ederken secde etmeyi ihmal etmemesine rağmen (ki, Kadı Ebu Bekr İbnü'l- Arabi, "Ahkâmü'l-Kur'ân"da bunu böyle yazmıştır) burada secde etmenin şart olmadığını savunmuştur. İmam Malik'in bu görüşünün dayanağı, Hz. Zeyd bin Sabit'in şu rivâyetidir: "Ben Resûlullah'ın önünde Necm sûresini okudum, ama kendisi secde etmedi" (Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebu Davud, Nesaî). Ne var ki, bu hadis bu âyette secde etmeyi yasaklamıyor. Çünkü, büyük bir ihtimalle, Resûlullah (s.a.v.) o zaman herhangi bir mazereti dolayısıyla secde etmedi, ama başka bir zaman secde etti. Başka rivâyetlerde ise bu âyet okunurken Resûlullah'ın (s.a.v.) özellikle secde ettiği ifade edilmiştir. Hz. Abdullah bin Mes'ud, İbn Abbas, ve Müttalib bin Ebî Veda'a'nın ittifak ettikleri bir rivâyette Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) Necm sûresini ilk kez Beytü'l-Haram'da okurken secde ettiği ve kendisiyle birlikte tüm Müslümanlar ile kâfirlerin de secdeye gittiği belirtilmiştir (Buhari, Ahmed, Nesai). İbn Ömer (r.a.)'in bir rivâyetinde Resûlullah'ın (s.a.v.) namaz kılarken Necm sûresini okuduğu sırada bu âyette secde ettiği ve uzun süre secdeye kapandığı kaydedilmiştir. (Beyhaki, İbn Merduyye). Sebûret-ül Cuheynî diyor ki, Hz. Ömer (r.a.) sabah namazında Necm sûresini okurken secde etti ve daha sonra ayağa kalkarak Zilzâl sûresini okudu ve rüku'ya gitti (Said bin Mansûr). Bizzat İmam Malik, "Muvatta", Bâb-ı Mâ Câ'e fi Sucûdi'l-Kur'ân'da Hz. Ömer'in (r.a.) bu hareketini nakletmiştir.

EL-KAMER

Adı: İlk âyette geçen "ve'n-şakka'l-kameru" sözlerinden alınmıştır. Yani, içinde "el-kamer" kelimesinin geçtiği sûre.

İniş Tarihi: Bu sûrede ayın ikiye ayrılmasından sözedilmiştir; dolayısıyla, iniş tarihi kendiliğinden belirlenmiş oluyor.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede Mekkeli kâfirler, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) davetine karşı takındıkları olumsuz tutum ve inatları nedeniyle uyarılmıştır. Ay gibi büyük bir gezegen onların gözlerinin önünde patlayıp ikiye bölünmüştü. Bunun iki parçası birbirinden o kadar uzaklaşmıştı ki, izleyenler birini dağın bir tarafında, ötekini de diğer tarafında gördü. Parçalar daha sonra bir anda birleşti. Bu da açıkça gösteriyordu ki, kainat nizamı ezelî, ebedî ve gayri fâni (ölümsüz, sonsuz) değildir; altüst olabilir, büyük yıldızlar ve gezegenler parçalanabilir, birbirleriyle çarpışabilir ve Kur'ân-ı Kerim'de tasvir edilen kıyamet bütün ayrıntılarıyla gerçekleşebilir. Sadece bu değil, kainat düzeninin altüst olmaya başladığını ve kıyametin gelişinin yakın olduğunu da gösteriyordu. İşte Hz. Peygamber, (s.a.v.), bu olayı bu açıdan halka yansıtmaya çalıştı, ve "Görün ve ibret alın" demek istedi. Ancak kâfirler bunun bir sihir olduğunu öne sürerek inatlarına devam etti. İşte bu sûrede kendileri bu yüzden lânetleniyor ve ikaz ediliyor.

Konuşmanın başında bu insanların ne nasihat dinledikleri, ne tarihten ibret aldıkları, ne de kendi gözleriyle gördükleri açık mucize ve işaretlere iman ettikleri anlatılmıştır. Kendilerinin ancak kıyametin gerçekleşmesi, kabirlerinden kalkıp mahşere doğru koşmaları sırasında gerçeği anlayabilecekleri ifade edilmiştir.

Daha sonra kendilerine Nûh, Âd, Semûd, ve Lût kavimleri ile Fir'avn'ın yandaşlarından kısaca söz edilmiş, Yüce Allah'ın gönderdiği

peygamberlerin uyarılarına aldırış etmemekle bu milletlerin ne gibi korkunç azaplara maruz kaldıkları ifade edilmiştir. Her milletin hikayesi anlatıldıktan sonra bu Kur'ân'ın, nasihat ve telkinin en kolay vesilesi olduğu ve bundan ders ve ibret almak suretiyle bir milletin doğru yola gelmesi halinde, bu milletlere indirilen azaplara gerek kalmayacağı belirtilmiştir. Şimdi birinin, bu kolay yoldan nasihat ve ders almak yerine, azabı görmeden iman etmeyeceğinde ısrarlı olması bir ahmaklık değil midir?

Bu şekilde geçmiş kavimlerin tarihlerinden ibret alınacak örnekler verildikten sonra Mekkeli kâfirlere, "Hangi davranışları yüzünden başka milletler cezalandırılmışsa siz de öyle bir davranışta bulununca niçin cezalandırılmayacaksınız? Sizin bir özelliğiniz mi vardır ki, size başkalarından farklı bir muamele yapılsın? Yahut, hangi suçlardan dolayı başkaları yakalanmışsa, sizin aynı suçlardan dolayı yakalanmamalnızı belirten bir af belgesine mi sahipsiniz? Yok, eğer kendi çokluğunuza güveniyorsanız, bunu kısa bir zamanda kaybedeceksiniz, kabile ve toplumunuz mahv ve perişan olacaktır ve kıyamette daha zor bir durumla karşı karşıya kalacaksınız" diye hitap edilmiştir.

Sûrenin sonunda özetle Allahu Teâlâ'nın kıyameti gerçekleştirmek için büyük bir hazırlık yapmasına gerek olmadığı açıklanmıştır. Allah'ın bir emriyle göz açıp kapayıncaya kadar kıyamet gerçekleşecektir. Ancak her şey gibi, kainat düzeni ve insan soyunun da belli bir kaderi vardır. Bu kadere göre, bu iş, belirlenen programa ve tarihe uygun olarak yapılacaktır. Yoksa, biri meydan okudu diye kıyamet derhal gerçekleştirilmeyecektir. Kıyametin gerçekleşmediğini görerek isyan bayrağını çekerseniz, yaptıklarınızdan pişman olacak ve cezasını çekeceksiniz Amel defteriniz Allah katında hazırlanmaktadır ve bu defterde yaptığınız en küçük hareket ve iş eksik yazılmamıştır.

EL-KAMER SÛRESİ

(Mekke'de inmiştir, 55 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Kıyamet yaklaştı ve ay bölündü.[1]

Açıklamalar

1. Yani ayın ikiye bölünmesi, size öteden beri geleceğine dair haberler verildiği kıyamet ânının yaklaşmış olmasının bir işaretidir ve dünya düzeninin altüst olma süreci başlamıştır. Ayrıca, ay gibi büyük bir gezegenin, size bahsedilen kıyametin gerçekleşmesinin mümkün olduğunun açık bir delilidir. Gayet tabii ki, ay bölünebiliyor ve parçalanabiliyor ise dünya da patlayabilir, gezegen ve yıldızların yörüngeleri de değişebilir ve bütün bu semavî nizam ve güneş sistemi altüst olabilir. Kainâtta hiçbir şey ezelî, ebedî, daim ve kâimdeğildir ki, kıyamet gerçekleşmesin.

Bazı kimseler bu âyetin anlamını "ay bölünecektir" diye vermeye çalışmıştır. Ancak Arap dilinin kurallarına göre her ne kadar böyle bir anlam çıkarma imkânı varsa bile buradaki ibare ve bağlamı böyle bir anlamı imkânsız kılar. Bir kere, böyle bir anlam çıkarılmaya çalışılırsa

ilk cümle anlamsız kalır. Eğer ay, bu vahyin inişi sırasında bölünmemiş ve daha sonra bölünecek olsaydı, buna dayanarak kıyametin yaklaştığını söylemek saçma ve anlamsız olacaktı. Gelecekte meydana gelecek bir olay, kıyametin yaklaştığının bir işareti olarak nasıl kabul edilebilir ve buna dayanarak böyle bir lâf edilebilir? Bu elbette ki tutarlı ve akıllı bir ikna yolu değildir. İkincisi, bu anlamı kabul ederek daha sonraki cümleyi okuduğumuzda ikisi arasında herhangi bir bağlantı olmadığı kanısına varırız. Daha sonraki cümleler açıkça gösteriyor ki, insanlar o sırada, kıyametin gelişini kanıtlayan açık bir mucize görmüşlerdi, ancak onlar bunu bir sihir ve büyü diyerek yalanladılar ve kıyametin gelmeyeceğine ilişkin görüşlerinde ısrar ettiler. Bu bağlamda "en-şakk-al kameru" sözleri, ancak "ay bölündü" anlamını çıkardığımız zaman uygun olur. Çünkü, "ay bölünecek" anlamını kabul edersek daha sonraki bütün sözler anlamını kaybeder. Şimdi diyelim ki, bu kelimeler "ay bölünecek" demektir. Gelin bunu sûrenin diğer cümle ve ibarelerin arasına serpiştirerek, konuşmayı ne kadar anlamsız kıldığını kendimiz görelim:

"Kıyamet yaklaştı ve ay bölünecek. Onlar bir mucize görseler yüz çevirip, "Bu, devam edegelen kuvvetli bir sihirdir" derler. Onu tekzip ettiler. Ve hevalarına tabi oldular."

O halde, ayın bölünmesi olayı, Kur'ân-ı Kerim'in açık ifadeleriyle sabittir, ve sadece hadislerde yer alan rivâyetlere dayanmaktadır. Ancak rivâyetlerden ayrıntıları, ve olayın nasıl, ne zaman ve hangi şartlarda olduğu anlaşılıyor. Bu rivâyetleri İmam Buhari, Müslim, Tirmizi, Ahmed, Ebu Uva'ne, Ebu Davud, Tayalisi, Abdurrezzak, İbn Cerir, Beyhaki, Taberani, İbn Merduyye, ve Ebu Naim İsfahanî çeşitli delillerle ve Hz. Ali, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin Abbas, Hz. Abdullah bin Ömer, Hz. Huzeyfe, Hz . Enes bin Malik ve Hz. Cubeyr bin Mut'im'i dayanarak nakletmişlerdir. Abdullah bin Abbas ile Hz. Enes bin Malik olayın görgü tanıkları olamazlar. Zira, bunların ilki, yani Hz. Abdullah daha doğmadan bu olay meydana gelmişti ve ikincisi, yani Hz. Enes o sıralarda henüz çocuktu. Fakat, her ikisi de sahabe olduğu için olayı kendilerinden daha yaşlı ve büyük sahabelerden öğrenip nakletmiş olabilirler.

Ayın ikiye bölünmesi olayıyla ilgili eldeki bütün hadislerin toplanmasından ortaya çıkan ayrıntılar şöyledir: Medine'ye hicretten 5 yıl

öncesi kamerî ayın 14. gününde bir akşam vaktiydi. Ay yeni doğmuştu. Ansızın ikiye bölündü. Bir parçası karşıki tepenin bir tarafına, ikincisi de öteki tarafına gitti. Bu bir saniyelik bir olay idi. Sonra ayın iki parçası birleşti. Hz. Peygamber (s.a.v.) o sırada Mina'da bulunuyordu. Yanında bulunanlara hitap ederek, "Bakınız ve şahit olunuz" dedi. Kâfirler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerini büyülediğini ve gözlerinin iyi görmediğini öne sürdüler. Orada bulunan diğer kimseler, "Muhammed (s.a.v.) bizi büyüleyebilirdi, ama herkesi değil, tabii. Biraz bekleyelim, bu tarafa gelmekte olanlara soralım. Acaba onlar böyle bir şey görmüşler midir?" dediler. Dışardan gelmekte olanlar bu olaya tanık olduklarını ifade ettiler.

Hz. Enes'e (r.a.) ait olan rivâyetlerden, ayın ikiye bölünmesi olayının iki defa meydana geldiği izlenimi alınır. Ancak sahabelerden başka hiç bir kimse böyle bir şey söylememiştir. Ayrıca, Hz. Enes'in rivayetlerinden bazılarında da farklı ifadelere rastlanır. Meselâ, bazılarında "iki defa" ifadesi kullanılmışken diğerlerinde (iki parça) ifadesi yer almıştır. Bunun dışında böyle bir olayın sadece bir defa yaşandığı ifade olunmuştur. Bu nedenlerle, ayın ikiye bölünmesi olayının yalnızca bir kez meydana geldiğini söylemek daha doğru olacaktır. Bu rivâyetlerin dışında halk arasında çeşitli yanlış inanç ve fikirler yaygındır. Meselâ, bazıları der ki: Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) işaret parmağını aya doğru uzatarak oynatınca ay ikiye bölündü ve ay parçalarından biri Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bağrından girip dışarıya çıktı. Bu gibi masallar asılsızdır.

Burada şu soru aklımıza geliyor: Acaba olayın niteliği neydi? Bu gerçekten bir mucize mi, yoksa bir doğa olayı mıydı? Eğer bu mucize ise bunu Hz. Muhammed (s.a.v.) Mekkeli kâfirlerin isteği ve ısrarı üzerine kendi peygamberliğini ispat etmek için mi gerçekleştirdi? Yoksa, Allah'ın kudretiyle ayda meydana gelen bir değişiklik miydi? Acaba Hz. Peygamber (s.a.v.) insanların dikkatini bu olaya çekerek ayın bölünmesinin bir tehlike işareti veya kıyametin belirtisi olduğunu mu anlatmak istemişti?

Müslüman âlim ve fakihlerin bir bölümü, ayın bölünmesini, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) mucizeleri arasında saymışlardır. Bu âlimlere göre bu mucize, kâfirlerin ısrarı üzerine yapılmıştı. Ama bu hususta dayandıkları tek nokta Hz. Enes'in rivâyetleridir. Hz. Enes'ten başka

herhangi bir sahabe bu hususta herhangi bir ifadede bulunmamıştır. "Fethu'l-Bâri"de İbn Hacer diyor ki: "Bu olayla ilgili bütün rivayetleri gözden geçirdikten sonra söyleyebilirim ki, Hz. Enes'ten başka kimse ayın ikiye bölünme olayının müşriklerin istediği üzerine gerçekleştirildiğini belirtmemiştir" (Bölüm: Ayın Bölünmesi). Ebu Naim İsfahanî de "Delâil-i Nübüvved"de Hz. Abdullah bin Abbas'a ait olduğunu belirttiği benzeri bir rivayet nakletmiştir. Ama, bu rivâyetin kaynağı ve dayanağı zayıftır. Hadislerde kuvvetli dayanaklarla Hz. Abdullah bin Abbas'a ait olan ne kadar rivayet nakledilmişse onlarda böyle bir ifade yoktur. Ayrıca, daha önce işaret ettiğimiz gibi, Hz. Enes bin Malik ile Hz. Abdullah bin Abbas bu olayın çağdaşı ve görgü tanıkları değildi. Bunun aksine, olayın görgü tanığı veya o sırada yetişkin olan diğer sahabeler, örneğin, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Huzeyfe, Hz. Cubeyr bin Mut'im, Hz. Ali ve Hz. Abdullah bin Ömer'den hiçbiri, Mekke müşriklerinin Hz. Muhammed'den (s.a.v.) mucize göstermesini istediklerini ve bunun üzerine Hz. Peygamber'in ayı ikiye böldüğünü belirtmemiştir. Herşey bir yana, Kur'ân-ı Kerim'de ayın bölünmesi olayının, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risâletinin bir delili değil, kıyametin bir işareti olduğunu ifade etmektedir. Fakat, şüphe yok ki, bu olay Hz. Peygamber'in (s.a.v.), kıyametin gelişine dair halka yaptığı uyarısını doğrular nitelikteydi.

Ayın ikiye bölünmesi olayının münkirleri, genellikle iki itirazda bulunurlar. İlk itirazda şöyledir: Ay gibi büyük bir gezegenin parçalanıp, parçalardan birinin diğerinden yüzlerce kilometre uzağa düşerek tekrar birleşmeleri imkânsızdır. İkinci itiraz şöyledir: Böyle bir olay gerçekten meydana gelmiş olsaydı, bu dünyada pekçok ülkede mutlaka bilinecekti. Olay tarihe geçecek ve astronomiyle ilgili kitaplara girecekti. Fakat bu her iki itiraz da hafif ve boş olup inandırıcı değildir. Şöyle ki, eski çağlarda ayın bölünmesi gibi bir olay eşsiz ve imkânsız görülebilirdi. Ama bugün gezegenler ve uydular ile ilgili geniş bilgimize dayanarak böyle bir olayın tamamıyla imkânsız veya gerçekdışı olduğunu söyleyemeyiz. Her zaman değişikliklerin meydana geldiği ve doğa unsurlarının faaliyet gösterdiği bu çağda, bir gezegenin, içindeki volkanik patlamadan dolayı parçalanarak, bazı parçalarının uzağa fırlaması ve yer çekimi, ya da başka bir gezegenin çekimi yüzünden tekrar birleşmelerini anlamamız o kadar zor olmasa gerek. İkinci itiraza gelince, bu olay çok âni ve kısa süreli idi, yani barkaç saniyelik. Bütün

dünyanın gözünün o anda ayda olması şart olmamıştı. Bununla ilgili önceden herhangi bir haber veya uyarı da yapılmamıştı ki, herkes aya doğru baksın. Ayrıca, ay her zaman her yerden görülmez. Çok muhtemeldir ki, ay o sırada sadece Arabistan ve doğusundaki ülkelerde görülebiliyordu. Tarih ilmi o devirde öyle gelişmiş değildi ki, bu olay hemen kayda geçirilebilirsin. Ancak Güneydoğu Asya'daki ülkelerden Malabar'ın (Endonezya) tarihinde böyle bir olaya rastlanıyor. Buradaki tarih kitaplarında Malabar mihracesinin o gece bu manzarayı gördüğü ifade edilmiştir. Astronomi ile gökbilimi kitaplarında bu olay, ancak ayın hızı, dünyanın yörüngesindeki dönüşü, doğuş ve batış saatlerinde önemli bir değişiklik meydana geldiği takdirde kaydedilebilirdi. Böyle bir durum meydana gelmediği için kaydı da yapılmamıştır. O çağlarda, gökte ve uzayda meydana gelebilecek her olayı kaydedecek ne rasathaneler vardı ,ne de güçlü teleskoplar.

وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا
سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ۝٢ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ۚ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقِرٌّ ۝٣

2-3: Onlar bir mucize görseler yüz çevirip, "Bu devam edegelen kuvvetli bir sihir" derler.[2] Onu tekzib ettiler. Ve hevalarına tabi oldular.[3] Halbuki, her iş bir gayeye bağlıdır.[4]

Açıklamalar

2. Burada kullanılan ifade "sihrun müstemirr"dir. Bunun birkaç anlamı olabilir: Bir, bu sihir, Muhammed (s.a.v.)'in hâşâ gece gündüz devam etmekte olduğu sihrinin bir parçasıdır. İki, bu tam bir sihirdir ve çok ustaca ortaya konmuştur. Üç, diğer sihirlerde olduğu gibi, bu sihir de gelip geçicidir, bunun kalıcı bir etkisi olmayacaktır.

3. Yani, kıyametin gerçekleşmesini kabul etmemek konusunda ısrar ettikleri görüşe bağlı kaldılar ve bu mucizeyi gördükten sonra bile görüşlerinde herhangi bir değişiklik olmadı. Kıyameti kabul etmek onların heva ve nefislerinin isteklerine tamamen aykırı olduğu için bu açık ve inkâr edilmez delilden sonra da buna yanaşmadılar.

4. Yani, Yüce Peygamber'in (s.a.v.) sizi hakka davet etmesi ve, si-

zin ise inatla bâtılda ısrar etmeniz ilelebet devam edemez ve onun hak üzerinde, sizin ise bâtıl bir yolda olmanız hiçbir zaman ispatlanamayacak gibi bir durum da olmayacaktır. Her şeyin bir gayesi ve sonu vardır. Aynı şekilde sizin ile Muhammed Mustafa (s.a.v.) arasında devam eden amansız mücadelenin de bir sonu vardır ve bu sona er-geç ulaşılacaktır. Bir gün onun hak üzerinde. sizin de bâtıl üzerinde olduğunuz kesinkes kanıtlanmış olacaktır. Aynı şekilde hakka tapanlar hakka tapanları, bâtıla tapanlar da bâtıla tapmalarının sonucunu bir gün mutlaka göreceklerdir.

وَلَقَدْ جَآءَهُم مِّنَ ٱلْأَنۢبَآءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ۝٤ حِكْمَةٌۢ بَٰلِغَةٌ فَمَا
تُغْنِ ٱلنُّذُرُ ۝٥ فَتَوَلَّ عَنْهُمْ ۘ يَوْمَ يَدْعُ ٱلدَّاعِ إِلَىٰ شَىْءٍ نُّكُرٍ ۝٦
خُشَّعًا أَبْصَٰرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ ٱلْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُّنتَشِرٌ ۝٧
مُّهْطِعِينَ إِلَى ٱلدَّاعِ ۖ يَقُولُ ٱلْكَٰفِرُونَ هَٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ۝٨

4-8: And olsun ki onlara, kendilerini menhiyattan vazgeçirecek nice haberler gelmiştir. (Kur'ân) hikmet-i bâligadır. Fakat korkutmalar fayda vermiyor. (Ey habibim) onlardan yüz çevir.[5] Ve dâvet edenin, nefret ve inkâr olunan şeye[6] dâvet edeceği günü bekle. O gün, gözleri yere bakarak[7] mezarlarından,[8] etrafa yayılan çekirge sürüsü gibi olacaklar. Dâvet ediciye koşarlar. Kâfirler: "Bugün ne şiddetli bir gündür" diyecekler.

Açıklamalar

5. Başka bir deyişle onları kendi hallerine bırak. Onlara en uygun ve makul yollarla her şey anlatılmış, insanlık tarihinden misaller verilerek âhireti inkâr etmenin sonucunun ne olduğu açıklanmış ve peygamberlerin telkinlerine kulak asmayan milletlerin hangi felâketlere uğradıkları belirtilmiştir. Buna rağmen onlar inatlarından vazgeçemiyorsa aptallıklarına devam etmelerine izin ver. Onlar artık mezarlarından çıkıp kıyametin gerçekten meydana geldiğini,-o kıyamet ki, hakkında kendileri peşinen uyarılıyordu ve doğru yola gelmeleri isteniyordukendi gözleriyle gördükten sonra buna inanacaklardır.

6. İkinci anlamı, bilinmeyen şey de olabilir. Yani, hiçbir zaman

akıllarına gelmeyen, akıllarında hiçbir düşüncesi ve tasavvuru bulunmayan ve meydana gelebileceğine hiç ihtimal vermedikleri bir şey.

7. Asıl ifade, "huşşe'an ebsâruhum"dur, yani, onların gözleri "huşû" (utanç) içinde olacaktır. Bunun birkaç anlamı olabilir: (1) Onlar korku ve dehşet içinde olacaklardır.(2) Gözlerinden pişmanlık ve utanç belli olacaktır, çünkü mezarlarından çıkar çıkmaz, hep inkâr ettikleri, uğrunda hiçbir hazırlık etmedikleri ve birer suçlu olarak Rablerinin önüne çıkacakları ölümden sonraki ikinci hayata başlamış olduklarını hissedeceklerdir. (3) Tam bir dehşet ve şaşkınlık içinde karşılarında bulunan manzarayı seyredeceklerdir ve bundan gözlerini alamayacaklardır.

8. Mezarlardan, bir insanın toprağın kazılarak defnedildiği kabirler kastedilmemiştir. Aksine, kim nerede ölmüş, ya da kemikleri kalmışsa, oradan mahşere doğru çağırmakta olanın çağrısı üzerine ayağa kalkacaktır.

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدُجِرَ ۝٩
فَدَعَا رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ۝١٠ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ
مُنْهَمِرٍ ۝١١ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ
۝١٢ وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ أَلْوَاحٍ وَدُسُرٍ ۝١٣ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءً
لِمَنْ كَانَ كُفِرَ ۝١٤

9-14: Onlardan evvel Nûh kavmi de tekzib etti.[9] Onlar, kulumuz Nûh'u tekzib edip mecnûn dediler. Ve onu tebliğden alıkoydular.[10] Nihayet o da Rabbine dua edip "Ben mağlûbum artık intikamımı sen al" dedi. Bunun üzerine biz de, göğün kapılarını şarıl şarıl akan sulara açtık.[11] Böylece yeri de kaynaklar halinde coşturduk. Nihayet (gökten yağan ve yerden fışkıran iki) su, takdir olunan miktara erişti. Onu (Nuh'u) birbirine mıhlanmış tahtlardan gemiye bindirdik.[12] Muhafazamız altında akıp gidiyordu. Bu idi takdir edilmeyen şahıs için verilen karşılık.[13]

Açıklamalar

9. Yani bu kavim, insanların kendi amellerinin hesabını verecekleri âhireti tekzib etti, kendisine gerçekleri anlatmakta olan peygamberin peygamberliğini inkâr etti ve âhiretteki sorgulamada başarılı olacak kimselerin ne gibi bir akideye sahip olmaları ve amel işlemeleri gerektiği ve nelerden sakınmaları gerektiğini içeren peygamberin öğretilerini tekzib etti.

10. Yani bunlar yalnız peygamberi tekzib etmekle kalmadı, aksine, ona deli divâne dedi, onu tehdit etti, lânet ve küfre boğdu, baskı, tehdit ve zulümle doğruyu tebliğ etmekten alıkoymaya çalıştı, kısacası hayatını zindan etti.

11. Yani, Allah'ın emriyle yeryüzü, sanki her tarafı çeşmeler imiş cesine şarıl şarıl akmaya başladı.

12. Burada, tufan veya kasırgadan önce Allahu Teâlâ'nın emriyle Hz. Nûh (a.s.)'un yaptığı gemi kastedilmiştir.

13. Arapça sözleri "ceza'en' limen kâne küfire"dir. Yani, "bütün bunlar, küfredilmiş olan şahıs için intikam almak üzere yapıldı". "Küfr", inkâr olarak kabul edilirse tercümesi şu olur: "Sözleri inkâr edilmiş (dinlenmemiş) olan şahıs". Eğer, "nimetleri küfretmek" (nankörlük etmek) olarak kabul edilirse, anlamı şu olur: "Varlığı bir ni'met olan, ama değeri bilinmeyen insan".

وَلَقَد تَّرَكْنَٰهَآ ءَايَةً فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿١٥﴾
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِى وَنُذُرِ ﴿١٦﴾

15-16: Muhakkak biz onu bir alâmet olarak bıraktık.[14] Hiç ibret alan var mı? Azabım ve tehditlerim nasılmış?

Açıklamalar

14. Burada tufan ve âfetin, bir ibret nişanesi olduğu anlamı da çıkarılabilir. Ancak bizce, Nûh'un gemisinin bir ibret nişanesi olarak bırakıldığı anlam tercih edilebilir. Bunun çok yüksek bir dağın tepesinde bulunması, yeryüzünde Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin nasıl bir

âfete uğradığı ve iman sahiplerinin bundan nasıl kurtarıldığını yüzlerce ve binlerce yıl insanları Allah'ın gazabı konusunda uyardı ve onlara kuvveti ile kudretini hatırlattı. İmam Buhari, İbn Ebî Hatim, Abdurrezzak ve İbn Cerir, v.s. Katade'ye dayanarak Müslümanların Irak'ı ve el-Cezire'yi fethettikleri sırada bu geminin Cudi dağında (bir rivâyete göre Bakırdâ köyü yakınlarında) bulunduğuna ve ilk çağ Müslümanlarının bunu gördüğüne dair rivâyeti nakletmişlerdir. Zamanımızda da bazı kimselerin uçakla bu dağın tepesi üzerinden geçerken bir gemiye benzer iskeletin görüldüğünü, bunun Nûh'un gemisi olduğu şüphesine kapıldığını ve bu nedenle, aranması için çeşitli dağcı ve araştırma ekiplerinin bölgeye gittiklerini duyuyoruz. (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l- Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 47, Hûd, dipnot: 46, el-Ankebût, dipnot: 25).

وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝

17: Yemin olsun biz Kur'ân'ı, düşünüp öğüt almak için kolay kıldık.[15] Fakat düşünen var mı?

Açıklamalar

15. Bazı kimseler, "yesserne'-l Kur'ân'e" kelimelerinden yanlış anlam çıkarmıştır, ve bunun "Kur'ân-ı Kerim kolay bir kitaptır, anlaşılması için herhangi bir bilgiye gerek yoktur" demek olduğunu bildirmiştir. Bu kimseler, Kur'ân'ı anlamak için Arapça'yı bilme ihtiyacının bile olmadığını, isteyenin bunu tefsir edebileceğini ve hadis ile fıkha vakıf olmadan bunun âyetlerini kendine göre yorumlayabileceğini de ifade etmişlerdir. Halbuki, hangi bağlamda bu kelimeler kullanılmışsa, onu gözönünde bulundurursak, bu buyruğun amacının, insanlara, nasihatın bir şeklinin âsi milletleri inandırıcı ve ibret verici azap başka bir şeklinin ise deliller ile vaaz ve telkin yoluyla size doğru yola göstermekte olan bu Kur'ân olduğunu anlatmak olduğu anlaşılır. Bu buyruk diyor ki, nasihatin ilk şeklinden bu ikinci şekil daha iyidir ve kolaydır, o halde, siz bundan niçin yararlanmıyorsunuz ve azabı görmekte ısrar ediyorsunuz? Yüce Allah'ın kendi peygamberi vasıtasıyla bu kitabı göndermek suretiyle, izlemekte olduğunuz yolun hangi felâketlere götürmekte olduğu ve hayrınızın hangi yolda olduğu konu-

sunda uyarması büyük fazlı ve ihsanıdır. Bu nasihat şekli, sizin felâket çukuruna düşmenizden önce kurtulmanız için benimsenmiştir elbette. Şimdi, kolay yollarla telkin edilmesini beğenmeyen ve ancak çukura düştükten sonra bunun gerçekten bir çukur olduğunu kabul edenden daha büyük aptal kim olabilir?

كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا
صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَنزِعُ النَّاسَ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ مُنقَعِرٍ ﴿٢٠﴾
فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٢٢﴾

18-22: Âd kavmi (peygamberleri Hûd'u) tekzib etti. Onlara, azabım ve tehditlerim nasıl oldu? Çünkü Biz onların üzerlerine uğursuzluğu devamlı bir günde,[16] şiddetli bir rüzgar gönderdik. Öyle bir rüzgar ki, insanları, kökünden sökülmüş hurma kütükleri gibi kökünden söküp atıyordu. Azabım ve tehditlerim nasıl oldu? (Bir düşünün). Biz, Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık. O halde var mı bir düşünen?

Açıklamalar

16. Yani öyle bir günde ki, uğursuzluğu birkaç gün devam etti. Fussilet sûresinin 16. âyetinde "fi eyyâmin nehisatin" sözleri kullanılmıştır ve el-Hakka sûresinin 7. âyetinde bu rüzgar ve fırtınanın 7 gece ve 8 gün devam ettiği ifade edilmiştir. Azabın Çarşamba günü geldiğine dair rivayetler vardır. Bu sebepten dolayıdır ki, halk arasında Çarşamba günü uğursuz bir gün olarak kabul ediliyor ve bugün hiçbir şeye başlanmamasına dikkat ediliyor. Bu hususta kaynakları zayıf olan bazı hadisler de halk arasında meşhurdur. Meselâ, İbn Merduyye ile Hatib Bağdadî'nin eserlerinde şu hadise rastlanıyor: "Ayın son Çarşambası, uğursuzluğu devam eden, uğursuz bir gündür". İbn Cevzî bu hadise "mevzû" demiştir. İbn Receb bu hadisin doğru olmadığını söylemiştir. Hafız Sehâvi'ye göre bu hadisin bütün kaynakları zayıftır. Aynı şekilde Taberâ'ninin şu hadisi de âlimler tarafından dikkate değer görülmüştür: "Çarşamba uğursuzluklar günüdür". Bazı diğer hadislerde Çarşamba günü seyahate çıkılmaması, alışveriş yapılmaması, tırnakların kesilmemesi, ve hasta ziyareti yapılmaması gibi öğütler de bulunuyor. Ayrıca, cüzzam ve sedef gibi hastalıkların Çar-

şamba günü başladığı inancı da vardır. Fakat bu hadis ve rivâyetler zayıf olup bunlara iman edilmemesi en uygun yoldur. Nitekim, meşhur âlim ve araştırmacı Menavî şunları yazmaktadır: "Çarşamba gününü kötü ve uğursuz olarak kabul etmek ve falcılar gibi inançlar taşımak haram, hem de çok haramdır. Çünkü, bütün günler Allah'ın günleridir. Belli bir gün ne uğurlu ne uğursuzdur". Allâme Alûsî de şunları kaydetmiştir: "Bütün günler birdir. Çarşamba diye ayırım yapmak doğru değildir. Gece ve gündüz arasında tek bir ân bile kimse için uğursuz ve zararlı olamaz. Cenab-ı Allah her gün ve her zaman kulları için uygun ve uygun olmayan şartlar yaratmaktadır. Bu da, O'nun bileceği şeydir."

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرًا مِّنَّا وَٰحِدًا نَّتَّبِعُهُۥٓ ۙ إِنَّآ إِذًا
لَّفِى ضَلَٰلٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ ءَأُلْقِىَ ٱلذِّكْرُ عَلَيْهِ مِنۢ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ
أَشِرٌ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مَّنِ ٱلْكَذَّابُ ٱلْأَشِرُ ﴿٢٦﴾ إِنَّا
مُرْسِلُوا۟ ٱلنَّاقَةِ فِتْنَةً لَّهُمْ فَٱرْتَقِبْهُمْ وَٱصْطَبِرْ ﴿٢٧﴾

23-27: Semûd kavmi peygamberlerini tekzib ettiler de. "İçimizden her beşere (insana) tabi mi olalım?[17] O takdirde biz, sapıklığa düşer ve divânelik içinde kalmış oluruz" dediler. "Aramızdan, ona mı vahy edildi? Hayır, o şımarık bir yalancıdır".[18] Yarın kıyamette şımarık ve yalancının kim olduğunu bilecekler. Biz imtihan olarak onlara dişi deveyi gönderenleriz. "Şimdi onları gözetle ve eziyetlerine sabret."

Açıklamalar

17. Başka bir deyişle, onlar üç sebepten dolayı Hz. Sâlih'e tabi olmayı reddediyorlardı: Birincisi, Hz. Sâlih bir beşer veya insandı, başka insanlardan üstün bir tarafı yoktu. İkincisi, o Semûd kavminin bir ferdiydi ve herhangi bir fazileti yoktu. Üçüncüsü, alelâde ve yapayalnız bir insandı. Tanınmış bir hâkim veya kabile reisi değildi, çevresinde pervane gibi dolaşan insanlar yoktu. Bir ordusu yoktu, Gösterişli tavırları yoktu. Semûdlu soylulara göre Hz. Sâlih insanüstü bir varlık olmalıydı. Onlar onun beşeriyetini de kabul hazırdılar, ancak sıradan bir kişi olmasını ve bizzat kendi milletinden olmasını hazmedemiyor-

lardı. Böyle bir insan başka bir yerden ve milletten gelmeliydi, hatta gökten indirilmeliydi. Bunların hiçbiri olmazsa, en azından nüfuzlu bir kabile reisi ve zengin bir lider olmalıydı. Onlar Sâlih gibi sade ve sâf bir insanın peygamber olmasını bir türlü kabul edemiyorlardı. Mekkeli kâfirler de aynı cehâlet içinde idiler. Onlar da Hazreti Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) peygamberliğini sırf şu nedenlerle reddediyorlardı: Kendisi bir beşerdir, sıradan insanlar gibi çarşıda dolaşıyor, dün aramızda doğdu ve bugün "Allah beni peygamber yaptı" iddiasında bulunuyor.

18. Burada "aşir" kelimesi kullanılmıştır ki, kendini büyük sanan ve bunu herkese böbürlenerek söyleyen şımarık ve kendini beğenmiş bir kişi demektir.

وَنَبِّئْهُمْ أَنَّ الْمَاءَ قِسْمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شِرْبٍ مُحْتَضَرٌ ﴿٢٨﴾ فَنَادَوْا
صَاحِبَهُمْ فَتَعَاطَىٰ فَعَقَرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذُرِ ﴿٣٠﴾

28-30: "Hem onlara haber ver ki su, aralarında taksime olunmuştur. Her taraf, hazır olup nöbetinde bulunsun"[19] (dedik). Nihayet arkadaşlarını çağırdılar. O da kılıcını çekip deveyi kesti.[20] Bak, benim azabım ve tehditlerim nasılmış?

Açıklamalar

19. Cenab-ı Allah'ın bu buyruğu, "Biz dişi deveyi onlara fitne olarak gönderiyoruz" sözlerinin bir açıklamasıdır. Fitne ve imtihan, dişi bir devenin birden bire Semûd kavmi arasında belirmesiydi. Semûd kavmi bu deve ile ilgili olarak uyarılmıştı: "Bu dişi deve belirli günlerde tek başına su içecektir. Bunun su içtiği günler sizler sakın hayvanlarınıza su içirmeyin ve su içtiği kuyu, çeşme veya dereye ne kendiniz gelin, ne de hayvanlarınızı getirin. Dişi deve ve diğer hayvanlar nöbetleşerek su içeceklerdir. Bu kural bozulmamalıdır. Yoksa, size büyük bir felâket gelecektir". Bu uyarıyı aktaran kişi Hz. Sâlih idi: O Salih ki, Semûd kavminin ileri gelenleri onunla alay ediyor, onun ordusu ve yardımcıları olmadığını söylüyordu.

20. Bu sözlerden anlaşılıyor ki, o dişi deve belli bir süre Semûd

kavminin memleketinde her tarafa dolaşıp durdu. Sırası geldiği gün kuyudan su içiyor ve kimse o gün kuyuya gelmeye cesaret edemiyordu. Nihayet, halk bir araya gelip kabadayı tipinde bir kabile reisini gayrete getirmeye çalıştı: "Vallahi, sen çok yiğit ve cesur bir adamsın; hangi mesele olursa olsun, sen hemen kavgaya karışıyor, karşı taraf ile kozunu paylaşmak istiyorsun, ne olur, bu sefer de kendini göster ve bu dişi devenin işini bitir". Bu teşvik ve haykırışa kanan o kabile reisi bu işi yapmaya söz verdi ve dişi deveyi kesti. Bundan açıkca anlaşılıyor ki, onlar o dişi deveden çok korkuyor, onun arkasında dağaüstü bir gücün olduğunu hissediyor, ona el koymak ve dokunmaktan çekiniyordu oysa onu kendilerine takdim eden peygamberin herhangi bir ordusu yoktu ki, ondan korkacaklardı; lâkin alt tarafı sadece dişi bir deve olan bu hayvanı öldürmek başarılması gereken devâsâ bir işti. (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 58, eş-Şuara, dipnot: 104-105).

إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ صَيْحَةً وَٰحِدَةً فَكَانُوا۟ كَهَشِيمِ ٱلْمُحْتَظِرِ
۝٣١ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝٣٢ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍۭ بِٱلنُّذُرِ
۝٣٣ إِنَّآ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّآ ءَالَ لُوطٍ ۖ نَّجَّيْنَٰهُم بِسَحَرٍ ۝٣٤ نِّعْمَةً مِّنْ
عِندِنَا ۚ كَذَٰلِكَ نَجْزِى مَن شَكَرَ ۝٣٥ وَلَقَدْ أَنذَرَهُم بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا
بِٱلنُّذُرِ ۝٣٦ وَلَقَدْ رَٰوَدُوهُ عَن ضَيْفِهِۦ فَطَمَسْنَآ أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى
وَنُذُرِ ۝٣٧ وَلَقَدْ صَبَّحَهُم بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقِرٌّ ۝٣٨ فَذُوقُوا۟ عَذَابِى وَنُذُرِ
۝٣٩ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا ٱلْقُرْءَانَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ۝٤٠

31-40: Biz onların üzerine bir sayha (ses) gönderdik de onlar, doğranmış ot gibi oldular.[21] And olsun biz, düşünmek için Kur'ân'ı kolaylaştırdık. Bir düşünen var mı? Lût kavmi nezîrlerini tekzib etti. Biz, onların üzerine taş (yağdıran bir fırtına) gönderdik. Yalnız Lût'un ailesini bir seher vakti kurtardık. Tarafımızdan bir nimet olarak, işte şükredenleri böyle mükafâtlandırırız. Gerçekten (Lût) onları şiddetli azabımızla korkutmuştu. Fakat onlar, onun korkutmalarını şüphe ile yalanladılar. Gerçekten onun misafirlerine kötülük kasdetmişlerdi. Biz

de onların gözlerini kör ediverdik. Onlara "Azabımı ve uyarılarımı tadın"[22] (buyurduk). And olsun bir sabah erkenden onlara devamlı bir azap baskın yaptı. "İşte tadın bakalım azabımı ve tehditlerimi (uyarılarımı)" dedik. Gerçekten biz Kur'ân'ı, düşünmek için kolaylaştırdık. Fakat düşünen var mı?

Açıklamalar

21. Hayvan besleyenler, kendi hayvanlarının çiftliğini sağlamak almak amacıyla çevresini çalı-çırpılar ve çitler ile çevirirler. Bu çalı çırpılar zamanla kurur ve hayvanların geliş-gidişiyle çöp ve toz haline gelirler. İşte Semûd kavminin çürümüş cesetleri bu toz ve zerreciklere benzetilmiştir.

22. Bu hikâyenin ayrıntıları Hûd sûresi (77.-83. âyetler) ve Hicr sûresinde, (âyetler: 61-74) geçmiştir. Özeti şudur: Cenab-ı Allah o kavme azab göndermeye karar verince, birkaç meleği son derece güzel oğlanlar şeklinde Hz. Lût (a.s.)'un evine misafir olarak gönderdi. Kavmin fertleri onun evine bu kadar güzel misafirlerin geldiğini duyar duymaz oraya hücum etti ve kendileriyle yatmak için ev sahibinden izin istediler. Hz. Lût (a.s.) onları bu çirkin emellerinden vazgeçirmeye çalıştı ve kendilerine çok yalvardı. Ancak dinlemediler ve gözleri kör oldu. Daha sonra melekler Hz. Lût'tan ailesiyle beraber sabah olmadan kasabayı terketmesini istedi. Onlar oradan ayrılır ayrılmaz o millete azab geldi. İncil'de de bu olay böyle anlatılmıştır. İfadesi şudur: "Ve o ân onlar o erkeğe, yani Lût'a hücum etti ve kapıları kırmak için evine yanaştı. Fakat o erkekler, yani melekler ellerini uzatarak Lût'u evin içinde çektiler. Kapıyı kilitlediler ve evin kapısında bulunan erkeklerin, küçük büyük hepsinin gözlerini kör ettiler. Bu yüzden kapıda toplanan erkekler bir türlü kapıyı bulamadılar." (Tekvin, 19: 9-11)

وَلَقَدْ جَآءَ ءَالَ فِرْعَوْنَ
ٱلنُّذُرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَـٰتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَـٰهُمْ أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾
أَكُفَّارُكُمْ خَيْرٌ مِّنْ أُو۟لَـٰٓئِكُمْ أَمْ لَكُم بَرَآءَةٌ فِى ٱلزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ
يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنتَصِرٌ ﴿٤٤﴾ سَيُهْزَمُ ٱلْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ ٱلدُّبُرَ ﴿٤٥﴾

بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَىٰ وَأَمَرُّ ﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمُجْرِمِينَ
فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ
ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾

41-48: Fir'avn cemaatına da peygamber (tedbirler) gelmiştir. Onlar, bizim bütün âyetlerimizi (ve mûcizelerimizi) tekzip ettiler. Biz de onları kuvvetli ve muktedir bir yakalayışla helâk ettik. (Ey Mekkeliler) sizin bu kâfirleriniz onlardan daha mı hayırlı?[23] Yoksa sizin için kitaplarda bir kurtuluş (berâet) mu var? Yahut "Birbirimize yardım etmek suretiyle belâyı def'eden bir cemaatız"mı diyorlar? Yakında o cemiyet bozulacak. Ve arkalarını dönüp kaçacaklar.[24] Daha doğrusu onların asıl azab vakti, kıyamettir. Kıyamet azabı ise daha şiddetli ve daha acıdır. Muhakkak, mücrimler dünyada dalâlet içinde, âhirette ise Cehennemdedirler. Yüzleri üstü ateşe sürüklendikleri günde onlara: "Cehennem'in dokunuşunu tadın" denilir.

Açıklamalar

23. Burada Kureyşlilere hitap ediliyor. Demek isteniyor ki, "geçmişte başka milletlerin cezalandırılmalarına sebep olan küfür, tekzib ve inadlarına benzer tutum ve davranışlarınız yüzünden cezalandırılmamanız için herhangi bir ayrıcalığınız mı vardır?"

24. Bu, Hicret'ten beş yıl önce verilen açık bir müjdedir. Burada Kureyş topluluğunun bozulacağı, zayıflayacağı, parçalanacağı ve Müslümanlara yenileceği kesin bir dille anlatılmıştır. Bu âyet indiği zaman Kureyş kabilesinin böyle bir akıbete uğrayacağını kimse aklının ucuna bile getirmemişti. Zira, Kureyşliler Mekke ve Arabistan'ın en güçlü ve kudretli kabilelerinden biriydi. Bunlara karşı Müslümanların durumu iç açıcı değildi. Sayıları azdı, ve bu bir avuç insandan bazıları Habeşistan'a hicret etmeye mecbur olmuştu. Geriye kalan iman sahipleri, Şi'b-i Ebî Talib'de Kureyş'in kuşatma ve boykotu altında idiler. Siyasî ve sosyal güçleri olmadığı gibi yaşamaları bile bir mucize idi. Bu şartlar altında durumlarının sadece yedi yıl sonra tamamen değişeceğini kim söyleyebilirdi? Hz. Abdullah bin Abbas'ın öğrencisi İkrime (r.a.)'nin naklettiği bir hadise göre Hz. Ömer (r.a.) Kamer sûresi indiği zaman mağlup edilecek cemiyetin hangisi olduğunu hayli merak etmiş-

ti. Hazreti Peygamber (s.a.v.) Kur'ân-ı Kerim'in yukarıdaki âyetini okuyordu. Hz. Ömer işte o zaman hangi topluluğun hezimete uğrayacağından bahsedildiğini anlamış oldu (İbn Cerir, İbn Ebi Hâtim).

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾
وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي
الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ
فِي جَنَّاتٍ وَنَهَرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِندَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٥٥﴾

49-55: Gerçekten biz her şeyi takdir ile yarattık.[25] Bizmi emrimiz bir tek emirdir. O da göz yumup açıncaya kadar icra olunur.[26] And olsun biz, sizin gibilerini helâk ettik.[27] Fakat düşünen var mı? Onların işledikleri her şey amel defterlerinde (yazılı)dır. Küçük ve büyük her şey yazılıdır.[28] Takvâ sahipleri Cennetlerde ırmaklar kenarlarındadır. Sıdkın mükafâtı olan mahalde kudret sahibi ve mülkü çok yüce olan Allah'ın yanındadırlar.

Açıklamalar

25. Yani dünyadaki hiçbir şey tesadüfen veya başıboş yaratılmamıştır, aksine her şey belli bir takdir program ve plana bağlıdır; buna göre belli bir zamanda yaratılır, belli bir şekil alır, belli bir seviyeye kadar büyür ve gelişir, belli bir süreye kadar ayakta durur ve yine belli bir zamandan sonra erir. İşte bu evrensel kurala göre dünyamız da belli bir takdire uygun olarak yaratılmıştır. Buna göre belli bir süreye kadar işleyecektir ve belli bir zamanda bitecektir. Bitmesi ve son bulması için belirlenen zaman ne ise, ne ondan bir saniye önce, ne ondan bir saniye sonra son bulacaktır, ne de ayakta kalacaktır. Bu, daima varolan ve varolacak ezelî ve ebedî bir nesne değildir. Ne de bu bir çocuğun oyuncağıdır ki, onun keyfine göre derhal kırılıp param parça edilebilecektir.

26. Yani kıyameti gerçekleştirmek için Bizim uzunca hazırlıklar yapmamız gerekmeyecektir, ne de bunun getirilmesi için uzun zaman

lâzım olacaktır. Bu, sadece Bizden bir emir çıkma meselesidir. Emrimiz olur olmaz kıyamet bir anda olacaktır.

27. Yani, bunun hikmetli ve âdil bir Tanrının saltanatı değil, insanın istediğini yaptığı, ve kimsenin ondan hesap soramadığı bir körün başıboş bir düzeni olduğunu sanıyorsanız, gözlerinizi açmak için insanlık tarihi vardır ki, bunda, sizin gibi yanlış bir yolda olanlar üstüste felâkete uğratılmıştır.

28. Yani onlar yaptıkları her şeyin kaybolduğu gibi yanlı bir düşüncede olmasınlar. Hayır, öyle değil, herkes, her grup ve her milletin dosyası hazırlanmış ve iyi bir şekilde muhafaza edilmektedir ve zamanı gelince ortaya çıkarılacaktır.

ER-RAHMAN

Adı: İlk kelime, sûrenin adı olarak belirlenmiştir. Demek ki, bu, "er-Rahman" kelimesiyle başlayan bir sûredir. Maamafih, bu ad, sûrenin içeriğiyle de yakından ilgilidir, çünkü bunda baştan sonuna kadar Yüce Allah'ın rahmet sıfatının tezahür ve neticelerinden sözedilmiştir.

İniş Tarihi: Tefsir âlimleri bunu genellikle Mekke'de inen bir sûre olarak kabul etmişlerdir. Gerçi bazı rivâyetlerde Hz. Abdullah bin Abbas ile İkrime ve Katade'nin, bunun Medine'de inen bir sûre olarak belirttikleri ifade edilmiştir. Fakat aynı zâtların bazı diğer rivâyetleri bu ifadeye aykırı düşmektedir. Ayrıca, bu sûrenin içeriği, konusu ve üslûbu Mekkî sûrelere daha çok benzemektedir. Hatta, içeriği bakımından bu Mekke'nin ilk yıllarına ait bir sûre olarak gözüküyor. Buna ilâveten, diğer bazı güvenilir rivâyetlerden bunun Hicretten birkaç yıl önce Mekke-yi Muazzama'da indiği de anlaşılmaktadır.

Müsned-i Ahmed'de Hz. Esma binti Ebi Bekr (r.a.)'nin şöyle bir rivayeti vardır: "Ben, Resûlullah'ı Harem'de Hacer-i Esved'in bulunduğu köşeye doğru yüzünü çevirip Kâbe'de namaz kıldığını gördüm. O sıralarda 'febi eyyi âlâi Rabbikumâ tükezziban ağzından (O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilir siniz?) şeklindeki ilâhi emir hada inmemişti. Müşrikler bu namazda Rasulullah'ın'febi eyyi alai Rabbikuma tükezziban' sözlerini dinliyorlardı". Bundan, bu sûrenin el-Hicr sûaresinden önce inmiş olduğu anlaşılmaktadır.

el-Bezzâr, İbn Cerir, İbnü'l-Münzir, Dârek Kutnî İbn Merduyye ve Hatib Hazreti Abdullah bin Ömer (r.a.)'den şu rivâyeti nakletmişlerdir: Bir defasında Resûlullah (s.a.v.) Rahman sûresini kendisi okudu (yahut bu sûre onun huzurunda okundu). Daha sonra yanındakilere, "Niçin

sizlerden, cinlerin Rablerine verdiği bir cevabı işitmiyorum?". dedi. Oradakiler, "Ya Resûlullah, o cevap ne idi?" diye sordular. Resûlullah buyurdu: "ben, "febi eyyi âlâi Rabbikuma tükezziban" şeklinde Yüce Allah'ın buyuruğunu okurken cinler şu cevabı veriyordu: 'La bişeyyin min nimeti Rabbinâ nukezzibu' (Biz Rabbimizin hiçbir nimetini tekzib etmiyoruz).

Buna benzer bir rivâyeti Tirmizi, Hakim ve Hafız Ebu Bekr Bezzar, Hz. Cabir bin Abdullah'a dayanarak nakletmişlerdir. Bu rivâyetin sözleri şöyledir: İnsanlar, Rahman sûresini dinledikten sonra sessiz kalmaya devam edince Resûlullah buyurdu: "Ben bu sûreyi cinlere Kur'ân'ı dinlemek üzere toplandıkları gece okumuştum. Onlar bunun cevabını sizden daha iyi veriyrlardı. Ben sûreyi okurken, "O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?" şeklinde Allah'ın buyruğuna geldiğim zaman, onlar şu cevabı veriyordu: "Ey Rabbimiz, biz senin hiçbir nimetini inkâr etmeyiz, hamd olsun sana."

Bu rivâyet gösteriyor ki, Ahkâf sûresinde (âyetler: 29, 32) Hazreti Peygamber'in mübarek ağzıyla cinlerin Kur'ân-ı Kerim'i dinlemekte olduğu yolunda yer alan ifade işte bu olayla ilgiliydi. Yani, o sıralarda kendisi Rahman sûresini tilâvet ediyordu. Bu, Bi'set'in 10. yılında, Resûlullah'ın Taif'e yaptığı ziyaretinden sonra Mekke'ye dönerken Nahle mevkiinde konakladığı sırada meydana gelen olaydır. Gerçi diğer bazı rivâyetlerde Hazreti Peygamber (s.a.v.)'ın o zaman cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini bilmediği ve daha sonra Yüce Allah'ın kendisine cinlerin böyle yaptığını bildirdiği ifade edilmiştir, ancak Allahu Teâlâ'nın cinlerin Kur'ân'ı dinlediklerini haber verdiği gibi, onların Kur'ân'ı dinlerken kendisine ne cevap verdiklerini bildirdiği de uzak bir ihtimal değildir.

Bu rivâyetlerden ancak Rahman sûresinin, el-Hicr ve el-Ahkâf sûrelerinden önce indiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra bir rivâyet daha karşımıza çıkıyor ki bundan, Rahman sûresinin Mekke-yi Mükerreme döneminin ilk yıllarında indiği de anlaşılmaktadır. Rivâyet şöyledir: İbn İshâk'ın, Hz. Urve bin Zübeyr' (r.a.)'e dayanarak naklettiğine göre bir gün ashâb-ı kiram (r.a.) aralarında konuşurken Kureyş'in hiçbir zaman kimseyi Kur'ân'ı yüksek sesle okurken dinlemediğini belirterek, "Bizden kim onlara Kur'ân'ı dinletecek?" diye sordu. Hz. Abdullah bin Mes'ud (r.a.) bu işi kendisinin yapacağını söyledi. Sahabeler, "Ama

biz Kureyş'in sana baskı ve eziyet edeceğinden korkuyoruz" dedi ve şöyle devam etti: "Bizce bu işi, ailesi nüfuzlü ve güçlü olan biri yapsın ki, Kureyş ona baskı yaparsa, ailesi ona yardım etsin." Hz. Abdullah (r.a.) "Bırakın da bu işi ben yapayım, benim muhafızım Yüce Allahtır." Daha sonra gün ağarırken Harem-i Şerif'e, Kureyş kabile reislerinin sohbet ettiği sırada vardı. Hz. Abdullah (r.a.) Makam-ı İbrahim'e çıkıp yüksek sesle Rahman sûresini okumaya başladı. Kabile reisleri önce Hz. Abdullah'ın ne yaptığını anlayamadı; daha sonra onun, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in, Allah'ın kelâmı olarak kendilerine sunduğu kelâmı okuduğunu anlayınca üzerine çuvalladı ve yüzlerini tokatlamaya başladı. Ancak Hz. Abdullah (r.a.) bunlara hiç aldırış etmeden Rahman sûresini okumaya devam etti. Okumayı bitirdikten sonra da yüzü gözü şiş içinde sahabelere dönünce onlar, "Biz demedik miydik, bak seni ne hale sokmuşlar?" dedi. Hz. Abdullah'ın cevabı şuydu: "Vallahi, bu Allah düşmanları bana hiçbir zaman bu kadar hafif gelmemişlerdi. İsterseniz onlara yarın da Kur'ân'ı dinletirim". Herkes, "Yok, bu kadar yeter. Sen onlara dinlemek istemediklerini dinlettin" dedi. (Siret-i İbn Hişam, Cilt I, s. 336).

Konusu ve Bahisleri: İnsanların yanında yeryüzünün diğer yetkili mahluku cinlere doğrudan hitap edilen, tek sûre budur. Bu sûrede her iki mahlûka Allah'ın kudretinin çeşitli örnekleri, sonsuz ve sınırsız ihsanları, buna karşılık kendilerinin âciz ve çaresiz oluşları, Allah huzurunda yaptıklarının hesabını vermeleri ve O'nun emirlerine karşı gelmenin kötü sonuçları anlatılmış, bunlar hakkında dikkatli olmaları ve korkmaları gerektiği belirtilmiş ve Allah'ın emirlerine uymalarının güzel ve yararlı sonuçlarından sözedilmiştir. Kur'an'ı Kerim'in bazı diğer yerlerinde de insanlar gibi cinlerin de yetkili ve sorumlu bir mahluk olduğu, kendilerine küfr ile iman ve itaat ile isyan özgürlüğünün verildiği, onlar arasında da tıpkı insanlar gibi kâfir ve mü'minler ile itaatkâr ve isyankârların bulunduğu, ayrıca peygamberler ile semavi kitaplara iman eden toplulukların bulunduğu kaydedilmiştir, ancak Rahmân sûresi, Resûlullah (s.a.v.) ve Kur'ân-ı Kerim'n dâvetinin gerek insanlar gerekse cinlere yönelik olduğu ve Resûlullah'ın risâletinin sadece insanlarla sınırlı olmadığını açıkça ifade etmektedir.

Sûrenin başında muhatap insanlardır, zira yeryüzündeki halifelik kendilerine aittir. Allah'ın resûlleri kendi aralarından çıkmıştır ve Al-

lah'ın kitapları da kendi dillerinde indirilmiştir, ama daha ilerde, 13. âyetten itibaren insanlar ile cinlere aynı zamanda hitap edilmiş ve aynı dâvet kendilerine verilmiştir.

Sûrenin konuları kısa cümlelerle belli bir düzen içinde sıralanmıştır.

1. ilâ 4. âyete kadar işlenen konu şudur: Bu Kur'ân-ı Kerim'in öğretileri Allahu Teâlâ tarafındandır ve bu öğretilerle insanların hidâyeti için gereken tedbirler alması, O'nun rahmetinin gereiğidir; zira, insanı akıl ve şuur sahibi bir mahlûk olarak yaratan O'dur.

5.6. âyette kainaın tüm düzeninin Allah'ın hakimiyeti altında işlemekte olduğu ve yer ile gökteki her şeyin O'na tabi olduğu ve buralarda başka hiç kimsenin saltanatı bulunmadığı ifade edilmiştir.

7. ilâ 9. âyette başka bir gerçek dile getirilmiştir: Yüce Allah kainat düzeninin tümünü son derece dengeli ve adaletli bir biçimde kurmuştur ve bu düzenin doğası, bunda yaşayanların kendi yetki ve sorumluluklarının sınırlarını bilmelerini, bunları aşmamalarını, âdil ve eşit hareket etmeleri ve dengeyi bozmamalarını gerektiriyor.

10.'dan 25. âyete kadar Allahu Teâlâ'nın kudreti ve mucizeleri anlatıldıktan sonra insan ve cinlerin yararlandığı ilâhî nimetlere de işaret edilmiştir.

26. ilâ 30. âyete kadar insan ve cinlere, bu kainatta Allah'tan başka herhangi ölümsüz ve ebedi bir varlığın bulunmadığı, küçük büyük herkesin kendi varlığı ve ihtiyaçları için Allah'a muhtaç olduğu ve yerden göklere kadar gece gündüz olup bitenlerin O'nun marifetleri olduğu açık bir dille ifade edilmiştir.

31. ilâ 36. âyete kadar bu iki gruba, kendilerinin sorguya çekilecekleri günün yakın olduğu anlatılmış ve açıklanmıştır. Kendilerine, bu sorgu ve hesap verme işinden kurtulamayacakları, Allah'ın uluhiyetinin kendilerini her taraftan kuşattığı, bundan kurtulup kaçmalarının mümkün olmadığı belirtilerek, "Kaçıp kurtulma hevesinde iseniz, kaçıp bir görün" denilmiştir.

37. ve 38. âyette bu sorgu ve muhasebenin kıyamet günü olacağı kaydedilmiştir.

39. ilâ 45. âyette dünyada Allahu Teâlâ'ya itaatsizlik eden insan ve cinlerden sözedilmiştir.

ve 46. âyetten sûrenin sonuna kadar âhirette, dünyada Allah'tan korkarak yaşayan ve bir gün Allah'ın huzuruna çıkıp yaptıklarının hesabını verecekleri düşüncesiyle hayatlarını süren iyi ve dürüst insanlar ile cinlere verilecek ödüller ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Bütün bu konuşma bir hitabet üslûbunu taşımaktadır. Bu kuvvetli ve etkileyici hutbe sırasında Allahu Teâlâ'nın kudretinin her harikâsı, bahşettiği her nimet ve sultanlığı ile kahhârlığının her belirtisi ve O'nun koyduğu ceza ve mükafâtların her biri en küçük ayrıntılarına kadar anlatılmış ve insanlar ile cinlere defalarca, "febi eyyi âlâi Rabbikumâ tükezziban" (o halde, Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz?) diye sorulmuştur. Daha ilerde anlatacağımız gibi, "âlâi"nin çok geniş kapsamlı bir kelime olduğunu ve bunun bu hutbede çeşitli vesilelerle ve şekillerde kullanıldığını, ve cinler ile insanlara sorulan bu sorunun her yerde ve ortamda kendine has bir anlam taşıdığını ifade etmeliyiz.

ER-RAHMAN SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 78 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

الرَّحْمَٰنُ ۝١ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Rahman (olan Allah). Kur'ân'ı öğretti.[1]

Açıklamalar

1. Yani bu Kur'ân'ın talimatı veya öğretileri bir insan aklı, zihni veya beyninin ürünü değildir. Bunun öğreticisi bizzat Rahman olan Allah'tır. Burada Yüce Allah'ın Kur'an'la ilgili bilgileri kime verdiğini anlatmaya gerek yoktu. Zira, bunu insanlar Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) mübarek ağzından dinliyordu. Onlar bu kelâmı Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) vasıtasıyla dinledikleri için talimat veya öğretinin kendisine verildiğini kendiliğinden anlıyorlardı.

Sûrenin bu cümle ile başlamasının bir amacı, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bu Kitabın yazarı olmadığını, aksine bütün bu bilgileri verenin Allahu Teâlâ olduğunu vurgulamaktır. Ayrıca, "Rahman" kelimesi başka bir amaca da işaret etmektedir. Yani, amaç sadece bu öğretilerin Allah'tan olduğunu ve peygamberin zihninin bir ürünü olmadığını belirtmek olsaydı Allah'ın adının dışında bir sıfat kullanmaya ihtiyaç yoktu ve sadece ad kullanmak istenseydi, Allah'ın isimlerinden herhangi

biri kullanılabilirdi. Ancak böyle demeden, yani, Allah, Hâlık (Yaratan) veya Rızık veren (Rezzâk) bu öğretileri vermiştir demeden "Rahman Kur'ân-ı öğretti" buyurulmuştur. Böylece, kulların hidayeti için Kur'an-ı Kerim'in indirilmesinin Yüce Allah'ın rahmeti ve inayeti olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Allahu Teâlâ, mahlûkatına son derece merhametli olduğu için, sizin karanlıkta bocalamanıza dayanmamıştır ve rahmeti, bu Kur'ân'ı size göndererek, dünyada doğru ve dürüst oluşunuzu ve âhirette felâh ve mutluluğunuzu sağlayacak bilgiyi de bahşetmiştir.

خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ ۝

3: İnsanı yarattı.[2]

Açıklamalar

2. Başka bir deyişle, Allahu Teâlâ insanı yarattığı için de Yaradan'ın sorumluluğunun, kendi mahlûkatına hidâyet etmesi ve yaradılış amacına ulaşmasını sağlayan yolu göstermesi olduğu için O'nun tarafından Kur'ân-ı Kerim'in bu öğretisinin inmesi, yalnız onun Rahman oluşunun değil, aynı zamanda Yaradan olmasının da gereğidir. Eğer Yaradan, mahlûkatının hidâyetini ve rehberliğini yapmasa kim yapabilir? Ve nasıl yapabilir? Zâten, Yaradan'ın, yarattığı şeye ve nesneye, yaradılış amacına ulaşma yolunu göstermemesi büyük bir ayıp olurdu. Onun için, Allahu Teâlâ tarafından insanların öğretilmesi ve eğitilmesi amacıyla belli bir plan ve programın hazırlanması şaşılacak bir şey değildir. Asıl şaşılacak husus, böyle bir plan ve programın olmayışı olurdu. Yüce Allah bütün kainatta ne yaratmışsa, onu başıboş ve amaçsız bırakmamıştır. Aksine o şeye, doğa düzeninde payına düşen görevi yerine getirme yollarını da anlatmıştır. Bizzat insanın vücudunun her parçası, her kılı, her hücresi, insan vücudunda yapması gereken görevini öğrenerek meydana gelmiştir. O halde, bizzat insan kendi Yaradanının bilgi, öğreti ve hidâyeti olmaksızın veya bunlardan yoksun olarak nasıl yaşayabilir? Kur'ân-ı Kerim'de işte bu konu çeşitli vesilelerle ve çeşitli yerlerde işlenmiştir. Nitekim Leyl sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Şüphesiz hidâyet etmek bize aittir" (âyet: 12). Nahl sûresinde şöyle denilmiştir: "Doğru yolu bildirmek Allah'a aittir. Eğri

yollar da vardır." (âyet: 9). Tâhâ sûresinde (âyetler: 47-50) anlatılan olaya göre Fir'avn, Hz. Mûsa (a.s.)'dan peygamberlik mesajını dinledikten sonra hayret içinde kendisine, "Bana peygamber gönderen Rabb kimdir ve nasıldır?" diye soru sorar, Hz. Mûsa da kendisine şu cevabı verir: "Bizim Rabbimiz her şeye hilkatını veren, sonra da hidâyet edendir". İşte mutaassıp olmyan bir zihnin, insanların bilgisi ve hidâyet edendir". İşte mutaassıp olmayan bir zihnin, insanların bilgisi ve hidayeti için Allahu Teâlâ tarafından peygamberler ile kitapların gönderilmesinin tam doğanın gereği olduğu konusunda tatmin olmasını sağlayan delil budur.

عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ۝٤

4: Ona konuşmayı ta'lim eyledi.[3]

Açıklamalar

3. Aslında "beyan" kelimesi kullanılmıştır. Bunun bir anlamı, meramını anlatmak, yani konuşmak ve anlatmak istediğini anlatmaktır. İkinci anlamı da farkı anlatmak ve açıklamaktır, yani hayır ile şer ve iyilik ile kötülük arasındaki farkı anlatmak. Bu küçük cümle, bu her iki anlam, yukarıda kullanılan delili tamamlamaktadır. Konuşma, insanları hayvanlardan ve yeryüzündeki diğer mahlûklardan ayıran belirgin bir özelliktir. Bu sadece nutuk veya konuşma gücü değildir; aksine arkasında akıl ve şuur, idrâk ve anlayış, farkı anlamak ve irade ile diğer zihinsel güçler de bulunuyor ki, bunlar olmazsa konuşmak mümkün değildir. Bu sebeple, konuşmak aslında insanın bilinçli ve yetkili bir yaratık olmasının açık bir simgesidir ve Yüce Allah bu belirgin özelliği birine bağışlamışsa, bunun öğretimi ve eğitimin şekli de bilinçsiz ve yetkisiz yaratıkların rehberliği için uygun olan şekilden elbette ki farklı olacaktır. Aynı şekilde insanın ikinci en önemli özelliği, Allahu Teâlâ'nın ona ahlâk duygusu ve bilinci vermiş olmasıdır. Bu ahlâk anlayışı yüzünden insan doğal olarak iyilik ile kötülük, haklı ile haksız, zulüm ile adalet ve caiz ile caiz olmayan arasındaki farkı gözetebiliyor ve bu vicdan ile ahlâk bilinci, en büyük cahilliği, en sapıklığı sırasında bile ondan ayrılmaz. Bu iki ayırt edici özelliğin doğal sonucu ve gereği, insanın bilinçli ve ihtiyarî yaşantısının eğitim metodunun, onun doğal

eğitim şeklinden farklı olmasıdır. Doğal eğitim şekline gelince, bu, bir balığın suda yüzmesi, kuşun havada uçması ve bizzat insanın çeşitli organları, örneğin göz kapaklarının oynatılması, gözlerinin görmesi, kulaklarının işitmesi ve midesinin yemekleri hazmetmesi demektir ki, bunları Yüce Allah kendilerine doğuştan öğretmiş oluyor. İnsanın kendisi, kendi hayatının bu alanında öğretmen, kitap, mektep, tebliğ ve telkin, yazı, konuşma, tartışma ve müzakere gibi kaynakları bilgi, öğretim ve eğitim aracı olarak kabul eder ve doğuştan elde ettiği bilgi ve bilinci yeterli saymaz. O halde, insanı yaratan Rabbin, üzerine düşen görevi yerine getirmek amacıyla peygamber ve kitabı eğitim araçları olarak kullanması niçin şaşırtıcı oluyor? Mahlûk nasılsa, eğitimi de öyle olmalı. Bu tamamıyla makul bir husustur. Konuşma veya "beyan" hangi mahlûka ta'lim edilmiş yani öğretilmişse, ona konuşma eğitiminden nasibini alamayan mahlûkata uygun eğitim aracı değil, ancak Kur'ân eğitim aracı olabilir

اَلشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ۝

5: Güneş ve ay hesapladır.[4]

Açıklamalar

4. Yani, bu muazzam ve muhteşem gezegenler, büyük ve değişmez bir düzen, yasa ve kurala bağlıdır. İnsan, zaman, gün, tarih, ürünler ve mevsimlerin hesabını tamı tamına yapabiliyorsa, bunun sebebi, güneşin doğuşu ve batışı ve çeşitli aşamalardan geçmesi için belirlenen aşama ve süreçlerde herhangi bir değişikliğin olmamasıdır. Eğer yeryüzünde sayısız canlılar ve mahlukât yaşıyorsa, bunun sebebi de, çok iyi bir hesaba göre güneş ve ayın dünyadan belli bir mesafede bulundurulması ve bu mesafede ancak bazı belli şartlar ve kurallara göre değişiklik olması ve ölçülerin kaçmamasıdır. Aksi takdirde, güneş ile ayın dünya ile olan mesafesi hesapsız-kitapsız veya herhangi bir plana ve programa dayanmadan olsaydı, ve bundaki değişiklik dengesiz ve ölçüsüzce olsaydı, burada yaşamak ve nefes almak imkansız olurdu. Aynı şekilde, ayın dünyanın çevresinde dönmesi ve dünyanın da güneşin çevresinde dönmesinde öyle bir uyum sağlanmıştır ki, ay takvimlerin hazırlanmasında başlıca unsur olmuştur ve buna göre bütün günler hesaplanabiliyor, takvim ve tarihler çıkarılabiliyor.

وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ۝٦

6: Yıldızlar[5] ve ağaçlar hepsi ona secde ederler.[6]

Açıklamalar

5. Burada aslında "en-necm" kelimesi kullanılmıştır ki, herkesçe bilinen anlamı "yıldız"dır. Ancak Arap dilinde bu kelime gövdeleri olmayan sarmaşıklar ve bitkiler için de kullanılır; örneğin, sebzeler, karpuz ve kavun v.s. Burada bu kelimenin hangi anlamda kullanıldığı konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas, Said bin Cübeyr, Süddi ve Süfyan-ı Sevrî bu kelimenin burada gövdesiz bitkiler anlamına geldiğini kabul etmişlerdir; zira bundan hemen sonra "eş-şecer" (ağaçlar) kelimesi kullanıldığını ve bu anlamın da buna daha uygun olduğunu belirtmişlerdir. Buna karşı Mücahid, Katade ve Hasan Basrî "necm" kelimesinin burada dünyadaki "bitkiler" değil gökteki yıldızlar anlamına geldiğini, çünkü çokça bilinen anlamının bu olduğunu, bu kelimeyi duyar duymaz insanın aklına bu anlamın geldiğini ve güneş ile aydan sonra yıldızlardan sözedilmesinin gayet tabii olduğunu vurgulamışlardır. Müfessirler ile mütercimlerin çoğu ilk anlamı tercih etmiştir ve bunun yanlış olduğunu söyleyemeyiz; ama bizce, Hafız İbn Kesir'in bu görüşü daha akla yatkındır: Dil ve konu, her iki açıdan ikinci anlam tercih edilebilir. Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde de yıldızlar ile ağaçların secde etmelerinden sözedilmiştir ve orada "yıldızlar"dan başka bir anlam kabul etmemize hiçbir imkan yoktur. Âyetin sözleri şöyledir: "Görmez misin, göklerde ve yerde olan her şey, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanlardan birçokları Allah'a secde ederler." (el-Hacc: 18). Bu âyette "nücûm," yani yıldızlar, güneş ile ay ve "şecr" yani, "ağaçlar" dağlar ve hayvanlarla beraber anılmıştır ve bunların hepsinin Allah'a secde ettiği kaydedilmiştir.

6. Yani, gökteki yıldızlar ile yerdeki ağaçlar hepsi Allah'a bağlı ve emrine tabidirler ve O'nun yasalarına uygun hareket ederler; bunlardan zerre kadar ayrılmazlar.

Bu her iki âyette anlatılan husus şudur: Kainatın koskoca düzeni Allahu Teâlâ'nın eseridir, ve O'na bağlıdır. Yerden göğe kadar başka

kimse her şeye hâkim ve egemen değildir, başka kimsenin saltanatı yoktur, başka kimse Allah'ın saltanatına karışamaz ve mabud olma iddiasında da bulunamaz. Bütün yaratıklar kul ve köledir. Tek Efendi, Rabb-i Kadîrdir. Onun için, doğru ve gerçek olan, Kur'ân'ın vermekte olduğu talimattır. Kim bunu bırakıp şirk veya küfrediyorsa o aslında kainatın tüm düzenine karşı çıkıyor demektir.

وَالسَّمَآءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ۝ أَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ۝
وَأَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ۝

7-9: Göğü o yükseltti ve ölçüyü koydu[7] ki, ölçü ve tartıda haksızlık etmeyeseniz. Teraziyi adaletle ve doğru tutun. Tartıları noksan etmeyin diye.[8]

Açıklamalar

7. Hemen hemen bütün müfessirler burada "ölçü"den (yani teraziden) adaletin kastedildiğini, "ölçüyü koymak" (veya teraziyi koymak) Yüce Allah'ın, kainatın bütün bu düzenini adalet üzerine kurduğunun murad olduğunu açıklamışlardır. Uzayda dönmekte olan sayısız yıldız ve gezegenler, bu dünyada varolan muazzam güçler ve bu dünyada bulunan sayısız mahlûklar arasında mükemmel bir ölçü, denge ve eşitlik bulunmasaydı, bu varlık âlemi bir an bile işlemezdi ve ayakta duramazdı. Bizzat dünyamızda havada, suda ve karada milyarlarca yıldan beri varolan sayısız yaratıklara da bir göz atabilirsiniz. Onlar yaşıyor ve ayakta duruyor, çünkü yaşama şartları arasında mükemmel bir denge ve adalet sağlanmıştır. Aksi takdirde bu şartlarda zerre kadar bir dengesizlik ve adaletsizlik olursa burada hayatın izi kalmaz.

8. Yani, bütün düzeni adalete ve dengeye dayalı olan dengeli bir kainatta yaşadığınız için siz de ölçüyü, dengeyi ve adaleti ön planda tutmalısınız. Size verilen yetkileri kötüye kullanır veya sahanızda ölçüsüzce ve adaletsizce davranır ve üzerinize hakları olan kimselerin hakkını yerseniz, kainatın doğasından ayrılmış ve buna isyan etmiş olursunuz. Bu kainatın doğası zulüm, adaletsizlik ve başkalarının haklarını yemeyi kabul etmez. Burada büyük bir zulüm şöyle dursun, bir kişi tartı ve ölçü âletlerine hile karıştırıp birkaç gramlık malı müşteriden çalı-

yorsa, dünyanın dengesi bozuluveriyor. Bu üç âyette dile getirilen, Kur'ân-ı Kerim'in öğretilerinin ikinci önemli bölümüdür. İlk öğretisi tevhid ve ikincisi adâlettir. Böylece, birkaç cümle ile insanların hidâyeti ve rehberliği için Rahmân olan Allah'ın gönderdiği Kur'ân'ın hangi talimatı içerdiği ve hangi öğretiler vermekte olduğu açıklanmıştır.

وَالْأَرْضَ وَضَعَهَا لِلْأَنَامِ ﴿١٠﴾ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْأَكْمَامِ ﴿١١﴾

10-11: Yeri[9] de mahlukât için alçaltıp döşedi.[10] Orada meyveler ve salkımları kılıflı hurma ağaçları.

Açıklamalar

9. Buradan 25. âyete kadar gerek insanlar gerekse cinlerin yararlandığı ilâhî nimet ve ihsanlarla Allah'ın kudretinin cilveleri ve mu'cizelerinden sözedilmiştir. Bu nimet, ihsan ve mucizelerin tabii ve ahlâkî gereği, insanlar ile cinlerin, küfür ile imandan birini seçmekte tamamen serbest olmalarına rağmen kendi istekeri ve rızasıyla Rablerine kulluk ve itaat yolunu seçmeleridir.

10. Aslında burada, "yeri de enâm için hazırladık" ifadesi kullanılmıştır. Hazırlamanın Arapçası "ved'a"dır; Ved'a telif etmek, yapmak, hazırlamak, koymak ve yerleştirmek anlamındadır. "Enâm" ise Arapça'da "yaratmak" için kullanılır, ki buna gerek insan, gerekse diğer mahlukâtın yaratılması dahildir. İbn Abbas diyor ki, "enâm" ruh veya can taşıyan her şeye denilir. Mücahid bunun anlamının "hlâyık" olduğunu söylemiştir. Katade, İbn Zeyd ve Şa'bî'ye göre tüm canlılar enâmdır. Hasan Basrî diyor ki, bunun kapsamına hem insanlar, hem cinler girer. Aynı anlamı diğer sözlük uzmanları da vermiştir. Bu demektir ki, bu âyete dayanarak yeryüzünün veya toprağın devletin malı olduğunu söyleyenler abesle iştigal ederler. Bu, aslında yabancı ideolojileri Kur'ân'a zorla maletmeye çalışanların çirkin bir amelidir ki, bunu ne bu âyet ifade etmektedir, ne de bağlamı. Enâm sadece insan toplumuna değil, dünyanın diğer mahlukâtına da denilir. Yerin "enâm"a hazırlanması veya sunulmasının anlamı da, toprağın herkesin ortak malı olduğunu ifade etmek değildir. Zaten âyetin bağlamı da bu sözlerin herhangi bir ekonomik ve sosyal kuralı dile getirmek için kullanılmadığını göstermektedir. Burada aslında anlatılmak istenen,

Yüce Allah'ın yeri veya dünyayı, türlü çeşit mahlukâtın yaşayıp hayat sürebileceği bir nesne olarak yaratıp hazırlamasıdır. Yer veya dünya kendiliğinden bu hale gelmemiştir, aksine Yaradan'ın böyle yapmasıyla böyle olmuştur. Allah kendi hikmetiyle bunu öyle bir yere koymuş ve öyle şartlar yaratmıştır ki, burada her türlü canlının yaşaması mümkün olabilmiştir. (Açıklamalar için bkz. Tfhimü'l-Kur'ân, en-Nemel, dipnot: 73, Yasin, dipnot: 29, 32, el-Mümin, dipnot: 90-91, Fussilet, dipnot: 11-13, ez-Zuhruf, dipnot: 7-10, el-Casiye, dipnot: 7).

وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾

12-13: Samanlı hububat ve hoş kokulu nebatlar vardır.[11] O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini[12] inkâr edebilirsiniz?[13]

Açıklamalar

11. Yani insanlara gıda ve hayvanlara yem taşıyan bitki ve ağaçlar.

12. Aslında "âlâi" kelimesi kullanılmıştır ki, bu ilerdeki âyetlerde sık sık tekrarlanmıştır ve biz çeşitli yerlerde çeşitli anlamını vermeye çalışmışız. Onun için işin başında bu kelimenin ne kadar geniş anlam taşıdığını ve hangi kavramları içerdiğini ifade edelim:

"Âlâi" kelimesi dilbilimcileri ve müfessirler tarafından genellikle "nimetler" anlamında kullanılmıştır. Bütün mütercimler de bu kelimeyi aynı şeklide tercüme etmişlerdir. Aynı anlam İbn Abbas, Katade ve Hasan Basrî'den de naklolunmuştur. Bu anlamın doğru oluşunun en büyük delili Resûlullah'ın, "Cinler bu âyeti işittiklerinde, tekrar tekrar, "Biz Rabbimizin hiçbir nimetini inkâr edemeyiz' diye cevap verdikleri" şeklindeki hadis-i şerifidir. Onun için, zamanımızın bazı araştırmacılarının, "âlâi" kelimesinin hiçbir anlam taşımadığı yolundaki görüşünü kabul etmiyoruz.

Bu kelimenin başka bir anlamı kudret ve kudretin acayiplikleri ya da "kudret'in cilveleri"dir. İbn Cerir Taberi, İbn Zeyd'e dayanarak "febi eyyi âlâi rabbikumâ"ın aslında "febi eyyi kudretillah" (o halde, Rabbinizin hangi kudretini) anlamında olduğunu ifade etmiştir. İbn Cerir de 37. ve 38. âyetlerin tefsirinde "âlâi"yi "kudret" olarak açıklamıştır.

İmam Râzi de 14, 15 ve 16. âyetlerin açıklamasında şöyle demiştir: "Bu âyetler nimetler değil, kudretin açıklanmaları için kullanılmıştır". 22. ve 23. âyetleri tefsir ederken de şöyle belirtilmiştir: "Burada Allah'ın nimetleri değil, kudretinin cilveleri ve tecellilerinden sözedilmiştir."

Bu kelimenin üçüncü anlamı meziyetler, güzel ahlâk, üstün kabiliyet ve faziletlerdir. Sözlük uzmanları ve müfessirler bu kelimenin bu anlamını açıklamamışlardır, ama Arapça şiirlerinde sık sık bu anlamda kullanıldığı görülmektedir. Nâbige diyor ki:

Hummul muluk ve ebnai'l muluk lehum

Fadlun alâ en-nasi fi'l-âlâi ve'n-ni'mi

(Onlar kral ve prenslerdir; onlar kendi özellikleri ve nimetleri bakımından halktan üstündürler)

Şair Muhilhil, kardeşi Kuleyb için yazdığı mersiyede şöyle diyor:

el-huzmu ve'l-azm, kane min tabaihi

Ma kulli âlâihi, ya kavmi uşeyha

(Akıllı ve azimli olmak onun özelliğiydi ey kavmim, ben onun bütü özelliklerini açıklamış değilim)

Fedale bin Zeyd el-Edvani, fakirliğin kötülüklerini anlatırken diyor ki, bir fakir iyi bir iş yapınca bile kötü olarak addedilir:

Tahammed âlâ 'l bahilul medrehum

(Zengin ama cimri birinin meziyetleri hep konuşulur)

Ecde'a Hamdani "Kumit" adlı atından övgüyle sözederken der ki:

Ve rediyet âlai-l kumit femin yeb'a

Fersen felis cevâdına bemi'ya'a

(Ben Kumitin üstün özelliklerini severim, biri atını satıyorsa satsın, bizim atımız satılık değil)

Ebu Temmam'in adını vermediği Hemaseli bir şair Velid bin Edhem'in iktidarıyla ilgili yazdığı mersiyesinde şöyle der:

Eza ma imre-us'unâ bi'alai-mitin

Fela yeb'adullah-il velid bin edhuma

(Kim ölen bir kişinin özelliklerinden sözediyorsa, Allah aşkına Velid bin Edhem'i unutmasın)

Femâ kânı mefrahen eza'l-hayrimmisehu

Vela kanı minnâ en eza heva'neuma

(İyi günleri gördüğü zaman böbürlenmezdi Ve birine ihsanda bulunduğu zaman bundan sözetmezdi)

Şair Tarafe bir kişiyi methederken der ki:

Kâmil yecme'a âlâi-l uftâ

Nebehun seyyidi sâdâtin hideme

(O, kâmil ve yiğitçe özeliklerin örneğidir Dürüsttür, reislerin reisi, cömerttir)

Biz bu örnekleri gözümüzün önünde tutarak "âlâi" kelimesinin geniş anlamını benimsedik ve uygun yerlerde duruma en yakın anlamını vermeye çalıştık. Bazı yerlerde "âlâi" çeşitli anlama geliyordu, ama tercümenin zorlukları yüzünden biz sadece bir anlamını benimsedik. Zira, Urduca'da bütün bu anlamları bir arada verecek bir kelime bulamadık. Meselâ, yukarıdaki âyette yerin yaratılması ve bunda mahlukâtın beslenmesi ve yaşaması için en iyi imkânların sağlandığından sözedildikten sonra "Rabbinizin hangi (âlâi) nimetlerini inkâr edebilirsiniz?" denilmiştir, ki bunda "âlâi"den sadece nimetler değil, Allah'ın (c.c.) kudretinin cilveleri ve üstün özellikleri de kastedilmiştir. Yerküresini, türlü çeşit canlıların yaşayabileceği, ve her türlü meyveler ile hububatın yetişebileceği eşsiz bir biçimde yaratmak yüce Allah'ın kudretinin kemâlidir. Ayrıca, bu mahlukâtı yarattıktan sonra onların yetişmesi, beslenmesi ve büyümesi için rızkını vermesi ve bu rızkın da sadece fiziksel gelişmelerini değil, aynı zamanda zevk almaları ve eğlenmeleri ve ruhlarının şâd olmasını sağlayacak biçimde olması Allahu Teâlâ'nın üstün meziyet ve faziletlerinin de delilleridir. Ayrıca, Allah'ın mükemmel yaratma sanatının bir örneği olarak burada hurmadan sözedilmiştir. "Meyveler ve salkımları kılıflı hurma ağaçları" denilerek bu gerçeğe işaret edilmiştir. Dikkat edilecek olursa, nar hindistancevizi ve portakal ile diğer meyvelerin "sarılıp, paketlenmeleri"nde de büyük yaratıcılık ve sanatın örneği vardır. Ayrıca, gece gündüz yediğimiz hububat, buğday, pirinç, mercimek v.s. gibi yiyeceklerin ne kadar güzel başak-

larda bulunduğunu, ne kadar zarafetle "paketlendiğini" ve ince, nefis ve zarif kabuklar taşıdığını da görüyoruz.

13. "İnkâr etmek"ten, Allahu Teâlâ'nın nimet ve kudretinin cilveleri ile üstün özellikleri konusunda insanların takındığı değişik tavırlar kastedilmiştir. Örneğin; bazı kimseler bütün bu şeylerin yaratıcısının Allah olduğunu kabul etmez. Onlar, bütün bunlar maddenin tesadüfi bir heyecanı ve patlaması sonucu veya bir kaza sonucu olduğunu ve hiçbir hikmet veya sanat taşımadığını düşünür. Bu açık bir inkâr veya tekzibdir.

Diğer bazı kimseler bu nesnelerin Yaratıcısının Allah olduğunu kabul ederler, ama aynı zamanda başkalarını O'nun ilâhlığına ortak koşar, O'nun nimetleri için başkalarına teşekkür eder ve O'nun rızkını yiyip başkalarına minnetlerini bildirir. Bu da tekzib veya inkârın başka bir şeklidir. Bir kişi sizin ona lütuf ve ihsanda bulunduğununu teslim ettikten hemen sonra gözlerinizin önünde, ona öyle bir ihsanda bulunmayan başka bir kişiye teşekkür etmeye başlarsa siz derhal onun açık bir nankörlük ettiğine kanaat getirirsiniz, zira onun bu hareketi, onun size değil o kişiye minnet borçlu olduğunun kesin kanıtıdır.

Diğer bazı kimseler vardır ki, her şeyin Yaratıcısı ve tüm nimetlerin vercisinin Allah olduğunu kabul ederler, ama kendi Yaradan ve Rab'lerine itaat etmeleri, emirlerine uymaları ve öğretilerine uygun hareket etmeleri gerektiğini kabul etmezler. Bu da nankörlük ve nimeti inkâr etmenin başka bir şeklidir. Zira, bu gibi harekette bulunan bir kişi, nimeti kabul etmesine rağmen nimeti verenin hakkını inkâr eder.

Yine bazı kimseler vardır ki, ağızlarıyla ne buldukları nimetleri inkâr ederler ne de nimetleri verenin hakkını; ancak yaşantıları, inkâr veya tekzib edenlerinkinden farklı olmaz. Bu da, "tekzib-i bi'l kavl" (sözle inkâr) değil, "tekzibi bi'l-fiil"dir (fiil ile inkâr).

خَلَقَ ٱلْإِنسَٰنَ مِن صَلْصَٰلٍ كَٱلْفَخَّارِ ﴿١٤﴾

14: O, insanı testi gibi yanmış kuru balçıktan yarattı.[14]

Açıklamalar

14. Kur'ân-ı Kerim'de insanın yaradılışının çeşitli aşamalarından

çeşitli vesilelerle bahsedilmiştir. Bunları sıraya koyacak olursak şöyle bir tablo ortaya çıkar: (1) turab, yani toprak, (2) tîn, yani çamur ki, toprağın suyla karışmasıyla meydana gelir, (3) tîni-i Lazib, yani yapışkan çamur ki, çamurun uzun beklemede kalmasından sonra aldığı şekil, (4) Hemain-mesnunin, (yani kokuşmuş çamur veya balçık, (5) salsalin hemain-mesnuin ke'l fehhar (ateşte pişmiş gibi kuru çamur veya yanmış kuru balçık, (6) beşer, yani topraktan suret, model. Allah bunu kendi has ruhundan üflemiş ve meleklerden buna secde etmelerini emretmiştir. Sonra da bundan çiftler yaratmıştır. (7) "Summe ceale neslehu min sulâletin min main mehin", yani "Sonra onun neslini bir özden, hakir bir sudan, başka bir âyette "nutfe"den) çoğalttı."

İnsanın yaratılışıyla ilgili bu aşamalar aşağıdaki âyetlerde verilmiştir:

(1) "Allah katında İsa'nın hali, topraktan yarattığı Âdem gibidir." (Âl-i İmran: 59)

(2) "Ve insanı yaratmaya da balçıktan başladı" (es-Secde: 7)

(3) "Biz, kendilerini cıvık bir çamurdan yarattık" (es-Sâffât: 11)

(4)-(5) Dördüncü ve beşinci aşama yukarıdaki âyette belirtilmiştir:"O, insanı testi gibi yanmış kuru balçıktan yarattı" (Rahman:14)

Daha sonraki aşamalar ise şu âyetlerde belirtilmiştir:

(6) "Onu yapıp içine ruhumdan üflediğim zaman ona secde ederek yere kapanın" (Sâd: 72)

(7) "Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, zevcesini kendisinden halk edip onlardan birçok erkek ve kadınları yeryüzüne yayan Rabbinizden ittika ediniz (sakınınız)" (en-Nisa: 1)

Ayrıca şu âyetlere de bakınız: "Sonra onun zürriyetini hakîr bir sudan hasıl olan bir nutfeden (meniden) yarattı" (s-Secde: 8)., "Muhakkak biz sizi topraktan, sonra nutfeden... yarattık" (el-Hacc: 5).

وَخَلَقَ الْجَآنَّ مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ﴿١٥﴾

15: Cinleri de keskin ateşin dumansız alevinden yarattı.[15]

Açıklamalar

15. Burada kullanılan ifade, "min mâricin-min nârin"dır. "Nâr"dan, odun veya kömürden elde edilen ateş değil, kendine has bir ateş kastedilmiştir. "Mâric" ise dumansız alev demektir. Böylece, buyruğun anlamı şu oluyor: Nasıl ki, insan topraktan yaratılmıştır ve yaratılışın çeşitli aşamalarından geçirilerek et ve kemikten canlı bir beşer haline sokulmuş ve daha sonra nesli, nütfesinden çoğalmıştır, ilk cin de tamamen bir alev veya ateşin alevinden yaratılmış ve daha sonra onun nutfesinden cinlerin diğer nesilleri doğmuştur. İlk cinin konumu diğer cinlerin yanında topkı Hz. Âdem'in (a.s.) diğer insanların yanındaki konumu gibidir. Canlı beşer veya insan olduktan sonra Hz. Âdem ve onun soyundan doğan diğer insanların vücudunun, yaratıldıkları toprak ile hiçbir ilgileri kalmadı. Gerçi şimdi de vücutlarımızın tümü toprağın çeşitli elemanlarından oluşuyor, fakat bu elemanlar artık et, deri ve kemik ile kan şeklini almıştır ve ruhun üflemesiyle bir toprak yığınından apayrı bir nesne olup çıkmıştır. Cinlerin durumu da aynıdır. Onların bedenleri de aslında ateşten yapılmıştır, ama nasıl ki biz sadece bir toprak yığını değiliz, onlar da sadece ateşin alevi değildir.

Bu âyet bize iki şeyi anlatmaktadır: Birincisi, cinler salt ruh olmayıp belli bir çeşit maddi cisim niteliğindedirler. Ancak tamamıyla ateş elemanlarından oluşturdukları için toprak elemanlarından meydana gelen insanlara görülmezler. Nitekim, şu âyet işte bu gerçeği dile getirmektedir: "O (şeytan) ve kabilesi sizi görür. Ve siz onları görmezsiniz" (el-A'raf: 27). Aynı şekilde cinlerin hızlı hareket eden yaratıklar olması, kolaylıkla kılık değiştirmeleri, ve toprak elemanlarından yapılmış yaratıkların giremediği yerlere kolaylıkla ve hissedilmez bir biçimde sızmaları v.s. da ancak ateşten yaratıklar olmaları yüzünden mümkün olmayacaktır.

İkincisi, cinler, sadece insanlardan apayrı bir nitelikte yaratık değillerdir, aksine yaratılışlarında kullanılan madde ve malzeme de insan, hayvan, nebat ve cansız eşyanınkinden tamamen ayrıdır. Bu âyet, cinleri de insanların benzeri bir yaratığı olduğu ileri sürenleri açıkça yalanlamaktadır. Onlar, insanların topraktan ve cinlerin ateşten yaratılmalarının aslında insanların iki çeşit huy ve tabiata sahip olduklarını belirtme anlamına geldiğini, ilk çeşit insanların mütevazi olduğunu ve onların gerçekte insan olduğunu, diğer çeşit insanların ateşli zihniyete

sahip hırçın, tedirgin ve hiddetli kimseler olduğunu ve bunların insandan çok şeytan olarak adlandırılabileceğini söylerler. Ne var ki, bu Kur'ân'ın tefsiri değil, tahrifidir. Yukarıdaki 14. dipnotta Kur'ân-ı Kerim'in insanın topraktan yaratıldığını ne kadar ve açık net bir şekilde ifade ettiğini açıklamıştık. Bütün bu ayrıntıları gören ve anlayan makul ve mantıklı bir kişi, bütün bunların amacının, sadece iyi ve dürüst insanların mütevazi veya alçak gönüllülüğünün açıklamasını yapmak olduğunu kabul edebilir mi? Ayrıca, aklı başında olan bir kimsenin zihnine insanın yaratılışının pişmiş toprak veya kuru balçıktan ve cinlerin yaratılışının dumansız ateşin alevinden gerçekleştiğini belirtmekle, aynı insan türünün iki ayrı zihniyete sahip kişiler veya toplulukların değişik huy ve mizaçları arasındaki farkı ortaya koymak istendiği nasıl gelebilir? (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Zâriyât sûresinin tefsiri, dipnot: 53).

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

16: O halde, ey cinler ve insanlar, siz Rabbinizin kudretinin hangi acayipliklerini (cilvelerini)[16] tekzib edeceksiniz?

Açıklamalar

16. Burada bağlama göre "âlâi" kelimesi için "kudretin acayipliklerı veya cilveleri" daha uygundur; ama bunda nimet anlamı da saklıdır. Topraktan insan ve ateşten cin gibi şaşırtıcı yaratıkları yaratmak Yüce Allah'ın acayip veya şaşırtıcı kudretinin nasıl bir örneğiyse, Allahu Teâlâ'nın bu iki yaratığı yaratıp, değişik surette ve yapıda meydana getirmesi ve dünyada büyük işler başarabilecekleri yetenek ve özellikler de vermesi bu yaratıklara bahşettiği eşsiz nimetlerdir de. Gerçi cinler hakkında bizde ayrıntılı bilgiler yoktur. Fakat insan karşımızdadır ve bunu iyice biliyoruz. Şimdi düşünün ki, insana insan beyni verilip bir balık, bir kuş veya bir maymunun vücudu verilseydi, bu vücuduyla beyninin güç ve yeteneklerini kullanabilir miydi? O halde, insana beynine bağışladığı güç ve yeteneklerin en iyi şekilde kullanılması için en uygun vücut da vermesi, Yüce Allah'ın büyük bir nimeti değil midir? Bir yanda bu el, bu ayak, bu göz, bu kulak, bu dil ve bu boyu ve bir yanda bu akıl, bu bilinç, bu düşünce, bu icat ve yaratıcı gücü,

delil verme sanatı ve diğer yetenek ve sanatçılığı koyunuz ve birbirleriyle karşılaştırarak bakınız ki, bunların Yaratıcısı aralarında ne müthiş ve mükemmel bir denge ve oran kurmuştur Ki, böyle bir denge olmasaydı, insanın varlığı anlamsız hale gelirdi. Aynı şey Allahu Teâlâ'nın en güzel sıfat ve özelliklerini de ortaya koyar. İlim, hikmet, rahmet ve mükemmel derecedeki yaratıcılık olmaksızın insan ve cin gibi harika mahluklar yaratılabilir miydi? Tesadüfler kendi kendine işleyen kör, sağır ve topal doğa yasaları, yaratılışın bu miczelerini ortaya koyabilir miydi?

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ۝

17: O, iki maşrik ve iki mağribin Rabbidir.[17]

Açıklamalar

17. İki maşrik (doğu) ve iki mağrib (batı)'dan hem kışın kısa günleri ve yazın uzun günlerine sahip Doğu ve Batı, hem de yerküresinin yarısının doğu ve batısı kastedilmiş olabilir. Kışın en kısa gününde güneş çok dar bir açıyla doğar ve batar; bunun aksine yazın en uzun gününde en geniş açıyla doğar ve batar. Bu ikisi arasında her gün ufku ve batış yeri değişik olur, ki bunun için Kur'ân-ı Kerim'in başka bir yerinde "Rabbu'l-Meşarik ve'l- Megarib" (Maşriklerin ve Mağriblerin Rabbi) (el-Mearic: 40) kelimeleri kullanılmıştır. Aynı şekilde yerin yarım küresinde güneşin doğduğu sırada, diğer yarımküresinde de batar. Bu şekilde de yeryüzünün iki doğrusu ve batısı olur. Yüce Allah'ın bu iki doğu ve batının Rabbi demesinin birkaç anlamı vardır. Birincisi, Allah'ın emriyle güneşin doğusu ve batışı ve yılda sürekli değişikliğin düzeni kuruludur. İkincisi, yer ve göğün hükümdârı, sahibi ve efendisi de kendisidir. Aksi takdirde ikisinin Rabbi ayrı ayrı olsaydı, yeryüzünde güneşin doğuşu ve batışıyla ilgili bu düzenli sistem nasıl kurulur ve sürekli nasıl işlerdi? Üçüncüsü, bu her iki doğu ve batının sahibi ve efendisi de odur. Bunlar arasında yaşayan yaratıklar O'nun malıdır; onları besleyen ve yaşatan O'dur ve bu amaçla yeryüzünde güneşin doğuşu ve batışı gibi düşündürücü ve son derece akıllıca bir düzeni de O kurmuştur.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ۝ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ۝
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

18-21: O halde, ey cinler ve insanlar, siz Rabbinizin hangi kudretlerini inkar edeceksiniz?[18] İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiş. (Böyle olduğu halde) aralarında bir berzah (perde) vardır ki, onu geçmezler.[19] O halde, Rabbinizin kudretinin hangi cilvelerini yalanlayacaksınız?

Açıklamalar

18. Burada yer, ortam ve bağlama göre "âlâ"nin "kudret" anlamı daha belirgin olmasına rağmen "meziyetler" gibi anlamları da taşımaktadır. Allahu Teâlâ'nın güneşin doğuşu ve batışı için böyle bir denge ve kural koyması O'nun büyük bir nimetidir. Çünkü bu harika ihtiyaçlarını karşılayan mevsim, hava ve tarım ürünlerindeki değişiklikler dengeli bir biçimde meydana gelir. Aynı şekilde, Yüce Allah'ın dünyada yarattığı mahlûkların ihtiyaçlarını gözönünde bulundurarak kendi kudretiyle böyle bir sistem meydana getirmesi de rahmetinin, rububiyetinin ve hikmetinin delilidir.

19. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Furkan sûresi, dipnot: 68.

يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

22-23: O denizlerden inci ve mercan[20] çıkardı.[21] O halde, siz Rabbinizin kudretinin hangi harikalarını yalanlayacaksınız?[22]

Açıklamalar

20. "Mercan" İbn Abbas, Katade, İbn Zeyd ve Dahhâk'a göre küçük incidir. Ve Hz. Abdullah bin Mes'ud diyor ki, bu kelime Arapça'da istiridyeler için kullanılır.

21. Arapça kelimeleri, "yuhricu minhuma"dır, "bu ikisi deniz-

lerden çıkar." Bazı kimseler bu ifadeye itiraz ederler ve derler ki, inci ve istiridyeler tuzlu sudan çıkar; o halde, burada niçin bunların hem tatlı, hem tuzlu sudan çıktığı belirtilmiştir? Bunun cevabı şudur: Denizlerde hem tuzlu hem tatlı su bulunur. Onun için, bu nesnelerin ister karışık sulardan ister her iki sudan çıktığı ifade edilsin, gerçek değişmez. Belki de, araştırmaların sonunda inci ve istiridyelerin bulunduğu denizlerin diplerinden tatlı su pınarlarının çıktığı, ve yetişmelerinde her iki suyun yararlı olduğu anlaşılabilir. Eski çağlardan beri incilerin çıkarıldığı Bahreyn'in körfezinde denizi diplerinden tatlı suların fışkırdığı bilimsel açıdan ispatlanmıştır.

22. Burada da "âlâi" kelimesinden kudret anlamı çıkmasına rağmen nimet ve meziyetler gibi anlamları da çıkmaktadır. Denizlerden bunca değerli şeylerin çıkması Allah'ın nimetidir. Ayrıca, güzellik ve süsleme zevki bahşettiği mahlûkların bu tür duygu ve zevklerinin tatmini için bu dünyada türlü çeşit süs eşyası ve güzel şeyler yaratmış olması da O'nun rububiyetinin bir belirtisidir.

وَلَهُ الْجَوَارِ الْمُنْشَاٰتُ فِي الْبَحْرِ كَالْاَعْلَامِ ﴿٢٤﴾
فَبِاَيِّ اٰلَاۤءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبٰنِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقٰى وَجْهُ
رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ ﴿٢٧﴾

24-27: O'nun, denizde dağlar gibi yükselen gemileri[23] vardır. Şimdi Rabbinizin hangi ihsanlarını yalanlayacaksınız?[24] Yeryüzünde[25] olan her şey fânidir. Fakat celâl ve ikram sahibi olan Rabbinin zâtı bâkidir.

Açıklamalar

23. Yani bu gemiler O'nun kudretiyle yapılmıştır. İnsanlara, denizleri geçmek için gemi inşa etmek kabiliyetini sağlayan Allah'tır. Gemilerin yapılması için yeryüzünde imkanlar sağlayan O'dur. Gemiler gibi büyük cisimlere kızgın denizlerden geçme imkânı sağlamak için suyu belli bir kurala bağlayan da O'dur.

24. Burada "âlâi"de nimet ve ihsan yönü daha belirgindir, ancak yukarıda yaptığımız açıklama gözönünde bulundurulursa, bunda kudret ve güzel sıfat ve özellikler anlamının da olduğu anlaşılır.

25. Buradan başlayarak 30. âyete kadar cinler ile insanlara şu iki gerçek dile getirilmiştir:

Birincisi, ne siz, ne de bu dünyada yararlanmakta olduğunuz imkanlar sonsuz ve ebedidir. Sonsuz ve ebedî Zât sadece Allah'tır, ki büyüklüğü bu kainat ile kanıtlanmaktadır ve rahmetiyle siz bunca nimetlere sahipsiniz. Şimdi eğer sizden biri "Benim gibi başka biri yoktur" gibi bir yanlışlığı işliyor ve kibirleniyorsa, bu onun basit ve küçük oluşunun delilidir. Bir kişi kendi küçük yetki alanında kendini tanrı ilan edip avucuna aldığı birkaç zavallının efendisi oluverirse, bu sahte duvar ne zamana kadar ayakta durabilir? Kainatın uçsuz bucaksız genişliğinin yanında bir bezelye tanesi gibi duran dünyanın bir köşesinde 10, 20, veyahut 50 yıla kadar süren bir saltanat ve tanrılık, sonunda kaybolmaya mahkumdur; böyle bir saltanat ve tanrılık böbürlenmeye değer mi?

İkincisi, ister melek, ister peygamber, evliya, ay, güneş veya diğer varlıklar olsun, hangi varlıkları Allahu Teâlâ'dan başka kendinize mabud ve tanrı ediniyorsanız, onlar sizin herhangi bir ihtiyacınızı gideremez. Bu zavallılar zatan kendi ihtiyaçları için Allah'a muhtaçtırlar. Bunlar kendileri ellerini Allah'a açmıştır. Kendi dertlerine kendi derman bulamazken sizin dertlerinize nasıl çare bulabilirler? Yer ile gök arasındaki bu uçsuz bucaksız kainatta olup bitenler sırf Allah'ın emriyle oluyor. Bu işlerin olmasında başka kimsenin payı yoktur ki, o herhangi bir konuda bir kulun kaderine etkili olabilsin.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ۝

28-29: O halde, ey cinler ve insanlar, siz Rabbinizin hangi mucizelerini ve harikalarını[26] tekzib edeceksiniz. Göklerde ve yerde olanlar O'ndan isterler. O, her gün (her an) yeni bir hal ve iştedir.[27]

Açıklamalar

26. Buradaki yer ve bağlam "âlâi" kelimesinin mucizeler veya harikalar anlamında kullanıldığını göstermektedir. Fâni mahlûklardan

kim büyüklük kompleksine ve tanrılık sevdasına kapılırsa, kendi sahte tanrılığının sonsuz olduğu düşüncesiyle kasılır, böbürlenir ve ağzıyla değilse de, davranışlarıyla Âlemlerin Rabbinin azamet ve celâletini yalanlamaya çalışır. Onun kibri zaten Allah'ın uluhiyetinin tekzibidir. Kendi harikaları, mucizeleri ve harikulâdeliği için diliyle ne söylerse veya o iddiayı kendi içinde gizli tutarsa, o gerçek mucizeler ve harikalar sahibinin mevkii ve yerini inkâr eder.

27. Yani, bu kainatta Allah'ın üstün icraatı ve eşsiz nimetleri her zaman ve her an devam etmektedir. Birini öldürür, birini yakar, birini kaldırır, birini indirir, birine şifa verir ve birine hastalık. Bazan boğulan mahlukata rızık verir, sayısız nesne ve varlıkları yepyeni şekil, yapı ve özellikleriyle yaratır. Onun dünyası hiçbir zaman aynı minval üzerinde durmaz; her zaman ve her an değişir ve bunu Yaratıcısı her defasında buna yeni bir şekil verir, ki bu geçmiştekinden farklı olur.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّهَ الثَّقَلَانِ ۝
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنِ اسْتَطَعْتُمْ
أَنْ تَنْفُذُوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفُذُوا لَا تَنْفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ ۝

30-33: O halde, ey cinler ve insanlar, siz Rabbinizin hangi sıfat ve meziyetlerini yalanlayacaksınız?[28] Ey yerin yükleri,[29] yakında sizin hesabınızı görme fırsatını bulacağız.[30] O halde, Rabbinizin hangi ihsanlarını tekzib ediyorsunuz?[31] Ey cin ve ins cemaati, eğer göklerin ve yerin etrafından çıkmaya gücünüz yetiyorsa çıkın, çıkamazsınız. Bunun için büyük güç gerek.[32]

Açıklamalar

28. Burada "âlâi" kelimesinin sıfatlar ve meziyetler ile ilgili anlamı daha uygun görülüyor. Bir kişi ne tür şirk işlemiş olursa olsun, Yüce Allah'ın sıfatlarından herhangi birini mutlaka tekzib etmiş olur. Bir kişinin, "Falan kişi benim hastalığımı iyileştirdi" demesi Allah'ın Şâfi (iyileştirici) değil, o kişinin öyle olması demektir. Bir kişinin, "Falan kişinin inayetiyle ben iş buldum" demesi, aslında Allah'ın Rezzak (rızık veren) değil, o kişinin öyle olması anlamına gelir. Bir kişinin, "falan dergâhtan muradıma erdim" demesi demektir ki, dünyada Allah'ın değil, o kişinin emri geçerlidir. Kısacası, her müşrikçe söz, son tahlilde

bir ilâhî sıfat ve özelliğin tekzibi olur. Zaten şirkin anlamı, bir insanın başkalarının işiten, gören, gaip ilmini bilen, fail-i muhtar (özgürce hareket eden), kâdir ve mutasarrıf (her şeyin tasarrufunu yapan) ve uluhiyetin diğer sıfat ve özelliklerine sahip olduğunu ilan etmesi ve sadece Allah'ın bu sıfatlara sahip olduğunu inkâr etmesidir.

29. Burada aslında kökü "sekl" olan "sakalânin" kelimesi kullanılmıştır. "Sekl" yük demektir ve "sakl" ise bir insana, hayvana ve araca yüklenmiş yüktür. "Sakalân"in sözlük anlamı, "iki yüklenmiş yük"tir. Burada ise bu kelime cinler ve insanlar için kullanılmıştır, çünkü bunlar yere yüklenmiş durumdadır. Ayrıca, yukarıdan kendi Rablerine kulluk ve itaat etmekten kaçınan insanlar ve cinlerden bahsedilmeye devam edildiği ve ilerde 45. âyete kadar da yine onlar muhatap olduğu için, kendilerine "eyyuhe'l sakalanin" diye hitap edilmiştir. Yani, Yaradan, yaratıklarından bu iki itaat etmeyen gruba hitap ederek diyor ki, "Ey benim dünyama yük olan kimseler, yakında sizin hesabınızı görme fırsatını bulacağım."

30. Bu demek değildir ki, Yüce Rabbimiz, bu ahmaklar ve emre karşı gelenleri sorguya çekemeyecek kadar meşguldur. Bunun anlamı aslında şudur: Allahu Teâlâ, belli bir takvim ve program hazırlamıştır, buna göre belli bir süreye kadar bu dünyada insanlar ve cinlerin nesillerini üst üste yaratacaktır ve onları sınav yeri olan bu dünyaya getirip kendilerine çalışma fırsatı verecektir. Sonra belli bir saatte bu imtihan bitirilecek ve o sırada yaşamakta olan tüm insanlar ile cinler birden öldürülecektir. Sonra başka bir an gelecek ki, bunda cinler ile insanlar her iki tür yaratık sorguya çekilecek ve bunların ilki ve sonu diriltilip bir yerde toplatılacaktır. İşte bu programa ve takvime bağlı olarak denilmiştir ki, "Biz daha ilk dönemin işlerini bitiriyoruz ve ikinci döneme geçmedik. Böyle bir durumda üçüncü dönem işlerine nasıl başlanacaktır? Ama merak etmeyin, çok yakında hesabınızı görme fırsatını bulacağız". "Buradaki fırsat kelimesi bizi yine yanıltmasın, bu demek değildir ki, Yüce Allah başka işe bakacak fırsat bulamayacak kadar meşguldür. Bu aslında şöyle izah edilebilir: Bir kişi, çeşitli işleri için bir takvim ve program hazırlamıştır ve bu takvim ve programa göre göreceği bir işin zamanı henüz gelmediği için, "Bu işi görmek için fırsatım yok, bunu sonra göreceğim" der.

31. Burada "alâi" kelimesi "kudretler" anlamına da kabul edile-

bilir. Konuşma ve sözgelimine dikkat edilirse bu her iki anlamın ayrı ayrı uygun olduğu söylenebilir. İlk anlamı kabul edersek, bu buyruğun anlamı şu olur: Bugün siz nimetlerimizi ve ihsanlarımızı inkâr ediyor; küfr, şirk, dinsizlik, fısk ve fücûr ve itaatsizliğin çeşitli türlerini benimseyip türlü çeşit nankörlükler yapıyorsunuz, ancak yarın sorguya çekilmeniz gerektiği zaman, hangi ihsanlarımızın bir tesadüf, yahut kendi kabiliyetinizin bir semeresi ya da bir tanrıça, tanrı veya ermiş bir kişinin ihsanı olduğunu söyleyeceğinizi göreceğiz. İkinci anlamını kabul edersek, anlamı şu olur: Siz kıyamet, haşir naşir, hesap kitap, cennet, cehennem v.s.yi alaya alıyor ve bunların hiç mümkün olmayacağı gibi yanlış bir düşünceye kapılmış bulunuyorsunuz. Ne var ki, biz sizi sorguya çekmek üzere topladığımız ve bugün inkâr ettiğiniz her şeyin karşınıza çıktığı zaman, hangi kudretimizi tekzib edeceğinizi göreceğiz.

32. Burada gökler ve yerden kainat, başka bir deyişle Allah'ın saltanatı kastedilmiştir. âyetin anlamı şudur: Allah'ın kudretinin pençesinden kurtulmaya gücünüz yetmez. Sorgu ve muhasebe zamanı gelince nerede olursanız olun yaka paça getirileceksiniz. Bundan kurtulmanız için Allah'ın saltanatından kaçmanız gerekecektir. Buna gücünüz yetmez. Böylesine yanlış bir düşünceye kapılmışsanız gücünüzü denemeye çalışınız.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شُوَاظٌ مِنْ
نَارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْتَصِرَانِ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ۝
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

34-38: O halde, Rabbinizin hangi kudretlerini inkâr edeceksiniz? (Kaçmaya çalışırsanız) üzerinize ateşten bir alevle bir duman salıverilir.[33] Buna karşı koyamayacaksınız. O halde, ey cinler ve insanlar, siz Rabbinizin hangi nimetlerini inkâr edebilirsiniz? Gök yarılıp da, yağ gibi eriyip kırmızı bir deri gibi kızardığı zaman[34] (ne yapacaksınız). Ey cinler ve insanlar (o zaman) siz Rabbinizin hangi kudretlerini inkâr edeceksiniz?[35]

Açıklamalar

33. Metinde "şuvaz" ve "nuhas" kelimeleri geçmektedir. Şuvaz, dumansız aleve denilir. Nuhas da alevle hiç ilgisi olmayan salt dumana denilir. Bu iki şey, Allahu Teâlâ'nın sorgusundan kaçmaya çalışan insanlara ve cinlere üst üste atılacaktır.

34. Burada kıyamet gününden bahsedilmiştir. Göğün yarılmasından göğün bağlarının çözülmesi kastedilmiştir. Ayrıca uzaydaki cisimlerin dağılması, uzay sisteminin yokolması ve altüst olması anlamı da çıkmaktadır. O gün göğün kırmızı deri gibi kızarmış olmasının anlamı, böylesine görülmemiş muazzam bir değişiklik sırasında yerden göğe bakan kişinin atmosferde sanki bir yangın çıkmış gibi hissetmesidir.

35. Yani, siz bugün kıyametin imkânsız olduğunu sanıyorsunuz. Bu demektir ki, sizce Yüce Allah bunu gerçekleştirmekten âcizdir. Ne var ki, kıyametin gerçekleşmesi ve size daha önce bildirilen şeylerin meydana gelmesinden sonra siz Allah'ın hangi kudretini inkâr edeceksiniz?

فَيَوْمَئِذٍ لَّا يُسْـَٔلُ عَن ذَنۢبِهِۦٓ إِنسٌ وَلَا جَآنٌّ ۝

39: O gün, ne insana, ne cinne günahının sorulmasına ihtiyaç kalmayacaktır.[36]

Açıklamalar

36. Bunun açıklaması daha sonraki cümlede yer alıyor: "Günahkârlar, simalarından tanınacaktır". Bu demektir ki, ilk ve son cin ve insanların bulunduğu o müthiş kalabalıkta, kimlerin suçlu veya günahkâr olduğunu sormaya gerek kalmayacaktır. Dolayısıyla kimseye, suçlu veya günahkâr olup olmadığı da sorulmayacaktır. Suçluların, rengi uçmuş yüzleri, asık suratları, korku dolu gözleri, tedirgin ve gergin yüz ifadeleri ve yüzlerinden akan terler, suçlu ve günahkâr olduklarını apaçık ortaya koyacaktır. Polisin yakaladığı bir topluluğu düşünün, ki bunda hem suçlu hem masum kimseler vardır. Masum kimselerin yüzlerindeki huzur ve rahatlık ve suçluların yüzlerindeki tedirginlik, toplulukta kimlerin suçlu, kimlerin suçsuz olduğunu kendiliğinden gösterecektir. Dünyada bu kural belki de yanlış sayılabilir; bunun se-

bebi buradaki polis ve güvenlik kuvvetlerinin âdil ve tarafsız olmasındaki şüphedir. Polisin bazan adaletli davranmaması yüzünden suçlulara oranla suçsuz kimseler daha çok tedirgin ve rahatsız olurlar ve kendilerine gerçekten beklenilenin tersi davranılabilir. Ancak âhirette herkes Allahu Teâlâ'nın adil oluşuna tamamıyla inandığı için, böyle bir tedirginlik ve korku sadece gerçekten suçlu olanlar ve vicdanları temiz olmayanlarda görülecektir ve bunlar mahşere varır varmaz belâlarını bulduklarından emin olacaklardır, çünkü dünyada imkânsız olduğunu düşünerek serbestçe suç işledikeri şeyin gerçekleştiğini görmüş olacaklardır.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

يُعْرَفُ الْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالنَّوَاصِي وَالْأَقْدَامِ ۝

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝ هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكَذِّبُ بِهَا الْمُجْرِمُونَ ۝

40-43: O halde, Rabbinizin hangi ihsanlarını inkâr edeceksiniz?[37] Günahkârlar simalarından tanınacak, perçem ve ayaklarından yakalanacaklardır. O halde, siz Rabbinizin hangi kudretini inkâr edeceksiniz? (O zaman) günahkârların, kendisini yalan saydıkları Cehennem işte budur (denilecektir).

Açıklamalar

37. Kur'ân açısından günahın temel nedeni, Rabbinin nimetlerinden yararlanmakta olan kulun bu nimetleri başka birinin vermediğini, aksine kendi kendine bulduğunu düşünmesi, yahut bu nimetlerin Allah vergisi olmayıp kendi kabiliyet ve talihinin semeresi olduğunu sanması veya,bunların Allah vergisi olmasına rağmen Allah'ın kendi kulu üzerine herhangi bir hak olmadığına kanaat getirmesi, veya başka bir varlığın bu ihsanları yaptığı gibi yanlış bir sonuca varmasıdır. Bu yanlış varsayımlar ve düşünceler nedeniyle bir kişi Allah'ı düşünmekten ve O'na kulluk etmekten kaçınıp dünyada Allah'ın yasakladığı işleri yapar ve emrettiği şeyleri yapmaz. Bu bakımdan, bir insan ağzıyla kabul etsin veya etmesin, her suçu ve günahı aslında Yüce Allah'ın nimet ve ihsanlarının tekzibidir. Ancak kalbinin derinliklerinden Allah'ın nimetlerini kabul eden ve tekzib etmeye hiç niyeti olmayan bir kişi beşerî za-

aflarından dolayı bir kusur işler, bunun üzerine istiğfar eder ve bundan kurtulmaya çalışırsa, onun bu davranışı, onun "mükezzibin" (tekzib edenler, yalanlayanlar) sınıfına girmesini önler. Bunun dışında diğer tüm suçlu ve günahkârlar, aslında Allah'ın nimetlerini tekzib eder veya inkâr ederler. Onun için burada deniliyor ki, sizler birer suçlu olarak yakalandığınız zaman hangi ihsan ve nimetleri inkâr edeceğinizi göreceğiz. Tekasür sûresinde de aynı ifade kullanılmıştır: "Sonra o gün, Allah'ın nimetlerinden mutlaka sorulacaksınız" (âyet: 8). Yani, bu nimetleri size verip vermediğimizi soracağız. Onları bulduktan sonra size ihsanda bulunana karşı nasıl bir tavır aldınız? Ve bu nimetleri nasıl ve ne şekilde kullandınız?

يَطُوفُونَ بَيْنَهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ آنٍ ﴿٤٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٥﴾
وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ ﴿٤٦﴾

44-46: Onlar bununla kaynar su arasında gidip gelirler.[38] O halde, Rabbinizin hangi kudretlerini inkâr edebilirsiniz?[39] Rabbinin huzurunda kıyamdan korkana[40] iki Cennet[41] vardır.

Açıklamalar

38. Yani Cehennem'de onlar defalarca susayacak ve bitkin düşecekler; koşarak çeşmelere gidecek ve içmek için bir damla su arayacaklardır, fakat karşılarında kaynar su bulacaklar ki, bunu içseler bile susamışlıklarını gideremeyeceklerdir. Böylece, Cehennem ile çeşmeler arasında mekik dokuyacaklar ve ömürlerini tamamlayacaklardır.

39. Yani, siz Yüce Allah'ın kıyameti gerçekleştireceğine, size ölümden sonra ikinci bir hayat vereceğine, sizi sorguya çekeceğine ve bugün içinde cezalarınızı çekmekte olduğunuz bu Cehennemi yapamayacağına o zaman da mı inanmayacaksınız?

40. Yani, dünyada Allah'tan korkarak yaşayan, dünyada kendisinin azgın bir boğa gibi serbest bırakılmadığını her zaman hisseden, aksine bir gün Rabbinin huzuruna çıkıp bütün yaptıklarının hesabını vereceğini düşünen biri. Kimin inancı buysa, o ister istemez, nefsine kul olmaktan çekinecek, körü körüne her yola girmeyecek, hak ile

bâtıl, zulüm ile adalet, temiz ve pis ve helâl ile haram arasında ayırım yapacak ve bile bile Allah'ın emirlerine karşı gelmeyecektir. İşte böyle kimselere verilecek mükafattan ilerdeki âyetlerde söz edilmiştir.

41. "Cennet"in asıl anlamı "bahçe"dir. Kur'ân-ı Kerim'de bazan iyi ve dürüst insanların oturacağı yerin tümüne "cennet" denilmiştir, yani bütün bahçe; bazan da, altlarından nehirlerin aktığı "cennetler" denilmiştir, bu da demektir ki, o büyük bahçede birçok bahçecikler olacaktır. Burada özellikle, Allah'tan korkan ve bütün hayatını dürüst bir şekilde yaşayan herkese bu büyük Cennet'te ikişer cennet tahsis edileceği ifade edilmiştir. Bu cennetlerde onlara ait saraylar, köşkler olacaktır, ki bunlarda yakınları ve hizmetçileriyle şahâne bir hayat sürecekler ve buralarda akıllarına gelebilecek tüm imkânlar ve lüksler bulunacaktır; ki bunlardan daha sonra söz edilmiştir.

فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
فِيهِمَا عَيْنَانِ تَجْرِيَانِ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

47-51: O halde, Rabbinizin hangi mükafâtlarını inkâr edeceksiniz?[42] (O Cennetlerde) meyveler vardır. O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını tekzib edeceksiniz? O Cennetlerde akar iki kaynak vardır. O halde, Rabbinizin hangi mükafâtlarını inkâr edeceksiniz?

Açıklamalar

42. Buradan başlayarak sûrenin sonuna kadar "âlâi" kelimesi, hem nimetler hem kudretler anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin bir yönü de "hasletler" ve "hamde layık sıfatlar"dır. Eğer ilk anlamı kabul edersek konuşmanın seyrine göre bu cümlenin tekrarlanması şu anlama gelecektir: Yalanlamak ve inkâr etmek istiyorsanız, yalanlayın ve inkâr edin, ama şunu bilin ki, Allah'tan korkan kimseler Rablerinden bu nimetleri mutlaka alacaklardır. İkinci anlamı kabul etsek, cümlenin anlamı şu olur: Eğer siz, Allah'ın Cenneti yaratmaya kâdir olmadığına ve bu nimetleri kendi has kullarına bahşetmesinin mümkün olmadığına inanıyorsanız inanın, Allahu Teâlâ bunları yapacak kudrete elbette sahiptir ve bu işi mutlaka yapacaktır. Üçüncü anlamı kabul edersek, an-

lamı şu olur: Allahu Teâlâ'nın iyilikle kötülük arasında ayırım yapamadığını sanıyorsunuz. Size göre o böylesine muazzam bir dünyayı yaratmıştır, ama burada kim ne yaparsa yapsın, ister zulüm etsin, ister âdil davransın, ister hak için çalışsın ister bâtıl için, ister şerri yaysın, ister hayrı, bunlardan hiçbiriyle ilgilenmiyor. O ne zâlime ceza veriyor, ne mazlûmun ahını dinliyor. Ne hayrın kadrini biliyor, ne şerden nefret ediyor. Ayrıca, sizce, O (hâşâ) âciz ve çaresizdir de. Yeri ve göğü yaratabilir, ancak zâlimlerin cezalandırılması için Cehennem ve hakka tapanlara ecir verilmesi için Cenneti yaratmaya kâdir değildir. O'nun hasletlerini ve güzel sıfatlarını bugün ne kadar tekzib ederseniz edin. Ancak yarın O zâlimleri Cehennem'e atarken ve Hakka tapanlara Cennet'te çeşitli mükafatlar verirken de O'nun bu özelliklerini yalanlayabilecek misiniz?

فِيهِمَا مِن كُلِّ فَٰكِهَةٍ زَوْجَانِ ﴿٥٢﴾ فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٣﴾
مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ فُرُشٍۭ بَطَآئِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ ۚ وَجَنَى ٱلْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾
فَبِأَيِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٥٥﴾

52-55: O Cennetlerde her türlü meyveden çift çift var.[43] O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edebilirsiniz? Onlar, astarları ipekli yeşil dibâdan yataklar üzerinde yaslanıp otururlar.[44] Ve her iki Cennetten meyvelerle dolu dallar (Cennet ehline) yakındır. O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edebilirsiniz?

Açıklamalar

43. Bunun bir anlamı şu olabilir: Bu iki cennetteki meyveler apayrı nitelikte olacaklar. Cennete gönderilen kişi ilk cennete (bahçeye) gittiğinde apayrı nitelikte meyvelerin ağaçlarını dallarında görecektir, ikinci cennete girdiğinde de orada bambaşka renk, şekil, güzellik ve lezzette meyveler görecektir. İkinci anlamı şu olabilir: O bahçe veya cennetin her birinde iki çeşit meyveler bulunacaktır. Bunlardan biri insanların dünyada bildikleri meyveler olacaktır, gerçi bunların tadı dünyadakilerden çok daha güzel olacaktır. Diğeri ise insanların dünyada akla hayale getiremedikleri türden meyveler olacaktır.

44. Yani, astarları böylesine güzel ve değerli olan elbiselerin üstünün nasıl olduğunu artık siz tahmin edin.

فِيهِنَّ قَاصِرَاتُ الطَّرْفِ لَمْ
يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

56-59: O Cennetlerde utangaç bakışlı[45] ve kendilerinden evvel onlara insan ve cinnin dokunmadığı dilberler vardır.[46] O halde, Rabbinizin hangi mükafâtlarını inkâr edeceksiniz? Onlar sanki yakut ve mercandırlar. O halde Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edeceksiniz?

Açıklamalar

45. Bir kadının asıl hasleti ve özelliği hayasız ve iffetsiz olmayışı, yani utangaç ve iffetli olmasıdır. Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah Cennetin nimetlerinden bahsederken kadınlara da değinmiş ve bunların güzelliğinden önce, utangaçlığı ve namusluğunu övmüştür. Güzel kadınlar gece kulüplerinde ve film stüdyolarında da bulunur, ayrıca güzellik yarışmalarına en güzel ve seçkin kızlar girerler; ama bunlarla ancak zevksiz ve ahlâkı şüpheli kimseler ilgilenebilir. İyi ve dürüst bir insana, herkesin iştiha ile baktığı, herkese davetiye çıkaran, herkesin kucağına düşmeye hazır bir güzellik cazip gelmez.

46. Bu demektir ki, dünyadaki hayatında bir kadın ister bakire iken, yahut birini karısı iken, gençken, yahut yaşlıyken ölmüş olsun, âhirette bütün bu dürüst ve iffetli kadınlar Cennete girerken genç ve bekâr hale getirileceklerdir ve bunlardan hangisi dürüst bir erkeğin eşi yapılırsa, o cennette bu kocasının dışında kimse tarafından dokunulmuş olmayacaktır.

Bu âyetten anlaşılıyor ki, Cennete dürüst insanlar gibi dürüst cinler de girecektir ve orada insanlardan erkeklere insanlardan birer kadın eş olacağı gibi, cinlerden erkeklere de cinlerden kadınlar eş olacaktır. Her iki cinse eşlik edenler aynı cinsten olacaktır. Onlardan biri, alışamadığı başka bir cinsin mahlûkuyla eşleşmeyecektir. Âyette geçen, "Kendilerinden evvel, onlara insan ve cinin dokunmadığı dilberler" cümlesi değildir ki orada sadece insandan kadınlar olacaktır ve onlara

kocalarının dışında başka bir insan dokunmuş olmayacaktır. Asıl anlamı şudur: Orada cinden ve insandan kadınlar olacaktır, hepsi utangaç bakışlı, namuslu ve kimsenin dokunamadığı güzeller olacaktır. Ne bir cinden kadın cennetteki kocasının dışında cinden bir erkek tarafından dokunulmuş olacaktır, ne de bir insandan kadın, cennetteki kocasının dışında insandan bir erkek tarafından dokunulmuş olacaktır.

هَلْ جَزَآءُ ٱلْإِحْسَٰنِ إِلَّا ٱلْإِحْسَٰنُ ﴿٦٠﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦١﴾

60-61: İyiliğin mükafâtı iyilikten başka olabilir mi?[47] O halde, Rabbinizin hangi hasletlerini inkâr edeceksiniz?[48]

Açıklamalar

47. Yani, dünyada Allah uğruna hayatları boyunca kendi nefislerini kontrol eden, haramdan korkarak helâllerle yetinen, farzı farz bilerek yerine getiren, hakkı hak kabul ederek herkesin hakkını veren ve şerre karşı her türlü zorluk ve eziyetler çekerek direnen ve hayrı yaymaya çalışanların tüm bu fedakârlıklarının Allah tarafından boşa çıkarılması ve mükafatlandırılmaması mümkün olabilir mi?

48. Şurası bir gerçektir ki, Cennet ve ecri ile sevabını inkâr eden kişi aslında Yüce Allah'ın birçok haslet ve güzel sıfatlarını da inkâr eder. Şayet bu kişi Allah'ı tanıyor ve kabul ediyorsa da O'nun hakkında kötü düşünceler taşıyor. Ona göre Cenab-ı Allah, (hâşâ) gözü görmeyen ve kulağı duymayan bir hükümdârdır ve O'nun bozuk düzeninde iyilik abesle iştigal etmek anlamına geliyor. Ona göre, ya Cenab-ı Hak (hâşâ) duygusuz, vurdum duymaz ve kadir bilmezdir ki, iyilik ile kötülük arasındaki farkı bilmez, ya da, (hâşâ) aciz ve çaresizdir ki, gözlerinde iyiliğin değeri ne kadar olursa olsun, bunun mükafatını vermeye gücü yetmez. Onun için burada şöyle buyurulmuştur: "Âhirette iyiliğin mükafatının iyilikle verildiğini kendi gözlerinizle gördüğünüz zaman da Rabbinizin güzel vasıflarını inkâr edebilecek misiniz?"

وَمِن دُونِهِمَا جَنَّتَانِ ﴿٦٢﴾ فَبِأَىِّ ءَالَآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٦٣﴾

62-63: O iki Cennetten başka iki Cennet daha vardır.[49] O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edeceksiniz?

Açıklamalar

49. Metinde "min dûnihima cennetân" kelimeleri kullanılmıştır. "Dûn" kelimesi Arapça'da üç değişik anlama gelir: (1) yüce veya yükseğin tersi olan aşağı, alacak. (2) Faziletli, şerefli ve üstün bir şeyin zıddı olan küçük, düşük, şerefsiz.(3) bir şeye ilâve veya onun dışında. Anlamlardaki bu değişiklik nedeniyle bu kelimelerin şu ifade taşıdığı söylenebilir: Her Cennet ehline daha önceki iki Cennetin dışında iki cennet daha verilecektir. İkinci ihtimal şudur: Bu iki Cennet veya bahçe, yukarıdaki iki bahçeye nisbetle hem mevki hem derece itibarıyla daha düşük olacaktır. Yani, ilk iki bahçe ya yüksek bir yerde olacaktır ve bu iki bahçe onların aşağısında olacaktır, ya da ilk iki bahçe hem kalite, hem yapı itibarıyla daha güzel ve üstün olacaktır ve bu ikisi daha az güzel. İlk ihtimali kabul edersek, cümlenin anlamı şu olacaktır: Bu iki Cennet te yukarıda bahsedilen Cennet ehline ait olacaktır. İkinci ihtimalı kabul edersek anlamı şu olacaktır: İlk iki bahçe Allah'a daha yakın olanlar, bu iki bahçe de "ashâbü'l- yemin", yani diğer mü'minler için olacaktır. Bu ikinci ihtimali güçlendiren husus, el-Vâkıa sûresinde iyi ve salih insanların iki türünden söz edilmesidir. Bunlardan biri "sâbıkîn" veya "mukarrebîn" ve ikincisi "eshabü'l-yemin" veya; "Âshabü'l- meymene". Bu her ikisi için "iki cennet ehli" iadesi de [illegible] kullanılmıştır. Bu ihtimali güçlendiren bir hadisde vardır, ki Hz. Ebu Mûsa el-Eş'ari'ye dayanarak oğlu Ebu Bekr tarafından naklolunmuştur: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İki cennet, sabıkîn ile mukarrebîn için olacaktır, ki tüm tabak ve tencereleri ve ev eşyası altından olacaktır. Ve İki cennet de tabiîn yahut eshabü'l-yemin için olacaktır ki, bütün eşyaları gümüşten olacaktır." (Feth-ül Bari, Kitabu't-Tefsir, Tefsir-i sûre-yi Rahman).

مُدْهَامَّتَانِ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاخَتَانِ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝
فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ۝ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ۝

حُورٌ مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٣﴾
لَمْ يَطْمِثْهُنَّ إِنسٌ قَبْلَهُمْ وَلَا جَانٌّ ﴿٧٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٥﴾

64-75: O cennetler koyu yeşildirler.[50] O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edeceksiniz? Onlarda fışkıran iki pınar vardır. O halde, Rabbinizin hangi mükafâtlarını inkâr edeceksiniz? İçlerinde çeşitli meyveler, hurma ve nar ağaçları vardır. O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkâr edeceksiniz? Onlara, kocalarından evvel ne bir insan, ne de bir cin dokunmamıştır. O halde, Rabbinizin hangi mükafatlarını inkar edeceksiniz?

Açıklamalar

50. Bu bağ ve bahçeleri methetmek için "mudhâm-metân" kelimesi kullanılmıştır. "Mudhame", yeşilliği ve tazeliği yüzünden siyah bir renk alan sık ağaçlık veya ormana denilir.

51. "Huri"nin açıklaması için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffât sûresi, dipnot: 28-29, ve Duhan sûresi, dipnot: 42. Buradaki çadırlardan zengin ve soylu kimselerin konakladığı çadırlar kastedilmiştir. Kanaatimizce, Cennette oturanların eşleri saraylarında ve köşklerinde yanlarında bulunacaktır ve bahçeler ile gezinti yerlerinde yer yer kurulan çadırlarda onlara zevk vermek üzere bu huriler bulunacaktır. Bu görüşümüzü kuvvetlendiren husus, önce "huyları iyi olan güzel yüzlü hanımlar"dan sözedilmesi, daha sonra, bu hurilerden ayrıca bahsedilmesidir. Demek ki, bu huriler, "hanımlar"dan farklı tipte kadınlar ve dilberler olacaktır. Bu görüşümüz, Hz. Ümmü Seleme'den naklolunan şu hadisle de kuvvetleniyor: Kendisi buyuruyor ki: "Ben Resûlullah'a sordum, "Ya Resûlullah (s.a.v.) dünyadaki kadınlar mı, yoksa huriler mi daha güzeldir?" "Resûlullah dedi ki: 'Dünyadaki kadınların, üstünlüğü yüzün astara üstünlüğü gibidir.' Ben, 'ne bakımdan?'dedim. Dedi ki, 'Bu kadınlar dünyada namaz kılmış, oruç tutmuş ve diğer ibadetlerde bulunmuştur' (Teberanî). Bundan anlaşılıyor ki, Cennet ehli kimselerin eşleri, dünyada iman eden ve salih amel işleyerek bu dünyadan göçen kadınlar olacaktır. Bunlar kendi imanları ve iyi amelleri sayesinde Cennete girecek ve şahsen Cennetin nimetlerine layık olacaklardır. Bu kadınlar, ya kendi istek ve beğenileri üzerine eski kocalarının eşleri olacaktır (ama şu şartla ki kocaları da ehli cennet olsun), ya da, birbirlerini beğenirlerse, Allahu Teâlâ tarafından, Cennetteki başka erkeklerle evlendirile-

cektir. Hurilere gelince, onlar hakları olarak veya iyi amellerinin neticesi olarak cennete girmeyeceklerdir, aksine, Allahu Teâlâ'nın diğer nimetleri gibi Cennet'teki erkeklere, genç ve güzel kadınlar şeklinde kendilerine zevk vermek için verilecektir. Ama ne olursa olsun, bunlar cin veya peri gibi bir mahlûk olmayacaktır, çünkü insanlar kendi cinsinden başka bir cinse alışamaz. Onun için, galip ihtimal şu ki, bunlar, Cennete layık olamayan ve kendileriyle Cennette bulunmayacak annebabaların, buluğ çağına erişmeden ölen masum kızları olacaktır.

مُتَّكِـِٔينَ عَلَىٰ رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٧٧﴾
تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

76-78: Onlar (kocaları) yeşil yastıklara ve güze ve ender minderlere yaslanırlar.[52] O halde Rabbinizin hangi mükafâtlarını inkâr edeceksiniz? Azamet ve ikrâm sahibi olan Rabbinin adı ne mübarektir.

Açıklamalar

52. Burada "abkari" kelimesi kullanılmıştır. Arap Cahilliye dönemine ait destan ve efsanelerde cinlerin başkentinin adı "abkar" olarak geçer ki, biz Urduca'da buna "peristân" (periler ülkesi) deriz. İşte bu anlama bağlı olarak Araplar her enfes, ender, son derece güzel, kıymetli ve bulunmaz şeye "abkari" derlerdi. Yani, periler ülkesinin bir şeyi ki, eşi ve benzeri bu dünyada bulunmaz. Hatta, günlük konuşmalarında da olağanüstü yeteneklere sahip, akla hayale gelmeyen işler başaran bir kişiye de "abkari" derlerdi. İngilizce'de "genius" (dahi) kelimesi de aynı anlamı taşımaktadır. Bu kelime de cine eş-anlamlı "genii"den türetilmiştir. İşte burada cennetteki eşya ve malların olağanüstü güzelliği ve özelliği konusunda Araplara bir fikir vermek üzere "abkari" kelimesi kullanılmıştır.

EL-VÂKIA

Adı: İlk âyette geçen "el-Vâkıa" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur.

İniş Tarihi: Hz. Abdullah bin Abbas, sûrelerin iniş sırasını verirken şöyle demiştir: Önce Tâhâ sûresi indi, sonra el-Vakıa ve daha sonra "elş-Şuara". (el-İtkân-us Suyutî). Hz. İkrime de bu sırayı vermiştir. (Beyhiki, Delailü'l-Nübüvve)

Bu ifade, İbn Hişam'ın İbn İshak'tan naklen Hz. Ömer'in (r.a.) Müslüman oluşuyla ilgili yazdığı hikâye ile de doğrulanmış oluyor. Yazdıkları şöyledir: Hz. Ömer (r.a.) kız kardeşinin evine girdiğinde kendisi Tâhâ sûresi okuyordu. Kendisi ve yanındakiler, Hz. Ömer'in ayak seslerini duyunca Kur'ân-ı Kerim'in sayfalarını saklamaya çalıştı. Hz. Ömer öfke içinde ilk önce enişteşine saldırdı, kocasını korumaya çalışan kızkardeşi mani olmak isterken onu da feci şekilde dövdü, öyle ki başı yarıldı. Hz. Ömer, kızkardeşinin başından kan aktığını görünce üzüldü ve pişman oldu ve, "peki, bana o sakladığınız Kur'ân'ın parçalarını gösterin" dedi ve ilave etti, "Bakalım, onlarda ne yazıyor". Kızkardeşi, "Sen şirkin yüzünden temiz değilsin, bu sahifelere ancak temiz insanlar dokunabilir" dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer yerinden kalktı, banyo yaptı ve sonra o sayfaları okudu. Bu rivâyetten anlaşılıyor ki, Vâkıa sûresi o zamana kadar inmişti, zira "Kuşkusuz, ona sadece temiz olanlar dokunabilir" ifadesi işte bu sûrede yer alıyordu. Ayrıca, Hz. Ömer'in, Habeşistan'a hicretten sonra nübüvvetin 5. yılında iman ettiği tarihî kayıtlardan sabittir.

Konusu ve bahisleri: Sûrenin ana konusu, âhiret, tevhid ve Kur'ân-ı Kerim ile ilgili Mekkeli kâfirlerin şüphelerinin giderilmesidir. Onların en çok şüphe ile baktığı ve inanamadığı husus, kıyametin gerçekleşmesi, yer ve göğün tüm düzeninin altüst olması, tüm insanların ölümlerin-

den sonra tekrar ayağa kaldırılmaları, sorguya çekilmeleri, iyi insanların Cennet bahçelerinde kalmaları ve günahkârların Cehenneme atılmalarıydı. Onlar, bütün bunların hayal ürünü olduğunu ve gerçekte mümkün olamayacağını düşünüyorlardı. Buna cevap olarak deniyor ki, bu vâkıa (olay) meydana geldiği zaman, bunun gerçekleşemediğini iddia eden herhangi bir yalancı bulunmayacak veya gerçekleşmesini önleyecek ve bunu gerçekten hayale çevirecek bir güç bulunmayacaktır. O zaman tüm insanlar mutlaka üç sınıfa ayrılacaktır: (1) sabıkîn (2) salihîn (iyi ve dürüst kimseler) ve (3) âhireti inkâr edenler ve son nefeslerine kadar şirk ve büyük günahlar işlemiş olanlar. Bu üç sınıf ve kategorideki insanlara yapılacak muamelenin ayrıntıları 7. ilâ 56. âyete kadar anlatılmıştır.

Bundan sonra 57. âyetten 74.'âyete kadar kâfirlerin kabul etmediği İslâm dininin temel akide ve inançlarının doğruluğu lehine üst üste deliller verilmiştir. yani tevhid ve âhiret ile ilgili. Bu delillerde yerde ve gökteki bütün her şey bir yana bırakılarak bizzat insanın varlığına, yediği gıdalara, içtiği suya, yemeklerini pişirdiği ateşe, dikkat çekilmiş ve şu noktayı düşünmesi istenmiştir: Hangi Rab seni yaratmış ve hayatını sürmen için bütün imkân ve kolaylıkları hangi Rab vermişse, O'na karşı isyan etmen, kendi egemenliğini ilân etmen veya O'nun dışında başkalarına kulluk etmen doğru olabilir mi ve bu hakkı sen nereden alıyorsun? Onun hakkında, seni bir defa yarattıktan sonra ikinci defa seni yaratmak isterse de yaratamayacak kadar âciz ve çaresiz olduğunu nasıl düşünebiliyorsun?

Daha sonra 75. âyetten 82.'sine kadar Kur'ân-ı Kerim hakkındaki tüm şüpheleri ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve kendilerine şöyle seslenilmiştir: Ey bedbahtlar ve kara cahiller, böylesine muazzam ve eşi görülmez bir nimet size gelmiştir ve siz bundan memnun olacağınıza, bunu yalanlamaya çalışıyor ve bundan yararlanmak yerine buna ilgisiz kalıyorsunuz. Kur'ân-ı Kerim'in doğruluğuyla ilgili olarak iki kısa cümlede şöyle enfes bir delil sunulmuştur. Biri düşünecek olursa, bu Kur'ân-ı Azimüşşan'da, kainâtta yıldızlar ile gezegenlerin mükemmel düzeni gibi dengeli ve kusursuz bir düzen bulacaktır ve zaten bu husus, bunun Yazarının, kainat düzenini yaratanı olduğunu ispatlamaktadır. Daha sonra kâfirlere denilmiştir ki, bu Kitab, mahlukâtın ulaşamadığı Levh-i Mahfuz'da ifade edilerek; "Siz zannediyorsunuz ki, bu

kitabı Hazreti Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) şeytanlar getiriyor, halbuki Levh-i Mahfuz'dan Hazreti Peygamber'e ulaşmasında nefisleri temiz olan meleklerin dışında kimsenin zerre kadar rolü yoktur" denilmiştir.

En son insanlara denilmiştir ki, siz ne kadar palavra atarsanız atın ve ne kadar kendi özgürlüğünüze güvenerek gururlanırsanız gururlanın, ve gerçeklere ne kadar göz yumarsanız yumun, ölüm vakti gözlerinizi açmaya yeterlidir. O zaman siz tamamen çaresiz kalıyorsunuz, kendi ana-babanızı kurtaramazsınız, evlatlarınızı kurtaramayacaksınız ve sevdiğiniz lider ve dini önderleri de herkes gözlerinizin önünde ölür ve işkence görür, ama onlar için herhangi bir şey yapamazsınız, onlara sadece seyirci kalırsınız. Şayet sizlerin üzerinde üstün bir kuvvet yok ve dünyada sizden daha büyük birinin bulunmadığı gibi bir yanılgıya kapıldınız, ve tanrı diye bir şeyin bulunmadığını sanıyorsanız, ölen birinin ruhunu neden geri getirmiyorsunuz? Sizler nasıl ki bu konuda çaresizsiniz, Yüce Allah'ın muhasebesi ve O'nun verdiği ceza ve mükafatı durdurmak veya önlemek de elinizde değildir. İster inanın, ister inanmayın, herkes öldükten sonra kendi sonunu görecektir. Eğer "mukarrib"lerdenseniz, mukarriblerin sonunu göreceksiniz, eğer salihlerdenseniz, sâlihlerin sonunu göreceksiniz; ve tekzib eden sapıklardansanız, yine kâfirlerin ve bu gibi suçluların mukadderâtı olan sonunu göreceksiniz.

EL-VAKIÂ SÛRESİ

(Mekke'de nâzil olmuştur, 96 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝١ لَيْسَ لِوَقْعَتِهَا كَاذِبَةٌ ۝٢

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Vukuu muhakkak olan vâkıa (hadise, olay) meydana geldiği zaman. Onun vukuuna yalan diyecek yoktur.[1]

Açıklamalar

1. Sûrenin bu cümle ile başlamasıyla o sıralarda kâfirlerin toplantılarında kıyametin meydana gelişi konusunda sık sık belirtilen şüphelere burada cevap verildiği kendiliğinden anlaşılmaktadır. Zaman, Mekkelilerin, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s)'nın mübarek ağzından İslâm'ın davetini daha yeni duydukları bir zamandı. Bu dâvette onların aklını en çok karıştıran ve kendilerine çok acayip ve hayal ürünü olarak gelen, yer ve göğün bu düzeninin bir gün altüst olacağı ve yeni bir dünyanın kurulacağı ve bunda gelmiş geçmiş tüm ölülerin tekrar diriltileceği yolundaki mesajıydı. Bu sözleri dinlerken gözleri faltaşı gibi açık kalıyordu. Onlara göre böyle bir şey tamamen imkânsızdı. Bu dünya, dağ, deniz, ay ve güneş ne olacak? Nereye gidecek? Yüzyıllardan beri gömülen ölüler nasıl kalkacak? Ölümden sonra ikinci bir ha-

yat ve onda Cennetin bahçeleri ile Cehennemin ateşi, böylesine hayal ürünü şeyleri, aklımız başımızda iken nasıl kabul edebilir, nasıl inanabiliriz? İşte bütün Mekke'de konuşulanlar bunlardı. İşte böyle bir havada meydana gelmesi kesin olan olayın gerçekten meydana geldiği zaman bunu kimsenin yalanlayamayacağı ifade edilmiştir.

Buradaki buyrukta kıyamet için "vâkıa" kelimesi kullanılmıştır; yani öyle bir vâk'a veya olay ki, mutlaka vuku bulacak veya meydana gelecektir. Ayrıca vâkıa'nın vuku bulması için "vâk'at" kelimesi kullanılmıştır ki, Arapça'da büyük bir olayın âniden meydana gelmesi için kullanılır. "Leyse li vâkı'atihâ kâzibetün"ün ise iki anlamı olabilir: (1) Bunun vukuunun önlenmesi, vukuu sırasında durdurulması veya meydana gelişine karşı çıkılması mümkün olmayacaktır. Başka bir deyişle, hiçbir güç bunun gerçekleşmesini önleyemeyecektir. (2) Bu olay meydana gelirken veya geldiği zaman, bunu yalanlayacak herhangi bir canlı bulunmayacaktır.

خَافِضَةٌ رَّافِعَةٌ
﴿٣﴾ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾ فَكَانَتْ هَبَاءً
مُّنۢبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾

3-8: O altüst edecek âfettir.[2] Yer, şiddetli bir sarsıntı ile sarsıldığında.[3] Ve dağlar dümdüz olduğunda. Dağılıp toz haline geldiğinde. Siz üç sınıf olursunuz.[4] Biri eshab-ı meymene (sağcılar)'dır.[5] O sağcılar ne (mutludurlar).

Açıklamalar

2. Metinde "hâfızatur-râfı'atun" ifadesi, yani, "indiren (alçaltan) ve yükselten". Bunun bir anlamı, bir âfetin altüst edici olmasıdır. Yani, alttakiler yukarıya, yukarıdakiler de aşağıya indirilmiş olacaktır. İkinci anlamı şu olabilir: O, (âfet) düşenleri kaldıracak, kalkan veya yükselenleri de indirecektir. Yani, onun gelişiyle insanlar arasındaki küçüklük, büyüklük ölçüsü değişecektir. Dünyada büyük olan, adı sanı bilinenler rezil olacaktır, buna karşılık küçük ve hakir görülenler namus ve şeref sahibi olacaklardır.

3. Yani, bu belli bir bölgeyi etkisi altına alan sınırlı ve küçük çapta değil, bütün dünyayı kapsayan bir deprem olacaktır ve bununla her şey yerle bir edilecektir. Bütün dünya birden bire sallanacaktır.

4. Burada muhatap olarak alınanlar gerçi bu kelâmı dinlemekte olan o zamanki Mekkeliler veya o günkü dinleyici ve okuyuculardır, ama aslında tüm insanlığa hitap edilmiştir. Yani, dünyanın doğuşunun ilk gününden başlayarak kıyamete kadar doğacak bütün insanlar üç sınıfa ayrılacaktır.

5. Yukarıdaki metinde kullanılan "ahab-ı meymene" ifadesinin açıklaması şöyledir: Meymene Arapça dilbilgisine göre hem "sağ el" anlamına gelen "yemin" hem iyi işaret anlamına gelen "yumn" köklerinden çıkmış olabilir. "Yemin"den türediğini kabul edersek, "ashabü'l-meymene"nin anlamı "sağ elli" veya "sağcı"lar olabilir. Ama burada sözlükten çok deyimde kullanılan anlama ağırlık verilmiştir; yani "yüksek mevkili insanlar" veya soylular. Araplar sağ eli, kuvvet, yükseklik ve şerefin işareti olarak kabul ederlerdi. Saygı duydukları ve değer verdikleri insanları toplantılarda sağ tarafta oturturlardı. Birine çok değer verdiklerini söylemek istedikleri zaman, "filanun minni bi'l-yemin" (O, benim sağımdadır) derlerdi. Zaten Urduca ve bazı diğer dillerde bir kişinin en yakın ve güvenilir yardımcısına "sağ kolu"denir. İfadenin "yumn"dan türediğini kabul edersek, "ashâbü'l- meymene"nin anlamı şanslı ve talihli kimseler olur.

وَأَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ مَآ أَصْحَٰبُ ٱلْمَشْـَٔمَةِ ۝٩ وَٱلسَّٰبِقُونَ ٱلسَّٰبِقُونَ ۝١٠
أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۝١١ فِى جَنَّٰتِ ٱلنَّعِيمِ ۝١٢

9-12: Biri de "ashab-ı meş'eme" (solcular)dır.[6] O solcular ne (bedbaht)tırlar. Üçüncüsü de imanda ileri geçenlerdir.[7] Onlar öncüdürler. İşte onlar, Allah'a en çok yakın olanlardır. Ni'metleri bol Cennetlerdedirler.

Açıklamalar

6. Arapça metinde "ashabi'l-meş'eme" ifadesi kullanılmıştır. Meş'eme, "şom" kökünden çıkmadır ki, bedbahtlık, talihsizlik ve uğursuzluk anlamına gelir. Ve Arapça'da sol ele de "şumâ" denilir. Urdu-

ca'da "şom'i-yi kısmet" (kötü kader, şanssızlık) ifadesi işte buna dayanarak kullanılır. Araplar, "şumal" (şom el, sol el) ve "şu'm" veya "şom"u (şanssızlık, uğursuzluk) eş anlamlı kabul ederlerdi. Onlara göre sol el zaaf ve şerefsizlik veya uğursuzluk işaretiydi. Yola çıkarken eğer bir kuş adamlardan birinin sol eline oturur veya o taraftan geçerse, bunu bir uğursuzluk olarak kabul ederlerdi. Kendi sol tarafına oturttukları kişiler için, bu, onların daha alt düzeyli ve değersiz olduğu anlamına gelirdi. Birine, "o benim için beş paralık değere veya şerefe layık değildir" demek için, "filan mina bi'l-şumal" (O benim sol tarafımdadır) denilirdi. Zâten Urducada çok kolay bir işi becermek için veya çok hafif olarak göstermek için "Bu benim sol elimin yapabileceği bir iştir" deriz. O halde, "eshab-ül meş'eme"den bedbaht kimselerin veya Allah katında rezil-ü rüsvâ olacak ve Allah'ın huzurunda iken O'nun sol tarafında oturacak kimselerin kastedildiğini ifade edebiliriz.

7. "Sâbıkîn"den (öndekiler), iyilikte ve hak sözü söylemekte herkesin önüne geçen, her işte en ön sıralarda yer alan, Allah ve Resûlü ilk önce ayağa kalkan, cihad veya "infak-ı fi sebilillah" (Allah yolunda mal verme), yahut halka hizmet, yahut hayırlı bir işe davet etme veya hakkı tebliğ etme, kısacası dünyada iyiyi yaymak ve kötüyü silmek için fedakârlık, emek, zahmet, hizmet ve uğraşın hangi türlüsü gerekirse ve ne zaman gerekirse o zaman hazır olan ve çalışan kimseler kastedilmiştir. İşte bu sebepten dolayı, onlar âhirette herkesin önüne geçirilecektir. Yani, Allahu Teâlâ'nın divanının şekli aşağı-yukarı şöyle olacaktır: Sağda sâlihler, solda fâsıklar ve ortada herkesin önünde ve Yüce Allah'a en yakın bir yerde sâbıklar. Hadis'te yer alan Hz. Âyşe (r.a.)'nın rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) yanındakilere sordu: Kıyamet gününde kimlerin ilk önce Allah'ın huzuruna çıkıp O'nun gölgesinde yer alacağını biliyor musunuz?". Oradakiler: "Vallahi, Allah ve Allah'ın Resûlü daha iyi bilirler" dedi. Resûlullah (s.a.s) dedi ki: "Onlar ki, kendilerine hak yolunda çağrıda bulunulduğu zaman derhal icabet ettiler, üzerlerinde kimin hakkı bulunuyorduysa onlara haklarını verdiler ve kendileri hakkında verebilecekleri kararı başkaları için verdiler." (Müsned-i Ahmed)

ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ
مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾ عَلَىٰ سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾

13-16: Çokları evvelki ümmetlerden. Birazı da sonrakilerden[8] (Onlar) dizilmiş tahtlar üzerindedirler. Karşı karşıya yaslanmış oldukları halde rahat ederler.

Açıklamalar

8. Burada bahsedilen "evvelki ümmetler" ve "sonrakiler"den kimlerin kastedildiği konusunda müfessirler arasında anlaşmazlık var. Bir grup müfessir, Hz. Âdem (a.s.)'den başlayarak Hz. Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) kadar geçen tüm ümmetlerin "evvelkiler" ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bi'setinden başlayarak kıyamete kadar gelecek olan tüm ümmetlerin "sonrakiler" olduğunu söylüyor. Bu bakımdan bu âyetin anlamı şu oluyor: Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğinden önceki binlerce yıllık dönemde geçenler arasında "sâbıkîn"in sayısı daha fazla olacaktır ve O'nun peygamberliğinden sonra kıyamete kadar gelecek olan insanlar arasında "sabıkîn"in sayısı daha az olacaktır. Başka bir grup müfessir burada "evvelkiler" ve "sonrakiler"den, Hazreti Peygamber'in ümmetinin ilk ve son adamlarının kastedildiğini belirtiyor. Buna göre, Hazreti Peygamber'in ümmetinin ilk dönemindeki insanların sayısı daha fazla olacaktır, bunlara "sabıkîn" denilir; ve sonraki dönemin insanlarının sayısı nisbeten daha az olacaktır. Üçüncü grup müfessir bundan, her peygamberin ümmetinin ilk ve son adamlarının kastedildiğini ifade ediyor. Yani, her peygamberin ilk taraftarlarında "sabıklar"ın sayısı daha fazla olacaktır ve daha sonrakilerde onlar daha az olacaktır. âyetin sözleri bu her üç kavramı da kapsayacak niteliktedir ve belki de, bu üç anlam da doğrudur; zira bunlar arasında bir çelişki yoktur. Bunun dışında burada bir anlam daha çıkmaktadır ve bu da doğrudur ki, önce her ilk dönemde insanların nüfusü içinde sabıkların sayısı daha fazla olacak, bunu izleyen dönemde de onların oranı daha az olacaktır. Çünkü, insan nüfusunun arttığı hızla "hayır işte başkalarını geçenler"in sayısı artmaz. Yani, bu insanların toplam sayısı belki de geçmişteki dönemlerdeki sayılarından daha fazla olacaktır, ancak dünya nüfusuyla kıyaslanınca oranları daha düşük olacaktır

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ۝ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ
۝ لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ ۝ وَفَاكِهَةٍ مِّمَّا يَتَخَيَّرُونَ ۝
وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ۝ وَحُورٌ عِينٌ ۝ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ
۝ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۝

17-24: Her zaman genç hizmetçiler[9] etraflarında dolaşır. Şarap dolu sürahiler, ibrikler ve kadehlerle. Ondan başları ağrımaz, sarhoş da olmazlar.[10] Bir de beğendikleri meyvelerle. Ve arzu ettikleri kuş etleri ile ikrâm olunurlar.[11] (Orada) güzel gözlü hûriler de (vardır). Sedefinde büyümüş inci gibi.[12] Bunlar (Cennetliklerin) amellerinin mükafâtıdır.

Açıklamalar

9. Bunlardan, her zaman delikanlı ve genç, yaşları aynı kalacak oğlanlar kastedilmiştir. Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Hasan Basrî (r.a.) diyorlar ki, bunlar dünyadaki insanların buluğ çağına gelmeden ölen çocukları olacaktır. Dolayısıyla, ne mükafât alabilecekleri iyi amelleri olacaktır, ne cezalandırılmalarını gerektirecek kötü amelleri. Ancak gayet tabii ki, bunlardan, Cennet'e giremeyen dünyadaki insanlar kastedilmiştir. Müminler ile sâlihlere gelince, onların zürriyetleri (evlâtları ve yakınları)'nın Cennete girmeleri konusundaki güvence bizzat Yüce Allah tarafından Kur'ân-ı Kerim'de verilmiştir (et-Tûr, âyet: 21). Bu ifade, Ebu Davud, Tayalisi, Taberanî ve Bezzâr'ın, Hz. Enes (r.a.) ve Hz. Samure bin Cundub (r.a.)'a dayanarak naklettikleri hadis-i şerifle de doğrulanmış oluyor. Bu hadiste Resûlullah'ın müşriklerin çocuklarının Cennet'teki insanların hizmetçileri olacağı buyruğu yeralmaktadır (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffât sûresinin tefsiri, dipnot: 26, et-Tûr, dipnot: 19).

10. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Saffât sûresi, dipnot: 27, Muhammed sûresi, dipnot: 22, et-Tûr, dipnot: 18.

11. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tûr sûresinin tefsiri, dipnot: 17.

12. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Tefsir-i Sûre-yi Saffât, dipnot: 28-29, Ed-Duhan, dipnot: 42, Er-Rahman, dipnot: 51.

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا ﴿٢٥﴾
إِلَّا قِيلًا سَلَامًا سَلَامًا ﴿٢٦﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾
فِي سِدْرٍ مَخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَنْضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلٍّ مَمْدُودٍ ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ
مَسْكُوبٍ ﴿٣١﴾

25-31: Onlar orada, boş, abes ve günaha sokacak bir söz işitmezler.[13] Yalnız bir söz (işitirler o da) iyi ve makul sözdür.[14] Ashab-ı yemin, ne mutlu sağcılardır. Onlar, ağaç dallarında dikensiz meyve[15] ve kat kat muz ağaçları altında. Uzun ve koyu gölgelerde. Akar sular başındadırlar.

Açıklamalar

13. Bu cennetin büyük nimetlerinden biridir, ve bundan Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bahsedilmiştir. Yani, Cennette insanın kulağı, terbiyesiz, yalan, palavra, iftira, müstehcen, küfür, boş laflar alay, eleştiri ve dalga geçme gibi sözler ve seslerden uzak olacaktır. Orası, insanların birbirlerine çamur attıkları terbiyesiz, ahlâksız ve görgüsüz kişilerin bir topluluğu olmayacaktır. Orası efendi, kibar ve medeni insanların topluluğu olacaktır ve orada bu gibi terbiyesizlikler olmayacaktır. Eğer bir insan medeniyet, kültür ve iyi huydan nasibini almışsa, bunun Cennet'te dünya hayatındaki bu çekilmez, eziyet verici belâdan ne büyük bir kurtuluş olacağını iyice hissedebilir.

14. Metindeki ifade, "illâ kîlen selâmen, selâmen"dir. Bazı müfessirler bunu, "orada her taraftan selâm, selâm sesi duyulacaktır" diye tercüme etmişlerdir. Halbuki, burada bundan "uygun, makul, ölçülü, mantıklı ve akl-ı selime uygun söz" kastedilmiştir. Yani, öyle bir konuşma ki, her türlü ayıptan arınmış olsun, herhangi bir kötü tarafı, anlamsızlığı veya yukarıda bahsettiğimiz kötülükler olmasın. Burada "selâm" kelimesi, İngilizce "sane" (makul) kelimesiyle hemen hemen eş anlamdadır.

15. Yani, öyle meyveler ki, ağaçlarında diken olmasın. Biri bunun Cennet'te olacağı müjdesinin verilmesine itiraz edebilir ve dikensiz bir meyvenin Cennet'te olup olmamasının pek önemli olmayacağını söyle-

yebilir. Ancak değil Cennette, dünyada bile öyle meyveler vardır ki, insan bu meyvelerden tattı mı ondan vazgeçemez. Burada bahsedilen meyve de ne kadar güzel kokulu ve lezzetli olursa o oranda dikeni az olur. Dolayısıyla, Cennet'in bu meyvesinin özelliği olarak her türlü dikenden yoksun oluşu belirtilmiş ve dünyada bulunmaz kalitede olduğu kaydedilmiştir.

وَفَٰكِهَةٍ كَثِيرَةٍ ۝٣٢ لَّا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْنُوعَةٍ
۝٣٣ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ۝٣٤ إِنَّآ أَنشَأْنَٰهُنَّ إِنشَآءً ۝٣٥ فَجَعَلْنَٰهُنَّ
أَبْكَارًا ۝٣٦ عُرُبًا أَتْرَابًا ۝٣٧ لِّأَصْحَٰبِ ٱلْيَمِينِ ۝٣٨ ثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْأَوَّلِينَ
۝٣٩ وَثُلَّةٌ مِّنَ ٱلْءَاخِرِينَ ۝٤٠

32-40: Onda çok meyveler. Tükenmeyen ve yenmesi yasaklanmayan meyveler (arasındadırlar).[16] Yüksek tahtlar üstündedirler. Biz, kadınları yepyeni bir yaratılışla yaratırız. Onları bâkire kılarız.[17] Kocalarına âşık[18] yaşıtlar[19] yaptık. Bütün bunlar "ashab-ı yemin" içindir. Birçoğu da sonraki ümmetlerdendir.

Açıklamalar

16. Metindeki ifade "lâ maktu'atin ve lâ memnu'atin"dir. "Lâ maktu'a"nın anlamı şudur: Bu meyveler belli bir sezona bağlı olmayacaktır ki, o sezon geçtikten sonra yetişmesin ve bulunmasınlar; ne de yetişmesi engellenecek cinsten olacaklardır ki, bir bağın meyveleri koparıldıktan sonra o bahçe uzun bir süre meyvesiz kalsın. Aksine orada her meyve her mevsimde bulunacaktır ve ne kadar yenilirse yenilsin tükenmeyecektir, yani sürekli yetişecektir. "Lâ memnu'a"nın anlamı, oradaki bahçelerde ve bağlarda dünyadaki gibi herhangi bir kısıtlama veya yasaklamanın olmamasıdır. Yani, ne bu meyvelerin koparılması ne de yenmesi yasak olacaktır, ne de ağaçlarında fazla diken veya ağaçların kendilerinin hayli yüksek olması nedeniyle meyvelerin koparılmasında herhangi bir zorlukla karşılaşılacaktır.

17. Bunlardan kendi imanları, ve salih amelleri dolayısıyla Cennet'e gönderilecek olan dünyadaki iyi ve dürüst kadınlar kastedilmiştir. Cenab-ı Hak bunların hepsini orada gençleştirecektir; ne kadar yaşla-

nıp ölmüş olsalar bile genç ve güzel kızlar haline getirecektir. Allahu Teâlâ, bunları, dünyada ister güzel ,ister çirkin olsunlar, son derece güzel ve cazip yapacaktır. Dünyada ister kız olarak ,ister evlenip çoluk çocuk sahibi olarak ölmüş olsun, bakire olarak tekrar diriltecektir. Kocaları da kendileriyle birlikte Cennet'e gelmişlerse onlarla birleştirilecektir, aksi halde Yüce Allah tarafından başka bir Cennetlik erkekle evlendirilecektir. Bu âyetin aynı açıklaması hadislerde Resûlullah (s.av.) tarafından yapılmıştır. Şemâi'l-i Tirmizi'de yer alan bir rivâyete göre yaşlı bir kadın Resûlullah'tan (s.a.v.) kendisinin Cennet'e girmesi için dua etmesini istedi. Resûlullah (s.a.v. Cennet'e yaşlı kimsenin girmeyeceğini söyledi. Kadın bunu duyunca üzülüp ağlayarak oradan ayrıldı. Bunun üzerine Hazreti Peygamber (s.a.v.) dedi ki, "Ona söyleyin, o yaşlı vaziyette Cennet'e girmeyecektir, Allahu Teâlâ buyurmuştur: 'Biz onları yeniden yaratacağız ve bakire yapacağız". İbn Ebi Hatim, Hz. Seleme bin Yezid'in şu rivayetini nakletmiştir: Ben bu âyeti açıklarken Resûlullah'ın (s.a.v.) şöyle buyurduğunu duydum: "Bundan, ister bakire, ister evli olsun, dünyadaki kadınlar kastedilmiştir". Taberanî'de Hz. Ümmü Seleme'nin uzun bir rivâyeti vardır. Bu rivâyette Ümmü Seleme, Cennetlik kadınlar hakkında Kur'ân-ı Kerim'de çeşitli yerlerde geçen ifadelerin anlamını Resûlullah'a sormuştur. Resûlullah bu hususta yukarıdaki âyetin açıklamasını şöyle yapar: "Bunlar, dünyadaki yaşantıları sırasında ölen kadınlardır, yaşlı, moruk, gözlerinde çapak ve saçları beyaz olanlar. Allahu Teâlâ, böylesine yaşlıları tekrar bakire olarak yaratacaktır". Hz. Ümmü Seleme'nin bir sorusu şöyledir: Farzedelim ki, dünyada bir kadının birkaç tane kocası vardı ve bunların hepsi Cennet'e gider; bu durumda o kadın kime verilecektir? Resûlullah'ın cevabı şu olur: "O istediği adamı seçme serbestisine sahip olacaktır ve o da, onlardan en güzel ahlâka ve fazilete sahip olanını seçecektir. O, Allahu Teâlâ'ya diyecek: 'Rabbim, bu adam dünyada bana en iyi davranıyordu, beni onun zevcesi yap". Ey Ümmü Seleme, güzel ahlâkla dünya ve âhiretteki bütün iyilikler elde edilir. (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Rahman sûresinin tefsiri, dipnot: 51).

18. Burada "uruben" kelimesi kullanılmıştır. Bu kelime Arapça'da kadının en güzel kadınlık sıfatları ve hasletleri için kullanılır. Bundan, son derece güzel, çekici, hoş, tatlı, iyi konuşan, kadınlık duygularıyla dolu, kocasına ölüsiye bağlı ve seven ve kocasının da ona aşık olduğu kadın kastedilmiştir.

19. Bunun iki anlamı olabilir: (1) Onlar kocalarıyla aynı yaşta olacaklardır. (2) Onlar birbirinin yaşıtı olacaktır. Yani, tüm cennetlik kadınlar aynı yaşta olacaklardır ve her zaman aynı yaşta kalacaklardır. Belki de bu her iki anlam aynı anda geçerlidir, yani hem bu kadınlar birbirinin yaşıtı olacaktır, hem de kocaları aynı yaşta bulundurulacaktır. Bir hadis şöyle der: "Cennet ehli erkekler Cennet'e girerken vücutları kılsız olacaktır, bıyıkları yeni terlemeye başlamış ve sakalları daha bitmemiş, beyaz tenli, atletik yapılı, sürmeli ve keskin bakışlı olacaklardır ve hepsinin de yaşı 33 olacaktır." (Müsned-i Ahmed, Ebu Hureyre'den rivayet olunmuştur). Hemen hemen aynı ifadeler Tirmizi'de Hz. Muaz bin Cebel ve Hz. Ebu Said el-Hudrî'nin rivâyetlerinde de yer almaktadır.

وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ ۙ مَا أَصْحَابُ الشِّمَالِ ۝
فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ ۝ وَظِلٍّ مِّن يَحْمُومٍ ۝ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ ۝
إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَٰلِكَ مُتْرَفِينَ ۝ وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى
الْحِنثِ الْعَظِيمِ ۝ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَئِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
وَعِظَامًا أَإِنَّا لَمَبْعُوثُونَ ۝ أَوَآبَاؤُنَا الْأَوَّلُونَ ۝ قُلْ إِنَّ
الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ۝ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ۝
ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيُّهَا الضَّالُّونَ الْمُكَذِّبُونَ ۝ لَآكِلُونَ مِن شَجَرٍ مِّن
زَقُّومٍ ۝ فَمَالِئُونَ مِنْهَا الْبُطُونَ ۝ فَشَارِبُونَ عَلَيْهِ مِنَ
الْحَمِيمِ ۝ فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهِيمِ ۝ هَٰذَا نُزُلُهُمْ يَوْمَ الدِّينِ ۝
نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا تُصَدِّقُونَ ۝

41-57: Ve solcular, onların talihsizliğine ne demeli? Onlar, ateşin alevi ve kaynar sulardadırlar. Siyah dumandan bir gölge içindedirler. O gölge, ne serinlik verir, ne de fayda eder. Çünkü onlar, bundan evvel şehvetlerine uymuşlardı. O büyük günah üzerinde ısrar ediyorlardı.[20] Bir de onlar: "Ölüp toprak ve kemik olduktan sonra yeniden mi diriltilip kaldırılacakmışız?" derlerdi. "Evvelki babalarımız da diriltilirler mi?" (derlerdi). De ki: "Muhakkak hem öncekiler, hem de sonrakiler". "Belli günün muayyen bir vaktinde hemen toplanacaklardır". Sonra siz ey dalâlette ve tekzipte bulunanlar! Elbette zakkum ağacından[21] yiyeceksiniz. Karınlarınızı hep ondan dolduracaksınız. Üstüne de kaynar irinli su içeceksiniz. Öyle ki, susamış develerin içişi gibi içeceksiniz. Bu, kıyamet günü onların ziyafetleridir. Sizi (yoktan) Biz yarattık.[22] Hâlâ bunu tasdik etmeyecek misiniz?[23]

Açıklamalar

20. Yani bolluk ve refah onlara ters etkiler yaptı. Onlar, Allahu Teâlâ'ya şükredeceğine O'na nankörlük etmeye başladılar. Kendi nefislerinin zevklerine daldılar ve Allah'ı unuttular. Onlar büyük günahlarında ısrar ediyorlardı; burada "büyük günah" kelimesi geniş kapsamlıdır, bu hem küfür ve şirki ve dinsizliği, hem ahlâk ve amel ile ilgili en büyük günahları ifade eder.

21. Zakkum ile ilgili açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, Cilt IV, Saffât sûresi tefsiri, dipnot: 34.

22. Buradan başlayarak 74. âyete kadar verilen delillerle hem âhiret, hem tevhid kanıtlanmıştır. Mekkeliler Hazreti Peygamber'in talimatının bu iki temel noktasına karşı çıktıkları için burada deliller o şekilde verilmiştir ki, bunlarla hem tevhid, hem âhiret ispatlanmış oluyor.

23. Yani, Rabbiniz ve Mabûdunuz olduğumuzu ve sizi tekrar yaratabileceğimizi tasdik etmeyecek misiniz?

أَفَرَءَيْتُم مَّا تُمْنُونَ ﴿٥٨﴾
ءَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلْخَٰلِقُونَ ﴿٥٩﴾ نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ
وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ ﴿٦٠﴾

58-60: Rahimlere dökmekte olduğumuz meniyi görmez misiniz? Onu siz mi yaratıyorsunuz, yoksa Biz miyiz onu yaratan?[24] Aranızda ölümü Biz takdir ettik.[25] Biz (onu yerine getirmekten) önüne geçilecekler de değiliz.

Açıklamalar

24. Bu küçük cümlede insanlara çok önemli bir soru sorulmuştur. Eğer insan dünyanın her şeyini bir yana bırakıp sadece kendisinin nasıl dünyaya geldiğini düşünecek olursa, Kur'ân-ı Kerim'in tevhid ve âhiretle ilgili öğretileri hakkında hiçbir şüphesi kalmaz. Bir insan nasıl doğar? Elbette ki, erkeğin menisinin kadının rahmine girmesiyle. Ama bu meni veya spermde çocuk doğurma ve mutlaka bir insan doğurma yeteneği kendiliğinden mi meydana gelmiştir? Yoksa bu yetenek ve gücü Allah'tan başka biri mi vermiştir? Ve bir erkek, bir kadın veya dünyanın herhangi bir gücünün kendi başına bu spermden gebelik yapma yetkisi ve kudreti var mıdır? Ayrıca, döllenmeden başlayarak doğuma kadar bebeğin anne karnında büyümesi ve gelişmesi, her bebeğin kendine göre bir yüz hatları ve bedensel yapıya sahip olması ve her bebeğin, ilerde kendine özgü bir insan olarak büyümesini sağlayan bazı zihinsel ve bedensel özellik ve güçlere sahip olması ve bunlar arasında dengenin kurulması.. bunların hepsi tek bir Allah'ın dışında biri yapabilir miydi? Bu işte kimsenin zerre kadar payı var mıdır? Bunu anne-babalar kendileri mi yapar, yoksa bir doktor mu? Yoksa, kendileri de bu şekilde doğan ve büyüyen peygamberler ve evliyalar mı yapar? Kendileri de bir kanun ve düzene bağlı olan güneş, ay ve yıldızlar mı yapar? Yoksa, kendisi herhangi bir ilim, hikmet ve selahiyete sahip olmayan doğa mı bu işi yapar? Ayrıca, çocuğun erkek veya kız olmasına karar veren Allah'tan başkası mı vardır? Çocuk güzel mi çirkin mi, güçlü mü güçsüz mü, kör-topal mı, yoksa sağlam vücutlu mu, zeki mi, yoksa geri zekalı mı olacak; buna kim karar verecektir? Allah mı yoksa, başka biri mi? Bundan başka bir milleti tarihin belli bir devresinde yükselmesi yahut alçalması için birtakım özelliklerle donatmak veya mahrum bırakmak gibi işleri de Allah'tan başka biri yapabilir mi? Eğer bir kişi inat etmiyorsa, bu sorulara şirk veya dinsizliğe bağlı olarak tutarlı bir cevap verilemeyeceğini kabul edebilir. Bu soruların tek bir tutarlı cevabı vardır: İnsan tamamıyla Allah'ın eseridir ve O'nun sayesinde ayakta durur. Gerçek bu ise, Allah'ın doğurduğu, yetiştirdiği ve büyüttüğü insan ne hakla Yaradanına karşı bağımsızlığını ve öz-

gürlüğünü ilan edebilir? Ya da, O'nun dışında başkasına kulluk edebilir?

Bu sorun tevhid gibi âhiret konusunda da kesin ve değişmezdir. İnsan ancak mikroskopla görülebilecek bir erkek spermiyle doğar. Bu sperm, kadının rahmindeki derinliklerde bulunan kendisi gibi minnacık ve mikroskopla görülebilecek kadın yumurtasıyla birleşir ve bu birleşme ile bir hücre veya embriyo meydana gelir ve onunla insanın hayatı başlar. Bu hücre ve embriyo da ilk başta öylesine küçük olur ki, mikroskop olmaksızın görülemez. Yüce Allah bu minnacık hücreyi geliştirip dokuz ay ve birkaç gün içinde anne rahminde canlı bir insan haline getirir ve yaratılışı ile gelişmesi tamamlanınca annenin vücudu onu kendiliğinden dünyada güle oynaması için dışarıya itiverir. Bütün insanlar işte bu şekilde dünyaya gelmiştir ve gece gündüz kendileri gibi insanların doğmasına tanık olmaktadırlar. Bundan sonra aklından zoru olan biri, bu gibi insanları bugün doğurmakta olan Allah'ın yarın herhangi bir zamanda kendi yarattığı bu insanları başka bir şekilde yaratamayacağını söyleyebilir.

25. Yani, sizin doğumunuz gibi ölümünüz de bizim elimizdedir. Biz kimin anne karnında öleceğine, kimin doğar doğmaz öleceğine ve kimin hangi yaşta öleceğine karar veririz. Biz kimin için ölüm saatini ve ânını belirledikse, o andan önce onu dünyanın herhangi bir güç öldüremez ve o ândan sonra da bir an bile yaşatamaz. Ölümü mukadder olanlar büyük hastanelerde ve tanınmış doktorların gözetiminde bile olsalar ölürler, hatta doktorlar da zamanları gelince ölürler. Kimse ne ölüm vaktini bilebilmiştir, ne de gelen ölümü önleyebilmiştir; ayrıca, kimse kimin ne şekilde, nerede ve hangi şartlarda öleceğini de kestirememiştir.

عَلَىٰٓ أَن نُّبَدِّلَ أَمْثَٰلَكُمْ وَنُنشِئَكُمْ فِى
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ ٱلنَّشْأَةَ ٱلْأُولَىٰ فَلَوْلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٦٢﴾

61-62: Sizi, emsalinizle değiştirmeye ve bilemediğiniz şekilde tasvir etmeye de kâdiriz.[26] And olsun ki, ilk yaratılışınızı bildiniz. O halde, düşünmeli değil misiniz?[27]

Açıklamalar

26. Yani nasıl ki, Biz sizi mevcut boyunuz, posunuz ve eşkâlinizle yaratmaktan âciz değildik, bundan sonra da yaratılışınızı değiştirerek sizi başka eşkâl, vücut, yapı, fizikî özellikler ve yeteneklerle yaratmaktan âciz değiliz. Bugün sizi doğurmamızın şekli şudur: Önce erkek spermiyle kadın yumurtası birleşir, döllenme olur ve siz anne karnında aşamalı olarak gelişir ve sonra çocuk olarak doğarsınız. Bu doğum veya yaratılış şeklini belirleyen biziz. Ancak bu gerçekleştirdiğimiz tek doğum şekli değildir ki. bunun dışında Biz başka bir yolu bilmeyiz veya onu gerçekleştiremeyiz. Biz kıyamet gününde sizi, tıpatıp ölmüş olduğunuz şekilde yaratabiliriz. Bugün Biz görme, işitme ve diğer duyu ve duygularınızın şekil ve ölçüsünü başka bir şekilde belirlemişiz; ama bu, insanlar için belirlediğimiz tek şekil değildir ki, bunun dışında başka birşey yapamayız, ve değiştiremeyiz. denilsin. Kıyamet gününde biz bu şekil ve ölçüleri tamamen değiştirebiliriz. Öyle ki, siz o zaman orada, burada göremediğiniz ve işitemediğiniz şeyleri görebilir ve işitebilirsiniz. Bugün deriniz, elleriniz, ayaklarınız ve gözlerinizde konuşma yeteneği yoktur. Fakat, dilinize konuşma yeteneği veren benim. O halde, kıyamette vücudunuzun her parçası ve derinizin her santimetresini konuşturacak güçten yoksun değiliz. Siz bugün belli bir yaşa kadar yaşıyor ve daha sonra ölüyorsunuz. Sizin yaşamanız ve ölmeniz de Bizim belirlediğimiz kanuna göre olur. Yarın ise hayatınız için bambaşka bir kanun getirebiliriz; buna göre de siz hiç ölemezsiniz. Bugün siz belli bir ölçüye kadar azap ve eziyete dayanabilirsiniz; fazla eziyet yapıldığında ölürsünüz. Bu kaide ve kuralı koyan da Biziz. Yarın Biz sizin için öyle bir kural getirebiliriz ki, bu gibi azap ve eziyetleri tasavvur edemeyeceğiniz kadar uzun süre içinize sindirebilirsiniz ve en ağır azap ve eziyet bile sizi öldüremez. Bugün bir ihtiyarın gençleşebileceğini, hiç hastalanamayacağını, hiç yaşlanamayacağını ve her zaman aynı yaşta, yani genç kalacağını aklınızın ucuna bile getiremezsiniz. Ne var ki, burada genç yaştan sonra yaşlılığın gelmesi yine Bizim hayat düzenimize göre olmaktadır. Yarın Biz hayatınız için bambaşka kanunlar çıkarabiliriz ki, bunlara göre Cennet'e giden her yaşlı gençleşecektir ve gençliği ile sağlığı hiç tükenmeyecektir.

27. Yani, siz kendinizin nasıl doğduğunu bilirsiniz.Nasıl bir mezarın içi kadar karanlık olan annenizin karnında yetiştirilip insan haline

getirildiğinizi bilirsiniz. Nasıl zerre kadar değersiz bir et parçasının gelişip böylesine kalp, beyin, bu gözler, bu kulaklar, bu el ve ayakların onda oluştuğunu ve ona akıl ve bilinç, ilim ve hikmet, sanat ve icad, ve tedbir ile fetih gibi inanılmaz yetenek ve güçlerin verildiğini bilirsiniz. Bu mucize, ölülerin diriltilmesinden daha az mı şaşırtıcıdır? Böylesine şaşılacak mucizeyi kendi gözlerinizle görüyor ve bunun canlı bir delili olarak dünyada yaşıyorsanız, şu dersi niçin almıyorsunuz?: Hangi Rahman ve Rahîm'in kudretiyle bu mucize gece gündüz meydana geliyorsa, O'nun kudretiyle hayattan sonra ölüm, haşir-neşir ve Cennet ile Cehennem mu'cizesi de gerçekleşebilir.

أَفَرَءَيْتُم مَّا تَحْرُثُونَ ﴿٦٣﴾ ءَأَنتُمْ تَزْرَعُونَهُۥٓ أَمْ نَحْنُ ٱلزَّٰرِعُونَ
﴿٦٤﴾ لَوْ نَشَآءُ لَجَعَلْنَٰهُ حُطَٰمًا فَظَلْتُمْ تَفَكَّهُونَ ﴿٦٥﴾ إِنَّا لَمُغْرَمُونَ
﴿٦٦﴾ بَلْ نَحْنُ مَحْرُومُونَ ﴿٦٧﴾

63:67: Ekmekte olduğunuz şeyi görmez misiniz? Onu siz mi bitiriyorsunuz?[28] Eğer isteseydik onu bir ot kırıntısı kılardık. Siz de şaşıp kalırdınız. "Doğrusu biz mahvolduk". "Daha doğrusu her şeyden mahrum kaldık" (derdiniz.)

Açıklamalar

28. Yukarıdaki soru insanlara, Allahu Teâlâ tarafından yaratılıp yetiştirilmelerine dikkat çekilmesi için sorulmuştu. Şimdi ise ikinci soru, kazandıkları rızkın da Allah tarafından verildiğine dikkat çekilmesi için soruluyor. Kendilerine deniliyor ki, nasıl ki sizin doğuşunuzda insanî çabanın payı, annelerinizin rahmine babalarınızın nutfesini koymasından başka değildir, rızkınızın hazırlanmasında da insanî çabanın payı, bir çiftçinin tarlaya tohum ekmesinden fazla değildir. Ekilen araziyi siz yaratmamışsınızdır. Bu toprağı bitkileri yetiştirir hale getiren siz değilsiniz. Bu toprakta beslenmeniz için yetişen sebze ve meyveler ile besin maddelerinin serpilip büyümesi için gerekli olan malzemeleri siz vermemişsiniz. Bu toprağa ekilen tohumların bitki ve ağaç olmalarını sağlayan gücü siz vermemişsiniz. Bu tohumlara, her tohumun kendi türünden bir bitki ve ağaç çıkarma yeteneğini siz vermemişsiniz. Bu tarlayı ekili araziler, yemyeşil ürünler haline getirecek yeraltı işlemleri ve

yerin üstünde gerekli olan belli oran ve miktardaki rüzgar,hava, su, ısı,nem, güneş v.s. den hiçbiri sizin çabalarınız sonucunda ortaya çıkmamıştır. Bütün bunlar Allah'ın kudreti ve hakimiyetinin küçük birer mucizesidir. Madem ki siz O'nun yaratmasıyla vücuda geldiniz ve yine O'nun verdiği rızıkla besleniyorsunuz, O'na karşı isyan etme veya O'nun dışında başkasına kulluk etme hakkınızı nereden alıyorsunuz?

Bu âyet görünüşte tevhid ile ilgili deliller sunuyor, ancak içinde geçen bahsi bir insan azıcık düşünecek olursa âhiretin delilini bulabilir. Şöyle ki, toprağa ekilen tohum zâten ölü oluyor; ancak bir çiftçi bunu toprağın mezarına gömünce Yüce Allah öyle bitkisel yetenek veriyor ki, o yeşermeye, dal budak salmaya başlıyor ve dikili tarlalar meydana geliyor. İşte bu sayısız "ölüler" (tohumlar) her gün gözlerimiz önünde "kabirlerden" canlanarak kalkıyor. Bu mucize az bir şey midir ki, Kur'ân-ı Kerim'in bize vermekte olduğu haber, yani insanların ölümlerinden sonraki hayat gibi ikinci bir mucizeye bir kişi imkânsız desin?

أَفَرَءَيْتُمُ ٱلْمَآءَ ٱلَّذِى تَشْرَبُونَ ﴿٦٨﴾
ءَأَنتُمْ أَنزَلْتُمُوهُ مِنَ ٱلْمُزْنِ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنزِلُونَ ﴿٦٩﴾

68-69: İçtiğiniz suyu görmez misiniz? Onu buluttan siz mi indirdiniz? Yoksa Biz miyiz indiren?[29]

Açıklamalar

29. Yani Biz sadece açlığınızı değil, susamışlığınızı da giderme düzenlemelerini yapmış bulunuyoruz. Hayatınız ve yaşamanız için ekmektan daha çok gerekli olan bu suyu siz değil, Biz sağlarız. Yerdeki denizleri Biz yarattık. Bizim güneşimizin hiddetiyle bu denizlerin suları ısınır ve buhar şeklini alıp yukarıya çıkar. Biz bu suyu, belli bir ısıda buhara dönme yeteneğini bulundurduk. Rüzgarlarımız bu buharı yukarıya kaldırıyor; kudretimiz ve hikmetimizle bu buhar belli bir yerde toplanıp bulut şeklini alır. Yine Bizim emrimizle bu bulutlar belli bir oranda dağılarak dünyanın çeşitli bölgelerinin su ihtiyaçlarına göre yağmur yağdırırlar. Biz atmosferde öyle bir ısı hazırlarız ki o buhar veya bulutlar suya dönüşür ve yağmur şeklinde yağarlar. Kısacası, Biz sizi yarattıktan sonra yalnız ve sahipsiz bırakmadık, aksine beslenme-

niz, büyümeniz ve yaşamanız için bütün bu imkanları sağladık ve sağlamaya devam ediyoruz. Öylese, tarafımızdan yaratıldıktan sonra, Bizim rızkımızı yiyip suyumuzu içtikten sonra, Bize başkaldırma ve bizden başka kimseye kulluk etme hakkını nereden buluyorsunuz.

لَوْ نَشَآءُ جَعَلْنَٰهُ أُجَاجًا فَلَوْلَا تَشْكُرُونَ ﴿٧٠﴾

70: Eğer dileseydik onu acı bir su yapardık.[30] O halde şükretseniz ya.[31]

Açıklamalar

30. Bu cümle ile Yüce Allah'ın kudreti ve hikmetinin önemli bir örneğine işaret edilmiştir. Allahu Teâlâ'nın suya verdiği olağanüstü şaşırtıcı özelliklerin başında, içine her ne kadar şeyler karışmış olursa olsun, ısının değişmesiyle buharlaşınca tüm yabancı maddelerden arınması ve sadece su elemanlarını alarak havaya yükselmesi gelir. Eğer bu özellik suda olmasaydı buharlaşırken bütün diğer maddeler de buna dahil olurdu. Böyle bir durumda denizden yükselen buharlarda denizin tuzu da olabilirdi ve yağmur yağınca yeryüzüne acı su yayılırdı. Bu acı suyu ne insanlar içebilirdi, ne de bununla herhangi bir bitki yetiştirdi. Kafasında azıcık beyni olan bir kişi kör ve sağır doğayla suda bu hikmetli özelliğin kendiliğinden doğduğunu iddia edebilir mi? Bu özellik, ki bunun sayesinde acı sulu denizlerden temiz ve tatlı suyun filtre edilerek yağmur şeklinde yağması ve daha sonra nehirler, kanallar, göller, dereler, çaylar, pınarlar ve kuyular şeklinde su sevkiyatı ve sulama hizmetlerini vermesi olayı meydana geliyor, açıkca gösteriyor ki, Bağışlayıcı Allah suyu çok düşünerek ve planlayarak ve yarattığı mahlukatın yaşaması ve beslenmesine yarayan bir araç şeklinde iradesiyle yaratmıştır. O Yaradan, tuzlu suda yaşayabilecek mahlukatı denizde bıraktı ve bu mahlukatı orada gayet rahat yaşıyor, ancak karada ve havada yarattığı mahlukâtın yaşaması için tatlı su gerekliydi ve bunun sağlanması için yağmur düzenini meydana getirmeden önce suya, sıcaktan buharlaşırken içine karışıp erimiş olan hiçbir madde ile uçmama özelliği verdi.

31. Başka bir deyişle siz Allah'a niçin nankörlük ediyor ve saplantılara giriyorsunuz? Nitekim, sizlerden bazıları bu olayı yağmur tanrılarının mucizesi olarak görüyor. Bazıları ise denizden bulutların

doğması ve daha sonra gökten yağmur olarak yere inmesini, kendiliğinden meydana gelen doğal bir sistem sanıyor. Ve bazıları bunu Allah'ın rahmeti olarak kabul ediyorsa da, bunu yaratan Allah'a başını eğme zahmetine katlanmıyor. Siz ne biçim insanlarsınız ki, Allah'ın böylesine muazzam bir nimetinden faydalanıyorsunuz ve buna karşılık küfrediyor, şirk, fısk ve itaatsızlık ediyorsunuz?

أَفَرَءَيْتُمُ ٱلنَّارَ ٱلَّتِى تُورُونَ ﴿٧١﴾
ءَأَنتُمْ أَنشَأْتُمْ شَجَرَتَهَآ أَمْ نَحْنُ ٱلْمُنشِـُٔونَ ﴿٧٢﴾ نَحْنُ جَعَلْنَـٰهَا
تَذْكِرَةً وَمَتَـٰعًا لِّلْمُقْوِينَ ﴿٧٣﴾ فَسَبِّحْ بِٱسْمِ رَبِّكَ ٱلْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

71-74: Yaktığınız ateşi görmez misiniz? Onun ağacını[32] siz mi yarattınız yoksa yaratan Biz miyiz? Biz onu bir ibret[33] ve muhtaçlara[34] bir menfaat kıldık. Öyleyse, büyük olan Rabbini, ismiyle tesbih et.[35]

Açıklamalar

32. Burada "ağaç"tan ya ateş yakmak için kullanılan odun, ya da, eski çağlarda Arapların birbirine vurarak ateş yaktıkları "merh" ve "afar" adındaki ağaçların yeşil dalları kastedilmiştir.

33. Bu ateşin bir ibret veya hatırlatma (uyarı) nişanesi kılınmasının anlamı şudur: Ateş her yakıldığında insana unutmuş olduğu dersi hatırlatır. Ateş olmasaydı, insanın hayatı, hayvanınkinden farksız olurdu. İnsanlar ancak ateş ile hayvanlar gibi çiğ veya pişmemiş yemekler yemekten kurtuldu ve daha sonra sanat, sanayi ve icadın çeşitli yollarını buldu. Gayet tabii ki, Yüce Allah ateşin yakıldığı kaynak ve araçlarını sağlamayasaydı ve ateşle tutuşabilen katı ve sıvı maddeler yaratmasaydı, insanın bütün icat yolları kapalı kalacaktı. Ne var ki, insanlar, yaratıcılarının Hakîm bir Rab olduğunu ve bir yandan kendilerine insanî özellik ve yetenekler verdiğini ve diğer yandan yeryüzünde onlara bu özellik ve güçlerin kullanılması için imkânlar sağladığını unutmuş durumdalar. İnsanlar gaflet içinde olmasalar, kimin lutûf ve nimetlerinden bu dünyada yararlandıklarını anlamaları için sadece bu ateş yeterlidir.

34. Burada "mukvin" kelimesi kullanılmıştır. Sözlükte bu kelimenin

çeşitli anlamları vardır. Bazılarında çöldeki yolcular, bazılarında aç insanlar ve bazılarında ister yemek pişirmek ister ısınmak veya aydınlanmak için olsun, ateşten yararlanan herkes gibi alamlar verilmiştir.

35. Yani, O'nun mübarek adını anarak, O'nun, kâfir ve müşriklerin O'na yakıştırdıkları, küfr ile şirkin her inancında ve âhireti inkar edenlerin verdikleri her delilde saklı bulunan tüm ayıp, eksiklik ve zaaflardan yoksun olduğunu apaçık ilân et.

فَلَآ أُقْسِمُ بِمَوَٰقِعِ ٱلنُّجُومِ ﴿٧٥﴾ وَإِنَّهُۥ لَقَسَمٌ لَّوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾
إِنَّهُۥ لَقُرْءَانٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِى كِتَٰبٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾

75-78: Hayır,[36] yıldızların mevkilerine yemin ederim ki. Eğer bilirseniz bu yemin, gerçekten büyük bir yemindir. Muhakkak ki, bu yüce bir Kur'ândır.[37] Bu, saklanmış bir kitapta yazılıdır.[38]

Açıklamalar

36. Yani, bu sandığınız gibi bir şey değildir. Burada, Kur'ân-ı Kerim'in Allah tarafından indirilen bir kitap olduğunu belirtirken yemin etmeden önce "lâ" (hayır) kelimesinin kullanılması kendiliğinden gösteriyor ki, bu yemin, o sıralarda bu temiz kitap hakkında yapılan ileri-geri konuşmaların reddi için ediliyor.

37. Yıldız ve gezegenlerin mevkilerinden yerleri, konumları, mesafeleri ve yörüngeleri kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in yüce bir kitap olduğu konusunda bu yıldız ve gezegenlerin mevkilerine and içilmesinin anlamı şudur: Uzayda güneş ve yıldızlar sistemi nasıl düzenli, sağlam ve şaşırtıcıysa, Kur'ân da öylesine sağlam ve büyük bir kelâmdır. O sistemi yaratan Allah bu kelâmı da indirmiştir. Kainâttaki sayısız galaksiler ve bu galaksiler içinde bulunan sayısız yıldız ve gezegenler her ne kadar dağınık görünseler, mükemmel bir düzene bağlıdırlar. Aynı şekilde bu kitap da son derece düzenli ve dengeli bir hayat kavramı sunar. Bu hayat sistemi belli bir inanca dayanır ve Kur'ân-ı Kerim'de ahlâk, ibadetler, kültür ve medeniyet, ekonomi ve toplum, adalet ve hukuk, savaş ve barış, kısacası insan hayatının her yönüne ışık tutulmuştur, ve bunlardan hiçbirinde azalma, eksiklik veya dengesizlik

yoktur. Bu hayat anlayışı ve sistemiyle ilgili emir, talimat ve telkinler çeşitli zamanlarda inen âyetler ve verilen huteberde yer almalarına rağmen hepsinde bir birlik ve uyum vardır.

38. Bundan "Levh-i Mahfûz" kastedilmiştir. Bunun için "saklanmış bir yazı" anlamına gelen "Kitab-ı Meknûn" ifadesi kullanılmıştır. Bu öyle bir yazıdır ki, buna kimse ulaşamaz, bunu kimse okuyamaz. Kur'ran'ın saklanmış bir kitapta yazılı olmasının anlamı, "Her mahlûkun elinden uzak olduğu için Allahu Teâlâ tarafından Hz. Peygamber'e indirilmeden önce O'nun nezdinde bulunan kader tahtasına yazılmıştır ve bunu değiştirmeye kimsenin gücü yetmez"dir.

لَا يَمَسُّهُۥٓ إِلَّا ٱلْمُطَهَّرُونَ ۝٧٩

79: Ona temiz ve arınmış olanlardan başkası el süremez.[39]

Açıklamalar

39. Bu, kâfirlerin Kur'ân'a yaptıkları itirazların reddidir. Onlar Resûlullah'a kâhin diyor ve Kur'an'ın kendisine cin ve şeytanların "ilkâ" ettiği (indirdikleri) yolunda iddialar ileri sürüyordu. Bu tür iddialara, Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde cevap verilmiştir. Meselâ eş-Şuara sûresinde şöyle buyurulmuştur: "Kur'ân-ı şeytanlar indirmedi. Kur'ân'ı indirmek onlara uygun düşmez. Buna güç de yetiremezler. Şeytanlar (vahyi) işitmekten uzaklaştırılmışlardır." (âyet: 210-212). Aynı mesele burada şu sözlerle açıklanmıştır: "Ona temiz ve arınmış olanlardan başkası el süremez". Yani, şeytanların bunu getirmeleri, yahut inişi sırasında buna karışmaları şöyle dursun, Levh-i Mahfuz'dan Hazreti Peygamber'e (s.av.) indirilirken buna temiz ve arınmış meleklerin dışında kimse yanaşamaz. Melekler için "mutahharîn" kelimesi, Yüce Allah'ın onları her türlü kötü duygu ve isteklerden yoksun olarak yaratmış olması anlamında kullanılmıştır.

Bu âyetin aynı tefsirini Enes bin Malik, İbn Abbas, Said bin Cübeyr, İkrime, Mücahid, Katade, Ebu'l-Âliye, Süddî, Dahhâk ve İbn Zeyd yapmıştır ve konuşma ile içeriğin düzenine de daha uygundur. Zira konuşma biçimi kendisi gösteriyor ki, Kur'ân-ı Kerim, Mekkeli kâfirlerin tevhid ve âhiret ile ilgili yanlış kavram ve düşüncelerini reddettikten sonra şimdi de kendisiyle ilgili yanlış fikirleri bertaraf ediyor.

Yıldızların mevkilerine yemin edilerek bunun yüce ve erişilmez bir kitap olduğu, Allah'ın Levh-i Mahfuzunda yazılı olduğu, buna hiçbir mahlûkun karışamayacağı ve Hz. Peygamber'e inişi sırasında temiz meleklerin dışında kimsenin el süremeyeceği açıklanıyor.

Bazı müfessirler bu âyette geçen "lâ" kelimesini olumsuz anlamıyla benimseyerek âyetin anlamının şu olduğunu ifade etmiştir: "Temiz olmayan bir kişi buna el sürmesin" veya "Pis olan bir kişi buna el sürmesin". Bazı diğer müfessirler ise "lâ"nın olumsuz anlamını kabul etmelerine rağmen âyetin anlamının "Bu kitabı temiz kimselerin dışında kimse dokunamaz" olduğunu ifade ederler; ancak bu yasağın, Hz. Peygamber'in şu buyruğunda yer alan yasak gibi olduğunu söylerler: "Müslüman Müslümanın kardeşidir, ona zulmetmez". Onlara göre bu hadiste gerçi bir Müslümanın bir Müslümana zulmetmediğine dair haber verilmiştir, fakat bundan çıkan emir şudur: "Bir Müslüman, başka bir Müslümana zulmetmesin". Aynı şekilde gerçi bu âyette temiz insanların dışında Kur'ân-ı Kerim'e kimsenin el süremeyeceği ifade edilmiştir, fakat bundan çıkan sonuç aslında şudur: "Temiz olmayan bir kişi buna el sürmesin."

Ne var ki, bu tefsir, âyetin bağlamıyla uyum içinde değildir. Bu âyeti elbette ki bağlamından soyutlayarak böyle bir anlam çıkarabiliriz, ama hangi bahis ile ilgili olarak bu âyet indirilmişse, onu gözönünde bulundurursak, "Bu kitaba temiz insanların dışında kimse dokunmasın" demenin hiçbir yeri ve gerekçesi olmadığını anlarız. Çünkü, burada muhatap kâfirlerdir ve kendilerine şöyle denilmektedir: "Bu, Âlemlerin Rabbinin indirdiği yüce bir Kitap'tır, bunun şeytanların Hz. Peygamber'e ilkâ ettiği yolundaki düşünceniz tamamen yanlıştır." Konuşma bu şekilde cereyan ederken birdenbire, "Kimse temiz olmadan buna el sürmesin" gibi şer'î bir kaideyi belirtmek neyin nesi olabilir? Bu hususta ancak şöyle bir şey söylenebilir: Gerçi bu âyet herhangi bir emir ve kural vermek üzere indirilmemiştir, ama konuşma biçiminden şöyle bir sonuç çıkarılabilir ki, Allah nezdinde bu kitaba ancak temiz kimselerin dokunabildiği gibi, dünyada da, en azından bunun İlâhî bir kelâm olduğuna inananlar, cünüp veya pis oldukları zaman buna dokunmaktan kaçınsınlar.

Bu mesele ile ilgili rivâyetler şöyledir:

(1) İmam Malik'in "Muvatta"da Abdullah bin Ebu Bekir Muham-

med bin Amr bin Hazm'ın şu rivâyetini nakletmiştir: Resûlullah'ın Amr bin Hazm'ın eliyle Yemen'in soylularına gönderdiği yazılı emirler arasında şu emir de yer alıyordu: "Temiz olmayan bir kişi Kur'ân'a dokunmasın". Aynı rivâyeti Ebu Davud, "Merasil"de İmam Zuhrî'ye dayanarak nakletmiştir. İmam Zuhri'nin, Ebu Bekir Muhammed bin Amr bin Hazm'da gördüğü Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) yazıları arasında bu emir de yer alıyordu.

(2) Hz. Ali'nin bir rivâyetinde kendisinin şöyle dediği kaydedilmiştir. "Resûlullah'ı (s.a.s) cünüplüğün dışında hiçbir şey Kur'ân'ı okumaktan alıkoyamıyordu" (Ebu Davûd, Nesai, Tirmizi).

(3) İbn Ömer'in bir rivayeti var ki, kendisi şöyle demiştir:

"Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Cenabet ve âdet halinde olanlar Kur'ân-ı Kerim'in hiçbir bölümünü okumasın" (Ebu Davud, Tirmizi).

(4) Buhari'de yer alan bir rivâyete göre Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) Bizans İmparatoru Herakliyus'a gönderdiği mektupta "Ey Ehl-i Kitap, aramızda ortak bir kelimeye gelelim" âyeti yazılıydı.

Sahabeler ve tabiînden bu konuda bize kadar gelen görüşler şöyledir:

Hz. Selman-ı Farısî abdest almadan Kur'ân okumayı sakıncalı bulmazdı. Ancak ona göre bu durumda Kur'ân-ı Kerim'e el sürmek caiz değildir. Aynı görüşü Hz. Sa'd bin Ebi Vakkâs ve Hz. Abdullah bin Ömer (r.a.) de taşıyordu. Hz. Hasan Basrî ve İbrahim Nehaî de abdestsiz mushafa el sürmeyi mekrûh sayıyordu. (Ahkamü'l-Kur'ân, el-Cessas). Atâ, Tavus, Şeb'î ve Kasım bin Muhammed'den de aynı rivâyetler naklolunmuştur (el-Muğni-yül İbn Kudame). Ancak Kur'ân-ı Kerim'i, el sürmeden bakarak okumak veya ezbere okumak, hepsine göre abdestsiz de caizdi.

Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Hasan Basrî, Hz. İbrahim Neh'î ve İmam Zuhrî'ye göre cenâbet, âdet ve nifas halinde Kur'ân okumak mekruhtu. Ancak İbn Abbas'ın görüşü şuydu: "Eğer bir kişi Kur'ân'ın belli bir bölümünü okumayı alışkanlık haline getirmişse, onu bu gibi durumlarda ezbere okuyabilir". İbn Abbas bu görüşüne göre hareket de ediyordu. Hz. Said bin Müseyyib ve Said bin Cübeyr'e bu konuda soru sorulduğunda şu soruyla karşılık verdiler: "Zaten Kur'ân hafızalarda saklı de-

ğil midir? O halde okunmasının ne zararı olabilir?" (el-Muğni, ve İbn Haz m, "el-Muhalla").

Fakihlerin görüşü ise aşağıdadır:

İmam Alaeddin el-Kâşânî, "Bedayiu's- Sanaiy'i" adlı eserinde Hanefilerin görüşünü şöyle dile getirmiştir: "Abdestsiz namaz kılmak nasıl caiz değilse, Kur'ân-ı Kerim'e dokunmak ta caiz değildir. Ancak kılıf içinde ise el sürülebilir. "Kılıf" çeşitli fakihlere göre çeşitli şekilde yorumlanmıştır. Bazılarına göre bu sadece "cilt"tir ve bazılarına göre ise Kur'ân-ı Kerim'in yerleştirildiği ve çıkarılabileceği poşet, kılıf, zarf, torba veya cüzdandır. Aynı şekilde tefsir kitaplarına veya Kur'ân'ın bir âyetinin yazılı olduğu herhangi bir şeye abdestsiz dokunulamaz. Ancak fıkıh kitaplarına dokunulabilir. Ne var ki, bu kitaplara da, bazı Kur'ân âyetlerinden alıntı yapıldığı için dokunmamak daha iyidir. Bazı Hanefi fakihler, mushafın sadece Kur'ân'ın metnini içeren bölümlerine aptessiz dokunulmaması, açıklama niteliğindeki yazılara ister yanda, ister satırbaşı veya satırların arası olsun, dokunulması görüşündedirler. Ne var ki, bu tür açıklamalar da Kur'ân-ı Kerim'in bir parçasıdır ve bunlara dokunmak, bu mukaddes kitaba dokunmak demektir. Kur'ân'ın okunmasına gelince, bu abdestsiz de olabilir." Fetava'yi Âlemgiri'de çocukların bu hükmün dışında kaldığı ifade olunmuştur. Eğetim ve öğrenim için Kur'ân-ı Kerim, ister abdestli, ister abdestsiz olsunlar, çocuklara verilebilir.

Şafiîlerin görüşü, İmam Nevevî tarafından "el-Minhâc"da şöyle anlatılmıştır: "Namaz ve tavâf gibi, mushafa veya bunun bir varakına abdestsiz dokunmak haramdır. Aynı şekilde Kur'ân'ın cildine dokunmak da yasaktır. Ve Kur'ân herhangi bir torba, kılıf, cüzdan, sandık ve poşette bulunuyor veya eğitim için bir bölümü tahtaya yazılıysa bunların hepsine abdestsiz dokunmak caiz değildir. Ancak Kur'an birinin eşyaları arasında tefsir kitaplarında yazılı veyahut bir parçası bir sikke üzerine yazılıysa onlara dokunmak helâldir. Eğer çocuk aptessiz ise o da Kur'ân'a dokunabilir. Aptessiz bir kişi Kur'ân'ı okuyorsa, bir çubuk veya başka herhangi bir aletle sayfalarını çevirebilir."

Malikî mezhebinin görüşüne "el-Fıkhu ale'l-mezahibü'l-Erbaa'da"de yer verilmiştir ki, şöyledir: "Mushaf-ı Şerife el sürmek için abdest şarttır; bu konuda fakihlerin çoğuyla aynı fikirdeyiz. Ancak amaç Kur'ân'ın öğrenilmesi ve okutulmasıysa, gerek öğretmen, gerek-

se öğrenci bu emrin dışında kalabilir." Malikî mezhebine bağlı fakihler âdet halindeki bir kadının da Kur'ân'ı öğrenmek amacıyla buna dokunabileceği görüşündedirler. İbn Kudame, "el-Muğni"de İmam Malik'in şu sözlerini nakletmiştir: "Cenabet halinde Kur'ân-ı Kerim'i okumak yasaktır, ama âdet halindeki bir kadın bunu okuyabilir; zira onun uzun süre Kur'ân okumasına mani olursak bunu unutmuş olacaktır."

Hanbeli mezhebinin İbn Kudame tarafından naklolunan görüşü şöyledir: "Cenabet, âdet veya nifas halinde Kur'ân veya bunun herhangi bir âyetini tam olarak okumak caiz değildir. Ancak "bismillah" ve "elhamdülillah" v.s. söylemek caizdir, zira bunlar herhangi bir âyetin bir parçası olmasına rağmen, bunların ağza alınmasıyla Kur'ân'ın okunması gibi bir durum meydana gelmez. Kur'ân-ı Kerim'e el sürmek meselesine gelince, bu abdestsiz hiçbir şekilde caiz değildir. Ancak Kur'ân'ın bir âyeti, herhangi bir mektup, fıkhın bir kitabı, veya herhangi bir yazıyla ilgili olarak yazılıysa, buna el sürmek yasak değildir. Aynı şekilde Kur'ân herhangi bir şeye konmuşsa, o abdestsiz kaldırılabilir. Tefsir kitaplarına dokunmak için de abdest şart değildir. Ayrıca, abdestsiz bir kişinin acilen Kur'ân'a dokunması gerekiyorsa, teyemmüm edebilir." "el-Fıkhu alel Mezahib'ül Erbaa"da Hanbeli mezhebinin şu meselesi de yazılıdır: Çocukların eğitim amacıyla da olsa, abdestsiz Kur'ân'a dokunmaları uygun değildir ve onların velileri, onlara Kur'ân'ı vermeden önce abdest ettirmelidirler.

Zahiriyye'nin görüşü şöyledir: Kur'ân'ın okunması ve buna el sürülmesi, insanlar ister abdestli ister abdestsiz, ister cenabet veya âdet halinde olsunlar, her durumda caizdir. İbn Hazm, "el-Muhalla"da (Cilt I, s. 77-84) bu konuyu ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bu mezhebin görüşleri ve delillerini verdikten sonra fakihlerin Kur'ân-ı Kerim'in okunması ve buna el sürülmesi için ileri sürdükğü şartların hiçbirinin Kur'ân ve sünnetten sabit olmadığını da ifade etmiştir.

تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفَبِهَٰذَا الْحَدِيثِ أَنتُم مُّدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ
رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ
حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا

إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ ۝ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ۝ فَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۝ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ۝ وَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ۝ وَأَمَّا إِنْ كَانَ
مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ۝ فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ ۝ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ ۝

80-94: O, Âlemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Şimdi siz bu kelâmı ciddiye almıyor musunuz?40 Ve bu nimetten kendinize, bunu tekzib etme payını mı ayırmışsınız?41 Ruh boğaza gelince o zaman (siz birşey yapmayarak) bakar dururusunuz. Biz ise ona o zaman, sizden çok yakınız. Fakat siz görmezsiniz. Eğer siz tekrar dirilmeyi ve cezayı inkâr ediyorsanız. Bu sözünüzde sâdık iseniz onu (ruhu) geri çevirseniz ya. Eğer ölen, mukarreblerden (hayırda ileri gelen) ise. Ona rahat, güzel hayat ve nimeti bol Cennet vardır. Eğer "ashâb-ı yemin"den ise. "Sana, "ashâb-ı yemin"den selâm" (denilir). Eğer dalâlete düşmüş tekzib edenlerden ise, ona da kaynar irinli sudan bir ziyafet. Ve Cehennem'e atılış (vardır)."

Açıklamalar

40. Metinde şu sözler yer alıyor: "entum mudhenun." "İdhan" bir şeyi hafife almak, düşünmeye lâyık görmemek veya ciddiye almamak demektir. İngilizce'de buna en yakın ifade "to take lightly"dir.

41. İmam Razi "tuc'elûne rızkakum"u tefsir ederken bir ihtimâl olarak burada "rızk" kelimesinin "nimet" değil, "geçim kaynağı" veya ekonomik gelir anlamına da gelebileceğine işaret etmiştir. Kureyşli kâfirler, Kur'ân-ı Kerim'in dâvetini kendi ekonomik çıkarları bakımından zararlı sayıyordu ve bu davetin yayılması halinde geçim kaynaklarının kuruyacağını sanıyorlardı. Bu bakımdan bu âyetin bir anlamı şu olabilir: "Siz bu Kur'ân-ı Kerim'i tekzib etmeyi kendiniz için bir geçim kaynağı haline getirmişsiniz. Sizce hak ile bâtıl arasındaki fark hiç önem taşımıyor. Sizin için önemli olan ekmek paranız ve ekonomik çıkarlarınızdır ve bunun için hakka'a muhalefet etmek ve bâtıla sarılmakta hiçbir sakınca görmüyorsunuz."

إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

95-96: Bütün bunlar, şüphesiz ki haktır. O halde, Rabbini yüce adı ile tesbih et.[32]

Açıklamalar

42. Hz. Ukbe bin Amir Cuhenî'nin rivâyetine göre bu âyet indiğinde Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Müslümanlara bu sözleri rukûlarında kullanmalarını yani "sübhan'e rabbi-yel azîm" demelerini ve "sebbih ismi rabbik'el alâ" âyeti indiğinde secdelerinde "sübhan'e rabbi-y el-a'lâ" demelerini tenbih etti. (Müsned-i Ahmed, Ebu Davûd, İbn Mâce, İbn Hibbân, Hakim). Bundan anlaşılıyor ki, Resûlullah'ın namaz için ortaya koyduğu usûl ve kaidelerin en küçük parçaları bile Kur'ân-ı Kerim'in emirlerinden alınmıştır.

EL-HADÎD

Adı: 25. âyette geçen "ve enzelnel hadîd" cümlesinden alınmıştır.

İniş Tarihi: Bu sûrenin Medine'de indiğinde ittifak edilmiştir. İçeriğine dikkat edildiğinde muhtemelen Uhud ve Hudeybiye Anlaşması arasında bir zaman indiği hissediliyor. Bu, Medine'deki küçücük İslâm devletinin her tarafından kâfirlerle çevrildiği ve iman sahiplerinden oluşan küçücük, çaresiz ve perişan bir grubun tüm Arabistan'a karşı koyduğu bir dönemdi. Bu şartlarda İslâm'ın, taraftarlarının sadece canlarını değil, mallarını da feda etmelerine ihtiyacı vardı ve bu sûrede işte bu fedakârlıklarını yapmaları için kuvvetlice çağr:da bulunulmuştur. Bu tahmin, 10. âyetle güçlendirilmiş oluyor. Bu âyette Yüce Allah, iman sahiplerine hitap ederek fetihten sonra kendi mallarını Allah yolunda harcayanlar ve savaşanların, fetihten önce canlarını ve mallarını feda edenlerle hiçbir zaman eşit olamayacaklarını buyurmuştur. Bu husus, Hz. Enes'in İbn Merduyye'ye dayanarak naklettiği şu rivâyetle de teyid edilmiş oluyor: Hz. Enes, bu âyetle ilgili olarak şöyle diyor: Kur'ân-ı Kerim'in inmeye başlamasından 17 yıl sonra müminlerin titreyip kendilerine gelmelerini sağlayan bu âyet indi. Bu hesaba göre bu sûrenin iniş tarihi Hicrî 4. ile 5. yıl arasında oluyor.

Konusu ve Bahisleri: Konusu infâk-ı fi sebilillah'ın (yani, Allah yolunda malî fedakârlıklarda bulunma) telkinidir. Arap Cahiliyyesi ile İslâm arasında kıran kırana ve nihai bir mücadele ve çatışmanın devam etmekte olduğu İslâm tarihinin bu en kritik döneminde bu sûre, Müslümanları her türlü malî fedakârlıklarda bulunmaları ve imanın sadece ağızla ikrâr ve göstermelik bazı amellerin yapılmasının adı olmadığı, aksine Allah ve dini için samimi oluşunun gerçek ruhu ve özü olduğunu anlamalarını sağlamak amacıyla indirilmişti. Böyle bir öz ve

ruhtan yoksun ve Allah ile dini karşısında kendi canı, malı ve çıkarını daha değerli sayan bir kişinin iman ile ilgili iddiası, Allah katında hiçbir değeri olmayan boş bir şeydir.

Bu amaca varılması için ilk önce dinleyici ve okuyucuların, ne kadar büyük bir varlığın kendilerine hitap ettiği anlamalarının sağlanması için Yüce Allah'ın sıfat ve özelliklerinden söz edilmiştir. Daha sonra şu konulara sırasıyla değinilmiştir:

- İmanın vazgeçilmez gereği, insanın Allah yolunda malını harcamaktan kaçınmamasıdır. Malî fedakârlıkta bulunmamak sadece imana aykırı değildir, gerçeğin de inkârı ve reddidir. Zira, bu mal ve mülk aslında Allah'ın malıdır ve size bunun üzerine bir halife olarak tasarruf hakkı verilmiştir. Bu mal dün başkalarındı, bugün sizindir, yarın ise başka birine gidecektir. Sonunda, bu kainatın vârisi olan Allah'a kalacaktır. Bu malın bir kısmı size yarayacaksa, o da tasarrufunuz sırasında Allah yolunda harcadığınız kısmı olacaktır.

- Allah yolunda can ve malı feda etmek her bakımdan takdire layık bir şey olmasına rağmen bu fedakârlıkların değeri durumun nezâketine göre değişir. Meselâ diyelim ki, küfür büyük bir güçtür ve İslâm'ın bunun karşısında her an mağlup olma tehlikesi vardır. Ya da, küfr ile İslâm arasındaki mücadele ve çekişmede Müslümanlar ağır basmaktadır ve sonuçta hak düşmanlarına galip gelirler. Bu iki durum kendi önemlerine göre aynı değildir. Onun için, bu değişik durumlarda yapılan fedakârlıklar da kendi değerlerine göre değişir. İslâm'ın zayıf olduğu sırada bunu yüceltmek için canla başla çalışan ve her türlü malî fedakarlıkta bulunanların yerine, İslâm'ın üstün olduğu sırada daha çok gelişmesi ve güçlenmesi için çaba harcayanlar yetişemezler.

- Hak yolunda harcanan mal Allah'ın güvencesi altındadır ve Allah bunu birkaç kat artırarak geri vermekle kalmayacak, ayrıca kendi tarafından bazı ecirler de verecektir.

- Ahiretteki nûra ancak Allah yolunda kendi mallarını harcamış olan iman sahipleri kavuşacaktır. Dünyada sadece kendi menfaatlarını gözetenler ve hak ile bâtıl arasındaki mücadelede kimin galip geleceğiyle hiç ilgilenmeyen münafıklara gelince, onlar dünyadaki bu hayatta müminlerle beraber görünseler bile âhirette onlardan ayırılacaktır, nûrsuz kalacaktır ve kâfirlerle aynı kaderi paylaşacaktır.

-Müslümanlar, hayatları dünyaya tapmakla geçen ve kalpleri, aradan geçen uzun zaman içinde gafletle dolup taşlaşan kitap sahipleri gibi olmasınlar. Allahın adı geçerken yüreği sızlamayan ve indirdiği hakka baş eğmeyen zâten mü'min değildir.

- Allah katında sıddîk (doğru, dürüst) ve şehit, ancak her hangi bir hile ve desise olmaksızın mallarını O'nun yolunda harcayan iman sahipleridir.

- Dünyadaki hayat sadece birkaç günlük bir bahar ve mutluluktur. Buradaki oyunlar, eğlenceler, süs ve gösteriş, buradaki üstünlük, zenginlik ve başarılardan ötürü sevinmek ve gururlanmak, mal ve mülk, ki bunun için insanlar birbirini geride bırakmaya çalışırlar, hepsi geçicidir. Bu tıpkı ilk önce yemyeşil daha sonra sararan ve en son harap olan tarla gibidir. Kalıcı ve daimi hayat aslında âhiret hayatıdır ve orada iyi sonuçlar almak daha önemlidir. Eğer siz birbirinizi geride bırakmak için yarışıyorsanız, bunu Cennet'e doğru koşarken yapınız.

- Dünyada rahatlık da zorluk da Allah'tan gelir ve O'nun çok önceden verdiği karara göre olur. Mü'min odur ki, zorlukla karşılaşınca cesaretini kırmaz ve rahat olduğu zaman da şımarmaz. Allahu Teâlâ'dan nimet gelince kendini kaybeden, böbürlenen ve bu nimeti bahşeden Allah uğruna fedakarlıkta bulunması gerektiği zaman geri çekilen ve başkalarının da cimrileşmelerini sağlayan bir kişi ancak bir münafık veya kâfir olabilir.

- Yüce Allah, insanların adaletli davranmaları için Resûlüyle birlikte açık işaretlerini, Kitabını, ve mizanı (tartıyı) indirdi, ayrıca hakkın tesisi ve bâtılın altedilmesine yarayacak gücün kullanılması için demiri de yarattı. Allahu Teâlâ böylece, insanlardan kimlerin O'nun dinini destekleyip zafere ulaşması için öne çıktığı ve canlarını koltuklarına aldığını görmek istiyor. Yüce Allah bu fırsat ve imkânları ancak sizin gelişmeniz, üstünlük elde etmeniz ve refaha kavuşmanız için vermiştir; yoksa O, kendi işleri için size muhtaç değildir.

- Allahu Teâlâ tarafından önce peygamberler geldi. Bu peygamberlerin çabalarıyla bazı kimseler doğru yola geldi, ancak çoğu fâsık olarak kaldı. Daha sonra Hz. İsa (a.s.) geldi, onun gayretleri sonucu da insanlarda bazı güzel sıfat ve meziyetler doğdu, ne var ki, ümmeti ruhbanlık gibi bir bid'atı kabul etti. Şimdi Allahu Teâlâ Hz.

Muhammed Mustafa'yı (s.a.v.) göndermiştir. Ona iman eden, Allah'tan korkarak hayatlarını sürenlere Allahu Teâlâ kendi rahmetinin iki mislini verecektir ve dünyadaki her adımda eğri yollar arasında doğru yolu açıkça görüp izleyebilmeleri için nûrunu ihsan edecektir. Ehl-i kitap isterlerse kendilerini Allah'ın has kulları ilan edip fazlına tek başına sahip olduklarını ilan edebilirler, ancak Allah'ın fazlı O'nun elindedir ve O kime isterse fazlını ihsan edebilir.

İşte bu sûrede sıra ile sürekli anlatılan konu ve bahisler bunlardır.

EL-HADÎD SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 29 âyettir)

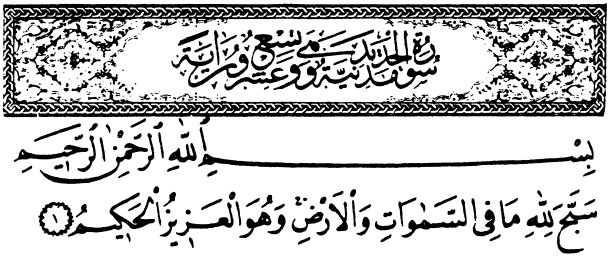

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Göklerde ve yerde olan her şey Allah'ı tesbih ve tenzih etti.[1] O, Gâlib, Kâdir ve Hakîmdir.[2]

Açıklamalar

1. Yani, kainatın her şeyi, her zaman, Yaratanı ve Rabbinin her ayıp, noksanlık, zaaf, hata ve kötülükten münezzeh olduğunu; kendisinin temiz, sıfatlarının temiz, fiillerinin temiz ve ister şeriat, ister başka konularla ilgili olsun, emirlerinin de temiz olduğu gerçeğini kabul ve ilân etti. Burada "sebbeha" geçmiş sigâsı olarak kullanılmış, diğer bazı yerlerde ise "yusebbihi" yani, "muzâri" (hem şimdiki ve gelecek zaman) sigâsı kullanılmıştır. Demek ki, kainatın her zerresi her zaman Yaratanı ve Rabbinin temizliği ve pâk oluşunu açıkladı, bugün de açıklıyor ve gelecekte de açıklamaya devam edecektir.

2. Asıl ifade "Hüve'l-Azizü'l-Hakîmu". "Hüve" zamiri teyid veya vurgu için başa getirilmiştir. Yani, Allahu Teâlâ sadece Aziz ve Hakîm değildir, aynı zamanda aziz ve hakim olan tek varlıktır da. "Aziz", ka-

rarının uygulanmasını dünyadaki hiçbir gücün önleyemeyeceği, karşı konulmasının imkânsız olduğu, biri istese de istemese de, O'na itaat etmeye mecbur olduğu ve emrine karşı gelenin O'nun pençesinden kurtulamayacağı son derece güçlü ve galip bir kuvvet demektir. Ve "Hakîm" de, Allahu Teâlâ'nın, her şeyini hikmet ve akıllılıkla yapan bir varlık olduğu anlamına gelir. Onun yaratma gücü, aldığı tedbirleri, emirleri, karar ve hükümleri hepsi hikmete dayanır. Hiçbir işinde akılsızlık, aptallık ve cehaletin en küçük eseri bile görülmez.

Burada iyice anlaşılması gereken ince bir nokta daha var: Kur'ân-ı Kerim'in çok az yerinde, Allah'ın mutlak iktidarını gösteren, "aziz" sıfatıyla beraber güçlü, Galip, Kâdir, Cebbâr ve sür'atle intikam alan gibi sıfatların yer verilmiştir. Bu yerlerde de konuşma biçimi, bahis ve konusunun, Allah'ın emirlerine karşı gelenlerin ve insanlara zulmedenlerin Allah'ın gazabından korkutulmasını gerektirdiğine şahit oluyoruz. Bu gibi birkaç yer hariç, diğer yerlerde Allah için ne zaman "Aziz" sıfatı kullanılmışsa, mutlaka Hakîm, Alîm, Rahîm, Gafur, Vahhab ve Hamîd sıfatlarından birisi de kullanılmıştır. Bunun sebebi şudur: Eğer bir varlık inanılmaz güce sahipse, ama aynı zamanda ahmak, akılsız, aptal, cahil, acımasız, merhametsiz, affa hiç meyilli olmayan, hasis, cimri ve kötükarakterliyse, onun gücü ve kudretinin sonu zulüm ve haksızlıktan başka bir şey değildir. Dünyada nerede zulüm ve haksızlık oluyorsa, temel nedeni işte budur: Yani, başkalarına iktidara ve üstünlüğe sahip olan biri ya kendi gücünü akılsızlık ve cehaletle kullanıyor, ya katı kalpli ve acımasızdır, ya cimri ve dar görüşlüdür, ya da huysuz ve karaktersizdir. İktidar ile bu kötü özellikler nerede bir araya gelirlerse oradan hayır beklenemez. Bu nedenle, Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın "Aziz" sıfatıyla birlikte onun Hakîm, Alîm, Rahîm, Gafur, Hamî ve Vehhab oluşundan da mutlaka bahsedilmiştir ki, insanlar, bu kainata hakim olan Allah'ın bir yandan, yerle göğe kadar kimsenin onun emirlerinin uygulanmasını önleyemeyeceği kadar mükemmel bir iktidara sahip olduğu, diğer yandan her kararı hikmete dayalı bir Hakîm, verdiği bütün kararların bilgiye dayandığı bir Alîm, sonsuz gücünü haksızca ve merhametsizce kullanmayan bir Rahîm, emri altındakilerin ufak-efek şeyleriyle uğraşmayan, aksine onların hatalarını affeden ve görmezlikten gelen bir Gafur, kendi reayasına karşı cimri değil, cömert olan bir vehhab ve takdire şayan tüm sıfat ve meziyetleri kendi zâtında topladığı bir Hamîd olduğunu iyice anlasınlar.

Kur'ân-ı Kerim'in bu ifadesinin gerçek önemini "egemenlik" kavramını bilen ve bununla daha çok uğraşan hukukçular ile siyaset bilimciler daha iyi anlayabilirler. Zaten egemenlik kelimesinin kendisi, egemenlik sahibinin, sonsuz ve sınırsız iktidara sahip olduğu, hiçbir iç ve dış gücün, emir ve kararlarını uygulamadan alıkoyma, değiştirme veya gözden geçirme güç ve yetkisine sahip olmadığı ve kimsenin O'na itaat ve kulluk etmekten başka çaresi olmadığı anlamına gelir. Bu sonsuz ve sınırsız iktidar akla getirildiği zaman, böyle bir iktidara sahip olanın her türlü ayıptan yoksun ve ilim ile hikmette kâmil olması gerektiği fikri ortaya çıkar. Zira, böylesine müthiş ve erişilmez güce ve iktidara sahip olan biri aptal, cahil, merhametsiz ve huysuz olursa, onun yaptıkları hep zulüm ve fesaddan ibaret olacaktır. Onun için, siyaset bilimcileri, hakimiyet, iktidar ve egemenlik ehli olarak belirledikleri bir insan, insan topluluğu veya kurumun her türlü hata ve ayıptan uzak olduğunu farzetmek zorunda kalmışlardır. Kaldı ki, ne insanlar sonsuz ve sınırsız iktidara sahip olabilirler, ne de bir kral, hükümdar, yönetici, parlamento, millet veya parti sahip olduğu sınırlı iktidar ve egemenliğini hatasız kullanabilir. Çünkü, akılsızlığın hiçbir eseri bulunmayan hikmet ve ilgili tüm bilgilere ve gerçeklere sahip ilim insanlardan biri veya birkaçı, bir topluma, bir millete veya kuruma nasip olması şöyle dursun, insanlığın tümüne zaten verilmemiştir. Ve aynı şekilde, insan insan kaldığı sürece, onun bencillik, nefsine hizmet, korku, tamah, duygularına kölelik, taassup, duygusal rıza ve muhalefet, sevgi ve nefret gibi özellik, duygu ve davranışlardan uzak kalması düşünülemez. Eğer bir insan bu gerçekleri gözönünde bulundurarak düşünecek olursa Kur'ân-ı Kerim'in aslında bu ifadesiyle egemenliğin ve iktidarın gerçek ve mükemmel kavramını ortaya koyduğunu anlayacaktır. Kur'ân-ı Kerim diyor ki, bu kainat'ta "Aziz", yani mutlak iktidar ve egemenliğe sahip birinin Allahu Teâlâ'dan başka kimse yoktur, ve bu sınırsız ve sonsuz iktidarla her türlü ayıp, hata, ve eksiklikten münezzih, Hakîm ve Alîm, Rahîm, Gafûr ve Hâmid ve Vahhab olan tek varlık O'dur.

لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ يُحْيٖ وَيُمِيْتُ ۚ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٢﴾
هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٣﴾

2-3: Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Hem diriltir, hem öldürür. O, her şeye kâadirdir. O, Evveldir, Ahirdir, Zâhirdir ve Bâtındır.[3] O, her şeyi bilendir.

Açıklamalar

3. Yani hiçbir şey yokken O vardı ve hiçbir şey olmayacağı zaman da O olacaktır. O bütün "zâhir"lerden (açık, ortada, görülen) daha büyük bir Zâhirdir, çünkü dünyada neler zuhur etmiş veya zahirse, O'nun sıfatları, fiilleri ve nûrunun zuhurudur. Ve O, her şeyden daha büyük bâtındır (gizli, esrarlı, saklı, görülmeyen), zira duyu ve duygular şöyle dursun, akıl, fikir, ve hayalle onun künyesi ile hakikatını bilmek, öğrenmek, hissetmek ve yaşamak mümkün değildir. Bunun en güzel tefsiri, İmam Ahmed, Müslim, Tirmizi ve Beyhaki'nin Hz. Ebu Hureyre'den ve Hafız Ebu Ya'lâ Musulî'nin Hz. Âyşe'den kendi "Müsned"inde naklettiği Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) duasının şu sözleridir:

"Sensin evvel, Senden evvel kimse yok

Sensin âhir (son) Senden sonra kimse yok

Sensin zâhir, Senden üstün yok

Sensin bâtın, Senden daha gizli olan yok"

Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Kur'ân-ı Kerim'de Cennet ve Cehennem sahiplerinin öbür dünyada ebedî ve sonsuz bir hayata kavuşmalarından söz edilmiştir; o halde, burada Allahü Tealâ'nın, âhir olacağı, yani kimsenin bulunmayacağı zaman da var olacağına ilişkin ifade yukarısıyla nasıl bağdaşabilir? Bunun cevabı bizzat Kur'ân-ı Kerimde verilmiştir: "Onun zâtından başka her şey helâk olacaktır" el-Kasas, 88). Başka bir deyişle, hiçbir mahlûk zât kalıcı veya ebedî değildir. Eğer bir şey kalıyorsa, Allah'ın öyle istemesi ve yapmasıyla kalıyor, aksi takdirde hiçbir mahlûk kendi başına yaşayamaz. Cennet ve Cehennemde eğer biri ebedî yaşayacaksa, kendisinin ebedî olmasından dolayı değil, Allahü Tealâ'nın Ona ebedi hayat ihsan etmesinden dolayı yaşayacaktır. Aynı durum melekler için de geçerlidir. Yani onlar da ölmez birer varlık değildir ve asıl Allah'ın iradesiyle vücuda gelebilir ve yaşayabilirler.

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوٰى عَلَى الْعَرْشِ
يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ
فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ۝ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ۝ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ
وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ۝

4-6: Gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş üzerine çıkan O'dur.[4] Yere gireni ve ondan çıkanı; gökten ineni ve ona yükseleni bilir.[5] Her nerede olursan ol seninle beraberdir.[6] Allah işlediğiniz şeyleri görücüdür. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Ve bütün işler ancak Allah'a döndürülür. O, geceyi gündüze sokar, gündüzü de geceye katar. O, kalplerde olanı bilir.

Açıklamalar

4. Yani, O kainatın hem yaratıcısı, hem hükümdârıdır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, el-A'raf, dipnot: 41-42, Yunus, dipnot: 4, Er-Ra'd, dipnot: 2-5, Fussilet, dipnot: 11-15).

5. Başka bir deyişle, O her şeyi en küçük ayrıntısına kadar bilir. Toprağa giren her tohumu, topraktan yeşeren her yaprağı ve her fidanı, gökten inen her yağmur damlasanı ve denizler ile göllerden göğe doğru yükselen buharın her miktarını görür. O hangi tohumun toprağın neresinde olduğunu bilir ve dolayısıyla, toprağı yararak ondan fidanını çıkarır ve besleyip büyütür. Buharın ne kadarının nereden toplandığını ve nereye gittiğini bilir, dolayısıyla bunların hepsini bir araya getirerek buluta dönüştürür ve yeryüzünün çeşitli bölgelerine dağıtarak belli bir oranda yağmur yağdırır. İşte bunlara dayanarak toprağa giren ve göğe yükselen ve oradan inen şeylerin ayrıntıları tesbit edilebilir. Bütün bunlara Allah'ın emri geçmeseydi, her şeyin ihtiyaç ve ayrıntıları tek tek nasıl tesbit edilir ve bunlar için son derece akıllıca bir düzen nasıl kurulabilirdi?

6. Yani, hiçbir yerde siz O'nun bilgisi, kudreti, egemenliği, tedbirleri ve düzeninin dışında değilsiniz. İster yerde, havada, suda siz

nerede olursanız olunuz, ister yalnız olun, ister topluluk içinde, Yüce Allah sizin nerede olduğunuzu bilir. Bulunduğunuz yerde yaşamanız ve geçiminizi sağlamanız, O'nun size rızkını verdiğinin bir kanıtıdır. Eğer kalbiniz atıyor, akciğerleriniz çalışıyor, görme ve işitme yeteneğiniz varsa, Allah'ın bu organlarınızın çalışmasını sağladığı için vardır. Ve herhangi bir yerde eceliniz geliyorsa, onun nedeni, Allahu Teâlâ tarafından sizin hayatta kalmanızla ilgili düzene son verilip geri çağırılmanıza dair verilen karardır.

آمِنُوا بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَأَنفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُم مُّسْتَخْلَفِينَ فِيهِ ۖ فَالَّذِينَ آمَنُوا
مِنكُمْ وَأَنفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾

7: Allah'a ve Resûlüne[7] iman edin. Sizi, mirasçıları kıldığı[8] şeylerden infâk edin (harcayın).[9] Sizden iman edip infak eyleyen[10] kimselere büyük ecir ve mükafât vardır.

Açıklamalar

7. Burada muhatap gayrimüslimler değildir. Aslında konuşmanın tümü gösteriyor ki, muhatap, İslâm kelimesini söyleyip iman sahiplerinin safına katılan, ama imanın gereklerini yerine getirmek ve müminler gibi davranmaktan kaçınan müslümanlardır. Gayet tabii ki, gayrimüslimleri İslâmiyete davet ettikten hemen sonra Allah yolunda yapılan cihada bütün kalpleriyle katılmaları, mal ve mülklerini harcamaları istenemez veya fetihten önce cihada katılan ve Allah yolunda malını harcayanın mevkiinin bu hizmetlerinin fetihten sonra yerine getirenlerden daha üstün olacağı da belirtilmez. Müslüman olmayan birini imana davet ederken önce kendisine imanın ilk şartları mı anlatılır, yoksa son şartları mı? Onun için burada "Allah ve Resûlüne iman edin" demenin anlamı şudur: "İman iddiasında bulunup Müslüman cemaatine girmiş olan kimseler, şunu iyi bilin ki, Allah ve Resûlüne tüm kalbinizle iman etmeniz şarttır ve bundan böyle samimi müminler gibi davranmaya gayret edin."

8. Bunun iki anlamı vardır ve burada her ikisi kastedilmiştir. Yani,

sizde bulunan mal aslında sizin kişisel malınız değil, Allah'ın bahşettiği mal ve mülktür. Siz şahsen bunun varisi, sahibi veya mirasçısı değilsiniz, bu malları Allahü Tealâ size vekâleten vermiştir ve bir halife olarak bunları tasarrufunuza getirebilirsiniz. Dolayısıyla, bunu asıl ve gerçek sahibi uğruna harcamaktan kaçınmayınız. Bir halife, emanetçi veya bakıcı, mal sahibinin malını onun yolunda harcamaktan kaçınmamalıdır. Bu, yukarıdaki âyetin ilk anlamı oluyor. İkincisi de şöyledir: Bu mal ne her zaman sizde idi, ne de her zaman olacaktır. Bu, dün başka kimselerde idi, daha sonra Yüce Allah bunu size ihsan etti ve onların halefi olarak buna tasarruf sahibi yaptı, sonra öyle bir zaman gelecek ki, bu sizde de bulunmayacaktır ve başkaları sizin yerinizi alacaktır. Geçici olarak elinizde ve tasarrufunuzda bulunan bu malı Allah'ın işleri için harcayınız ki, âhirette bunun kalıcı ve daimi faydasını göresiniz. Bu hususu Resûlullah (s.a.v.) da bir hadisinde şöyle dile getirmiştir: Tirmizi'nin bir rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.)'ın evinde bir keçi kesilip eti etrafa dağıtıldı. Resûlullah eve gelip, kesilen keçiden bir şey kalıp kalmadığını sordu. Hz. Âyşe arz etti: "Bir omuzdan başka bir şey yok". Resûlullah şöyle buyurdu: "Bir omuzun dışında keçinin tümü kurtuldu". Demek ki, Allah yolunda harcanan kurtuldu. Başka bir hadise göre bir şahıs Hazreti Peygambere sordu: "Ya Resûlullah, hangi sadakanın bedeli en büyüktür?" Resûlullah buyurdu: "Eğer sadakayı, halin vaktin iyi iken verirsen, malın eksilecek diye bir kısmını saklamazsan veya başka bir işe yatırıp daha çok kâr etmeyi düşünmezsen, en çok hayır iş yapmış olursun. Canının çıkmasını bekleme, o zaman malını şuna buna vermeye de kalkışma, çünkü bunlar zâten onlara gidecektir" (Buhari ve Müslim). Bir başka hadise göre Resûlullah şöyle demiştir: "İnsanlar hep malım, malım diyor. Halbuki, senin malında senin payın, yiyip bitirdiğin, giyip eskittiğin veya sadaka verip ileriye iletiğinin dışında bir şey yoktur. Bunun dışında ne varsa o senin elinden kaçacaktır ve sen onu başkalarına bırakacaksın." (Müslim).

9. Burada "infak etmek" veya harcamaktan, genellikle hayır işler için yapılan harcama kastedilmemiştir, aksine 10. âyetin sözleri açıkça gösteriyor ki, buradaki harcamadan, o sıralarda küfre karşı İslâm'ı korumak ve yüceltmek amacıyla Hz. Peygamber'in liderliğinde yapılan mücadele için ihtiyaç duyulan malî harcamalar kastedilmiştir. O sıralarda özellikle iki acil ihtiyaç için İslâm devletine malî yardım gerekiyordu: (1) Askerî harcamalar (2) kâfirlerin giderek artan

mezâliminden kurtulmak üzere Arabistan'ın her köşesinden Medine'ye sığınan ve sığınmakta olan mazlum Müslümanlara yardım. Samimi Müslümanlar bu masrafların karşılanması için kapasitelerinin dışında malî yük taşıyorlardı. Nitekim, ileride 10., 12., 18. ve 19. âyetlerde bu Müslümanların bu örnek davranış ve fedakârlıkları övülmektedir. Ne var ki, Müslümanların topluluğunda bazı varlıklı kişi ve aileler vardı ki, bunlar bütün bu olup bitenlere seyirci kalıyordu ve neye iman ettiklerini iddia ediyorlardıysa, ondan dolayı kendilerine bazı fiziksel ve malî yükümlülükler doğduğunun zerre kadar farkında değillerdi. İşte bu âyette muhatap bu kimselerdir. Onlara deniliyor ki, "Siz gerçek birer mümin olunuz ve mallarınızı Allah yolunda harcayınız."

10. Burada tekrar cihad için mal harcamanın, imanın ayrılmaz parçası ve imanda samimiyetin gerekli bir simgesi olduğu belirtilmiştir. Başka bir deyişle, gerçek ve samimi bir müminin bu gibi durumlarda malını mülkünü harcamaktan kaçınmaması gerektiği ifade edilmiştir.

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ۝ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَىٰ عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ
مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ۝

8-9: Size ne oluyor ki, Allah'a iman etmiyorsunuz? Halbuki Peygamber sizi Rabbinize iman etmeye davet ediyor.[11] O, sizden bir teminat da almıştı.[12] Eğer müminlerden iseniz bunu bilirsiniz. Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için kuluna apaçık ve beyan edici âyetleri indiren O'dur. Allah size re'fet ve rahmet sahibidir.

Açıklamalar

11. Yani, siz dine ve imana aykırı olan bu tutumunuzu Allah'ın Resûlünün aranızda bulunduğu bir sırada ve size imana davetin uzak bir yerden değil, o Resûl'ün ağzından geldiği bir zamanda sürdürüyorsunuz.

12. Bazı müfessirler, bu "teminat"tan dünyanın doğuşu sırasında

Hz. Âdem'den zürriyetinin çıkarıldıktan sonra kendilerinden Allah'a kulluk edilmesine dair alınan sözün kastedildiğini ifade etmiştir. Bazı diğer müfessirler de bundan, her insanın doğasında ve doğal aklında Allah'a kulluk etmek için varolan duygu ve niyetin kastedildiğini açıklamışlardır. Ama gerçek şu ki, bundan, her Müslümanın iman ederken Rabbine, Allah ve Resûlüne itaat ve kulluk edeceğine dair verdiği bilinçli söz kastedilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde bu teminat veya sözden şu sözlerle bahsedilmiştir:

"Allah'ın üzerinize olan ni'metini ve: 'İşittik ve itaat ettik' dediğiniz zaman verdiğiniz ahd ve misakı hatırlayın. Ve Allah'tan sakınınız. Allah kalplerde olanı bilir" (el-Maide: 7)

Hadiste Hz. Ubade bin Sâmit'in bir rivâyeti şöyledir: "Resûlullah bizden şu esaslar üzerine biat aldı: İyi ve kötü günlerinizde beni dinleyecek, bana itaat edeceksiniz, yoksulluğunuzda veya zenginliğinizde Allah yolunda malınızı harcayacaksınız. İnsanları iyiliğe emr, kötülükten nehyedecek, Allah için doğru sözü söyleyeceksiniz ve bu hususta sizi tenkid eden ve lânetleyenlerden korkmayacaksınız". (Müsned-i Ahmed).

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا يَسْتَوِي مِنكُم مَّنْ أَنفَقَ مِن قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلَ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ
دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنفَقُوا مِن بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ
الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠﴾

10: Size ne oluyor ki, Allah yolunda infak etmiyorsunuz? Halbuki göklerin ve yerin mirası Allah içindir.[13] Sizden, fetihten evvel infak edip savaşanlar, fetihten sonra infak edip, savaşlardan derece itibarıyla daha büyüktür. Bunlar bir olmazlar. Bununla beraber Allah her ikisine iyi şeyler vaad etti.[14] Allah, işlediğiniz şeylerden haberdardır.[15]

Açıklamalar

13. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi, bu mal ve mülk sizde daima bulunmayacaktır, bunları bir gün mutlaka arkanızda bırakıp gideceksiniz ve bunun mirasçısı sonunda Allah olacaktır. O halde, neden bu

dünyada yaşadığınız sürece bu mal ve mülkü kendi elinizle Allah için harcamıyorsunuz ki, bunun iyi bedelini bulasınız. Bu malı harcamazsanız da Allah'a geri gidecektir, ama şu farkla ki, o zaman siz herhangi bir mükafâtını alamayacaksınız. İkincisi, mallarınızı Allah yolunda harcarken sizden kimse "Fakirleşeceğim ve sıkıntıya gireceğim" diye endişelenmesin, zira hangi Allah için bunu harcayacaksanız, o Allah yerin ve göğün, tüm mal ve mülkün sahibidir. Onda sadece size verdiği kadar mal ve nimetler yoktur, aksine O, size yarın bunun birçok katını verebilir. Bu husus bir başka yerde şöyle dile getirilmiştir:

"De ki: 'Rabbim kullarından dilediğinin rızkını genişletir. Dilediğininkini de kısar. O, hayır için infak eylediğiniz her şeyi size iade eder. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.' (Sebe': 39)

14. Yani, her ikisi ecre lâyıktır, ama bir grup diğer gruptan elbette ki daha üstündür, zira o çok zor şartlar altında, diğer grubun karşı karşıya bulunmadığı büyük tehlikeleri sırf Allahu Teâlâ için göze aldı. O, fetihlerden, yapılan harcamaların kapatılacağı imkânının hiç bulunmadığı bir sırada malını harcadı ve düşmanın galip gelip İslâm'ın adını ananları ezeceği endişesinin her an bulunduğu nazik ve kritik bir dönemde kâfirlerle savaştı. Müfessirlerden Mücahid, Katade ve Zeyd bin Eslem bu âyette "fetih"ten Mekke fethinin kastedilmiş olabileceğine işaret etmişlerdir. Âmir Şa'bî ise bundan Hudeybiye Anlaşmasının kastedildiğini ifade etmiştir. İlk görüşü müfessirlerin çoğu benimsemiştir, ikinci görüşün lehine de Hz. Ebu Said Hudri'nin şu rivâyeti nakledilir: "Resûlullah (s.a.v.) Hudeybiye Anlaşması sırasında bize şöyle buyurmuştu: Yakında öyle insanlar gelecek ki, amelleriniz onların amellerinin yanında sıfır kalacak, ancak onların dağ kadar altınları olsa ve Allah yolunda harcasalar bile, sizlerin bir rıtl'ınıza (rıtl, çok küçük bir ölçü birimi, muhtemelen 8 gr.) eşit olmaz." (İbn Cerir, İbn Ebî Hatim, İbn Merduyye, Ebu Naim İsfahanî). Bu rivayet İmam Ahmed'in Hz. Enes'ten naklettiği hadisle de doğrulanmış oluyor. Onun ifadesine göre bir defasında Hz. Halid bin Velid ve Hz. Abdurrahman bin Avf arasında kavga çıktı. Tartışma sırasında Hz. Halid, Hz. Abdurrahman bin Avf'e şu sözlerle serzenişte bulundu: "Sizler galiba geçmişteki hizmetlerinize güveniyor ve fiyaka basıyorsunuz". Bu tartışmanın haberi Hz. Peygamber'e ulaşınca, "Elinde canım olan Allah'a yemin ederek söylüyorum ki, siz Uhud veya başka dağlar kadar altın harcasanız bile, on-

ların amellerine ulaşamazsınız" dedi. Buna dayanarak bu âyette "fetih"ten, Hudeybiye Anlaşmasının kastedildiği belirtilmiştir, çünkü Halid bin Velid bu anlaşmadan sonra iman etmişti ve daha sonra Mekke fethine katılmıştı. Ancak burada "fetih"ten ister Hudeybiye Anlaşması, ister Mekke fethi kastedilmiş olsun, bu âyette hizmet ve dereceler arasındaki bu farkın sadece bu fetihle sona erdiğinin ifade edildiğini sanmak yanlıştır. Aksine bu âyette şu kuralın ortaya konduğu anlaşılmaktadır: İslâm ile küfr arasındaki mücadelede küfr ile kâfirlerin çok üstün göründüğü ve İslâm'ın galip gelmesinin hiçbir ihtimalinin bulunmadığı kritik bir dönemde İslâm'ı savunmak amacıyla canlarını ve mallarını feda edenlerin mertebesine, küfr ile İslâm arasındaki bu mücadelenin İslâm lehine sonuçlandıktan sonra can ve mallarını feda edenler hiçbir zaman erişemezler.

15. Yani, Allahu Teâlâ birine bir ecir ve mertebe verirken, onun hangi şartlarda ve hangi duygularla ilgili ameli işlediğine bakar. O, hâşâ, gözü kör olarak ödül dağıtmaz, birinin derece ve mertebesini tayin ederken yaptıklarını en ince ayrıntılarına kadar tesbit eder.

مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ
قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١١﴾

11: Allah'a "karz-ı hasen" olarak borç verene, Allah onu kat kat artırır. Ve onun için en güzel ecir[16] (mükafat) vardır.

Açıklamalar

16. Yüce Allah'ın sonsuz merhametine bakınız ki, bir insan O'nun ihsan ettiği malı O'nun yolunda harcarsa, bunu kendisine verilen bir borç sayıyor, ama şu şartla ki, bu bir "karz-ı hasen" (iyi ve temiz borç) olsun, yani iyiniyetle ve herhangi bir kişisel çıkar gözetilmeksizin verilen borç olsun; bunda herhangi bir hile veya şöhret kazanma hevesi bulunmasın, verilirken birini mutlaka minnettar kılma amacı güdülmesin, veren sadece Allah'ın rızası için versin ve başka herhangi bir ecir, rıza ve çıkarı gözetmesin. Allahu Teâlâ'nın bu borç hakkında iki vaadi vardır: (1) Allah bu borcu kat kat geri verecektir, ayrıca (2) bundan dolayı borç verene en güzel ödülü de verecektir.

Hadiste yer alan Hz. Abdullah bin Mes'ud'un bir rivâyetine göre yukarıdaki âyet Resûlullah'a indiği ve onun mübarek ağzından halka duyurulduğu zaman Hz. Ebu'd-Dehdah Ensari şöyle dedi: "Ya Resûlullah Allahu Teâlâ bizden borç isteyebilir mi?" Resûlullah (s.a.v.) cevap verdi: "Evet, ey Ebu'd Dehdah". Bunun üzerine Ebu'd Dehdah, Hz. Peygamber'e, elini kendisine vermesini söyledi. Hz. Peygamber (s.a.v.) elini ona uzattı. Ebu'd Dehdah, Hz. Peygamber'in elini kendi eline alarak "Rabbime, bağımı borç olarak verdim" dedi. Hz. Abdullah bin Mes'ud'un ifadesine göre bu bağda 600 ağacın bulunmasının yanısıra çoluk çocuklarının yaşadığı evi de vardı. Hz. Ebu'd Dehdah, Resûlullah ile konuştuktan sonra evine gitti ve karısına, "Dehdah'ın annesi, dışarıya çık, ben bu bağı Rabbime borç verdim" diye seslendi. Karısı dışarıya çıkarak, "Sen kârlı bir iş yapmışsın, Dehdah'ın babası" dedi ve o an evden eşyalarını ve çocuklarını alarak ayrıldı (İbn Ebi Hatim). Bu olay samimiyetle iman eden müminlerin tutum ve davranışlarının ne olduğunu gösteriyor ve bundan aynı zamanda, Cenab-ı Hakk'ın birkaç kat olarak geri ödeyeceği ve üstelik çok güzel bir ödül ihsan edeceği "karz-ı hasen"in nasıl bir borç olduğu da anlaşılıyor.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِم
بُشْرَاكُمُ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾

12: O günde, erkek ve kadın mü'minleri nurları önlerinde ve sağ taraflarında koşar bir halde görürsün.[17] (Onlara): "Bugün size, ağaçları altından nehirler akan Cennetler vardır. Orada, içlerinde ebedî olarak kalırsınız. Bu büyük bir fevz ve kurtuluştur" (denilir).

Açıklamalar

17. Bu âyet ve daha sonraki âyetler gösteriyor ki, mahşerde nur sadece salih müminlere özgü olacaktır; kâfirlere, münafıklara ve fasıklar ile fâcirlere gelince, onlar dünyada olduğu gibi, âhirette de karanlıkta yürüyeceklerdir. Orada ışık sadece doğru akide ve salih amel için olacak. İmandaki sadakat ve karakter ile kişilikteki temizlik zaten temiz ve sâlih insanların kişiliğine değer katacak nûra dönüşecektir. Kimin

ameli daha parlak olacaksa, onun vücudundan çıkan ışık o kadar parlak ve keskin olacaktır. Ve o mahşerde Cennete doğru yürürken, peşinden nûr saçarak gidecektir. Bunun en güzel tefsiri Katade'nin naklettiği şu rivâyette yer alıyor: Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Kiminin nûru Medine ile Aden arasındaki yolu aydınlatacak kadar uzun ve geniş olacaktır; kimininki Medine'den San'a'ya kadar ve kimininki bundan daha az. Hatta bazı müminlerin nûru onların ayaklarından öteye gitmeyecektir" (İbn Cerir). Başka bir deyişle, dünyada kimin varlığı ne kadar hayırlı olmuşsa, nûru da o kadar yayılacaktır ve dünyada nerelere kadar hayırlı hizmetleri ulaşmışsa, mahşerde aynı büyüklük ve uzaklıkta ondan nûr çıkacaktır.

Burada bir kişinin aklına şöyle bir soru gelebilir: Nûr'un, birinin önünde koşması anlaşılır bir şeydir, ama nûrun birinin sağ tarafında koşması ne demektir? Bu, onun sol tarafında karanlık olacağı anlamına mı geliyor? Bunun cevabı şudur: Eğer bir kişi sağ elinde bir meşale veya lamba ile yürüyorsa, sol tarafı da aydınlanmasına rağmen ışık daha çok sağ tarafında olacaktır. Bunun açıklaması, Hazreti Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Ebu Zer ve Ebu'd-Derda' tarafından rivâyet edilen hadisinde yer almaktadır: "Ben ümmetimin sâlih fertlerini, önlerinde ve sağ ile sol taraflarında koşmakta olan nûrdan tanıyacağım" (Hakim, İbn Ebi Hatim, İbn Merduyye).

يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِن نُّورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ
فَالْتَمِسُوا نُورًا فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ

13: O gün münafık erkeklerle münafık kadınlar, mü'minlere: "Bize bakın ki, nûrunuzdan bir parça ışık alalım" diyecekler.[18] Onlara: "Arkanıza dönün ve kendinize bir nûr arayın" denilecek. Derken, aralarına tek kapısı bulunan bir set çekilir ki, iç tarafı rahmet, dış tarafında da azab vardır.[19]

Açıklamalar

18. Bu demektir ki, iman sahipleri Cennet'e giderken nûr onların önlerinde olacak ve arkalarında bulunan münafıklar karanlıkta yuvarlanacaklardır. Onlar o zaman, dünyada kendileriyle birlikte aynı Müslüman topluluğunda yaşadıkları iman sahiplerine şöyle yalvaracaklardır: "Allah rızası için, biraz dönüp bize bakın ki, biz karanlıkta kalmayalım ve yolumuzu bulalım."

19. Bu demektir ki, Cennet sahipleri bu tek kapıyla Cennet'e girecekler ve ondan sonra o kapı kapanacaktır. Kapının içinde Cennet'in arzettiği bütün nimet ve kolaylıklar olacaktır ve dışında Cehennemin azabı. Münafıklar ise kendileri ve Cennet arasındaki bu engeli aşamayacaklardır.

يُنَادُونَهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ ۖ قَالُوا بَلَىٰ وَلَٰكِنَّكُمْ
فَتَنْتُمْ أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمُ الْأَمَانِيُّ حَتَّىٰ
جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ
مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا ۚ مَأْوَاكُمُ النَّارُ ۖ هِيَ مَوْلَاكُمْ ۖ
وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

14-15: Münafıklar mü'minlere, "Sizinle beraber değil miydik?" diye bağırırlar.[20] Mü'minler de: "Evet, lâkin siz nefislerinizi fitneye düşürdünüz,[21] fırsatçılık ettiniz,[22] hakta şüphe ettiniz.[23] Sizi sahte beklentileriniz aldattı. Tâki, Allah'ın emri gelinceye kadar.[24] Bir de sizi o büyük aldatıcı,[25] Allah'a karşı aldattı. Bugün, sizden ve açık seçik küfredenlerden[26] fidye kabul edilmeyecektir. Sığınacağınız yer Cehennemdir. Size yaraşan odur.[27] O, ne kötü gidilecek yerdir.

Açıklamalar

20. Yani, biz sizinle aynı Müslüman topluluğunda değil miydik? Biz kelime-yi şehadet getirenler değil miydik? Biz sizin gibi namaz kılmaz mıydık? Oruç tutmaz mıydık? Hacca gitmez, zekât vermez miydik? Biz sizin toplantılarınıza katılmaz mıydık? Sizinle aramızda evli-

lik ve akrabalık gibi bağlar yok muydu? O halde, bugün sizinle aramızda bu engel ne?

21. Yani, siz Müslüman olmanıza rağmen samimi ve gerçek Müslüman olamadınız, iman ile küfr arasında bocalayıp durdunuz, siz küfr ve kâfirlerle bağınızı hiç koparmadınız ve İslâm'a gerçek anlamda hiç bağlanamadınız.

22. Burada kullanılan Arapça ifade "terebbestum"dur. "Terebbus" Arapça'da beklemek ve fırsat kollamak amacıyla bir yerde durmak anlamına gelir. Bir kişi bir yol ayırımında bulunuyor ve iki yoldan birini seçmekte tereddüt ediyor, bir süre kararsız kalıyor ve hangi yola gitmesi yararına olur diye bekliyorsa ona "terebbus" geçirmekte olduğu söylenir. Münafıklar, küfr ile İslâm arasındaki mücadelenin bu kritik anında işte böyle bir tutum içinde bulunuyorlardı. Onlar ne açıkça küfre katılıyor ne de gönül huzuruyla ve bütün güçleriyle İslâm'ın zaferi için çaba harcıyorlardı. Bunlar ikilik içinde uzaktan manzarayı seyrediyor ve mücadelede İslâm'ın ağır bastığını görünce İslâm'a yanaşmaya ve Müslümanlarla birlikte kelime-yi şehadeti getirdiklerini ispatlamaya, aksi takdirde küfrden yana ağırlıklarını koymaya ve savaşta Müslümanların yanında yer almamalarını haklı göstermeye fırsat kolluyorlardı. Burada bir münafığın duyduğu çeşitli şüpheler kastedilmiştir, zaten bu tür şüpheler onların münafıklığının temel nedeni oluyor. Bir münafık Allah'ın varlığına şüphe eder, Resûl'ün risâletine şüphe eder, Kur'ân'ın, Allah'ın kitabı olmasına şüphe eder, âhiret ve orada muhasebe ve ceza ile mükafata şüphe eder. Ayrıca, hak ile bâtıl arasındaki mücadeleye de şüphe ile bakar, bunun gerekliliğine inanmaz, bunların sadece birer kavram kargaşası olduğunu sanar ve tek gerçeği yiyip, içmek ve gönlünce yaşamak olarak bilir. Her şeye şüphe ile bakmayan ve inançları böyle olmayan bir kişi münafık olamaz.

24. Bunun iki anlamı olabilir: (1) Yani, ölüm gelip sizi yakaladı ve siz ölünceye kadar yanlış fikrinizden vazgeçmediniz. (2) İslâm galip geldi ve siz baka kaldınız.

25. Yani şeytan.

26. Bu açıklamadan, bir münafıkın sonunun kâfirinkinden farklı olmadığı anlaşılıyor.

27. Burada kullanılan ifade "heye mevlâkum"dur, (yani, Cennet

mevlânızdır). Bunun iki anlamı olabilir: Birincisi, Cennet sizin için en uygun ve yakışan yerdir. İkincisi, "Siz Yüce Allah'ı zâten Mevlâ olarak seçmediniz; O, sizin Rabbiniz ve size bakan olamaz; mevlânız artık Cehennemdir, o size bakar."

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ
لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ
فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾

16: İman edenlerin kalplerinin, Allah'ın zikri ile haktan inen şeyle huşû ve yumuşama[28] zamanı gelmedi mi? Onlar, evvelce kendilerine kitap verilmiş olup sonra üzerlerinden uzun zaman geçip kalpleri katılaşmış olanlar gibi olmasınlar. Onlardan bir çoğu fasıktırlar.[29]

Açıklamalar

28. Burada genel olarak "iman edenler" ifadesi kullanılmış olmasına rağmen bunlardan tüm Müslümanlar değil, iman iddiasında bulunun. Hz. Muhammed Mustafa'ya bağlı olanların grubuna katılan, ancak İslâm'a bağlılık sözünde samimi olmayan Müslümanların belli bir zümresi kastedilmiştir. Bu zümre veya grup, küfrün bütün güçlerinin elele verip İslâmiyeti yok etmek için birleştiğini, her taraftan bir avuç Müslümanı sardığını, Arabistan'ın çeşitli bölgelerinde iman sahiplerinin her türlü baskı ve zulme hedef olduklarını, ülkenin her köşesinden baskı ve eziyete maruz kalan Müslümanların yokluk ve çaresizlik içinde akın akın Medine'ye sığındığını, samimi ve sadık Müslümanların bu mazlumların yükünü taşımaktan kırıldığını ve yine bu Müslümanların düşmana karşı saf saf meydana çıktığını kendi gözleriyle görüyordu, ancak bütün bunlara rağmen iman iddiasında bulunan bu grup yerinden kıpırdamıyordu. İşte bu grup burada bu sözlerle utandırılıyor ve gayrete getirilmek isteniyor. Kendilerine deniliyor ki: "Siz ne biçim Müslümansınız, nasıl iman iddiasında bulunabilirsiniz ki, İslâm böylesine kritik bir dönemeçte bulunuyor ve siz parmağınızı bile kıpırdamı-

yorsunuz? Allah'ın adını duyup yüreğinizin sızlayacağı an henüz gelmedi mi? O'nun dini için her türlü fedakârlık yapma ve canınızı feda etme hissine hâlâ kapılmadınız mı? İman edenler böyle mi olurlar ki, Allah'ın dini güçlükle karşılaşsın ve onlar kalplerinde en küçük bir acı ve sızı hissetmesinler? Allah adına çağrılsınlar ve yerlerinden hiç kıpırdamasınlar? Yüce Allah indirdiği kitapta kendisi para toplama çağrısında bulunsun ve buna kendine verilen bir borç desin, ayrıca, "Bu şartlarda kendi malını benim dinimden daha çok seven, mü'min değil münafıktır" diye açık açık ilan etsin ve bunun üzerine de kalpleri Allah korkusundan titremesin ve emirlerine de uymasınlar?

29. Yani, gördüğünüz gibi, Yahudiler ile Hıristiyanlar, peygamberlerinin ölümünden yüzlerce yıl sonra duygusuz, pasif ve ahlâk açısından çok kötü duruma gelmişlerdir. Ama siz onlardan da beter misiniz ki, Peygamberiniz daha aranızda bulunur, Allah'ın kitabı iner ve iman etmeniz üzerinden uzun zaman geçmemişken yüzyıllardan beri Allah'ın âyetlerini oyuncak haline getirmiş olan yahudi ve Hıristiyanlara benziyorsunuz?

اِعْلَمُوْٓا اَنَّ اللّٰهَ يُحْيِ الْاَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۭ قَدْ
بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيٰتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُوْنَ ۝

17: Biliniz ki, Allah, yeri ölümünden sonra diriltir. İşte biz, aklınız ersin diye âyetlerimizi beyan ettik.[30]

Açıklamalar

30. Burada bu buyuruğun hangi münasebetle verildiğini iyice anlamamız gerekiyor. Kur'ân-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde peygamberlik ve Kitabın inişi yağmura benzetilmiştir, çünkü yağmurun toprağa etkileri ne oluyorsa benzeri etkiler insanlık üzerine bunlarınki oluyor. Nasıl ki, yağmur damlalarıyla bir ölü toprak birdenbire yemyeşil oluveriyor, Allah'ın rahmetiyle hangi bölgeye veya ülkeye bir nebi gönderiliyor ve vahy ile kitap indiriliyorsa orada ölmüş olan insanlık derhal tekrar canlanıyor. Bunların etkisiyle Cahiliyye yüzünden gizlenmiş, geri plana itilmiş ve toprağa gönülmüş cevherleri tekrar ortaya çıkmaya başlıyor, ondan ahlâk ve faziletin çeşmeleri akmaya başlıyor ve hayır

işler ile hasenât'ın bahçeleri çiçek açmaya başlıyor. Burada ise bu gerçeğe işaret edilmesinin amacı, imanları zayıf olan Müslümanların gözlerini açmak ve kendi durumlarını gözden geçirmeye sevketmektir. Peygamberlik ve vahy'in bereketli yağmuruyla insanlığın tekrar canlanması ve kucaklarının nimetlerle dolması, gözlerinden ırak bir olay veya efsane değildi. Onlar kendi gözleriyle ashâb-ı kiram'ın temiz ve pâk toplumunda bunları görüyorlardı. Gece gündüz böyle bir tecrübeden geçiyorlardı. Onların önünde Cahiliyye tüm rezâlet, çirkinlik ve pislikleriyle duruyordu ve bunlar karşısında İslâmiyetin bereketiyle meydana gelen meziyetler, faziletler ve güzellikler de görülüyordu. Bu nedenle, bütün bu ayrıntıları onlara anlatmaya gerek yoktu; sadece Yüce Allah'ın, "Ölü bir toprağı nasıl birdenbire canlandırdığımızın belirtileri karşınızda duruyor, aklınızı kullanıp kendi durumunuzun muhasebesini yapınız ve bu nimetten nasıl yararlanacağınızı düşününüz" demesi yeterdi.

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ
وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾
وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ
وَالشُّهَدَاءُ عِندَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾

18-19: Sadaka[31] veren erkeklerle kadınlar ve Allah'a "karz-ı hasen" olarak ödünç verenlere Allah, onu kat kat artırır. Ve ayrıca, onlara güzel mükafatlar da vardır. Allah'a ve peygamberlerine[32] iman edenler, Rableri katında sıddîk[33] olanlarla şehitler[34] gibidirler. Onların hem sevapları vardır, hem de nûrları.[35] Küfreden ve âyetlerimizi tekzib eyleyenler de Cehennem ehlidirler.

Açıklamalar

31. "Sadaka" Urduca'da çok kışıtlı ve kötü anlamda kullanılır. Oysa, bir İslâmî terim olarak çok geniş anlam taşımaktadır. Bu, yürekten ve iyiniyetle ve sadece Allah'ın rızası için verilen bağış demektir. Öyle

bir bağış ki, içinde bir hile, gösteri, birini minnettâr kılma isteği olmasın ve bunu veren Rabbine katıksız ve hâlis ibadet ve kulluk duygusuyla hareket etsin. Bu kelime "sıdk" kökünden geldiği için sadakatin ta kendisidir. Arkasında Allah yolunda harcamanın temiz, katıksız ve hâlis duygusu bulunmayan bir bağış ve harcama "sadaka" değildir.

32. Burada "iman edenler"den, tutum ve davranışları, sahte mü'min ve imanları zayıf olan Müslümanlarınkinden tamamen farklı olan, mallarını Allah yolunda feda etmekte birbiriyle yarışan ve Allah'ın dini için canlarını vermekte olan samimi ve sadık müminler kastedilmiştir.

33. Bu, "sıdk"ın abartılmış şeklidir. "Sâdık" doğru, "sıddîk" da çok doğru demektir. Ancak burada şu husus iyice anlaşılmalıdır ki, "sıdk" sadece doğru ve gerçeğe uygun söze değil, bizzat doğru olan ve diliyle kabul edenin de doğru olarak bildiği söze denilir. Meselâ, bir kişi diyorsa ki, "Hz. Muhammed, (s.a.v.) Allah'ın Resûlüdür". Onun, bu sözünde "sadık" (doğru) olması, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gerçekten Allah'ın Resûlü olduğuna inanmasına bağlıdır. Onun için, "sıdk" için, söylenen sözün hem gerçeğe hem söyleyenin vicdanına ve inancına uygun olması gereklidir. Bu şekilde, sıdk aynı zamanda sadakat, samimiyet ve fiilî doğruluk ve bağlılık anlamını da kapsamaktadır. Nitekim "Sadıku'l-Vaad", (sözüne bağlı) fiilen sözüne bağlı kalan ve buna hiçbir zaman aykırı hareket etmeyen birine denilir. "Sıddîk" (gerçek, sadık dost) kritik bir ânda ve imtihan ânında dostluğun hakkını veren ve hiç kimseyi aldatmayan birine denilir. Bir savaşta "sâdık fi kitâl" (gerçek asker) tanımı, ancak canı pahasına çarpışan ve fiilen kahramanlığını ispatlayan biri için kullanılır. O halde, "sıdk" aynı zamanda "kâil" (söyleyen, kabul eden)'in hareketinin "kavl" (söz)'üne uygun olması anlamını da taşır. "Kavl"ine (sözüne) aykırı hareket eden biri "sâdık" olamaz. Bundan dolayıdır ki, sözleri ile hareketleri birbirini tutmayan bir kişiye "sahte vaiz" denilir. Şimdi düşünün ki, "sıdk" ve "sadık" kelimeleri böylesine geniş anlam taşırken, mübalağa sigası (büyüterek, kuvvetlice) ile "sıddîk" demekle ne vurgulanmak isteniyor? Bu, elbette ki, hiçbir yalanı, yanlışı, hilesi olmayan, hiçbir zaman hak ve doğruluktan ayrılmayan, hiçbir zaman kendi vicdanının sesine aykırı hareket etmesi beklenilmeyen, ne zaman bir şeye inanmışsa tam olarak inanmış ve kabul etmiş olan, kime bağlanmışsa tam olarak bağlanmış olan

ve fiilleriyle de bağlılığını ve doğruluğunu ispat etmiş olan, doğru sözlü ve doğru hareket eden biri demektir. (Daha çok ayrıntı için bkz. Tefhimü'l-Kur'ân, en-Nisa, dipnot: 99).

34. Bu âyetin tefsiri konusunda tanınmış müfessirler arasında görüş ayrılığı vardır. İbn Abbas, Mesrûk, Dahhâk, ve Mukatil bin Hayyân v.s.'a göre "Rableri katında sâdık olanlar"la ilk cümle bitmiş, "şehitlere hem sevâp, hem nûr vardır" diye de ikinci cümle başlamıştır. Bu tefsire göre âyetin tercümesi şöyle olabilir: "Allah'a ve resûllerine iman edenler sâdık kimselerdir. Ve şehitlere, Rabbleri katında hem sevâp ,hem nûrları vardır." Ancak Mücahid ve bazı diğer müfessirler bütün bu ibareyi tek bir cümle olarak kabul etmişlerdir ve onların görüşüne göre olması gereken âyetin tercümesini biz yukarıda verdik. Bu iki tefsir arasındaki ihtilâfın sebebi şudur: İlk gurup müfessir "şehid"i, "Allah yolunda maktûl olan" anlamında kabul etmişlerdir ve her müminin bu şekilde şehit sayılamayacağını belirterek ikinci cümleyi birincisinden ayırmışlardır. Ancak ikinci grup şehidi, "Allah yolunda maktûl olan" olarak değil, aksine " Hakka şehadet eden" olarak kabul ettiği için onlara göre her mümin şehittir. Bizce bu ikinci tefsir tercih edilebilir ve Kur'ân ile hadis de bunu doğrulamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Böylece, siz insanlar üzerine şahitler olasınız ve Resûl de sizin üzerinize şahit olsun diye sizi vasat (orta, mutedil) bir ümmet kıldık." (el-Bakara: 143).

"Bundan evvelki kitaplarda ve bu Kur'ân'da size Müslüman ismini takan Allah'tır. Tâ ki, peygamber sizin üzerinize, siz de bütün insanlar üzerine şahit olasınız diye." (el-Hacc: 78).

Hadislerde Hz. Bera bin Âzib'in bir rivâyeti şöyledir: "Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Ümmetimin mü'minleri şehiddir." Daha sonra Resûlullah Hadîd sûresinin yukarıki âyetini okudu". (İbn Cerir). İbn Merduyye de benzeri bir rivâyeti Hz. Ebud Derdâ'ya dayanarak nakletmiştir: 'Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kendi canını ve dinini fitneden korumak için bir yere hicret eden bir kişinin adı Allah katında sıddîk olarak geçer, ölürken de Allahu Teâlâ onun ruhunu bir şehid olarak zapteder." Hz. Peygamber bunu söyledikten sonra aynı âyeti okudu.' (Şehâdetin bu kavramının açıklaması için bkz. Tefhimü'l-

Kur'ân, el-Bakara, dipnot: 144, en-Nisa, dipnot 99, el-Ahzab, dipnot: 82).

35. Yani onlardan kim hangi mertebeye, mevkiye ve nûra layıksa ona kavuşacaktır. Onlardan her biri kendi ecrini ve nûrunu bulacaktır. Onların payı daha bugünden itibaren ayrılmıştır.

اِعْلَمُوٓا اَنَّمَا الْحَيٰوةُ
الدُّنْيَا لَعِبٌ وَّلَهْوٌ وَّزِيْنَةٌ وَّتَفَاخُرٌۢ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِى
الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ ۭ كَمَثَلِ غَيْثٍ اَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهٗ ثُمَّ يَهِيْجُ
فَتَرٰىهُ مُصْفَرًّا ثُمَّ يَكُوْنُ حُطَامًا ۭ وَفِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيْدٌ ۙ
وَّمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللّٰهِ وَرِضْوَانٌ ۭ وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَآ اِلَّا مَتَاعُ
الْغُرُوْرِ ۝

20: Biliniz ki, dünya hayatı bir oyuncak, bir eğlence, bir zinet ve aranızda bir övünmedir. Mal ve evlâtlarda çoğalıştır. Bu, bir yağmur gibidir ki, yerden bitirdiği nebât, çiftçilerin hoşuna gider. Sonra o kurur ve onu sararmış görürsün. Sonra çör-çöp olur. Âhirette şiddetli azap ve Allah'tan mağfiret ile rıza vardır. Dünya hayatı ancak aldatıcı ve mağrur edici şeylerdir.[36]

Açıklamalar

36. Bu konuyu iyice anlamak için Kur'ân-ı Kerim'in aşağıdaki yerleri gözönünde bulundurulmalıdır: Âl-i İmran sûresi, âyetler: 14-15, Yunus, 24-25, İbrahim, 18, el-Kehef: 45-46, en-Nûr, 39. Bütün bu yerlerde insanların dikkatinin çekildiği husus bu dünyanın ve bu dünyadaki hayatın geçici oluşudur. Buranın ilkbaharı, da son baharı da geçicidir. Burada gönül eğlendirmek için pek çok şeyler vardır, ancak bunlar gerçekte çok küçük, önemsiz ve değersiz şeylerdir ve akılsız biri bunları çok büyük ve değerli sanır ve bunları elde etmeyi zaten hayatın en büyük gayesi ve başarısı olarak görür. Halbuki, burada elde edilen en büyük kâr ve zevkü safa imkânları ve vasıtaları çok küçük ve kısa ömürlüdürler. Bunlar da öylesine pamuk ipliğine bağlıdırlar ki, kaderin bir cilvesiyle hepsi yok olur, gider. Bunun aksine ahiretteki hayat çok değerli ve ebedîdir. Oradaki kâr ve yararları da büyük, daimi

ve kalıcıdır; kezâ zararlar da muazzam ve müthiştir. Orada Allah'ın mağfireti ve rızasını kazanmış olan biri öylesine daimi bir nimete kavuşuyor ki, yanında dünyadaki tüm servetler ve iktidar solda sıfır kalır. Aynı şekilde orada Allahın azabına uğramış olan biri, dünyada büyük ve değerli saydığı her şeye kavuşmuş olsa dahi onarılması güç ve imkansız olan bir yara aldığının ve zarara uğradığının farkına varacaktır.

سَابِقُوٓا۟ إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
كَعَرْضِ ٱلسَّمَآءِ وَٱلْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرُسُلِهِۦ
ذَٰلِكَ فَضْلُ ٱللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ ذُو ٱلْفَضْلِ ٱلْعَظِيمِ ۝

21: Rabbinizin mağfiretine koşun. Genişliği gök ve yer kadar olup,[37] Allah'a ve peygamberlerine iman edenlere hazırlanmış olan Cennet için yarışın.[38] Bu, Allah'ın lûtfu ve keremidir ki, O'nu dilediğine verir. Allah, büyük fazl ve inâyet sahibidir.

Açıklamalar

37. Burada kullanılan ifade "arduha ke'ardi's-sema'i ve'l-ardi"dir. Bazı müfessirler burada "ard" kelimesini genişlik anlamında almışlardır; halbuki bu hem genişlik, hem büyüklük ve derinlik anlamındadır. Arapça'da "ard" kelimesi sadece "boy"un karşıtı olan "en" için kullanılmaz, sırf "genişlik" için de kullanılır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in bir başka yerinde şöyle buyurulmuştur: "fezud'a'in âridin" (insanlar o gün uzun uzun ederler) (Fussilet: 51). Burada şu hususa da dikkat etmeliyiz ki, yukarıdaki buyrukla Cennetîn yüzölçümü değil, genişliği hakkında bize bir fikir verilmek istenmiştir. Cennetîn genişliğinin gök ve yer gibi olduğu ifade edilmiştir. Âl-i İmran sûresinde de şöyle denilmiştir: "Rabbiniz tarafından mağfirete ve genişliği gökler ve yer (kainat) kadar olup takvâ sahipleri için hazırlanmış olan Cennete koşunuz" (Âyet: 133). Bu âyetler bir arada okununca Cennetin, oranın sakinleri için bir seyahat yeri olduğu, onların belli başlı yerlerde bahçe ve köşklerden yararlanmalarının dışında bu geniş yerin her tarafına gidebileceği, gezebileceği bir yer olduğu anlaşılıyor. Cennet ehli için herhangi bir dolaşım kısıtlılığı olmayacaktır.; Cennet dünyamız gibi olmayacaktır ki

burada kendisine en yakın olan gezegen, aya bile gitmesi için insan binbir hazırlıklar yapıyor, bunun için uzun zaman gerkiyor ve bu kısa mesafe için olağanüstü imkân ve kaynakları seferber ediyor. Cennette ise tüm kainat kendisine açık olacaktır; bulunduğu yerden istediği yerleri ve şeyleri görebilecek ve nereye isterse rahatlıkla gidebilecektir.

38. Burada aslında "sâbıkû" kelimesi kullanılmıştır ki, sadece "koşun" kelimesiyle ifade edilemez. "Müsabakat" bir yarışmada birbirini geçmeye çalışmak demektir. Demek isteniyor ki, "Siz dünyada servet, zenginlik ve her türlü zevk ü sefa toplamaya çalışıyorsunuz; bundan vazgeçin ve Allah'ın mağfireti ve Cenneti için yarışın."

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِي ٱلْأَرْضِ وَلَا فِيٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي
كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا
عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا۟ بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ
كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾

22-23: Size yeryüzünde veya nefislerinizde herhangi bir musibet gelmez ki, ancak Biz onu yaratmazdan evvel[39] bir kitapta[40] yazılmış olmasın. Bu da Allah'a göre kolaydır.[41] Bunu, önceden mukadder ve yazılı olduğunu bilip elinizden çıkan şeylerden dolayı üzülmeniz ve elinize giren ile de sevinip şımarmamanız için[42] (size beyan eyledik). Allah, dünya nimeti ile böbürlenen kibirliyi sevmez.

Açıklamalar

39. Burada kullanılan "onu" zamiri hem "mûsibet"e, hem yeryüzüne hem de "nefislerinize" ait olabilir; hatta, konuşma şeklinden, bunun Allah'ın yarattığı mahlûklara da ait olduğu anlaşılmaktadır.

40. Burada "kitap"tan alınyazısı kastedilmiştir.

41. Yani, Allahüu Teâlâ'nın, mahlûklarının her birinin kaderini yazması hiç de zor bir şey değildir.

42. Bu sözler hangi münasebetle söylenmişse onu anlayabilmek için bu sûrenin inişi sırasındaki şartları gözlerimizin önünde bu-

lundurmalıyız. Düşmanın her zaman saldıracağı korkusu, üst üste meydana gelen savaşlar ve çatışmalar, sürekli bir kuşatma havası, kâfirlerin ekonomik boykotu yüzünden malî, ekonomik ve sosyal durumun son derece kötüleşmesi, Arabistan'ın her köşesinde iman edenlerin inanılmaz baskı ve zulme tabi tutulması, işte Müslümanların karşı karşıya bulunduğu durum buydu. Kâfirler, Müslümanların bu acıklı halinin onların Allah tarafından hor görülüp rezil edilmesinin bir delili olduğunu öne sürüyorlardı; münafıklar bunu kendi şüphe ve kararsızlıklarına malzeme olarak kullanıyorlardı ve samimi ve hakiki Müslümanlar gıpta edilecek biçimde bu dayanılmaz şartlara göğüs germelerine rağmen bazan üzülüyor ve sabırları taşmaya başlıyordu. Bunun üzerine Müslümanlara şöyle deniliyor: "Size gelen musibetler ve âfetlerden hiçbiri hâşâ Allah'ın haberi olmadan gelmemiştir. Bütün olup bitenlerden O haberdârdır ve O'nun daha önceden kaza ve kader defterine yazdığı ve planladığı gibi olmaktadır. Sizlerin bu çetin aşamalardan geçirilmenizin nedeni, sizi sınavdan geçirmektir ve eğitmektir. Yüce Allah'ın ilerde size vereceği büyük görev için böyle bir eğitimden geçmeniz şarttır. Bundan geçmeden başarıya ulaştırılırsanız, kişiliğiniz ve karakterinizde bazı eksiklikler bulunabilir ki bunlar yüzünden ne azamet ve iktidarın hazmedilmesi zor gıdasını yiyebileceksiniz, ne de bâtılın sert rüzgar ve dalgalarına karşı koyabileceksiniz."

الَّذِينَ يَبْخَلُونَ وَيَأْمُرُونَ
النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

24: Onlar, hem cimrilik yaparlar, hem de insanlara cimriliği emrederler[43] Haktan yüz çevirenler, Allah'a zarar veremezler. Allah, her şeyden müstağni ve bizatihî hamde layıktır.[44]

Açıklamalar

43. Burada bizzat Müslüman toplumda o sıralarda münafıklar arasında bulunan karaktere işaret edilmektedir. İman ettiklerini belirtmeleri bakımından onlar ile gerçek Müslümanlar arasında görünüşte herhangi bir fark yoktu. Ancak samimiyetin bulunmaması nedeniyle münafıklar, gerçek Müslümanların geçmekte oldukları eğitimden nasip-

lerini alamamıştı. Bu bakımdan, Arabistan'ın küçük bir kasabasında sahip oldukları rahat, huzur, servet ve yetkilerden dolayı kibirleniyor ve böbürleniyorlardı. Bunlar öylesine cimri, dar görüşlü ve küçük insanlardı ki, hangi Allah'a iman ettiklerini, hangi Resûl'e bağlı olduklarını ve hangi dine inandıklarını iddia ediyorlarsa onlar için kendileri beş kuruş vermeleri şöyle dursun, başkalarının da para ve mal harcamalarına mani oluyorlardı. Gayet tabii ki, zorluk ve eziyetlerin ocağı yakılmazsaydı, bu sahte para ve mal (münafıklar)-ki, Allah'ın hiçbir işine yaramıyordu- hakiki ve geçerli paradan ayırt edilemezdi ve ayıklanmadıkça da, iyi ve kötü, gerçek ve sahte Müslümanlardan oluşan karmaşık bir güruha, dünyanın ilerde büyük fayda ve bereketlerini gördüğü "Hilâfet-i Raşide" şeklinde dünyanın imameti ve liderliği gibi büyük bir görev verilemezdi.

44. Yani, bu nasihatları dinledikten sonra da bir kişi Allah ve Dini için samimiyet, ihlâs, sadakat ve fedakârlık yolunu seçmiyor ve Allah'ın hiç sevmediği eğri ve yanlış yoluna devam ediyorsa, Allah onunla hiç ilgilenmiyor; O ganidir ve O, hiçbir kimseye muhtaç değildir. Ayrıca, hamde layık biridir. O'nun katında ancak temiz ve iyi insanlar kabul görebilir, kötü karakterli ve ahlâksız kimseler O'nun ilgisine layık olamazlar.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ
لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ ۖ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ
وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ وَرُسُلَهُ بِالْغَيْبِ ۚ إِنَّ
اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝

25: And olsun ki, Biz peygamberlerimizi apaçık emirlerle ve işaretlerle gönderdik. Ve onlarla birlikte kitap ve insanlar aralarında adaleti icra etsinler diye mizanı indirdik.[45] Ve kendisinde, şiddetli bir sertlik ve insanlar için menfaatlar bulunan demiri de indirdik.[46] Çünkü Allah, (böylece) kendisine ve peygamberlerine gıyaben kimlerin yardım edeceğini belli edecek. Allah Kavî ve Azîzdir.[47]

Açıklamalar

45. Bu kısa cümlede peygamberlerin görevi özetlenmiştir ki, bunu anlamamızda yarar vardır. Burada Allah tarafından dünyaya gönderilen tüm peygamberlerin üç şey getirdikeri anlatılmıştır:

(1) "Beyyinât" yani açık işaretler; o işaretler ki, onların sahte iddialarda bulunmayan, Allah tarafından gönderilen gerçek nebiler olduklarını gösteriyordu. Bunlar açık delillerdi, çünkü peygamberlerin hak bildikleri ve söyledikleri şeylerin gerçekten hak olduğunu ve bâtıl dediklerinin gerçekten bâtıl olduklarını ispatlamaya yetiyordu. Bunlar aynı zamanda apaçık emirlerdi, çünkü herhangi bir şüphe, tereddüt ve kuşkuya mehil vermeden akideler, ahlâk, ibadetler ve insanî ilişkiler konusunda insanların izlemeleri gereken doğru yolun ne olduğunu ve hangi yanlış yollardan kaçınmaları gerektiğini açıkça ortaya koymuşlardı.

(2) "Kitap", yani insanların doğru yolda gitmelerine rehberlik etmeleri için gereken emir ve talimatın kaydedilmiş olduğu defter veya mushaf.

(3) "Mizan", yani tam bir tartı gibi, fikir, ahlâk ve insanî muamelelerin iki ucu arasında orta ve ılımlı yolun ne olduğunu gösteren hak ile bâtıl arasındaki değer ölçüsü.

Bu üç şey ile beraber gönderilen peygamberlerin amacı dünyada insan davranışı, ve insanların hayat düzenini gerek bireysel gerekse toplumsal olarak adalete dayandırmaktı. Onlar istiyordu ki, bir yandan her insan, onun üzerine Allah'ın hakları, kendi nefsinin haklarını ve Allah'ın şöyle ya da böyle karşılaştığı tüm kullarının haklarını bilsin ve tam olarak yerine getirsin; ve diğer yandan, toplumun hayat düzeni öyle ilkeler üzerinde kurulsun ki, toplumda herhangi bir haksızlık ve zulüm kalmasın, medeniyet ve kültür alanında her türlü aşırılıktan kaçınılsın, toplumsal hayatın tüm kesimleri arasında belli bir denge bulunsun, toplumun her ferdi doğru biçimde kendi haklarını bulsun ve görevlerini yerine getirsin. Başka bir deyişle, peygamberlerin bi'setinin amacı hem bireysel, hem toplumsal adaleti tesis etmekti. Peygamberler hem her ferdin zihni, karekteri, ahlâkı ve davranışlarında denge kurulsun diye kişisel yaşantılarında adaleti kurmak istiyorlardı, hem birey ve toplumun, manevî, ahlâkî ve maddî refah ve mutluluklarında

birbirine engel değil, yardımcı olmalarını sağlamak amacıyla insan toplumunun tüm düzenini de adalete dayandırmak istiyorlardı.

46. "Demiri indirdik"in anlamı, Yüce Allah'ın topraktan demiri çıkarmasıdır. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in başka yerinde şöyle buyurulmuştur: "Ve sizin için davarlardan sekiz çift indirdi" (ez-Zümer: 6). Toprakta olanlar, Allah'ın emriyle buraya geldiği ve kendi kendine oluşmadığı için, bunların ortaya çıkışı, doğuşu ve yaratılışı, Kur'ân dilinde "iniş" olarak ifade ediliyor.

Peygamberlerin görev ve amaçlarının anlatılmasından hemen sonra "Kendisinde, şiddetli bir sertlik ve insanlar için menfaatlar bulunan demiri de indirdik" buyurmak şu demektir: Demir olağanüstü siyasî ve askerî güçtür. Yani bu bir simgedir. Burada Yüce Allah'ın anlatmak istediği de şudur: Allahu Teâlâ, peygamberlerini sadece adaleti tesis etmek amacıyla dünyaya göndermemiştir, bunun için gerekli olan devlet düzenini de fiilen kurmak görevini de yüklemiştir. Bu adalet sistemini kurmaları için siyasî, maddî ve askerî imkanların hepsi kendilerine sağlanır ki, sistemi altüst edenler cezalandırılabilsin ve buna karşı direnenler altedilebilsin.

47. Yani, Yüce Allah'ın, zayıf ve etkisiz olduğu için böyle bir yardıma ihtiyacı yoktur, aksine bunu bir sınav ve test olarak yapmaktadır ve insanlar ancak bu sınavdan geçtikten sonra kalkınma ve refah yoluna gidebilirler. Allahu Teâlâ ne zaman isterse tek bir işaretiyle tüm kâfirleri mağlup etme ve peygamberlerini onlara galip getirme kuvvet ve kudretine sahiptir. Ama, böyle yapılırsa, mükafata layık olacak, peygamberlere iman edenlerin herhangi bir çabası ve fedakârlığı sözkonusu olamaz. Bu sebepten dolayıdır ki, Cenab-ı Hak bu işi kendi kâhir (kahredici) gücüyle yapmaktansa, peygamberlerine beyyinât (açık işaretler), Kitap ve Mizan verip insanlara meb'us etmiştir; peygamberlerini insanlara adalet yolunu göstermek ve haksızlık, zulüm, baskı ve adaletsizlikten vazgeçmeye çağırmakla görevlendirmiştir. İnsanlara, peygamberlerin davetini ister kabul, ister reddetme özgürlüğü vermiştir. Daveti kabul edenleri de "Gelin, bu adalet düzenini fiilen kurmakta Bana ve peygamberlerime yardımcı olun ve zulüm, haksızlık ve adaletsizliğe dayalı sistemi korumakta ısrar edenlere karşı amansız bir mücadele başlatın" diye çağırmıştır. Böylece Allahu Teâlâ, insanlardan kimlerin adil ve haklı sözü reddetmek istediğini, kimlerin adale-

te karşı adaletsizliği korumak için savaşmak dileğinde olduğunu, kimlerin adalet sözünü kabul etmelerine rağmen bunun lehine ve uğruna mücadele etmekten kaçındığını ve kimlerin görülmeyen Allah uğruna dünyada hak ve adaleti tesis etmek amacıyla canlarını ve mallarını feda etmeye hazır olduğunu görmek ve anlamak istemiştir. İşte bu imtihanı başarıyla geçenler için kalkınma, refah ve mutluluk yolu açıktır.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَٰهِيمَ وَجَعَلْنَا فِى
ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَٰبَ فَمِنْهُم مُّهْتَدٍ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ
فَٰسِقُونَ ۝ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰٓ ءَاثَٰرِهِم بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى
ابْنِ مَرْيَمَ وَءَاتَيْنَٰهُ الْإِنجِيلَ وَجَعَلْنَا فِى قُلُوبِ الَّذِينَ
اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً ۚ وَرَهْبَانِيَّةً ٱبْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَٰهَا
عَلَيْهِمْ إِلَّا ٱبْتِغَآءَ رِضْوَٰنِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا ۖ
فَـَٔاتَيْنَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ ۖ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَٰسِقُونَ ۝

26-27: And[48] olsun ki biz, Nuh'u ve İbrahim'i gönderdik. Peygamberliği ve kitabı onların zürriyetlerine verdik.[49] Onlardan hidayete erenler vardı, (ama) çoğu da fâsık kimselerdi.[50] Sonra onların arkasından üst üste peygamberimizi gönderdik. Ve onları da Meryem'in oğlu İsa ile takib ettirdik. O'na İncil'i verdik. Ona uyanların kalplerine acıma ve merhamet koyduk[51] Onlar, bizim kendilerine farz kılmadığımız ruhbaniyeti[52] ancak, Allah'ın rızasını isteyerek kendileri icat ettiler.[53] Ve ona da hakkıyle riayet etmediler.[54] Onlardan iman edenlere mükafat ve ecirlerini verdik. Onlardan bir çoğu fâsıktırlar.

Açıklamalar

48. Şimdi, Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.) den önce gelen ve yanlarında beyyinât, Kitap ve Mizan getiren peygamberlerin ümmetlerinde ne gibi ahlâkî bozuklukların meydana geldiği anlatılıyor.

49. Yani, Allah'ın kitabıyla gelen tüm peygamberler ya Hz. Nûh ya da Hz. İbrahim (a.s.)in soyundandı.

50. Yani, Allah'ın emirlerine karşı geldiler, O'na itaat etmekten kaçındılar.

51. Burada kullanılan Arapça kelimeler "ra'fet" ve "rahmet"tir. Bu iki kelime de hemen hemen eş anlamdadırlar, ama aynı zaman kullanılınca, "ra'fet" bir kişinin başkalarının acı, sıkıntı ve eziyetlerini gördükten sonra hissettiği acıma duygusu anlamına gelir. "Rahmet" bir kişinin başkalarına yardım etme duygusudur. Hazreti İsa (a.s.) çok merhametli, yufka yürekli ve insanların yardımına koşan şefkatli bir peygamber olduğu için onun kişiliği ve karakterinin özelliği olan bu "acıma" ve "merhamet" ümmetine yerleşti ve onlar da Allah'ın kullarına acır, onlara yardım etmeye çalışırdı.

52. Bu hem "ruhaniyyet", hem "rehbaniyet" olarak telaffuz edilir. Kökü, korku anlamına gelen "reheb"dir. Rehbaniyet, "korkaklık yolu, mesleği" veya "korku içindeki yol, meslek" demektir. Ruhbaniyet ise "korkakların yolu, mesleği" veya "korku içindekilerin yolu, mesleği" demektir. Terim olarak da (ister birinin zulmünden korkmak, ister dünyadaki fitnelerden korkmak veya kendi nefsinin zaafından korkmak olsun) bir kişinin herhangi bir korkudan dolayı dünyayı terketmesi ve dünyevî hayattan kaçarak ormanlara veya dağlara çekilmesi veya bir köşede oturması demektir.

53. Asıl ifade "illa ibtiğâ'a rıdvanillâhi"dir. Bunun iki anlamı vardır: Birincisi, "Biz bu ruhbanlığı onlara farzetmemiştik, aksine onlara farz ettiğimiz husus, Allah'ın rızasını elde etmeleriydi." İkincisi, "Onlar bizim kendilerine farz kılmadığımız ruhbaniyeti ancak, Allah'ın rızasını isteyerek kendileri icat ettiler"dir. Her iki anlama göre bu âyet, ruhbanlığın İslâm'a aykırı bir şey olduğunu ve hiçbir zaman hak dinin bir parçası olmadığını göstermektedir. Nitekim, Hazreti Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "İslâm'da ruhbanlık yoktur" (Müsned-i Ahmed). Bir başka hadiste Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Bu ümmetin ruhbanlığı, Allah yolunda cihad'dır" (Müsned Ahmed, Müsned,i Ebî Ya'lâ) Yani, bu ümmetin ruhanî gelişme ve mutluluğunun yolu dünyayı terketmek değil, Allah yolunda cihad etmektir ve bu millet fitnelerden korkarak ormanlara ve dağlara kaçmaz, aksine Allah yolunda cihad ederek bu fitnelere göğüs gerer. Buhari ve Müslim'de geçen bir ortak hadise göre sahabelerden biri her zaman bütün gece namaz kılacağına yemin etti, ikincisi her zaman oruç tutmaya, üçüncüsü hiçbir zaman

evlenmemeye ve hiçbir kadınla ilgilenmemeye karar verdi. Resûlullah sahabelerin bu kararlarını dinledikten sonra şöyle buyurdu: "Vallahi, ben sizden daha çok Allah'tan korkarım ve takvâ sahibiyim. Ama, benim yaptığım şudur: Oruç tutarım da tutmam da, gece namaz da kılarım, uyurum da ve kadınlarla nikahlanırım da. Benim yaptıklarımı beğenmeyenlerle hiçbir işim yoktur." Hz. Enes, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu kaydetmiştir: "Kendinize eziyet etmeyin, yoksa Allah da size eziyet edecektir. Bir grup kendine eziyet etme yolunu seçince Allah da onu fena yakaladı. Bakınız, onların kalıntılarını manastır ve kiliselerde görebilirsiniz." (Ebu Davud).

54. Yani, onlar çifte yanılgıya düştüler: Birincisi, Allah'ın emretmediği yasak ve kısıtlamalarını kendilerine uyguladılar. İkincisi, Allah'ın rızasını elde edecekleri düşüncesiyle kendi kendilerine uygulamaya başladıkları yasak ve kısıtlamalara da tam olarak uymadılar ve Allah'ın rızasını kazanacakları yerde O'nun gazabına hedef olacak hareketlerde bulunmaya başladılar.

Bu noktayı iyice anlayabilmek için Hıristiyanlıkta ruhbanlığın tarihine şöyle bir göz atmak yerinde olacaktır:

Hz. İsa'nın vefatından sonra 200 yıla kadar Hıristiyanlar ruhbanlık diye bir şey bilmezlerdi. Ne var ki, Hz. İsa'dan sonra onun talimatını tahrif ederek ortaya yepyeni bir din çıkaran kimseler ruhbanlık geleneğinin de temelini attılar. Hıristiyanlık kendi tahrif edilmiş şekliyle ruhbanlığın mikroplarını taşıyordu. Ruhbanlığın ortaya çıkmasını sağlayacak düşünce ve görüşler bir kere bu dine girmişlerdi. Her şeyi terkedip bir köşeye çekilmeyi ideal ahlâkın bir parçası olarak saymak ve izdivaç ile diğer dünyevî işlere, dervişliği ve sofuluğu tercih etmek zaten rubanlığın çekirdeğini oluşturmaktaydılar. Bu tür düşünce ve görüş, tahrif edilmiş olan Hıristiyanlıkta başından beri vardı. Bunda "tecerrüd" (dünya işlerini bırakmak) "takaddus"a (kutsallık) eşit sayılıyordu. Bu nedenle, kiliselerde dinî görev yapanların evlenmeleri, çoluk çocuğa karışmaları ve dünya işleriyle ilgilenmeleri hoş karşılanmıyordu. Böylece üçüncü yüzyıla kadar bu mesele bir fitne halini aldı ve ruhbanlık bulaşıcı bir hastalık gibi bütün Hıristiyan âlemini sardı. Bunun üç büyük tarihî nedeni vardı:

Birincisi, Eski Çağların müşrik toplumlarında seks, fuhuş, ahlâksızlık ve dünya sevgisi aşırı bir noktaya gelmişti. Buna karşı koymak

için hıristiyan uleması ılımlı bir yol yerine, aşırı bir yol benimsedi. Hıristiyan din adamları ve uleması namus ve iffet üzerinde o kadar durdular ki, nikâh şeklinde olsa dahi, bizzat erkek ile kadın arasındaki temas ve birleşmenin cenabetli ve pis bir iş olduğunu ilân ettiler. Bu din âlimleri dünya sevgisine karşı o kadar sert tepki gösterdiler ki, dindâr bir kişinin dünyanın herhangi bir nimetinden faydalanması imkânsız hale geldi. Güzel ahlâkın ölçüsü, bir insanın müzmin bekâr kalması ve her bakımdan dünyayı terketmesi oluverdi. Aynı şekilde, insan toplumunun diğer bazı ilişkileri ve zevklerine karşı da bazı tedbirler alındı ve her türlü zevk, haz, keyif ve lezzeti terketmek, nefsi öldürmek, arzu ve istekleri bastırmak, yüksek ahlâkın hedefleri haline geldi. Yine aynı şekilde, türlü türlü yollarla vücuda eziyet etmek, ruhbanlık ve ermişliğin delili ve kemâli haline geldi.

İkincisi, Hıristiyanlık gittikçe halk kitleleri tarafından benimsenmeye başlayınca, azizler, din adamları ve kiliseler kendi dinlerini mümkün olduğu kadar geniş halk kitlelerine yaymak hevesiyle herkesin alıştığı kötü inanç ve huylarını da olduğu gibi kabul etmeye başladılar. Havariler ve azizlere tapma, putperestliğin başka bir türü olarak ortaya çıktı. Horus ve İsis'in putları yerine Hz. İsa ve Hz. Meryem'in putlarına tapmaya başlandı. Saturnalia'nın yerine Noel Bayramı kutlanmaya başlandı. Eski Çağlarda yaygın olan yıldızlara göre fal bakma, falcılık, zikir, muska ve hortlaklar ile cinlerin kovulması için özel dua ve merasimler Hıristiyanlar arasında yeniden yaygınlaştı. Bunun gibi, halk arasında pasaklı bakımsız, aç, açıkta ve çıplak olan bir kimsenin derviş, veli ve ermiş bir kişi olduğu inancı da yayıldığı için Hıristiyan Kilisesinin din adamlarının bir bölümü de bu yolu seçti. Bu gibi insanların "kerametleri"yle ilgili hikayeler çoğaldı, hatta bu konuda birçok kitaplar yazıldı.

Üçüncüsü, Hıristiyanlarda dinin gerçek sınırlarını tayin edecek güvenilir ve muteber şeriat veya sünnet diye bir şey yoktu. Hıristiyanlar, Musevî şeriatını zaten bırakmışlardı ve İncil kendi başına mükemmel ve geniş kapsamlı bir talimatnâme değildi, veya en azından öyle sayılmıyordu. Bundan dolayıdır ki, Hıristiyan din âlimleri gerek kendi dinlerinin dışındaki toplumların ve filozofların etkisiyle, gerekse kendi yanlış tutum ve eğilimleri sonucu her türlü bid'ate kapıları açık bırakmışlardı. Bu çeşitli bid'atlerden biri de ruhbanlıktı. Hıristiyan dininin ulema ve

din adamları ruhbanlığın felsefe ve uygulamasını, Budizm'in rahipleri, Hindu dininin fakirleri ile Eski Mısır fakirleri (Anchorit'ler), İran'ın maniheistleri ve Eflâtun (Plato) ve Pilotinus'in felsefesine bağlı kimselerden esinlenerek almışlardı. Hıristiyanlar bunu nefsin temizlenmesi, ruhanî bakımdan yükselme ve Allah'a yaklaşmanın bir yolu olarak görüyorlardı. Bu yanlışlığı yapanlar öyle sıradan insanlar değildi. Bu işi yapanlar, Miladi üçüncü yüzyıldan başlayarak yedinci yüzyıla kadar (yani Kur'ân-ı Kerim'in inişine kadar) gerek doğuda gerekse batıda Hıristiyanlığın en önde gelen isimleri, en muhterem şahsiyetleri ve en büyük din adamları; örneğin Aziz Athanasius, Aziz Basil, Aziz Gregory, Aziz Nazianzin, Aziz Kreisustem, Aziz Ambross, Aziz Jerome, Aziz Augustine, Aziz Benedict ve Büyük Gregory idiler. Bunlar kendileri de rahip olup ruhbanlığın en büyük savunucuları idiler. İşte bu dinî liderler Kilise'de ruhbanlığın başlaması ve yayılmasının öncülüğünü yaptılar.

Tarihte Hıristiyanlar arasında ruhbanlığın ilk önce Mısır'da başladığı kaydedilmiştir. Ruhbanlığın kurucusu Aziz Anthony idi. Miladî 250'de doğan ve 350'de ölen bu din adamı, Hıristiyanlığın ilk dini lideriydi. Aziz Anthony, Kayyum bölgesinin (Bugün Deyrü'l-Meymûn olarak bilinir) Pespir mevkiinde ilk manastırı kurdu. Aynı rahip, ikinci manastırı Kızıldeniz kıyısında kurdu ki, bugün Deyr-i Mâru Antonios olarak bilinmektedir. Hıristiyanlıkta ruhbanlığın temel felsefe, inanç ve talimatı onun tarafından geliştirilmiştir.

Aziz Anthony'nin başlattığı bu hareket Mısır'da çığ gibi büyüdü ve kısa bir zamanda ülkenin her tarafında rahip ve rahibeler için manastırlar kurulmaya başlandı. Bu manastırlardan bazıarı o kadar büyüktü ki, bazan bir yerde üç bine yakın rahip ve rahibe oturabiliyorlardı. Milattan sonra 325'te yine Mısır'da bir Hıristiyan aziz olarak Pakhomius ortaya çıktı. Bu aziz, rahip ve rahibelerin oturmaları için 10 adet büyük manastır inşa ettirdi. Bundan sonra manastır furyası Suriye, Filistin ve Afrika ile Avrupa'yı da sardı. Kilise düzeni ilk önce ruhbanlık ile ilgili olarak önemli bir çıkmaza girdi. Çünkü din adamları ve Kilise, dünyayı terk etme, toplumdan kaçma ve fakir bir hayat sürmeyi ruhbanî bir yaşantı için ideal olarak kabul etmesine rağmen, rahipler ile rahibelerin dışında diğer insanların evlenmeleri, çoluk çocuklara karışmaları ve mal ve mülke sahip olmalarını yasaklama hak ve yetkisine

sahip değillerdi. Fakat bu çıkmazdan kurtulmanın bazı çareleri arandı ve bazı hususlarda uzlaşma sağlandı. Özellikle, Aziz Athanasius (M.S. 373'te öldü), Aziz Basil (379'da öldü) ve Aziz Augustine (M.S. 430'da öldü) ve Büyük Gregory'nin (M.S. 609'da öldü) vaaz ve telkinleri sayesinde ruhbanlık Kilise'nin kalıcı ve ayrılmaz bir kurumu olarak ortaya çıkmış oldu.

Ruhbanlık bid'atinin bazı özelliklerini aşağıda belirtmeye çalışacağız:

(1) Çeşitli dinî ibadet, murakabe ve çileler ile insan vücuduna eziyet vermek. Bu hususta rahipler birbiriyle yarışırdı. Hıristiyanların, azizlerin hayatını konu alan menakıb kitaplarında bu olaylar şöyle nakledilmiştir: İskenderiyeli Aziz Makarios sürekli üzerinde 80 librelik (yaklaşık 40 kiloluk) yük taşırdı. 6 ay bataklıkta yaşadı; öyle ki, zehirli sinekler, onun vücudunda ısırmadık yer bırakmadılar. Halefi ve müridi Aziz Yusebius öğretmeninden de ileri giderek üzerinde sürekli 150 librelik (75 kiloluk) yük taşımış ve üç yıl kurumuş bir kuyuda yaşamıştı. Bu süre içinde de bir ay suda kalmakla kokan mısır yemişti. Aziz Besarion 40 gün dikenler üzerinde yatmış ve 40 yıl sırtını yere koymamıştı. Aziz Pakhomius 15 yıl (başka bir kaynağa göre 50 yıl) sırtını yere koymamıştı. Aziz John üç yıl ayakta durmak suretiyle ibadet etmiş ve üç yıl içinde yere hiç oturmamıştı. Yalnız bazan dinlenmek için duvara dayandığı olurdu. Bunun yanısıra sadece Pazar günleri kendisine sadaka olarak verilen yiyeceği yerdi. Aziz Simieon Stylite (M.S. 390-449) Hıristiyanların büyük azizleri arasında yer almaktadır. O her Paskalya'dan 40 gün öncesinde başlayarak oruç tutar ve ağzına hiçbir şey koymazdı. Bir defasında tam bir yıl tek ayağı üzerinde dikildi. Zaman zaman manastırından ayrılarak kuyu içinde yaşardı. En sonunda Suriye'nin kuzeyindeki Siman kalesi yakınlarında 10 metrelik bir sütun yaptırmıştı ve onun üstündeki sadece bir metrelik çapı üzerinde yağmur, güneş, soğuk, sıcak v.s. altında 30 yıl hiç aşağıya inmeden yaşadı. Yemeğini müritleri sütunun tepesine merdiven ile çıkarak ona verirler ve pisliklerini temizlerlermiş. Daha sonra kendisini bir iple bu sütuna bağladı ve kurtçuklar etini yemeğe başladı. Çürümüş eti ve kanayan yaralarından bir kurtçuk yere düştüğü zaman onu yerden alır ve "Allah'ın verdiği rızkı ye" diyerek yarasına sokardı. Oldukça uzak bölgelerden gelerek bu adamı ziyaret eden Hıristiyanlar, ölümünden son-

ra onu Hıristiyanlığın en büyük ve saygıdeğer azizi ilân ettiler ve onu diğer aziz adaylarına bir örnek olarak gösterdiler.

O dönemde yaşayan azizler hakkında bu tür birçok menakıb anlatılmıştır. Bazılarının 30 yıl hiç konuşmadıkları, ormanlarda ot, yaprak v.s. yiyerek yaşadıkları, üzerlerinde sürekli yük taşıdıkları, hatta kendi bedenlerine organlarını bağlayarak işkence ettikleri, bazılarının hayvanların barındığı yerlerde, kurumuş kuyularda, eski mezarlarda yaşadıkları, yine bazılarının sürekli çıplak dolaştıkları, vücutlarını saçlarıyla örttükleri, yürüyeceklerine yerde yuvarlandıkları v.s. belirtilmiştir. Ben şahsen Sina tepesinin altındaki Azize Katherin manastırında kemiklerle dolu bir kütüphane gördüm. Orada azizlerin kafatasları, el, ayak kemikleri, hatta camekanlar içinde iskeletleri teşhir ediliyordu.

(2) Rahiplerin diğer bir özelliği sürekli olarak pis, pasaklı, bakımsız ve temizlikten uzak olmalarıydı. Yıkanmak veya vücuda su dökmek onlara göre Allah'a tapmaya aykırı bir şeydi. Bedensel temizliği ruhsal pislik olarak algılıyorlardı. Nitekim, Aziz Athanasius, son derece bağlı olduğu Aziz Anthony'nin bu alışkanlığını büyük bir hayranlıkla anlatıyor: "O, ölünceye kadar ayaklarını hiç yıkamadı". Aziz Abraham ise Hıristiyanlığı kabul ettiğinden beri tam 50 yıl ne yüzünü, ne ayaklarını yıkadı. Meşhur bir rahibe olan Bakire Sylvia hayatı boyunca parmaklarının dışında vücudunun hiçbir yerini suya sokmadı. Bir manastırın 130 rahibenin hiçbir zaman ayaklarını yıkamadıkları ve banyo sözünü duyunca ürperdikleri ve kriz geçirdikleri övgüyle kaydedilmiştir.

(3) Bu ruhbanlık, evlilik hayatına ağır bir darbe indirdi ve nikâh bağlarını kesip attı. Hem de bu işi çok acımasızca yaptı. Miladi dördüncü ve beşinci yüzyılda kaleme alınmış olan eserlerde ana fikir olarak bekârlık, cinsel ilişkiden kaçınma, meşru izdivaçtan uzaklaşma ve bir köşeye çekilme en güzel ahlâkî değer şeklinde işlenmiştir. İffet ve namusun anlamı, her türlü cinsel ilişkiler, hatta karı-koca arasındaki meşru ilişkilerden uzaklaşma olarak yorumlanmıştır. Temiz bir hayat, bir kişinin kendi nefsini öldürüp her türlü bedensel zevki yok etmesiyle eşdeğer tutulmuştur. Rahip ve rahibelere göre, arzular ve istekler ile heveslerden kaçınma ve bunları kontrol altında tutma, insanın içindeki vahşeti ve hayvanlığı zararsız hale getirme amacını taşıyordu. Şehvet, arzu, istek ve ihtiraslar yok edilince insanın içindeki hayvanî istek ve arzular da ortadan kalkmış oluyordu. Onlara göre zevk ve günah aynı

anlam taşıyordu. Hatta, neşelenmek dahi, Allah'ı unutma anlamına geliyordu. Aziz Basil gülmeyi ve gülümsemeyi bile yasaklamıştı. İşte bu noktadan hareketle, ruhban topluluğu içinde erkek ile kadın arasındaki normal evlilik ilişkileri de yasaklanmıştı. Bir rahip için evlenmek şöyle dursun, bir kadının yüzüne bakması bile yasaklandı. Eğer bu rahip önceden evliyse, karısını terkedip kendisini tamamıyla dine vermesi öngörülüyordu. Erkekler gibi kadınlar da, erkeğe yaklaşmamaya, onlarla herhangi bir ilişki kurmamaya teşvik edildi. Allah'ın göklerdeki ve yerdeki saltanatında iyi bir yere sahip olabilmeleri için bakire ve bekâr kalmaları, evliyseler kocalarını bırakmaları tavsiye edildi. Aziz Jerome gibi önde gelen bir kilise adamı, Hz. İsa için rahibe olup ömür boyu bekar kalan bir kadının, aslında Hz. İsa'nın gelini ve o rahibenin annesinin tanrı, yani Hz. İsa'nın kaynanası olma şerefine nail olduğunu beyan etmiştir. Aziz Jerome bir başka yerde şöyle demiştir: "İffetin baltasıyla evlilik ilişkisi denilen ağacı kesmek mü'minin ilk vazifesidir". Bu dini vaaz ve telkinler yüzünden kendisini dine adayan ve rahip veya rahibe olmaya karar veren bir Hıristiyanın ilk önce evliliği temelden sarsılmış ve yok olmuş oluyordu. Hıristiyanlıkta boşanma ve ayrılma yolları kapalı olduğu için karı-koca evlilik bağı kesilmeden ayrılmış oluyorlardı. Aziz Nilus iki çocuk babasıydı. O, rahip olmaya karar verince karısı ağladı ve yalvardı, ama onu bırakıp gitti. Aziz Ammon evliliğinin daha ilk gecesinde, gelinine, evliliğin pisliğine dair bir vaaz çekti ve ikisi hayatları boyunca ayrılmaya karar verdi. Aynı şekilde Aziz Abraham da evliliğinin ilk gecesinde karısını bırakarak kaçtı. Aziz Alexus'un da aynı harekette bulunduğu kaydedilir. Zaten tarih sayfaları Hıristiyan aziz ve ermişlerinin bu tür hareketleriyle doludur.

Kilise düzeni, yaklaşık 300 yıl bu aşırı fikir ve tutumlara karşı şöyle ya da böyle direndi. O sıralarda bir rahibin bekâr olması veya çoluk-çocuksuz olması gerekmiyordu. Eğer bir papaz rahiplikten önce evlenmiş ise daha sonra karısıyla beraber kalabiliyor, vazifesine devam edebiliyordu. Ancak bu vazifeye başlamasından sonra evlenmesi yasaktı. Ayrıca, bir dul yahut boşanmış bir kadın ile evlenmiş, yahut iki karısı veya bir ve birden fazla cariyesi olan bir kişi de rahiplik veya papazlık görevine getirilemezdi. Milattan sonra 4. yüzyılda kilisede dinî görev ve hizmetlerde bulunan kimselerin evlenmeleri ve evlilik hayatı sürmeleri son derece pis ve çirkin bir olgu olarak kabul edildi. Nitekim M.S. 362'de Gengra'da toplanan Kilise Meclisi, izdivaçla ilgili

her türlü düşünce ve hareketleri yasakladı ve dine aykırı saydı. Bundan kısa bir süre sonra 386'da Roma Sinodu bütün papaz ve rahiplerin evlilik bağlarını koparmalarını istedi. Ertesi yıl Papa Sircius bir genelge yayınlayarak evlenen veya evli olduğu durumda karısıyla cinsel ilişkilerini sürdürmekte olan bir papazın, görevinden alınacağını ilan etti. Aziz Jerome, Aziz Ambross ve Aziz Augustine gibi ileri gelen âlimler de bu kararı kuvvetle destekledi ve karar az bir direnişle tüm Katolik Kilise'de sıkı bir şekilde uygulanmaya başladı. O dönemde toplanan çeşitli meclisler, önceden evli olan ve dinî görevlerine atanmalarından sonra da eşleriyle "yasak ilişkiler"e devam edenlerin durumunu gözden geçirdi ve haklarında cezalandırıcı kararlar aldı. En nihayet, papazların açık yerlerde yatmaları, eşleriyle kapalı yerlerde buluşmamaları, bir araya geldiklerinde de yanlarında iki kişinin daha bulunmaları gibi kurallar geliştirildi Aziz Gregory bir papazı methederken şöyle der: "O, 40 yıl karısından uzak kaldı, ölürken karısı yanına geldiğinde de, 'Kadın, benden uzak dur' diye seslendi."

(4) Ruhbanlığın en acımasız ve kötü tarafı, ana-baba, kardeşler ve evlâtlar arasındaki ilişkileri de baltalaması idi. Hıristiyan veli ve azizlerin gözünde ana-babanın evlâtları, kardeşlerin kardeşleri evlâtların anne ve babaları için sevgi ve şefkat beslemeleri günahtı. Onlara göre ruhanî ve manevî gelişme, refah ve mutluluk için bütün bu ilişkilerin kesilmesi şarttı. Hıristiyan dinî büyüklerinin hayatları, insanların tahammül etmeleri zor, yürekleri sızlatan olaylarla doludur. Örneğin, Rahip Evagirius, anne ve babasını terkedip yıllarca çöllerde dolaşmış ve anne babası onun hasreti içinde çırpınıp durmuştur. Yıllar sonra anne ve babasından gelen mekuplar kendisine ulaştığında "Onları okuduktan sonra insanî duyguları uyanır" korkusuyla daha mektupları açmadan ateşe atmıştır. Aziz Theodoros'un annesi ile kız kardeşi, pek çok papazdan aldıkları izin ve tavsiye mektuplarıyla onun kaldığı manastıra gitmiş, oğul ve kardeşlerini bir kez olsun görmek üzere müracaatta bulunmuşlardır. Fakat, Aziz Theodoros onlarla görüşmeyi reddetmiştir. Aziz Marcus'un annesi oğlunun kaldığı manastıra giderek oradaki piskopostan binbir rica ile oğlunu görmek için izin almış, ayrıca piskopostan kendisiyle görüşmesi için onu ikna etmesini istemiştir. Aziz Marcus ise annesi ile görüşmeyi reddetmiş, ama piskoposun emrini yerine getirmek amacıyla, kıyafetini değiştirip gözlerini kapatarak annesinin karşısına çıkmıştır. Böylece, annesi oğlunu tanımadığı gibi oğlu

da annesini görmemiştir. Bir başka aziz, Poemin ve altı kardeşi Mısır'da bir manastırda kalırlarken yıllar sonra anneleri oğullarının adresini bulur ve onları görmek için manastıra gelir. Çocuklar ise annelerini uzaktan görünce kaçarlar ve hücrelerine girerler. Kadıncağız ise yere oturarak ağlar ve şöyle der: "Ben sadece sizlerin yüzünü bir kez olsun görmekten başka bir şey istemiyorum. Bu isteğimin size ne zararı var? Ben sizlerin annesi değil miyim?" Ancak bu saygıdeğer (!) azizler yine de kapıyı açmayıp, kapılarının ardından şöyle bağırırlar: "Biz seni Allah huzurunda göreceğiz." Bundan daha korkunç bir olay da şudur: Aziz Simeon Stylite anne ve babasını terkederek, 27 yıl ortadan kaybolur. Babası üzüntüsünden vefat eder, ama annesi hayattadır. Bu azizin şöhreti dolayısıyla, annesi onun nerede olduğunu duyar. Oğlunu görmek için taauzaklardan kalkarak manastırına gelen bu zavallı kadıncağız, oraya kadın ayağının basamayacağını öğrenir. Piskoposa, içeri girmese bile, oğlunu dışarı çıkarması ve bir kez olsun yüzünü görmesine izin vermesi için yalvarır. Ancak Allah'ın o aziz kulu (!) annesini görmeyi kesinlikle reddeder. Üç gün üç gece kapının önünde bekleyen zavallı kadıncağız ise orada ölür. Daha sonra aziz hazretleri (!) manastırdan dışarı çıkarak annesi için ağlar ve mağfireti için dua eder.

Hıristiyan azizler ve rahipler, kızkardeşlerine ve hatta çocuklarına da aynı şekilde davranırlardı. Nitekim, zengin bir kimse olan Mutius Hıristiyan ruhbanlığının etkisi altına girdikten sonra 8 yaşındaki biricik oğlundan ayrılarak, manastırda inzivaya çekilir. Manastırda onun ruhsal bakımdan yükselebilmesi için evlât sevgisini yüreğinden atması gerekli görüldüğünden dolayı, ilk olarak onu oğlundan ayırırlar. Daha sonra o masum çocuğa türlü türlü eziyet ederek, babasına çocuğunun çektiği eziyetleri seyrettirirler. En sonunda manastırın piskoposu, ona oğlunu götürüp nehre atması için emir verir ve o da bu emri kabul edip oğlunu nehre atacak iken, rahipler çocuğu elinden alırlar. Böylece onun artık Allah'ın dostu (velisi, aziz) olduğu anlaşılır!

Hıristiyan ruhbanlığına göre şayet bir kimse gerçekten Allah'ın sevgisine mazhar olmak istiyorsa o dünya ile ilgili tüm bağlarını (anne, baba, çocuk, kardeş, v.s.) koparmak zorundadır. Nitekim, Aziz Jerome, "Yeğenin boynuna sarılsa, anne 'Sütümü helâl etmem' dese, baban sana engel olmak için kendini yolun üstüne atsa, onu ezmek pa-

hasına Haç sancağına doğru yürümekte tereddüt etmeyin" demiştir. Yani, ona göre acımasızlık takva demektir. Yine Aziz Gregory şöyle yazmıştır: "Bir genç rahip, kalbindeki anne-baba sevgisini yok edemediği için, bir gece manastırdan ayrılıp, anne ve babası ile görüşmüştür. Bunun üzerine Allah, kendisini öyle bir cezaandırmıştır ki, o manastıra döner dönmez vefat etmiştir. Hatta, insanlar ölüsünü gömmek istediklerinde toprak da onu kabul etmemiştir. Ne zaman kabre koysalar, kabri onu dışarıya fırlatmıştır. Sonunda ise Aziz Benedict onun göğsüne kutsal bir haç yerleştirdikten sonradır ki, kabri onu kabul etmiştir". Yine aynı aziz, annesine olan sevgisini kalbinden atamadığı için, bir rahibenin ölümünden sonra üç gün şiddetli azap çektiği ve bir azizin akrabaları dışında hiç kimseye acımasızca davranmadığı görüşünü ileri sürmüştür.

(5) Ruhban sınıfının, en yakın akrabalarına karşı katı ve acımasızca davranmaya zorlandıkları için, zamanla bütün insancıl düşünce ve duyguları da kaybolup gidiyordu. Bu sebepten dolayıdır ki, dinî konularda kendilerine muhalefet edenlere ve din düşmanlarına karşı kin, nefret ve merhametsizliğin en çirkin ve dehşet verici örneğini verirlerdi. Dördüncü yüzyıla kadar Hıristiyanlıkta 80-90 mezhebin doğmasını bu katı, acımasız ve nefret dolu tavır ve muamelelere bağlayabiliriz. Aziz Augustine kendi döneminde 88 mezhep ve fırka olduğunu belirtmiştir. Bu mezhepler birbirine karşı son derece kırıcı ve acımasızca bir tutum içinde idiler. Bu mezhepler arasındaki nefret ateşini yakan ve körükleyen de yine rahip ve din adamlarıydılar. Bu dönemde karşıt mezhep ve grupta olanların en merhametsiz ve vahşi yollarla işkence edilmeleri, ezilmeleri, susturulmaları, öldürülmeleri ve diri diri yakılmaları çok yaygındı. Bu dinî kavga ve çatışmaların en büyük merkezi Mısır'ın İskenderiye şehriydi. Burada Arien mezhebine bağlı olanlar Aziz Athanasius'un fırkası üzerine saldırmış ve onların manastırındaki rahibeleri dışarı çıkararak çırılçıplak soymuşlar ve dikenli çalılarla dövmüşlerdir. Daha sonra da bedenlerini ateşle közleyerek inançlarından vazgeçirmeye zorlamışlardır. Katolikler Mısır'a hakim olduklarında ise, aynı muameleyi Arien fırkasına yapmışlardır. Hatta kuvvetli bir ihtimale göre Arien fırkası lideri Arius'u da zehirlemişlerdir. Ayrıca, İskenderiye'de bir defasında Aziz Cyril'in müridleri ayaklanarak, muhalif fırkaya mensup bir rahibeyi yakalamışlar, kendi manastırlarına götürüp katlettikten sonra vücudunu parçalamış ve parçalarını da ateşe atmış-

lardır. Roma'daki durum da bundan farklı değildi. M.S. 336'da Aziz Liberius'un vefatı üzerine iki ayrı grup onun yerine kendi aralarından aday göstermişler ve bu yüzden ikisi arasında çok şiddetli çatışmalar meydana gelmiştir. Öyle ki, sadece bir kiliseden bir günde 137 ceset taşınmıştır.

(6) Gerçi ruhban sınıfı için dünyanın her zevki ile bütün insanî ilişkileri günah ilan edilmiş ve yasaklanmıştı, ancak para hırsı ve zenginliğe karşı herhangi bir sınırlama getirilmemişti. Bir yandan fakir, kalender ve köşeye çekilmiş bir yaşantı teşvik ediliyor ve öğütleniyordu, ama bir yandan da, rahipler ve din adamlarının servet toplamaları serbest bırakılmıştı. Nitekim, Miladî beşinci yüzyılın başında Roma piskoposu krallar gibi bir sarayda rahat ve lüks bir hayat yaşıyordu. Bu rahip dışarıya çıktığı zaman at arabaları ve hizmetçilerinin alayı, tantana ve gösteriş bakımından İmparatorunkinden hiç de geri kalmazdı. Yedinci yüzyıla kadar ise kiliselere ve manastırlara servet akımı bütün sınırları aşmıştı. Ruhban sınıfı arasında servet ve zenginliğin artmasının başlıca sebebi, çok sayıda sahte kimselerin gerçek rahipler ile din adamlarının safına katılmalarıydı. Rahipler ile azizlerin büyük fekadarlık, cefakârlık ve tevekküllerinin neticesinde halk kitleleri kendilerine aşırı derecede saygı ve bağlılık göstermeye başlayınca, pekçok dünyacı, maddeci ve menfaatçı gruplar rahip ve rahibeler arasında dört elle mal ve mülk toplamaya başladılar. Bu sahte kimseler bazı samimi, iyiniyetli ve fedakâr rahip ve din adamlarının karakterlerinin de bozulmasına yol açtılar.

(7) İffet ve namus konusunda da ruhbanlık, tabiat ve insanın içgüdü ve diğer doğal istek ve arzularına karşı ilan ettiği savaşta da defalarca yenilgiye uğramıştır. Manastırlarda bazı ibadet, ayin ve murakabe ile zikirlerin, rahipler ile rahibeler tarafından beraberce yapılması gerekiyordu, ve bazan geceyi aynı yatakta geçirmek zorunda kalıyorlardı. Tanınmış rahip, Aziz Evagirius Filistin'deki rahiplerin nefisleri üzerindeki kontrolünü şu övgü dolu sözleriyle anlatıyor: "Onlar kendi duygularına o kadar hakim olmuşlardı ki, kadınlarla beraber banyo yaparlardı, ama onları görmelari, onlara dokunmaları ve hatta onlarla kucaklaşmaları bile nefisleri üzerindeki hakimiyetlerini bozmazdı". Görüldüğü gibi, ruhbanlıkta banyo en sevilmeyen iş olmasına rağmen, nefsi öldürmek (!) için kadınlarla erkekler beraberce yıkanabiliyordu.

Nihayet, M.S. 396'da ölen Nyssa'lı Aziz Gregory'nin ifadesi göre Filistin fuhuş ve ahlaksızlığın merkezi haline geldi. İnsan fıtratı, kendisine karşı gelen ve savaşanlardan mutlaka çok acı bir intikam alır. Ruhbanlık, insan tabiatıyla savaşmakla öylesine bir çukura düştü ki, sekizinci yüzyıldan onbirinci yüzyıla kadar Hıristiyanlığın tarihi insanlık tarihinin kapkara bir lekesi olarak kalmıştır. Onuncu yüzyılda yaşamış İtalyan bir piskopos şöyle yazmaktadır: "Kilisede dinî görev yapanlar hakkında fuhuş ve ahlâksızlıklığın cezalandırılmasıyla ilgili dava açılıp ilgili kanunlar da çıkarılıp uygulanırsa, erkek çocukların dışında kimse cezadan kurtulamayacaktır ve gayrimeşru çocukların dinî görev yapmalarını yasaklayan bir kanun da çıkarılırsa, din görevlileri veya kilise hizmetçileri olarak ta tek bir erkek çocuğu kalmayacaktır". Orta Çağlarda kaleme alınmış olan eserlerde, kilise ve özellikle rahibelerin oturdukları manastırların birer genelev haline geldiğinden yakınılmıştır. Bu manastırlarda gayrimeşru çocukların doğmaları ve öldürülmeleri bir salgın hastalık halini almıştı. Ayrıca, gerek rahipler gerekse rahibeler arasında eşcinsel ilişkiler, lezbiyenlik ve diğer sapıklıklar alabildiğine yayılmıştı; özellikle günah çıkarma geleneği her türlü sapıklığa yol açmıştı.

Bu verdiğimiz ayrıntılardan, Kur'ân-ı Kerim'in burada ruhbanlık bid'atının icat edilmesi ve buna da layıkıyla uyulmamasından söze derek Hıristiyanlığın hangi başıbozukluğuna işaret ettiği, sanırız iyice anlaşılmış oluyor.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ
كِفْلَيْنِ مِن رَّحْمَتِهِ وَيَجْعَل لَّكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ۝ لِّئَلَّا يَعْلَمَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَلَّا
يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّن فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ
اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ۝٢٩

28-29: Ey müminler, Allah'tan korkun. Ve O'nun Resûlüne de iman edin ki,[55] size rahmetinin iki mislisini nasib etsin. Ve kendisiyle yürüyeceğiniz bir nûru size versin.[56] Ve sizi mağfiret eylesin.[57] Allah Gafûrdur, Rahîmdir. Ehl-i Kitap bilsinler ki, kendi kendilerine Allah'ın fazlından bir şey elde etmeye güç yetiremezler. Muhakkak ki, fazl ve kerem Allah'ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah büyük fazl sahibidir.

Açıklamalar

55. Bu âyetin tefsiri konusunda müfessirler arasında ihtilâf vardır. Bir grup burada Hz. İsa'ya iman edenlere hitap edildiğini savunmaktadır. Onlara göre, onlara deniliyor ki, artık Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) de iman edin, siz iki misli sevap, yani biri Hz. İsa, diğer Hz. Muhammed için alacaksınız. İkinci grup ise burada muhatapların, Hz. Muhammed'e iman etmiş olanlar olduğunu belirterek diyor ki, burada kendilerine şöyle denilmek isteniyor: "Siz sadece ağzınızla iman etmekle kalmayın, samimiyet ve ihlâsla iman edin ve hakkını verin. Bunun için iki misli ecir ve mükafat alacaksınız: biri, küfürden İslâm'a yönelmenizden, diğeri İslâm'a sadakat göstermeniz ve bu hususta kararlı olduğunuzdan dolayı." İlk tefsir, el-Kasas sûresinin 52. ilâ 54. âyetleriyle teyid edilmektedir. Ayrıca, bunun lehinde Hz. Ebu Musa el-Eş'ari'nin şu rivayeti de vardır: "Resûlullah buyurmuştur: Çifte ecir alacak üç kişiden biri, Ehl-i Kitaptan olup eski peygamberine iman etmesinin yanısıra Hz. Muhammed'e (s.a.v.) de iman etmiş olandır.'(Buhari ve Müslim). İkinci tefsir ise Sebe' sûresinin 37. âyetiyle doğrulanmaktadır. Bu âyette mü'min ve salihler için iki misli mükafat olduğundan söz edilmiştir. Delil açısından her iki tefsir hemen hemen aynı seviyededir. Ancak içeriğine dikkat edildiğinde ikinici tefsirin buraya daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. Hatta, bu sûrenin tümünde işlenen konu baştan sonuna kadar bu son tefsiri teyid etmektedir. Dikkat edilirse bu sûrenin başından beri muhatapların, Hazreti Peygamber'in risâletine iman ederek İslâm toplumuna giren kimseler olduğu ve bütün sûrede kendilerinin, sadece ağızlarıyla mümin olmayıp, samimiyet ve ihlâs ile iman sahibi olmaya çağırıldığı anlaşılacaktır.

56. Yani, Yüce Allah size dünyada ilim ve basiretin öyle bir nûrunu verecektir ki, ışığında hayatın çeşitli alanlarında Cahiliyyenin eğri yolları arasında İslâm'ın doğru yolunun ne olduğunu kolayca görebileceksiniz. O, size âhirette de 12. âyette belirtildiği gibi bir nur verecektir.

57. Yani, imanın gereklerini samimi olarak yerine getirirken bazı insanî zaaflarınızdan dolayı herhangi bir kusur ve hata olursa onu Allah affedecektir; ayrıca iman etmeden önce cahiliyye dönemindeki günahlarınızı da affedecektir.

EL-MÜCADELE

Adı: Bu sûrenin adı hem el-Mücadele, hem el-Mücadile'dir. Bu ad, sûrenin ilk âyetinde geçen "tücadiluka" kelimesinden alınmıştır. Sûrenin başında kocasının ziharıyla ilgili kavgasını Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) anlatmak suretiyle kendi ve çocuklarının hayatının kurtulması için kendisinden ısrarla bazı tavsiyeler almak isteyen kadından söz edildiği ve kadının bu ısrarı Yüce Allah tarafından "mücadile" (mücadele) olarak nitelendirildiği için bu sûrenin adı da bu olmuştur. Şimdi, sûrenin adını "mücadele" olarak kabul edersek, anlamı, "münakaşa, tartışma ve kavga" olur; "mücadile" olarak kabul edersek de anlamı, "tartışan ve kavga eden kadın" olur.

İniş Tarihi: Hiçbir rivâyetten bu mücadele (mücadile) olayının ne zaman meydana geldiği sabit değildir. Ancak bu sûrenin içeriğinde bir yerde öyle bir konuya rastlıyoruz ki, ondan bunun inişinin kesin olarak Ahzab Gazvesi (Şevvâl, H.S. 5)nden sonra olduğunu söylüyebiliriz. Ahzab sûresinde Allahü Tealâ evlat edinilen erkek çocuğun, öz çocuğun yerini alamaycağını belirterek sadece şunu söylemekle yetinmişti: "Allah, zihar ettiğiniz zevcelerinizi anneleriniz haline getirmiştir". Yani, bu âyette "zihar" yapılmasını günah veya suç haline getirmiştir". Yani, bu âyette "zihar" yapılmasının günah veya suç olduğu belirtilmediği gibi bu fiilin şer'i hükmü de verilmemiştir. Buna karşılık mevcut sûrede zihar kanunu bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Demek ki, bu mufassal (ayrıntılı) emirler, ilk mücemmel (kısa, öz) emirlerden sonra gelmiştir.

Konusu ve Bahisleri: Bu sûrede müslümanlara, o zaman karşı karşıya bulundukları çeşitli konular ve sorunlar hakkında gereken emir ve talimât verilmiştir.

Sûrenin başından 6. âyetine kadar ziharla ilgili şer'î emirler verilmiştir. Ayrıca, müslümanlar, İslâm'ın doğuşundan sonra bile Cahiliyye'nin örf ve âdetlerine bağlı kalmamaları, Allah'ın belirlediği sınırları aşmamaları, emirlerine uymaktan kaçınmamaları, kendilerine göre bir takım kaide ve kurallar benimsememeleri konusunda şiddetle uyarılmış, bu gibi hareketlerin imana tamamen aykırı olduğu, cezasının hem bu dünyada rezil-ü rüsvâ olmak ve âhirette de sorguya çekilmek olduğu ifade edilmiştir.

7. ilâ 10. âyetlerde münafıkların, aralarında fısıldaşarak her türlü fitne ve fesat çıkarmaya çalışmaları, kalplerinde taşıdıkları kin, nefret ve buğzdan dolayı Hazreti Muhammed'e (s.a.v.) tıpkı Yahudiler gibi, duadan çok beddua anlamına gelen şekilde selâmlamalarına işaret edilmiştir. Müslümanlara denilmiştir ki, münafıkların bu fısıldaşmaları, komploları, fitne ve fesatları size herhangi bir zarar vermeyecektir; dolayısıyla, siz hiç yılmadan çalışmalarınıza devam edin. Aynı zamanda kendilerine şu ahlâk kuralı da anlatılmıştır: Gerçek iman sahiplerinin işi fısıldaşmak, ve zulüm, adaletsizlik, haksızlık ve Peygamber'e itaatsizlik için komplo kurmak değildir aksine, bazan yalnız olarak bir araya geldiklerinde iyilik ve takvâ gibi konuları konuşmaktır.

11. ilâ 13. âyetlerde müslümanlara bazı edeb ve görgü kuralları anlatılmış, cemiyetteki yaşantı ve sosyal davranışlara dikkat çekilmiş, insanlarda o zaman bulunan ve şimdi de varolan bazı toplumsal zaafların giderilmesi istenmiştir. Örneğin, bazı kimseler bir yerde bir araya gelmiş ve daha sonra bir grup insan oraya gelmişse, o insanlar sıkışıp kendilerine yer verme veya onlar için yerlerinden kalkma zahmetine katlanmazlar. Netice itibarıyla, yeni gelenler ve ayakta kalırlar, ya kapıda ve koridorda beklerler, yahut geri dönerler, ya da önde epeyce yer bulunduğunu görerek herkesi atlayarak oraya kadar varmaya çalışırlar. Resûlullah'ın meclislerinde ve toplantılarında da bu tür durumlarla sık sık karşılaşılırdı. Dolayısıyla, sûrenin ilgili bölümlerinde bu hususta bazı emirler verilmiş, toplantıda bulunanların bencillik ve terbiyesizlik etmemeleri ve yeni gelenlere açık kalplilikla yer vermeleri istenmiştir.

Aynı şekilde, bazı insanlarda sık sık rastlanan bir başka ayıp ta birini (özellikle önemli bir kişiyi) ziyaret ettikleri zaman oraya iyice yerleşmek ve uzun zaman oradan ayrılmamaktır. Bu tür insanlar, ziya-

ret ettikleri kişi veya kişilerin zamanlarının kıymetli olduğunu ve kendilerini fazla rahatsız etmemeleri gerektiğini bilmez veya bimezlikten gelirler. Üstelik, bu insanlara, "zamanınız doldu, artık gidebilirsiniz" dendiği vakit küplere binerler ve kendilerine büyük bir hakaret ve saygısızlık yapıldığını düşünürler. Onları bırakıp kendi işlerinizle ilgilenmeye başlarsanız, bunu gene ahlâka aykırı bir hareket sayarlar. Kinaye ile bazı önemli işleriniz olduğunu anlatmaya çalışırsanız yeni kızarlar, ya da sizi anlamazlıktan gelirler. Hazreti Peygamber (s.a.v.) de bu tür insanlarla karşı karşıya geliyordu. O'nun sohbetinden yararlanmak isteyenler, bazı çok önemli işleri olduğunu akıllarına getiremiyordu. İşte bu rahatsız edici durum ve insanların kötü alışkanlığından Hazreti Peygamber'i kurtarmak için şu emri verdi: "Toplantının bittiği söylendiği zaman ayağa kalkın ve gidin".

İnsanlarda görülen başka bir ayıp da, pek çok kişinin Hazreti Peygamber ile yalnız görüşme hevesiydi. Resûlullah (s.a.v.) arkadaşlarıyla otururken bazıları gereksizce kendisiyle yalnız görüşmek istiyor, bazıları da gelip kulağına bir şeyler fısıldamaya çalışıyordu. Bu tür davranışlar da hem Hazreti Peygamber (s.a.v.) hem onun yanında bulunan diğer kimseler için rahatsız edici oluyordu. Onun için Allahü Tealâ, Resûlullah (s.a.v.) ile yalnız görüşmek isteyenlerin önce sadaka vermeleri gerektiği gibi bir kısıtlama getirdi. Bu emrin amacı sadece bu kötü alışkanlıkta olanların uyarılmasıydı. Nitekim, bu kısıtlama kısa bir süre devam etti ve insanlar davranışlarını değiştirince ortadan kaldırıldı.

14. Âyetten başlayarak son âyete kadar, aralarında samimi müminlerin yanısıra, münafıklar ve kararsızların da bulunduğu tüm müslüman topluma, dinde bir insanın samimi ve sadık olmasının ölçüsünün ne olduğu anlatılmıştır. Örneğin, bir çeşit müslümanlar var ki, İslâm'ın düşmanlarıyla sıkı-fıkı olurlar ve kendi kısır çıkarları için iman ettiklerini söyledikleri dine ihanet etmekten çekinmezler; ayrıca, İslâm hakkında türlü kuşku ve şüpheler yayarak Allah'ın kullarının O'nun yoluna gelmelerini engellemeye çalışırlar. Ne var ki, bu insanlar müslüman toplumda yer aldıkları için iman ile ilgili sahte iddiaları kendilerine bir kalkan vazifesi yapar. Müslümanların bir başka grubu var ki, Allah'ın dini konusunda başka düşünceler taşımak ve çıkarları gözetmek şöyle dursun, kendi baba, anne, kardeş, evlâtları veya ailelerini bile düşünmezler. Bunlar Allah, Resûlü ve dinine düşman olanlara karşı kalble-

rinde zerre kadar bir sevgi veya ilgi duymazlar. Yüce Allah bu âyetlerde, ilk tür insanların, müslüman olduklarına dair ne kadar yemin ederlerse etsinler, aslında Şeytan'ın partisine mensup olduğunu ve ancak ikinci tür müslümanların, Allah'ın partisine mensup olma şerefine nail olduğunu açık açık ifade etmiştir. İşte bu ikinci gruptaki müslümanlar gerçek mümindirler, Allah onlardan razıdır ve onlar felahı bulacaktır.

EL-MÜCADELE SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 22 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللّٰهِ

وَاللّٰهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Kocası hakkında, seninle mücadele eden ve Allah'a şikayet etmekte olan kadının sözlerini Allah işitti.[1] Allah, sizin konuşmanızı zaten işitiyordur.[2] Muhakkak ki, Allah işiticidir, görücüdür.

Açıklamalar

1. Burada "işitmek"ten sadece dinlemek veya işitmek değil, aynı zamanda birinin feryadını dinlemek kastedilmiştir. Yani, Yüce Allah, kadının duasını kabul etti.

2. Mütercimler bu cümleyi genellikle şöyle çevirmişlerdir: "Allah, sizin konuşmanızı zâten işitiyordu". Bundan şu anlam çıkıyor: Kadının yalvarmaları, feryatları, ısrarları ve mücedelesi devam ederken Allahu Teâlâ onu dinliyordu ve kadın gittikten sonra Resûlullah'a (s.a.v.) vahy inmiş olabilir. Çünkü ancak bu şekilde Yüce Allah şöyle bir ifade kullanabilir: "Kocası hakkında, seninle mücadele eden ve Allah'a şikayet

etmekte olan kadının sözlerini Allah işitti. Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordu". Ne var ki, bu olayla ilgili olarak hadislerde yer alan rivayetlerde genellikle şu bilgiye yer verilmiştir: Kadının, kocası hakkında zihar meselesini ısrarla anlatırken ve ondan ayrılması halinde kendisi ve çocuklarının perişan olacağını telaşlı bir biçimde dile getirirken, Resûlullah'a vahynin gelişiyle ilgili özel durum yaşandı ve bu âyetler indi. İşte bu sebepten dolayı biz burada şimdiki zamanı tercih ederek cümleyi şöyle tercüme ettik: "Allah sizin konuşmanızı zâten işitiyordur".

Kendisinden sözedilen ve durumuyla ilgili olarak bu âyetlerin indiği hatun, Hazrec kabilesine mensup olan Havle bint-i Sa'lebe'dir; kocası Evs bin Samet Ensarî ise Evs kabilesinin reisi Hz. Ubade bin Sâmet'in kardeşiydi. Onu ziharıyla ilgili olayı biz ilerde ayrıntılı olarak anlatacağız. Burada anlatmak istediğimiz husus şudur: Bu kadın sahabenin yalvarışının Allah katında dinlenip derhal kabul edilmesine dair İlâhi emrin çıkmasıdır. Nitekim bu müstesnâ olaydan dolayı sözkonusu kadın sahabenin diğer sahabeler tarafından takdir ve hayranlıkla karşılanmasına tanık oluruz. İbn Ebi Hatim ve Beyhaki'nin bir rivayetine göre bir defasında Hazreti Ömer (r.a.) birkaç arkadaşıyla birlikte bir yere gidiyordu. Yolda bir kadınla karşılaştı; o kadın onun durmasını istedi. Hz. Ömer hemen durdu ve başını önüne eğerek o kadının söylediklerini uzun süre dinledi. Kadın konuşmasını bitirinceye kadar Hz. Ömer öylece kaldı. Arkadaşlarından biri Hz. Ömer'e: "Ya Emirü'l-Mü'minin, siz yaşlı bir kadın yüzünden Kureyş kabilesinin ileri gelen reislerini ayakta beklettiniz!" dedi. Hz. Ömer: "Biliyor musunuz? bu kadın kimdir? Bu Havle bint-i Sa'lebe'dir. Bu, şikayeti yedi kat gökte dinlenen kadındır. Vallahi, eğer bu hatun, benden bütün gece ayakta kalmamı isteseydi, kalırdım,ve sadece namazlarımı kılmak için ondan izin alırdım" dedi. İbn Abdül Berr, İsti'ab'de Katade'nin şu rivayetini nakletmiştir: Bahsi geçen hatun yolda Hz. Ömer ile karşılaşınca, Hz. Ömer ona selam verdi, o da selamın cevabını verdikten sonra kendisine şöyle dedi: "Vay vay, Ömer bir zamanlarda seni Ukaz çarşısında görmüştüm. O zamanlarda sana "Umeyr" derlerdi, sen elinde bir değnek ile kuzu ve keçileri otlatırdın. Çok geçmeden Ömer oldun ve bir süre sonra da lakâbin "Emirü'l- Mü'minin" oldu. Emrindeki halk hakkında Allah'tan kork. Unutma ki, Allah'tan korkanlar için en uzaktakiler, en yakında olanlar gibidir. Ölümden korkanlar ise neyi kaybet-

mekten korkuyorlarsa, muhakkak onu kaybedeceklerdir." Bu sözleri üzerine Hz. Ömer (a.s.) ile yolculuk etmekte olan Carud Abdi "Ey kadın, sen Mü'minlerin Emirine saygısızlık ettin" dedi. Ancak Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: "Hayır, ona mani olma. Biliyor musun, bu hatûn kimdir? Onun yalvarışı yedi gökte bile dinlenmiştir. Ömer onun söylediklerini hayda hayda dinleyecektir." İmam Buhari de tarihinde buna benzer bir olayı özetle anlatmıştır.

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ
مِنكُم مِّن نِّسَائِهِم مَّا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدْنَهُمْ
وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنكَرًا مِّنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٢﴾

2: İçinizden "zihar"[3] yapanlar bilsinler ki, o kadınlar, onların anaları değildir. Anaları onları doğuranlardır.[4] Bununla beraber onlar çirkin ve yalan bir söz söylüyorlar.[5] Muhakkak ki Allah, affedendir, Gafûrdur.[6]

Açıklamalar

3. Eskiden Arabistan'da karı-koca kavgası sırasında kızgın bir koca karısına: "Sen bana, annemin sırtı gibisin" şeklinde bir ifade kullanırdı. Bu da güya şu demek oluyordu: "Artık seninle cinsel ilişkide bulunmak benim için annemle yatmak gibidir". Zamanımızda da bazı cahil kimseler karılarıyla tartışırken öfke içinde kendisine anne, kız veya kız kardeş diyebilmektedir. Bu da demektir ki, sözkonusu kişi kendi karısını, annesi, kızı veya kızkerdeşi gibi kendisi için haram sayıyor ve bundan böyle onunla yatmayacaktır. İşte bu söze ve davranışa "zihar" denilir. "Zehr" arapçada kinaye olarak binmek fiili için kullanılır. Dolayısıla, sırtına binilen hayvana "zehr" (zihr) (binek) denilir. Araplar karılarına, anamı zehr yapmam bana nasıl haram ise seni zehr yapmam öyle haram olsun" dedikleri için ağızlarından bu sözleri çıkarmalarına "zihar" denilirdi. Cahiliyye döneminde Araplarda "zihar" boşanma, hatta ondan daha katı bir şekilde ayrılma demekti, çünkü onlara göre, bir koca, karısıyla evililik bağlarını koparmakla kalmıyor onu kendi annesi gibi haram ilan ediyordu. İşte bu nedenle, Araplarda bo-

şanmadan sonra (rücu') (geriye dönüş, tekrar evlenme) mümkün olmasına rağmen "zihar"dan sonra böyle bir şey mümkün değildi.

4. "Zihar"la ilgili olarak Allahü Tealâ'nın bu ilk hükmüdür. Bu demektir ki, cahilin teki, boşboğazlık ederek kendi karısını annesine benzetiyor ise, onun bu davranışıyla ne karısı, onun annesi olur ne de bir anaya mahsus "hürmet" (haramlık)i kazanır. Bir annenin anne olması bir emrivaki bir gerçektir; çünkü evlâdını doğurmuştur ve bu nedenle ebedi bir hürmete layıktır. Şimdi, kendisini doğurmayan biri ona anne derse, sadece onun demesiyle anne olabilir mi? Sözkonusu kadın, akıl, mantık, ahlâk, kanun ve diğer açılardan, çocuğunu doğurmakla "ana" mevkiine yükselen bir kadının makamına nasıl erişebilir? Allahü Tealâ işte bu buyruğuyla, Cahiliyye'de zihar yapan bir kocanın, karısıyla olan evlilik bağlarının kesildiği, ve annesi gibi haram hale geldiğini öngören kanunu ortadan kaldırmış oldu.

5. Yani, bir erkeğin, karısını annesine benzetmesi bir kere son derece çirkin, iğrenç ve utanç verici bir husustur, ki aklı başında namuslu bir kişi bunu ağızıyla söylemesi şöyle dursun, tasavvur bile edemez. Ayrıca, büyük bir yalandır da. Şöyle ki, bunu söyleyen bir erkek, karısının artık annesi olduğunu duyurmak istiyorsa, yanlış bir haber veriyor ve yalan söylüyordur. Yok, eğer bundan böyle karısının, annesi kadar hürmete layık olduğuna dair kararını veriyorsa, bu da yalandır, çünkü, Allahü Tealâ ona, bir kadını istediği sürece karısı olarak kabul ettikten sonra onu anne derecesine çıkarma yetkisi vermemiştir. Kanun çıkaran ve uygulayan o değil, Allah'tır ve Allahü Tealâ, kendisini doğuran kadına anne dercesi vermesinin yanısıra onun gibi, anne annesi, baba annesi, kayınvalide ve süt anne ile Hazreti Peygamber'in mübarek zevcelerini ona haram kılmıştır. Kimse, bu emrin kapsamını genişleterek bir başka kadını (üstelik daha önce karısı olan birini) annelik derecesine çıkaramaz. İşte bu buyurukla, şu yasal hüküm de ortaya çıktı: Zihar yapmak büyük bir günah ve haram bir fiildir ve bunu işleyen mutlaka ceza görecektir.

6. Yani bu, insanın ağır bir şekilde cezalandırılmasını gerektiren bir harekettir. Fakat, Allah'ın merhametine bakın ki, evvelâ ziharla ilgili Cahiliyye'de geçerli olan kanunu ortadan kaldırarak aile hayatınızı mahvolmaktan kurtardı ve daha sonra bu fiili işleyenler için mümkün olduğu kadar en hafif ceza belirledi. Onun en büyük lütfuysa, belirle-

diği cezanın bir darbe veya hapis şeklinde değil, sadece birkaç ibadet ve hayır işler şeklinde olmasıdır ki, bu da nefsinizin islahı ve toplumda hayırın yayılmasına yöneliktir. Bu hususta şu nokta da unutulmamalıdır ki, İslâm'da bazı suç ve günahlar için birer kefaret olarak belirlenen ibadetler, ne ibadetin ruhundan yoksun salt cezadırlar ne de, cezanın herhangi bir yönünü taşımayan salt ibadetlerdir; aksine bunlarda bu her iki yön de bulunmaktadır, ki insan bir yandan gereken eziyeti çeksin ve bir yandan bir hayır iş veya iyilik ve ibadet yapmak suretiyle kendi günahını da telafi etsin.

وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِن نِّسَآئِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا۟ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ
مِّن قَبْلِ أَن يَتَمَآسَّا ۚ ذَٰلِكُمْ تُوعَظُونَ بِهِۦ ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾

3: [7]Zevcelerinden zihar ile ayrılmak isteyip sonra söylediklerinden dönenlere,[8] onlarla temas etmezden evvel bir köle azad etmek lâzımdır. İşte, siz bununla öğütleniyorsunuz.[9] Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.[10]

Açıklamalar

7. Buradan itibaren "zihar" kanununun hükümleri dile getiriliyor. Bunları anlayabilmek için Hazreti Peygamber (s.a.v.) zamanında ziharla ilgili olaylara bir göz atmamız gerekiyor. Çünkü, İslâm'da ziharla ilgili mufassal (ayrıntılı) kanun, işte bu âyetlerin inmesinden sonra Resûlullah'ın karşılaştığı çeşitli durumlarda verdiği kararlar ve söylediği sözlere dayanmaktadır.

Hz. Abdullah bin Abbas'ın ifadesine göre İslâm'da ziharla ilgili ilk olay, zevcesi Havle'nin feryadı üzerine Allahü Tealâ'nın yukarıdaki âyetleri indirdiği Evs bin Samet Ensarî ile ilgilidir. Muhaddislerin çeşitli kaynaklara dayanarak anlattıkları bu olayın ayrıntılarında bazı ufak tefek değişiklikler olmasına rağmen hukuk açısından önem taşıyan zaruri unsurlar hemen hemen aynıdır. Rivayetlerin özeti şudur: Hz. Evs bin Samet yaşlılığında asabı bozuk, sinirli bir kişi haline gelmişti, hatta bazı rivayetlere göre bunamış ve aklı dengesini zaman zaman kaybeder hale gelmişti. Bunun için "kana behi lememun" ifadesi kullanılmıştır. Lemem kelimesi, Arapçada deliliğin tam karşılığı değildir ama genellikle, "öfkeden deliğe dönmek" ve "sinirden çılgına dönmek" gibi

anlamları taşımaktadır. Hz. Evs bin Sâmet İslamiyeti kabul etmeden önce birkaç kez öfkeden çıldıracak hale geldiğinde "zihar" yapmış, İslâmiyeti kabul ettikten sonra da karısıyla kavga ettikten sonra işte bu şekilde ayrılma tehdidinde bulunmuştu. Bunun üzerine zevcesi, Hz. Havle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) huzuruna çıkarak evliliğiyle ilgili olup bitenleri ayrıntılı olarak kendisine anlattı ve kendisine şöyle dedi: "Ya Resûlullah, benim ve çocuklarımın mahvolmaktan kurtulmanın bir yolu yok mudur?" Hazreti Peygamber'in kendisine verdiği cevap çeşitli kaynaklar tarafından değişik kelimelerle naklolunmuştur. Bazı rivayetlerde, "bu konuda bana şimdiye kadar herhangi bir talimat gelmemiştir"; bazılarında "bence, sen ona haram olmuşsun" ve bazılarında da "sen, ona haram olmuşsun" buyurduğu ifade edilmiştir. Bu cevabı duyduktan sonra kadıncağızın ağlayıp sızlamaya başladığı, kocasının "boşanma" kelimesini ağızına almadığına dikkat çekmeye ve kendisi, çocukları ve yaşlı kocasının hayatının mahvolmaktan kurtarılması için yalvarmaya başladığı belirtilmiştir. Resûlullah her defasında kendisine aynı cevapları verdi. Derken Resûlullah vahynin gelişinden önceki özel duruma ve havaya girdi ve yukarıdaki âyetler indi. Bunun üzerine kadına (ve bazı rivayetlere göre, kocasını çağırarak kendisine) dedi ki, "bir kölenin azad edilmesi gerekiyor". Bunu Hz. Evs'in yapamayacağının belirtilmesi üzerine Resûlullah kendisinin iki ay sürekli oruç tutması gerektiğini bildirdi. Kadıncağız dedi ki " öyle zayıftır ki, günde üç öğün yemek yemese gözleri bozulmaya başlıyor". Bunun üzerine Resûlullah, " halde, altmışfakire yemek yedirsin" dedi. Hz. Havle, kocasının mali durumunun buna müsait olmadığını ve kendisinin yardım etmesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine Resûlullah da kendisine altmış fakirin iki vakit yemek yiyebileceği kadar yiyecek verdi. Yiyecek miktarı konusunda bazı ihtilaflar vardır. Bazı rivayetlere göre ise Resûlullah'ın verdiği yiyeceğe kadının da aynı miktarda yiyecek katarak kocasının kefaretini ödemeye çalıştığı açıklanmıştır (İbn Cerir, Müsned Ahmed, Ebu Davud, İbn Ebi Hatim).

"Zihar"in ikinci vak'ası Hz. Seleme bin Seher Beyazî'yle ilgilidir. Kendisi şehvete mağlup oluyor ve aşırı derecede cinsel istek duyuyordu. Ramazan ayı geldiğinde, oruç halinde kendine hakim olamayarak eşiyle yatabileceği ihtimalını gözönünde tutarak Ramazan sonuna kadar zihar etti, yani karısından ayrıldı. Ancak sözünde duramadı ve bir gece eşiyle yatıverdi. Sonra Resûlullah'a gitti ve utana-

sıkıla olayı anlattı. Resûlullah onun bir köleyi azâd etmesini istedi. Hz. Seleme: "Vallahi bende karımdan başka azad edecek kimse yok" diye cevap verdi. Resûlullah iki ay sürekli oruç tutmasını istedi. O da dedi ki, "Ya Resûlullah, zâten oruç halinde kendime hakim olmadığımın cezasını çekiyorum, bunu nasıl yaparım?". Resûlullah altmış fakire yemek yedirmesini istedi. Hz. Seleme kendilerinin bir evvelki gece yemek yemeden yatacak kadar fakir olduklarını belirtti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) Beni Zureyk'ten elde edilen zekâttan kendisine, altmış fakire yemek yedirebilecek ve biraz da ailesine kalacak kadar yiyecek verilimesini emretti. (Müsned Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi).

Üçüncü olayda kimsenin adı verilmemiştir ki, o da şöyledir: Bir adam, karısıyla zihar yaptı ve kefaretini ödemeden onunla cinsel ilişkide bulundu. Bu adam daha sonra fetva almak isteyince Resûlullah kendisine şöyle dedi: "Kefaret ödeyinceye kadar karından uzak dur." (Ebu Davud, Tirmizi, Nesai, ve İbn Mâce).

Dördüncü olay şöyledir: Bir defasında Resûlullah bir adamın kendi karısına "kız kardeşim" dediğini duydu ve kızgınlık içinde, ona, "Bu senin kızkardeşin mi?" diye sordu, ancak bunun bir zihar olayı olmadığına karar verdi (Ebu Davud).

Hadiste geçen dört güvenilir olay bunlardır ve bunların ışığında ilerdeki âyetlerde anlatılan zihar kanunuyla Kur'an'ı Kerim'in emri daha iyi anlaşılabilir.

8. Asıl ifade, "Ye'uduna lema kalu"dur ki sözlük anlamı: "Söylediklerine dönenler". Ancak Arap dili ve deyimleri bakımından bu kelimelerin anlamı konusunda derin anlaşmazlık ortaya çıkmıştır.

Bunların bir anlamı şu olabilir: Zihar ile ilgili kelimeler ağızdan bir defa çıktıktan sonra bir daha tekrarlayanlar. Zahiriyye, Bukeyr bin-el Eşecc'a ve Yahya bin Ziyadü'l- Ferra bu anlamı kabul etmişlerdir ve Ata bin Ebi Rebah'a ait olduğu bir söz de bu paralelliktedir. Onlara göre bir defalık zihar affedilebilir niteliktedir. Ancak ziharı tekrarlayanların kefaret vermeleri şarttır. Ne var ki, bu tefsir iki nedenle tamamen yanlıştır: Birincisi, Yüce Allah, ziharın kötü ve aptalca bir şey olduğunu belirterek belli bir cezası olduğunu ifade etmiştir. Şimdi, bir kişinin böylesine kötü ve aptalca bir şeyi bir kez yapmasının muaf, ancak ikinci kez veya birkaç kez yapmasının cezaya layık olduğu düşü-

nülebilir mi? İkincisi, Resûlullah, zihar yapan birine "Bunu bir defa mı, yoksa iki defa mı yaptın?" diye bir soru hiçbir zaman yöneltmemiştir ki, bu da bu anlamın yanlış olduğunu göstermektedir.

İkinci anlamı şu olabilir: "Cahiliyye döneminde bu tür harekette bulunanlar bunu İslamiyeti kabul ettikten sonra da yaparlarsa cezaları şöyle olacakdır." Bu demektir ki, zihar yapmak bizzat cezaya layık bir fiildir ve karısından boşanmak konusunda zihar sözlerini ağızından çıkaran bir erkek, ister karısını bu olaydan sonra boşamış olsun, ister karısı ölsün, veya bundan böyle karısıyla normal bir karı-koca ilişkisi sürdürme niyeti olmasın, kefaret vermeye mecbur olacaktır. Fakihlerden Tavus, Mücahid, Şa'bi, Zuhri, Süfyan Sevri ve Katade bu görüştedirler. Onlara göre zihardan sonra kadın ölürse, kocası kefaret ödeyinceye kadar mirasına konamaz.

Üçüncü anlam şudur: "Zihar ettikten sonra bir erkek söylediklerinden pişman olur ve dönmek veya zararı telafi etmek isterse". Yani söylediklerinden dönen kişilerin şöyle kefaret vermeleri gerekmektedir v.s...

Dördüncü anlam şöyle olabilir: "Zihar ederek kendisine haram kıldığı şeyi daha sonra söylediklerinden dönerek kendine helâl etmek isteyen erkek. Başka bir deyişle karısını önce kendine haram sonra helâl kılan kişi. İslâm hukukçularının çoğu işte bu son iki anlamı benimsemişlerdir.

9. Başka bir deyişle bu emir, müslüman toplumun fertlerinin Cahiliyyenin bu kötü alışkanlıklarını bırakmaları ve sizden herhangi bir kişinin böylesine ahlaksızca bir harekette bulunmaması için size verilmiştir. Eşlerinizle kavga edeceksiniz ölçülü olun ve ipin ucunu kaçırmayın ve boşanacaksanız efendice ve medenice boşanın. Bir erkeğin, karısından boşanırken onu illa anne ve kız kardeşi ilan etmesi mi gerek?

10. Yani, eğer bir erkek evinde, kimsenin haberi olmadan karısıyla zihar ettikten sonra kefaret vermeden onunla eskisi gibi karı-koca ilişkilerini sürdürürse, yine Allah'ın pençesinden kurtulmayacaktır, çünkü kimse bilmezse dahi O, olup biten herşeyi bilmektedir ve cezasından kimse kurtulamaz.

فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِن قَبْلِ أَن يَتَمَاسَّا ۖ فَمَن لَّمْ
يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامُ سِتِّينَ مِسْكِينًا ۚ ذَٰلِكَ لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ
اللَّهِ ۗ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۝

4: Fakat bunu bulamayan üzerine, kadınlarına temastan önce birbirini müteakib iki ay oruç tutmak; buna da güç yetiremeyen için de altmış fakiri doyurmak vardır.[11] Bu hüküm, Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz diyedir.[12] Bu hükümler, Allah'ın tayin etmiş olduğu hadlerdir (sınırlardır). Kâfirler için çok acıklı bir azap vardır.[13]

Açıklamalar

11. İşte "zihar" ile ilgili Allah'ın emri budur. İslâm hukukçularının bu âyetin sözleri, Resûlullah'ın hadisleri ve kararları ve İslâm'ın genel kurallarına göre bu hususta düzenledikleri kanunun ayrıntılarını şöyle sıralayabiliriz:

1) Zihar Kanunu, bu fiilin nikâh bağını kopardığı ve kadının, erkeği için haram olduğuna ilişkin Cahiliyye geleneğini ortadan kaldırmaktadır. Aynı şekilde, bu kanun, ziharı anlamsız ve etkisiz sayan ve erkeklerin, kendi karılarıyla, anne veya diğer mahrem hatunlar ilan ettikten sonra da karı-koca ilişkilerini sürdürmelerine izin veren tüm kanun ve gelenekleri de reddeder. Zira İslâm açısından anne veya diğer mahrem kadınların hürmeti, onlarla karıları arasında insanın benzerlik kurup resmen dile getirmesi şöyle dursun, düşünmesine bile imkan bırakmayacak niteliktedir. Bu iki uç arasında İslâm Hukukunun takındığı tutum üç temel ilkeye dayanmaktadır: (1) Ziharla nikâh iptal olmaz; aksine sözkonusu kadın ilgili erkeğin karısı olmaya devam eder. (2) Ziharla kadın geçici olarak kocasına haram oluverir. (3) Bu hürmet veya haram oluşu erkek kefaret verinceye kadar devam eder ve sadece kefaret bu hürmeti ortadan kaldırmaz.

2) Zihar eden kişinin ziharının geçerli olması için onun aklı başında, erişkin, sağduyulu olması ve zihar sözlerini açık ve net bir şekilde ağzıyla söylemesi konusunda tam bir görüş birliği vardır. Bir çocuk ve-

ya delinin ziharı kabul olunmaz. Ayrıca, zihar sözlerini söylerken aklı ve şuuru yerinde olmayan, örneğin uyurken mırıldayan yahut baygın bir vaziyette bulunan bir kişinin ziharı da geçerli değildir. Bundan sonra aşağıdaki konularda fakihler arasında görüş ayrılığı vardır:

A) Başta dört imam olmak üzere fakih ve İslâm hukukçularının büyük bir çoğunluğunun sarhoşluk halinde olanların ziharıyla ilgili hükmü şöyledir: Eğer bir kişi bilerek ve bilinçli olarak sarhoş edici bir şey kullanarak zihar etmişse, ziharı "talâk" (boşanma) gibi kanunen geçerli sayılacaktır; çünkü sarhoş olmasından kendisi sorumludur. Ancak sözkonusu kişi bir hastalık nedeniyle ilaç içmiş veya tedavi görmüş, yahut da susamışken ölmemek için içki içmiş ve bunlardan dolayı sorhoş olmuşsa ne ziharı ne boşanma sözleri geçerli olacaktır. Hanefi, Şafiî ve Hanbeli mezhebine bağlı olanların görüşü budur ve sahabelerin genel tutumu da aynıdır. Buna karşı Hazreti Osman sarhoşluk halinde zihar ve boşanmanın geçerli olmayacağı görüşünü belirtmiştir. Hanefilerden İmam Tahavî ve Kerhî bu görüşü paylaşmaktadır ve İmam Şafiî'nin bir sözü de bu yöndedir. Malikî mezhebine göre kendinden tamamen geçmemiş bir kişinin sarhoş olmasına rağmen düzgün ve anlamlı sözler söylediği ve ne yaptığını bildiği zaman ziharı geçerli olacaktır.

B) İmam Ebu Hanife ve İmam Malik'e göre sadece müslüman olan kocanın ziharı geçerli olacaktır; zimmiler bu hükümden müstesnâdır; çünkü Kur'an'ı Kerim'de müslümanlara ait olan "içinizden kadınlara zihar yapanlar" ifadesi kullanılmıştır; ayrıca, önerilen üç çeşit kefaretten biri oruçtur ki, bu hüküm elbette ki zimmiler için olamaz. İmam Şafiî ile İmam Ahmed'e göre ve hükümler hem müslümanlara hem zimmileredir, ama zimmilerin oruç tutması gerekmeyecektir. Onlar ya birer köle serbest bırakacaktır ya da altmışar tane fakire yemek verecektir.

C) Şimdi, bir kadın da bir erkek gibi zihar edebilir mi? Örneğin, o kocasına, "sen babam gibisin, ya da ben senin annen gibiyim" derse, bu zihar sayılacak mıdır? Dört imam bunun zihar olmadığına ve kadına ziharla ilgili hükümlerin uygulanmayacağına hüküm vermişlerdir. Zira, Kur'an'ı Kerim'de sadece kocaların, karılarıyla zihar yaptıkları için bu hükümlerin verildiği açıkça ifade edildiği gibi, zihar yapma hakkı, ancak boşama hakkına sahip olan birine verilebilir. Şeriat'a göre bir kadın kocasını boşama hakkına sahip olamadığı gibi, kocasını

da kendisine haram kılamaz. Bu görüşü Süfyan Sevri, İshak bin Rahuye, Ebu Sevr ve Leys bin Sa'd ileri sürmüşler ve bir kadının bu tür söz ve davranışlarının anlamsız ve geçersiz olduğunu belirtmişlerdir. İmam Ebu Yusuf, bunun zihar olmadığını, ama böyle hareket eden kadının yemin etmenin kefaretini vermesi gerektiğini, zira kendisinin, kocasıyla herhangi bir ilişkiye girmeme andı içtiğinin ortada olduğunu ifade etmiştir. İbn Kudame, İmam Ahmed bin Hanbel'in de aynı görüşte olduğunu belirtmiştir. İmam Evza'i, bir kadının, evlenmeden önce müstakbil kocası hakkında, "ben bu adam ile evlenirsem, kendisi babam yerinde olacaktır" demesinin zihar anlamına geleceğini, evlendikten sonra benzeri sözler söylemesinin sadece yemin niteliğinde olacağını ve kefaret vermesi gerektiğini kaydetmiştir. Buna karşılık Hasan Basrî, Zührî, İbrahim Neh'i, ve Hasan bin Ziyad Lûlû'i bunu zihar olduğu ve bunu söyleyen kadının zihar kefareti vermesi gerektiğini, ancak kadının kefareti vermeden kocasının, yanına yaklaşmasını önleme hakkına sahip olmadığını bildirmiştir. İbrahim Neh'i bunu doğrulayacak şu olayı nakletmiştir: Hz. Zübeyir'in oğlu Mus'ab, Hz. Talha'nın kızı Ayşe ile evlenmek istedi. Hz. Ayşe bu isteği reddederken, Hz. Mus'ab için şöyle dedi: "O, benim için babamın sırtı gibidir". Bir süre sonra da onunla evlenmeye razı oldu. Bu hususta Medine ulemasından fetva alınmak istendiği zaman, aralarında birçok sahabenin de bulunduğu fakihler Ayşe'nin zihar kefareti vermesi gerektiğine karar verdi. İbrahim Neh'i bu olayı anlattıktan sonra şu görüşü belirtmiştir: "Eğer Ayşe bu sözleri evlendikten sonra söyleseydi kefaret vermesi gerekmezdi, ama bunları, nikâhlanıp nikâhlanmama yetkisine sahip olduğu zaman, yani evlenmeden önce söylediği için onu kefaret vermesi vâcip oldu.

3) Akıllı ve erginliğe erişmiş olan bir kişi zihar ile ilgili sözleri aklı başında ve bilinçli olarak söylerse, bunları kızgınlık içinde, şaka yollu, fazla samimiyet, sevgi ve şefkatla söylediği veya zihar niyetiyle söylemediğini ileri sürerse, bu özrü kabul olunmayacaktır. Ancak bu konuda kesin ve net zihar sayılmayan ve başka anlamlara gelebilecek sözlerle ilgili hüküm ilgili sözlerin niteliğine bağlıdır. Biz ilerde zihar'ın kesin ve kesin olmayan sözlerinin ne olduğunu ifade edeceğiz.

4) Ziharın ancak bir erkeğin nikahında olan bir kadına yapılmasında tam bir görüş birliği vardır. Ancak, bir erkeğin kendisiyle nikâhlı olmayan bir kadına da zihar yapıp yapmayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu hususta çeşitli mezheplerin görüşü şudur:

Hanefi mezhebindekiler diyor ki, eğer bir erkek yabancı bir kadın için dese ki: "eğer ben seninle evlenirsem, sen annemin sırtı gibi olacaksın", o ne zaman onunla nikâh kılarsa, ona kefaret vermeden dokunamayacaktır. Hazreti Ömer'in (r.a.) fetvası da budur. Onun devrinde bir kişi bir kadına böyle söyledi ve daha sonra onula nikahlandı. Hz. Ömer onun kefaret vermesi gerektiğine hüküm verdi.

Malikî ile Hanbelî mezhebine mensup kimseler de bu görüşte olup buna şu ilaveyi yapmışlardır: Eğer belli bir kadından söz edilmemiş ve bir genelleme yapılmışsa, örneğin sözkonusu kişi, "bütün kadınlar benim için annemin sırtı gibidirler" demişse hangi kadınla evlenirse, ona dokunmadan kefaretini ödemelidir. Aynı görüşü Said bin el-Müseyyeb, Urve bin Zübeyr, Ata bin Ebî Ribah. Hasan Basrî ve İshak bin Rahviye de ileri sürmüşlerdir.

Şafiî mezhebine bağlı kimseler nikâhtan önce ziharın anlamsız olduğunu belirtmişlerdir. İbn Abbas ile Katade de aynı görüşü ileri sürmüşlerdir.

5) Zihar için bir zaman sınırı var mıdır? Hanefi ve Şafiî mezheplerine mensup olanlar, bir erkeğin belli bir süre için zihar yaptığını açıkca açıklaması halinde süre bitimine kadar karısına dokunmasıyla kefaret vermesi gerekiğini, sürenin bitiminden sonra ise ziharın geçersiz ve anlamsız olacağını ifade etmişlerdir. Bunun delili, Seleme bin Sahr Beyazî'nin olayıdır ki bu olayda kendisi karısına Ramazan süresince zihar yapmıştır ve Resûlullah (s.a.v.) olayı öğrendikten sonra bu hususta sürenin konmasının anlamsız olduğunu belirtmemişti. Bunun aksine İmam Malik ve İbn Ebi Leyla diyorlar ki, zihar ne zaman yapılırsa daimi olacaktır ve zamanın tayini geçersiz olacaktır; çünkü haram kılınan şey belli bir zamanın tayini geçersiz olacaktır, çünkü haram kılınan şey belli bir zamanın geçmesiyle kendiliğinden helâl olamayacaktır.

6) Eğer zihar şartlıysa, şarta aykırı davranıldığı zaman kefaret gerekecektir. Örneğin, eğer bir erkek karısına, "eve gelirsem, sen benim için annemin sırtı gibi olacaksın" derse, eve geldiğinde karısına el sürmeden önce kefaret vermesi gerekecektir.

7) Hanefi ve Şafiî mezhebine bağlı olanlar, bir zevceye birkaç defa zihar sözlerinin söylenmesi halinde, ister bir tek oturuşta, ister bir-

çok oturuş ve yerlerde söylenmiş olsun, her defa için kefaretin gerekli olduğunu bildirmişlerdir. Bu mükerrer sözler, söyleyen kişinin, ilk söylediklerini teyid etmek veya uyarı amacıyla bile olsa, her defa için kefaret gerekli olacaktır. Bunun aksine, İmam Malik ve İmam Ahmed bin Hanbel zihar sözleri, ister tekrar etmek ister uyarıda bulunmak için olsun, kaç defa söylenmiş olursa olsun, kefaret vermenin sadece bir kez gerekeceğine hüküm vermişlerdir. Şa'bî, Tavus, Ata bin Ebi Rebah, Hasan Basrî ve Evzai (r.a.) de bu görüştedirler. Hz. Ali'nin fetvası ise şöyledir: "Zihar sözleri tek bir oturuşta tekrarlanmışsa, sadece bir kefaret gerekecektir, çeşitli oturuşta mevki ve münasebetle söylenmişse, oturuş ve mevki sayısına göre kefaret gerekecektir. Katade ve Amru bin Dinar'ın görüşü de budur.

8) İki veya ikiden fazla zevceye aynı zamanda ve aynı sözlerle zihar yapılır, meselâ, kocaları kendilerine hitap ederek, "sizler benim için annemin sırtı gibisiniz" derse Hanefi ve Şafiî mezhebindekiler her zevcenin helâl olması için ayrı ayrı kefaret vermesi gerektiğini kaydetmişlerdir. Hz. Ömer, Hz. Ali, Urve bin Zübeyr, Tavus, Ata, Hasan Basri, İbrahim Neh'î, Süfyan Sevri ve İbn Şehab Zühri de aynı görüştedirler. İmam Malik ve İmam Ahmed'e göre bu durumda bütün zevceler için tek bir kefâret yeterlidir. Rabi'ye Evzai, İshak bin Rahviye ve Ebu Sevr de aynı görüştedirler.

9) Bir ziharın kefaretini verdikten sonra bir kişi ikinci bir zihar yapıverirse, kearet vermeden karısının kendisi için helâl olamayacağı üzerine ittifak edilmiştir.

10) Dört imama göre eğer bir kişi kefaretini vermeden karısıyla normal karı-koca ilişkisini kurmuşsa, bu hareket günah olmasına rağmen istiğfar etmesi ve bunu tekrarlamaması gerekmesine rağmen, sadece bir kefaret verecektir. Resûlullah (s.a.v.) kendi zamanında bu gibi bir harekette bulunanların istiğfar etmeleri ve kefaret vermeden karılarına el sürmemelerini istemişti, ancak zihar kefaretinin dışında başka bir kefaret vermeleri gerektiğine dair herhangi bir şey söylememişti. Ancak Hz. Amr bin Âs, Kabise bin Zuayib, Said bin Cübeyir, Zühri ve Katade sözkonusu kişinin iki kefaret ödemesi gerektiğini bildirmişlerdir. Hasan Basrî ile İbrahim Neh'i ise onun üç kefaret vermesi gerektiğini kaydetmişlerdir. Belki de bu zâtlar, bu konuyla ilgili Resûlullah'ın

yukarıdaki hadisi o zamana kadar öğrenemedikleri için böyle demişlerdi.

11) Zevcenin kime benzetilmesinin ziharı gerektirdiği konusunda da fakihler arasında ihtilâf vardır:

Âmir Şa'bi zevcenin sadece anneye benzetilmesinin zihar olduğuna karar vermiştir. Zahiriyye ise kadının, ancak annenin sırtına benzetilmesinin zihar olduğunu, diğer herhangi bir benzetmenin zihar olmadığını belirtmiştir. Ne var ki, fakihlerin hiçbir grubu bu konuda ortak bir görüş ileri sürmemiştir. Zira, Kur'an-ı Kerim'de, zevcenin anneye benzetilmesinin bir günah oldugu ifade edilerek, sebebinin bunun çok çirkin, yanlış ve asılsız bir söz olduğu açıklanmıştır. Şurası bir gerçektir ki, zevcenin, anne gibi mahrem olan diğer kadınlara benzetilmesi, çirkinlik, yanlışlık ve abeslik açısından bundan farklı değildir, dolayısıyla, zevcenin bu gibi kadınlara benzetilmesine ilişkin şer'i hükmün aynı olmaması için herhangi bir neden yoktur.

Hanefi mezhebine bağlı olanlar bu hükmün, nesep (kan bağı), süt ve evlilik nedeniyle ebediyyen haram olan tüm muharremâtı (nikâhı haram olan kadınlar) kapsadığını belirtmişlerdir. Ancak bunun kapsamına geçici olarak haram olup sonra helâl olabilecek kadınlar, örneğin, zevcenin kızkardeşi (baldız), halası, teyzesi veya nikahlanmamış diğer kadınlar girmez. Bir erkeğin, ebediyyen haram olan kadınların organlarını kendisi tarafından görülmesi helâl olmayan organlara benzetmesi zihar sayılacaktır. Ancak zevcenin el, ayak, baş, saç, diş v.s. gibi organlarını kendisine ebediyyen haram olan kadınların sırtına ya da, zevcesini, onların baş, el, ayak v.s. lerine benzetmesi zihar olmayacaktır, zira anne ve kız kardeş v.s. nin bu organlarını görmesi haram değildir. Aynı şekilde, zevcesine, "senin elin, annemin eli gibidir" yahut, "senin ayakların annemin ayakları gibidir" demesi de zihar olmayacaktır.

Şafiî mezhebine mensup olanlar diyorlar ki, bu hükmün kapsamına daima haram olan ve olacak kadınlar, yani anne, kız kardeş ve kızlar girer; eskiden helâl olan, örneğin, süt anne, süt kardeş, kayınvalide ve gelin girmez veya ilerde helâl olabilecek kadın, örneğin, baldız girmez. Bu geçici haram kadınların dışında ebedî haram kadınların genellikle saygı, değer ve takdir yüzünden bahsedilmeyen organlarını kendi hanımına banzeten bir erkek zihar yapmış olur. Takdir ve

övgüyle zikredilen diğer organlara gelince, bunların ancak zihar niyetiyle benzetilmesi zihar sayılacaktır. Meselâ, bir erkeğin karısına, "sen benim için annemin gözü veya canı gibisin", yahut "sen, annemin eli, ayağı veya karnı gibisin" demesi. Yahut, bir erkeğin kendi annesinin karnı veya göğüsünü, karısının karnı veya sırtına, benzetmesi, yahut karısının baş, sırt veya elini, annesinin sırtı oarak kabul etmesi veya karısını annesi olarak kabul etmesi. Bunu zihar niyetiyle söylüyorsa zihardır ve saygı için söylüyorsa saygıdır.

Malikî mezhebine bağlı olanlar, bir erkeğin, kendisi için haram olan kadına karısını benzetmesinin zihar olduğunu, hatta karısına, "sen benim için falanca yabancı kadının sırtı gibisin" demesinin bile zihar anlamına geldiğine hüküm vermişlerdir. Ayrıca, karısını veya karısının herhangi bir organını, ister o organlara bakmak helâl olsun ister olmasın, annesine ve ebedî mahremlere veya onların organlarına benzetmeyi de zihar saymışlardır, çünkü annenin herhangi bir uzvuna, karısının uzuvları gibi bakmak helâl değildir.

Hanbeli mezhebine bağlı olanlar ise bu hükmün, kayınvalide ve süt anne gibi eskiden helâl olan ebediyyen haram kadınları da kapsadığına inanırlar. Sonradan herhangi bir zaman helâl olabilecek kadınlara (örneğin, baldız) gelince, bu hususta İmam Ahmed'in iki ayrı görüşü nakledilmiştir. Birine göre zevcenin bu kadınlara benzetilmesi zihardır, diğerine göre ise zihar değildir. Ayrıca, Hanbeli mezhebine bağlı olanlara göre zevcenin herhangi bir organını mahremlerin herhangi bir organına benzetmek zihar kapsamına girmektedir. Ancak saç, tırnak ve diş gibi ayrı ve kalıcı olmayan organlar girmemektedir.

12) Bir erkeğin, karısına,:"Sen benim için annemin sırtı gibisin" demesinin zihar olduğu konusunda tüm fakihler birleşmişlerdir; zira Araplarda ziharın şekli buydu ve Kur'an'ı Kerim'in emri buna göre inmişti. Ancak fakihler arasında, hangi kelimelerin zihar anlamına geleceği, hangi kelimelerin gelmeyeceği konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu hususta bu kelimeleri söyleyenin niyetine de bakmak gerekmektedir.

Hanefilere göre erkeğin, nikâhı kendisine ebedi olarak haram olan kadınlardan birinin, görülmesi haram olan bir organını, karısının bir organına açıkca benzetmesi zihardır. Sözgelimi "Sen bana anamın (ya da nikâhı haram olan kadınlardan birinin) karnı veya baldırı gibi-

sin" şeklinde söz sarfetmesi kesinlikle zihar. Bunun dışındaki söz ve ifadeler hakkında ihtilaf vardır. Örneğin, Hz. Hanife'ye göre bir erkeğin: "sen benim için anamın sırtı gibi haramsın" demesi açık bir zihardır. Oysa, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre burada niyet önemlidir; yani zihara niyetse zihardır boşanmaya niyetse boşanmadır. Hanefilerin genel inancına göre bir erkeğin, karısına: "Sen bana annem gibisin" demesi, zihar niyetiyle söylenmişse, zihar, talak niyetiyle söylenmişse, talak-ı bain'dir. Bir niyet sözkonusu değilse, bu sadece anlamsız bir sözdür. İmam Muhammed'e göre ise kesinlikle zihardır. Erkek, hanımını kızkardeşi, annesi veya kızı olarak çağırırsa, bu son derece terbiyesizce bir sözdür ki, Resûlullah (s.a.v.) bunun üzerine öfkesini belirtmişti, ama bunu zihar olarak adlandırmamıştı. Eğer erkek, karısına: "Sen bana annem gibi haramsın" demişse, zihar niyetiyle zihar, talak niyetiyle talaktır ve herhangi bir niyeti yoksa zihardır. Yok eğer, "sen benim için annem gibisin" dese, yine niyetine bakılacaktır. Eğer saygı niyetiyle söylemişse şeref ve iftihar vesilesidir; zihar niyetiyle zihardır ve talak niyetiyle talaktır. Herhangi bir niyeti yoksa ve sadece laf olsun diye söylemişse, İmam Ebu Hanife'ye göre anlamsızdır, İmam Ebu Yusuf'a göre bu zihar değilse de, yemin kefaretini gerektirmektedir ve İmam Muhammed'e göre ise zihardır.

Şafiî mezhebine göre ziharı gerektiren kesin sözler şunlardır: Bir erkeğin, karısına, "Sen bence, yahut benimle, yahut benim için, annemin sırtı gibisin", yahut, "sen, benim annemin sırtı gibisin" veya "Senin vücudun, yahut bedenin, yahut nefsin benim için annemin vücudu, bedeni veya nefsi gibidir." Bunun dışındaki diğer bütün sözler ve ifadeler için söyleyenin niyetine bakılacaktır.

Hanbeli mezhebine göre bir erkeğin, karısını yahut kalıcı organlarından herhangi birini kendisi için haram olan bir kadına veya kalıcı organlarından herhangi birine açıkca benzetmesi için sarf edeceği her kelime açık zihar anlamında olacaktır.

Maliki mezhebine bağlı olanların görüşü de hemen hemen budur. Ancak ayrıntılarla ilgili olarak farklı fetvalar vermişlerdir. Örneğin bir kişinin, karısına, "sen benim için annem gibisin" demesi, Malikilere göre, zihar niyetiyle zihardır; talak niyetiyle talaktır ve herhangi bir niyet yoksa zihardır. Hanbelilere göre ise bu ancak zihar niyeti şartıyla zihardır. Eğer bir erkek, karısına: "Sen benim annemsin" dese, Ma-

likîlere göre zihardır, ve Hanbelilere göre kavga sırasında ve öfke ile söylenmişse zihardır, ancak sevgi ve şefkat ile söylenmişse, çok kötü söz olmasına rağmen zihar değildir. Eğer bir kişi: "Seni boşadım, sen benim için annem gibisin" dese zihar değil talak veya boşanmadır. Ancak, "Sen benim annem gibisin, seni boşadım" dese, hem zira hem talak veya boşanmadır."Sen benim için annemin sırtı gibi haramsın" demek gerek Maliki, gerekse Hanbeliler nezdinde zihardır ve bu sözler söylerken talak niyeti olsa yahut hiçbir niyet olmasa da bu böyledir.

Zihar sözleriyle ilgili bu bahis sırasında şunu da açıkca belirtelim ki, fakihlerin bu hususta öne sürdükleri bütün görüş ve deliller Arapçanın kelime ve deyimleriyle ilgilidir. Gayet tabii ki, dünyanın diğer bölgelerinde Arapçanın dışında başka diller konuşan müslümanlar ne Arapçada zihar yapacaklardır ne de zihar sırasında Arapça kelime ve deyimlerin tam tercümesini kendi dillerinde söyleyebileceklerdir. Onun için, herhangi bir kelime veya cümlenin "zihar" kapsamına girip girmediğine ilişkin karar verirken, bunların, fakihlerin kaydettiği sözlerin hangisini doğru bir tercümesi olup olmadığını ölçmek yerine sadece konuşanın kendi karısını cinsel açıdan mı mahremlerden birine benzettiğini, yoksa kullandığı kelimelerin başka anlamlar mı taşıdığını tesbit etmek daha doğru bir yaklaşık olacaktır. Bu konuda en belirgin örnek, bütün fakihler ile müfessirlerin, Arabistan'da zihar için kullanıldığı ibare olarak birleştiği ve hakkında ve Kur'an'ı Kerim'in emrinin de geldiği "antı aleyye kazahre umey" (sen bana annemin sırtı gibisin)dir.

Dünyanın hiçbir dilinde, hele Urducada, yukarıdaki Arapça cümlenin tıpatıp tercümesi olabileceği bir cümlenin zihar için kullanılmadığından eminiz. Ancak diğer dillerde de, Arapların yukarıda kastettikleri anlamda yani, bir erkeğin, karısına: "Seninle cinsel ilişkide bulunmak, annemle cinsel ilişkide bulunmak gibidir", ya da bazı cahil kimselerin eskiden olduğu gibi: "Sana yaklaşırsam, anneme yaklaşmış olacağım" demesi mümkündür.

13) Kur'an'ı Kerim'de kefareti gerektiren davranış veya sözler, sadece zihar değil ayrıca, zihardan "avdet" veya dönüş ve vazgeçiştir. Yani, bir kişi sadece zihar etmiş, ama avdet etmemişse kefaret gerekmez. Bu bağlamda, kefareti gerektiren avdetin niteliği sorulabilir. Bu hususta değişik mezhep ve fakihlerin görüşü şöyledir:

Hanefilere göre "avdet", cinsel ilişkide bulunma niyet ve isteğidir.

Ama bu demek değildir sadece niyet ve istek, kefareti gerektirir, ya da, bir kişi cinsel ilişkide bulunma niyeti ve isteğinde olup bunun için herhangi bir eylemde bulunmaz ve isteğinden vazgeçerse de kefaret lâzım olur. Aksine, bunun doğru anlamı, bir kişinin, zihar yapıp karısıyla ilgili olarak kendine bazı yasak ve kısıtlamalar getirdikten sonra bu hürmeti kaldırması için önce kefaret vermesi gerektiği, zira bu hürmetin kefaretsiz kalkamayacağıdır.

İmam Malik'in bu hususla ilgili üç görüşü naklolunmuştur. Ancak Malikilerce en çok benimsenen ve tanınan görüşü, yukarıda belirttiğimiz Hanefilerinki gibidir. Onun dediğine göre bir erkeğin zihar yaparak kendisine haram ettiği şey, karısıyla cinsel ilişkiydi. Dolayısıyla, "avdet" de onun bu ilişkiye dönmesidir.

İbn Kudame tarafından naklolunan İmam Ahmed bin Hanbel'in bu konudaki görüşü de yukarıda iki imamın görüşüne hemen hemen yakındır. İmam Ahmed zihardan sonra cinsel ilişkinin helâl olması için kefaretin şart olduğunu ifade etmiştir. Zihar yapan kişi cinsel ilişkiyi kendine helâl etmek isterken güya "tahrim"den dönmek eğilimindedir. Onun için, ona bunu helal etmeden önce kefaret vermesi emredilmiştir, tıpkı yabancı bir kadını kendine helâl etmek isteyen kişiye, önce onunla nikâh kılması gerektiği söylendiği gibi.

İmam Şafiî'nin görüşü bu üç İmam'ınkinden farklıdır. O diyor ki: Bir kişinin, kendi karısına zihar yaptıktan sonra onu evinde karısı olarak bulundurmaya devam etmesi avdettir. Zira, karısına zihar yaptığı andan itibaren onu kendi karısı olarak bulundurmayı kendisine haram etmiştir. Onun için, zihar yapar yapmaz karısını boşamadığı ve boşanma ile ilgili sözleri ağızından söyleyecek süreye kadar alıkoyduğu takdirde avdet etmiş olur ve kefaret vermesi vâcip olur. Bu demektir ki bir kişi zihar yaptıktan hemen sonra vakit geçirmeden karısını boşamazsa kefaret vermesi gerekecektir. Bu kural, onun daha sonra karısından kesinlikle ayrılmak lehinde ve onunla herhangi bir karı-koca ilişkisi sürdürmek şeklindeki kararı halinde de geçerli olacaktır. Hatta, birkaç dakika düşünüp karısını boşasa bile, İmam Şafiî'nin görüşüne göre kefaret vermesi lâzım olacaktır.

14) Kur'an-ı Kerim'in emri şudur: Zihar yapan kişi, karı-kocaların birbirlerine "dokunma"larından önce kefaret vermelidir. Dört imam âyette "dokunma"dan insanların birbirine elle dokunmalarının kaste-

dildiğinde birleşmişlerdir. Bu bakımdan, kefaret öncesi sadece cinsel ilişki değil, erkeğin, karısına herhangi bir şekilde dokunması bile yasaktır. Şafiîler erkeğin kadına şehvetle dokunmasının haram olduğunu belirtiyor. Hanbeliler her türlü cinsel hazzı haram kılarken Malikîler cinsel haz amacıyla zevcenin vücuduna bakmanın bile caiz olmadığını belirtiyorlar. Onlara göre bu hükümden sadece yüz ve eller müstesnadır.

15) Zihardan sonra erkek karısını boşarsa, "talak-ı ric'î" yapıldığı takdirde, rücu'dan sonra da kefaret vermeden ona dokunamaz. Talak-ı bain vuku bulmuşsa, onunla ikinci kez nikah kıymasına rağmen ona dokunmadan önce kefaret vermek zorundadır. Hatta üç defa "boş ol" demiş ve kadın başka bir adamla nikâhlandıktan sonra dul kalmış veya ondan boşanmışsa ve ona zihar yapan kocası onunla tekrar evlenirse, kefaret vermezse kendisine helâl olmayacaktır. Zira, karısını, annesine veya diğer mahrem kadınlara benzetmek suretiyle kendisine bir kere haram etmiştir ve bu hürmet kefaret olmaksızın ortadan kalkamaz. Bu hususta dört imam da görüş birliği içindedir.

16) Bir kadının, kendisine zihar yapan kocasına, kefaret vermeden kendisine dokunmasına izin vermemesi gerekiyor. Ve karı-koca ilişkisi kadının hakkı olduğu için, zihar yüzünden bu haktan kocası tarafından mahrum edildiğine göre kefaret vermemesi halinde mahkemeye başvurmalıdır. Mahkeme kocasını kefaret verip kendisi ve karısı arasında ördüğü hürmet duvarını kaldırmak üzere kefaret vermeye mecbur eder. Kocası mahke kararına saygı göstermezse mahkeme, ona darp veya hapis cezası verebilir. Bu konuda da dört mezhep aynı görüştedir. Fakat, aralarında şöyle bir fark vardır: Hanefi mezhebinde kadın için bu tek bir çaredir. Yani, zihar yapılmasından sonra ne kadar zaman geçerse geçsin, mahkeme sorununu çözümlemezse, kaderi hayatı boyunca askıda kalacaktır. Zira, ziharla nikâh sona ermez, sadece kocanın, karısından yararlanma (cinsel açıdan) hakkı sona eriyor. Maliki mezhebine göre eğer koca, karısını sürüm sürüm süründürmek için zihar yapıp onu muallakta bırakırsa hakkında "iyla" hükmü verilir. Yani, kadını dört aydan fazla alıkoymaz. (İyla ile ilgili ayrıntılı bilgiler için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Bakara, dipnotlar: 245-247). Şafiîlere göre zihar durumunda iyla hükümlerinin ancak kocanın belli bir süre için zihar etmesi ve bu sürenin dört aydan fazla olması halin-

de uygulanmasına rağmen, inanışlarına göre kocanın, ancak kadını karısı olarak alıkoymaya devam ettiği takdirde kefaret vermesi gerektiği için onun bunu uzun süre muallakta veya askıda bırakması mümkün değildir.

17) Kur'an ve Sünnet'te yer alan kesin ifadelere göre ziharın ilk kefareti, bir köleyi serbest bırakmaktır. Eğer bir kişi bu kefareti vermekten âcizse, iki ay süre ile oruç tutarak kefaretini verebilir. Bunu da yapacak durumda değilse, altmış fakire yemek verebilir. Eğer bir kişi bu üç kefaretten birini vermekten âcizse, şeriatte kefaretin başka bir şekli belirtilmediği için, onun bu şartlardan birini yerine getirinceye kadar beklemesinden başka caresi yoktur. Fakat sünnetlerde görüldüğü gibi, böyle bir kişinin üçüncü kefareti vermesi için yardım edilebilir. Nitekim, Peygamber Efendimiz (s.a.v.) kendi hatalarından dolayı zor duruma düşen ve üç kefareti de yerine getircek durumda olmayanlara Beytül-mal'den yardım etmiştir.

18) Kur'an-ı Kerim'de kefaret olarak "rakabe"nin azâdedilmesi emri yer almıştır ki, bunun kapsamına gerek cariye gerekse erkek köle girmektedir ve bunların herhangi bir yaşı verilmemiştir. Eğer süt içen bir bebek bile köle ise, azâd edilmesi kefaret için yeterli olacaktır. Ancak fakihler arasında sadece mümin mi yoksa mümin ve kafir her iki kölenin de mi serbest bırakılabileceği konusunda ihtilaf vardır. Hanefi ve Zahiriye mezhebine mensup kimselerin görüşü şudur: Köle ister mümin ister kafir olsun, serbest bırakılmasıyla ziharın kefareti verilmiş olur, çünkü Kur'ân-ı Kerim'de "mutlak rakabe"den bahsedilmiştir ve onun illâ mümin olması gerektiği belirtilmemiştir. Bunun aksine, Şafiî, Maliki ve Hanbeli mezhebine bağlı olanlar azâd edilecek kölenin mümin olmasının şart olduğunu belirtirler. Bu hükmü çıkarmak için de Kur'ân-ı Kerim'de "rakabe" kelimesinin genellikle mümin köleler için kullanıldığına işaret etmişlerdir.

19) Kur'an'ı Kerim'e göre kölesi olmayan bir kişinin zihar kefareti için iki ay sürekli oruç tutma şartını yerine getirmesi gerekmektedir. Bu şartın yerine getirilmesinden sonra karı-koca ancak birbirlerine dokunabilirler. Bu ilâhi emrin uygulanışıyla ilgili olarak çeşitli mezheplerde şu yollara başvurulmaktadır:

a) Bütün mezhepler burada "ay"dan kamerî ayların kastedildiğinde ittifak etmişlerdir. Onun için ayın doğmasıyla oruçlara baş-

lanıyorsa iki ay tamamlanmalıdır. Ayın ortasında oruçlara başlanırsa, Hanefi ve Hanbeliler altmış gün sürekli oruç tutulması gerektiğini ifade ederler. Şafiîler ise ilk ve üçüncü ayda toplam otuz gün oruç tutulmasını ve araya giren kameri ayda, ister yirmidokuz ister otuz günlük olsun, oruç tutulmasını tavsiye ederler.

b) Hanefi ve Şafiîler diyor ki: Oruçlar, araya Ramazan, Şeker Bayramı veya Kurban Bayramı, yahut en-Nahr veya "taşrik" günleri girmeyecek şekilde başlatılmalıdır. Çünkü böylece iki aylık süreklilik aksayabilecek ve yeniden oruç tutmak gerekecektir. Hanbelilere göre arada Ramazan ayının oruçlarını tutmak veya haram günlerin oruçlarını tutmamakla oruçların sürekliliği bozulmaz.

c) İki aylık süre içinde bir kişi hangi sebepten olursa olsun orucunu bırakırsa gerek Hanefiler gerekse Şafiîlere göre, sürekliliği kesilmiş olacak ve yeniden oruç tutması gerekecektir. İmam Muhammed Bakir, İbrahim Neh'î, Said bin Cübeyir ve Sufyan Sevri'nin görüşü de aynıdır. İmam Malik ile İmam Ahmed'e göre hastalık veya yolculuk (seyahat) gibi özürlerden dolayı oruçlara ara verilebilir ve bu durumda sürekliliğe halel gelmez, ancak geçerli bir mazeret yoksa bu süreklilik sona erir. Onlara göre kefaret oruçları, Ramazan'da farzolunan oruçlardan daha vacip veya gerekli değildir. Ramazan oruçları geçerli mazeretlerden dolayı bırakıldığına göre bu oruçlar da bırakılabilir. Benzeri görüşleri Hz. Abdullah bin Abbas, Hasan Basrî, Atâ bin Ebi Rebâh, Said bin-el Müseyyib, Amru bin Dinar, Şa'bî, Tavus, Mücahid, İshak bin Rahviye, Ebu Ubeyd ve Ebu Sevr tarafından da ileri sürülmüştür.

d) Bu iki aylık süre içinde eğer sözkonusu kişi, zilar yaptığı karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, tüm mezheplere göre oruçların sırası bozulmuş olacak ve tüm oruçları yeniden tutması gerekecektir, zira şer'i emre göre sözkonusu karısına el sürmeden önce iki ay sürekli oruç tutması gerektiği bilinmelidir.

20) Kur'an ve Sünnet'e göre, üçüncü kefareti (yani altmış fakire yemek yedirmek), ancak ikincisini (yani iki ay sürekli oruç tutmak) yerine getirmekten âciz olan biri verebilir. Bu emrin uygulanması için fakihlerin düzenlediği ayrıntılı hükümler, kaide ve kurallar aşağıdadır:

a) Dört imama göre "oruç tutmaktan âciz" olma kaidesi, bir kişinin haylı yaşlı olması, hastalık nedeniyle güçsüz kalması, ya da, iki ay sü-

rekli olarak zihar yaptığı karısıyla cinsel ilişkiden kaçma gücünü kendinde görmemesi, yani bu süre içinde kendini zaptedemeyerek onunla cinsel ilişkide bulunması demektir. Bu üç mazeretin geçerliliği, Evs bin Samet Ensarî ile Seleme bin Sahr Beyazî'nin durumuyla ilgili kaydedilen hadislerden de sabittir. Ancak hastalıkla ilgili olarak fakihler arasında biraz anlaşmazlık vardır. Hanefiler, hastalık mazeretinin, ancak iyileşme umudunun hiç bulunmaması veya oruçların tutması halinde rahatsızlığının daha da artma tehlikesinin bulunması halinde geçerli olabileceğine işaret ediyorlar. Malikiler ise şu görüşteler: Eğer sözkonusu kişi ilerde oruç tutacak hale geldiğini umuyorsa beklesin eğer ummuyorsa, fakirlere yemek yedirsin. Hanbeli mezhebine bağlı olanlar diyorlar ki, oruçtan hastalığın artma tehlikesinin yeterli mazeret sayılır.

b) Yemek ancak, nafakaları sözkonusu kişiye ait olmayan fakirlere yedirilir.

c) Hanefilere göre yemek gerek müslüman gerekse zimmi fakirlere yedirilebilir; ancak harbi ve "müstamim" kâfirlere yedirilemez. Maliki, Şafiî ve Hanbeli mezhebine bağlı olanlara göre yemek sadece müslüman fakirlere verilebilir.

d) "Yemek yedirmek"ten iki vakit (öğle, akşam) yemeğin, fakirler doyuncaya kadar verilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Hanefi inanca göre fakirlere, öğle ve akşam doyabilecekleri kadar pişirilecek gıda maddeleri veya pişmiş aş vermek aynı önemi taşımaktadır; zira Kur'an'ı Kerim'de bunun için "it'âm" kelimesi kullanılmıştır ki, bu hem yiyecek vermek, hem yemek yedirmek anlamını taşır. Ancak Maliki, Şafiî ve Hanbeliler yemeğin pişirilip değil, gıda maddeleri veya tahılın pişirilmeden verilmesini gerekli sayıyor. Tahıl, hububat ve diğer gıda maddelerinin verilmesi kastolunmuştur. Ayrıca, bütün fakirlere aynı miktarda gıda maddeleri verilmelidir.

e) Hanefilere göre tek bir fakire altmış gün yemek vermek de başka bir seçenektir; ancak aynı fakire altmış günlük yiyeceği bir günde vermek doğru değildir. Buna karşılık diğer üç mezhebe mensup olanlar yiyeceğin tek bir fakire verilmesini doğru bulmuyor. Onlara göre her hâlükârde altmış fakir doyurulmalıdır. Dört mezhep te, bir öğün yemeğin altmış kişiye, bir öğün yemeğin de başka bir grup fakire verilmesini doğru bulmuyor.

f) Hiçbir mezhep, bir kişinin otuz gün oruç tutmasını ve otuz fakiri doyurmasını kabul etmiyor, yani iki ayrı kefaret bir araya getirilemez, veya bir kefarete başka bir kefaret karışamaz veya bölünemez. Oruç tutulacaksa, iki ay sürekli oruç tutulmalı, yiyecek ve yemek verilecekse altmış fakire verilmelidir.

g) Kur'an'ı Kerim'de yemek ve yiyecek kefaretiyle ilgili olarak bunun, eşlerin birbirine dokunmalarından önce verilmesi şartı açıkça belirtilmemiştir. Ne var ki konuşmanın seyri bu şartın, üçüncü kefaret için de geçerli olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki, dört imam yemek ve yiyecek kefareti sırasında erkeğin, karısına yaklaşmasını caiz kılmamışlardır. Ancak bu hususta şu farklar vardır: Hanbeli mezhebine mensup olanlar bu kuralı bozan bir erkeğin fakirleri yeniden yedirme şartını koşuyor. Hanefiler ise bu konuda daha esnek davranıyor ve ilgili kişinin hareketini görmezlikten geliyor. Çünkü bu üçüncü kefaret için "karısına el sürmeden önce" şartı getirilmediği için bu kadar taviz verilebileceğini savunuyorlar.

Yukarıdaki hükümler şu fıkıh kitaplarından alınmıştır: (1) Hanefi fıkhı: Hidaye, Fethü'l- Kadir, Bed'ayies-Sanayi', Ahkâmü'l- Kur'an el-Cessâs, (2) Şafiî fıkhı: el-Minhacü'l- Neve'i, Şerh-i Mugni'yül Muhtac ile birlikte, Tefsir-i Kebir, (3) Malikî fıkhı: Haşiyetü'd- Dusukî al'el Şerhü'l- Kebir, Hidayetü'l- Müctehid, Ahkamu'l- Kur'an İbn Arabi, (4) Hanbeli fıkhı: el-Mugni el-İbn Kudame, (5) Zahirî fıkhı: el-Muhalla el-İbn Hazm.

12. Burada "iman etmek"ten doğru ve samimi bir müminin yolunu benimsemek kastedilmiştir. Burada muhatabın, kâfir ve müşrikler değil, önceden iman etmiş müslümanlar olduğu kesindir. Onlara şeriatın bir hükmünü anlattıktan sonra: "Bu hüküm, Allah'a ve Resûlüne iman edesiniz diyedir" demenin kesin anlamı şudur: Yüce Allah'ın bu hükmünü öğrendikten sonra da Cahiliyye'nin eski ve modası geçmiş kanun ve kurallarına göre hareket eden bir kişi, imanına aykırı hareket ediyor. Allah ve Resûlünün, insan hayatıyla ilgili bir kanunu ortaya koymalarından sonra bir mümine, onu bırakıp dünyanın başka bir kanununa veya kendi nefsinin isterlerine göre hareket etmesi yakışmaz.

13. Burada "kâfirler"den Allah ve Resûlünü inkâr eden kimseler değil, Allah ve Resûlüne iman etmelerine rağmen kâfirlere yakışır davranışlarda bulunan kimseler kastedilmiştir. Başka bir deyişle, burada

şöyle denilmek isteniyor: Allah ve Resûlünün emri geldikten sonra kendi keyiflerine göre hareket etmeye devam etmek ya da Cahiliyye'nin gelenek ve göreneklerine körü körüne bağlı kalmak aslında kâfirlerin işidir. Doğru, gerçek ve samimi müminler ise hiçbir zaman böyle bir davranış içine girmezler. Aynı ifade, Âl-i İmran sûresinde de Haccın farzedildiği emri verildikten sonra da kullanılmıştır: "Küfredenler (yani bu emre itaat etmeyenler) kendilerine zarar verirler. Allah âlemlerin ibadetlerinden müstağnidir". Bu her iki yerde "küfür" demek değildir ki, eğer bir kişi zihar ettikten sonra kefaret vermeden karısıyla, yatar, ya da ziharla boşanmanın gerçekleştiğine inanır ya da, mali durumu elverişli olmasına rağmen hacca gitmezse, şeriat kurallarına göre bir kadı onun "mürted" (dinden dönen) olduğunu ilan etsin ve bütün müslümanlar onu İslâm dininden ihraç etsin. Bunun anlamı şudur: Yüce Allah'ın emirlerini, kendi söz veya hareketleriyle reddeden ve Rabblerinin, kendileri için ne gibi hadlar belirlediği, neleri farz kıldığı,neleri helâl ilan ettiği ve neleri haram ettiğine aldırış etmeyenler Allah katında mümin sayılmazlar.

إِنَّ الَّذِينَ يُحَادُّونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ كُبِتُوا كَمَا
كُبِتَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ
عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا
أَحْصَاهُ اللَّهُ وَنَسُوهُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

5-6: Allah'a ve Peygamberine muhalefet edenler[14] kendilerinden evvelkilerin dökülüp helâk oldukları gibi helâk olmuşlardır.[15] Halbuki biz apaçık âyetler de indirmiştik. Kâfirlere zelil edici bir azap vardır.[16] Allah, hepsini diriltiği günde, kendilerine işledikleri şeyleri haber verecektir. Ve Allah onların unuttuklarını saymıştır.[17] Allah, her şeye şâhiddir.

Açıklamalar

14. "Muhalefet etme"nin anlamı, Allahu Teâlâ'nın belirlediği hadları (sınırları) aşmak, onların yerine başka kaide ve kurallar icat etmektir. İbn Cerir Taberi bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: "Yani, Allah'ın hadları

ve farzları konusunda O'na karşı gelen ve O'nun koyduğu hadların yerine yeni hadlar getirenler." Beyzavi'nin yorumu şöyledir: "Yani, Allah ve Resûlüne düşmanlık beslerler; onlarla kavga ederler yahut onların koyduğu hadların yerine yeni hadlar koyarlar ya da, başkalarının belirlediği hadları kabul ederler." Allâme Âlusi, "Ruhu'l- Meani"de Beyzavi'nin tefsirine katılarak Şeyh-ül İslâm Saadullah Çelebi'nin şu sözlerini nakletmiştir: "Bu âyette şeriatın koyduğu sınırları aşarak çeşitli kurallar ve yöntemler hazırlayarak bunları halka "kanun" diyerek sunan krallar, hükümdarlar ve kötü yöneticiler sert bir şekilde uyarılmıştır. Bu noktada Allame Âlusi, şer'i kanunlar ile insanî (insanlar tarafından hazırlanan) kanunlar arasında mukayese ederek bunların İslâm açısından meşru olup olmamasını ele almış ve şöyle kaydetmiştir:

"Bu kanunları (yani insani kanunları) daha uygun ve Şeriat'tan üstün olduğunu, daha akıllıca hazırlandığını ve halka daha uygun olduğunu iddia eden, herhangi bir konuda "şeriatın emri aslında şöyledir" denince, Allah'ın lânetini taşıyan, kendi gözlerimizle gördüğümüz nice insanlar gibi, öfkeden çıldıran bir kişinin kâfir olduğunda zerre kadar şüphe yoktur."

15. Burada aslında "kibt" kelimesi kullanılmıştır ki, hakaret etmek, küçük düşürmek, lânetlemek, bir yerden sürmek, itip kakmak, kovmak ve rezil etmek anlamındadır. İlahi buyuruğun anlamı şudur: Allah ve Resûlüne isyan ve emirlerine karşı gelerek geçmişte çeşitli peygamberlerin ümmetleri ne gibi azap ve felâketlere uğramışlarsa, onlardan, şimdiki müslümanlar arasında aynı davranışta bulunan kimseler de kurtulamayacaklardır. Geçmişteki ümmetler ne zaman Allah'ın şeriatına karşı kendi keyiflerine göre kanunlar çıkardı veya başkalarının hazırladığı kanunları benimsediyse, o zaman Allah'ın fazlı ve inayetinden mahrum oldular ve giderek hayatları çarpık, ahlâk ve sosyal davranışları son derece sapıkça olmaya başladı, öyle ki, bu dünyada herkese rezil oldular ve yok oldular. Aynı yanlışlığı şimdi Ümmet-i Muhammediyye yaparsa, Allah katında makbul olmaya devam etmesi ve Allah'ın onu zillet çukuruna düşmekten kurtarmaya devam etmesi için bir sebep yoktur. Cenab-ı Allah'ın ne geçmişteki milletlerle bir düşmanlığı vardı ne de bu Resûl'ün (s.a.v.) ümmetine olağanüstü sevgi ve ilgi vardır.

16. Bağlama dikkat edilirse, burada böyle bir davranışın iki ce-

zası olduğu ifade edildiği anlaşılır: Birincisi, "kibt" yani, bu dünyada rezil-ü rüsvâ olmak, ikincisi, "azab-ı muhin" yani, ahirette mukadder olan zelil edici azap.

17. Yani onların her şeyi unutmalarıyla mesele bitmiyor. Onlar için Allah'ın emirlerine karşı gelmek, O'na itaatsızlık etmek belki de önemsenmeyecek şeyler olabilir ve bunları unutabilirler, hatta, bunların itiraz edilecek şeyler olmadığını sanarak bunlara aldırış etmeyebilirler. Ancak Allah açısından bunlar küçük veya önemsiz şeyler değildir. Onda herkesin yaptıklarının dosyası vardır. O, her şeyi kayda geçirmiştir. Hangi şahıs ne zaman, nerede ne gibi harekette bulundu, bu hareketinden sonra davranışı nasıldı ve bunun sonuçları nerelerde ve hangi şekillerde ortaya çıktı? Bütün bunlar kayda geçirilmiştir.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ مَا يَكُونُ
مِن نَّجْوَىٰ ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ إِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ
وَلَا أَدْنَىٰ مِن ذَٰلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا ۖ
ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾

7: Görmez[18] misin ki Allah, göklerde ve yerde olanları bilir? Üç kişi arasında bir fısıltı olmayadursun O, bunların dördüncüsüdür. Beş kişi oluyor mu, mutlaka altıncısı O'dur.[19] Bundan daha az veya daha çok ve nerede olurlarsa mutlaka Allah, onlarla beraberdir.[20] Sonra kıyamet günü onlara yaptıkları bütün şeyleri kendilerine bildirecektir. Muhakkak ki Allah, her şeyi hakkiyle bilendir.

Açıklamalar

18. Buradan başlayarak 10. âyete kadar münafıkların o sıralarda İslâm toplumunda izlemekte oldukları yol eleştirilmiştir. Münafıklar görünüşte müslümanların toplumunda yer alıyorlardı, ancak içten içe, diğer müminlerden ayrı bir grup oluşturmuşlardı. Samimi ve gerçek müslümanlar onları her zaman kafa kafaya verip fısıldaştıklarını görürdü. Münafıklar aralarında fısıldaşarak müslümanlar arasında fitneler yaratmak ve ayrılıklar meydana getirmek için türlü çeşit komplolar kuruyor ve yeni yeni söylentiler çıkarıyordu.

19. Burada şöyle bir soru yöneltilebelir: Burada iki veya üç yerine üç ve beşten sözetmenin hikmeti nedir? İki ve dört niye bırakıldı? Müfessirler bunun çeşitli cevabını vermişlerdir. Ancak bizce bu ifade şekli, aslında Kur'an-ı Kerim'in ebedî güzelliğini korumak amacıyla benimsenmiştir. Eğer böyle yapılmasaydı, cümle şöyle olurdu: "Ma yekunu min-necvâ-esneyniilla hua sallisuhum vela selâsetin illa hua râbıuhum". Böylece, ne "necvâ-esneyn" iyi bir deyim olurdu ne de "sâlis" ve "selâsetin"in birbiri ardından gelmesi kulağa hoş gelirdi. Aynı sakınca, "illa hua râbıuhum" denildikten sonra "ve la arba'atin" söylenmesinde de vardı. Onun için, üç ve beş kişinin aralarında fısıldaşmalarından sözedildikten sonra ilerdeki cümledeki boşluk, "vela ednâ min zâlike ve la eksere illa muha ma'ahum" ile doldurulmuştur. Yani fısıldaşanlar ister üçten az, ister beşten fazla olsun, Yüce Allah onlarla her zaman beraberdir.

20. Yüce Allah'ın her yerde bulunmasıyla ilgili bu ifadenin anlamı, O'nun hâşâ altıncı bir kişi olarak beş kişinin toplandığı bir yerde gizlenmiş olması değil, her şeyi bilen, dinleyen, işiten, gören ve her şeye kaadir olmasıdır. Burada aslında şu denilmek isteniyor: Fısıldaşan kişiler ne kadar gizlenirse gizlensin, onların fısıltılarını Cenab-ı Allah mutlaka duyar; onları bütün dünyayı atlatabilir ve herkesten gizlenebilirler, ama Allah'tan asla.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نُهُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا نُهُوا عَنْهُ
وَيَتَنَاجَوْنَ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَتِ الرَّسُولِ ۖ وَإِذَا جَاءُوكَ حَيَّوْكَ بِمَا لَمْ
يُحَيِّكَ بِهِ اللَّهُ ۙ وَيَقُولُونَ فِي أَنفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ ۚ
حَسْبُهُمْ جَهَنَّمُ يَصْلَوْنَهَا ۖ فَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿٨﴾

8: Görmez misin şunları? Gizli konuşmaktan men olundular da sonra dönüp, yasaklandıkları şeyi yapıyorlar.[21] Günah, düşmanlık ve peygambere isyan hususunda, gizli gizli müşavere ediyorlar. Ve sana geldikleri zaman, seni, Allah'ın selâmından başkasıyla selâmlıyorlar.[22] Kendi aralarında da: "Söylediklerimiz yüzünden Allah bizi azaplandırsa ya!" derler.[23] Onlara Cehennem kâfidir. Oraya girecekler. O, ne fena gidilecek yerdir.

Açıklamalar

21. Bundan anlaşılıyor ki, bu âyetin inişinden önce Resûlullah (s.a.v.) münafıkları olumsuz davranışlarından dolayı ikaz etmiş ve bu gibi hareketlerde bulunmamalarını istemişti. Bu ikaz ve uyarıyı hiçe saymalarından sonra Yüce Allah tarafından doğrudan doğruya böyle bir uyarı geldi.

22. Bu, Yahudiler ile münafıkların ortak davranışıydı. Çeşitli hadislerden anlaşıldığı gibi, bazı yahudiler Hazreti Peygamber'in huzuruna çıkıp kendisini "Essamu aleyke ya Ebü Kasım" olarak selamladılar. Yani, "esselamün alaykum"ü öylesine telaffuz ettiler ki dinleyenler, "selâm" dediklerini anlasın, ama aslında ölüm anlamına gelen "sâm" kelimesini kullanmışlardı. Resûlullah da "ve aleykum" diye cevap verince Hz. Ayşe zaptedemedi ve Yahudilere "siz ölün ve Allah'ın lâneti üzerinize olsun" dedi. Resûlullah, Hz. Ayşe'yi, "Allah, kötü sözleri sevmediğini" belirterek uyardı. Hz. Ayşe arz etti: "Ya Resûlullah, onların ne dediklerini işitmediniz mi?". Resûlullah ta, "sen de benim ne dediğimi duymadın mı? Ben onlara, "size de" dedim" diye cevap verdi. (Buhari, Müslim, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim). Hz. Abdullah bin Abbas diyor ki, gerek münafıklar gerekse Yahudiler bu şekilde selâm verirlerdi. (İbn Cerir).

23. Yani, onlar bunun, Hazreti Peygamber'i Allah'ın Resûlü olarak kabul etmemelerinin bir delili olduğunu sayıyorlardı. Onlara göre, Hz. Muhammed (s.a.v.) gerçekten Allah'ın peygamberi olsaydı, onu terbiyesizce ve küstahca selâmlar selâmlamaz, kendilerine Allah'ın azabı gelmeliydi. Bu azap derhal gelmediğine göre, üstelik sabah akşam terbiyesizliklerini tekrarladıklarına göre, o Allah'ın gerçek peygamberi değildi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ إِذَا تَنَٰجَيْتُمْ فَلَا تَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَمَعْصِيَتِ
ٱلرَّسُولِ وَتَنَٰجَوْا۟ بِٱلْبِرِّ وَٱلتَّقْوَىٰ ۖ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِىٓ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ ۝

9: Ey müminler, aranızda gizli müşavere edeceğiniz vakit, günah, zulüm ve peygambere isyan için fısıldaşmayın. İyilik ve takvâ hususunda müşavere edin. Huzurunda toplanacağız Allah'tan korkun.[24]

Açıklamalar

24. Bundan anlaşılıyor ki, "necva" (fısıldaşmak veya gizlice konuşmak) kendi başına yasak veya istenmeyen bir şey olmayıp, caiz olup olmaması bu tür konuşma yapan kimselerin ahlâk ve karekteri, bunun yapıldığı şartlar ve ortam ve konuşulan konuların niteliğine bağlıdır. Toplumda samimiyetleri, dürüstlükleri, ahlâk ve karakterlerinin temizliği iyice biliniyorsa, böyle kişilerin bir araya gelip fısıldaşmaları veya gizlice konuşmalarının kötü bir amaç taşıdığı, onların kötü niyetle hareket ettikleri veya bir komplo kurdukları gibi şüpheler uyanmaz. Bunun aksine, kötü niyetleri, kötü karekterleri ve ahlâksızlıkları dillere düşmüş kimselerin gizlice konuşmaları, herkeste mutlaka bir fitne koparmaya çalıştıkları şüphesini uyandırır. Aynı şekilde, eğer iki-üç kişi bir araya gelip herhangi bir konuda birbirleriyle müşavere eder ve gizlice konuşurlarsa, bu itiraz edilecek bir husus değildir. Ancak bir takım insanlar bir grup kurup, sürekli olarak diğer müslümanlardan ayrı toplanıyor ve aralarında fısıldaşıyorlarsa, mutlaka kötüye işarettir. Bu en azından müslümanlarda gruplaşmaya ve partizanlığa yol açar. Bunların hepsinden çok, "necva"nın caiz olup olmaması, "necva"da konuşulan konulara bağlıdır. Eğer iki veya ikiden fazla kişi herhangi bir kavgayı bitirmek, birine hakkını verdirmek veya hayırlı bir işe katılmak için fısıldaşıyorlarsa, bu kötü bir şey değil, aksine bir sevap işidir. Bunun tam aksine, fısıldaşma, bir fesat çıkarmak, birinin hakkını yemek veya bir günah işlemek için ise, güdülen amaç zaten kötüdür ve fısıldaşma (necva), kötülük üstüne kötülüktür.

Hazreti Peygamber'in bu hususta meclisin adabı ve terbiyesiyle ilgili koyduğu kural şudur: "Bir yerde üç kişi oturuyorsa, onlardan ikisi fısıldaşmasın, çünkü üçüncü kişi üzülür" (Buhari, Müslim, Müsned Ahmed, Tirmizi, Ebu Davud). Bir başka hadiste Resûlullah'ın sözleri şöyledir: "İki kişi, üçüncü kişiden izin almadan aralarında fısıldaşmasın, çünkü fısıldaşma o kişiyi üzebilir" (Müslim). Caiz olmayan fısıltının kapsamına, iki kişinin, üçüncü kişinin anlamadığı bir dilde onun yanında konuşmaları da girer. Bundan daha ayıp ve hoş olmayan şey, konuşanların sık sık üçüncü kişiye bakmaları veya işaret etmeleridir, ki

bu davranış, ister istemez, onların o kişinin aleyhine konuştukları izlemini verir.

إِنَّمَا النَّجْوَىٰ مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا
وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾

10: O fısıltılar sırf şeytandandır. Bu, iman edenleri kederlendirmek içindir. Halbuki Allah'ın izni olmadan müminlere hiçbir şeyle zarar veremez. Öyleyse, müminler ancak Allah'a tevekkül etsinler.[25]

Açıklamalar

25. Bu, sözler, bir müslümanın, birkaç kişinin fısıldaştıklarını görerek rencide olmaması için söylenmiştir. Yani, eğer bir Müslüman, birkaç kişinin araya gelerek gizlice bir şeyler konuştuklarını görünce hemen şüpheye kapılmasın ve sadece şüpheye dayanarak bir misillemede veya karşı atakta bulunmayı planlamasın, yahut gereğinden fazla üzülmesin ve paniğe kapılıp şuursuzca hareketlerde bulunmasın. Allah'ın izni olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini anlasın. Allah istemediği sürece kimsenin, kılına dokunulmadığını anlasın. Bu inanç ve güven onun yüreğinde öylesine yerleşecektir ki, her türlü endişe, korku ve kuşkuyu bırakacaktır ve şer kuvvetlerinin her türlü fitne ve fesatlarını bir yana bırakıp kendi işleriyle meşgul olacaktır. Allah'a tevekkül eden bir mümin, ne her endişe ve kuşku yüzünden rahatsız ve huzursuz olacak kadar yufka yürekli olur, ne de ahlâksız ve karaktersiz insanların haksızca hareketlerine kızıp kendisi de aynı şekilde basit ve adi hareketler yapacak kadar müsamahasız ve karaktersiz olur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا
يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَإِذَا قِيلَ انشُزُوا فَانشُزُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
مِنكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

11: Ey iman edenler, size meclislerde "yer açınız" denildiğinde hemen yer açın. Allah da sizi genişletsin.[26] "Kalkınız" denildiğinde de kalkınız[27] Allah, sizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilmiş olanları derecelerle yüksektir.[28] Allah, işlediğiniz şeylerden haberdardır.

Açıklamalar

26. Bunun açıklaması zâten sûrenin girişinde yer almıştır. Bazı müfessirler, bu emrin sadece Hazreti Peygamber'in meclislerine mahsus olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak İmam Malik bunun aslında müslümanların tüm meclis, toplantı ve törenleri için genel bir kural olduğunu açıklamıştır. Allah ve Resûlünün müslümanlara öğrettiği terbiye ve görgü kuralları arasında şu kural da yer alıyor: Bir meclis veya toplantıda birkaç kişi önceden oturuyor ve bunlara yeni kişiler katılıyorsa, oturanlar, yeni gelenlere yer vermek için biraz kenara çekilme veya sıkışma nezaketini göstermelidirler, yeni gelenler de oturanların arasına zorla ve kabaca çalışmamalı veya oturanları zorla kaldırıp yerlerine oturmaya çalışmamalıdırlar. Hadiste yer alan Hz. Abdullah bin Ömer ile Hz. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Hiçbir kimse birini kaldırıp yerine oturmasın, aksine siz başkalarına yer açın." (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim). Hazreti Abdullah bin Amr bin Âs'in rivâyetine göre ise Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Bir kişinin, izinsiz iki kişinin arasına girmesi helâl değildir" (Müsned Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi)

27. Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem'in ifadesine göre insanlar, Hz. Muhammed'n meclisinde uzun süre otururdu ve meclisin sonuna kadar orada kalmak isterlerdi. İnsanların bu alışkanlığı nediniyle Yüce Peygamber (s.a.v.) bazan rahatsız olur, yeterince dinlenemez ve işleri de aksardı. İşte bu yüzden Allahu Teâlâ'nın emri nâzil oldu ve kendilerine denildi ki, "ne zaman kalkmanız istenirse o zaman kalkın, hiç oyalanmayın". (İbn Cerir ve İbn Kesir).

28. Yani, sanmayın ki, Resûlullah'ın meclisinde başkalarına yer açmak için biraz geriye ve bir tarafa çekildiniz ise mertebeniz azaldı; ya da meclisin sona erdiği belirtilerek yerinizden kalkmanız istendiyse küçük düştünüz ve onurunuz kırıldı. İnsanların mevki ve makamının ölçüsü bilgi ve inançtır, imandır; Resûlullah'ın meclisinde uzun veya kısa süre oturmak değildir. Eğer bir kişi Resûlllah'ın yanında oturduysa, onun mertebesi yükseldi demek değildir. Aynı şekilde eğer bir kişi ge-

rektiğinden fazla Resûlullah'ın yanında kalıp onu rahatsız ettiyse cahillik etmiştir. Asıl önemli olan iman, ilim ve güzel ahlâktır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ
صَدَقَةً ذَٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢﴾

12: Ey müminler, Eğer Peygambere mahrem bir şey arzetmek isterseniz, konuşmanızdan önce sadaka verin.[29] Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Eğer sadakayı bulamazsanız (mazursunuz); Allah Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

29. Hz. Abdullah bin Abbus bu emrin iniş sebebini anlatırken şöyle demiştir: Müslümanlar, Resûlullah (s.a.v.) ile özel olarak görüşüp türlü çeşit şeyler sormaya ve onu rahatsız etmeye başlamıştı. Nihayet, Yüce Allah, Peygamberinden bu yükü kaldırmaya karar verdi. (İbn Cerir). Zeyd bin Eslem diyor ki: "Resûlullah kendisiyle yalnız görüşmek isteyen kimseyi kırmazdı,; kim olursa olsun, gelip: 'Ya Resûlullah sizinle yalnız görüşmek istiyorum' der, ve Resûlullah da kendisine bu izni verirdi. Öyle ki, insanlar, yalnız görüşülmesine hiç gerek olmayan konularda bile kendisini rahatsız etmeye başladı. Zaman da çok kritikti. Yani, tüm Arabistan'ın Medine'ye savaş ilan ettiği bir dönem. Bazan, bir ve birden fazla kişinin fısıltılarından sonra şeytan, belli bir grup veya kabilenin Medine'ye saldırmaya hazırlandığına dair haber getirildiğini insanların kulağına fısıldaşırdı ve bu yüzden Medine'de ardı arası kesilmeyen dedikodular yapılmaya başlardı. Diğer yandan, münafıklar bu olup bitenleri kendilerine yorarak şöyle demeye başlardı: "Hz. Peygamber dedikodulara fazlasıyla itibar ediyor, kim ne diyorsa ona inanıyor." İşte bu sebepten dolayı, Yüce Allah insanların Hz. Peygamber ile yalnız görüşmeyi kısatladı ve sadaka vermeyenlerin kendisiyle sohbet etmesini yasakladı." (Ahkâmu'l- Kur'an) Katade'nin ifadesine göre bazı kimseler sırf başkalarına gösteriş için Resûlullah ile yalnız görüşme dileğinde bulunurlardı.

Hz. Ali'nin ifadesine göre bu emir geldiğinde Resûlullah kendisine sordu: "Sadaka ne kadar olsun? Bir dinar mı?" Hz. Ali bu miktarın, insanların mali gücünü aştığını söyledi. O zaman Resûlullah yarım dinar

olabileceğini teklif etti. Hz. Ali bunun da fazla olduğunu söyledi. "O halde, ne kadar olsun?" diye sorunca da Hz. Ali dedi ki: "Bir arpa ağırlığında altın" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resûlullah: "Sen miktarı azaltacağına yükselttin" dedi. (İbn Cerir, Tirmizi, Müsned-i Ebi Ya'la). Başka bir rivayete göre Hz. Ali şöyle demiştir: "Bu, Kur'an'ı Kerim'in öyle bir âyetidir ki, buna benden başka kimse uymadı. Bu emrin gelmesinden hemen sonra sadakamı verdim ve bir konuda Resûlullah'ın görüşünü aldım" (İbn Cerir, Hakim, İbnü'l- Münzir, Abd bin Humeyd).

ءَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا۟ بَيْنَ يَدَىْ نَجْوَىٰكُمْ صَدَقَٰتٍ ۚ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا۟ وَتَابَ ٱللَّهُ
عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا۟ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتُوا۟ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَطِيعُوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۚ وَٱللَّهُ
خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ تَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ
عَلَيْهِم مَّا هُم مِّنكُمْ وَلَا مِنْهُمْ ۙ وَيَحْلِفُونَ عَلَى ٱلْكَذِبِ وَهُمْ
يَعْلَمُونَ ﴿١٤﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟ يَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

13-15: Mahrem konuşmanızdan önce sadaka vermekten korktunuz mu ki, onu yapmadınız. Bununla beraber Allah kusurunuzu bağışladı. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah, işlediğiniz şeylerden haberdardır.[30] Allah'ın kendilerine gazab ettiği kavmi dost edinenleri görmedin mi?[31] Onlar, ne sizden ne onlardandır.[32] Bile bile de yalan yere yemin ederler.[33] Allah, onlar için şiddetli bir azab hazırlamıştır. Onların yaptıkları işleri ne kötüdür.

Açıklamalar

30. Bu ikinci emir, yukarıdaki emirden kısa bir süre sonra indi ve sadakanın vacipliğini ortadan kaldırdı. Sadaka verilmesine ilişkin emrin ne kadar süre ile geçerli kaldığı konusunda görüş ayrılığı vardır. Katade bu emrin bir günden daha az bir süre ile geçerli olduğunu, daha sonra iptal olunduğunu ifade ediyor. Mükâtil bin Hayyan diyor ki, bu emir 10 gün geçerli kaldı. Bu da, bu emrin geçerli kalması ile ilgili verilen en uzun süredir.

31. Burada, münafıkların dost bildikleri Medine'nin Yahudilerine işaret edilmiştir.

32. Yani, onlar samimi olarak ne müminlerden ne de Yahudilerdendir. Onlar bu her iki toplumla sadece menfaatları için ilişki kurmuşlardır.

33. Yani, iman ettiklerine, Hz. Muhammed'i dini rehber olarak kabul ettiklerine ve İslâm'a ve müslümanlara bağlı kalacaklarına dair ettikleri yalan yeminleri.

اِتَّخَذُوٓا اَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ عَذَابٌ
مُّهِينٌ ۝ لَنْ تُغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَآ اَوْلَادُهُمْ مِّنَ اللّٰهِ
شَيْـًٔا ۚ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ ۚ هُمْ فِيهَا خٰلِدُونَ ۝ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللّٰهُ
جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ اَنَّهُمْ عَلٰى شَيْءٍ ۚ
اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُونَ ۝ اِسْتَحْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ
فَاَنْسٰىهُمْ ذِكْرَ اللّٰهِ ۚ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ ۚ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ
هُمُ الْخٰسِرُونَ ۝ اِنَّ الَّذِينَ يُحَآدُّونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهٗٓ اُولٰٓئِكَ فِي
الْاَذَلِّينَ ۝ كَتَبَ اللّٰهُ لَاَغْلِبَنَّ اَنَا وَرُسُلِي ۚ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ۝٢١

16-21: Onlar, yeminlerini kendilerine bir kalkan edindiler de, (insanları) Allah'ın dininden çevirdiler.[34] Onlara hakaretli bir azab vardır. Onları, ne malları ne de evlâtları hiçbir şekilde Allah'tan (azabından) kurtaramaz. Onlar Cehennem ehli olup orada ebedi kalıcıdırlar. Allah'ın hepsini dirilteceği günde size yemin ettikleri gibi, O'na da yemin edecekler.[35] Ve onlar hakikaten kendilerinin bir şey üzerinde olduklarını zannederler. Dikkat edin ki, onlar yalancıdırlar. Şeytan onları idaresine almış ve onlara Allah'ı hatırlamayı bile unutturmuştur. Onlar, Şeytanın fırkasıdırlar. Dikkat edin ki, şeytanın fırkası zarar edenlerin tâ kendileridir. Allah'a ve Resûlüne muhalefet edenler, muhakkak onlar, en alçaklarla beraberdirler. Allah: "And olsun, ben ve Resûllerim gâlib geleceğiz" diye hükmetmiştir.[36] Şüphe yok ki, Allah, Kâvi, Gâlib ve Kaadirdir.

Açıklamalar

34. Yani onlar bir yandan kendi imanları ve bağlılıklarıyla ilgili olarak yemin ederek müslümanlar tarafından yakalanmaktan kurtulmaya ve diğer yandan, İslâm müslümanlar ve İslâm peygamberi hakkında insanların kalblerinde şüphe ve vesvese yaratmaya çalışırlar. İnsanları İslâm ve müslümanlardan korkutmak ve bezdirmek konusunda şu düşünce ile hareket ederler: "Biz kime gidersek, bizim İslâm ve müslümanların içyüzünü iyi bildiklerimizi sanacaktır, dolayısıyla, bizim olumsuz propgandalarımıza dört elle sarılacak ve söylediklerimize inanacaklardır".

35. Yani, bu sahtekârlar sadece bu dünyada ve insanlar karşısında yalan yemin etmekle kalmayacaklardır, âhirette de Allah'ın huzurunda bile aynı harekette bulunacaklardır. Yalan ve hile bunların kanına öylesine işlenmiştir ki, öldükten sonra bile alışkanlıklarından vazgeçmeyeceklerdir.

36. Açıklama için bkz. "Tefhim-ü Kur'an", Cilt IV, Saffat sûresi, dipnot: 93).

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ
أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ
وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٢٢﴾

22: Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir kavmi; babaları, oğulları, kardeşleri veya soy-sopları olsalar bile, Allah Resûlüne muhalefet edenlerle dostluk eder bulmazsın.[37] Allah, onların kalblerine imanı yazmış ve onu, tarafından bir ruh ile desteklemiştir. Onları, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere sokacaktır. Onlar orada, ebedî kalıcıdırlar. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın taraftarlarıdırlar. Dikkat edin ki, Allah'ın taraftarı olanlar, zafer bulanlardır.

Açıklamalar

37. Bu âyette iki konuya değinilmiştir. Bunlardan biri sadece bir ilke veya kural olup, ikincisi de gerçek veya emrivâkidir. İlke şudur: Hak dinine iman ve din düşmanlarıyla sevgi ve dostluk iki ayrı şeylerdir ve bunların bir arada olması düşünülemez. Bir insanın aynı zamanda hem Allah ve Resûlünü, hem de din düşmanlarını sevmesi mümkün değildir. Bu, tıpkı bir insanın hem kendisini hem düşmanını sevmesinin olmaması gibidir. Bu nedenle, eğer bir insan kendisinin hem iman sahibi olduğun söylüyor, hem de İslâm düşmanlarıyla haşır neşir oluyorsa, imanla ilgili iddiasının doğru olmadığına karar verilmelidir. Aynı şekilde hem İslâm'a hem İslâm düşmanlarına bağlı olanlar nefis muhasebesini yapmalı ve kendilerinin ne olduğunu tesbit etmelidirler. Kendileri gerçekten mümin midirler, yoksa münafık mı? Ayrıca, mümin olarak mı kalmak istiyorlar, yoksa münafık olarak mı? Eğer kendileri iki yüzlü değil ve dürüst iseler, aynı zamanda iki sandala binmekten vazgeçmelidirler. İslâm ve iman onların dürüst olmalarını istiyor. Eğer gerçekten mümin olmak ve mümin olarak kalmak istiyorlarsa İslâm ile çatışan bütün sevgi ve ilişkilerine son vermelidirler.

Bu bir ilkedir. Ama, Cenab-ı Allah sadece bu ilkeyi belirtmekle yetinmemiştir ve bunun pratik örneğini de sunmuştur. Nitekim, gerçek anlamda mümin olanlar kendi söz ve hareketleriyle imanı her şeye tercih ettiklerini gösterirler. Müminler dinlerine ve imanlarına engel olan herkes ve her şey ile ilişkilerini koparark, Hak yolunda herhangi bir engeli tanımadıklarını, hiçbir sevgi ve akrabalıkla dostluğun önemi olmadığını ispatlarlar. Bunun en belirgin örneği, Bedir ve Uhud savaşları sırasında görüldü. Mekke'den hicret edip Medine'ye gelmiş olan eshâb-ı kiram sırf Allah ve O'nun dini uğruna kendi kabileleri ile ve en yakın akrabalarıyla savaşmak zorunda kaldılar. Hz. Ebu Ubeyde (r.a.) çarpışmalar sırasında öz babası olan Abdullah bin Cerreh'i öldürdü. Hz. Mus'ab bin Umeyr ise öz kardeşi Ubeyd bin Umeyr'i katletti. Hz. Ömer dayısı, Âs bin Hişam bin Mugire'yi öldürdü. Hz. Ebu Bekr öz oğlu Abdurrahman ile çarpışmaya hazırlandı. Hz. Ali, Hz. Hamza ve Hz. Ubeyde bin el-Haris (r.a.) çok yakın akrabaları olan Utbe, Şeybe ve Velid bin Utbe'yi kılıçtan geçirdiler. Hz. Ömer Bedir savaşında ele geçirilen esirlere yapılacak muamele hakkında Hz. Peygamber'e (s.a.v.) şöyle bir teklifte bulundu: "Bu esirlerin hepsi öldürülsün ve her-

kes kendi akrabasını öldürsün". Aynı Bedir savaşında bir ensâr, Hz. Mus'ab bin Umeyr'in kardeşi Ebu Aziz bin Umeyr'i iple bağlıyordu. Bu olayı gören Hz. Mus'ab (r.a.) ensâra şöyle seslendi: "Arkadaş, onu iyice bağla, onun annesi çok zengindir. Onun serbest bırakılması için annesinin sana iyi bir fidye vereceğinden eminim". Buna dayanamayan Ebu Aziz: "Sen, kardeşin için böyle mi diyorsun?" deyiverdi. Hz. Mus'ab bin Umeyr kendisine şu cevabı verdi: "Şu anda sen benim kardeşim değilsin, seni esir almakta olan şu ensâr benim kardeşimdir". Aynı savaşta bizzat Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.a.v.) amcası Hz. Abbas ve damadı Ebu'l- Âs (Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb'in kocası) de esir düşmüşlerdi. Fakat bunlara da Resûlullah'ın (s.a.v.) akrabalarıdır diye imtiyazlı herhangi bir muamele yapılmadı. Bütün esirlere yapılan muamele kendileri için de revâ görüldü. Böylece, bütün dünyaya müslümanların ne kadar âdil olduğu fiilen gösterilmiş oldu. Müslümanların, dinlerine ne kadar samimiyetle bağlı oldukları ve Allah ile Resûlü için nasıl her şeyi feda edecekleri anlatılmış oldu.

Deylemî, Hz. Muaz'a (r.a.) istinaden Resûlullah'ın (s.a.v.) şu duasını nakletmiştir: "Ya Rabbim, hiçbir fâcirin (bazı rivâyetlere göre fâsık) bana lütuf ve ihsanda bulunmasına fırsat verme, ki kalbimde onun için sevgi doğsun. Rabbim, senin nâzil ettiğin vahiyde Allah'a ve kıyamet gününe iman edenlerin, Allah ve Resûlünün, muhaliflerini sevmedikleri beyan olunmuştur."

EL-HAŞR

Adı: İkinci âyette gecen "Haşr" kelimesi bu sûrenin adı olmuştur. Yani, içinde "el-Haşr" kelimesi geçen sûre.

İniş Tarihi: Buhari ve Müslim'de Said bin Cübeyr'in şöyle naklettiği belirtilmiştir: "Ben Hz. Abdullah bin Abbas'a Haşr sûresiyle ilgili bir soru sordum. Kendisi bu sûrenin, tıpkı Enfal sûresinin Bedir savaşı hakkında indiği gibi, Benî Nezîr (Nedîr) ile yapılan savaş hakkında indiğini söyledi." Hz. Said bin Cübeyr'in ikinci bir rivâyetinde naklolunan Hz. İbn Abbas'ın sözleri şöyledir: "Yani, bunun Nezîr (Nedîr) sûresi olduğunu söyleyebiliriz". Aynı sözler Mücahid, Katade, Zühri, İbn Zeyd, Yezid bin Ruman ve Muhammed bin İshak v.s'den de naklolunmuştur. Hepsi, bu sûrede ihraç edilmelerinden sözedilen ehl-i kitabın Benî Nezîr olduğunda birleşiyor. Yezid bin Rûman, Mücahid ve Muhammed bin İshak'ın ifadesine göre bu sûre baştan sonuna kadar Nezir gazvesiyle ilgilidir.

Şimdi gelelim bu gazvenin nerede ve ne zaman olduğu sorusuna. İmam Zühri, Urve bin Zübeyr'e dayanarak bu gazvenin Bedir savaşından 6 ay sonra meydana geldiğini belirtmiştir. Ancak İbn Saad, İbn Hişam ve Balazûri bunun Rebiülevvel 4. Hicri'de meydana gelen bir olay olduğuna işaret etmişlerdir. Zaten doğru olan da budur. Çünkü bütün rivâyetler bu gazvenin, Bi'er-i Ma'une olayından sonra meydana geldiğinde birleşmişlerdir ve Bi'er-i Ma'une olayının da Uhud savaşından önce değil, sonra meydana geldiği tarihten sabittir.

Tarihi Arka Planı: Bu sûrenin içeriği ve konularını iyice anlayabilmek için Medine ve Hicaz'da yaşayan Yahudilerin tarihine bir göz atmak yerinde olacaktır, zira böyle bir bilgi olmadan Resûlullah'ın

(s.a.v.) çeşitli Yahudi kabilelerine karşı izlediği politika ve takındığı tutumun temel nedenleri anlaşılamaz.

Arabistan'daki Yahudilerin güvenilir bir tarihi yoktur. Arabistan'daki yahudiler de tarihe ışık tutacak herhangi bir yazı, kitap veya yazıt bırakmamışlardır. Ayrıca, Arabistan'ın dışındaki Yahudiler de Arap dindaşlarıyla fazla ilgilenmemiş ve tarihçileri ve yazarları kendilerinden hiç bahsetmemişlerdir. Bunun nedeni, herhalde, Arap yarımadasındaki Yahudilerin, dünyanın diğer bölgelerindeki dindaşlarından kopmuş olmalarıydı. Arabistan'ın dışındaki ırkdaş ve dindaşları, onları kendilerinden saymıyorlardı, çünkü onlar İbranice'yi ve İbranî kültür, örf ve âdetlerini terketmişlerdi. Hatta isimleri bile Araplar gibiydi. Hicaz'da arkeolog ve tarihçiler tarafından yapılan kazılar sonunda ortaya çıkarılan tarihi eserler ve kitabelerde, M.S. Birinci yüzyıldan önce Yahudilerin adı geçtiği görülmüyor. Daha sonraki devirlere ait kitabelerde de ancak birkaç Yahudi ismine rastlanıyor, o kadar. Bu nedenle, Arap Yahudilerinin tarihini incelerken ister-istemez Araplar arasında kulaktan kulağa anlatılan rivâyetler ve söylentilere itibar etmek zorundayız. Bu rivâyetlerin çoğu da bizzat Yahudiler tarafından ortaya atılmıştır.

Hicâz'deki yahudiler buraya ilk önce Hz. Musa'nın ömrünün sonuna doğru gelip yerleştiklerini ediyorlardı. Anlattıkları hikâye şöyle idi: Hz. Musa, Yesrib' (Medine)deki Amalikalıları söküp atmak üzere bir ordu göndermişti. Amalikalılardan hiçbirinin sağ bırakılmamasını emretmişti. İsrail oğullarının bu ordusu Yesrib'e geldikten sonra peygamberlerinin emrine uyarak Amalikalıların hemen hemen hepsini kılıçtan geçirdi. Fakat Amalikalıların kralının bir oğlu çok genç ve yakışıklıydı. İsrailoğulları onu sağ bıraktılar ve onu alarak Filistin'e götürdüler. O zamana kadar Hz. Musa ölmüştü ve halifeleri bir Amalikalı gençin sağ bırakılmasına çok kızdılar. İsrail ordusunun bu hususta peygamberin sözüne ve şeriatına karşı hareket ettiğini belirttiler ve bu sebepten dolayı o orduyu kendi toplumlarından ihraç ettiler. Bu orduya mensup olanlar mecburen Yesribe dönüp yerleştiler. (Bkz. Kitabü'l- Egâni, c. 19, s. 94). Demek ki, Yahudiler, atalarının M.Ö. 1200'den beri Arabistan'a gelip yerleştikleri iddiasında idiler. Fakat, bunun herhangi bir tarihi delili yoktur. Kuvvetli ihtimal şu ki, Yahudiler, kendilerinin eski

bir millet oldukları ve üstün bir soydan geldiklerini iddia etmek suretiyle Arap hemşehrilerine hava atmak istiyorlardı.

Yahudilerin kendi ifadelerine göre, İsrailoğullarının ikinci göçü, Babil hükümdarı Baht Nasr'ın M.Ö. 587'de Kudüs'ü tamamiyle yıkıp yakmasından sonra başladı. Arabistan'ın Yahudilerinin anlattıklarına göre, o sırada çeşitli yahudi kabileleri gelip Kura vadisine, Tayma'ya ve Yesrib'e yerleşmişlerdi. (Fütuhü'l- Buldan: el-Balazûri). Fakat bu iddianın da herhangi bir tarihi kanıtı yoktur. Yahudilerin bu masal ile de soyluluklarını ortaya koyma çabasında olduklarını söyleyebiliriz.

Tarihte sabit olan gerçek şu ki, M.S. 70'te Romalılar Filistin'de yahudilerin büyük bir katliamına girişip M.S. 132'de buralardan ihraç edince bazı yahudi kabileleri kaçıp Hicaz'a sığındılar. Zira burası Filistin'in güneyinde idi. Yahudiler oturmak için genellikle su ve mer'a ile ağaçların bol olduğu yerleri seçtiler. Daha sonra, hile, desise ve faizli ticari faaliyetlerinin sonunda bu yerlere hâkim oldular. Yahudiler işte bu sırada Ayle, Maknâ, Tebuk, Tayma, el-Kura, Fedek ve Hayber'de nüfuz sahibi oldular. Aynı dönemde, Beni Kureyza, Beni Nezir, Beni Bahdel ve Beni Kaynuka Yesrib'e yerleştiler.

Yesrib veya Medine'ye iskân eden kabileler arasında Beni Nezir ve Beni Kurezya önde gelirdi. Zira bunların çoğu kâhin ve rahip sınıfından geliyordu. Bunlar Yahudiler arasında soylu, şeref ve itibar sahibi sayılırlardı. Dinî konularda fazilet ve üstünlükleri tartışma götürmezdi. Bunlar Medine'ye yerliştikleri sırada bu şehirde bazı diğer Arap kabileleri de vardı. Ancak bunlar baskın çıktılar ve en iyi yerlerini ele geçirdiler. Bundan itibaren yaklaşık üç yüzyıl sonra, M.S. 450-451'de Seb'e sûresinde sözü edilen Yemen'deki büyük sel felâketi meydana geldi. Bu sel felâketi yüzünden Sebe' (Saba) kavminin bazı kabileleri Yemen'den çıkıp Arabistan'ın çeşitli bölgelerine dağıldılar. Bunlardan Gassanlılar Şam'a, Lahmi'ler Irak'a, Benû Hüza'a Cidde ile Mekke arasında bir bölgeye ve Evs ile Hazrec' Yesrib'e yerleştiler. Yesrib'e Yahudiler hâkim olduğu için ilk önce Evs ile Hazrec'in kımıldamasına bile izin vermediler ve bu iki kabile çaresizlik içinde kuru ve verimli olmayan topraklara yerleştiler. Buralarda karınlarını bile zor doyurabiliyorlardı. Nihayet bu kabile reislerinden biri Gassanlı kardeşlerinden yardım almak üzere Şam'a gitti ve oradan bir orduyla gelip yahudilerin gücünü kırdı. Böylece Evs ile Hazrec bütün Yesrib'e rakipsiz ha-

kim oldular. Yahudilerin iki büyük kabilesi olan Beni Nezir, ile Beni Kureyza şehrin dışına gidip yerleşmek zorunda kaldılar. Üçüncü kabile Beni Kaynuka ise diğer iki kabile ile devamlı kavga içinde olduğundan dolayı Yesrib'de kalmaya devam etti. Fakat burada kalabilmesi için Hazrec'in himayesini kabul etmek zorunda kaldı. Buna karşı, Beni Nezir ile Beni Kureyza de gidip Evs'e sığındılar. Amaçları, düşmanlarının himayesinde de olsa, huzur ve emniyette yaşayabilmeleriydi. Karşıdaki haritada Yahudilerin yerleşim bölgeleri gösterilmiştir:

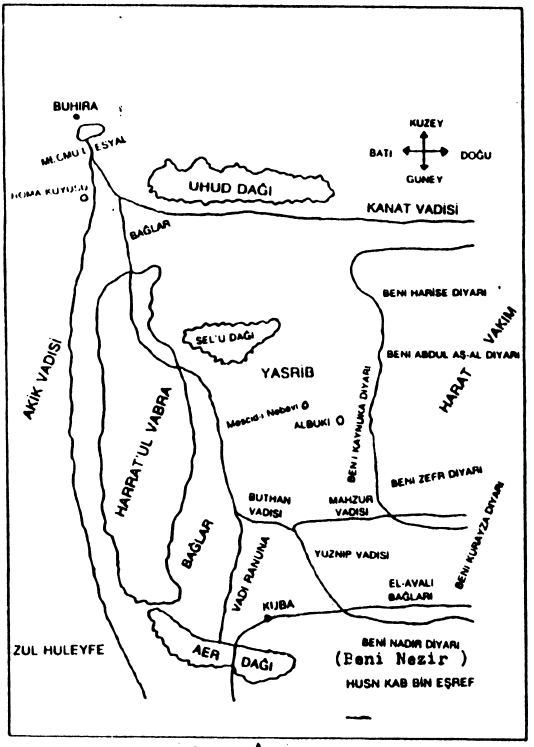

HARİTA - 1

Yahudilerin yerleşim bölgelerini gösteren harita

Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın dünyaya gelişi ve daha sonra peygamberlik payesine yükselmesi sırasında genellikle Hicâz ve özellikle Yesrib'de yahudilerin durumu şöyle idi:

Yahudiler her bakımdan, ister dil, kıyafet, kültür ve gelenekleri ister medeniyetleri olsun, Araplaşmışlardı. İsimleri bile Araplar gibiydi. Hicâz'da yaşamakta olan 12 yahudi kabilenin adı, Beni Zaura'nın dışında İbranî değildi. Yahudilerin birkaç ulemasının dışında kimse İbranice bilmiyordu. Cahiliyye döneminde Yahudi şairlerinin yazdığı şiirler, konu, düşünce, dil ve üslûp bakımından Arap şiirlerinden farklı unsurlar taşımıyordu. Yahudiler ile Araplar arasında toplumsal ilişkiler giderek çoğalmış ve pekişmişti. Aralarında evlilik bağları ve diğer ilişkiler kurulmuştu. Görünüşte kendileri ve diğer Araplar arasında dinden başka bir fark yoktu. Ancak yine de Araplara tamamiyle karışmamış, onlarla kaynaşmamışlardı. Yahudiler, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi kendi kimliklerini korumaya devam ediyorlardı. Görünüşteki Araplaşmaları, Arabistan'da hayatta kalabilmeleri içindi. Yoksa temelde ve özde Yahudi oğlu Yahudi idiler.

Arabistan'daki yahudilerin Araplaşması, bazı Batılı oryantalistleri veya Doğubilimcilerini yanıltmıştır. Onların aslında yahudi olmayıp yahudiliği kabul etmiş olan Araplar olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ne var ki, Yahudilerin tarihin herhangi bir döneminde Arabistan'da misyoner faaliyetlerine dair hiçbir delil yoktur. Bunun aksine, Yahudilerin büyüklük ve üstünlük kompleksi içinde oldukları, kendi ırk, soy ve kültürleriyle iftihar ettiklerini görüyoruz. Yahudiler, Araplara vahşi ve cahil derlerdi. Kendilerini üstün görür, onlara hayvan muamelesi yapmayı adetâ bir hak sayarlardı. Arapların mallarını çeşitli hile ve bahaneler ile yemeyi âdet edinmişlerdi. Arap kabile reislerinin dışında kimsenin Yahudiliğe girmesine izin vermiyorlardı. Ne tarih kitaplarında, ne de Arapların gelenek ve göreneklerinde herhangi bir Arap kabilesi veya tanınmış bir ailenin Yahudiliği kabul ettiği herhangi bir kanıtı vardır. Ancak tek tük Arapların yahudiliği kabul ettiği biliniyor. Aslında, yahudilerin kendi dinlerini yaymaktansa ticaret ile uğraşmayı tercih ettikleri bilinen bir husustur. Bundan dolayıdır ki, Yahudilik Hicâz'da bir din olarak pek kabul görmedi ve sadece birkaç kabilenin dini olarak kaldı. Yahudi din adamları ve ulemasının bir bölümü falcılık ve bir takım sihir ve kehanet ile ilgileniyor ve Arapları kandırmaya çalışıyorlardı.

Yahudiler, Arap kabilelerine oranla ekonomik açıdan daha güçlüydüler. Yahudiler Filistin ve Suriye gibi nisbeten daha gelişmiş ve uy-

gar ülkelerden geldikleri için Arapların bilemedikleri bazı sanat ve hünerleri biliyorlardı. Dış dünya ile ticari ilişkileri de vardı. Yesrib ile Yukarı Hicâz'da ticaretin çoğu Yahudilerin ellerinde idi. Yahudiler dış ülkelerden gıda maddeleri ithal eder, buralardan da dışarıya hurma ihraç ederlerdi. Tavukçuluk, v.s. ile ve balıkçılık alanında da söz sahibiydiler. Dokuma, basma kumaş ve benzeri malzemenin imalâtını da yapıyorlardı. Yer yer meyhane de açmışlardı. Buralara akşam vakti içki getirip satarlardı. Benî Kaynuka mensupları genellikle kuyumculuk, demircilik ve çanak çömlek imalâtında usta idiler. Bütün bu ticaret ve sanayiide Yahudiler fâhiş fiyatlar alır ve aşırı kâr ederlerdi. Ama en büyük işleri tefecilikti. Borç para verip çok yüksek faiz alırlardı. Faizcilikleri ile oturdukmarı yerlerde ve çevredeki Arapları avuçlarına almışlardı. Araplar arasında özellikle gösteriş meraklısı ve savurgan olan kabile reisleri ve şeyhler boğazlarına kadar borçlara batmış, Yahudilerin esiri ve oyuncağı olmuştu. Yahudilerden bir defa borç almış olan Araplar bir daha iflâh olamazdı. Zira, faizler çok yüksekti ve ödeme şartları da o derece ağırdı. Faiz ödemekten asıl parayı geri verme fırsatını bulamazlardı. Kısacası Yahudiler, Arapların ekonomisine hâkim olmuş, ticaret ile iş hayatındaki entrikalarıyla Arapları içten içe kemirmiş ve iflasın eşiğine getirmişlerdi. Arapların ekonomik ve mali açıdan yahudilere böylesine bağlanmış olmaları, bu millete karşı kin ve nefretlerini de artırmış ve ekonomik bağımlılıktan kurtulma yollarını aramaya başlamışlardı.

Yahudilerin Arabistan'daki geniş malî ve ticarî çıkarları, onların Araplara dost olarak kalmaları ve mahalli kavga ve çatışmalara karışmamalarını gerektiriyordu. Ancak yine mali çıkarlarını koruma ve sürdürmeleri için, Arapları hiçbir zaman birlik ve beraberlik içinde bırakmamaları ve bölüp parçalamaları da gerekiyordu. Çünkü Araplar arasındaki kısır çekişmeleri sona erip aralarında birlik ve beraberlik kurulduğu gün, kendilerinin sahip bulundukları büyük be verimli topraklar, bağ ve bahçeler ve mamur bölgelerden kovulacaklarını çok iyi biliyorlardı. Yahudiler ayrıca kendi can ve mal güvenliklerini güvence altına almak amacıyla güçlü olan şu veya bu Arap kabilesiyle ittifak kurup onun himayesine girerlerdi. Böylece başka güçlü bir Arap kabilesinin tecavüzlerinden korunmuş olurlardı. Bu nedenle, Yahudiler sık sık Arap kabileleri arasındaki savaşlara katılırlardı. Hatta bazan bir yahudi kabilesi, müttefiki olan Arap kabilesiyle birlikte başka bir Arap

kabilesinin müntefiki olan bir yahudi kabilesine saldırırdı. Nitekim, Yesrib'de Beni Kureyza ile Beni Nezir, Evs adlı Arap kabilesinin müttefiki idiler. Beni Kaynuka ise Hazrec(in müttefikiydi. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Medine'ye hicretinden az önce, Bu'âs mevkiinde Evs ile Hazrec arasında meydana gelen kanlı çatışmada iki tarafın müttefik yahudi kabileleri de aralarında çatışmışlardı.

İşte bu şartlar altında Medine'ye İslâm yayıldı ve nihayet Hz. Peygamber'in gelmesiyle bir İslâm Devleti kuruldu. Resûlullah'ın (s.a.v.) bu devleti kurduktan sonra yaptığı ilk icraat arasında Evs, Hazrec ve muhacirleri bir toplumda birleştirmek yer alıyordu. Yaptığı ikinci iş ise, Müslüman toplum ile Yahudiler arasında bir güvenlik ve işbirliği anlaşması imzalamaktı. Bu anlaşmada kimsenin kimsenin hakkına tecavüz etmeyeceği ve yabancı düşmana karşı herkesin ortak savunma yapacağına ilişkin güvence verilmiş ve bu husus açık açık belirtilmişti. Anlaşmanın bazı maddeleri aşağıda verilmiştir. Bunlardan, Müslümanlar ile Yahudilerin, aralarındaki ilişkiler hakkında hangi hususlara rivayet edecekleri anlaşılabilir:

"Yahudiler ile müslümanlar savaş masraflarını ayrı ayrı karşılayacaklardır. Anlaşmada yer alan taraflar, bir saldırı karşısında ortak cephe oluşturacak ve birbirlerine yardım etmek zorunda olacaklardır. Taraflar samimiyetle birbirinin hayrı için çalışacaklar ve aralarındaki ilişki, günaha veya tecavüze değil, iyilik ve fayda vermeye dayalı olacaktır... Taraflardan hiçbiri kendi müttefikine baskı yapmayacak veya tecavüz etmeyecektir. Mazlum ve mağdur olanlar himaye edilecektir... Savaş devam ettiği sürece Yahudiler ve Müslümanlar masraflarını beraberce karşılayacaklardır. Bu anlaşmaya katılanların Medine'de herhangi bir fitne ve fesat çıkarmaları haram olacaktır. Bu anlaşmaya imza koyan taraflar arasında fesada yol açabilecek bir anlaşmazlığın çıkmasa halinde bunu Muhammed Resûlullah, Allah'ın kanununa göre giderecektir... Ayrıca, Kureyş ve himayecilerine sığınma hakkı verilmeyecektir ve Yesrib'e kim saldırırsa ona karşı taraflar birbirine yardım edecektir... Her taraf kendisine ait bölgenin savunmasıyla görevli olacaktır."

Görüldüğü gibi bu kesin ve nihai bir anlaşma idi ve bunun şartlarını yahudiler kabul etmişti. Ne var ki, Yahudiler anlaşmada verdikleri sözü kısa zamanda unutup Hz. Peygamber (s.a.v.), İslâm ve müslü-

manlara karşı düşmanca faaliyetlerine başladı ve düşmanlıkları günden güne artmaya başladı. Bunun üç büyük nedeni vardı:

Birincisi, yahudiler, Resûlullah'ın (s.a.v.) sadece kendi toplumunun lideri olup kendileriyle siyasi bir anlaşma yaptıktan sonra geri adım atması ve geri çekilmesini ve sadece kendi toplumunun dünyevi işleriyle ilgilenmesini istiyorlardı. Fakat gördüler ki, Resûlullah, insanları Allah'a âhirete, risâlete ve Kitab'a iman etmeye davet ediyor (ki bunlar arasında kendi resûlleri ve kitapları da vardı), günahkârlığı bırakıp İlâhi emirlere uymaya ve bizzat kendi peygamberlerinin de tavsiye ettikleri ahlâk sınırlarının içinde kalmaya çağırıyor. Onlar Resûlullah'ın (s.a.v.) bu faaliyetlerine çok kızdı. Onlar bu uluslararası ilkelere bağlı hareketin yayılması halinde durgun ve hareketsiz dincilikleri ve ırkçılığa dayalı milliyetçiliklerinin ortadan kalkacağından korktular.

İkincisi, Evs ile Hazrec ve muhacirlerin birbirleriyle kardeş olmaları ve çevredeki İslamiyeti kabul eden Arap kabilelerinin Medine'deki İslâm topluluğuna girerek bir ulus topluluğu meydana getirdiklerini gören yahudiler yüzyıllardan beri kendi güvenlik ve çıkarları için Arap kabileleri bölüp parçalamalarıyla ilgili izledikleri politikanın artık bu yeni düzende geçerli olamayacağını, aksine Arapların ortak gücüyle karşılaşacaklarını ve bütün oyunlarının sona ereceğini anladılar.

Üçüncüsü, Resûlullah'ın toplum ve medeniyetin ıslahıyla ilgili çalışmaları, ticaret, iş ve alış-verişte her türlü yasadışı yollarının ortadan kaldırılmasını da kapsıyordu ve her şeyden fazla, Resûlullah, faiz veya riba'yı temiz olmayan bir kazanç ve haram yeme olarak nitelendiriyordu. Yahudiler, Resûlullah'ın Arabistan'a fiilen hakim olması halinde faizi yasaklayacağından korkuyorlardı. Faizin yasaklanması da onların ekonomik ölümü demekti.

İşte bu şartlardan dolayı yahudiler, Resûlullah'a muhalefet ve düşmanlık etmeyi milli bir hedef haline getirdiler. Onlar Resûlullah'ı (a.s.) alt etmek için hiçbir hile, desise, oyun ve entrikadan kaçınmadılar. Halk arasında imajını bozmak için her türlü yalanlara başvurdular. İslamiyeti kabul edenleri bu dinden uzaklaştırmak için kalblerine her türlü şüphe, kuşku ve vesvese yerleştirdiler. Bu amaçla kendileri de gösteri olsun diye İslamiyeti kabul edip bundan dönüveriyorlardı. Amaçları mümkün olduğu kadar Hazreti Peygamber ve İslamiyet hakkında yanlış anlamaları, şüphe ve kuşkuları yaymaktı. Fitneler yaratmak için mü-

nafıklarla işbiriliği yapıyorlardı. İslam'ın düşmanı olan tüm kişi ve gruplarla yakın temas halinde idiler. Müslümanları bölüp parçalamak ve birbirlerine düşürmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Özellikle uzun zamandan beri ilişkileri bulunan Evs ve Hazrec mensuplarını hedef olarak seçmişlerdi. Sık sık Bu'as savaşından sözederek eski düşmanlıkları hatırlatmaya ve böylece İslam'ın yarattığı sevgi ve kardeşlik bağını bozup aralarında savaş çıkarmaya çalışıyorlardı. Müslümanları ekonomik ve mali açıdan zor duruma sokmak için de her yola başvuruyorlardı. Kendileriyle önceden ticari ilişkiler ve alışverişte bulunmuş olan birine, İslamiyeti kabul ederetmez zarar vermeye çalışırlardı. Böyle bir kişi borçlu ise, sık sık borcunu ödemesini isteyerek hayatini zehir ediyorlardı, yok eğer alıcı veya borç veren ise, mallarını ve paralarını vermiyor ve şöyle bahane uyduruyorlardı: "seninle anlaştığımız zaman, senin dinin başka idi; şimdi dinini değiştirdiğin için üzerimize hiçbir hakkın kalmadı." Bunun çeşitli örnekleri, Tefsir-i Tabari, Tefsir-i Nişapuri, Tefsir-i Tebrisi ve Tefsir-i Ruhu'l-Me'ani'de Âl-i İmran Sûresinin 75. âyetinin açıklamasıyla ilgili olarak naklolunmuştur.

Yahudiler, anlaşmaya aykırı böylesine düşmanca tutumu zâten Bedir savaşından önce takınmışlardı. Ancak Bedir'de Resûlullah ve Müslümanlar büyük bir zafer kazanınca öfkeden kudurdular ve nefret ateşi daha da arttı. Onlar bu savaşta Kureyş'in büyük gücüyle çarpışarak müslümanların perişan olacağını sanmışlardı. Nitekim, müslümanların zaferi ile ilgili haber Medine'ye ulaşmadan Yahudiler her tarafa: "Resûlullah (s.a.v.) öldü, müslümanlar hezimete uğradı, Ebu Cehl'in komutasındaki Kureyş ordusu buraya geliyor" şeklinde söylentiler yaymaya başladılar. Ancak sonuç beklediklerinin tamamen tersi çıkınca öfkeden ne yapacağını şaşırdılar. Beni Nezir reisi Ka'ab bin Eşref şöyle haykırdı: "Vallahi, eğer Muhammed bu Arap eşrafini katletmişse, yerin karnı bizim için sırtından daha iyidir." Daha sonra Mekke'ye varıp Bedir'de ölen Kureyşli kabile reisleri hakkında son derece kışkırtıcı mersiyeler okuyarak Mekkelileri ayaklandırmaya ve intikam almak için hazırlamaya çalıştı. Daha sonra Medine'ye döndü ve hızını alamayarak müslüman eşrafın eşleri, kız kardeşleri ve kızlarıyla aşk yaptığına dair mısralar ve ağıza alınmayacak küfürler içeren şiirler bulunan gazeller söylemeye başladı. Terbiyesizliği ve küstahlığı büsbütün artınca Resûlullah (s.a.v.) Rebiulevvel 3. Hicri'de onu, Muhammed bin Mesle-

me Ensariyi göndererek katlettirdi. (İbn Sâd, İbn Hişam, Tarih-i Taberi).

Bedir savaşından sonra toplu olarak bu anlaşmayı bozan ilk yahudi kabilesi Beni Kaynuka idi. Beni Kaynuka'ya mensup olanlar, Medine şehrinin içinde bir mahallede oturuyorlardı. Kuyumcu, demirci ve çanakcı oldukları için Medineliler bunların çarşısına sık sık giderdi. Bunlar kendi yiğitlikleriyle övünüyordu. Demirci oldukları için, küçük büyük hepsi silah taşıyor ve kullanıyordu. Savaşçı erkeklerinin sayısı yediyüzdü. Hazrec kabilesiyle geçmişe dayanan bir ittifak içinde olup Hazrec kabile reisi Abdullah bin Ubey tarafından himaye edilmeleriyle de övnüyorlardı. Bedir olayından bunlar o kadar öfkelendi ki, çarşılarına gelen müslümanları rahatsız etmeye, özellikle kadınlara sarkıntılık etmeye başladı. Bu gerginlik giderek büyüdü ve bir gün bir müslüman kadın herkesin önünde çırılçıplak soyuldu. Bu olay yeni çatışma ve kavgalara yolaçtı ve bir yahudi ile bir Müslüman öldü. Olaylar böylesine nazik bir safhaya gelince Resûlullah mahallelerine girip hareketlerine dikkat etmelerini istedi. Ancak onlar: "Ey Muhammed, sen galiba bizi de Kureyşliler gibi sanıyorsun. Onlar savaşmayı bilmiyordu, onun için onlara galip geldin; ama bizimle çarpışırsan mert ve yiğitin ne olduğunu onlarsın" diye karşılık verdi. Bu adetâ bir savaş ilanıydı. Nihayet Hicri 2. yıl, Şevval (bazı rivayetlere göre Zi'l-kka'de) ayının sonunda Resûlullah mahallelerini kuşattı. Kuşatma sadece 15 gün sürdü ve onlar teslim oldu; savaşacak durumdaki bütün erkekleri ise esir alındı. İşte bu sırada Abdullah bin Ubey onlara arka çıktı ve affedilmeleri için çok yalvardı. Resûlullah onun yalvarmalarını kabul etti ve Beni Kaynuka'nın tüm mal ve mülk, silah, araç gereç ve ürünleriyle zenaat aletlerini bırakıp Medine'den ayrılmasına izin verdi (İbn Saad, İbn Hişam ve Tarih-i Taberi).

Bu iki nihai adım, (yani Beni Kaynuka'nın sınırdışı edilmesi ve Ka'b bin Eşref'in katli) nedeniyle yahudiler öylesine korktu ki, bir süre yeni bir oyun oynamaya fırsat bulamadılar. Ancak Hicri 3. yıl'ın Şevval ayında Kureyşliler Bedir savaşının intikamını almak üzere büyük bir hazırlıkla Medine'ye hücum etti. Yahudiler, Medine'ye gelen Kureyşlilerin sayısının üç bin, buna karşı Resûlullah'ın sadece bin kadar savaşçı ile savunmaya hazırlandığını, bunlardan da 300 münafıkın koptuğunu görünce anlaşmayı ilk kez ve açıkca bozdular ve Medine'yi

savunmakla yükümlü olmalarına rağmen bundan kaçındılar. Daha sonra Uhud savaşında müslümanlar önemli ölçüde can ve mal kaybına uğrayınca yahudiler daha da cesaretlendi ve Hazreti Peygamber'i öldürmeye yönelik bir suikast hazırladılar ki, son anda önlenebildi. Bu olayın ayrıntıları şöyledir: Bier Ma'une olayından (Sefer 4. Hicri) sonra Amru bin Umeyye Zemri (Demri) yanlışlıkla Beni Âmir'in iki adamını katletti. Öldürülen bu iki kişi anlaşmada yer alan bir kabileye bağlıydı, ama Amru onların düşman bir kabileye ait olduğunu sandı. Bu yanlışlık yüzünden ikisinin kan bedelini verme işi müslümanlara düştü. Beni Âmir ile varılan anlaşmaya Beni Nezir de dahil olduğu için Hazreti Peygamber (s.a.v.) sahabelerle beraber bizzat mahallelerine giderek kan bedelinin verilmesinde onları da ortak yapmak istedi. Beni Nezirliler Hazreti Peygamber ile tatlı tatlı konuşurken, bir yandan da, duvarının gölgesinde bulunduğu sırada evin damından bir kişinin onun üzerine büyük bir taş atmasını planlamıştı. Ne var ki, bu mel'unlar planlarını uygulamadan Yüce Allah, Resûlullah'ı uyardı ve kendisi derhal orayı terkederek Medine'ye döndü.

Artık onlara iyi davranmak ve onlara karşı iyiniyetle hareket etmek anlamsızdı. Hazreti Peygamber kendilerine derhal bir muhtıra gönderip "yaptığınız ihaneti öğrendim. Canınızı kurtarmak istiyorsanız on gün içinde hepiniz Medine'yi terkedin. Bu süreden sonra köyünüzde kalan kim olursa olsun kılıçtan geçirilecektir" mesajını verdi. Diğer yandan, Abdullah bin Ubey Yahudilere şu mesajı gönderdi: "Ben iki bin kişi ile yardımınıza geliyorum. Beni Kureyze ve Beni Gatfan da size yardım edecek. Onun için, direnmeye çalışın ve Medine'yi terk etmeyin". İşte bu sahte güvence ve destek vaadinden böbürlenen Beni Nezir Resûlullahın, muhtırasına muhtıra ile karşılık verdi ve "biz buradan ayrılmayacağız, siz ne yaparsanız yapın" dediler. Bunun üzerine Resûlullah Rebiülevvel 4. Hicri'de köylerini kuşattı ve sadece birkaç günlük kuşatmadan sonra (ki, bazı rivâyetlerde bu süre 6 gün ve bazılarında 15 gün olarak belirtiliyor) Yahudiler, silah dışında develerine yükleyebilecekleri mal ve eşya ile birlikte Medine'yi terk etme şartını kabul etti. Böylece, Medine toprakları, yahudilerin bu ikinci fesatçı kabilesinden kurtuldu. Bu kabileye bağlı sadece iki kişi müslümanlığı kabul edip geride kaldı, diğerleri Suriye'ye ve Hayber'e gitti.

İşte bu sûrede bu olaydan bahsedilmiştir.

Konusu ve Bahisleri: Yukarıda belirtildiği gibi sûre'nin başlıca konusu Beni Nezir Savaşı ve bununla ilgili yorumdur. Sûrede genel olarak şu dört konuya değinilmiştir:

1) İlk dört âyette, Beni Nezir'in karşılaştığı kötü son hatırlatılmış ve insanların bundan ibret alması istenmiştir. Bilindiği bu tek bir kabile sayısal bakımdan Müslümanların tümünden hiç te küçük veya zayıf değildi, mal mülk ve servet bakımından müslümanlardan kat kat üstündü, silah ve savaş malzemesi az değildi,ve kökleri çok sağlamdı. Ancak bu güçlü ve büyük kabile kuşatmaya ancak birkaç gün dayanabildi ve hiçbir ferdi katledilmeden yüzyıllardan beri oturduğu ve yaşadığı topraklardan sürgüne gitmeyi kabul etti. Bu âyetlerde Yüce Allah diyor ki, bu Müslümanların gücünün bir mucizesi değildi, aksine yahudilerin Allah ve Resûlüne meydan okumalarının bir sonucuydu ve Allah'ın gücüne karşı çarpışanların sonu işte böyle olur.

2) Beşinci âyette savaş kanunuyla ilgili şu kural açıklanmıştır: Savaş ve askeri ihtiyaçlar için düşman topraklarında yapılan yıkıcı faaliyetler, "fesâd fi'l-ard" (yeryüzünde fesat) kapsamına girmez.

3) 6. âyetten başlayarak 10. âyete kadar savaş ya da barış sonucu İslâm Devletinin yönetimine girmiş olan ülkeler ve bölgelerdeki arazi ve diğer malların yönetimiyle ilgili direktifler verilmiştir. İlk defa yabancı bir bölge müslümanlar tarafından fethedildiği için bununla ilgili kaide ve kurallar bu âyetlerde verilmiştir.

4) 11. âyetten 17. âyete kadar Beni Nezir ile savaş sırasında münafıkların takındığı tavra değinilmiş, onların böyle davranmalarının altında yatan nedenler açıklanmıştır.

5) Son rüku' ise başlı başına bir nasihat ve telkindir; bunun muhatabı, iman iddiasında bulunup Müslümanlara katılmalarına rağmen imanın özünü taşımayan herkestir. Burada bu tür kimselere imanın gereğinin ne olduğu, takvâ ile fısk arasında ne gibi fark olduğu, iman ettiklerini söyledikleri Kur'an'ı Kerim'in öneminin ne olduğu ve iman ettiklerini iddia ettikleri Allah'ın hangi güç, yetki ve özelliklere sahip olduğu anlatılmıştır.

EL-HAŞR SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 24 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ هُوَ
الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ لِأَوَّلِ
الْحَشْرِ ۚ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ
مِنَ اللَّهِ فَأَتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا ۖ وَقَذَفَ فِي
قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٢﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Göklerde ve yerde olan her şey, Allah'ı tesbih ve tenzih etmektedir. O, Galib, Kaadir ve Hakîmdir.[1] Ehl-i Kitaptan kâfir olanları, evlerinden ilk hücumda[2] çıkaran[3] O'dur. Siz onların çıkacaklarını sanmamıştınız. Onlar da, kalelerinin kendilerini (Allah'ın azabından) koruyacağını sanmışlardı.[4] Fakat Allah, onlara, hiç hesab etmedikleri yerden geldi.[5] Ve kalblerine korku koydu. Öyle ki, evlerini hem kendi hem de müminlerin elleri ile yıktılar.[6] Ey basiret sahipleri, bundan ibret alın.[7]

Açıklamalar

1. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Hadid sûresinin tefsiri, dipnot: 1 ve 2. Beni Nezir (Nedir)in ihracı ve sürgüne gönderilmesi olayına değinilmeden önce girişte bu cümleyi kullanmanın amacı, okuyucu ve dinleyicilerin zihinlerini, bu güçlü kabilenin uğradığı kötü sonun müslümanlar değil, Yüce Allah'ın kudreti tarafından hazırlandığı gerçeğine hazırlamaktır.

2. Asıl ifade, "li-evvel'il-haşr"dır. "Haşr", dağınık kişiler toplamak, bir araya getirmek ya da dağınık kişileri toplayıp çıkarmak demektir. "li-evvel'il-haşr" da, "ilk haşr ile" veya "ilk haşr sırasında" anlamına gelir. Şimdi burada "ilk haşr"dan neyin kastedildiği sorusuna gelince, bu hususta müfessirler arasında ihtilaf vardır. Bir gruba göre bundan Beni Nezir'in Medine'den sınırdışı edilmeleri kastedilmiştir ve "ilk haşr"ın anlamı da şudur: Bu kabilenin ikinci "haşr"ı, yahudiler ile hıristiyanların tümü Hz. Ömer zamanında Arabistan yarımadasından çıkarılmalarıydı. Son "haşr"ı da kıyamet gününde yaşanacaktır. İkinci grup müfessire göre burada "haşr"dan, Beni Nezir ile savaşmak üzere toplanan Müslüman kuvvet kastedilmiştir. "İlk haşr"ın anlamı da şu olabilir: Müslümanlar toplanıp savaşmaya hazırlanırken ve savaş henüz çıkmamışken Allah'ın kudretiyle Beni Nezir sürgüne gitmeye razı oldu. Başka bir deyişle, bu kelimeler burada ,"ilk hamle, ilk taarruz veya ilk hücum" anlamında kullanılmıştır. Şah Veliyullah Dehlevi bunu şöyle çevirmiştir: "Askerlerin ilk toplanmaları sırasında". Şah Abdulkâdir ise bunu şöyle tercüme etmiştir: "İlk karşılaşmada". Bize göre bu ikinci açıklama yukarıdaki ibareye daha uygundur.

3. Beni Nezir'in ihraç edilmesi konusunda herhangi bir karışıklığa meydan vermemek için şunu başta söyleyelim ki, Resûlullah'ın Beni Nezir ile yaptığı anlaşma yazılıydı. Beni Nezir bu anlaşmayı reddetmemişti; dolayısı ile bunun sona erdiği düşünülmemelidir. Ancak bu kabileye karşı askeri bir harekâtın başlatılmasının sebebi, onların anlaşmaya aykırı ufak tefek çeşitli hareketlerde bulunmalarından sonra anlaşmayı ciddi şekilde bozacak bir davranışta bulunmalarıydı, ki o da şuydu: Beni Nezir, anlaşmanın diğer tarafı, yani Medine İslâm Devletinin Başkanını öldürmeyi planlamıştı ve bu plan da gizli veya örtülü değil, apaçıktı. Nitekim, plan iyice ortaya çıkınca anlaşmayı bozmaya çalıştıkları yolundaki suçlamaları reddedemediler. Daha sonra Hazreti

Peygamber onlara Medine'yi terketmeleri için on günlük süre tanıdı ve bu süre içinde ayrılmamaları halinde onlara karşı savaş açılacağını duyurdu. Bu duyuru ve uyarı Kur'an-ı Kerim'in şu emrine tamamen uygundu: "Eğer, aranızda muahede bulunan kavimden hainlik hissedersen, bilmekte eşit olmanız için, hücumdan önce onlara haber ver" (el-Enfal: 58). Bundan dolayıdır ki, Yüce Allah, Beni Nezir'in sınırdışı edilmesinin kendi fiili olduğunu söylüyor, zira bu tamamen İlâhi Kanuna uygundu. Demek ki, onları Resûlullah ve Müslümanlar değil, bizzat Allah sürgün etti. Allahu Teâlâ'nın Yahudilerin çıkarılmasını kendi fiili olarak görmesinin ikinci sebebi ise ilerdeki âyetlerde anlatılmıştır:

4. Bu buyuruğun anlaşılması için şu gerçek gözardı edilmemelidir ki, Beni Nezir yüzyıllardan beri Medine civarında oturuyorlardı. Bunlar Medine çevresindeki yerleşim bölgelerine tamamen hakimdi ve buralarda başka herhangi bir kabilenin ferdi yoktu. Köyleri tam bir kaleyi andırıyordu ve evleri bile duvarlara çevrilerek kale haline getirilmişti. Oturdukları yerler, her zaman saldırı ihtimali bulunan ve olayların çıkması beklenen aşiret bölgeleri gibiydi. Ayrıca, o sıralarda sayıları da müslümanlardan az değildi. Buna ilâveten Medine'deki bazı münafıklar da onlardan yanaydı. Bu nedenle, müslümanlar, böylesine yerleşmiş ve kökleşmiş bir topluluğun savaşmadan ve sadece kuşatmadan korkarak her şeyi ortada bırakarak apar-topar kaçacaklarını beklemiyorlardı Aynı şekilde, Beni Nezir de bir gücün kendilerini sadece altı günlük bir kuşatma sonucu evlerinden ve barklarından edeceğini beklemiyordu. Tabii ki, daha önce Beni Kaynuka da sınırdışı edilmiş ve onların tüm savaş nara'ları ve yiğitlik yaygaraları boşa çıkmıştı. Ancak onlar Medine'nin içinde yaşıyor ve kale gibi yerleri yoktu. Bu bakımdan Beni Nezir, Beni Kaynuka'nın Müslümanlara karşı direnemediklerinin anlaşılır bir durum olduğunu düşünüyordu. Buna karşılık, kendi tahkim edilmiş kale ve burçlarına bakarak kendilerinin çok emin bir yerde olduğunu sanıyor ve köylerinden çıkmayı akıllarından bile geçirmiyorlardı. Bundan dolayıdır ki, Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) kendilerine Medine'yi terketmeleri için 10 günlük mühlet verince sert bir çıkış yanarak, "Biz buradan çıkmıyoruz,bakalım, ne yapacaksın?" diye cevap verdiler.

Burada Yüce Allah'ın neden, ve neye dayanarak "Onlar da, kalelerinin kendilerini (Allah'ın azabından) koruyacağını sanmışlardı"

buyurduğu sorulabilir. Yani, Beni Nezir gerçekten Muhammed bin Abdullah (s.a.v.) ile değil, Allah ile savaştıklarını biliyorar mıydı? Ve bunu bilmelerine rağmen kalelerinin kendilerini kurtaracaklarını mı sanıyorlardı? Bu öyle bir sorudur ki, Yahudi milletinin psikolojisi ve yüzyıllara dayanan geçmiş ve geleneklerini bilmeyen bir kişinin zihnini karıştırabilir. Normal insanların, bilinçli olarak Allah ile savaşmakta olduğunu bilmelerine rağmen gelişmiş silah ve kalelerinin kendilerini koruyacağını sanmaları beklenemez. Onun için durumu iyice kavrayamayan bir kişi Allah'ın sözlerini şöyle açıklamaya çalışabilir: "Efendim, Beni Nezir görünüşte kendi kalelerinin sağlamlığına aldanmış ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) saldırısından korunabileceklerini sanmış; ancak gerçekte onlar Allah ile savaşıyordu ve dolayısıyla, O'na karşı kendi kaleleri sayesinde kurtulamayacaklardı." Ancak Yahudiler öylesine tuhaf, dik başlı ve küstah bir millettir ki, her devirde bile bile Allah'a meydan komuş, O'nunla savaşmaya kalkışmış, Allah'ın resûlüllerini bile bile katletmiş, üstelik, Allah'ın peygamberlerini acımasızca öldürdüğünü iftiharla söyleyebilmiştir. Bu milletin geleneği budur. Kurucusu Hz. Yakub (a.s.) Cenab-ı Allah ile güreş yapmıştı. Güreş bütün gece sürdü ve sabah olunca da Allahu Teâlâ, Hz. Yakub'u tuş edemeyince kendisine şöyle dedi: "Bu iş burada biter, bana artık gitme izni ver". Hz. Yakub; "Hayır, sen bana bereket ve bolluk verinceye kadar sana gitme izni vermeyeceğim" diye cevap verdi. Allah, "adın nedir? diye sordu. O da, "Yakûb" dedi. Bunun üzerine Allah dedi ki: "Artık senin adın Yakub değil, İsrail olacaktır. Zira, sen Allah ve diğer adamlarla güreştin ve galip geldin". (Bkz. The Holy Scriptures, Jewish Publications Society of America, 1954, Tekvin, 32: 25-29). Yahudilerin "Mukaddes Suhuf"unun toplandığı bu eserde Hz. Yakub'un Allah'la güreşmesi ile ilgili işte böyle ifadeler kullanılmıştır. Hıristiyanlara ait olan İncil'de aynı konuya değinilmiş ve aynı ifadeler kullanılmıştır. Yahudilerin Kitab-ı Mukaddes tercümesinde İsrail kelimesinin anlamı şöyle verilmiştir: "Allah ile güreşe tutuşan". Encyclopaedia of Biblical Literature'de ise Hıristiyan ulema bunun anlamını "Allah ile güreşmiş olan" olarak vermişlerdir. İncil'de Hz. Yakub'un gençliğinde güreşte Allah'ı ve melekleri yendiği kaydedilmiştir. Bkz. Bölüm: 12, âyet: 4). Gayet tabii ki İsrail oğulları, inançlarına göre Allah ile güreşen ve onu zorlayan "İsrail"in evlâtlarıydı ve böyle bir milletin rakiplerinin Allah olduğunu bilmelerine rağmen O'nunla çarpışmaya soyunmaları elbette

ki beklenmeyen bir şey değildi (!). Bundan dolayı değil midir ki, bizzat kendi ifadelerine göre, Allah'ın peygamberlerini katletti, Hz. İsa'yı çarmıha gerdi ve göğüslerini gererek, "Meryem oğlu İsa Mesih'i katleden biziz" dediler? Dolayısıyla, Hazreti Muhammed'ın (s.a.v.) Allah'ın Resûlü olduğunu bilmelerine rağmen ona savaş ilan etmeleri geleneklerine ters düşmüyordu. Diyelim ki halk Hz. Muhammed'in, Halk'ın Resûlü olduğunu bilmiyordu. Pekiyi, ya, din adamları ve din bilginleri, onlar da mı onun Allah'ın peygamberi olduğunu bilmiyordu? Onlar Hz. Muhammed'in, Allah'ın peygamberi olduğunu pekâlâ biliyordu, çünkü bununla ilgili birçok kayıt ve delil Kur'an'da vardır: Bkz. Tefhimü'l- Kur'an, el-Bakara, dipnot: 79, 95, en-Nisa, dipnot: 190-191, Es-Saffat, dipnot: 70, 73).

5. Allah'ın onlara gelmesi, Allah'ın başka bir yerde olup oradan onlara saldırdığı anlamında değildir. Burada mecazi bir anlam var. Burada asıl amaç, Beni Nezir'in yanlış düşüncesine dikkat çekmektir. Yani onlar zannediyordu ki, Allah'ın azabı gelecekse görünür bir şekilde gelecektir, örneğin, onların karşısına bir ordu çıkacaktır ve bu orduyu, istihkam edilmiş yerleri sayesinde yeneceklerdir. Ne var ki, Yüce Allah onların beklediği yoldan onlara saldırmadı. Allah'ın seçtiği yol bambaşka idi: O, onları içten vurdu, onların cesaretini ve direnişini kırdı; bundan sonra onlara ne silahları yarayabildi ne sağlam kaleleri.

6. Yani yıkım iki şekilde oldu: Müslümanlar dışardan hücum ederek kalelerini birer ikişer ele geçirmeye bayladı ve içerde, kendileri, Müslümanların ilerleyişini önlemek için yollarda taş, tahta ve odunlarla barikatlar kurmaya çalıştılar ve bu amaçla kendi evlerini kısmen ya da tamamen yıkıntıya çevirdiler. Daha sonra yurtlarından ayrılacaklarına kesinlikle inanlarından sonra, büyük itina, zevk ve istekle inşa ettikleri ve döşedikleri evlerini, Müslümanların herhangi bir işine yaramasın diye yıkmaya başladılar. Daha sonra Hazreti Peygamber kendileriyle barış anlaşması yapınca kendi canlarının korunması ve silahların dışında taşıyabilecekleri diğer bütün eşya ile yurtlarını terketmelerine izin verilmesi şartlarını koştular, ve anlaşma uyarınca yurtlarından ayrılırken kendi evlerinin kapı ve pencereleri ve çivilerini bile yanlarına aldılar, hatta bazıları develerine kereste, çatıları ve diğer malzemelerini yüklediler.

7. Bu az ve öz cümlede ibret alınacak birkaç şey söylenmiştir. Bu-

rada denilmek isteniyor ki, yahudiler gayet tabii ki, geçmiş peygamberlerin ümmetlerinden biriydi. Onlar Allah'a iman ediyor, Kitab'ı kabul ediyor ve geçmiş peygamberle inanıyordu; ayrıca ahirete de inanıyorlardı. Bu bakımdan onlar aslında eski müslümanlardandı. Ne var ki, din ve ahlâkı bir yana bırakıp sadece kendi nefislerinin istekleri ve dünyevi amaç ve hedefleri için açık açık Hakka meydan okumaya ve bizzat kendi vaadlerini unutmaya başlayınca; Yüce Allah onlardan yüzünü çevirdi ve özel ilgisini kesti. Yoksa, Allah'ın onlara karşı herhangi bir kişisel düşmanlığı yoktu. Onun için ilk önce zaten Müslüman uyarılmış ve kendilerine denilmiştir ki, Yahudilerin sonundan ibret alın ve onlar gibi kendilerinizi Allah'ın en sevdiği ümmeti sanmayın, bu yanlış bir düşüncedir ve sadece Allah'ın son peygamberinin ümmeti olduğunuzun, Allah'ın fazlı ve inayetinin güvencesi olduğunu düşünmeyin; çünkü bundan sonra din ve ahlâkın herhangi bir icabını yerine getirmeniz gerekmiyor diye düşünmeye başlarsınız. Bunun yanısıra, bile bile Hakka muhalefet eden ve kendi servet, mal ve mülk ile güç ve geniş kaynaklarının kendilerini kurtaracağına boşuna bel bağlayan dünyadaki bütün insanlar da uyarılmıştır. Medine'de yaşayan Yahudiler, Hazreti Muhammed'in belli bir kabile veya milleti ihya etmek ve kurtarmak için değil, tüm insanlara hitap eden ilkelere dayalı bir mesaj sunmakta olduğundan ve hangi ırk ve ülkeye bağlı olursa olsun, her insanın bu mesajı kabul ederek istisnasız onun ümmetine katılabileceğinden habersiz değildi. Onlar kendi gözleriyle Habeşli Bilal (r.a.), Bizanslı Süheyb (r.a.) ve İranlı Salman (r.a.)'ın müslüman topluluğunda tıpkı Hazreti Peygamber (s.a.v.) ve ailesi gibi yüksek ve güzide bir mevkiye sahip olduğunu görüyordu. Bu nedenle, İslamiyeti kabul etmeleri halinde Kureyş, Evs veya Hazrec'in kendileri üzerinde egemen olmaları gibi bir tehlikenin bulunmadığını da gayet iyi biliyorlardı. Onlar, Resûlullâh'ın (s.a.v.) sunmakta olduğu mesajın bazı ilkelere dayandığını ve peygamberlerinin kendilerine sundukları mesajın hemen hemen aynısı olduğunu pek iyi biliyorlardı Resûlullah, daha önce hiçbir kimsenin getirmediği bir dini getirdiğini ve Yahudilerin kendi dinlerini bırakıp kendi dinini kabul etmeleri gerektiğini iddia etmiyordu. Aksine şunları diyordu: "Dünyanın kuruluşundan beri bu din aynı kalmıştır ve bu, bütün peygamberlerin getirdiği bir dindir. Siz kendi kutsal kitabınız "Tevrat"a bakarak bunun aynı din olduğunu ve bunun ilke, kaide ve kurallarının geçmişteki peygamberlerin sunduğu dinden farklı ol-

madığını teyid edebilirsiniz." Zâten bundan dolayı, Kur'an'ı Kerim'de Yahudilere şöyle denilmişti: "Sizin yanınızda bulunanı doğrulayıcı olarak indirmiş bulunduğum Kur'an'a iman edin ve onu inkâr edenlerin ilki olmayın" (Bakara: 41). Ayrıca, yahudiler kendi gözleriyle Hazreti Peygamber'in ne kadar üstün ahlâklı ve faziletli bir insan olduğunu ve davetini kabul edenlerin hayatlarınıda nasıl inanılmaz değişiklikler olduğunu da görüyorlardı. Ensâr zâten uzun zamandan beri komşularıydı. Onların İslamiyeti kabul etmelerinden önce ve sonraki yaşantıları, ahlâk ve karakterlerini yakından görmüşlerdi. Onların nasıl değiştiğini iyice öğrenmişlerdi. Kısacası daveti, davetçiyi ve daveti kabul etmenin sonuçlarını apaçık görmüşlerdi. Ne var ki, bütün bunları görme ve bilmelerine rağmen, yalnız kendi etnik ve ırksal tassupları ve dini çıkarları için, en azından Hak ve doğru olduğunda kendilerinin hiç şüphe etmedikleri bir şeye muhalefet etmek ve bunu yıkmak için bütün güçlerini seferber ettiler. Ve bilerek Hakka karşı çıkmalarından sonra kalelerinin kendilerini Allah'ın azabından kurtarmasını bekliyorlardı. Oysa, tüm insanlık tarihi şahittir ki, Allah'ın gücüne meydan okuyan ve O'nunla çarpışma cür'etini kendilerinde bulanları hiçbir silah veya kale kurtaramaz.

وَلَوْلَآ أَنْ كَتَبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمُ
ٱلْجَلَآءَ لَعَذَّبَهُمْ فِى ٱلدُّنْيَا ۖ وَلَهُمْ فِى ٱلْءَاخِرَةِ عَذَابُ ٱلنَّارِ ﴿٣﴾
ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ شَآقُّوا۟ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ ۖ وَمَن يُشَآقِّ ٱللَّهَ فَإِنَّ ٱللَّهَ
شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُم مِّن لِّينَةٍ أَوْ تَرَكْتُمُوهَا قَآئِمَةً
عَلَىٰٓ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ ٱللَّهِ وَلِيُخْزِىَ ٱلْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

3-5: Eğer Allah, onların üzerine sürgünü yazmamış olsaydı, muhakkak kendilerini dünyada azaplandırırdı.[8] Âhirette ise, onlara Cehennem azabı vardır. Bu, onların Allah'a ve Peygamberine muhalefet etmelerinden dolayıdır. Allah'a muhalefet edenlere karşı Allah, çok şiddetli azab sahibidir. Kestiğiniz her hurma ağacı veyahut kökleri üstünde dikili bıraktığınız her ağaç Allah'ın izni iledir.[9] Bu da fâsıkları perişan etmek içindir.[10]

Açıklamalar

8. Dünyada azaplandırmaktan, Yahudilerin tamamen yok edilmesi kastedilmiştir. Beni Nezir kabilesi canlarını kurtarmak için barış anlaşması yapmaz ve savaşmayı tercih etseydi kökünden temizlenirlerdi. Erkekleri kılıçtan geçirilecek ve kadınları ile çocukları cariye ve köle yapılırdı ve bunlar fidye verilmek suretiyle de kurtarılamazdı.

9. Burada, Müslümanların Beni Nezir köyünü kuşatmaları sırasında çevrede bulunan vahalarda birçok ağacı kesmelerine işaret edilmiştir. Müslümanların ağaçları kesmenin nedeni, geçişlerini ve kuşatmayı kolaylaştırmaktı. Geçişlerine engel olmayan ağaçları da olduğu gibi bıraktılar. Bunun üzerine Medineli münafıklar ile Beni Kureyze ve bizzat Beni Nezir yaygaraya kopardılar, "aman efendim, Muhammed Mustafa (s.a.v.) yeryüzünde fesad çıkarılmasına karşı çıkıyor, ama bakınız, yemyeşil meyveli ağaçların kesilmesini emretmiştir. Bu yeryüzünde fesad çıkarmak değilse nedir?" İşte bunun üzerine yukarıdaki İlahi emir geldi ve denildi ki: "(Ey müslümanlar) sizin ağaçları kesmeniz gibi dikili ağaçları olduğu gibi bırakmanız da caiz olmayan bir fiil değildir. Aksine, Allah bu her ikisine izin vermiştir." Bundan şu şer'i emir ortaya çıkıyor: Askeri amaçlar için yapılan yağma ve tahribat yeryüzünde fesad çıkarma (fesad fi'l-ard) kapsamına girmez; aksine fesat çıkarmak, bir ordunun savaş çılgınlığıyla düşman topraklarına girip sebepsizce tarlalar, hayvanlar, bağ ve bahçeler ve evler ile dükkanları yerle bir etmek ve yağmalamaktır. Bu hususta uyulması gereken genel emir, Hazreti Ebu Bekr'in (r.a.) İslâm ordusunu Suriye seferine gönderirken söylediği sözlerdir, yani: "Meyveli ağaçları kesmeyeceksiniz, ekili tarlaları yok etmeyeceksiniz ve meskûn yerleri yağmalamayacaksınız." Bu emir, Kur'an-ı Kerim'in müfsid (fesatçı) insanları ve fiilerini sert bir dille kınarken ortaya koyduğu tarife tamamen uyğundu: "Onlar iktidar sahibi olunca mahsulleri ve nesilleri yok ederler" (el-Bakara: 205). Ancak savaşın bir gereği olarak veya düşmana karşı savaşı kazanmak amacıyla yapılan tahribat veya sabotaj v.s. yapılmasına izin verilmiştir. Nitekim, Hz. Abdullah bin Mes'ud bu âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: "Müslümanlar, Beni Nezir'in sadece savaş alanında ve yolunda bulunan ağaçlarını kesmişlerdir" (Tefsir-i Nişaburi). İslâm hukukçularından bazısı meselenin bu yönünü unutarak, "Beni Nezir'i ağaçlarının kesilmesiyle ilgili emir sadece bu olayla sınırlıdır ve buna

dayanarak her savaşta veya her askeri ve stratejik amaçlar için düşmanın ağaçlarının kesilmesi veya yakılması gibi genel bir kanun veya kural çıkarılamaz" demişlerdir. İmam Evzai, Leys ve Ebu Sevr bu görüştedirler. Ancak fakihlerin çoğu, önemli askeri ihtiyaçlar için böyle yapılmasının caiz olduğunda, ancak sadece tahrip ve yağma için buna izin verilmeyeceğinde ittifak etmişlerdir.

Bir kişi şöyle bir soru yöneltebilir: "Kur'an-ı Kerim'in bu âyeti müslümanları tatmin edebilirdi; ancak Kur'an-ı Allah'ın kelamı olarak kabul etmeyenler, bu her iki fiilin Allah'ın izniyle yapıldığı yolundaki açıklamayı nasıl kabul edebilirlerdi?" Bunun cevabı şudur: Kur'an'ın bu âyeti zaten müslümanları tatmin ve memnun etmek üzere inmiştir ve bunun amacı kâfirleri sakinleştirmek değildi. Çünkü, gerek Yahudiler gerekse münafıkların itirazları yüzünden ya da kendiliğinden müslümanları şöyle bir düşünce almıştı: "Acaba, ağaçları yakmakla biz yeryüzünde fesat çıkarma suçunu mu işlemiş olduk?" Bu nedenle, Yüce Allah, savaş ve kuşatmanın vazgeçilmez bir gereği olarak bazı ağaçları kesmeleri, ve yollarına veya kuşatmalarına engel olmayan ağaçları kesmemelerinin İlahi Kanuna göre doğru ve caiz hareketler olduğunu belirterek müslümanların kalblerini ferahlatmaya çalışmıştır.

Bu ağaçların kesilmesi ve yakılması emrini Resûlullah'ın mı verdiği yoksa müslümanların kendi başına mı böyle hareket ettiği ve daha sonra bununla ilgili şer'i emri Resûlullah'a sorduklarıyla ilgili olarak muhaddislerin naklettiği rivâyetlerde farklılıklar var. Hz. Abdullah bin Ömer'in rivayetine göre emri bizzat Resûlullah (s.a.v.) vermişti (Buhari, Müslim, Müsned Ahmed, İbn Cerir). Yezid bin Rûman'ın rivayeti de aynıdır. (İbn Cerir). Buna karşılık Mücahid ile Katade'nin rivâyeti şöyledir: Müslümanlar ağaçları kendi başlarına kestiler. Daha sonra ağaçların kesilip kesilmemesi konusunda ihtilafa düştüler. Bazıları kesmekten yana idi ve bazıları karşı. Nihayet Allahu Teâlâ bu âyeti indirerek bu her iki fiili onayladı. (İbn Cerir). Bu rivâyet, Hz. Abdullah bin Abbas'ın şu rivayetiyle de teyid ediliyor: Müslümanlardan bazıları kuşkuya düştü ve ağaçların kesilmesinin mi yoksa, kesilmemesinin mi doğru olduğunu düşünmeye başladılar. Nihayet Resûlullah'a (s.a.v.) gidip ağaçları kesenlerin mi, yoksa kesmeyenlerin mi doğru hareket ettiğini sormaya karar verdiler (Nesa'i). İlk rivayeti terciheden fakihlerin verdiği delil şudur: Bu hususta Resûlullah içtihad etti ve bunu daha sonra Al-

lah açık bir vahy ile teyid etti. Bu da gösteriyor ki, bir konuda Allah'ın emri yoksa Allah'ın Peygamberi (s.a.v.) içtihadı benimserdi. Diğer tarafta ikinci rivayeti tercih eden fakihler şu görüşü ileri sürmüşlerdir: Müslümanların iki grubu yaptıkları içtihadlarına göre iki ayrı görüşü benimsedi ve Allahu Teâlâ her ikisini tasvip teyid etti. Onun için, ilim ve irfan sahipleri, iyiniyetle içtihad ederek ayrı ayrı görüşlerbenimseler bile, görüleri birbirinden farklı olmasına rağmen İlahi Şeriata göre hepsi hak üzerinde ve doğru yolda olacaklardır.

10. Yani, Allahu Teâlâ, ağaçların kesilmesiyle ve kesilmemesiyle de küçük düştüklerini ve rezil olduklarını belirtmek istiyor. Ağaçların kesilmesi şu açıdan yahudilerin rezil-ü rüsva olmaları anlamına geliyordu: Kendi elleriyle düzenledikleri bağlar ve yıllardan beri gözleri gibi baktıkları bahçeler gözlerinin önünde talan oluyordu, kendi elleriyle büyüttükleri, suladıkları ve baktıkları ağaçlar kesiliyordu ve bunu önleyemiyorlardı. Bilindiği gibi sıradan bir çiftçi veya bahçıvan bile kendi tarlası veya bahçesine zarar verilmesine tahammül edemez. Gözlerinin önünde tarlası veya bahçesi talan ediliyorsa canı pahasına onu kurtarmaya çalışır. Kendi toprağı ve malına başkalarının tecavüzünü önleyemezse bunu kendi zaafının bir alameti sayar, kahrolur ve mahvolur. Burada ise koskaca bir kabile yüzyıllardan beri yaşadığı topraklarda ve yetiştirdiği bağ ve bahçelerde sevdiği ağaçlarının komşuları tarafından talan edilmesine çaresizlik içinde seyirci kalıyordu ve onlara dokunamıyor, hiçbir şey yapamıyordu. Bundan sonra Medine'de kalsalar bile utançtan kimseye yüzlerini gösteremezdi. Ağaçların kesilmemesindeki rezil ve utanç verici konusuna gelince, onlar Medine'den ayrılırken daha düne kadar sahip oldukları yemyeşil bahçelerin müslümanlara geçtiğini kendi gözleriyle gördü ve hayıflandılar. Ellerinde olsaydı müslümanlara iyi durumda geçmesin diye bunların hepsini talan ederlerdi. Ancak çaresizlik içinde bütün bunları bırakıp ayrılmak zorunda kaldılar.

وَمَآ أَفَآءَ ٱللَّهُ
عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْهُمْ فَمَآ أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ
وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُۥ عَلَىٰ مَن يَشَآءُ ۚ وَٱللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾

6: Onların mallarından Allah'ın Peygamberine geri verdiği şeyi[11] (fey) istihsal için, ne ata ne deveye binip koşamadınız. Lâkin Allah, dilediğini kimseler üzerine peygamberlerini musallat eder. Allah her şeye kaadirdir.[12]

Açıklamalar

11 Burada, Beni Nezir'in sürgün edilmesinden sonra İslâm Devletine geçen sahip oldukları toprak, mal ve servetlerden sözediliyor. Buradan başlayarak 10. âyette kadar Yüce Allah bu menkul ve gayrimenkul malların idaresi hakkında çeşitli emirler vermiş, kaide ve kurallar koymuştur. İlk kez zaptedilen bir bölge İslâm topraklarına katıldıgı ve ilerde diğer ülkeler de fethedilerek İslâm Devletinin birer parçası olacağı için fütuhâtın başında fethedilen topraklarla ilgili kanun ortaya konmuştur. Burada şu noktaya da dikkat edelim ki, Yüce Allah: "Onların mallarından Allah'ın Peygamberine geri verdiği şeyi" ifadesi kullanmıştır. Bu ifade gösteriyor ki, bu topraklar ve buralarda bulunan hibçir şey, Cenab-ı Allah'a isyan etmiş kimselerin hakkı değildir. Eğer onlar bunlara sahipse ve bunlar tasarruflarında ise, bu tıpkı nankör ve hain bir kölenin, efendisinin malına el koyması gibidir. Bütün bu mallar, aslında gerçek sahipleri olan Yüce Allah ve Âlemlerin Rabbine itaat edilerek ve rızasına göre kullanılınca helâl ve uygundur ve bunları sadece sâlih müminler kullanabilirler. Bu nedenle, caiz ve haklı bir savaş neticesinde kâfirlerin elinden iman sahiplerine geçen malların tümü caiz ve helâldır. Bunlar güya gerçek sahipleri tarafından nankör ve hain uşak ve kölelerinin ellerinden alınıp kendisine sadık, doğru ve itaatkâr hizmetçilerine geri verilir. Bu nedenle, İslâm Hukukuna göre bu mallara "fey" (geri verilen mal) denilir.

12. Yani bu mallar, askerlerin savaş alanında düşmanla savaşarak ellerine geçirdikleri türden olmadığı için, kazanılmış bir hak olarak aralarına dağıtılamaz. Bu mallar, Yüce Allah'ın kendi fazlıyla peygamberlerini, ve temsil ettikleri düzeni düşmanlara galip kıldığı için elde edilen türdendir. Başka bir deyişle bu malların, müslümanların eline geçmesi, doğrudan savaşan bir ordunun bilek gücüyle mümkün olmamıştır; aksine Allah'ın kendi peygamberine, ümmetine ve kurduğu düzene verdiği toplam gücüyle mümkün olabilmiştir. Bu nedenle bu mallar, ganimet mallarından tamamen değişik bir nitelik taşıyor ve savaşan ordu, bunları ganimet malları gibi aralarında paylaşma hakkına sahip değildir.

Böylece, şeriat'te ganimet ile fey ile ilgili hükümler birbirinden ayrı ve farklıdır. Ganimet ile ilgili emir Enfal sûresinin 41. âyetinde yer almıştır ki, şöyledir: Bu mallar beşe bölünür, dördü savaşan orduda dağıtılır, biri ise Beyt-ü'l- Mal'a yatırılıp âyette belirtildiği biçimde harcanır. Fey ile ilgili emir şöyledir: Bu mallar orduya dağıtılmasın, aksine, ilerdeki âyetlerde belirtilen başlıklar altında harcansın. Bu iki ceşit mal arasındaki fark, "istihsalı için ne ata ne de deveye binip koşmadınız" ifadesine dayandırılmıştır. Ata ve deveye binip koşmaktan savaş hazırlığı yapmak veya savaşmak kastedilmiştir. Dolayısıyla, bu tür faaliyetlerden elde edilen mallar ganimettir ve bu tür faaliyetlerin dışındaki çalışmalar ve uğraşlardan elde edilen mallar, feydir.

Yukarıdaki âyette "ganimet" ile "fey" arasında genel ve öz olarak anlatılan farkı İslâm hukukçuları daha da açmış, ganimetin, savaş veya askeri faaliyetler sırasında düşman ordusundan elde edilen sadece taşınabilir mallar olduğuna işaret etmişlerdir. Bunun dışında, düşman devlet veya ülkeye ait topraklar ve evler ve diğer taşınabilir veya tışanmaz mallar "ganimet"in kapsamının dışındadırlar. Bu hüküm ve açıklamanın kaynağı, Hz. Ömer (r.a.)'in Irak'ın fethinden sonra Hz. Saad bin Ebi Vekkâs'a yazdığı mektuptur. Mektupta şöyle deniliyordu: "Ordunuzdaki askerlerin toplandığı malları savaşa katılan müslümanlara dağıtın ve topraklar ile su kanallarını üzerinde çalışanlara bırakın. Bu çalışanlardan aldığınız vergi ise müslümanların maaşlarının kaynağı olsun." (Kitabü'l- Harac, yazar: Ebu Yusuf, s. 24, Kitab-ül Emvâl, yazar: Ebu Ubeyd, s. 59. Kitabü'l- Harac yazar: Yahya bin Adam, s. 27-27, 48). İşte buna dayanarak Hz. Hasan Basrî diyor ki: "Düşmandan ele geçen herhangi bir mal askerin, topraklar da müslümanlarındır". (Kitabü'l- Harac, Yahya bin Adam, s. 27). İmam Ebu Yusuf ise şöyle diyor: "Düşman ordusundan müslümanların eline geçen ve kamplarına getirdikleri mal ve meta, silah ve hayvanlar ganimettir; bunların beşte biri ayırılıp geriye kalan beşte dört bölümü orduya dağıtılır (Kitabü'l- Harac, s. 18). Yahya bin Adam da aynı görüşü Kitabü'l- Harac'ta belirtmiştir (s. 27). Ganimet ile fey arasındaki farkı daha da iyi bir şekilde ortaya koyan şu olaydır: Nihavend savaşından sonra ganimet malları dağıtıldıktan ve zaptedilen topraklar İslâm Devletine katıldıktan sonra Sayib bin Ekre' adında bir kişi bir kalede kıymetli taşlarla dolu iki torba (kese) buldu. Bunun orduya dağıtılacak ganimet mi yoksa Beytü'l- Mal'a yatırılacak fey mi olduğu konusunda içine şüphe düş-

tü. Nihayet Medine'ye varıp Hz. Ömer (r.a.) e durumu anlattı. Hz. Ömer bu kıymetli taşları satıp paralarını Beytü'l- Mal'a yatırılmasını tavsiye etti. Bundan anlaşılıyor ki, ganimet, sadece savaş sırasında ordunun eline geçen taşınabilir mallardır. Savaşın sona ermesiyle taşınmaz mallar gibi taşınabilir mallar da "fey" olarak kabul edilir. İmam Ebu Ubeyd bu olayı anlattıktan sonra diyor ki: "Savaş devam ederken düşmandan zorla alınan mal, ganimettir ve savaşın bitmesinden sonra düşman toprağı Dar-ül İslâm haline gelmişse, ele geçirilen mallar, o toprakta yaşayan halka ait olan "fey"dir. Dolayısıyla, bunda beşte bir dağıtım meselesi yoktur" (Kitabü'l-Emvâl, s. 254).

Ganimet bu şekilde sınırlandırıldıktan sonra, kâfirlerden müslümanlara geçen, geriye kalan diğer taşınır ve taşınmaz mallar iki büyük kateforiye ayırılabilir: (1) Savaşılıp gethedilen ülkeler ve topraklar ki İslâm fıkhına göre bunlara "anvetin" (fethedilen memleketler) denilir. (2) İster müslümanların askeri baskısı, gücü veya yarattığı dehşet ve korkuları nedeniyle olsun, barış sonucu Müslümanların eline geçen mallar. Bu tür mallara, "anvetin"in dışında müslümanların eline geçen her türlü mal girer. İslâm fakihleri arasındaki anlaşmazlık sadece ilk tür mallarla ilgilidir, çünkü onlar bu malların gerçek şer'i durumu ve niteliğini tesbit etmeye çalışmışlardır ve bunun nedeni de, bunların, "istihsalları için ata veya deveye binilip "koşulması" tarifine uymamasıdır. İkinci tür mallara gelince "fey" olmaları konusunda herhangi bir şüphe veya müphemlik yoktur, zira, bununla ilgili hüküm Kur'an-ı Kerim'de açık açık yer almıştır. Biz ilerdeki sayfalarda ilk tür malların şer'i niteliğine ayrıntılı olarak değineceğiz.

مَّآ أَفَآءَ ٱللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ مِنْ أَهْلِ ٱلْقُرَىٰ فَلِلَّهِ
وَلِلرَّسُولِ وَلِذِى ٱلْقُرْبَىٰ وَٱلْيَتَٰمَىٰ وَٱلْمَسَٰكِينِ وَٱبْنِ ٱلسَّبِيلِ
كَىْ لَا يَكُونَ دُولَةًۢ بَيْنَ ٱلْأَغْنِيَآءِ مِنكُمْ ۚ وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ
فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُوا۟ ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ
شَدِيدُ ٱلْعِقَابِ ۝

7: Allah'ın, ehl-i kurâdan (memleketler halkından) Peygamberine verdiği ganimetler; Allah'a, Resûlüne, akrabasına, yetimlere, fakirlere, yolda kalanlara aittir.[13] Tâ ki, (bu mallar) sizden zenginler arasında tedavül eden bir şey olmasın.[14] Peygamberin size verdiğini alın. Sizi, kendisinden nehyettiği şeyden de sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çok şiddetlidir.[15]

Açıklamalar

13. Geçen ayette sadece, bu malların, hücum eden orduya ganimetler şeklinde dağıtılmamasının nedeninin ne olduğu ve bunlarla ilgili şer'i hükmün ganimetlerden niçin ayrı olduğu buyurulmuştu. Burada ise bu malların kime ait olduğu belirtilmiştir.

Bu malların ilk payı Allah ve Resûlüne ayırılmıştır. Bu emrin Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından nasıl uygulandığına ilişkin ayrıntılar Malik bin Evs binü'l-l Hedesan'in Hz. Ömer'e (r.a.) dayanarak naklettiği bu rivayette yer alıyor: Resûlullah bu paydan kendi ve kendi ailesinin nafakası için gereken kısmı alırdı ve geriye kalanları cihad için gerekli olan silah ve binek hayvanların alımı için harcardı. (Buhari, Müslim, Müsned Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai v.s.) Hazreti Peygamber'den sonra bu pay, Allah'ın kendi peygamberine yüklediği görevin yerine getirilmesi için müslüman halka ait Beytü'l- Mal'a aktarılmaya başlandı. İmam Şafi'î'den şu rivayet naklolunmuştur: Resûlullah'ın kişisel harcamaları için ayrılan pay kendisinden sonra gelen halifesine aittir; zira, Resûlullah (s.a.v.) bu payı, imameti (liderliği)nden dolayı alıyordu, risâleti (peygamberliği)nden dolayı değil. Ancak Şafiî mezhebine bağlı fakihlerin çoğu, Müslümanların çoğu gibi, bu payın herhangi bir kişi için değil, müslümanların dini, sosyal ve toplumsal menfaatları için kullanılmasından yanadır.

İkinci pay akrabalarındır ve bunlardan, Resûlullah'ın (s.a.v.) akraba ve yakınları kastedilmiştir; yani, Beni Haşim ve Ben El Mütellib. Bu pay, Resûlullah'ın kendi kişiliği ve ailesinin haklarını yerine getirmesinin yanısıra akrabalarının, özellikle, yardımına muhtaç olanların ya da kendisinin yardım etmek istediği yakınlarının haklarını yerine getirebilmesi için ayırılmıştı. Yüce Peygamberimizin ebediyete intikalinden sonra bu payın ayrı niteliği de ortadan kalktı ve diğer müslüman fakir, muhtaç yetim ve yolcular gibi Beni Haşim ve Beniel-Müttellib'in yardıma muhtaç fertlerinin maaşı da Beyt-ü'l- Mal'a bağlandı. Ancak zekâtta payları olmadığı açısından diğerlere göre biraz daha iyi hak-

lara kavuştular. Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivayetine göre Ebu Bekr, Ömer, ve Osman (r.a.)ın halifelikleri döneminde ilk iki pay iptal edildi geriye kalan üç pay (yani yetimler, fakirler ve yolda kalmış olanlara ait olan paylar) geçerli kaldı (yani fey olarak dağıtıldı) ve bu uygulama Hz. Ali (r.a.) zamanında da devam etti. Muhammed bin İshak, İmam Muhammed Bâkir'e dayanarak Hz. Ali'nin (r.a.) diğer ehl-i beyt gibi, bu payın Hazreti Peygamber'in ailesi, akraba ve yakınlarına verilmesi görüşünde olmasına rağmen Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer v.s.'nin uygulamasına karşı çıkmak istemediğini belirtmiştir. Hasan bin Muhammed bin Hanefiyye'ye göre Resûlullah'ın vefatından sonra bu iki pay (yani, Resûlullah'ın kendisi ve akrabalarının payları) hakkında anlaşmazlık çıktı. Bazı kimseler, ilk payın Resûlullah'ın halifesine ikinci payın da Resûlullah'ın akraba ve yakınlarına verilmesinden yana idi. Diğer bazı kimseler ise ikinci payın halifenin akrabalarına verilmesini istiyordu. Nihayet, bu her iki payın, cihadın ihtiyaçlarının karşılanması için harcanması konusunda görüş birliğine varıldı. Atâ bin Sa'lb diyor ki, Hz. Ömer bin Abdülaziz kendi halifeliği döneminde Resûlullah ve ailesi ile akrabalarına ait payları Beni Haşim'e vermeye başladı. İmam Ebu Hanife ile birçok Hanefi fakih bu hususta en iyi uygulamanın, Râşid halifeler döneminde yapılan uygulama olduğunu belirtmişlerdir. (Kitabü'l- Harac, Ebu Yusuf, s. 19-21). İmam Şafiî diyor ki, Haşimi veya Müttalibi olduğu kesin olan yahut genellikle bilinen kişilere, ister zengin, ister fakir olsun, feyden pay ve mal verilebilir. (Mügniü'l- Muhtaç) Hanefilere göre bu mal, sadece fakir ve muhtaç olan Haşimi ve Müttalibilere verilebilir, ama diğer kimselerin hakkı onlardan üstündür. (Ruhu'l- Meani). İmam Malik'e göre bu konuda Devlet ve hükümet için herhangi bir sınırlama yoktur, hangi başlıklar altında neyi uygun görürse harcayabilir, ama Resûlullah'ın ailesi ve sülâlesine öncelik vermek daha iyidir. (Haşiyetü'd- Dusuki ale'ş--Şerhü'l Kebir).

Diğer üç pay konusunda fakihler arasında herhangi bir anlaşmazlık yoktur. Ancak İmam Şafiî ile diğer üç imam arasında dağıtımın oranı ve şekli konusunda şu küçük fark vardır: İmam Şafiî'ye göre fey olarak bilinen tüm mallar beş eşit paya ayrılır, beşte biri müslümanların genel menfaatları için harcanır, beşte biri Beni Haşim ve Beni el-Mütellib'e beşte biri yetimlere, beşte biri fakirlere ve beşti biri yolculara verilir. Buna karşılık, İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve İmam Ahmed böyle bir dağıtıma karşıdırlar ve fey mallarının tümünün müslü-

manların genel menfaati ve ihtiyaçları için harcanmasını savunurlar (Müğni-ul Muhtac).

14. Bu, Kur'an'ı Kerim'in en önemli âyetlerinden biridir, çünkü bunda ekonomi ve servetle ilgili temel bir kural ortaya konmuştur. Bunda İslam toplumu ve hükümetin ekonomik politikasının şu temel ilkesi dile getirilmiştir: Servetin dolaşımı toplumda serbest olmalıdır; sermaye ve servet sadece zenginlerin elinde toplanmamalı, aksine, herkesin eline geçmeli ve zengin daha zengin, fakir de daha fakir olmamalıdır.

Kur'an-ı Kerim'de bu kaide ve kural sadece açıklanmaklanmakla yetinilmemiş, ayrıca bu amaçla faiz ve riba haram kılınmış, zekât farz edilmiş, ganimet mallarının beşte biri çıkarılıp hayırişler için dağıtılması emredilmiş, sık sık sadaka ve nafileler için telkinde bulunulmuş, çeşitli kefaretlerin verilmesi için öyle bir kural geliştirilmiş ki, bununla servetin akımı toplumun fakir ve mağdur kesimine dondürülmüş, miras için öyle bir kanun çıkarılmıştır ki, her ölenin bıraktığı mallar ve paralar mümkün olduğu kadar dağılabilsin, ahlâk açısından cimrilik son derce çirkin ve kınanabilir alışkanlık, cömertlik de en güzel hasletlerden biri ilan edilmiş, varlıklı sınıfların mallarında muhtaç ve mahrum kimselerin paylarının bulunduğu ve bunlar sadaka veya fitre değil, birer hak olarak dağıtılması gerektiği anlatılmış ve İslâm Devletinin en büyük gelir kaynaklarından biri olan "fey"in bir bölümünün mutlaka toplumun yoksul ve muhtaç sınıfına dağıtılması şartı koşulmuştur. Bu hususta şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, İslâm Devletinin iki önemli gelir kaynağı zekât ve feydir. Zekât tüm müslümanlardan belli bir miktar üzerindeki sermaye, hayvanlar, ticari mallar ve tarım ürünlerinden alınır ve genellikle fakir ve muhtaçlar için harcanır. Feye ise, gayrimüslimlerden alınan cizye ve haraç başta olmak üzere tüm gelirler dahildir ve bunun da önemli bir bölümü fakirlere ve muhtaçlara ayırılmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, bir İslam Devleti kendi gelir ve gider hesaplarını ve genel ekonomik ve mali işlemlerini, servet kaynaklarının zengin ve nüfuzlu kişi ve kuruluşların tekeline geçmemesi ve servetin akımı fakirlerden zenginlere doğru olmaması veya sadece zenginler arasında dolaşmaması ve toplanmaması şeklinde yapmalıdır.

15. Bağlama ve konuşmanın seyrine dikkat edilirse âyetin anlamı ve açıklaması şudur: Beni Nezir'in mallarının idaresi ve aynı şekilde daha sonra fey mallarının dağıtımı konusunda Yüce Peygamber

(s.a.v.) ne karar verirse siz Müslümanlar onu itiraz etmeden kabul ediniz. Resûlullah kime ne veriyorsa onu alsın ve kime bir şey vermiyorsa, o kalkıp itirazda bulunmasın Ancak buradaki emirde kullanılan ifade açık seçik olduğu için bu, sadece fey mallarının dağıtımıyla sınırlı değildir. Burada denilmek isteniyor ki, her konuda müslümanlar Resûlullah'a itaat etsinler. Bu anlamı vermek üzere "Peygamberin size verdiğini alın" denildikten sonra "size vermediği şeyleri almayın" ifadesi kullanılmak yerine daha açık ve net bir şekilde, "Sizi kendisinden nehyettiği şeyden de sakının" denilmiştir. Eğer emir sadece fey mallarının dağıtımıyla sınırlı olsaydı, "Peygamberin size verdiğini alın" ifadesinin karşıtı olan, Peygamberin size vermediği" olurdu. Ancak burada "nehyettiği" veya yasakladığı gibi ifadenin kullanılması gösteriyor ki, emrin amacı, Resûlullah'ın emir ve nehylerine uymaktır. Nitekim, Hz. Peygamber (s.a.v.) da benzeri bir ifade kullanmıştır: Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben size herhangi bir konuda emir verirsem mümkün olduğu kadar ona uymaya çalışınız ve nelerden menedersem onlardan sakınınız" (Buhari, Müslim) Hz. Abdullah bin Mes'ud ile ilgili bir rivayet şöyledir: Bir defasında kendisi konuşurken, "Yüce Allah kadınların filan şekilde giyinmeleri ve modaya uymalarını yasaklamıştır ve o kadınları lânetlemiştir". Bu konuşmayı dinleyen bir kadın Hz. Abdullah'a gelip, "siz bunu neye dayanarak söylüyorsunuz? Kitabullah'ta böyle bir emre hiç rastlamadım." Hz. Abdullah dedi ki, "Eğer sen Allah'ın Kitabını okumuş olsaydın, böyle bir ibareye mutlaka rastlardın. Sen şu âyeti okumadın mı?: "Peygamber'in size verdiğini alın. Sizi, kendisinden nehyettiği şeyden de sakının." Kadın, "evet, bu âyeti okudum" dedi. Bunun üzerine Hz. Abdullah bin Mes'ud dedi ki, "İşte, bu âyette belirtildiği gibi, Resûlullah kadınların böyle giyinmelerini yasaklamıştır ve Allahu Teâlâ'nın böyle giyinen kadınları lânetlediğini ifade etmiştir." Kadın, "evet, şimdi anladım" dedi. (Buhari, Müslim, Müsned Ahmed, Müsned-i İbn Ebi Hatim).

لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا
مِن دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا
وَيَنصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ۚ

8: (Bilhassa bu mallar) diyarlarından çıkarılmış bulunan muhacirlerin fakirlerinedir[16] ki, onlar Allah'tan fazl ve rıza isterler. Allah'a ve Resûlüne yardım ederler. İşte bunlar sadık olanlardır.

Açıklamalar

16. Burada, sadece İslamiyeti kabul ettikleri için Mekke ve Arabistan'ın diğer bölgelerinden göçe zorlanan ve çıkarılan kimselere işaret edilmiştir. Beni Nezir'e ait bölge zaptedilinceye kadar bu muhacirlerin oturmaları ve geçimlerini sağlayabilecekleri herhangi bir ev veya yurtları yoktu. Şimdi gelen bu emirle, o sırada ele geçirilen mallar ve ilerde fey olarak ele geçirilecek mallardan yetimler, yolcular, muhtaçlar ve kimsesizlere ait bölüm ayırıldıktan sonra bu muhacirlere de birşeyler verilmesi gerektiği ve Allah ve Resûlü ve dini için hicret etmeye zorlanan ve Darü'l- İslâm'a gelmeye mecbur olan herkese yardım edilmesi şart olduğu ifade edilmiştir. İşte bu emre göre Resûlullah, Beni Nezir'e ait toprakların bir bölümünü muhacirlere dağıttı ve ensârın, muhacir kardeşlerine yardım amacıyla verdikleri vahalar kendilerine geri verildi. Ancak feyde muhacirlerin bu payının sadece o zamana mahsus olduğu düşünülmemelidir. Aslında bu âyette deniliyor ki, sırf müslüman oldukları yüzünden kendi ev ve yurtlarından çıkarılıp bir İslâm Devletine sığınmaya mecbur edilenlerin kıyamete kadar, yerleştirilmeleri ve kendi ayakları üzerinde kalmalarını mümkün kılmak İslâm Devleti ve hükümetinin görevi dir ve bu amaçla zekâtin yanısıra fey mallarının bir bölümünü de bu başlık altında harcaması gereklidir.

وَالَّذِينَ تَبَوَّءُو
الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِن قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ
فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِّمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ
بِهِمْ خَصَاصَةٌ ۚ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

9: Onlardan önce Darü'l- Hicret'i yurt ve iman evi edinenler,[17] kendilerine hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı kalplerinde hased duymazlar. Kendileri muhtaç olsalar bile onları kendi nefislerine tercih ederler.[18] İşte kendi yüreklerinin darlığından kurtarılmış olanlar felah bulmuşlardır.[19]

Açıklamalar

17. Burada bu ifadeden ensâr kasdedilmiştir. Yani, feyde sadece muhacirler değil, daha önceden Darü'l- İslâm'da yaşayan müslümanlar, başka bir deyişle, ensâr'ın da payı vardır.

18. Bu da Medine'yi Tayyibe'nin sakinleri, yani ensârın tarifi veya tanımıdır. Muhacirler Mekke ve bazı diğer bölgelerden hicret edip Medine'ye gelince, ensâr Resûlullah'ın huzuruna çıkıp "bizim bağ ve bahçelerimiz, vahalarımız hizmetinize sunulmuştur. Bunları muhacir kardeşlerimize dağıtabilirsiniz" dediler. Resûlullah ise kendilerine şöyle dedi: "Vallahi, bunlar bahçıvanlığı bilmez, bunlar bağ ve bahçeleri olmayan bir yerden gelmişlerdir. İsterseniz şöyle yapabilirsiniz: Bağ ve bahçelerde siz çalışınız ve yetiştirdiklerinizin bir kısmını kendilerine veriniz". Onlar, "tamam, sizi dinledik ve size itaat ediyoruz." (Buhari, İbn Cerir). Bunun üzerine muhacirler, "vallahi, böylesine fedakâr insanları görmedik, işe bakın, bunlar kendi bahçelerinde çalışacak, ürün yetiştirecek ve bunlardan bize pay vereceklerdir! Bizce, bütün sevapları bunları alırlar," demekten kendilerini alamadılar. Resûlullah şöyle buyurdu: "Siz ensârı methettiğiniz, onlar hakkında dua ettiğiniz sürece siz de sevap alacaksınız" (Müsned-i Ahmed). Daha sonra Beni Nezir'e ait bölge zaptedildikten sonra Ensâr'a şöyle bir teklifte bulundu: "Topraklarınız, Yahudilerin bıraktığı bağ ve bahçeler ile vahalarla birleştirilsin ve daha sonra bu araziler size ve muhacirlere dağıtılsın. İkinci şık olarak, topraklarınız sizin olsun ve yahudiler tarafından terkedilen arazi muhacirlere dağıtılsın." Ensâr dedi ki: "Ya Resûlullah, terkedilen araziyi muhacirlere dağıtın, bizim topraklarımız, bağ, bahçe ve vahalarımızdan istediğiniz kadarı yine onlara verin." Bunun üzerine Hz. Ebu Bekr nârâ attı: "Ey ensâr, Allah sizden razı olsun ve size hayırlı mükâfatlar versin". (Yahya bin adam, Balazuri). Böylece, Medine ensârının rızasıyla Yahudilerin bıraktığı mallar muhacirler arasında dağıtıldı ve bunlardan sadece Hz. Ebu Ducâne, Hz. Sehel bin Hüneyf (ve bazı rivayetlere göre) Hz. Hâris bines-Semme adlı ensâr sahabelere bazı paylar verildi, çünkü kendileri çok fakirdi. (Balazuri, İbn Hişam, Ruhü'l- Me'ani). Ensâr aynı fedakârlığı, Bahreyn bölgesinin İslâm topraklarına katılması sırasında da gösterdi. Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu bölgenin fethedilen toprakların ensâra verilmesini istiyordu, ancak ensârın cevabı şuydu: "Muhacir kardeşlerimizin mal ve mülkü

bizim kadar oluncaya kadar biz hiçbir şey almayız". (Yahya bin Adem). Ensârın işte bu cömertliği ve fedakârlığı burada Yüce Allah tarafından övülmüştür.

19. "Kurtulmuş" değil, "kurtarılmış olanlar" ifadesi kullanılmıştır. Zir, Yüce Allah'ın fazlı ve yardımı olmaksızın bir kişi kedi bilek gücüyle geniş yürekliliği kazanamaz. Bu Allah'ın bir nimetidir ki, ancak O'nun fazlı ve inayetiyle birine nasip olur. "Şuha" kelimesi Arapçada "cimrilik" veya "tamah" için kullanılır. Ancak bu kelime, "nef"se bağlı olarak ifade edildiği zaman (yani şuhu nefs) cimrilikten daha geniş bir anlam taşıyan, hatta cimriliğin temeli olan dar görüşlülük, yürek darlığı (veya dar yüreklilik), bağnazlık, darlık ve cesaretsizlik gibi kelimelerle eşanlamlı hale gelir. İşte bu özellikten dolayı bir kişi, başkasının hakkını kabul etmek ve yerine getirmek şöyle dursun, onun meziyet ve hasletleri ve iyi huyları ve başarıları yürekten kabul etmez ve dile getirmez. Böyle bir kişi "hep bana", "hep bana" der ve başka birine hiçbir şey verilmesini istemez. Kendisinin başkalarına bir şey vermesi şöyle dursun, bir başkası, başkasına bir şey verirse üzülür ve kahrolur. Hırsı ve ihtirası sadece kendisiyle sınırlı kalmaz, başkalarının haklarına da tecavüz eder ve gaspeder, yahut en azından, gördüğü ve çevresinde bulduğu tüm güzel şeyler ve zenginliğin sadece kendisine ait olmasını, başka kimseye geçmemesini ister. İşte bundan dolayı, Kur'an-ı Kerim'de bu kötülükten kurtulmanın, felaha ve refaha kavuşması olduğu ifade olunmuştur ve Resûlullah (s.a.v.), bunun bütün fitne ve fesadların kökü ve en kötü insani özellik olduğunu buyurmuştur. Hz. Cabir bin Abdullah'in rivayetine göre Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Şuhhadan sakının, çünkü şuhha geçmişte milletlerin helak olmasına sebep olmuştur, bu yüzden birbirinin kanını dökmüşler ve kutsal değerleri çiğnemişlerdir". (Müslim, Müsned Ahmed Beyhaki, Buhari fi'l-edeb). Hazreti Abdullah bin Amru'nun rivâyetinin sözleri ise azıcık farklıdır: "Şuhha'dan sakının, çünkü şuhha, sizden öncekileri helâk etmiştir; onları kan dökmeye yönelitti, başkalarının haram olan şeyleri kendinize helâl etmenize yolaçtı. Onları zulme sevketti ve onlar zulmetti (haksızlık etti), fücur için emirler verdi ve fücur işledi, akrabalarla bağlarını koparmalarını istedi ve onlar da onu yaptı" (Müsned Ahmed, Ebu Davud, Nesai). Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivayeti şöyledir: Resûlullah buyurmuştur: "İmam ve şuhha-yı nefis bir kişinin kalbinde bir araya gelemez." (İbn Ebi Şeybe, Nesai, Beyhaki, "Şu'b'il iman",

Hakim). Hz. Ebu Said Hudri'ye göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Şu iki kötülük bir müslümanda toplanamaz: Cimrilik ve ahlâksızlık". (Ebu Davud, Tirmizi, Buhari fil'l Edeb). Bazı istisnaları bir yana bırakırsak, şunu gayet rahatlıkla söyleyebiliriz ki, İslâm'ın bu öğretileri sayesinde müslümanlar bir millet olarak dünyada bugün bile en geniş yürekli, müsamahakâr, cömert ve demokrat sayılabilirler. Dünyada dar görüşlülük dar kafalılık, toleransızlık, tahammülsüzlük, bencillik ve cimrilik bakımından ün salmış milletlerinin içinden çıkan milyonlarca müslüman dünyanın çeşitli ülkelirinde aynı soy, ırk ve kuşaktan gelen gayrimüslimlerle birlikte barış, huzur ve kardeşlik havası içinde yaşamaktadırlar. Bu her iki topluluğun tutum ve davranışlarında cimrilik, dar görüşlülük, kötü ahlâka karşı cömertlik, geniş yüreklilik ve güzel ahlâk gibi kavramlar arasındaki belirgin farkın nedeni, İslâm'ın ahlâk anlayışı ve öğretisinden başkası olamaz.

وَالَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَٰنِنَا
ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلْإِيمَٰنِ وَلَا تَجْعَلْ فِى قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ
ءَامَنُوا۟ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٠﴾

10: (Allah'ın, Rasûle verdiği ganimetten kendilerine pay verilecekler grubuna) Bu geçmiştekilerden sonra gelenler[20] (de dahildir). Derler ki: "Ey Rabbimiz, Bize ve iman ile bizden evvel geçmiş olan kardeşlerimize mağfiret buyur. Ve kalplerimizde mü'minlere karşı bir kin bırakma. Ey Rabbimiz, "Sen, Raûfsun, Rahîmsin" derler.[21]

Açıklamalar

20. Buraya kadar verilen emirlerde "fey"de Allah, Resûl (s.a.v.) Resûl'ün akrabaları ve yakınları yetimler, fakirler, İbn sebil (yolda kalan yolcular), muhacirler, ensâr ve kıyamete kadar gelecek olan müslüman nesillerin payları olduğu ifade olunmuştur. Kur'an'ı Kerim'in işte bu çok önemli hukuki hükmünün ışığında Hz. Ömer (r.a.) fethedilen Irak, Suriye ve Mısır topraklarında araziler, tarlalar, gayrimenkuller ve ilgili ülkelerin geçmiş devlet ve hükümetleri ile eski yöneticilerinin menkul ve gayrimenkul malları için yeni bir düzenleme getirdi. Bu ülkeler

fethedilince aralarında Hz. Zübeyr, Hz. Bilal, Hz. Abdurrahman bin Avf ve Hz. Selman Farisi'nin de bulunduğu ileri gelen sahabeler bu malların, bu bölgeleri savaşarak getheden ordu mensuplarına dağıtılmasında ısrar ettiler. Onlara göre, bu mallar, "ata ve deveye binilip koşulmayan" malların tarifine giriyor; hatta, bunlar için müslümanlar atları ve devlerini koşturmuş ve ancak bu şekilde kazanmışlardır; bu nedenle, savaşmadan hakimiyeti kabul eden kent ve kasabaların dışındaki zaptedilen tüm bölgeler "ganimet" kapsamına giriyordu, dolayısıyla, ilgili topraklarda menkul ve gayrimenkul malların yanısıra sakinlerinin beşte biri şer'i emre göre Beyt-ül mal'a yatırılıp geriye kalan beşte dörtlük bölümü Orduya dağıtılmalıydı. Ne var ki, Resûlullah'ın (s.a.v.) devrinde savaşarak zaptedilen bölgelerden hiçbirinin toprakları ve sakinleri O'nun tarafından ganimet gibi beşte birlik bir bölüm olarak Orduya dağıtılmadığı için bu görüşleri doğru değildi. Resûlullah'ın zamanında bu konuda iki önemli örneğe rastlamaktayız: Mekke ve Hayber'in fethi. Resûlullah, fethedilen Mekke'yi olduğu gibi sakinlerine geri verdi. Hayber'e gelince, Hz. Buşeyr bin Yesar'in rivâyetine göre Resûlullah bunu 36'ya böldü, 18'i genel ihtiyaçlar ve kamu hizmetlerine, 18'i ise Orduya ayırıldı. (Ebu Davud, Beyhaki, "Kitab-ül Emvâl" (Ebu Ubeyd), "Kitabü'l- Harac" (Yahya bin Adam), "Fütuh-ul Buldan" (Balazuri) ve "Feth-ül Kadîr" (İbn Hümâm)). Resûlullah'ın böyle hareket etmesi, savaşılarak bir zaptedilmiş olsa, fethedilen toprakların tam olarak ganimet olmadığını açıkca ortaya koymuştu. Zira, böyle olmasaydı, Hz. Peygamber'in Mekke'yi tamamıyla Mekkelilere geri vermesi ve Hayber'in beşte biri değil, yarısını kamu hizmetlerine harcanmak üzere Beytü'l- Mal'a ayırması nasıl mümkün olabilirdi. Dolayısıyla, sünnetten sabit olan husus şuydu: "Anvetin" fetholunan bölgelerle ilgili olarak işbaşındaki imam (halife, hükümdâr, yönetici, hâkim) şartlara göre en uygun kararı verebilir. Bunları çeşitli bölgelere ayırarak dağıtabilir, ya da, Mekke gibi olağanüstü önem taşıyorsa, sakinlerine Resûlullah (s.a.v.) gibi lütuf ve ihsanda bulunabilir.

Ancak, Hazreti Peygamber (s.a.v.) zamanında fütuhât geniş kapsamlı olmadığı ve değişik değişik ülkeler zaptedilmediği gibi değişik insanların yönetimiyle ilgili kaide ve kurallar açıkca ortaya çıkmadığı için Hazreti Ömer (r.a.) zamanında bazı zorluklarla karşılaşıldı. Hz. Ömer zamanında çok büyük değişik ülkeler gethedildiği için sahabelerin çözümlemesi gereken önemli bir sorun şuydu: Kılıçla fethedilen böl-

geler ganimet midir yoksa fey mi? Mısır fethinden sonra Hz. Zübeyr (r.a.) şöyle bir istekte bulundu: "Bütün bu ülke, Resûlullah'ın Hayber'i böldüğü ve dağıttığı gibi dağıtsın" (Ebu Ubeyd). Suriye ve İrak'ın fethinden sonra ise Hz. Bilal ısrarla bütün toprakların tıpkı ganimet malları gibi Orduya dağıtılmasını istedi. (Ebu Yusuf, Kitab-ül Harac). Öte yandan, Hz. Ali'nin görüşü şuydu: "Bu topraklar ait oldukları çiftçilere bırakın ki, müslümanlara belli bir gelir kaynağı olsun" (Ebu Yusuf, Ebu Ubeyd). Aynı şekilde Hz. Muaz bin Cebel (r.a.) şunları söylüyordu: "Bunları dağıtırsanız, sonuçları çok kötü olacak. Bu dağıtım yüzünden büyük ve geniş topraklar, bu bölgeleri zaptedenlere geçmiş olacaktır. Daha sonra, bu adamlar bu dünyadan göçecek ve bıraktıkları topraklar vârislerine kalacaktır ki bunlar genellikle bir kadın veya bir erkek olacaktır ve böylece, gelecek kuşaklara hiçbir şey kalmayacaktır. Bunlar ne ihtiyaçlarını karşılayabilecektir ne de İslâm Devletinin sınırlarının korunması için gereken masraflar yapılabilecektir Onun için, hem mevcut hem gelecek kuşakların çıkarları eşit biçimde korunacak bir düzenlemeye gidin." (Ebu Ubeyd, s. 59, Fetihü'l- Bari, Cilt 6, s. 138). Hz. Ömer, hesap yaptırdı, buna göre sadece Irak nüfusünden herkese ikişer-üçer tane köle düştü (Ebu Yusuf, Ebu Ubeyd). Bundan sonra kendi sağduyusuna dayanarak bu toprakların bölünüp dağıtılmamasına karar verdi. Nitekim, fethedilen bölgeler ve nüfuslerinin dağıtılmasında ısrar edenlere verdiği cevaplar şunlardı:

"Daha sonra gelecek nesillere hiçbir şeyin kalmamasını mı istiyorsunuz?"

(Ebu Ubeyd).

"Daha sonra gelecek olan ve toprağın, çiftçi ve ekicilereyle birlikte bölündüğü ve bunları atalarından insanların miras aldığını gören müslümanlar ne yapacak? Bu hiç de münasıp bir şey edğildir".

(Ebu Yusuf).

"Sizden sonra gelecek olan müslümanlar ne yapacaktır. Korkarım ki, bunu bölüp dağıtması, sizleri sular için birbirinizin boğazına sarılacaksınız."

(Ebu Ubeyd).

"Eğer ben ilerde gelecek olanları düşünmeseydim fethettiğim her bölgeyi tıpkı Resulullah'ın Hayber'i yaptığı gibi, bölüp dağıtırdım."

(Buhari, Mevetta, Ebu Ubeyd).

"Hayır, bu gayrimenkûl (taşınmaz mal)dur. Ben bunları elimizde bulunduracağım. Böylece, muzaffer ordular ile sıradan müslümanların hepsinin ihtiyaçları karşılanabilecektir."

(Ebu Ubeyd).

Ne var ki bu cevaplar birçok kişiyi tatmin etmedi ve onlar, Hz. Ömer'e: "Siz zulmediyorsunuz (Siz haksızlık ediyorsunuz)" diye söylenmeye başladılar. Nihayet Hz. Ömer, Meclis-i Şura'yı topladı ve meseleyi tartışmaya açtı. Hz. Ömer'in toplantının açılışında yaptığı konuşmanın bazı cümleleri şöyle idi:

"Ben sizlere, sizin işlerinizi yürütmek amacıyla bana verilen emaneti hakkıyla yerine getirmemde yardımcı olmanız için zahmet verdim. Ben sizlerden biriyim. Siz de bugün hakkınızı dile getirecek kimselersiniz. Sizlerden isteyen görüşüme katılabilir, isteyen katılmayabilir. Sizin benim fikrime illâ uymanızı istemiyorum. Sizde "Nâtık-ı bi'l-Hak" (Doğruyu söyleyen) Kitabullah vardır. Allah'a yemin ederim ki, eğer ben yapmak istediğim bir şeyi söylüyorsam, amacım Hakkı (doğru) söylemekten başka bir şey değildir... Kendilerine zulmettiğimi ve haksızlık ettiğimi söyleyenleri dinlediniz. Halbuki, ben kimseye zulmetmeyi aklımın ucuna bile getirmem ve bu hususta Cenab-ı Hak'tan çok korkarım. Birinin hakkı olan bir şeyi ona vermeyip başkasına verirsem elbette ki büyük bir haksızlık yapmış olurum. Ama benim gördüğüm kadarıyla, İran Şahının ülkesi kadar büyük bir ülke daha fethedilmeyecektir. Cenab-ı Allah, İranlılara ait mal ve toprakları, çiftçileriyle beraber bizim idaremize vermiştir. Ordularımızın ganimet olarak ele geçirdikleri malların beşte birini zâten onlara dağıttım ve henüz dağıtılmamış ganimetleri dağıtmayı düşünüyorum. Ne var ki, topraklar ile ilgili görüşüm farklıdır. Bu topraklar ve bunların sahipleri olan çiftçileri dağıtmak istemiyorum, aksine topraklardan haraç ve çiftçilerden cizye almayı düşünüyorum. Bunlar sürekli olarak ödenecektir ve zamanımızın müslümanları, savaşan ordular ve onların çocukları ve daha sonra gelecek nesiller için "fey" mahiyetinde olacaktır. Sınırlarımızın, bunları savunmakla görevli kimselere mutlaka ihtiyaçları olduğunu görmüyor musu-

nuz? Suriye, el-Cezire (Irak'ın bir bölümü) Kufe, Basra ve Mısır gibi büyük ülkelerde askerlerin bulunması ve onların maaş almaları gerektiğini anlamıyor musunuz? Eğer ben bu toprakları çiftçileriyle birlikte dağıtıversem bu masraflar nereden karşılanacaktır?"

Tartışma iki-üç gün sürdü, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Abdullah bin Ömer v.s. Hz. Ömer'in (r.a.) görüşüne katıldılar, ama karşı çıkanlarda oldu ve anlaşmaya varılamadı. Nihayet Hz. Ömer yerinden kalktı ve "Kitabullah'ta bir hüccet buldum, ki o bu meseleyi hallediyor" diyerek Haşr sûresinin işte bu âyetlerini: "Ey Rabbimiz, "Sen, Raûfsun, Rahîmsin" derler"e kadar okudu. Ve bunlardan şu sonucu çıkardı: "Allah'ın bağışladığı bu mallar ve topraklarda sadece bugünkü insanlar değil, ilerde gelecek insanların da payı vardır. O halde, herkese ait olan bu feyi nasıl muzaffer ordulara dağıtalım ve gelecek nesillere hiçbir şey bırakmayalım? Ayrıca Yüce Allah'ın buyuruğu şudur: "(Bu mallar) sizden zenginler arasında tedavül eden bir şey olmasın". Halbuki, bunları ben sadece muzaffer ordu mensuplarına dağıtsam, servet sadece zenginleriniz arasında dolaşacaktır ve diğer kimselere hiçbir şey kalmayacaktır." İşte bu delil herkesi tatmin etti ve fethedilen tüm toprakların müslüman halk için "fey" niteliğinde olduğu, sözkonusu topraklarda çalışan ekici ve çiftçilerin ellerinde bu toprakların kalması gerektiği ve topraklardan haraç ve sakinlerinden cizye alınmasının uygun olduğunda ittifak edildi. (Kitabu'l- Harac, Ebu Yusuf, s. 23-27 ve 35, Ahkamü'l- Kur'an Cessâs).

Bu karar uyarınca, fethedilen toprakların yasal niteliği şöyle belirlendi: Müslüman topluluğu topyekün olarak bu toprakların sahibidir. Topluluk, bu topraklarda önceden çalışmakta olan kimseleri ekici ve çiftçi olarak çalışmasına izin vermiştir. Bu ekici ve çiftçiler İslâm Devletine gereken vergileri verecektir. Ekicilik ve çiftçilik hakları kuşaktan kuşağa miras olarak geçecektir ve bu haklar belli bir bedele karşı satılabilecektir; ancak toprağın gerçek sahibi onlar değil, müslüman topluluğu olacaktır. İmam Ebu Ubeyd "el-Emvâl" adlı kitabında bu hukuki noktayı şöyle açıklamıştır:

"Hz. Ömer (r.a.) Irak'taki toprakları ait oldukları kişilere bıraktı ve halkı cizyeye ve topraklarını vergiye tâbi tuttu."

(s. 57).

"İmam (yani, İslâm Devletinin Başkanı) fethedilen ülkelerin topraklarını sahiplerine bıraktıktan sonra, ilgili çiftçiler bu toprakları miras olarak başkalarına verebilirler ve satabilirler"

(s. 84).

Hz. Ömer bin Abdülaziz (r.a.) zamanında Şa'bi'ye, Irak halkıyla topraklarla ilgili olarak herhangi bir anlaşmaya varılıp varılmadığı sorulduğunda kendisi. "Anlaşma yoktur, ancak onlardan haraç kabul edildiği takdirde böyle bir anlaşma yapılmıştır demektir" diye cevap verdi.

(Ebu Ubeyd, s. 49, Ebu Yusuf, s. 28).

Hz. Ömer (r.a.) zamanında Utbe bin Ferked, Fırat nehrinin kenarında bir arazi satın aldı. Hz. Ömer (r.a.) kendisine bu toprağı kimden aldığını sordu. O da, "sahiplerinden" diye cevap verdi. Hz. Ömer, "bu toprağın sahipleri bunlardır (yani, muhacirler ve ensâr)" dedi. Başka bir rivâyete göre Hz. Ömer şöyle dedi: "Bu toprakların asıl sahipleri müslümanlardır".

(Ebu Ubeyd, s. 74).

Bu karar uyarınca fethedilen ülkelerde müslümanların toplu mülkiyetine geçen mallar şunlardı:

(1) Herhangi bir barış anlaşması uyarınca İslâm Devletinin kontrolüne geçen topraklar ve bölgeler.

(2) Herhangi bir bölge halkının, savaşmadan Müslümanlar tarafından canlarının bağışlanmasına karşılık vermeyi kabul ettiği fidye, yahut haraç yahut cizye.

(3) Sahiplerinin terkederek kaçmasıyla geride kalan toprak ve diğer taşınmaz mallar.

(4) Sahipleri öldükten sonra herhangi bir mirasçısı olmayan toprak ve taşınmaz mallar.

(5) Daha önce kimsenin mülkiyetinde olmayan araziler.

(6) Eskiden bazı kimselerin mülkiyetinde olup eski sahiplerine dokunulmadan onlardan haraç ve cizye alınan toprak ve taşınmaz mallar.

(7) Eski hükümdar ve yöneticiler ile ailelerine ait olan toprak ve taşınmaz mallar.

(8) Eski hükümetlere ait emlâk ve diğer mal varlıkları

(Daha çok ayrıntılar için bkz. Beda'yi es-Sena'i, ci. 7, s. 116, 118, Kitabü'l- Harac, Yahya bin Adam, s. 62, 64, Mügniyü'l-Muhtaç, c. 3, s. 93, Haşiyetü'd- Dusuti al'es-Şerhü'l- Kebir, cilt : 2, s. 190, Gayetü'l- Münteha, c.1, s. 467, 471).

Bütün bunlar eshâb-ı kirâm'ın ortak görüşüyle "fey" ilan edildiği için İslâm hukukçuları da fey olmalarını ilke olarak kabul etmişlerdir. Ançak aşağıda belirttiğimiz bazı ufak tefek konularda görüş ayrılığı vardır:

Hanefilere göre fethedilen ülkelerin toprakları konusunda İslâmi hükümet (fakihlerin tarifine göre, İmam) her türlü yetkiye sahiptir ve ve her türlü tasarruflarda bulunabilir. Yani, isterse bu toprakların beşte birini ayırıp geriye kalan kısmını muzaffer orduya dağıtabilir, isterse eski sahiplerine bırakabilir ve sahiplerinden cizye ve topraklardan haraç alabilir. Bu durumda, bu tamamıyla ve her zaman için "vakf'ül müslimîn" sayılacaktır. (Bedai's-Sena'i, Ahkamü'l- Kur'an, Cessâs, Şerhü'l-müslimîn" sayılacaktır. (Beda'is Sena'i, Ahkamü'l- Kur'an, Cessâs, Şerh-ül İnaye al'el Hidaye, Fethü't-Takdir). Abdullah bin Mübarek de aynı görüşü İmam Süfyan Sevri'den nakletmiştir (Yahya bin Adam, Kitabü'l- Emvâl, Ebu Ubeyd).

Malikiler diyor ki, bu topraklar müslümanlar tarafından fethedilir edilmez kendiliğinden "vakf-ül müslimîn" oluverir. Bunları vakıf haline getirmek için ne İmam (Devlet Başkanı)ın kararı gerekir ne de mücahiderin (muzaffer ordu mensupları) onayı şarttır. Ayrıca Malikilerde çok iyi bilinen şöyle bir inanç vardır: Sadece arazi veya taşınmaz mal değil fethedilen bölgelerin ev ve binalarda aslında "vakfü'l-müslimin"dir, ancak İslâm Devleti bunlardan kira talep edemez. (Haşiyetü'd- Dusûti).

Hanbeliler kısmen hem Hanefiler hem de Malikilerin görüşünü paylaşırlar. Şöyle ki, toprağın fâtihlere dağıtma veya müslümanlara vakfetme yetkisi İmam'a aittir. Ayrıca fethedilen ülkelerdeki ev ve binalar da vakfın bir parçası olacaktır, ama bunlardan devlet veya hükümet kira alamayacaktır. (Gayetü'l-Münteha; bu Hanbeli mezhebinin

müftülerinin fetvalarını ihtiva eden bir eserdir ve 10. uncu yüzyıldan beri bu mezhepte fetvalar buna dayanarak verilmektedir).

Şafiîler ise şu görüşü taşımaktadırlar: Fethedilen ülke ve bölgelerin tüm taşınır mallar ganimet ve taşınmaz mallar (toprak, ev ve binalar v.s.) feydir. (Mügniü'l- Muhtaç).

Bazı fakihlere göre "anvetin" fethedilen bölgelerin topraklarını İmam'ın (Devlet Başkanı, Hükümdar) müslümanlara bir vakıf haline getirmek istemesi halinde önce muzaffer ordunun onayını alması gerekir. Fakihler bunun için şu delili vermektedir: Hz. Ömer (r.a.) Irak'ın fethedilmesinden önce, Kâdisiye savaşına katılan ordunun dörtte birini oluşturan kabilenin reisi Cerir bin Abdullah el-Beheli'ye, fethedilen toprakların dörtte birinin kendilerine verilmesine söz vermişti. Nitekim, bu pay 2-3 yıl onlarda kaldı. Daha sonra Hz. Ömer Cerir'e şöyle dedi: "Eğer ben toprakların dağıtımı konusunda sorumlu ve yükümlü olmasaydım, size verilmiş olanları size bırakırdım. Fakat şimdi görüyorum ki insan sayısı hayli artmıştır. Onun için kanaatimce, bu toprakları diğer insanlara devredersen iyi edersin." Hz. Cerir bu öneriyi kabul etti ve Hz. Ömer (r.a.) de kendisine 80 bin dinar mükafât olarak verdi (Ebu Yusuf, Kitabü'l- Haraç, Ebu Ubeyd, Kitabü'l- Emvâl). Böylece fakihler Hz. Ömer'in (r.a.) fatihlerin rızasını alarak fethedilmiş toprakları müslümanlara vakfettiği görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ne var ki, fakihlerin çoğu bu delili kabul etmemiştir. Zira, fethedilen ülkelerdeki topraklar konusunda tüm fâtihlerden böyle bir onay alınmamıştı ve sadece özel bir durum olduğu için Hz. Cerir bin Abdullah ile ilgili olarak böyle davranılmıştı. Bunun nedeni de ortadaydı: Fetihten önce fethedilen araziler konusunda toplu bir karar çıkmadan önce Hazreti Ömer kendisine bir söz vermişti ve verdiği sözü yerine getirdikten sonra bundan kurtulmak amacıyla onun onayını almak zorunda kalmıştı. Böylece, bununla bir genelleme yapılamaz veya bu icraat, genel bir kanun olarak kabul edilemez.

Fakihlerin başka bir grubu şu görüşü ileri sürmüştür: Bu mallar ve topraklar vakıf ilan edildikten sonra bir Hükümet bunları tekrar ordu mensuplarına dağıtmak hakkına sahip değildir. Fakihler bunun için şu rivâyeti delil olarak gösteriyor: Bir defasında Hz. Ali, halka hitap ederken şöyle söyledi: "Eğer sizin bir gün birbirinizle kavgaya girişeceği konusunda endişelerim olmasaydı, fethedilen ülkenin tüm topraklarını

size dağıtırdım." (Kitabü'l-Haraç, Ebu Yusuf ve Kitabü'l- Emvâl Ebu Ubeyd). Ne var ki fakihlerin çoğu bu görüşü de kabul etmemiştir ve fethedilmiş ülkelerdeki insan ve toprakları vergi ve haraca bağlayıp, sahiplerinin o topraklarda kalmalarına bir kere izin verildikten sonra bu karar bir daha değiştirilemeyeceği konusunda birleşmiştir. Hz. Ali'ye atfedilen yukarıdaki sözlere gelince Ebu Bekir Cessâs, "Ahkâmü'l- Kur'an" adlı eserinde bu konuya ayrıntılı olarak değinerek bu rivâyet ve nakledilen sözlerin doğru olmadığını ispatlamıştır.

21. Bu âyette asıl amacın, feyin dağıtımında sadece bugün değil, gelecekteki tüm Müslümanlar ve nesillerin payı olduğunu anlatmak olmasına rağmen Müslümanlara bir ahlâk dersi ve verilmiştir ki, o da şudur: Hiçbir Müslüman başka bir Müslüman için kalbinde buğz, kin ve nefret taşımamalıdır ve onlar için en iyi yol, seleflerini lânetlemek ve kötülemek değil, onlar hakkında hayır dua etmektir. Müslümanlar birbirine bağlayan iman bağıdır. Eğer bir kişinin kalbinde imanın önemi her şeyden daha fazla ise, o, ister istemez, iman açısından onun kardeşleri olan kimselerin her zaman iyiliğini istiyecektir. Onlar hakkında kalbindeki buğz, kin, nefret ve kötü niyet, ancak imanın değeri azaldığı başka şeylere önem vermeye başladığı zaman ortaya çıkar veya büyür. Onun için, bir müminin kalbinin her türlü kötülük, buğz ve nefretten yoksun olması, imanın gereğidir. Bu hususta en güzel örnek, Nesa'i'nin, Hz. Enes (r.a.) dayanarak naklettiği şu rivayettir: Hz. Peygamber bir keresinde, üç gün üstüste toplantılarında "şimdi karşınıza cennet ehli bir zât çıkacaktır" dedi ve her defasında toplantıya gelen kişi ensârdan biriydi. Bunun görünce, Hz. Abdullah bin Amru bin Âs ensârın neden böylesine güzide ve itibara layık olduğu ve Hz. Peygamber'in neden onlara sürekli müjde verdiğini araştırmaya koyuldu, ve bir bahane ile üç gün üst üste ensârdan olan o zâtın evine giderek gece onun nasıl ibadet ettiğini gözlemeye çalıştı. Ne var ki, bu hususta olağanüstü bir şeye rastlamadı. Nihayet, kendisine sordu, kardeşim sen nasıl yaşıyor, ne yapıyorsun ki, Resûlullah (s.a.v.) senin hakkında böylesine büyük bir müjde verdi?" O zât kendisine şu cevabı verdi: "İbadetlerimi gördünüz, ama bir husus var ki, o müjdenin verilmesine sebep olabilir; o da şudur: Ben kalbimde hiçbir Müslüman için kötülük taşımam, ayrıca, Cenab-ı Allah'ın bir Müslüman'a verdiği lütuf ve ihsanlar yüzünden de onu gıpta etmem."

Bu demek değildir ki, bir Müslüman başka bir Müslümanın söz veya hareketlerinde bir yanlışlık veya çarpıklık görüyorsa ona işaret etmesin ve dikkatini çekmesin. İmanın gereği, bir müminin hata yapması halinde onu doğru kabul etmek veya yanlış söz ve hareketinin yanlış olduğunu belirtmemek aslâ değildir. Ne var ki, bir söz veya hareketin delillerle yanlış olduğunu söylemek ve bunun için edep, görgü kurallarına dikkat ederek medenî bir dil ve ifade kullanmak başkadır ve buğz, kin, nefret, kınama, kötü söz söylemek, sövmek ve küfretmek yine bambaşka bir şeydir. Böyle bir hareket, çağdaş kimselere karşı bulunulduğu takdirde zâten kötüdür selefler ve özellikle geçmişte ölenlere karşı çok daha kötüdür, çünkü, ölüleri öldükten sonra bile affetmeyen nefis elbette ki çok kötü, pis ve iflah edilmez bir nefistir. Bunların hepsinden daha büyük bir kötülük, bir kişinin, çok zor ve dayanılmaz şartlarda Resûlullah'a (s.a.v.) refaket eden ve sayelerinde bugün iman nimetine kavuştuğumuz, kendi canları pahasına dünyaya İslâm'ın nurunu yayanları kötülemektir. Bu güzide şahsiyetler arasında görüş ayrılığı olabilir ve bu gayet doğal bir şeydir Bunların bir grubunu destekleyen bir kişi diğer bir grubun görüşlerine karşı çıkabilir ve bunları ölçülü bir biçimde eleştirebilir. Ne var ki, bu hususta aşırıya kaçmak, bir tarafı desteklerken mübalağa etmek ve karşı tarafın kalbini kin ve nefretle doldurmak, hem dil hem kalemle en ağır hakaretlerde bulunmak ve adice sözler sarfetmek elbette ki, Allah'tan korkan bir kişinin işi değildir. Kur'an-ı Azimuşşan'ın açık öğretilerine aykırı olan böyle bir harekette bulunanlar kendilerine bir kılıf bulur ve şu tev'ili yaparlar: "Kur'an-ı Kerim, mü'minlere karşı buğz ve kin beslemeyi yasaklamıştır; bizim kin beslediğimiz kimseler ise mümin değil, münafıklardır". Ancak bu savunma ve suçlama, yaptıkları özür ve işledikleri günahtan da daha büyük bir suç ve günahtır. Kur'an-ı Kerim'in işte bu âyetleri, ki onlarda Yüce Allah daha sonra gelecek olan müslümanlara kendilerinden önce geçmiş olan iman sahiplerine kin ve nefret beslememeleri ve onlar hakkında hayır dua etmeleri emrini vermiştir, onların mazeret ve suçlamalarını reddetmeye yetiyor. Bu âyetlerde sıra ile üç grubun fayde pay sahibi olduğu ifade edilmiştir: (1) Mühacirler, (2) Ensâr ve (3) Onlardan sonra gelecek olan müslümanlar. Daha sonra gelecek olan Müslümanlara denilmiştir ki, "sizden önce iman etmiş olanlar hakkında hayır dualar edin." Bu bağlamda "daha önce iman etmiş olanlar"dan elbette ki, muhacirler ve ensâr kastedilmiştir, başka kimseler

değil. Ayrıca, Allahü Tealâ yine Haşr sûresinin 11. ilâ 17. âyetlerine kadar münafıkların kim olduğunu açık açık ifade etmiştir. Bu ifadeden, Beni Nezir (Nedir) gazvesi sırasında Yahudilere arka çıkanların münafık olduğu, bunlara karşılık, aynı Gazvede Resûlullah'ın yanında yer alanların mümin olduğu açık seçik anlaşılmaktadır. Bundan sonra, yüreğinde azıcık Allah korkusu olan bir müslüman, imanlarına dair tanıklığı bizzat Allah'ın yaptığı kimselerin imanını reddedecek cesaret kendinde bulabilir mi?

İmam Malik ve İmam Ahmed bu âyetten şu hukukî kaideyi çıkarmışlardır: Eshab-i kiram'ı kötüleyenlerin "fey"de hiçbir payı yoktur. (İbnü'l- Arabi: "Ahkâmü'l- Kur'an", Gayetü'l- Müntehâ) Ancak Hanefî ve Şafiî mezhebine bağlı olanlar bu görüşe katılmamıştır. Bunun sebebi şudur: Yüce Allah, feyde hak sahibi üç grubun özelliklerini açıklamıştır; ama bu özellikler birer şart olarak ifade edilmemiştir. Yani bu şart olmadığı takdirde onlara feyden pay verilmeyeceği söylenemez. Muhacirler hakkında şöyle buyurulmuştur: "Onlar Allah'ın fazlı ve rızasına taliptirler; Allah ve Resûlünü desteklemek için her zaman hazır beklerler." Ensâr ise şöyle tarif edilmiştir: "Onlar muhacirleri sever, sıkıntı içinde bile olsalar, muhacirlere verilenlerden ötürü hased etmezler, onları kıskanmazlar." Bu demek değildir ki, bu özelliği taşımayan bir muhacir feyden pay alamaz. Aynı şekilde, muhacirleri sevmeyen ve onlara verilenlerin kendisine verilmesini isteyen bir ensârinin de feyde hakkı olmadığı anlaşılmamalıdır. Onun için, "kendilerinden önce iman etmiş olanlar için hayır dua eden ve hiçbir mümin için kalbinde herhangi bir kin taşımaması için Allah'a yalvaranlar" olarak tarif edilen üçüncü grup ile ilgili olarak verilen özellik te feyden pay alıp almaması için bir şart değildir, aksine iyi bir vasfın methidir ve iman sahiplerinin diğer iman sahiplerine ve kendilerinden önce geçmiş olan müminlere karşı nasıl bir tavır takınmaları gerektiği konusunda bir telkindir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ نَافَقُوا

يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَئِنْ

أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ أَحَدًا أَبَدًا
وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنصُرُونَهُمْ
وَلَئِنْ نَّصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يُنصَرُونَ ﴿١٢﴾

11-12: Münafıkları[22] görmez misin ki, ehl-i kitaptan kâfir olan kardeşlerine: "Yemin olsun, eğer çıkarılırsanız, biz de sizinle beraber çıkarız. Ve aleyhinize olarak hiç kimseye itaat etmeyiz. Eğer, size savaş açılırsa size yardım ederiz" derler. Allah şahiddir ki, onlar hakikaten yalancıdırlar. Yemin olsun ki, eğer onlar hakikaten yalancıdırlar. Yemin olsun ki, eğer onlar çıkarılırlarsa münafıklar onlarla beraber çıkmazlar. Muharebeye tutulsalar onlara yardım etmezler. Fakat yardım etseler bile arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra da yardım olunmazlar.

Açıklamalar

22. Bütün bu ruku'de kullanılan dil gösteriyor ki, bu bölüm, Resûlullah'ın, Beni Nezir'e Medine'den çıkması için 10 günlük ihtar verdiği sırada ve kuşatmanın başlamasına birkaç gün kala inmiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi, Resûlullah (s.a.v.) Beni Nezir'e ihtarda bulunduktan sonra Abdullah bin Ubeyy ve Medine'nin diğer münafık liderleri yahudilere adam göndererek iki bin kişiyle birlikte yardımlarına geleceği ve Beni Küreyze ile Beni Gatfan'ın da yardımlarına koşacağını, dolayısıyla müslümanlara karşı iyice direnmeleri ve hiçbir şekilde teslim olmamaları gerektiğini bildirmişlerdi. Münafıklar kendilerine, ayrıca, "Bunlar (Müslümanlar) sizinle çarpışırsa, biz de yanınızda yer alırız ve siz buradan sürülürseniz, biz de buradan çıkarız" gibi oyalayıcı haberler gönderilmişti. İşte bunun üzerine Yüce Allah bu âyetleri indirdi. O halde, iniş sırasına göre mevcut ruku' daha önce nâzil olmuş, ilk rüku da Beni Nezir'in Medine'den sürülmesinden sonra inmiştir. Ne var ki, daha önemli olan konu daha sonra inmiş olan rüku'da işlendiği için Kur'an-ı Kerim'in tertibinde ilk rüku olarak yer almış, ilk inmiş olan rüku da ondan sonra.

لَأَنتُمْ
أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِم مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا
يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾

13: Siz, onların kalblerinde Allah'tan daha fazla korkulusunuz.[23] Çünkü, onlar, anlayışsız bir kavimdirler.[24]

Açıklamalar

23. Yani onların açıkça meydana çıkmamalarının sebebi, müslüman olmaları, kalblerinde Allah korkusunun olması ve iman iddiasında olmalarına rağmen, iman sahiplerine karşı kâfirleri destekledikleri için bir gün Allah katında sorguya çekileceklerine ilişkin endişe taşımaları değildir. Aksine, onları açıkca karışınıza çıkmaktan alıkoyan husus, sizin İslâm ve Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) karşı beslediğiniz sonsuz sevgi, bağlılık, ve fedakârlığınızdır. Ayrıca, onlar aralarınızdaki birlik ve dayanışmayı görünce de cesaretlerini kaybediyorlar. Onlar çok iyi biliyor ki, sizler bir avuç insan olmalarınıza rağmen şehâdet arzusu her birinizi korkusuz bir mücahid yapmıştır ve belli bir düzen ve disiplin sizi bir demir yumruk haline getirmiştir; öyle bir demir yumruk ki, Yahudileri ezdiği gibi onları da paramparça edebilir. Burada şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, bir insanın kalbinde Allah'ın dışında başkasının korkusu varsa o aslında Allah korkusunun reddi demektir. Gayet tabii ki, eğer bir kişi iki tehlikeden birini hafif ve diğerini büyük olarak görüyorsa, o küçük veya haifi olan tehlikeyi tamamıyla bir yana bırakıp daha büyük tehlikeden kurtulmaya çalışacaktır.

24. Bu küçük cümlede büyük bir gerçek ortaya konmuştur. Akıllı ve anlayışlı bir kişi korkulacak şeyin insanların gücü değil, Allah'ın gücü olduğunu pek iyi bilir. Bu nedenle, böyle bir kişi, insanlar tarafından sorguya çekilip cezalandırılma ihtimali olsun veya olmasın, hakkında Yüce Allah tarafından hesaba tâbi tutulmaktan korktuğu her şeyden sakınmaya çalışacaktır, buna karşılık, dünyanın tüm güçleri onu engellemeye çalışsa dahi, Allah'ın kendisine verdiği her görevi yerine getirmeye çalışacaktır; Ne var ki, akılsız ve anlayışsız bir kişi, Allah'ın gü-

cünü hissetmediği, buna karşılık insanların gücünü hissettiği için her konuda kendi hareket tarzını Allah yerine insanların gücüne belirler. Eğer bir şeyden sakınıyorsa Allah katında yakayı ele vereceğinden değil, karşısında gördüğü ve hissettiği bir insani gücün kendisinden hesap soracağı endişesinden dolayı sakınıyordur. Aynı şekilde bir şeyi yapıyorsa, Allah'ın bunun için ona emir verdiğinden değil, yahut onun için Allah'tan ecir ve sevap alacağından değil, bir insan gücünün buna emrettiği ve ödül vaadinde bulunduğundan dolayı yapıyordur. Akıllılık ve akılsızlık arasındaki işte bu fark, gerçek ve sahte müminin kişilik ve karakterini belirleyen unsurdur.

لَا يُقَٰتِلُونَكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِى قُرًى مُّحَصَّنَةٍ
أَوْ مِن وَرَآءِ جُدُرٍۭ بَأْسُهُم بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ ۚ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعًا
وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ۚ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾

14: Onlar, toplu halde sizinle ancak mustahkem şehirlerde veya duvarlar arkasından vuruşabilirler. Kendi aralarındaki çarpışmaları şiddetlidir. Sen, onları derli toplu zannedersin. Halbuki, kalbleri dağınıktır.[25] Bu da onların akılları ermeyen bir kavim olmasındandır.

Açıklamalar

25. Burada münafıkların ikinci bir zaafına işaret edilmiştir. Onların ilk zaafı, korkak olmaları, Allah'tan değil, insanlardan korkmaları ve iman sahipleri gibi can-ü gönülle belli bir amaç için mücadale etme canları pahasına savaşma cesaretinden yoksun olmalarıydı. İkinci zaafları ise, münafıklığın dışında onları bir noktada toplayan ve birleştiren ortak herhangi bir değer yoktu. Onları bir yerde toplayan öğe, sadece şehirlerine dışardan gelen Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) liderliği ve yönetimini kıskanmaları ve hemşehirleri olan ensâr'ın, muhacirlere her şeylerini feda etmelerinden dolayı hasetten çatlamaları idi. İşte bu kıskançlık ve haset yüzünden bütün güçlerini birleştirerek ve çevredeki tüm İslâm düşmanlarıyla komplo kurarak bu yabancı iktidar ve nüfuzu ortadan kaldırmak istiyorlardı. Ne var ki, bu olumsuz amaçların dışında onları bir araya getiren olumlu herhangi bir şey yoktu. Her grup ve kabile kendi lider ve reisinin emrinde idi. Her biri kendi ikbâli ve çıkarı

peşinde idi. Hiçbiri başkasının samimi dostu veya destekçisi değildi. Hatta birbirlerine karşı öylesine derin kin ve nefret besliyorlardı ki, ortak düşman olarak kabul ettikleri müslümanlara karşı entrikalar hazırlarken bile aralarındaki düşmanlığı unutmuyor ve birbirinin kuyusunu kazmaya çalışıyordu.

Böylece, Yüce Allah Beni Nezir Gazvesinden önce münafıkların içlerindeki gelişmeler ve genel durumları tahlil ederek, onlardan müslümanlara herhangi bir tehlike veya zarar gelmeyeceğini ifade ederek şunu demek istedi: "Gelen haberlerden ve yapılan dedikodulardan telaşlanmayınız ve Beni Nezir'i kuşatmaya giderken münafık kabile reislerinin iki bin kişilik bir ordu ile gelip size arkadan saldıracakları ve ayrıca, Beni Kureyze ve Beni Gatfan'ın size hücum edecekleri yolundaki haberlere aldanmayınız. Bütün bunlar lâfügüzâftır ve ilk çetin sınavda tamamen boş olduğu ortaya çıkacaktır."

كَمَثَلِ
الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
أَلِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾
فَكَانَ عَاقِبَتَهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدَيْنِ فِيهَا وَذَٰلِكَ
جَزَاءُ الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾

15-17: (Onların) durumu, kendilerinden az öncekiler gibidir ki, onlar küfürlerinin cezasını dünyada tattılar.[26] Âhirette de onlara elemli bir azap vardır. Münafıkların yahudilere söylediği sözler, Şeytan'ın hali gibidir ki; o, insana "kâfir ol" der. Kâfir olunca da: "Ben senden uzağım, Ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım"[27] der. Onların âkbetleri, içinde ebedî kalmak üzere Cehennemdir. Bu zâlimlerin cezasıdır.

Açıklamalar

26. Burada, sayısal üstünlük, silah ve araç gereçlerinin çokluğuna rağmen yine bu zaaflardan dolayı silah ve araç gereçleri eksik ve yetersiz olan bir avuç müslümana karşı hezimete uğramış olan Kureyşli kâfirler ile Beni Nezir'e, Yahudilerine işaret edilmiştir.

27. Yani, bu münafıklar, Beni Nezir'e, tıpkı Şeytanın insanlara yaptığı muamele gibi bir muamele yapıyor. Bugün bunlar Beni Nezir'e diyor ki: "Siz müslümanlarla çarpışın, biz sizinle beraberiz". Ancak Beni Nezir müslümanlarla çarpışınca bütün vaadlerini ve söyledikleri sözleri unutacaklar ve geriye dönüp onlara ne olduğunu bile görmeyecekler. Zâten Şeytan da kâfirlere böyle davranır. Şeytan, Bedir Savaşında aynı davranışı Kureyşli kâfirlere sergilenmişti ki, bundan Enfal sûresinde bahsedilmiştir. (48. âyet). Yani, Şeytan önce Kureyşlileri kışkırtarak müslümanlarla çarpışmak üzere Bedir'e kadar getirdi ve kendilerine: "Bugün insanlardan sizi yenecek kimse yoktur, ben de sizin yanınızdayım" (Enfâl: 48) dedi, ama iki ordu karşı karşıya gelince oradan kaçarak, "Ben sizden uzağım. Ben sizin görmediğinizi görüyorum. Ben Alah'tan korkarım, zira Allah'ın cezası büyüktür" (Enfâl: 48) demeye başladı.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَلۡتَنظُرۡ
نَفۡسٞ مَّا قَدَّمَتۡ لِغَدٖۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ إِنَّ ٱللَّهَ خَبِيرُۢ بِمَا تَعۡمَلُونَ ١٨

18: Ey müminler![28] Allah'tan korkun. Her nefis yarın[29] için önden gönderdiğine baksın. Allah'tan sakının. Çünkü Allah işlediğiniz şeylerden haberdardır.

Açıklamalar

28. Münafık müslümanların nifâkını eleştirirken, aynı zamanda onlara nasihatta bulunmak Kur'an-ı Kerim'in alışılmış uslübudur. Böylelikle, zerre kadar bile vicdanları kalmış olanların, içinde bulundukları durumdan utanmaları ve nefislerine hizmet etmekten kurtulup Allah'a itaat etmeleri amaç edinmiştir. Bütün bu rüku' bu nasihate ayrılmıştır.

29. "Yarın"dan âhiret kastedilmiştir. Yani, dünyadaki bütün bu ha-

yat "bugün"dür, ve bu "bugün"den sonra gelecek olan kıyamet te "yarın"dır. Yüce Allah bu üslubu kullanmak suretiyle çok bilgece insana şu gerçeği anlatmıştır: "Nasıl ki, bu dünyada bugünün zevkü sefa için her şeyini feda eden ve yarın karnını doyurmak için ekmek ve başını sokacak bir yuva bulup bulamayacağını düşünmeyen bir kişi çok ahmaktır; âhireti tamamen unutup bu dünyanın zevk ve imkânlarına kendini kaptıran bir kişi de bindiği dalı kesmektedir. Halbuki, bugünden sonra nasıl yarın geliyorsa, âhiret te öyle gelecektir ve bugünkü hayatta dünyada har vurup harman savuran ve geleceğe hazırlık yapmayan biri orada (ahirette) hiçbir şey bulamaz." Bu âyette ikinci hikmetli bir nokta da şudur: Herkes kendisinin denetçisi sayılmıştır. Yani, oto kontorol veya öz denetim esas alınmıştır. Eğer bir kişi kendi iyi ve kötü yanları arasında fark gözetemiyorsa, o, yaptıklarının âhirette kaderini değiştirip değiştiremeyeceği kaygısını bile taşıyamaz. Ancak böyle bir kaygı ve his içinde doğduktan sonra, kendi söz ve hareketlerini kendi kontrol etmeli ve hangi yolda kendi zamanı, sermayesi, enerjisi, güçü ve yeteneklerini harcıyorsa, onun, onu Cennet'e mi yoksa, Cehennem'e mi götürdüğünü anlamalıdır. Böyle bir kontorol ve denetim kendi çıkarınadır; bunları yapmazsa kendi geleceğini kendi berbad edecektir.

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ
أَنفُسَهُمْ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ
الْجَنَّةِ ۖ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ
عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ
الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾

19-21: Allah'ı unutanlar gibi olmayın ki, Allah onlara kendi nefislerini unutturmuştur.[30] İşte onlar fâsıklardır. Cehennemlikler ile Cennetlikler bir olmazlar. Cennet ehli olanlar, felâha ve muradlarına ermişlerdir. Eğer biz, bu Kur'an'ı bir dağın üzerine indirmiş olsayıdık onu, Allah korkusundan alçalmış ve parçalanmış görürdün.[31] Olur ki, düşünürler diye insanlara bu misalleri getiriyoruz.

Açıklamalar

30. Yani Allah'ı unutmanın tabii sonucu insanın kendini unutmasıdır. Bir insan, kimin kulu olduğunu unutunca, bu dünyada kendi konumunu yanlış bir biçimde belirler ve bütün hayatı yanlış oluverir. Aynı şekilde kendisinin tek Allah'tan başka kimsenin kulu olmadığını unutunca da, gerçekten kulu olduğu bu tek varlığa kulluk etmez, ama kulu olmadığı birçok varlıklara kulluk eder. İşte bu da, tüm hayatını altüst eden büyük ve geniş kapsamlı bir yanlış anlamadır. İnsanın bu dünyadaki gerçek konumu, bir kul olması, ve bağımsız veya egemen olmamasıdır. O, tek Allah'ın kuludur ve O'ndan başkasının kulu değildir. Bu gerçeği bilmeyen bir kişi aslında kendini de bilmez. Ve bunu bilmesine rağmen bunu unuttuğu ân bir münkir veya müşrikin yani, kendini unutmuş olan bir insanın yapabileceği bir hareketi yapıverir. Doğru yolda insanın azimle kalması ve yürümesi, Allahını unutmamasına bağlıdır. Onu unuttuğu ân kendini unutuveriyor ve işte bu unutkanlık ve gaflet onu fâsık yapar.

31. Burada bu misalin verilmesi şu demektir: Kur'an'ı Kerim'in, Allahü Tealâ'nın yüceliği, O'nun katında kulun sorumlulukları ve yükümlülüklerini açıkça belirtmesi gerçeği, dağ gibi büyük bir mahlûk anlasa, ve Halik ve Kaadir olan bir Rabb'a bir gün hesap vermek zorunda olduğunu bilseydi, o bile korkudan tir tir titrerdi. Fakat insanın vurdumduymazlığına, duygusuzluğuna ve pervasızlığına bakın ki, Kur'an-ı Kerim'i anlamasına ve bununla gerçeği öğrenmesine rağmen hiçbir korkuya kapılmıyor ve hiçbir zaman kendisine yüklenen sorumluluklar hakkında Rabbine ne cevap vereceğini düşünmüyor, aksine, Kur'an-ı Kerim'i okuduktan veya dinledikten sonra, sanki, hiçbir şey dinlemeyen, görmeyen ve anlamayan cansız ve bilinçsiz bir taş parçası gibi yine etkilenmemiş gözüküyor. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhim-ü'l-Kur'an, el-Ahzab, dipnot: 120).

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا
إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾

22:O,[32] öyle Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir mabûd yoktur.[33] O, gayıp ve Zâhir (açık) her şeyi bilendir.[34] O, Rahmandır, Rahîmdir.[35]

Açıklamalar

32. Bu âyetlerde, tarafından size bu Kur'an'ın gönderildiği Allah, size bu sorumluluklar veren ve huzuruna çıkacağınız Tanrının nasıl bir Rabb olduğu ve özelliklerinin ne olduğu anlatılmıştır. Yukarıdaki konuların işlenmesinden sonra İlâhi sıfatlar hakkındaki bu ifade, insanın içinde, öyle hafife alınacak bir varlık değil, aksine böylesine büyük ve muazzam sıfatlara sahip bir Rabb ile karşı karşıya olduğu hissini kendiliğinden uyandırmaktadır. Bu noktada şu hususa da dikkat edilmelidir ki, Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah'ın sıfatları eşi benzeri olmayan bir biçimde yer yer anlatılmıştır ve bunlarla Zât-i İlâhinin açık bir kavramı ortaya çıkmaktadır, ama iki yerinde özellikle Cenab-ı Hakk'ın sıfatları son derece veciz ve manalı bir şekilde ifade edilmiştir: Biri, el-Bakara sûresinin 255. âyeti (yani, Âyetü'l- Kürsi) ve diğeri el-Haşr sûresinin işte bu âyetleri.

33. Yani, O'ndan başka kimse kulluk edilmeye ve tapılmaya layık değildir; O'ndan başka kimse kendine mabûd veya ilâh hakkını sağlayacak ilâhi özellikler ve yetkililere sahip değildir.

34. Yani, Allahü Tealâ, insanlar ve diğer mahluklardan saklı olanları bildiği gibi, onların bildiklerini de bilir. Bu kainatta hiçbir şey O'nun bilgisinin dışında değildir. O, geçmişte olup bitenleri, bugün meydana gelenleri ve yarın olacak şeyleri doğrudan doğruya bilir. O, hiçbir bilgi kaynağına muhtaç değildir.

35. Yani, rahmeti bol ve sınırsız olan, tüm kainâta hakim olan ve kainâtin her şeyine feyz veren Varlık sadece o'dur. Tüm kainatta, başka hiçbir varlık böylesine geniş kapsamlı ve sınırsız rahmete sahip değildir. Merhamet sıfatını taşıyan diğer bütün varlıkların merhameti ve rahmeti sınırlı ve cüz'idir ve bu da onun kendi sıfatı değil, Yaradanın belli bir maslahat ve ihtiyaca göre ona verdiği bir özelliktir. O, bir mahlûkta başka bir mahluk için merhamet duygusu doğurmuşsa, bunu bir mahluk tarafından başka bir mahlûkun beslenmesi, yetiştirilmesi ve refaha kavuşturulması için doğurmuştur. Bu da, O'nun sonsuz ve sınırsız rahmetinin bir delilidir.

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ
الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٣﴾

23: O öyle Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. O, hükümdârdır,[36] son derece Mukaddes,[37] mükemmel selâmet[38] ve huzur verendir.[39] Gözcü,[40] her şeye Gâlib[41] ve Hükmünü zorla tatbik edendir.[42] Azamet sahibi olarak kalandır.[43] Müşriklerin koştuğu şirkten pâktır.[44]

Açıklamalar

36. Aslında burada "el-Melik" kelimesi kullanılmıştır; bunun anlamı, Allah'ın gerçek Hükümdâr veya padişah olmasıdır. Ayrıca, "el-Melik" kelimesi tek, müstakil ve herhangi bir sıfat eki olmaksızın kullanıldığı için şu anlama da gelir: O, (Allah) belli bir ülke veya bölgenin değil, tüm dünya ve kainâtın hükümdarıdır. O, tüm kainâta hâkimdir. Her şeyin sahibidir. Her şey O'nun tasarrufu ve iktidarı ile emrine tabidir. Ve O'nun egemenliğini kısıtlayan bir şey yoktur. Kur'an'ı Kerim'de muhtelif yerlerde Allahü Tealâ'nın hakimiyeti, hükümdarlığı ve saltanatının tüm bu yönleri açıklıkla ifade edilmiştir:

"Göklerde ve yerde olanların tamamı O'nundur. Hepsi O'na boyun eğicidirler."

(Er-Rûm: 26)

"Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Ve bütün işler ancak Allah'a döndürülür."

(el-Hadîd: 5).

"Onun mülkünde bir ortağı da yoktur" (el-Furkan: 2).

"Her şeyin mülkü ve tasarrufu elinde olan Allah'ın şanı ne yücedir".

(Yâsin: 83).

"Dilediğini yapandır".

(Burûc: 16).

"Allah yaptığından mes'ul olmaz, fakat onlar (kullar) sorumlu olurlar".

(el-Enbiya: 23).

"Allah hükmedince O'nun hükmünü tehir edecek yoktur"

(Er-Ra'd: 41).

"O korur, kendisi ise korunmaya muhtaç değildir."

(el-Mü'minûn: 88).

"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, Sen istediğine mülkü verirsin, istediğinden de alırsın. Dilediğini aziz ve dilediğini zelil eylersin. Hayır senin elindedir. Sen her şeye kaadirsin".

(Âl-i İmran: 26).

Bu açıklamalar gösteriyor ki, Yüce Allah'ın hakimiyeti, hükümdarlığı ve saltanatı herhangi bir sınırlı ve mezacî anlamda olmayıp en geniş şekliyle ve kavramıyla gerçek bir hükümdarlıktır. Hatta, hakimiyet veya hükümdarlık denen şey eğer bir yerde mükemmel anlamda varsa, o Allah'ın saltanatındadır. Bunun dışında nerede olduğu iddia ediliyorsa, ister mutlak bir kral, padişah, sultan, hükümdar, ister diktatör, ister bir grup, sınıf, hanedân, topluluk veya millete ait olsun, gerçek bir hakimiyet veya iktidar değildir. Çünkü, başka birinin hediyesi, lütfu ve inayeti veya bağışı olan, bazan verilen, bazan kısıtlanan veya geri alınan, başka bir gücün tehdidi altında bulunan, kuruluşu ve devamı geçici olan ve yetki alanını birçok karşıt güç ve baskı gruplarının sınırladığı bir hükümet, saltanat veya iktidara denmez.

Ancak Kur'an'ı Kerim, Cenab-ı Hakkın, tüm kainâtın rakipsiz hükümdarı olduğu belirtmekle kalmıyor, daha sonra gelen cümlelerde açıkladığı gibi, O'nun "Kuddûs", "Selâm", "Mü'min", "Muheymin", "Azîz", "Cebbâr", "Mütekebbir", "Hâlik", "Bâri" ve "Musevvir" bir Hükümdâr olduğunu da vurguluyor.

37. Burada aslında abartılı bir siga olan "Kuddûs" kullanılmıştır. Kökü "Kuds"tur. Kuds, her türlü kötülükler ve özelliklerden münezzih ve yoksun olmak demektir. "Kuddûs" da, O, O'nun zâtinde herhangi bir ayıp, noksanlık, kötülük v.s. gibi özelliklerin bulunmasından münezzih ve üstün bir varlıktır, aksine O, en temiz bir varlıktır ki, O'nun hakkında herhangi bir kötü düşünce veya kötülüğü bile aklımıza getir-

mek mümkün değildir, demektir. Burada şu husus da unutulmamalıdır ki, "kuddusiyet" aslında hakimiyet veya iktidarın ilk şartlarından biridir. İnsan aklı ve tabiatı, bir iktidar sahibinin kötü niyetli, kötü huylu, kötü ahlâklı ve zarar verici olmasını kabul etmekten uzaktır. İktidarından reayaya hayır geleceğine zarar ve tehlike geleceğine veya iktidar sahibinde ayıp ve çirkinliklerin bulunacağına ihtimal vermez. Bundan dolayıdır ki, iktidar ve hakimiyetin odaklandığı yerde ve kişide "kuddusiyet" bulunmazsa dahi, insan bunun orada olduğunu farzediyor. Zira, "kuddusiyet" olmaksızın mutlak iktidar tasavvur edilemez. Ancak şurası bir gerçek ki, Allahü Tealâ'nın dışında hiçbir iktidar veya hükümdâr ve yönetici "kuddûs" değildir ve olamaz da. İster despotluk ve kişisel bir monarşi (hükümdarlık), ister halk iktidarı, veya demokrasi, ister komünizm veya insan hakimiyeti ve rejiminin başka bir şekli olsun, bunlar hakkında "kuddusiyet"i düşünmek bile abestir, çünkü bunların "kuddusiyet"le herhangi bir ilgisi yoktur.

38. Burada aslında "es-Selâm" kelimesi kullanılmıştır ki, "selâmet" anlamına gelir. Birine "selim" veya "salim" demenin yerine "selâmet" demek kendiliğinden abartılı anlamını ortaya koyar. Meselâ, birine güzel yerine güzelliğin taa kendisi demek, onun son derece güzel olmasıdır. Allahü Tehalâ'ya "es-Selâm" demek şu anlamı taşır: "O büsbütün selâmettir" veya selametin ta kendisidir. Yüce Allah'ın zâti, herhangi bir âfet, felaket, tehlike, zarar, zaaf, eksikik duymak veya arzetmekten münezzihtir ve O'nun kemâline hiçbir zevâl olmayacaktır.

39. Burada, kökü "emn" (emin) olan "el-Mü'min" kelimesi kullanılmıştır. Emn, korku ve endişeden uzak olmak demektir, "mü'min" de, başkasına emniyet ve güven verendir. Burada Allahu Teâlâ'ya, mahlukatına huzur ve emniyet veren zât anlamında "Mü'min" denilmiştir. Onun mahlûkları ve reayası, kendisine O'nun tarafından hiçbir zaman herhangi bir zulüm ve haksızlık yapılmayacağını, zarar gelmeyeceğini, haklarının gaspedilmeyeceğini, hakkettikleri ecir ve sevapların ziyan edilmeyeceğini, verilen sözlerin yerine getirilmeme gibi bir durumun ortaya çıkmayacağını çok iyi bilmektedir. Ayrıca, bu öznenin nesnesi belirtilmediği için Allah'ın kimi koruduğu kime huzur verdiği açıklanmamıştır; aksine, "el-Mü'min" kelimesi tek ve müstakil olarak kullanılmıştır. Bu da demektir ki, Allah'ın emniyeti, güveni, huzuru ve selâmeti bütün kainât ve her şey içindir.

40. Burada kullanılan "el-Müheymin" kelimesinin üç anlamı vardır: (1) Gözcü ve Koruyucu, (2) Kimin ne yaptığını gören Şahit (3) Kaim bi'Umur-ül Halk, yani, insanların ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenen kişi. Burada da "el-Müheymin" kelimesi sıfat tamlaması olmaksızın kullanıldığı ve öznenin nesnesi bulanmadığı için, Allah'ın gözcülük ve koruyuculuk, ve şahitlik yapması ve ihtiyaçları karşılaması belli bir kişi veya grupla sınırlandırılmamıştır. Yani, O, tüm mahlukâtın gözcüsü ve koruyucusudur, hepsinin işlediği amelleri görmektedir ve kainât'taki tüm yaratıkların bakımı, belenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanmasını üstlenmiş bulunmaktadır.

41. Burada "el-Aziz" kelimesi kullanılmıştır. Aziz, karşısına kimsenin baş kaldırmaya cesaret edemediği, emrine karşı gelemeyeceği, karşısında herkesin çaresiz ve güçsüz kaldığı son derece güçlü bir varlık demektir.

42. Burada, kökü "cebir" olan "el-Cebbâr" kelimesi kullanılmıştır. Cebir, bir şeyi zorla düzeltmek demektir. Gerçi Arapçada "cebir" bazan sadece "ıslah" etmek için de kullanılır ve bazan sadece "zor" veya "güç" kullanmak için. Ancak, asıl anlamı, ıslah veya düzeltme için zor kullanmaktır. Yüce Allah'a "Cebbar" şu anlamda denilmiştir: Kendi kainâtının düzenini zor kullanarak düzelten ve tamamen hikmete dayalı iradesini cebirle uygulayan. Ayrıca, "Cebbâr" kelimesinde "azamet" ve büyüklük anlamı da saklıdır. Arapçada, meyvesini kimsenin koparamayacak kadar yüksek olan hurma ağacına da "cebbâr" denilir. Aynı şekilde, son derece büyük, görkemli ve eşsiz bir işe de "amel-i cebbar" denilir.

43. Aslında "el-Mütekebbir" kelimesi kullanılmıştır ki, iki anlamı vardır: (1) Gerçekte büyük olmamasına rağmen kendini büyük gösteren veya böbürlenen; (2) Gerçekte büyük olan ve büyük kalan. İster insan ister şeytan, ister başka bir mahlûk olsun, büyüklük kendine ait olmadığı için kendini büyük sanması ve büyüklük taslaması yalan bir iddia ve en çirkin ayıptır. Bunun aksine, Allahu Teâlâ gerçekten büyüktür ve büyüklük ancak O'na yakışır. Kainâtin her şeyi O'nun yanında küçük, hakir, ve değersizdir. Dolayısıyla, O'nun büyük olması ve büyük olarak kalması sadece bir iddia veya uydurma değil, bir gerçektir; kötü bir ayıp veya özellik değil, bir haslet, fazilet ve iyi sıfat ve özelliktir ki, O'ndan başka kimsede bulunmaz.

44. Yani, O'nun iktidar, hakimiyet, yetki ve özelliklerinde yahut O'nun zâtinde başka bir mahlûku ortak koşanlar aslında büyük bir yalan söylemektedirler. Allahu Teâlâ, kendine bir ortak koşulmaktan münezzih ve pâktır.

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ۚ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

24: O, yaradılış planını yapan ve uygulayan ve ona göre şekiller veren[45] Allah'tır. En güzel isimler O'nundur.[46] Göklerde ve yerde olan her şey O'nu tesbih ve tenzih eder.[47] Ve O, güçlü ve Hakîmdir.[48]

Açıklamalar

45. Yani,bütün dünya ve dünyanın her şeyi, yaradılışın ilk tasarımından başlayarak kendine özgü şekline gelinceye kadar O'nun eseridir. Hiçbir şey ne kendiliğinden vücuda gelmiş, ne tesadüfen doğmuş, ne de palanlanması, yapılması, yaratılmasında başkalarının zerre kadar payı vardır. Burada, birbiri ardından meydana gelen Yüce Allah'ın yaratılış işleminin üç ayrı aşaması anlatılmıştır. İlk aşama "halk"tır ki, tasarı veya planlama anlamındadır. Bunu bir mimar veya inşaat mühendisinin kafasındaki binayı yapmasından önceki çalışmalarına benzetebiliriz. Yani, o ilk önce bu binanın yerini, amacını, kullanımını ve şeklini kafasında oluşturur ve planını sayfaya aktarır. Planda tasarlanan binanın genel şekli ve ayrıntıları yer alır. İkinci aşaması "ber"dir ki, asıl anlamı ayırmak, ikiye bölmek, parçalamak veya parça parça etmektir. "Halik" (Yaradan) için "Bâri" kelimesinin şu anlamda kullanıldığı anlaşılıyor: O, tasarladığı ve planını çizdiği şeyi tatbike koyar, onu yoktan var eder. Yine inşaat mühendisi misaline dönersek, bu aşamada, o kafasında planladığı ve çizdiği plana göre binanın yapılacağı yeri belirler, orada işaretler koyar, iyice ölçerek ve biçerek binanın temelini kazdırır, duvarlarını yaptırır ve inşaatın diğer aşamalarını birer birer tamamlar. Üçüncü aşama "tasvir"dir ki, suret vermek, şekil vermek demektir. Bundan, tasarlanan şeyi son ve mükemmel şekliyle ortaya koymak kasdedilmiştir. Bu üç aşamada aslında Allahu Teâlâ ile insanların faaliyetleri arasında hiçir benzerlik yoktur. İnsanla-

rın hiçbir planı, modeli veya tasarımının geçmişteki modellerinden esinlenerek yapılmadığı iddia edilemez. Halbuki, Allah'ın her planı ve her modeli eşsiz ve bizzat O'nun icadıdır. İnsanlar ne yapıyorsa, Allahu Teâlâ'nın yarattığı maddeleri bir araya getirerek yapar. Onlar hiçbir şeyi yokken var edemez, aksine eskiden varolanlara yeni bir şekil verir. Buna karşılık, Allahu Teâlâ her şeyi yoktan var etmiştir ve bu dünyayı hangi madde ile yaratmışsa, onu da O yaratmıştır. Kısacası, suret veya şekil vermek konusunda da insanlar birer "mucid" değildir, aksine Allahu Teâlâ'nın yarattığı suret ve şekilleri kopya ederler. Gerçek "müsavvir" (ressam, tasvir eden, şekil veren) Allahu Teâlâ'dır ki, her cins, her madde, her tür ve her ferdin şeklini eşsiz bir biçimde yapmıştır; öyle ki, bunun tam olarak kopya edilmesi mümkün değildir.

46. "İsimler"den burada ism-i sıfatlar kastedilmiştir. En güzel isimler O'nundur'un anlamı şudur: Herhangi bir ayıp, noksanlık veya eksikliği ifade eden özellikler Allah'a yakışmaz. Yüce Allah ancak O'nun üstün özelliklerini ortaya koyan isimlerle anılmalıdır. Kur'an'ı Kerim'de yer yer Allahu Teâlâ'nın bu "güzel isimleri" (esma-yi hüsnâ) dile getirilmiştir ve hadislerde Zât-i İlahi'nin 99 adı kaydedilmiştir ki, Tirmizi ve İbn Mâce'de Hz. Ebu Hureyre'nin rivâyetleriyle ayrıntılı olarak yer almıştır. Bu isimleri Kur'an'ı Kerim ve hadislerde dikkatlice okuyan bir kişi, Yüce Allah'ın, dünyanın başka bir dilinde anıldığı zaman hangi isimlerin kullanılması gerektiğini kolayca anlayabilir.

47. Yani, kainâttaki her şey kendi varlıkları veya dilleriyle kendini Yaratan'ın, her ayıp, noksanlık, nüks, zaaf ve yanlışlıktan münezzih olduğunu ifade etmektedir.

48. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, el-Hadîd sûresinin tefsiri, dipnot: 2.

EL-MÜMTEHİNE

Adı: Bu sûrenin 10. âyetinde hicret ettikten sonra Müslüman olduklarını iddia eden kadınların sınavdan geçirilmesi gerektiği emri verilmiştir. İşte bundan dolayı bu sûre'nin adı "el-Mümtehine" konmuştur. Bu, hem "mümtahene" hem "mümtehine" olarak telaffuz edilir. İlk telaffuzu kabul edersek anlamı, "imtihandan geçirilen kadın", ikinci telaffuzu benimsersek anlamı, "imtihan eden sûre" olur.

İniş Tarihi: Bu sûrede iki önemli konuya değinilmiştir ki, bunların tarih kaydı vardır ve dolayısıyla zamanları da kolayca tesbit edilebilir. İlk konu, Hz. Hatıb bin Ebi Belta'a ile ilgilidir. Kendisi Mekke fethinden kısa bir süre önce Kureyşli kabile reislerine gizlice mektup yazarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendilerine saldırmaya hazırlandığını bildirmişti. İkinci konu, Hüdeybiye Anlaşmasından sonra Mekke'den hicret ederek Medine'ye gelmeye başlayan kadınlarla ilgilidir. Bu kadınların hicreti, Anlaşma şartlarına göre bunların da müslüman erkekler gibi kâfirlere geri verilip verilmeyeceği konusunu gündeme getirmişti. Bu iki olay ile bu sûrenin Hüdeybiye Anlaşması ile Mekke Fethi arasındaki zaman diliminde indiği kesinlik kazanmış oluyor. Bunların dışında, sûrede geçen bir üçüncü konu da vardır ki şöyledir: Kadınların iman ettikten sonra biat için Resûlullah'ın (s.a.v.) huzuruna çıkmaları sırasında kendilerine yapılması gereken yemin. Sûrenin bu bölümünün de Mekke Fethinden kısa bir süre önce indiği tahmin edilmektedir. Çünkü, Mekke'nin fethinden sonra Kureyşli erkekler gibi kadınları da çok sayıda İslamiyeti kabul etmeye başlamıştı, ve onlardan toplu bir söz almak gerekiyordu.

Ana konusu ve bahisleri: Bu sûrenin üç bölümü vardır:

Birinci bölüm, sûrenin başından 9. âyete kadar devam eder ve

sûrenin sonundaki 13. âyet te bu bölüme aittir. Bu bölümde Hz. Hatıb bin Ebi Belta'a'nın, sadece kendi ailesi ve yakınlarını kurtarmak amacıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son derece önemli bir askeri sırrını düşmanlara bildirdiği için kendisi ağır bir dille eleştirilmiştir. Bu önemli bir hata idi ve bununla ilgili şüphe ve tereddütler derhal giderilmeseydi, Mekke'nin fethi sırasında çok kan dökülecekti ve gerek müslümanlar gerekse Kureyşliler büyük can kaybına uğrayacaktı. Ölenler, ilerde İslamiyete verecekleri büyük hizmetler ve değerli katkılardan mahrum kalacaklardı. Ayrıca, Mekke'nin kan dökülmeden, barış içinde fethedilmesinin yararları da yok olacaktı. Bütün bu zararlar, sadece Müslümanlardan birinin, kendi çoluk çocuklarını savaşın tehlikelerinden korumaya çalışmasından olacaktı. İşte bu büyük hatadan dolayı sert bir uyarıda bulunan Yüce Allah, müminlerin hiçbir şekilde ve amaçla İslâm düşmanı kâfirlerle dostluk ve sevgi ilişkilerinde bulunmamalarını ve küfr ile İslâm arasındaki mücadalede kâfirlerin yararına herhangi bir iş yapmamalarını istemiştir. Ancak Allahu Teâlâ, İslâm ve müslümanlara karşı fiilen herhangi bir düşmanlık ve eziyette bulunmayan kâfirlere ihsanda bulunmanın sakıncalı olmadığını da kaydetmiştir.

İkinci bölüm 10. ve 11. âyeti kapsar. Bu bölümde o sıralarda bazı anlaşmazlıklar ve kargaşaya yolaçan önemli bir toplumsal olaya değinilmiştir. Mekke'de kocaları kâfir olan birçok kadın zar zor hicret ederek Medine'ye geliyordu. Aynı şekilde, eşleri kâfir olan ve Mekke'de kalmayı tercih eden birçok Müslüman erkek vardı ki, bunlar hicret ederek Medine'ye gelmiş ve yerleşmişti. Şimdi bu çiftler arasında evlilik bağlarının devam edip etmediği sorunu vardı. İşte bu konuda Allahu Teâlâ kararını verdi ve Müslüman kadınlar için kâfir erkekleri (kocaları)nın helâl olmadığını ve müslüman erkeklerin de müşrik zevceleriyle nikahlarına devam etmelerinin caiz olmadığını belirtti. Bu ilâhi karar çok önemli hukuki hükümler getriyordu ki, ayrıntılarını biz ilerde dipnotlarda anlatacağız.

Üçüncü bölem 12. âyeti kapsar. Bu bölümde Resûlullah'a (s.a.v.) İslamiyeti kabul eden kadınlardan Arap cahiliyye toplumunda yaygın hale gelmiş belli başlı kötülükler ve ahlâksızlıklardan sakınmaları ve bundan böyle, Allah'ın Resûlü tarafından kendilerine emredilecek tüm hayır işleri yapmalarına dair söz alma emri verilmiştir.

EL-MÜMTEHİNE SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 13 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ
تُلْقُونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ
يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ
جِهَادًا فِي سَبِيلِي وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ
بِمَا أَخْفَيْتُمْ وَمَا أَعْلَنتُمْ ۚ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: [1]Ey müminler, Düşmanımı ve düşmanınızı dost edinmeyin. Siz, onlara sevgi yolluyorsunuz. Halbuki onlar, Haktan size geleni (Kur'an'ı) inkâr ediyorlar. Rabbiniz olan Allah'a iman ediyorsunuz diye peygamberi de sizi de diyarınızdan çıkarıyorlardı. Eğer siz, benim yolumda cihada çıkar ve rızamı isterseniz (düşmanlarımı ve düşmanlarınızı dost edinmezsiniz). Onlara sevgi göstererek sır veriyorsunuz. Halbuki ben, sizin gizlediğinizi ve açıkladıklarınızı bilirim. Sizden kim bunu yaparsa, muhakkak doğru yolun ortasından (Sevae's-Sebil'den) sapmıştır.

Açıklamalar

1. İlerde konunun daha anlaşılması için, bu âyetlerin inişine neden olan olayın ayrıntılarını taa başında anlatmamız sanırız daha uygun olacaktır. Müfessirler ile İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Urve bin Zübeyr'in, üzerinde ittifak ettikleri rivâyete göre bu âyetler, Hz. Hatib' bin Ebi Bel'ta'a'nın Mekkel'i müşriklere yazdığı mektubun ele geçirilmesi üzerine inmişti.

Olayın ayrıntıları şöyledir: Kureyşliler Hudeybiye Anlaşmasını bozunca Resûlullah (s.a.v.) Mekke'ye yürüme hazırlıklarına başladı. Mekke'ye saldırma planını birkaç seçkin sahabinin dışında kimse bilmiyordu. O sırada tesadüfen Mekke'den, daha önce Beni Abdülmüttalib'in cariyesi olan ve serbest bırakıldıktan sonra oynayıp şarkı söylemeye başlayan bir kadın Medine'ye geldi. Kadın Hz. Peygamber'in huzuruna çıkıp mali durumunun kötü olduğunu belirtti ve kendisinden yardım talep etti. Resûlullah Beni Abdülmüttalib ve Beni el-Müttallib'i bu kadına yardım etmeye cağırdı. Kadın Mekke'ye dönerken Hz. Hatıb bin Ebi Belta'a kendisiyle görüştü ve Kureyşli kabile reislerine iletmek üzere gizlice bir mektup verdi ve olayın ortaya çıkmaması için kendisine on dinar da verdi. Kadın Medine'den henüz hareket etmişti ki, Allah Teâlâ, olayı Resûlullah'a haber verdi. Resûlullah derhal Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Mikdâd bin Esvîd'i "hemen takib edin" diyerek peşinden gönderdi. Resûlullah kendilerine şunu da söyledi: "Medine'ye 12 mil uzaklıkta, Mekke yolunda, Hâh türbesinde bir kadın göreceksiniz. O kadında Hatıb'ın müşriklere yazdığı bir mektubu vardır. Ondan o mektubu mutlaka almaya çalışın. Mektubu verirse bırakın, vermezse öldürün." Sahabeler Hâh mevkiine ardıklarında kadını buldu. Ondan mektubu istediler. Kadın, kendisinde mektubun bulunmadığını söyledi. Sahabeler arama yaptılar, ancak mektubu bulamadılar. Nihayet, onu, "mektubu vermezsen seni çırılçıplak soyup üstünü arayacağız" diye tehdit ettiler. Kadın baktı ki, kurtuluş yolu yok, o zaman saçları arasına sakladığı mektubu çıkarıp verdi. Sahabeler mektubu Resûlullah'a getirdiler. Mektupta Kureyşlilere Resûlullah'ın saldırmaya hazırlandığı bildirilmişti. (Çeşitli rivâyetlerde mektubun içeriği değişik olarak verilmiştir; ancak hepsinde özetle aynı şey yazılı olduğu belirtilmiştir). Resûlullah Hz. Hatıb'ı sorğuya çekti ve "bu ne biçim harekettir?" diye sordu. Hatıb ise kendisi hakkında karar verilirken acele edilmemesini

rica etti ve şöyle dedi: "Ya Resûlullah, sanmayın ki, ben bunları, kâfir veya mürted olduğum (dinden döndüğüm) için yapmışım ve artık İslâm'a karşı küfrü sevmekteyim. Gerçek şu ki, akrabalarım halen Mekke'de bulunuyor. Ben Kureyş kabilesine bağlı değilim, ama bazı Kureyşliliren himayesinde oraya yerleştim. Akrabaları ve yakınları Mekke'de bulunan muhacirler kabileleri tarafından kurtarılacaktır ancak benim bağlı olduğum herhangi bir kabile orada yoktur. Ben mektupla saldırı haberini gönderdim ki, Kureyşliler benim bu iyiliğimi unutmasınlar ve ailem, çoluk çocuklarım ve akrabalarıma dokunmasınlar." (Hz. Hatıb'ın oğlu Abdurrahman'ın rivayetine göre o sıralarda Hz. Hatıb'ın çocukları ve kardeşi Mekke'de idi, ve bizzat Hz. Hatıb'ın bir rivayetine göre, onun annesi de Mekke'de idi). Resûlullah (s.a.v.) Hatıb'in bu sözlerini dinledikten sonra, orada hazır bulunanlara, "Hatıb size doğruyu söyledi" dedi. Yani, Hz. Hatıb'ın bu hareketinin sebebi İslam'dan dönme veya küfrü savunma değil, ailesinin durumuydu. Hz. Ömer (r.a.) ayağa kalkıp, "Ya Resûlullah, bana izin versin, bu münafıkın boynunu uçurayım, bu hem Allah ve Resûlü ne hem müslümanlara ihanet etmiştir", dedi. Resûlullah şöyle dedi: "Bu adam Bedir savaşına katılmıştı. Allahu Teâlâ'nın Bedir savaşına katılanların durumunu göre-rek kendilerine, "siz ne olursanız olun, Ben sizi affettim" demediğini kim bilebilir?" (Bu son cümlenin kelimeleri çeşitli rivayetlerde değişiktir. Bazılarında, "Ben sizi affettim", bazılarında "Ben sizi bağışlayanımdır" ve bazılarında "Ben sizi bağışlayacağım" olarak geçmiştir. Bunu işitince Hz. Ömer göz yaşlarını tutamadı ve, "en iyisini Allah ve Resûlü bilirler" dedi. Bu, çeşitli güvenilir kaynaklara dayanılarak Buhari, Müslim, Müsnedi, Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi, Nesai ve İbn Cerir Taberi ile İbn Hişam, İbn Hibban ve İbn Ebi Hatim tarafından naklolunan çok sayıdaki rivayetlerin özetidir. Bunların en güveniliri, katibi, Ubeydullah bin Ebi Rafi'nin Hz. Ali'nin ağızından dinleyerek kaydettiği ve ondan dinleyerek Hz. Ali'nin torunu Hasan bin Muhammed bin Hanefiye'nin diğer râvilere aktardığı rivayettir. Bu rivayetlerden hiçbirinde, Hz. Hatıb'in, açıklaması ve savunmasının dinledikten sonra affedildiği sabit değildir. Ancak herhangi bir yerde onun cezalandırıldığı da kaydedilmemiştir. Dolayısıyla, ümmetin âlimleri, Hz. Hatıb'ın mazeretinin kabul edildiği ve kendi haline bırakıldığında birleşmiştir.

إِنْ يَثْقَفُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
وَأَلْسِنَتَهُمْ بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ تَنْفَعَكُمْ أَرْحَامُكُمْ
وَلَا أَوْلَادُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصِلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾

2-3: Eğer, onlar size gâlib gelseler, size düşman olurlar. Size fenalık ile ellerini ve dillerini uzatırlar. Kâfir olmanızı arzu ederler.[2] Size ne akrabanız ne de çocuklarınız (Allah'ın azabına karşı) fayda vermez.[3] Allah, kıyamet günü aranızı ayıracaktır.[4] Allah, işlediğiniz şeyleri görücüdür.[5]

Açıklamalar

2. Gerçi buraya buyurulanlar ve bundan sonra anlatılanlar Hz. Hatibin olayıyla ilgili olarak indirilen âyetlerin bir parçasıdır. Fakat, Allahu Teâlâ, sadece bu olaya değinmek yerine tüm iman sahiplerini şöyle uyarmak istemiştir: Küfr ile İslâm arasında bir mücadele sözkonusu olunca ve iman sahiplerine sadece imanları yüzünden düşmanlık yapılınca herhangi bir kişinin, sadece kendi çıkarı ve faydası için İslâm'ın genel çıkarına zarar verecek ve küfr ile kafirlerin ekmeğine yağ sürecek nitelikte bir harekette bulunması imana aykırıdır. Eğer bir kişi, İslâm'a herhangi bir kötülük düşünmüyor, kötü niyetle haraket etmiyor ve sadece kişisel nedenlerle ve âni bir manaya böyle yapıyorsa da bu, bir mümine yakışmayacak bir harekettir ve kim bunu yaptıysa, doğru yoldan çıktı demektir.

3. Burada Hz. Hatib'e işaret edilmiştir. Hz. Hatib bu işi, bir savaş tehlikesi karşısında kendi annesi, kardeşi ve çocuklarını kurtarmak için yapmıştı. Kendisi tenbih ediliyor ve deniliyor ki, "uğurlarında böylesine büyük bir hata işlediğin kimseler seni kıyamet günü kurtaramayacaktır. Kimse kıyamette Allah'ın mahkemesine çıkıp, "bunlar bizim babamız, veya oğlumuz veya kardeşimizdir ve bunlar bizim için günah işlemişti, onun için onun yerine bizi cezalandırın" demeye cesaret edemeyecektir. O zaman herkes kendini düşünecektir. Zâten herkesin kendi kötü amelleri ve günahları kendisi için bir yük olacaktır. Hal böyle iken başkalarının yükünü nasıl kaldıracaktır? İşte bu husus Kur'an'ı Kerim'in çeşitli yerlerinde dile getirilmiştir. Bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Onlar birbirlerine gösterilirler. Günahkâr o günün azabına

(karşılık şunları) fidye olarak vermeyi ister; evlatlarını. Karısını ve kardeşini. Kendisini barındırmakta olan akrabasını. Ve her yüzünde olanların tamamını; sonra kendsini kurtarsın" (el-Mearic: 11-14). Bir başka yerinde şöyle denilmiştir. "O gün insan kaçar: Kardeşinden. Anasından ve babasından. Karısından ve çocuklarından. O gün, bunlardan herkesin kendisine yetecek bir işi vardır." (Abese: 34-37).

4. Yani, dünyadaki tüm bağlar, ilişkiler ve akrabalıklar orada kesilecektir. Orada insalar millet, topluluk, grup, parti, aile veya sülâle olarak yargılanmayacaktır; aksine herkes tek başına kendi yaptıklarının hesabını verecektir. Bu nedenle, kimse dünyada herhangi bir bağ, ilişki, yakınlık, akrabalık, particilik v.s. için caiz olmayan bir iş yapmasın, çünkü işlediği suçun cezasını kendisi çekecektir, başka kimse cezasını paylaşamayacaktır.

5. Hz. Hatıb'in bu davası, ki ayrıntılarını yukarıda verdik ve bu olayla ilgili olarak indirilen âyetlerden çıkarılan sonuç şunlardır:

(1) Hz. Hatıb''ın niyeti ne olursa olsun, işlediği suç kesinlikle casusluk tarifine giriyordu ve bu casusluk tda kritik bir dönemde yapılmıştı ve çok tehlikeli nitelikte idi. Zira, düşman saldırıdan önce uyarılmıştı. Ayrıca, olayda herhangi bir şaibe veya belirsizlik yoktu. Suçlunun kendi eliyle yazdığı mektup yakalanmıştı ve bu hususta başka bir kanıta gerek yoktu. Ayrıca, barış değil, savaş zamanıydı. Buna rağmen Resûlullah (s.a.v.) Hz. Hatıb'ı savunmasını dinlemeden cezalandırmadı veya hapsetmedi. Savunması da kapalı değil, açık bir yerde ve herkesin önünde yapıldı. Bu gösteriyor ki, yetkililerin sadece şüphe veya ihbar üzerine hapse atmalarına imkan veren kanun veya hükümlerin İslâm'da hiçbir yeri yoktur. Ayrıca, bir davanın gizlice bakılması veya duruşmanın kapalı olması geleneği de İslâm'la bağdaşmaz.

(2) Hz. Hatıb sadece muhacir değil, aynı zamanda sahabeler arasında üstün bir yere sahip olan Bedir savaşçılarından biriydi. Buna rağmen, böylesine önemli bir suç işledi ve Allahu Teâlâ Kur'an'ı Kerim'de onu ağır bir dille eleştirdi, ki bunun ayrıntılarını yukarıdaki âyetlerde görebilirsiniz. Hadislerde de Hz. Hatıb'ın davası bütün ayrıntılarıyla yer almıştır. Müfessirlerden de kimse bu olayı gözardı etmemiştir. Bu, sahabelerin masum olmadığı, onların da bazı insani zaafları ve hataları olduğu ve bazılarının hatalar işlediğini gösteren delillerden biridir. Demek ki, Allah ve Resûlünün, sahabelere saygı gösteril-

mesiyle ilgili talimatın gereği, onların işlemiş olduğu bir hatadan sözetmemek değildir. Çünkü, hatalarından sözedilmemesi kastedilmiş olsaydı, ne Yüce Allah kendi kitabında bu gibi olaylardan sözederdi ne de ashab-i kiram, tabiin, mühadissler ve müfessirler kendi rivâyetlerinde ve yazılarında bunlara değineceklerdi.

(3) Hz. Hatıb'ın davasında Hz. Ömer'in çıkışı ve tepkisi onun hareketinin görünür şekliyle ilgiliydi. Hz. Ömer'e göre, Hz. Hatıb'ın hareketi Allah'a, Resûlüne ve müslümanlara hiyanet nitelikte idi, dolayısıyla münafık ilan edilmeli ve katledilmeliydi. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Ömer'in bu görüşünü reddetti ve şeriatın şu önemli kuralını ortaya koydu: Bir kişinin fiili, görünürdeki şekliyle incelenip hakkında karar verilmemelidir, aksine bu fiili yapan kişinin geçmişine bakılmalı ve genelde ahlâk ve karakterinin ne olduğu araştırılmalıdır. Daha sonra, o kişinin hangi şartlarda bu filli yaptığı da incelenmelidir. Hz. Hatıb'ın hareketi, dış görünüşüyle elbette casusluktu. Ama, onun şimdiye kadar İslâm'a ve müslümanlara karşı olan tutum ve davranışı nasıldı. O, gerçekten bu işi, Allah'a, Resûl'e ve müslümanlara hiyanet niyetiyle mi yapmıştı? O, iman uğruna hicret edenlerdendi. Acaba, imanında samimi olmadan böylesine büyük bir fedakârlıkta bulunabilir miydi? O, Bedir savaşı gibi kritik bir çarpışmada, iyice silahlanmış müslümanların üç katı olan düşmanla kahramanca çarpışmıştı ve imanı için canını ortaya koymuştu. Böyle bir kişinin imanı ve samimiyeti şüpheli olabilir mi? Onun, kâfir Kureyşlilere meyilli olduğuna imkan verilebilir miydi. O, kendi hareketinin sebebini anlatmış ve ailesi ve akrabalarının Mekke'de diğer muhacirlerin akraba ve yakınlarının sahip olduğu güven ve emniyete sahip olmadığın belirterek onları korumak için böyle bir harekette bulunduğunu ifade etmişti. Eldeki bilgiler ve bulgular, onun Mekke'de herhangi bir kabilesinin olmadığını, ayrıca çoluk çocuklarının orada olduğunu gösteriyordu. Bu açıdan, ifadesinin yanlış olduğuna inanmak, çocukları için duyduğu endişe değil, aklına koyduğu ihanet planının sebep yoktur. Şüphesiz, samimi bir müslümanın saflık ve iyi niyetle ve bu hareketine sebep olduğu sonucuna varmak için herhangi bir kişisel çıkarları için düşmanlara müslümanların savaş planları hakkında haber vermesi caiz değildir. Ancak samimi bir müslüman ile bir münafığın ihaneti arasında fark vardır. Her ikisine, sadece suçun dış görünüşüne bakılarak aynı ceza verilemez. İşte Hazreti Peygamber'in, bu dava ile ilgili kararı buydu ve Allahu Teâlâ, Mümtehine

sûresinin bu âyetleriyle bunu teyid etti. Yukarıdaki üç âyeti dikkatle okuduğunuzda bunlarda Hz. Hatıb'e çatılmasına rağmen, bu eleştiri ve suçlamanın, bir münafğe değil bir mümine yakışır bir şekilde yapıldığını göreceksiniz. Ayrıca, kendisine herhangi bir mali ceza veya bedensel eziyet te verilmemiş, aksine sadce alenen serzeniş edilmekle yetinilmiştir. Bu demektir ki, bir Müslüman toplumda hatalı bir müminin kötü damgası yemesi ve güvenirliğinin kaybetmesi bile kendisi için büyük bir cezadır.

(4) Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) Bedir savaşına katılan sahabeler hakkında, "Allahu Teâlâ'nın, Bedir savaşına katılanların durumunu görerek kendilerine, siz ne olursanız olun. Ben sizi affettim demediğini kim bilebilir?" demesi, bu sahabelerin dokunulmaz olduğu, hangi günah işlerlerse işlesinler, affolunacakları, hatta, insanların kanlarını dökmek için sonsuz ve sınırsız serbestliğe sahip oldukları demek değildir. Aslında ne Hazreti Peygamber (s.a.v.) böyle bir şey söylemek istemiş, ne sahabeler böyle bir anlam çıkarmış ne de Bedir savaşına katılan herhangi bir sahabi kendisine her türlü günahı mübah görmüştür. Ayrıca, İslâm Şeriatında da Bedir savaşına katılan bir sahabinin suç işledikten sonra herhangi bir ceza almayacağı yolunda bir kural oluşturulmuştur. Aslında Resûlullah'ın bu sözleri söylerken içinde bulunduğu şartlar gözönünde bulundurulursa ve bizzat kullandığı ifadeye dikkat edilirse şunu demek istediği açıkca anlaşılabilir: Bedir eshabı, Allah ve Dini için sadakat, samimiyet fedakârlık, ve kahramanlığın büyük bir örneğini vermiştir, öyle ki, Yüce Allâh tüm geçmiş ve gelecek günahlarını affetse bile, muazzam hizmetleri ve Allah'ın lütüf ve ihsanı gözönünde bulundurulursa, hiç de imkânsız değildir; onun için, bir Bedir sahibinin hiyanet ve münafıklıkla suçlanamayacağını ve savunmasında neyi söylüyorsa, onu kabul edin.

(5) Kur'an'ı Kerim ve Resûlullah'ın buyuruklarından, bir müslümanın kafirler için casusluk veya ispiyonculuk yapmış olması, onun mürted (dinden döndüğü) olduğu, Müslümanlıktan çıktığı veya münafık olduğuna karar vermek için yeterli olmadığı açıkca anlaşılmaktadır. Böyle bir karara varmak için bazı deliller ve ispatlar varsa şartlar varsa mesele başkadır, ama bu fiil bizzatihi küfür değil sadece bir suçtur.

(6) Kur'an-ı Kerim'in bu âyetlerinden, bir müslümanın, ister kendisi ister akrabaları, yakınları, evlâtları v.s'nin canları tehlikede olsun,

kâfirler için casusluk yapmak kesinlikle caiz olmadığı da anlaşılmaktadır.

(7) Hz. Ömer (r.a.) Hz. Hatıb'ı casusluk suçundan katledilmesi için izin istediği zaman Resûlullah, bu suçun katle layık olmadığını buyurmak yerine, Hz. Hatıb'ın Bedir savaşına katılmış olduğunun, onun samimi bir müslüman olmasını kanıtladığını ve düşmanlara yaranmak için değil sadece kendi çoluk çocukların canını kurtarmak için ihbarde bulunduğu yolundaki ifadesine dayanarak katline izin vermediğini söyledi. Buna dayanarak fakihlerin bir grubu, daha küçük cezalar verilmesi veya sadece serzeniş edilerek bırakılması lehine çok kuvvetli deliller olmadıkça bir müslüman casusun katledilmesini uygun görmüştür. Ancak fakihler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. İmam Şafiî ve bazı diğer fakihler, müslüman casusun cezalandırılabileceğini, ancak katlinin caiz olmadığın ifade etmiştir. İmam Ebu Hanife ve İmam Evzai ise onun bedensel işkenceye ve uzun bir hapis cezasına çarptırılabileceğini kaydetmiştir. İmam Malik bu casusun katledilmesinden yanadır. Ne var ki, Malikî fakihlerin görüşü bu hususta farklıdır. Eşheb'e göre İmam (Halife, hükümdar, yönetici) bu hususta geniş yetkilere sahiptir, suç ve suçlunun durumuna bakarak ve kendi içtihadına göre karar verebilir. Bu hususta İmam Malik ve İbnü'l- Kasım'ın benzeri bir sözü de vardır. İbnü'l,Mâcişun ve Abdül Melik bin Habib, suçlunun, casusluğu alışkanlık haline getirmesi halinde katledilmesi görüşünü savunmuştur. İbn Veheb, casusun cezasının katl olduğunu, ancak bundan tövbe etmesi halinde affedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şehnun ise, böyle bir kişinin tövbesinin gerçek mi yoksa bir aldatmaca mı olduğunun anlaşılmasının zor olduğu için katledilmesinin daha iyi olduğunu ifade etmiştir. İbnü'l- Kasım'ın bir sözü de bu doğrultudadır. Asheb'in görüşü şudur: Savaş casusu veya askeri casusun cezası ölümdür, ancak müslüman ve zimmi casus, müslümanlara karşı düşmana alenen yardımda bulunmasının dışında katledilmez ve ağır cezaya ve işkenceye tâbi tutulur. (el-Ahkamü'l-Kur'an, İbnü'l- Arabi, Umdetü'l- Kâri, Fethü'l -Bâri).

(8) Sözkonusu hadisten anlaşılıyor ki, suçun tesbiti ve soruşturması için gerektiğinde erkek sanığın yanısıra kadın sanığın elbiseleri çıkartılabilir. Hz. Ali, Hz. Zübeyr ve Hz. Mikdad sözkonusu kadını fiilen çırılçıplak soymamışlardı, ancak mektubu kendilerine vermediği takdirde bu yola başvuracaklarını söylemişlerdi. Gayet tabii ki, bu fiil caiz ol-

masaydı, bu üç güzide sahabe böyle bir tehditte bulunmazdı. Tahminimiz şu ki, sahabeler Medine'ye döndükten sonra olup bitenleri Resûlullah'a anlatmışlardı. Eğer Resûlullah (s.a.v.) böyle bir olayı hoş karşılamamış olsaydı, hadislere mutlaka kaydı geçerdi. İşte bundan dolayı, fakihler böyle bir uygulamanın caiz olduğuna fetva vermişlerdir. (Umdetü'l- Kâri).

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ
لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ رَبَّنَا عَلَيْكَ
تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً
لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاغْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

4-5: Gerçekten İbrahim'de ve onunla beraber olanlarda sizin için güzel bir nümune vardır. Hani onlar kavimlerine: "Biz, sizden ve Allah'tan başka taptığınız şeylerden uzağız. Sizi inkâr ettik.[6] Siz, Allah'a bir olarak iman edinceye kadar daima bizimle sizin aranızda düşmanlık ve buğz belirmiştir" demişlerdi. Ancak, İbrahim'in babasına: "Senin için mağfiret dileyeceğim. Fakat, Allah'ın azabına karşı seni kurtarmaya gücüm yetmez"[7] demesi haric. (Ey müminler, şöyle deyin): "Ya Rabbî, Sana tevekkül ettik ve sana tevbe edip yöneldik. Ve nihayet dönüş Sanadır." "Ey Rabbimiz, Bizi kâfirlere fitne (konusu) kılma.[8] Ve bizi mağfiret buyur. Ey Rabbimiz, muhakkak ki, sen Gâlib, Kaadir ve Hakîmsin" (deyiniz).

Açıklamalar

6. Yani biz sizin kâfiriniziz, ne sizin ne de dininizin Hak üzerinde olduğuna inanıyoruz. Allah'a iman etmenin gereği, "tagût"a küfretmek veya tagutu inkâr etmektir. "Tağût'a (Şeytana) küfredip, (Şeytanı tanımayıp) Allah'a iman eden öyle sağlam bir ipe sarılmıştır ki, onda ek yeri ve kopukluk yoktur. Allah işitir, bilir." (el-Bakara: 256).

7. Başka bir deyişle, bunun anlamı şudur: Hz. İbrahim'in, kâfir ve müşrik olan kavminden sıkılması, ondan uzak olması sizin için taklide layıktır ancak onun, müşrik olan babası için mağfiret duası yapmya söz vermesi ve fiilen onun için dua etmesi taklide layık değildir. Zira, iman sahipleri, kâfir ve müşriklere karşı böyle bir sevgi ve sempati bile beslememelidir. Nitekim, Tevbe sûresinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "Nebi'ye ve müminlere akraba olsa bile onların Cehennem ehli oldukları muhakkak meydana çıktıktan sonra müşrikler için istiğfar etmek doğru ve caiz değildir." (Âyet: 113). Dolayısıyla, bir Müslüman, Hz. İbrahim'in hayır dua ettiğini örnek göstererek kendi kâfir akrabaları ve yakınları için dua etme hakkında sahip değildir. Şimdi gelelim, Hz. İbrahim'in bu işi nasıl yaptığına ve bu hareketine devam edip etmediğine. Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı bilgiler vardır: Hz. İbrahim'i, babası evden kovunca kendisi ayrılırken şöyle demişti: "Allah'ın selâmeti senin üzerine olsun. Senin için Rabbimden mağfiret dileyeceğim". (Meryem: 47). İşte bu sözüne dayanarak babası hakkında iki kez dua etti. Dualardan biri İbrahim sûresinde geçmiştir: "Ey Rabbimiz, Hesap kurulacağı gün beni, ana ve babamı ve bütün müminleri mağfiret et" (âyet: 41). Diğeri Şuara sûresi, 86. ve 87. âyetlerinde geçmiştir: "Babamı mağfiret et. Çünkü o dalâlete düşenlerdendi. Ve beni, kabirlerden kaldırılacakları gün utandırma." Ancak daha sonra, hakkında hayır dua ettiği babasının Allah'ın düşmanı olduğunu anlayınca tövbe etti ve kendisine olan sevgi, ilgi ve saygısına son verdi: "İbrahim'in, babası için istiğfari, ona va'd eylediği bir va'ddan dolayı idi. Babasının Allah'ın düşmanı olduğu kendisine besbelli olunca ondan uzaklaştı. İbrahim cidden çok tazarru ve niyaz eden ve halim idi." (et-Tevbe: 114).

Bu âyetleri incelediğimizde, peygamberlerin, ancak hayatlarının sonuna kadar yaptıkları amelin taklid edilmeye layık olduğu kuralı ortaya çıkar. Peygamberlerin bir süre sonra bıraktıkları bazı amelleri, yahut Allah'ın men'ettiği işleri, yahut Allah'ın şeriatında yasaklanmış olan amelleri taklid edilemez ve kimse, bu amelleri, filanca peygamber işliyormuş diye işleyemez.

Burada insanların zihnini karıştıran bir başka soru da ortaya çıkar: Sözkonusu âyette Allahu Teâlâ'nın, Hz. İbrahim'in, taklid edilmesinin dışında bıraktığı sözlerinin iki bölümü vardır. Birinci bölümde Hz.

İbrahim babasına şöyle diyor: "Ben senin için mağfiret duası yapacağım". İkinci bölüm, ise "Allah'ın azabına karşı seni kurtarmaya gücüm yetmez"dir. Burada birinci bölümün taklid edilmeyecek nitelikte olması anlaşılır bir şeydir. Ancak ikinci bölümün de taklid edilmesinin dışında bırakılmasını gerektirecek ne vardır? Çünkü, bu kendi başına doğru bir sözdür. Bunun açıklaması şu olabilir: Hz. İbrahim'in bu sözünün müstesna bırakılmasının sebebi şu olabilir: Bir kişi, birine bir iş konusunda söz verdikten sonra, "bunun dışında bir şey yapamam" dediği zaman, daha fazlasını yapacak durumda olsaydı, onun hatırı için onu da yapacağı kendiliğinden ortaya çıkar. İşte böyle bir söz, o kişinin sözkonusu birine ne kadar bağlı olduğunu ve onun için her şey yapabileceğini gösterir. Dolayısıyla, bir peygamberin birini Allah nezdinde affettirmesine gücü yetmediği gibi doğru bir söz sarf edilmiş olmasına rağmen Hz. İbrahim'in kastettiği anlam yüzünden taklid edilmesinin dışına bırakılmıştır. Allam Alusi de Ruhu'l- Meani'de bu soruya böyle bir cevap vermiştir.

8. İman sahiplerinin kâfirler için fitne olmalarının çeşitli şekilleri olabilir ki, bundan her mümin kurtulmaya çalışmalıdır, ve Allah'a sığınmalıdır. Örneğin, bunun bir şekli şöyle olabilir: Kâfirler, müminlere galip gelebilir ve galebelerini, kendilerinin Hak yolunda ve haklı oldukları ve iman sahiplerinin tamamen Bâtıl yolunda ve yanlış konumda bulunduklarının bir delili olarak kabul edebilirler ve şöyle bir gerekçe gösterebilirler: "Böyle olmasaydı ve bunlar Allah'ın rızasına sahip olsaydı, biz bunlara nasıl galip gelirdik?" İkinci şekli şu olabilir: İman sahiplerine kâfirlerin baskı, zulüm ve işkencesi dayanılmaz hale gelir ve onlar dayanamayarak onlarla din ve ahlâkları üzerine pazarlık yapmaya başlarlar. Böyle bir şey müminler tüm dünyada rezil olmalarına yol açar ve kafirler hem İslâm dinine hem de müslümanlara hareket etme fırsatını bulurlar. Üçüncü şekli şu olabilir: İman sahipleri, Hak dinini temsil etme gibi yüce bir makamda bulunmalarına rağmen bu makama yakışır ahlâk ve faziletten mahrum kalırlar ve diğer cahiliyye toplumlarında çokca varolan toplumsal ayıp ve ahlâksızlıklara müptelâ oldukları dünya tarafından farkedilir: "Bu dinde (İslâm'da) acaba ne marifetler vardır ki, bizim küfrümüzden üstün olsun?" (Ayrıntılı bahis için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Yunus sûresi, dipnot: 83).

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ
وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً ۚ وَاللَّهُ قَدِيرٌ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾

6-7: Sizden, Allah'ın rızasını isteyip, âhiret gününü arzu edenlere uyulacak güzel bir nümune vardır.[9] Kim bundan yüz çevirirse, Allah gani bizzâtihi Mahmûd'dur.[10] Umulur ki, Allah, sizinle düşmanlarınız arasında yakında bir dostluk kurar.[11] Allah Kaadirdir. Ve Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

9. Yani, bir gün Allah'ın huzuruna çıkacağını bilen, Allah'ın ona fazlını vereceğini umud eden ve âhirette kendi yüzünün güleceğini bekleyenlere.

10. Yani, dinine iman ettiklerini iddia etmelerine rağmen düşmanlarıyla dostluk ilişkileri kuran ve sürdüren müminlere Allah'ın hiçbir ihtiyacı yoktur. O, Ganidir, onun ulhuviyeti, insanların, onu İlah veya Allah olarak tanımalarına muhtaç değildir. O, kendi zâtinde hamde layıktır; O'nun Mahmûd oluşu, insanların O'na hamdetmelerine bağlı değildir. Bu insanlar O'na iman ediyorlarsa, O'nun değil, kendi yararları için böyle yapıyorlar. Ve bunlar Hz. İbrahim ve arkadaşları gibi, Allah'ın düşmanlarıyla sevgi ve dostluk ilişkilerini koparmadıkça imanın hiçbir faydasını göremezler.

11. Yukarıdaki âyetlerde Müslümanların, kendi kâfir akrabalarıyla olan ilişkilerini koparmaları için verilen talimata samimiyetle ve dürüstlükle uyuyorlardı. Ama, Yüce Allah, insanların kendi ana, baba, kardeş ve diğer akrabalarıyla olan ilişkilerini koparmalarının ne kadar güç olduğunu ve böyle bir talimat karşısında iman sahiplerinin ne kadar zor durumda olduklarını pekalâ biliyordu. Bu nedenle, Allahu Teâlâ, kendilerini teselli ederek bu akrabaların Müslüman olacakları günün çok yakın olduğu ve bugünün düşmanlığının yarın dostluğa dönüşeceğini müjdeledi. Bu buyuruğun, verildiği sırada, böyle bir sonu-

cun nasıl elde edileceğini kimse bilmiyordu. Ne var ki, bu âyetlerin inişinden sonra ancak birkaç hafta geçmişti ki, Mekke fetholundu, Kureyşliler topluca İslâmiyeti kabul etmeye başladı ve Müslümanlar kendi gözleriyle verilen umudun nasıl gerçekleştiğini gördüler.

لَّا يَنْهَىٰكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٨﴾

8: Sizinle, din hususunda muharebe etmeyen ve sizi diyarınızdan çıkarmayanlara iyilik ve ihsan etmekten, onlara adaletle muamele etmekten Allah, sizi menetmez. Allah adalet yapanları sever.[12]

Açıklamalar

12. Burada bir kişinin aklına şöyle bir soru takılabilir: Düşmanlık etmeyen kâfirlere iyi davranmak iyi de, onlara adaletli davranmak da mı gerekli? Ve düşman kâfirlere adaletsizce mi davranılmalı? Bunun cevabı şudur: Burada aslında "adalet" kelimesi belli bir anlam ve kavramı ifade etmek üzere kullanılmıştır. Burada deniliyor ki: "Size düşmanlık etmeyene sizin de düşmanlık etmemeniz hak ve adaletin gereğidir; Düşman ile düşman olmayanı aynı kefeye koymak ve her ikisine aynı şekilde davranmak doğru değildir, yani adalet ve hakkaniyet kurallarına aykırıdır. Size, iman ettiğiniz gerekçesiyle her türlü zulüm, baskı ve işkenceler yapanlara karşı sert ve acımasızca davranmakta haklı olabilirsiniz. Sizi yurdunuzdan çıkmaya zorlayan ve yurdunuzdan çıkmanızdan sonra bile sizi rahat bırakmayanlara kötü davranabilirsiniz. Ne var ki, bu zulme ve işkenceye katılmayanlara iyi davranmanız, ve akrabalık ile yakınlıktan dolayı sizlere olan hakları ve görevleri yerine getirmeniz adaletin gereğidir."

إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَىٰ إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ ۚ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾

9: Ancak Allah sizi, sizinle din hususunda muharebe eden, sizin diyarınızdan çıkaran ve çıkarılmanıza yardım edenlere dostluk etmenizden menedeer. Onlarla dostluk kuranlar zâlimdirler.[13]

Açıklamalar

13. Geçen âyetlerde kâfirlerle olan her türlü ilişkilerin kesilmesine ilişkin emir ve telkin hakkında bir yanlış onlama olabilir ve bunun nedeninin, onların kâfir oluşuna bağlanma ihtimali vardır. Bu nedenle, bu âyette, bu emir ve telkinin, onların kâfir oluşundan dolayı değil, İslâm'a ve müslümanlara karşı düşmanlıkları ve zâlimce hareketlerinden dolayı verildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla, müslümanlar, düşman kâfirler ile düşman olmayan kâfirler arasında fark gözetmeli ve kendilerine herhangi bir kötülük yapmamış olan kâfirlere iyi davranmalıdırlar. Bunun en iyi açıklaması, Hz. Esmâ bint-i Ebu Bekr (r.a.) ve kâfir annesi arasında geçen olaydır. Hz. Ebu Bekr'in zevcelerinden biri (Kuteyle bint-i Abdü'l- Uzzâ) kâfirdi ve müslümanların Medine'ye hicretinden sonra Mekke'de kalmıştı. Hz. Esmâ bu hatûnun batınından doğmuştu. Hudeybiye Anlaşmasından sonra Mekke ile Medine arasında seyahat serbest bırakılınca bu hatun da kızıyla görüşmek üzere Medine'ye geldi ve yanında bazı hediyeler de getirdi. Hz. Esmâ (r.a.)nın ifadesine göre kendisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yanına gidip, "acaba, ben annemle görüşebilir miyim ve ona şefkatlı davranabilir miyim?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.), "elbette, onunla görüşebilir ve ona şefkatlı davranabilirsin" dedi. (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim). Hz. Esmâ'nın oğlu, Abdullah bin Zübeyr (r.a.) bu olayı daha ayrıntılı olarak anlatmış ve önce Hz.Esmâ'nın, annesiyle görüşmeyi reddettiğini, daha sonra Allah ve Resûlünden izin çıkınca onunla görüştüğünü belirtmiştir (Müsned Ahmed, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim). Bu olaydan anlaşılacağı gibi, bir müslümanın, İslâm düşmanı olmadıkları takdirde, kâfir olsalar bile, anne, baba, kardeş ve diğer akrabaları ile görüşmesi ve onlarla insanî ilişkilerini sürdürmesi caizdir. Aynı şekilde zimmi olan fukaraya sadaka vermek de mümkündür (Ahkam-ül Kur'an li'l-Cessâs, Ruh-ül Meani).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ

فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا

تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ ۖ وَآتُوهُم
مَّا أَنفَقُوا ۚ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۚ
وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنفَقُوا ۚ
ذَٰلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

10: Ey iman edenler! Muhacir olarak size gelen mümin kadınları imtihan edin. İmanlarını Allah sizden daha iyi bilir. Onların mümin olduklarını anladığınız zaman kâfirlere geri çevirmeyin.[14] Ne o kadınlar kâfirlere, ne de kâfirler o kadınlara helâl değildir. Bununla beraber, kâfirlere, o kadınlara verdikleri malı (mihri) verin. Mihirlerini verdiğniz takdirde onları (mümin kadınları) nikâhlamanızda üzerinize bir günah yoktur.[15] Kâfir zevcelerinizi nikâhınız altında tutmayın (onları kâfir nikahı ile tutmayın). Harcadığınız mihri isteyin. Onlar da istesinler.[16] Bunlar, Allah'ın hükmüdür. Aranızda O hükmeder. Allah Alîmdir, Hakîmdir.

Açıklamalar

14. Bu emrin perde arkası şöyledir: Hudeybiye Anlaşmasından sonra ilk önce müslüman erkekler Mekke'den kaçarak Medine'ye geliyor ve onlar anlaşma şartları uyarınca geri gönderiliyordu. Daha sonra müslüman kadınlar da gelmeye başladı ve ilk önce Ümmü Kulsûm bint-i Ukbe bin Ebi Mu'it hicret edip Medine'ye vardı. Kâfirler anlaşma hükümlerine göre onun da geri gönderilmesini istediler, ve Ümmü Kulsûm'un iki erkek kardeşi Velid bin Ukbe ile Umare bin Ukbe onu almak üzere Medine'ye geldi. İşte o zaman, Hudeybiye Anlaşmasının kadınları da kapsayıp kapsamadığı sorusu ortaya çıktı. Bu âyette ise Allahu Teâlâ bu soruya cevap vermiş ve demiştir ki, "Bu kadınlar müslüman ise ve bunların sadece iman uğruna hicret ederek geldiği ve bunda başka bir faktörün rol oynamadığı kesinleşirse, bunlar geri verilmemelidir."

Bu âyetle ilgili hadisler mana itibarıyla nakledildiği için hayli karışıklıklar çıkmıştır ki burada, bunun açıklığa kavuşması gereklidir. Hudeybiye Anlaşmasının şartlarıyla ilgili elimizde bulunan rivayetlerin çoğu manaya göre nakledilmiştir. Nitekim, ilgili şart hakkındaki

rivâyetlerden bazısının sözleri şöyledir: "Sizden bize gelecek kişiyi biz geri vermeyeceğiz; bizden size gidecek bir kişiyi ise siz geri göndereceksiniz." Bazı rivayetlerde ifade şöyledir: "Resûlullah'a, ashabından biri, velisinin izni olmaksızın (Medine'ye) gelirse, O, onu geri verecektir". Bazılarında ise şöyle bir ifade vardır: "Kureyşlilerden biri, velisinin izni olmaksızın Muhammed'e gelirse, o, onu Kureyş'e geri verecektir". Bu rivâyetlerin ifadesi gösteriyor ki, bunlarda, ilgili şart, Anlaşma'da yer aldığı gibi yer almamış, aksine, rivâyet edenler onu kendi dilleri ve ifadeleriyle kaydetmiştir. Ancak birçok rivayet aynı türden olduğu için müfessir ve muhaddisler bundan şu anlamı çıkarmıştır: Anlaşmada genel bir ifade kullanıldığı ve sözler yuvarlık olduğu için gerek erkekler gerekse kadınları kapsıyordu; dolayısıyla, buna göre kadınlar da Mekke'ye geri gönderilmeliydi. Daha sonra Yüce Allah katından, mümin kadınların geri verilmemesine dair bu emir gelince ilgili zevât şöyle bir tevilde bulundu: "Allahu Teâlâ bu âyette, anlaşmanın ilgili maddesinin sadece mümin kadınlar için kaldırılmasına karar vermiştir". Ama, bu kolay kabul edilir önemsiz bir şey değildir. Eğer anlaşma, erkek ve kadın farkı gözetilmeden herkesi kapsayacak biçimde idiyse, anlaşmaya imzasını koyan taraflardan birinin, tek taraflı olarak bunda bazı değişiklikler yapma veya bunu kısmen uygulayıp uygulamama hakkına sahip olduğu nasıl kabul edilebilir? Ve faraza, Müslümanlar böyle yaptıysa, Kureyşliler neden buna itiraz etmedi? Kureyşliler zâten Resûlullah (s.a.v.) ve müslümanlara karşı kin ve nefret besliyor ve açıklarını yakalamaya çalışıyorlardı. Şayet, Resûlullah'ın anlaşmanın herhangi bir hükmüne aykırı davrandığını farketselerdi, yeri göğü çınlatırlardı. Ancak hiçbir rivayette Kur'an'ı Kerim'in bu kararına Kureyşlilerin zerre kadar itirazda bulunduğuna rastlanmıyor. Aslında, bu öyle bir konuydu ki, üzerinde biraz durulsaydı, Anlaşmanın aslında ne gibi ifadenin araştırıldığı tesbit edilebilir ve anlaşmazlık giderilebilirdi. Ne var ki, birçok kişi bu gerçeğe hiç değinmedi ve birkaç kişi (Örneğin, Kadı Ebu Bekr İbn Arabi) değindiyse de, Kureyş'in herhangi bir itirazda bulunmamasını şöyle garip bir tevil ile izah etmeye çalıştı: "Allahu Teâlâ bir mucize kabilinden bu hususta Kureyş'in ağızını kapattı." Böylesine güzide âlimlerin böyle bir açıklamada bulunmaları şaşırtıcı doğrusu.

Meselenin özü şu ki, Anlaşma'nın sözkonusu şartını Müslümanlar değil Kureyşliler belirlemişti. Kureyşliler tarafından Anlaşmaya sözkonusu madde Süheyl bin Amr eklemişti ve bunun sözleri tıpatıp şu idi:

"Ve, sizin dininizden olsa dahi, size bizden bir erkek gelirse, siz onu bize geri vereceksiniz." Anlaşmanın bu sözleri Buhari, Kitabü'l- Şurût, Bâbü'ş- Şurût fi'l Cihad ve'l Musâlehe" de güçlü ve güvenilir kaynaklara dayanılarak kaydedilmiştir. Belki de, Süheyl, Anlaşmadaki arapça kelime "racul"u erkek değil de, "kişi" anlamında kullanılmıştır; ancak bu sadece kendi kafasında kastettiği şey olabilir. Anlaşmada yer alan kelime "racul" idi ki, Arapçada "erkek" için kullanılır. Bundan dolayıdır ki, Ümmü Kulsûm bint-i Ukbe'nin kardeşi kendisinin iade edilmesi isteğiyle Resûlullah'ın huzuruna çıkınca (İmam Zuhri'nin rivayetine göre) Resûlullah (s.a.v.) "anlaşmanın şartı kadınlarla ilgili değil, erkeklerle ilgiliydi" onu iade etmedi (Ahkâmü'l- Kur'an, İbn Arabi, Tefsir-i Kebir, İmam Râzi). O zamana kadar Kureyşliler de yanlış olarak Anlaşmanın ilgili maddesinin ister erkek, ister kadın olsun, her türlü muhaciri kapsadığını sanıyorlardı. Ancak Hazreti Peygamber (s.a.v.) dikkatlarını Anlaşma'da kullanılan ifade ve kelimelere çekince, şaşırıp kaldılar ve çaresizlik içinde kararını kabul ettiler.

Anlaşmanın bu şartına göre müslümanlar, Mekke'yi terkedip Medine'ye gelen bir kadını, amacı ne olursa olsun, geri vermemekte haklıydılar. Ne var ki, Müslümanlar sadece mümin kadınları korumak düşüncesinde idiler ve hangi amaçla olursa olsun Medine'yi bir sığınak olarak kabul eden diğer kadınları teşvik etmek istemiyorlardı. Bundan dolayıdır ki, Allahu Teâlâ şu emri verdi: "Hicret eden ve kendilerinin mümin olduğunu iddia eden kadınları sorguya çekin, onların gerçekten iman edip etmediklerini tesbit edin ve tatmin olduktan sonra, onları geri vermeyin". Bu İlahi emre uyulması için belirlenen kural şuydu: Hicret ederek Medine'ye gelen kadınlara, kendilerinin gerçekten Allah'ın Tevhidine ve Muhammed'in (s.a.v.) risâletine iman edip etmedikleri ve sadece Allah ve Resûlü için ev ve barklarını terkedip etmedikleri soruluyordu. Belki de sırf kocalarıyla kavga edip gelmişlerdi ya da Medine'deki bir erkeğe aşık olup buraya kadar gelmişti. Belki de başka dünyevi amaçlarla böyle bir harekette bulunmuşlardı, kim bilir? İşte bu gibi sorulara tatmin edici cevap veren kadınlara Medine'de kalma izini verilirdi; diğerleri geri verilirdi: (İbn Cerir. İbn Abbas'a atfen, Katade, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd).

Bu âyette tanıklık yasasının önemli bir ilkesi dile getirilmiştir ve bunun teyidi, Hazreti Peygamber'in buna uymasıyla olmuştur. Âyette üç

şey söylenmiştir: (1) Kendilerini mümine olarak tanıtan muhacir kadınların iman ve inancının doğru olup olmadığını araştırın (2) İmanlarının gerçek durumunu ancak Allah bilir; onların gerçekten iman ettiğini bilmeniz için herhangi bir yol yoktur (3) Araştırma ve soruşturma sonunda bu kadınların mümine oldukalrı anlaşıldıktan sonra geri vermeyin. Aynı emre göre sözkonusu kadınların imanının değerlendirilmesi için Yüce Peygamberimizin (s.a.v.) benimsediği yöntem şuydu: Bu kadınların yemin ederek verdikleri ifadeye inanmalı ve gerekli sorgudan sonra, hicret etmelerinin başka bir sebebi olmaması konusunda emin olunmalı. Bundan çıkan hukuki sonuçlar şunlardır. Evvela, mahkeme bu tür davalarda karar vermeden önce gerçeği öğrenmek zorunda değildir; onun tanıklık yoluyla aldığı bilgi ve bulgular yeterlidir. İkincisi, bir kişinin yalancı olduğuna ilişkin kesin bir "karine" (delil) olmadığı sürece yeminli ifadesine inanılmalıdır. Üçüncüsü, eğer kişi kendi akidesi ve imanı hakkında ne diyorsa onu kabul etmeliyiz ve inancının başka olup olmadığını araştırmamalıdır, ama, onun ifadesini çürütecek kesin bir delil bu kuralın dışındadır. Dördüncüsü, ister yalan, ister doğru söylesin, bir kişinin başkaları tarafından bilinmesi mümkün olmayan kişisel ve mahrem işleri, örneğin boşanma ve iddet gibi davalarda, kadının kendi aybaşılık hali veya temiz hali, hakkında verdiği ifadesine inanmalıdır. Aynı kural hadis rivayetleri için de geçerlidir. Sözgelimi, bir râvi (rivayet eden) mümin ve güvenilir ise, onun rivayeti kabul edilir. Ancak onun aleyhinde başka bir karine varsa, böyle bir râvinin rivayeti reddedilir.

15. Yani, hicret eden mümini kadınların, kâfir kocalarından aldıkları mihri İslâm Devleti iade edecektir. Serbest kalan bu kadınlar mihre karşılık herhangi bir Müslüman ile evlenebilirler. Bu kadınlarla evlenmek isteyen bir Müslüman mihrini ödeyip onunla nikahlanabilir.

16. Bu âyetlerde dört önemli emir verilmiştir ki, bunlar hem İslâm Aile Kanunu (Medine Kanun) hem de Devletler Hukukuyla ilgilidir:

1) Müslümanlığı kabul etmiş olan kadın, kâfir kocası için helâl olmaz; aynı şekilde kâfir kocası da kendisi için helâl olmaz.

2) Nikâhlı bir kadın müslüman olup Dârü'l- Küfr'den Dârü'l-İslâm'a hicret edince nikahı kendiliğinden bozulur ve hangi Müslüman isterse, mihrini verip onunla nikah kıyabilir.

3) İslamiyeti kabul eden bir erkeğin, karısı kâfir kalmışsa, onunla nikâhlı kalması caiz değildir.

4) Dârü'l- Küfr ile Dârü'l- İslâm arasında mütareke ve barışçı ilişkiler varsa İslâm Devleti, Dar-ü'l- Küfr'ün hükümetiyle, kâfirlerle nikahlı olup Darü'l- İslâm'a hicret ederek gelen kadınların mihirlerinin müslümanlara iade edilmesi ve müslüman erkeklerle nikahlı olup Darü'l-Küfr'de kalmış olan kafir kadınların mihirlerinin kâfirlere iade edilmesi konusunda bir anlaşmaya varmaya çalışmalıdır.

Bu emirlerin tarihi arka planı şudur: İslâm'ın yayılışını başında birçok erkek Müslüman olmuş, ancak eşleri İslâmiyeti kabul etmemişti. Bunun tersine, birçok kadın da İslamiyeti kabul etmiş, ancak kocaları kâfirliği bırakmamıştı. Bizzat Resûlullah (s.a.v.)ın kızı Hz. Zeyneb'in kocası Ebu'l-Âs gayrimüslimdi ve birkaç yıl gayrimüslim olarak kalmıştı. İlk başta Müslüman kadın için kâfir kocası veya müslüman erkek için müşrik karısının helâl olmadığına dair herhangi bir ilahi emir gelmemişti. Dolayısıyla, aralarındaki evlilik bağları devam etti. Hicretten birkaç yıl sonrasına kadar da durum böyle idi. Yani, birçok kadın müslüman olup hicret etti ve Medine'ye geldi ve kâfir kocaları Dar-ül Küfr'de kaldı. Aynı şekilde birçok müslüman erkek hicret ederek Medine'ye geldi ve kafir eşleri Darül Küfr'de kaldı. Ama buna rağmen evlilik bağları devam ediyordu. Ne var ki bu durum, özellikle kadınlar açısından bazı karışıklıklar yaratıyordu. Çünkü, erkekler ikinci bir nikâh yapabiliyorlardı, ancak eski kocalarıyla nikahları iptal edilmediği sürece kadınların başka bir kişiyle nikahlanmaları mümkün değildir. Hudeybiye Anlaşmasından sonra yukarıdaki âyetler nâzil olunca, Müslümanlar ile kâfir veya müşrikler arasındaki izdivaçlar ve evlilik bağları koptu ve ilerisi için kesin ve belirgin bir kanun çıkarıldı. İslâm Hukukçuları bu kanunu dört başlığın altında toplamışlardır:

Birincisi, Eşler'Darü'l- İslâm'da iken birinin Müslüman olması, ama diğerinin kâfir kalması durumu.

İkincisi, eşler Darü'l- Küfrde iken birinin Müslüman olması, ama diğerinin kâfir kalması durumu.

Üçüncüsü, eşlerden birinin müslüman olup Dârü'l-İslâm'a hicret etmesi ve diğerinin Dârü'l- Küfr'de kalması durumu.

Dördüncüsü, Müslüman eşlerden birinin mürted olması (dinden dönmesi) durumu.

(1) İlk durumda eğer erkek İslamiyeti kabul etmiş ve karısı Hıristiyan yahut Yahudiyse ve kendi dininde kalırsa, ikisi arasındaki evlilik bağı veya nikâh devam edecektir, zira müslüman erkek için ehl-i kitap olan zevce caizdir. Bütün fakihler bu konuda ittifak etmişlerdir.

Eğer İslamiyeti kabul eden erkeğin karısı, ehl-i kitap yani, Hıristiyan veya Yahudi değil ve kendi dininde kalmaya devam ederse, Hanefi mezhebine mensup fakihlerin görüşü şudur: "Kadına İslâm'ın esasları anlatılmalı, kadın bunları kabul ederse nikâh devam eder, etmezse, nikâhları bozulur, ve birbirinden ayrılırlar. Bu durumda ikisi arasında cinsel ilişki gerçekleşmişse, kadın mihri talep etme hakkına sahip olacaktır, gerçekleşmişse, mihr alma hakkına sahip olmayacaktır, çünkü, ayrılma, onun zıddı ve inadı yüzünden meydana geliyor." (el-Mebsût, Bida'ye, Fethü'l- Kadîr). İmam Şafiî ve İmam Ahmed'e göre eşler arasında cinsel ilişki kurulmamışsa, erkeğin İslamiyeti kabul etmesiyle kadın onun nikahından çıkmış olacaktır, cinsel ilişkisi kurulmuşsa, kadın üç kez aybaşısı gelinceye kadar onunla nikahlı kalacaktır ve bu süre içinde kendi isteğiyle İslamiyeti kabul ederse nikah bozulmayacaktır, aksi takdirde, üçüncü aybaşısı biter bitmez, onun nikahı bitmiş olacaktır; İmam Şafiî şunları da söylüyor: "Tarafımızdan zimmilere, dinlerine karışılmayacağı yolunda verilen güvence uyarınca kadına İslamın esaslarının anlatılması doğru değildir." Ne var ki, bu zayıf bir görüştür, çünkü bir zimmi kadının inancına karışılması olayı, ancak onun İslamiyeti kabul etmeye zorlanması halinde meydana gelecektir, yoksa, ona sadece, "sen İslamiyeti kabul edersen kocanla beraber kalabilirsin, aksi takdirde ondan ayrılmak zorunda kalacaksın" demek inancına karışmak değildir. Nitekim, Hz. Ali (r.a.) zamanında bunun bir örneğine de rastlıyoruz: Irak'ta Mecûsi bir toprak ağası İslamiyeti kabul etmiş, ancak karısı kâfir olarak kalmıştı. Hz. Ali kadına İslâm'ın esaslarını anlattı, ancak kadın kabul etmeyince ikisini ayırdı. (el-Mebsût). İmam Malik diyor ki, cinsel ilişki gerçekleşmemişse, erkeğin İslamiyeti kabul eder etmez, kâfir karısı ondan ayrılacaktır, gerçekleşmişse, kadına İslamiyetin ilk ve öğretileri anlatılacaktır, kabul etmezse karı-koca ayrılacaklardır (el-İbn Kudame, "el-Mugni).

Eğer İslamiyeti kabul eden kadınsa, ve kocası kâfirse, ister kendisi

ehl-i kitap, ister başka bir dinden olsun, Hanefilerin, onun hakkındaki hükmü şudur: "Karı-koca arasında cinsel ilişki gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş, her iki durumda kocaya İslamiyetin esasları anlatılacaktır; kabul ederse karısı onunla nikâhlı kalacaktır; reddederse, hakim ikisini ayıracaktır. Bu arada, erkek İslamiyeti kesinlikle reddetmediği sürece kadın onun karısı olarak kalacaktır; ama onunla cinsel ilişkide bulunamayacaktır. Kocanın İslamiyeti reddetmesi halinde ayrılık, "talak-ı bayin" kesin boşanma) şeklinde olacaktır. Bundan önce cinsel ilişki kurulmamışsa, kadın mihrin yarısına hak kazanacaktır, kurulmuşsa, kadın hem mihrin tamamına hak kazanacak, hem iddet nafakasına sahip olacaktır" (el-Mebsut, Hidaye, Fethü'l- Kadîr). İmam Şafiî'ye göre, cinsel ilişkinin olmaması halinde, kadının İslamiyeti kabul etmesiyle nikah fesholacaktır ve cinsel ilişkinin kurulması halinde iddet (aybaşılık) süresi bitene kadar kadın o erkeğin nikâhında kalacaktır. Bu süre içinde kadın İslamiyeti kabul ederse nikah devam edecektir, aksi takdirde, iddet sonra erir ermez ayrılık gerçekleşecektir. Ancak İmam Şafiî, yukarıda belirtildiği gibi, erkeğin de kadın gibi kendi inancında serbest olacağı ve kendisine İslamın esaslarının anlatılmasının doğru olmayacağını savunmuştur. Bu görüş yine zayıftır. Şöyle ki, Hazreti Ömer (r.a.) zamanında, bir kadının İslamiyeti kabul etmesinden sonra kocasına İslam'ın anlatıldığı ve onun reddetmesi üzerine ikisinin resmen boşandığına ilişkin birçok olaya rastlanmıştır. Örneğin, Beni Tağlib'e mensup bir hıristiyanın karısıyla ilgili davası önüne gelince, Hz. Ömer, erkeğe, "İslamiyeti kabul et, yoksa, ikinizi boşarım" dedi. Erkek inkâr etti. Hz. Ömer de boşanma kararını verdi. Behzü'l-Melik'li müslümanlığa yeni geçmiş bir kadın ağanın davası da önüne geldi. Bu davada da Hz. Ömer, kocasına İslamiyetin anlatılmasını, kabul ederse iyi, etmezse, ikisinin boşanmasına karar verdi. Bu gibi olaylar sahabelerin önünde meydana geldi ve kimsenin ayrı bir görüş belirlediğine dair kayıt yoktur. (Ahkâmü'l-Kur'an, l'il Cessâs, el-Mebsût, Fethü'l- Kadîr). İmam Malik'in görüşü bu hususta şöyledir: Eğer kadın cinsel ilişkiden önce müslümanlığı kabul ederse, kocasına İslâm dini anlatılmalı, kabul ederse, iyi, yoksa ikisini boşamalıdır. Yok, cinsel ilişki gerçekleşmişse ve kadın ondan sonra İslamiyeti kabul etmişse, iddeti sona erinceye kadar beklenmelidir. Bu süre içinde kocasına İslâm dini anlatılmalıdır, dini kabul ederse nikah devam edecektir, etmezse iddet sona erer ermez boşanma gerçekleşmelidir. İmam Ahmed'in bir sözü, İmam Şa-

fiî'yi doğrular niteliktedir. İkinci sözü şöyledir: "Eşler arasında, ister cinsel ilişki kurulsun, ister kurulmasın, dini bir ihtilaf gelince derhal boşanmalıdır" (el-Mugni).

(2) Dârü'l- Küfr'de kadın Müslüman olur ve kocası kâfir kalırsa, ya da tam tersine, erkek Müslüman olur ve karısı, Hıristiyan ve Yahudi olmayıp, herhangi bir kitaba ait olmayan bir dine bağlı olup) kendi inancında ısrar ederse, Hanefilerin görüşü şudur: "Aralarında ister cinsel ilişki kurulsun, ister kurulmasın, kadın üç aybaşı halini geçirmedikçe veya âdetten kesilmesi üzerine üç ay geçmedikçe boşanma olmayacaktır. Bu arada, ikinci taraf ta müslüman olursa nikah devam edecektir. Aksi takdirde boşanma gerçekleşecektir. İmam Şafiî bu konuda da cinsel ilişkinin olup olmaması arasında fark gözetiyor. Onun görüşüne göre cinsel ilişki meydana gelmişse, eşler arasındaki din ayrılığı vuku bulduğu zaman boşanma gerçekleşecektir ve cinsel ilişkiden sonra din ayrılığı meydana gelmemişse iddet sona erinceye kadar nikah devam edecektir. Bu arada ikinci taraf İslamiyeti kabul etmezse iddetin sona ermesiyle nikah ta bitmiş olacaktır. (el-Mebsût, Fethü'l- Kadir, Ahkamü'l- Kur'an Cessâs).

(3) Eşler arasında din ayrılığının yanısıra "dâr" ayrılığı da meydana gelirse, yani onlardan biri Dârü'l- Küfr'de kâfir olarak kalır ve diğeri Dârü'l- İslâm'a hicret ederse, Hanefi mezhebine bağlı ulemanın görüşü bu hususta şöyledir: "İkisi arasında nikâh bağı kendiliğinden bitmiş olacaktır. Hicret eden kadınsa, o derhal ikinci bir nikâh kıyma hakkına sahiptir ve iddet şartı da yoktur. Ancak yeni kocası, kendisiyle bir ay boyunca (çocuk olup olmadığı anlaşılsın diye) ilişkide bulunamaz. Kadın hamile ise, yine de nikah kıyılabilir, ancak ilişkide bulunmak için çocuğun doğumuna kadar beklenmelidir." İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed bu konuda İmam Ebu Hanife'den sadece şu konuda ihtilaf etmişlerdir ki, ikisi de kadının iddetinin tamamlanmasında ısrar etmişlerdir ve hamile olması halinde çocuğun doğmasına kadar nikâhın kıyılmamasını salık vermişlerdir. (el-Mebsût, Hidaye, el-Cessâs: Ahkamü'l- Kur'an). İmam Şafiî, İmam Ahmed ve İmam Malik diyorlar ki, asıl önemli olan din ayrılığıdır, "dâr" ayrılığıysa hiç önemli değildir. Din ayrılığı eşler arasında meydana gelmişse, bununla ilgili hükümler, Dâr-ül İslâm'da eşler arasında böyle bir ayrılığın vuku bulmasıyla ilgili hükümlerin aynısıdır. (el-Mugni) İmam Şafiî, yukarıda zikre-

dilen görüşünün yanısıra hicret ederek gelen müslüman kadın hakkında şunu da söylemektedir: "Eğer ve kendi kâfir kocasıyla kavga ederek ona karşılık kadınlık görevine son verme niyetiyle gelmişse, "dâr" ayrılığı değil, bu niyeti yüzünden boşanma gerçekleşecektir." (el-Mebsût ve Hidaye).

Ancak Kur'an'ı Kerim'in sözkonusu âyeti incelendiğinde bu konuda en doğru hükmü İmam Ebu Hanife'nin verdiği açıkca ortaya çıkıyor. Allahu Teâlâ bu âyeti, hicret ederek gelen mümin kadınlar hakkında indirmiştir ve onların Darü'l- Küfr'de bıraktıkları kendi kâfir kocaları için helâl olmadıklarını ifade etmiş, Dârü'l-İslâm'ın müslümanlarına da mihirlerini vererek onlarla nikah kıymalarına izin vermiştir. Yüce Allah diğer tarafta muhacir müslümanlara hitap ederek, "Dârü'l-Küfr'de kalmış olan kâfir zevcelerinizle nikâhınıza devam etmeyin ve kâfirlerden, bu kadınlara verdiğiniz mihirleri geri alın" demiştir. Gayet tabii ki, bunlar sadece din ayrılığıyla ilgili emirler değildir; aksine, bu emirlere bu özel şekli veren şey "dâr" ayrılığıdır. Eğer hicret yüzünden Müslüman kadınların kocalarıyla olan nikâhları bozulmasaydı, Müslümanlara onlarla nikâh kıyma izni nasıl verilirdi, hem de öyle bir izin ki, bunda iddet şartına en ufak bir işaret yoktur. Aynı şekilde "lâ tumseku bi-isem-il kevâfir" emri geldikten sonra da müslüman muhacirlerin kâfir zevceleri ile olan nikâhlarına devam etselerdi, onlara bunları boşama emri de verilirdi. Ancak burada buna da herhangi bir işarette bulunulmamıştır. Hiç şüphe yok ki, bu âyetin inişinden sonra Hz. Ömer, Hz. Talha ve bazı diğer muhacirler kendi eşlerini boşamışlardı. Ancak bu, onların böyle yapmalarının gerekli olduğu, bu eşleriyle evlilik bağlarının kesilmesinin, onların boşamalarını bağlı olduğu ve boşamamaları halinde bu eşlerinin onların nikâhında kalacaklarının bir delili değildir.

Buna cevap olarak Hz. Peygamber zamanına ait üç olaydan bahsediliyor ve bu olaylar, yukarıdaki âyetlerin inişinden sonra bile Resûlullah'ın "dar" ayrılığı veya mekan farkına rağmen mümin ve kâfir eşler arasında nikah bağının sürdürülmesine izin verdiği lehine birer delil olarak gösteriliyor. İlk olay, şöyledir: Mekke fethinden kısa bir süre önce Ebu Süfyan, Marruz Zehran (bugünkü Fatma Vadisi) mekiinde İslâm ordusuna gelerek İslâm dinini kabul etti, karısı Hind ise Mekke'de kâfir olarak kaldı. Mekke fethinden sonra ise Hind İslamiyeti ka-

bul etti, ve Resûlullah (s.a.v.) onların nikâhını tazeleme gereğini duymadı. İkinci olay şudur: Mekke fethinden sonra İkrime bin Ebu Cehl ve Hakim bin Hizam Mekke'den kaçtılar. Arkada bıraktıkları eşleri müslüman oldu. Her iki kadın Resûlullah'tan kocaları için af dilediler ve onları eve geri getirdiler. Sözkonusu iki sahabi daha sonra Resûlullah'ın huzuruna çıkıp İslâmiyeti kabul ettiler. Resûlullah da nikahlarını bozmadı. Üçüncü olay Hz. Peygamber'in kızı Hz. Zeyneb ile ilgilidir. Hz. Zeyneb (r.a.) hicret ederek Medine'ye gelmiş, kocası Ebu'l- Âs da küfrüyle birlikte Mekke'de kalmıştı. Müsned Ahmed, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn Mâce'de İbn Abbas'ın rivâyetine göre Ebu'l- Âs Hicretten sonra 8. yılda Medine'ye gelip müslüman oldu ve Resûlullah (s.a.v.) kızının onunla olan nikâhını tazelemeden nikahlarının devam etmesine izin verdi. Fakat dikkat edilirse, ilk iki olayın sadece mekan farkı veya "dâr" ayrılığı tarifine girmediğini anlarsınız. Zira, "dâr" ayrılığı sadece bir kişinin geçici olarak bir yerden bir yere gittiği veya kaçtığı anlamına gelmez; aksine bu ayrılık, ancak bir kişinin bir bölge (dâr)den başka bir bölgeye göç edip yeleşmesi ve o kişi ile karısı arasında zamanımızın terimine göre uyruk veya milliyet (vatandaşlık) farkı olduğu zaman sözkonusu olur. Seyyide Hz. Zeyneb (r.a,) olayına gelince, bununla ilgili iki rivâyete rastlanmaktadır: Birincisi, yukarıda naklolunan İbn Abbas'ın rivayeti, ikincisi, İmam Ahmed, Tirmizi ve İbn Mâce tarafından naklolunan Hz. Abdullah bin Amru bin Âs'ın rivayeti. Bu ikinci rivayette Yüce Peygamberimiz'in (s.a.v.) Hz. Zeyneb'i, yeni bir nikah ve mihirle birlikte Ebul Âs ile evlendirdiği kaydedilmiştir. Rivâyetteki bu değişiklik zâten, mekan farkı veya "dâr" ayrılığının hukuki etkisini reddedenler için bir delil veya örnek olmaktan çıkıyor. İkincisi, bu zevât, İbn Abbas'ın rivâyetinin doğruluğunda ısrar ediyor ve bunu tercih ediyorlarsa, savundukları görüşü çürütmüş oluyorlar. Zira, izledikleri yolda şuna inanmaktadırlar: Aralarında din ayrılığı meydana gelmiş ve cinsel ilişki kurulmuş olan karı kocanın nikâhı, sadece üç ay başına kadar devam edebilir; bu süre içinde karşı taraf İslamiyeti kabul ederse evlilik devam eder, aksi takdirde üçüncü aybaşı sona erir ermez nikah kendiliğinden fesh olur. Ne var ki, bir delil ve örnek olarak gösterdikleri Hz. Zeyneb'in olayında eşler arasında din ayrılığı üzerine birkaç yıl geçmiş, Hz. Zeyneb'in hicret etmesinden altı yıl sonra Ebu'l-Âs iman etmiş, ve iman etmesinden en az iki yıl önce

Kur'an-ı Kerim'in, Müslüman kadınların müşrikler için haram oldukları-na dair âyeti inmişti.

(4) Bu, irtidad (dinden dönme) meselesidir. Bunun bir şekli, eşlerin aynı zamanda mürted (dönme) olmasıdır, başka bir şekli de, birinin mürted olması, diğerinin müslüman kalmasıdır.

Eşlerin aynı zamanda mürted olmasıyla ilgili mezheplerin görüşü şudur: Şafiî ve Hanbelîlere göre bu olay, cinsel ilişkiden önce meydana gelmişse derhal, ilişkiden sonra olmuşsa, iddetin bitiminde, ikisinin müslüman oldukları sırada kıyılan nikahı sona ermiş olacaktır. Bunun aksine, Hanefiler diyor ki, "kıyas"a göre nikâhları fesh olacaktır ancak, Hz. Ebu Bekr (r.a.) zamanında ortaya çıkan irtidâd veya sahte peygamberler fitnesi sırasında binlerce kişi mürted olmuş (dinden çıkmış) ve tekrar Müslüman olmuştu ve sahabeler, kimsenin nikâhının tazelenmesine karar vermemişti; onun için, biz sahabelerin ortak görüşünü benimseyerek "kıyas"a aykırı da olsa, eşlerin aynı zamanda dinden çıkmaları halinde nikahlarının bozulmamasını ifade edebiliriz (el-Mebsût, Hidaye, Fethü'l- Kadir, el-fikah alel mezahibü'l- Arb'a).

Eğer erkek mürted olur ve karısı Müslüman kalırsa, Hanefi ve Malikilere göre, aralarında daha önce cinsel ilişki kurulmuş ya da kurulmamış, nikah derhal bozulacaktır. Ancak Şafiî ve Hanbeliler bu konuda ilişkiden önce ve ilişkiden sonraki farkı gözönünde tutuyorlar. Yani, ilişkiden önce böyle bir şey olmuşsa, nikâh derhal fesh olacaktır sonra olmuşsa, iddete kadar devam edecektir. Bu arada, sözkonusu erkek müslüman olursa evlilik devam edecektir, aksi takdirde, iddet sona erir ermez, irtidâd ettiğinden beri nikâh feshedilmiş olacaktır yani kadının, yeni bir iddet geçirmesi gerekmeyecektir. Her dört mezhebin fakihleri, ilişkiden önce irtidâdın vuku bulması halinde kadının, yarım mihir, ilişkiden sonra olmuşsa, tam mihir alma hakkına sahip olduğunda ittifak etmiştir.

Ve eğer kadın mürted olmuşsa, Hanefilerin eski fetvasına göre bu durumda da nikâh derhal fesholacaktır; ancak daha sonraki dönemlerde, Belh ve Samerkend uleması bu fetvayı vermiştir: Kadının mürted olmasıyla derhal ayrılık gerçekleşmez. Ulema bu fetvayı verirken kocalarından bıkmış olan kadınların onlardan kurtulmak için "irtidâd" silahını kullanmalarını önlemeyi hedefliyordu. Maliki mezhebine mensup ulemanın görüşü de aynıdır. Onlara göre, kadınların sadece kocala-

rından ayrılmak ve kurtulmak amacıyla "irtidâd" hilesine başvurduklarının farkına varılması halinde boşanma gerçekleşmeyecektir. Şafiî ve Hanbeliler diyor ki, kadının dinden çıkması halinde de tıpkı erkeğin dinden çıkmasıyla ilgili hükümler uygulanacaktır, yani, cinsel ilişkiden önce mürted olmuşsa, nikah derhal sona erecektir, ilişkiden sonra mürted olmuşsa, iddet geçinceye kadar nikâh devam edecektir. Bu arada kendisi müslüman olursa evlilik bağı devam edecektir, aksi takdirde iddet sona erir ermez, nikâh, irtidâd tarihinden itibaren feshedilmiş sayılacaktır. Mihirle ilgili ittifakla varılan karar şudur: Cinsel ilişkiden önce kadın mürted olmuşsa, ona herhangi bir mihir verilmeyecektir, ilişkiden sonra irtidâd etmişse, mihrin tamamını alacaktır (el-Mebsût, Hidaye, Fethü'l-Kadir, el-Mügni, el-Fıkhü'l- Mezahibü'l- Ar'ba'a).

وَإِنْ فَاتَكُمْ
شَيْءٌ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَاقَبْتُمْ فَآتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ
أَزْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

11: Eğer zevcelerinizden dolayı kâfirlere gitmiş ve alamamış olduğunuz mihirler varsa sıranız geldiğinde zevceleri gidenlere infak eyledikleri miktarda mihirleri verin.[17] Kendisine iman eylediğiniz Allah'tan korkun.

Açıklamalar

17. Bu uygulama iki türlü olabilirdi ve bu âyet bu her iki uygulamayı kapsar:

Birinci uygulama şöyle idi: Müslümanların anlaşma yaptıkları kâfirlerle şöyle bir düzenleme yapmak istediler: "Hicret ederek bize gelen kadınların mihrini biz size geri vereceğiz ve bizim adamlarımızın, sizde kalmış olan kâfir eşlerinin mihrini siz bize geri vereceksiniz." Ne var ki, kâfirler bu öneriyi kabul etmediler. Nitekim, İmam Zuhri'nin ifadesine göre müslümanlar, Allahu Teâlâ'nın emrine uyarak Mekke'de müşriklerin yanında kalmış olan zevcelerinin mihirlerini geri vermek istediler, ancak müşrikler, hicret ederek Medine'ye

müslümanların yanına gelmiş olan kadınların mihirlerini geri vermek istemediler. Bunun üzerine Allah'ın şu emri geldi: "(Ey müslümanlar), muhacir kadınlar için müşriklere vermekle yükümlü olduğunuz mihirleri Mekke'ye göndermek yerine burada (Medine'de) toplayın ve müşriklerden mihirleri geri almaya hak kazananlardan her birine, kâfirlerden alması gerektiği kadar para ve mal verilsin."

İkinci uygulama şöyle idi: Müslümanların, anlaşmalı ilişkilerde bulunmadıkları kâfirlerin bölgelerinden de birçok erkek İslamiyeti kabul ederek Dârü'l-slâm'a gelmişti ve kâfir eşleri oralarda kalmıştı. Aynı şekilde bazı kadınlar da müslüman olup hicret etmiş ve Medine'ye gelmişti, bunların kâfir kocaları da yurtlarında kalmıştı. Bunlar hakkındaki İlahi emir de şuydu: "Bu hesap işi ve alışveriş te Darü'l-İslâm'da halledilsin. Madem ki, kâfirlerden mihirler geri alınmıyor, o zaman, onlara da mihirler geri verilmesin. Kâfirlere mihirler verilmek yerine, bu tarafa gelmiş olan kadınlar için mihirleri o tarafta karısı kalmış olan erkeğe verilsin."

Bu uygulamalar yeterli olmazsa ve eşleri karşı tarafta kalmış olan müslümanların geri almaya hak kazandıkları mihirlerin miktarı, hicret ederek bu tarafa gelen müslüman kadınların mihirlerinden fazlaysa, kâfirlerle savaş sırasında ele geçirilen ganimetlerden bu eksiğin tamamlanması emrolunmuştur. İbn Abbas'ın rivâyetine göre, kimin alacağı mihri ödenmiyor veya eksik ödeniyorduysa, Resûlullah (s.a.v.) eksiğinin ganimetten tamamlanmasını emrederdi. (İbn Cerir). Aynı görüşü, Atâ, Mücahid, Zühri, Mesrûk, İbrahim Neh'i, Katade, Mükatil ve Dahhâk da paylaşmıştır. Bu zevâtin belirttiği gibi, mihirleri kâfirler tarafından geri verilmeyenlerin zararı, kâfirlerden elde edilen ganimet mallarından karşılanmalıdır. Yani, ganimetlerin dağıtımından önce bu mağdur kimselerin alacakları mihirleri değerinde para ve mal kendilerine verilmelidir. Ganimet mallarının dağıtımına bundan sonra geçilmelidir ve bu aşamada da sözkonusu kimseler kendilerine düşen normal paylarını alabilirler. Bazı fakihler bu kişilerin zararının, sadece ganimet değil, fey mallarından da kapatılabileceğine işaret etmişlerdir. Ancak hukukçu ve ulemanın büyük bir bölümü bu görüşü kabul etmemiştir.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا
يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا
يَأْتِينَ بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ فِي
مَعْرُوفٍ فَبَايِعْهُنَّ وَاسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12: Ey Peygamber, mü'min kadınlar,[18] Allah'a bir şey şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak,[19] zina etmemek, evlâtlarını öldürmemek,[20] elleri ve ayakları arasındaki şeyi iftira ile bühtan etmemek[21] ve herhangi bir iyilik hususunda sana muhalefette bulunmamak[22] üzere biat için sana gelirlerse, biatlerini kabul et.[23] Onlar için Allah'tan mağfiret dile. Muhakkak Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.

Açıklamalar

18. Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu âyet, Mekke fethinden kısa bir süre önce inmişti. Bundan sonra Mekke fetholununca, Kureyşliler toplu halde Resûlullah'a gelip biat etmeye ve müslüman olmaya başladı. Yüce Peygamberimiz (s.a.v.) Safa dağında bu insanlardan şahsen biat kabul etti ve Hz. Ömer'i, kadınlardan biat almakla ve âyette belirtilen hususlarda onlardan yemin almakla görevlendirdi. (İbn Cerir; İbn Abbas'ın rivayetiyle, İbn Ebi Hatim, Katade'nin rivayetiyle). Hz. Peygamber (sa.s) daha sonra Medine'ye dönünce ensâr kadınların bir evde toplanmasını ve Hz. Ömer'in (s.a.v.) onlardan biat almasını emretti (İbn Cerir, İbn Merduyye, Bezzâr, İbn Hibban, Ümmü Atiyye Ensariye'nin rivayetiyle). Bayramda da Resûlullah (s.a.v.) erkeklere hutbe okuduktan sonra kadınların bulunduğu kısma geçti ve orada hutbesinde bu âyeti okuduktan sonra ilgili konularda onlara yemin ettirdi (Buhari, İbn Abbas'in rivayetiyle) Bunun dışında da, değişik zamanlarda ve vesilelerle, kadınlar bazan tek tek ve bazan toplu olarak Resûlullah'ın huzuruna çıkıp biat ettiler, ki bunlarla ilgili rivâyetler hadislerde bulunmaktadır.

19. Mekke'yi Muazzama'da kadınlardan biat alınırken Hz. Ebu

Süfyan'ın eşi Hind bint-i Utbe bu emrin açıklamasını rica ederek Resûlullah'a şöyle bir soru yöneltti: "Ya Resûlullah, Ebu Süfyan biraz cimri biridir. Acaba,kendim ve çocukların ihtiyacı için ona sormadan onun mallarından bir şeyler alsam günah mı olur?" Resûlullah (s.a.v.) dedi ki, "hayır, ama, makûl miktarda". Yani, gerçekten ihtiyaçları olduğu kadar mal almasına izin verdi. (Ahkâmü'l-Kur'an, İbn Arabi).

20. Bu emir, gebelik, ister meşru ister gayrimeşru yollarla olsun, kürtajı da kapsıyor.

21. Bundan iki türlü iftira veya bühtan kastedilmiştir: Birincisi, bir kadının, başka bir kadını yabancı erkeklerle düşüp kalkması ve aralarında gayrimeşru ilişkilerin bulunmasıyla ilgili dedikoduları yaymasıdır; çünkü bu tür dedikodular kadınlara mahsustur. İkincisi, bir kadının başka bir erkeğin çocuğunu doğrup kocasına onun çocuğu olduğunu yutturmaya çalışması. Ebu Davud'da yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre kendisi Resûlullah'ın şöyle buyurduğu işitmiştir: "Kendi ailesine başka bir ailenin veya başka birinin çocuğunu sokmaya çalışan kadının Allah ile hiçbir ilgisi yoktur ve Allah onu Cennet'e da sokmayacaktır."

22. Bu küçük cümlede iki önemli hukuki mesele ortaya konmuştur:

Birincisi şudur: Resûlullah'a itaat etmekte "itaat bi'l-marûf"la sınırlandırılmıştır. Halbuki, Yüce Peygamberimizin (s.a.v.) herhangi bir zaman bir "münker" (inkâr edilmesi gereken, yasak bir şey) için emir vereceği düşünülemez. Bundan anlaşılıyor ki, dünyada bir mahlûka, İlahi kanunların çerçevelerinin dışına çıkarak itaat edilemez. Zira, Allah'ın Resûlüne bile sadece "marûf" konularda itaat edilmesi şartı koşulmasından sonra başka hangi insan, kayıtsız şartsız itaat edilmeye layık olabilir ve İlahi kanun veya emirlerine aykırı olan bir emri, kanunu veya kuralına uyulabilir? Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu kuralı şu sözlerle dile getirmiştir: "Allah'a itaatsızlık anlamına gelen bir itaat yoktur. İtaat sadece marûf şeyler içindir" (Müslim, Ebu Davud, Nesai). Tanınmış ulema ve hukukçu yukarıdaki âyetten işte bu anlam çıkarmıştır. Hz. Abdurrahman bin Zeyd bin Eslem diyor ki:

"Allahu Teâlâ, (sana) herhangi bir itaatsızlıkta bulunmamak" değil, "marûf işte iatatsızlıkta bulunmamak" (bir iyilik hususunda sana muhalefette bulunmamak) buyurmuştur. Madem ki, Allahu Teâlâ,

Nebî'ye itaatı bile bu şarta bağlamıştır, başka bir kişi marûf (iyi) olmayan bir konuda itaate nasıl hak kazanabilir?" (İbn Cerir).

İmam Ebu Bekr Cessâs şöyle diyor:

"Allah, Peygamberinin marûf (iyi, hayırlı) bir şeyin dışında bir şey için emir vermeyeceğini biliyordu; ama yine de, insanları ona itaatsızlıktan menederken "marûf" (iyi) şartını koşmayı uygun gördü. Ki kimse, Allah'ın emirlerine aykırı olan ve O'na itaatsızlık anlamına gelen, bazı hükümdarların (yöneticilerin) emirlerine uyulması için gerekçe göstermesin. Resûlullah'ın buyuruğu şöyledir: "Kim Allah'a (Hâlik'e) karşı günah işleyerek bir mahlûka itaat ederse, Allahu Teâlâ ona o mahlûku musallat eder." (Ahkâm'l- Kur'an.)

Allâme Alûsi der ki:

"Bu buyuruk, "ulu'l-emr'e (emir sahibi, hükümdar, yönetici) itaat şarttır" ilkesine inanan cahillerin düşüncesini çürütür. Allahu Teâlâ, Resûl'e itaatı bile "maruf" şartına bağlamıştır, oysa, Resûl hiçbir zaman maruftan başka bir emir vermez. Bu buyrukla, Hâlik'e karş günah işleyerek (itaatsızlık ederek) başkasına itaat etmenin caiz olmadığı konusunda insanlar uyarılmıştır" (Ruh-ul Meani).

Kısacası bu buyruk, İslâm'da hukukun üstünlüğünün temel taşıdır. Bundan çıkan hukuki ilke şudur: İslâm yasalarına aykırı yapılan her şey suçtur ve kim olursa olsun, böyle bir iş için birine emredemez. Kanuna aykırı bir iş için emir veren suç işlemiş olur ve kendisi suçlu duruma düşer ve bu tür emirlere uyan da suçludur. Hiçbir görevli, kanuna göre suç olan bir şey için emri, âmirinin verdiğini ve dolayısıyla, onu yerine getirmek zorunda kaldığını belirterek cezadan kurtulamaz.

İkincisi şudur; ki, hukuki ve anayasal açıdan büyük önem taşımaktadır: Yukarıdaki âyette beş olumsuz emir verildikten sonra olumlu emir sadece bir tanesi verilmiştir ki, o da şudur: Bütün hayır işlerde Resûlullah'a itaat edilmelidir. Yani, beş yasaktan sonra yapılması gereken bir işten sözedilmiştir. Kötülüklere gelince, Cahiliyye dönemi kadınlarının müptelâ oldukları kötülükler birer birer sayılmış ve kadınlardan bunları yapmamaları istenmiştir. İyiliklere gelince, bunların herhangi bir listesi verilmemiştir ve kadınlardan filan filan iyi işlerin yapılması istenmemiştir, onlardan sadece, Resûlullah'ın verdiği iyi emirlere uymaları istenmiştir, o kadar. Gayet tabii ki, iyi ve hayır ameller, sa-

dece Allah'ın Kur'an'ı Kerim'de emrettiği şeylerden ibaret olsaydı, kadınlardan sadece şöyle bir söz alınırdı: "Allah'a itaatsızlık (muhalefet) etmeyeceksiniz" veya "Kur'an'ın emirlerine aykırı hareket etmeyeceksiniz". Ancak söz, "herhangi bir iyilik hususunda Resûlullah'a muhalefette bulunmayacaksınız" şeklinde alındığına göre, toplumun ıslahı için Hz. Peygamber'e geniş yetkiler verildiği ve Kur'an'ı Kerim'de yer alsın veya almasın, O'nun verdiği emir ve talimata uyulması şarttır; işte bundan çıkan sonuç budur.

İşte bu anayasal ve hukuki yetkiler yüzünden Resûlullah (s.a.v.) kadınlardan biat alırken, o sıralarda Arap toplumunda yaygın olan ayıp ve kötülüklerden arınmaları konusunda söz aldı ve kendilerine, Kur'an'da yer almayan çeşitli emirler verdi. Bu hususta şu hadislere dikkat edilebilir:

Hz. Ayşe diyor ki: "Allah'a yemin ederim ki, biat sırasında Resûlullah hiçbir zaman bir kadının eline dokunmadı. Resûlullah biat ettirirken sadece ağızıyla, "ben senden biat aldım" derdi." (Buhari, İbn Cerir).

Umeyme bint-i Rukeyke'nin ifadesi şöyledir: "Biz ve birkaç kadın, biat için Resûlullah'ın huzuruna çıktık ve kendisi, Kur'an'ın bu âyetine göre bizden söz aldı. Biz, "marûfta (iyilik hususunda) size itaatsızlık emeyeceğiz" deyince, kendisi, "elinizden geldiği ve mümkün olduğu kadar" dedi. Biz, "Allah ve Resûlu, bize bizden daha çok rahîmdirler" dedik ve: "Ya Resûlullah, elinizi uzatınız ki, biz size biat edelim" diye ekledik. Resûlullah, "ben kadınlarla el sıkışmam, size sadece yemin ettiririm" dedi ve yemin ettirdi." Başka bir rivâlette, Umeyme bint-i Rukeyke'nin şu sözleri de yer almıştır: "Resûlullah biz kadınlardan hiçbiriyle el sıkışmadı". (Müsned Ahmed, Tirmizi, Nesai, İbn Mâce, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim).

Ebu Davûd'un Şa'bi'den mürsel olarak naklettiği bir rivayet şöyledir: "Resûlullah (s.a.v.) kadınlardan biat kabul ederken kendisine bir çarşaf uzatıldı. Resûlullah onun bir ucunu tuttu ve "kadınlarla el sıkışmam" dedi." Benzeri bir rivâyeti İbn Ebi Hatim, Şa'bi'den, Abdurrezzak, İbrahim Neh'i'den ve Said bin Mansur, Kays bin Ebi Hâzim'den nakletmiştir.

İbn İshak'ın "Megazi"de Ebân bin Salih'ye dayanarak naklettiği rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.v.) elini su dolu bir kovaya veya leğene sokar, daha sonra kadınlar da o kovaya veya leğene ellerini sokardı.

Buhari'de yer alan Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivâyetine göre Resûlullah (s.a.v.) bayram namazı hutbesini verdikten sonra erkeklerin saflarını yararak kadınların bulunduğu kısma gitti ve orada yaptığı konuşmada Kur'an-ı Kerim'in yukarıdaki âyeti okudu. Daha sonra kadınlara (âyette yer alan hususlarda) yemin ettirdi. Onlar da, "Evet, Ya Resûlullah, biz yemin ediyoruz" dediler.

İbn Hibban, İbn Cerir ve Bezzâr v.s.'nin naklettiği bir rivâyette Ümmü Atiyye Ensariye'nin şu sözleri yer almaktadır: "Resûlullah (s.a.v.) evin dışından elini uzattı ve biz de içerden elimizi uzattık." Ama bu demek değildir ki, kadınlar Resûlullah ile el sıkıştı, çünkü Ümmü Atiyye böyle bir ayrıntı vermemiştir. Herhalde, bunun şekli şuydu: Yemin ettirirken Resûlullah dışardan elini uzattı ve kadınlar da evlerinden ellerini ona doğru uzattı ve bu şekilde, elleri birbirine değmedi.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تَتَوَلَّوْا۟ قَوْمًا غَضِبَ ٱللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا۟ مِنَ ٱلْءَاخِرَةِ كَمَا يَئِسَ ٱلْكُفَّارُ مِنْ أَصْحَٰبِ ٱلْقُبُورِ ﴿١٣﴾

13: Ey iman edenler, Allah'ın gazab ettiği kavim ile dostluk kurmayın. Onlar, kâfirlerin mezarlarında ümitsizliğe düştüğü gibi, âhiretten ümitlerini kesmişlerdir.[24]

Açıklamalar

24. Bu âyetin iki anlamı olabilir: Birincisi, onlar âhiretteki iyilik ve sevaptan, ölümden sonra hayata inanmayanların, mezara giden akrabaları ve yakınlarının bir daha dirilemeyeceğinden umutlarını kestikleri gibi, umutlarını kesmişlerdir. Âyetin bu anlamını Hz. Abdullah bin Abbas, Hasan Basri, Katade ve Dahhak (r.a.) kabul etmişlerdir. İkincisi, onlar, mezarlarda yatan kâfirlerin, azaba uğrayacaklarına kendilerine iyice inandırdıkları için her türlü hayır işten ve iyilikten umutlarını kestikleri gibi, âhiretin rahmeti ve mağfiretinden umutlarını kesmişlerdir. Hz. Abdullah bin Mes'ud, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd, Kelbi, Mükatil ve Mansur (r.a.) un bu anlamı benimsedikleri naklolunmuştur.

ES-SAF

Adı: Dördüncü âyette geçen "yukâtilûna fî sebilehi saffan" cümlesinden alınmıştır. Demek ki, bu içinde "saf" kelimesi geçen sûredir.

İniş Tarihi: Herhangi bir güvenilir rivâyetten bu sûrenin iniş tarihi hakkında bilgi alınamamıştır. Ancak içeriği ve konusuna dikkat edince, bunun muhtemelen Uhud Savaşı dolaylarında indiği anlaşılmaktadır. Çünkü, satır aralarında işaret edilen ortam ve şartların o döneme ait olduğu hissedilmektedir.

Ana Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin başlıca konusu, müslümanları, imanlarında doğru ve samimi olmaya ve Allah yolunda canlarını feda etmeye hazır olmaya çağırmaktır. Bu sûrede hem imanları zayıf olan Müslümanlara, hem imanlarıyla ilgili yalan ve sahte iddialarda bulunarak İslamiyete girenlere, hem de, imanlarında samimi olan müminlere hitap edilmiştir. Bazı âyetlerde ilk iki gruba hitap edilmiş, bazılarında sadece münafıklara ve bazılarında samimi Müslümanlara. Zâten konuşma biçiminden ve hitabet şeklinden kimin nerede muhatap olduğu anlaşılmaktadır.

Sûrenin başında müslümanların tümü uyarılarak, ağızlarıyla başka bir şey söyleyen, ama organlarıyla başka türlü hareket edenlerin Allah katında son derece hakir ve gazaba layık, ve Hak yolunda savaşmak üzere geçilmez bir duvar haline gelenlerin, O'nun en sevgili kulları arasında yer aldıkları kaydedilmiştir.

5. âyetten başlayarak 7. âyete kadar Resûlullah'ın (s.a.v.) ümmetinden olanlar uyarılmış ve kendilerine şöyle denilmiştir: "Sakın, siz İsrail oğullarının, Hz. Mûsa ve Hz. İsa (a.s.).'ya karşı olduğu gibi, Resûlullah'a karşı bir tutum takınmayın. Onlar, Hz. Musa'yı, Allah'ın peygamberi olduğunu bildikleri halde ömrü boyunca rahatsız ettiler ve

Hz. İsa'dan türlü çeşit mucizeler gördükten sonra bile onu yalanlamaktan geri kalmadılar. Sonuç olarak, o milletin düşünce biçimi çarpık bir şekil aldı ve hidayet kabiliyetinden yoksun bırakıldı. Bu, başka bir milletin, içinde bulunmak için gıpta edeceği bir durum değildir, elbette."

Daha sonra 8. ve 9. âyette, Yahudi ve Hıristiyanlar ile işbirlikçileri olan münafıkların, Allah'ın bu nurunu söndürmek için ne yaparlarsa yapsınlar, bunun tüm dünyaya iyice yayılacağı ve müşriklerin her ne kadar hoşuna gitmezse de, Hak üzerinde olan Resûl'ün getirdiği dinin, diğer bütün dinler üzerine galip geleceği bütün açıklıkla anlatılmıştır.

Bundan sonra 10. ile 13. âyetlerde iman sahiplerine, dünya ve âhirette başarının yolunun sadece bir tane olduğu, onun da, Allah ve Resûlüne içtenlikle iman etmek ve Allah yolunda can ve mallarıyla cihad etmek olduğu ifade edilmiştir. Âhirette bunun sonucu olarak Allah'ın azabından kurtulacakları, günahlarının affedileceği, Cennete daimi olarak kavuşacakları ve bu dünyada da ödüllendirilecekleri, örneğin her zaman Allah'ın desteği ve yardımına sahip olup zaferden zafere koşacakları kaydedilmiştir.

Sûrenin sonunda iman sahiplerinin, Hazreti İsa'nın havarilerinin, Allah yolunda onun yanında yer aldıkları gibi, kâfirlere karşı mücadelelerinde Yüce Allah'ın desteği ve yardımını alabilmek için "ensârüllah" olmaları istenmiştir; böylece onlar geçmişteki iman ve inanç sahipleri gibi her zaman Allah'ın desteği ve yardımına sahip olacaklardır.

ES-SAF SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 14 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Göklerde ve yerde olan şeylerin tamamı, Allah'ı tesbih ve tenzih etmektedir. O, Gâlib, Kaadir ve Hakîmdir.[1]

Açıklamalar

1. Bu, bu hutbenin girişidir. Açıklama için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, Cilt V, Tefsir-i sûre-yi el-Hadid, dipnot: 1-2. Hutbenin başlangıcında bu sözlerin kullanılmasının amacı, ilerde buyrulacak olanları, insanın dinlemek veya okumaktan önce Yüce Allah'ın gani olduğu, hiçbir şeye ihtiyacı olmadığı ve uluhiyetinin devam etmesinin kimsenin imanına veya yardım ve fedakarlıklarına bağlı olmadığını iyice anlamasını sağlamaktır. Eğer Allahu Teâlâ, iman edenlere samimiyetle hareket etmeleri ve doğruyu hakim ve galip kılmak üzere can ve mallarıyla cihad etmelerini telkin ediyorsa, onların yararı için ediyordur. Aksi takdirde, bir kul, başarıya ulaşması için zerre kadar çaba göstermesin, hatta bütün dünya birleşerek ona karşı direnşin, Allah'ın iradesi, kendi gücü ve kendi tedbirleriyle yerini bulacaktır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٢ كَبُرَ مَقْتًا
عِندَ اللَّهِ أَن تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝٣

2-3: Ey müminler, yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah indinde en büyük gazâbı dâvet eder.[2]

Açıklamalar

2. Bu buyuruğun genel bir anlamı ve amacı vardır ki, kullanılan kelimelerden anlaşılmaktadır. Bunun bir de özel anlamı vardır ki, daha sonraki âyetle beraber okununca anlaşılmaktadır. İlk anlamı şudur: Samimi ve gerçek bir Müslümanın sözleri ve hareketlerinde uyum olmalıdır. Ne söylüyorsa, onu yapmalıdır, yapmaya niyeti veya cesareti yoksa, o zaman, onu ağızıyla söylememelidir. Çünkü, bir kişinin bir şeyi söyleyip yapmaması, Allah katında kınanmaya layık en kötü insani özelliklerden biridir. Durum böyle iken, bir kişinin Allah'a iman ettiğini iddia etmesine rağmen böyle bir alışkanlık nedeniyle imanın icablarını yerine getirmemesi büsbütün ayıp ve kınanacak bir husustur. Resûlullah (s.a.v.)ın açıkladığı gibi, bir kişinin böylesine kötü bir alışkanlık içinde olması, onun mümin değil, münafık olduğunu gösteren belirtilerden biridir. Nitekim, bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

"İster namaz kılsın, ister oruç tutsun veya Müslüman olduğunu iddia etsin, bir münafığın üç işareti vardır: Konuştuğu zaman yalan söyler, verdiği sözleri tutmaz ve kendisine verilen emanete hiyanet eder." (Buhari ve Müslim).

Bir başka hadiste buyuruğu şöyledir:

"Kimde bu dört ayıp bulunursa, o hakiki münafıktır. Eğer bu ayıplardan bir tanesi onda bulunuyorsa, onu bırakıncaya kadar, onun kalbinde bir nifak özelliği vardır demektir: Kendisine emanet verilirse hiyanet eder, konuştuğu zaman yalan söyler, verdiği sözü tutmaz ve kavga edince ahlâk ve edep ölçülerinin sınırlarını geçer." (Buhari ve Müslim)

İslâm hukukçuları (fakihler) şu hususta birleşmişlerdir ki, bir kişinin verdiği söz veya ettiği yeminin kendisi günah ve kötü değilse, Allahu

Teâlâ'ya söz verdiğinde (örneğin, bir şeyi adak olarak adaması), kullarla anlaşma yaptığında, onlara bir söz verdiğinde veya onlarla anlaştığında, onun icablarını yerine getirmesi şarttır. Söz verilen veya anlaşılan husus günah ise, sözkonusu olan iş yapılmamalıdır, ama, bu sözü veya yemini yerine getirmekten kurtulmak için el-Maide sûresinin 89. âyetinde yer alan "yemin kefareti" verilmesi gerekmektedir (el-Cessas, ve İbn Arabi, "Ahkamü'l- Kur'an"). Bu âyetlerin genel anlamı ve amacı işte budur.

Bu âyetlerin, indikleri sıradaki özel şart ve ortama göre özel anlamı ve amacına gelince, bu daha sonra gelen âyeti gözönünde bulundurulunca daha iyi anlaşılmaktadır. Burada amaç, İslâm uğruna canlarını feda edeceklerine dair büyük iddialarda bulunan, ancak kritik an geldiğinde sırra kadem basanları kınamaktır. İmanları zayıf ve sahte olan bu tür kimseler, Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde eleştirilmiştir. Örneğin, Nisa sûresinin 77. âyetinde şöyle buyurulmuştur: "Görmez misin ki, onlara "ellerinizi çekiniz ve namazı kılıp, zekâtı veriniz" denildi. Onlara muharebe farz olunduğunda içlerinden bir zümre, insanlardan, Allah'tan korktukları gibi, hatta daha fazla korktular. Ve;"Ey Rabbimiz, niçin bize muharebeyi farz kıldın. Bizi ecelimizden geciktirseydin olmaz mıydı? dediler." Muhammed sûresinin 20. âyetinde de şöyle denilmiştir: "Müminler, "Keşke cihad emreden bir sûre indirilseydi" derler. Kendisinde muharebe emrolunan muhkem bir sûre nâzil olunca, kalblerinde maraz olanlar sana, ölüm derecesine gelenlerin baygın gözleri gibi gözlerle bakarlar." Uhud savaşı sırasında Âli İmran sûresinin 13. rüku'undan başlayarak 17. rüku'una kadar anlatılan ayıp ve zaaflar özellikle ortaya çıkmıştı.

Müfessirler bu âyetlerin iniş sebeplerinden bahsederken bunlarda eleştirilen ayıp ve zaafların çeşitli şekillerini anlatmışlardır. İbn Abbas cihadın farolunmasından önce Müslümanlardan bazısının, "keşke, Yüce Allah'ın en sevdiği işin ne olduğunu öğrenebilseydik; o zaman, biz de o işi yapardık" dediklerini, ancak bu işin "cihad" olduğu anlatılınca ödlerinin koptuğunu ve söylediklerine pişman olduklarını ifade etmiştir. Mükatil İbn Hayyan diyor ki, bu adamların Uhud'da bir sınavla karşı karşıya gelince Resûlullah'ı yalnız bırakıp kaçtılar. İbn Zeyd diyor ki, "pek çok kişi Resûlullah'a, düşmanlarına karşı herhangi bir harekâtinde kendisinin yanında olacaklarını söylüyordu, ancak zamanı

gelince sözleri boş çıktı." Katade ve Dahhâk'ın ifadesine göre, bazı kimseler savaşa katılmalarına rağmen hiçbir şey yapmıyor, ama savaştan dönünce düşmanla şöyle çarpıştıklarını ve böyle yendiklerini söylüyorlardı. İşte bu âyetlerde bu gibi kimseler Allah tarafından kınanmıştır.

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ ﴿٤﴾

4: Şüphesiz Allah kendi yolunda birbirine kenetlenmiş bir duvar gibi saf olarak çarpışanları sever.[3]

Açıklamalar

3. Bundan önce, ancak Allah yolunda canlarını feda eden ve her türlü tehlikeyi göze alan iman sahiplerinin Allah'ın rızasını kazandığı ifade edilmişti. Bu hususta öğrendiğimiz bir başka nokta da, Allah'ın sevdiği orduda şu üç özelliğin bulunmasıdır: (1) Bu ordu iyice düşünüp taşınarak Allah yolunda savaşmalı ve "fi sebilillah" (Allah yolunda) olmayan bir savaşa katılmamalıdır. (2) Bu orduda herhangi bir düzensizlik, kargaşa veya disiplinsizlik olmamalıdır, aksine, bu ordu düzenli ve titizlikle saflar halinde çarpışmaladır. (3) Düşmanlara karşı sağlam, güçlü, aşılmaz ve geçilmez bir duvar gibi olmalıdır. Zâten, âyetin sonunda kullanılan bu sıfat çok geniş kapsamlıdır. Çünkü, hiçbir ordu, aşağıdaki özelliklere sahip olmadıkça savaş alanında aşılmaz ve geçilmez bir duvar gibi duramaz:

—Askerler ile subayları bir bütün haline getiren ve kaynaştıran inanç ve amaç birliği.

—Ordu mensuplarında samimiyet ve birbirine güven. Bu özellikler de, herkesin kendi amac ve hedefleri konusunda samimi ve temiz duygularla dolu olmadan ortaya çıkmaz. Gerçek şu ki, savaş gibi çetin bir sınav her türlü ayıp ve zaafı ortaya çıkar ve bir orduda güvenin sarsılması en büyük talihsizliktir. Bu durumda askerler düşmanla savaşmak yerine kendi arkadaşlarına şüphe ile bakmaya başlarlar.

—Ahlâk'ın üstün ölçüsü. Bu ölçüye uymayan subaylar ile askerler birbirlerini sevmedikleri gibi birbirine saygı da duymazlar, hatta birbiriyle çatışmaya başlarlar.

—Amaca aşırı bağlılık ve buna ulaşmak için değişmez bir azim. Bu azim ve kararlılık orduda yenilmez bir çoşku, canlılık ve korkusuzluk yaratmanın yanısıra onu savaş alanında geçilmez ve aşılmaz bir duvar yapıverir.

İşte Resûlullah'ın önderliğinde bu temeller üzerinde öyle bir ordu ve askeri düzen kuruldu ki, bununla çarpışan zamanın en büyük güçleri paramparça oldular ve yüzyıllar boyunca dünyanın hiçbir gücü, bunun karşısında direnemedi.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا
قَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ ۖ فَلَمَّا زَاغُوا
أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾

5: Hani bir vakit Mûsa kavmine: "Ey kavmim, niçin bana eziyet ediyorsunuz? Halbuki benim size Allah'ın peygamberi (olarak gönderilmiş) olduğumu muhakkak biliyorsunuz" dediğinde,[4] onların hakkı kabulden sapmalarından dolayı Allah da onların kalblerini hakkı kabulden döndürdü. Allah, fâsık olan kavme hidâyet etmez.[5]

Açıklamalar

4. Kur'an-ı Kerimin birçok yerinde ayrıntılı olarak, Hz. Musa'nın, İsrail oğullarına her türlü iyilik, lütuf ve ihsanda bulunmuş olmasına ve onların da onu Allah'ın peygamberi olduğunu kabul etmiş olmalarına rağmen, onların kendisine nasıl ihanet ettikleri, ona ne çok eziyetler ettikleri anlatılmıştır. Örneğin, bkz. el-Bakara, âyetler: 51, 55, 60, 67-71, en-Nisa, 153, el-Maide, 20-26, el-Araf, 138-141, 148-151, Tâhâ: 86-98, Ayrıca İncilde yer alan bizzat Yahudilerin tarihi kayıtlarında bu tür olaylara değinilmiştir. Burada sadece birkaç örnekler yeteneceğiz: Çıkış, 5. Bölüm: 20-21, 14: 11-13, 16: 2-3, 17: 3-4, Sayılar: 11: 1-15, 14: 1-10, 16. bölümün tümü, 20: 1-5. Burada bu olayların anlatılmasının amacı, Müslümanların kendi peygamberlerine karşı İsrail oğulları gibi nankörlük etmemeleri konusunda uyarmaktır. Yani, böylece denilmek isteniyor ki, Müslümanların, İsrail oğulları gibi bir tutum içine girmeleri halinde sonları da onlardan farklı olmayacaktır.

5. Yani, kimler kendi eğri yollarda gitmek istiyorsa, onları ille doğru yola getirmek ve kimler Allah'a itaatsızlık etmeye yemin etmişse, onları zorla hidayete erdirmek Allah'ın işi değildir. Böylece, herhangi bir kişi veya ulusun doğru yoldan sapmasının Allah katından olmadığı, aksine o kişi veya ulus tarafından olduğu, ancak kim doğru yoldan sapmak istiyorsa, onun için doğru değil, eğri yolun imkanlarını Allahu Teâlâ'nın sağladığı ve böylece onların saptıkça sapmalarına yolaçtığı kendiliğinden anlaşılmış oluyor. Yüce Allah insana zâten "seçme özgürlüğünü" vermiştir. Bundan sonra, bir insan veya insanlar topluluğunun kendi Rabbine itaat edip etmemesi ve doğru yolu benimseyip benimsememesi konusunda karar vermek de kendilerine düşüyor. Bu karar veya seçimde Allahu Teâlâ tarafından herhangi bir zorlama yoktur. Eğer bir kişi veya grup itaat ve hidayet yolunu seçerse, Allah onu cebirle sapıklığa veya itaatsızlığe itmez ve biri ille itaatsızlık etmek istiyor ve doğru yolu benimsemiyorsa, Allah'ın onu zorla hidayete ve itaate sokması gibi bir alışkanlığı yoktur. Ama şurası da bir gerçektir ki, kim kendisi için hangi yolu benimserse, o yolda, Allah'ın izni, ve yarattığı imkanlar ve kaynaklar olmaksızın fiilen bir adım bile atamaz. İşte her insanın çabasının sonuç vermesi, Allah'ın bu "tevfik"ine (inayetine, imkanına, kolaylığına) bağlıdır. Şimdi eğer bir kişide iyiliğe meyli ve iyilik "tevfiki" (kabiliyeti, imkanı) yok ve kendisi ille kötülük için fırsat ve imkân arıyorsa, ona böyle bir fırsat ve imkân (tevfik) sağlanır. Böyle bir kişi, kötülük fırsatı ve imkânı bulunca, onun zihniyeti de o yönde değişir, söz ve hareketleri o şekilde eğri yola girer öyle ki, bir an gelir, onda iyiliği kabul etme yeteneği ve gücü tamamen yok olur. İşte burada, "onların hakkı kabulden sapmalarından dolayı, Allah da onların kalblerini hakkı kabulden döndürdü" buyuruğunun anlamı budur. Hal böyle iken, kendisi doğru yoldan sapmak isteyen, sapıklığı aramakta olan ve eğri yolda yürümek için tüm enerji ve güçlerini kullanmakta olan birini zorla hidayete erdirmeye çalışmak Allah'ın kanununa aykırıdır zira, bu yapılınca, uğurunda, dünyada insanlara seçme hakkı verilen imtihan ve denemenin gayesi ortadan kalkmış olur. Ve böyle bir hidayeten sonra doğru yolda yürüyen bir kişinin iyi ecir ve sevap alması için makul bir sebep yoktur. Hatta bu durumda, zoraki bir hidayete erişemeyen ve bu nedenle, eğri yolda kalmış olan bir kişi de cezaya layık olamaz, çünkü, onun sapıklık içinde kalmasının sorumluluğu Allahu Teâlâ'ya ait oluyor ve âhirette sorgulama sırasında kendisi Al-

lah'a böyle bir soru yöneltmekte haklı olacaktır: "Madem ki, senin saltanatında kulları zorla hidayete erdirme sistemi ve yöntemi vardı, beni bu iyilik ve inayetten niye mahrum bıraktın?" "Allah fâsık olanlara hidayet etmez" buyuruğunun anlamı işte budur. Yani kimseler ki, fısk ve itaatsızlığı kendileri için bir hayat çizgisi olarak benimsemiştir ve bunda hiçbir sakınca görmemiştir, Yüce Allah onlara itaat ve hidayet yolunda gitme "tevfiki" (imkânı) vermez.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ
مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا
هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ۝٦

6: Bir vakit[6] Meryem'in oğlu İsa da: "Ey İsrail oğulları, Ben size Allah'ın peygamberiyim. Benden evvel gelen Tevrat'ı tasdik edici[7] ve benden sonra gelecek bir peygamberi ki, onun adı Ahmed'dir;[8] müjdeleyici olarak geldim" dedi. Fakat o onlara açık işaretler getirdiğinde, "Bu, apaçık bir aldatmacadır" dediler.[9]

Açıklamalar

6. Burada, İsrailoğullarının ikinci itaatsızlığına değinilmiştir. İlk itaatsızlıklarını, kendi yükseliş döneminde yapmışlardı. Bu ikinci itaatsızlıklarını da kendi iktidar ve ikbâllerinin sonuna doğru yaptılar, ki ondan sonra çöküşleri başladı ve her zaman için Allah' tarafından lânetlenerek azaba uğradılar. Bu iki olayı anlatmanın amacı, Müslümanlara, Allah'ın Resûlüne karşı İsrail oğulları gibi bir tutum izlememeleri konusunda uyarıda bulunmaktır.

7. Bu âyet-i kerime'nin üç anlamı vardır ve üçü de doğrudur:

Birincisi, Hz. İsa (a.s.) demek istiyor ki: "Ben, yeni, garip ve ender bulunan bir din getirmedim. Bu dini daha önce de Hz. Mûsa getirmişti. Ben yalnızca Tevrat'ı tasdik etmeye geldim, tekzip etmeye değil. Esasen, Allah'ın resûlleri öteden beri kendilerinden önceki resûlleri teyid ve tasdik etmişlerdir. Onun için, benim peygamberliğime inanmamanız için herhangi bir sebep yoktur."

İkincisi, bu sözler şöyle tefsir edilebilir: "Benden önce Tevrât'ta benim dünyaya gelmeme dair verilen müjde işte şimdi gerçekleşiyor. Tevrât'taki kayıtların doğru olduğunu ispatlamak için Rabbin beni size göndermiştir. Bu sebeple, bana karşı çıkmayın, aksine, geçmişteki peygamberlerin müjdelediği peygamberlerin geldiğine sevinin".

Üçüncüsü, bu âyeti daha sonraki âyet ile birleştirince, şu anlamı çıkarabiliriz: "Ben, Allah'ın resûlü, Ahmed (a.s.).in gelişine dair Tevrât'ın verdiği müjdeyi tasdik etmek üzere dünyaya geldim. Ben de onun geleceğini bildiririm." Bu anlam ve açıklama, Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğuşuyla, Hz. Mûsa'nın (a.s.) kendi ümmetine verdiği müjdeye temas etmesiyle ilgilidir. Hz. Mûsa'nın şöyle dediği nakledilmiştir:

"Allah, senin Rabbin, senin için, senin kardeşlerin arasından, benim gibi bir nebi peydah edecektir. Siz onu dinleyin. Bu senin Rabbina, kendi Rabbına, toplantı günü Horeb (Havreb)de yaptığın müracaata uygun olacaktır. Sen o gün, Rabbina, kendi Rabbına demiştin ki, Rabbımın sesini bir daha duymayım ve belki de, benim ölmeme sebep olacak büyük bir ateşi görmeyim. Ve Rabbım bana dedi ki, onlar ne diyorsa doğrudur. Ben onlar için kendi kardeşleri arasından, senin gibi bir nebi yaratacağım ve kelâmımı onun ağızına koyacağım. Ve Ben ona ne emredersem, onlara söyleyecektir. Ve onun, benim adımı anarak söyleyeceklerini dinlemeyenlerden hesap soracağım" (Tevrât, Tesniye, Bölüm: 18, âyet: 15, 19).

Tevrât'ın bu açık ihbarı, Hz. Muhammed'den (s.a.v.) başka kimseye uymaz. Hz. Musa (a.s.) bu hitabesinde, Allah'ın şu müjdesini veriyor: "Senin için, senin aralarından, yani senin kardeşlerinin arasından bir nebi peydah edeceğim". Bir milletin "kardeşleri"nden o milletin bir kabile veya ailesinin kastedilmediği ortadadır. Bu sözlerin, bahsedilen millet ile ırk yönünden yakın olan bir millet için kullanıldığını söylemek daha doğru olur. Şayet gelecek nebinin İsrail oğullarından doğacağı kastedilmiş olsaydı, başka sözler ve ifade kallanılırdı. O zaman, sadece, "Senin için, aralarınızdan bir nebi doğuracağım" demek yeterli olurdu. Bu nedenle, Beni İsrail'in kardeşlerinden,burada "Beni İsmail'in kastedildiği akla daha yakındır. İsmail oğulları, Hz. İbrahim'in evlâtları olduğu için İsrailoğullarının kuzenleri sayılırdı. Üstelik Hz. Musa'dan sonra İsrail oğullarında sadece bir tek ve büyük bir nebi

gelseydi, bu haber doğru sayılırdı, ancak İncil'de belirtildiği gibi, İsrail oğullarında, Hz. Musa'dan sonra da birçok nebi doğdu.

Burada verilen müjdede bir noktaya daha dikkat edilmelidir. Gelecek nebinin tıpkı Hz. Mûsa gibi olacağı ifade ediliyor. Elbette ki, bu benzerlik dış görünüşü, yanı yüz şekli, kişilik ve kılık kıyafet benzerliği değildi. Çünkü dünyada hiçbir insan başka bir insanın tıpatıp aynısı değildir. Bu benzerlik her iki nebinin peygamberlik payesi ve özelliğiyle ilgili de sayılmaz. Zira, bu benzerlik, Hz. Mûsa'nın ardından dünyaya gelen bütün peygamberlerde bulunuyordu. Bu iki ihtimal ortadan kalktıktan sonra, Hz. Musa (a.s.,) ile Hz. Muhammed (a.s.)in ortak yanını araştıracak olursak, bunun kalıcı ve müstakil bir şeriat getirmekten başka bir şey olmadığını görürüz. Bu özellik ve benzerlik gerçekten Hz. Musa ve Hz. Muhammed arasında vardı. Hz. Musa'yı müteakip İsrail oğullarında doğan peygamberler, hep Musevi şeriatın savunucusuydular. Değişik ve müstakil bir şeriat getiren sadece Hz. Muhammed (a.s.)di.

"İncillerdeki bu tür belirgin değişiklikler kasten yapılmıştır. Örneğin, bazan bütün bir ibare başka kitap ve kaynaklardan İncillere eklenmiştir. Bu tür tahrifât, İncil'in metnine uygun gören yazarların buldukları, her yerden topladıkları yazı ve alıntılardan ileri geliyor. Bu yazar ve derlemeciler, İncil'i daha derli toplu ve yararlı yapmak amacıyla kendilerinden de bazı malzeme eklemek konusunda kendilerini yetkili sayıyorlardı... Birçok ekleme ve çıkarmalar ta İkinci yüzyılda yapılmıştı ve bunların kaynağı bilinmiyordu..."

Böyle bir durumda İncilde geçen Hz. İsa'nın sözlerinin aynen nakledildiği veya bunlarda bir değişiklik yapılmadığını söylemek gerçekten çok zordur.

Üçüncüsü ve en önemli husus, Filistin'in, Müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra yaklaşık 300 yıla kadar Hıristiyan tebaanın dilinin Süryanice olmasıdır. Tarihi kayıtlara göre Filistinli Hıristiyanlar, ancak Dokuzuncu Yüzyılda Süryanice yerine Arapça konuşmaya başladılar. Bu Süryanice konuşan Hıristiyanlardan ilk üç yüzyılda Müslüman âlimlere geçen Hıristiyan rivâyetlerinin, daha sağlam ve geçerli olduğu söylenebilir. Zira, diğer Hıristiyan ulus ve bilginlere Hıristiyanlığın temel inanç, felsefe ve gelenekleri Süryaniceden Elenceye daha sonra da Latinceye tercüme edilmek suretiyle ulaşmıştı. Oysa, Hz. İsa

(s.a.v.)nın ağızından çıkan sözler Filistinde uzun süre konuşulan Süryanice olduğu için bunların ilk etapta iyi korunduğu daha yakın bir ihtimaldir.

(5) Bu inkâr edilmez tarihi gerçeklerin ışığında Yohanna İncili'nin yukarıda geçen ibaresini değerlendirecek olursak, Hz. İsa'nın (a.s.) kendisinden sonra gelecek bir peygamber hakkında milletine bir müjde vermekte olduğuna tanık oluruz. İsa (a.s.) bu şahsiyeti "Dünyanın Lideri", "Ebediyyen yaşacak", "Hakikatın bütün yollarını gösterecek" ve bizzat kendisini (Hz. İsa'yı) "Teyit edecek" bir kişi olarak tarif etmektedir. Dikkat edeceğiniz gibi, asıl ibarelere "Ruh-ül Kudus" (Kutsal Ruh) ve "Hakikat'ın Ruhu" gibi kelimeler ilave edilmek suretiyle ifade muğlak ve hatta anlamsız kılınmak istenmiştir. Buna rağmen, bütün ibareleri dikkatle incelediğimizde müjdelenen şahsiyetin bir ruh değil, bir insan ve belli bir kişi olduğunu anlarız. Bu öyle bir kişidir ki, öğretileri cihanşümül olup herkesi kapsayacak ve kıyamete kadar yaşayacak nitelikte olacaktır. Bu özel kişinin bir özelliği de "yardımcılığı"dır. Tercümede biz "Yardımcı" kelimesini kullandık. Hıristiyanlar Yohanna İncil'inin Elence asıl nüshasında geçen kelimenin "paracletus" olduğunda ısrar etmektedirler. Ama bunun anlamını tesbit ederken kendileri de anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu kelimenin kökü olan Yunanca "paraclete"nin anlamı şunlardır: Bir yere çağırmak, yardıma çağırmak, uyarı ve tenbih, teşvik etmek, yalvarmak, dua etmek v.s. Elencede bu kelimenin karşılığı şunlardır: Teselli etmek, teskin etmek ve cesaret vermek. İncil'de hangi yerlerde bu sözcük kullanılmışsa orada buna yukarıdaki anlamlardan hiçbir uygun düşmez. Origen adındaki bilgin bu sözcüğü bazı yerde "teskin eden" ve bazı yerde "takbih eden" (küçük düşüren) olarak tercüme etmiştir. Ancak diğer yorumcular bu çevirileri reddetmişlerdir. Çünkü, bunlar ilkin, Yunanca grameri bakımından doğru anlamlar değildir. İkincisi, sözkonusu kelimenin geçtiği ibarelerden hiçbirinde bu anlamlar uygun düşmüyor. Bazı diğer mütercimler bunu "öğretmen" ve "hoca" olarak tercüme etmişlerdir. Ancak Yunancanın genel kural ve kaideleri bu anlamın çıkarılmasına da uygun değildir. Turtulian ve Augustein ise "avukat" ve "vekil" kelimelerini tercih etmişlerdir. Başkaları, "yardımcı", "teskin edici" ve "teselli edici" sözcüklerini kullanmışlardır. (Bkz. Encyclopaedia of Biblical Literature, "Paracletus" maddesi). (6) İşin ilginç yanı, Yunancada sözünü ettiğimiz kelimeye benzer başka bir kelime, "periclytos"un bulunmasıdır. Bu kelimenin

anlamı, "methedilmiş" veya "övülmüş"tür. Görüldüğü gibi, bu kelime, Arapça Muhammed'in hemen hemen aynısıdır. Hem telaffuz bakımından da ikisi arasında epeyce benzerlik vardır. Şimdi ister misiniz, kendi kutsal kitaplarında keyiflerine göre değişiklik yapmayı meslek ve âdet haline getirmiş olan Hıristiyan din adamları, Yohanna'nın naklettiği haberde yer alan bu kelimeyi akide ve inançlarına ters düştüğünü görünce az bir değişiklikle "Paracletus" yapmış olsunlar! Bu değişikliğin gerçekten yapılıp yapılmadığı, Yohanna İncilinin asıl Yunanca nüshasının bulunmasıyla mümkün olabilirdi. Maalesef, bu nüsha bulunmadığı için eski ve yeni metinde kullanılan kelimenin ne olduğunu tesbit etmek imkansız kılınmıştır.

(7) Ancak vereceğimiz karar sadece bu noktaya bağlı değildir, ve çok şükür ki değildir. Çünkü, Yohanna'nın Yunanca İncilinde gelecekteki peygamber için hangi kelimenin kullanılmış olması sorunu tamamıyla çözmüyor. Bir kere bu İncil de Süryaniceden Yunancaya çevrilmişti. Demek oluyor ki, bu hususta asıl önemli olan, Hz. İsa'nın kullandığı Süryanice kelimedir. Çok şükür, bu kelime, İbn Hişam'ın Siyer-i Nebi'sinde vardır. Siret-i İbn Hişam'da sadece aradığımız kelime bulunmakla kalmıyor; ayrıca, bundan asıl Yunanca kelimenin ne olduğu da açıkca anlaşılıyor. İbn Hişam, Muhammed bin İshak'a atfen Yohanna (Yohannes) İncil'inin 15. Bölümü, 23. ila 27. âyeti ve 16. Bölümü'nün 1. nci âyetinin tümünü tercüme etmiştir. Adı geçen tercümede Yunanca "Paracletus" kelimesi yerine Süryanice "Munhamanna" kelimesi kullanılmıştır. Daha sonra İbn İshak ya da İbn Hişam bu kelimeyi şöyle tarif etmiştir: "Munhamanna kelimesi Süryanicede Muhammed (Methedilmiş) ve Yunancada "pericletus" anlamına gelmektedir" (İbn Hişam, cilt I, s. 248).

Olaya tarih açısından bakacak olursak, Filistinli Hıristiyanların ana dilinin 9. yüzyıla kadar Süryanice olduğunu görürüz. Bu bölge, 7. yüzyılın ilk yarısında Müslüman topraklara katılmıştı. İbn İshak 768'de ve İbn Hişam 828'de vefat etti. Demek ki, her iki yazar ve âlimin zamanında Filistin'li Hıristiyanlar, Süryanice konuşuyor ve yazıyordu. Her ikisi için kendi memleketlerinin Hıristiyan tebaasıyla temas kurmaları hiç de zor değildi. Ayrıca, o devirde Yunanca konuşan yüzbinlerce hıristiyan, müslüman topraklarda yaşıyorlardı. Bu nedenle, kendileri Süryanicenin hangi sözcüğünün, Yunancanın hangi sözcüğüne eş an-

lamda olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Şimdi, İbn İshak'ın naklettiği tercümede Süryanice kelime, "Munhamanna" geçmişse ve İbn İshak veya İbn Hişam bunun Arapça "Muhammed" kelimesi ya da Yunanca "periclетus" sözcüğüne eş anlamda kullanıldığını açıklamışsa, Hz. İsa'nın Hz. Peygamber (a.s.)in mübarek ismini vererek kendisinden sonra dünyaya geleceğini müjdelemiş olmasında hiçbir şüphe kalmıyor. Bu açıklama ile birlikte, Yohanna İncilil'nde geçen kelimenin aslında "periclytos" olduğu, ancak Hıristiyan din adamları tarafından sonradan "paracletus" olarak değiştirildiği de hiç bir şüpheye yer veryecek şekilde anlaşılıyor.

(8) Bundan daha eski tarihi delil, Habeşistan Kralı Necaşi'ye bir avuç Müslümanın gidip kendisine İslâmiyet hakkında bilgi vermeleriyle ilgilidir. Hz. Abdullah bin Mesud (r.a.)un rivayetine göre, Habeşistan'a hicret etmiş olan Müslümanlar Kral Necâşinin huzuruna çağrılınca, heyet başkanı Hz. Ca'fer bin Ebu Talib (r.a.) İslâm pegyamberi ve getirdiği din hakkında bir konuşma yaptı. Bu konuşmayı duyan Necâşi dedi ki: "Merhaba, size ve tarafından geldiğiniz şahsiyete. Ben onun, Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ediyorum. İncilde zikri geçen elbette odur ve geleceğine dair müjdeyi Meryemoğlu İse bize vermiştir" (Müsned Ahmed). Bu olay, hadislerde bizzat Hz. Ca'fer ile Ümmü Seleme (r.a.) tarafından da nakledilmiştir. Bu demek değildir ki, 7. yüzyılda Habeşistan Kralı Necaşi, Hz. İsa'nın bir nebinin geleceğini müjlediğin biliyordu. Bu hikaye ile ayrıca, İncilde Hz. Muhammed Mustafa'nın (a.s.) gelişine dair bazı işaretler bulunduğu ve bu işaretlere dayanarak Necaşi'nin, gelen peygamberin Hz. Muhammed (a.s.) olduğu neticesine varmakta hiç gecikmediği de anlaşılıyor. Ancak, burada geçen rivayet ve hikayeden, Hz. İsa'nın müjdesiyle ilgili Kral Necaşi'nin bilgi kaynağının Yohanna İncili mi yoksa, başka İncil ve kitaplar mı olduğu anlaşılmıyor.

(9) Gerçek şudur ki, Hz. Muhammed (a.s.). ile ilgili Hz. İsa'nın müjdeleri ve haberleri değil, aynı zamanda bizzat Hz. İsa'nın hayatı ve eserleri hakkında bilgi edinmenin güvenilir kaynakları, Katolik Kilisenin yasal ve geçerli saydığı yalnızca dört İncil değildir. Bu hususta belki de çok daha güvenilir kaynak, Kilise'nin "içeriği şüpheli" olduğu gerekçesiyle dikkate almadığı Barnaba İncili'dir. Çok ilginçtir, Hıristiyanlar bu kutsal kitabı saklamaya azami gayret göstermişlerdir. Bu ki-

tap yüzyıllarca herkesin gözünden uzak kaldı. 16. Yüzyılda Latince tercümesinin nâdir bir nüshası Papa Sixtus'ün kütüphanesinede bulunuyordu ve kimsenin buna el sürmesine izin verilmiyordu. Ancak 18. yüzyılın başında bu nüsha John Toland adında bir kişinin eline geçti. Bundan sonra çeşitli ellerden geçerek 1738 yılında Viyana Kraliyet Kütüphanesine ulaştı. 1907'de bu İncilin İngilizce çevirisi Oxford-Clarenden Matbaası tarafından yayımlandı. Ne var ki, bu eser piyasaya çıkar çıkmaz, Hıristiyan dünyasında fırtınalar koptu, bir telaştır herkesi aldı ve pekçok din adamlarıyla kilise çevreleri, bu kitabın fazla yayılmasının, Hıristiyan dininin yok olmasına neden olabileceği kuşkusuna kapıldılar. Sonuçta, basılan nüsha esrarengiz, ama planlı bir şekilde ortadan kaldırıldı. Bir daha da İngilizce tercümesinin basımı mümkün olmadı. Aynı şekilde, Latince tercümesinden İspanyolca'ya aktarılan nüshanın 18. yüzyılda piyasada ve kütüphanelerde bulunduğu belirtiliyor. Bu bilgiyi George Sell, Kur'an'ı Kerim'in İngilizce mealinde bize nakletmiştir. Ama İspanyolca çevirisinin de ortadan kaldırıldığı görülmüştür. Bugün maalesef bunun hiçbir nüshası hiçbir yerde bulunmuyor. Ben, Oxford'da yayımlanan İngilizce tercümesinin fotokopisini okuma fırsatını buldum. Barnaba İncili'nin tümünü dikkatle okudum. Bence bu İncil, Hıristiyanlar için büyük bir nimettir ve sadece taassup ve inatçılıkları yüzünden böyle değerli bir eserden mahrum kalmışlardır.

Hıristiyan literatüründe Barnaba İncili'nin adı nerede geçmişse oraya bir muhalefet şerhi konmuş, bunun sahte ve uydurma bir İncil olduğu, dolayısıyla reddedilmesi ve dikkat edilmemesi gerektiği ileri sürülmüştür. Gözü kara, ilim ve irfandan nasibini alamamış bazı Hıristiyan din adamları, bunun bir müslümanın hayal gücünün eseri olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu aslında büyük bir yalandır ve bunun nedeni sırf İncil'in metninde pekçok yerlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) dünyaya geleceği konusunda açık seçik kayıtların bulunmasıdır. Bir kere, bu İncil'i okuyan herkes, bunun bir Müslüman tarafından kaleme alınmadığına kesinlikle inanmış olur. İkincisi, böyle bir kitap bir müslüman tarafından yazılmış olsaydı, Müslümanlar tarafından iyice tanınır ve Müslüman ilim adamlarının eserlerinde bundan sık sık ve geniş şekilde bahsedilirdi. Ancak, George Sell'in Kur'an-ı Kerim'in İngilizce tercümesinden önce müslümanlar Barnaba İncili'nin adını bile duymamışlardı. Taberi, Yakubi, Mes'udi, el-Birûni, İbn

Hazm, İbn Teymiye v.s. gibi Hıristiyan kaynaklara iyice vakıf olan fakîh, yazar ve tarihçiler Hıristiyanlık ve Hıristiyanlığın kutsal kitaplarından bahsederken Barnaba İncili'ne en ufak bir işarette bulunmamışlardır. İslâm dünyasında sayısız kütüphanelerde bulunan kitapların en geniş ve güvenilir bibliyografyaları İbn Nedim ile Hacı Halife (Bkz. "el-Fihrist" ve "Keşfü'z- Zunûn") tarafından hazırlanmıştır. Ancak bunlarda da Barnaba İncilinin adına rastlamak mümkün değildir. Hıristiyanların ileri sürdüğü iddianın asılsız oluşunun üçüncü ve en büyük delili, Hz. Muhammed Mustafa'nın (a.s.) dünyaya gelişinden 75 yıl önce bile, Papa Gelasius I. döneminde "yanlış ve dini düşüncelere aykırı kitaplar" adı altında hazırlanan listede Barnaba İncili (Evangelium Barnabe)nin adının geçmiş olmasıdır. Söyler misiniz? O çağda bu sözde sahte İncili yazacak bir Müslüman var mıydı?

(10) Barnaba İncilinde Resûl-ü Ekrem (a.s.)in dünyaya peygamber olarak gelmesine dair haber ve müjdelerden söz açmadan isterseniz önce Hıristiyanlarca meçhul kalmış, Müslümanlar tarafından da hiç bilinmeyen bu kitabı size tanıtalım. Böylece, bunun niteliği, içeriği ve dolayısıyla, önemini ve değerini anlamış olacağız. Ayrıca Hiristiyanların bundan neden bucak bucak kaçtıklarını da kavramış olacağız.

Kitab-ı Mukaddes'te yasal ve güvenilir olarak yer alan dört İncil'den hiç birinin Hz. İsa'nın sahabe veya havarileri tarafından kaleme alınmadığını bilmekte yarar vardır. Sonra, bu İncilleri yazanlardan hiçbiri, yazdıklarının Hz. İsa'nın havarilerine dayandığını veya onlar tarafından nakledildiğini iddia etmemiştir. Böyle atıflar şöyle dursun, yazılanların hiçbir kaynağı gösterilmemiştir. Bu bakımdan rivâyet edenin, sözleri kendisinin mi duyduğu, veya olayları kendisinin mi gördüğü veya tanık olduğu, yoksa bunları bir veya birden fazla aracıdan mı işittiği bilinmiyor. Buna karşılık Barnaba İncili'nin yazarı diyor ki, "Ben Hz. Mesih'in ilk 12 havarisinden biriyim. Baştan sona kadar Mesih ile beraberdim ve gözlerimle gördüğüm olaylar ve kulaklarımla duyduğum sözleri bu kitapta yazdım". Sadece bu değil, Barnaba şunları da yazıyor: "Hz. Mesih bu dünyadan ebediyete intikal ederken kendi hakkında çıkan yalan yanlış dedikodulara son vererek dünyaya gerçekleri açıkça ortaya koymamı emretmişti".

Barnaba kimdi? Kitab-ı Mukaddes'in "Ameller Bölümü"nde bu şahsın ismine sık sık rastlanıyor. Buna göre Barnaba, Kıbrıs'lı bir yahu-

di ailesine mensuptu. Hıristiyanlığın yayılması ve Hz. İsa'nın taraftarlarına yapılan yardımlar konusunda Barnaba'nın büyük hizmetler verdiği kaydedilmiştir. Ancak kendisinin ne zaman Hıristiyanlığı kabul ettiği belirtilmemiştir. Ayrıca, üç İncilde geçen ilk 12 havarinin isimleri arasında Barnaba ismine rastlanmıyor. Bu bakımdan, bahsettiğimiz İncili'n yazarının bu Barnaba mı, yoksa başka bir Barnaba mı olduğu kesinlik kazanmıyor. Matta ile Markos'un verdiği havariler listesini, Barnaba'nın listesiyle karşılaştıracak olursak ikisi arasında sadece iki ismin değişik olduğuna tanık oluruz: Biri Toma (Thomas) ki, bunun yerine Barnaba kendi ismini veriyor ve diğeri Şemun Kenanî, ki bunun yerine Yakup oğlu Yahudah (Juda)nın adını yazıyor. Lukas'in İncilinde bu ikinci isim de vardır. Bu bakımdan, sonradan Hıristiyan din adamları ve ileri gelenlerinin, Bernaba'dan ve onun İncili'nden yakalarını kurtarmak için ismini silip yerine Thomas'ın adını yazdıkları akıl ve mantığa daha uygundur. Zira, çıkarları uğruna bu tür tahrifler yapmak Hıristiyan aziz ve din adamları için olağan bir şeydi.

Tarafsız ve sağduyulu bir kişi, Barnaba İncili'ni okuduktan sonra, bunu Ahd-ı Cedid'in dört İncili'yle karşılaştıracak olursa, diğer dört İncilden kat kat daha iyi olduğunu görecektir. Bu İncilde Hz. İsa'nın (a.s.) hayatı ve başından geçenler daha ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Tıpkı bir kişinin gördükleri ve yaşadıkları olaylar gibi. Dört İncilde kopuk ve birbirine bağlı olmayan olaylar ve hikayelerin anlatımı Barnaba İncilinde daha bir düzgün ve anlamlı hale getirilmiştir;, özellikle, tarihi olaylar daha dikkatlice ve sıra ile kaydedilmiştir. Bunun yanısıra, Hz. İsa'nın dini telkinleri burada dört İncil'e oranla daha kapsamlı, açık ve etkileyici bir biçimde ifade edilmiştir. Tevhid ile igili nasihatlar, şirkin reddi, Allahu Teâlâ'nın sıfatları, ibadetin özü ve güzel ahlâk gibi konular hayli ayrıntılı, mantıklı ve kuvvetli şekilde anlatılmıştır. Bu kitapta Hz. İsa'nın kullandığı dil ve konunun daha iyi anlaşılması içi verdiği pratik örneklerin en küçük bölümünü bile dört İncilde bulmak mümkün değildir. Bundan, Hz. İsa'nın (a.s.) kendi taraftarları ve havarilerine nasıl nasihat ve telkinde bulunduğu ve bu hususta ne kadar titiz olduğu ve akıllıca yöntemler kullandığı da anlaşılıyor. Hz. İsa'nın dil, uslûp, tabiat ve huyuna azıcık vakıf olan biri bile, bu İncil'i okuduktan sonra sahte veya düzmece bir kitap olmadığına kanaat getirecektir. Gerçeği söylemek gerekirse, Hz. İsa'nın kişiliği ve öğretileri diğer dört İncil'e oranla Barnaba İncilinde daha net, daha açık bir şekilde karşı-

mıza çıkıyor. Ayrıca, bu İncilde diğer İncillerin belirgin bir eksikliği sayılan çeşitli söz ve olaylardaki kopukluk, uyumsuzluk ve çelişki de yoktur.

Barnaba İncili'nde yer alan Hazreti İsa'nın hayatı ve talimatı bir nebinin hayatı ve talimatına tıpatıp uyuyor. Kendisi gerçek bir nebi olarak karşımıza çıkıyor; bütün peygamberleri ve kitaplarını tasdik ediyor. Pegyamberler olmaksızın Hakkı tanımanın ve bulmanın bir yolu olmadığını belirtiyor ve peygamberlere önem vermeyenin aslında Allah'tan da yüz çevirmiş olduğunu anlatıyor. Tevhid, peygamberlik ve âhiret hakkında diğer bütün peygamberlerin talimatına uygun sözler söylüyor. Namaz, oruç ve zekât için gereken telkinde bulunuyor. Barnaba İncilinde sık sık bahsedilen namazların aslında müslümanların bildiği sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve teheccüd namazları olduğu anlaşılıyor. Ayrıca, her namazdan önce abdest alındığı da belli oluyor. Hz. İsa, peygamberlerin listesine Hz. Davud ile Hz. Süleyman'ı (a.s.) da dahil ediyor. Halbuki, hem Yahudiler, hem Yıristiyanlar bu iki peygamberi, peygamberler listesinden çıkarmışlardır. Hz. İsmail'in (a.s.) "Zebîh" (Allah'a adanmış kurban) olduğunu kabul ediyor ve bu konuda bir Yahudi âlimi de bu gerçeği kabul etmeye zorluyor. Aynı âlim, İsrail oğullarının kendi çıkarları için Hz. İshâk'ın (a.s.) zebih veya kurban olduğunu herkese inandırmaya çalıştıklarını belirtiyor. Kısacası, Barnaba İncili'ndeki kayıtlara göre Hz. İsa (a.s.) in ahiret, kıyamet, cennet ve cehennem ile ilgili vaaz ve telkinleri Kur'an-ı Kerim'de anlatılanların hemen hemen aynısıdır.

(11) Hıristiyanların Barnaba İncili'ne neden bu kadar şiddetle muhalefet ettiklerini araştıracak olursak, bunun nedeninin yalnızca Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gelişine dair açık seçik işaretler ve ifadeleri içermesinin olmadığını görürüz. Zira, Hıristiyanlar bu İncili zaten Hz. Muhammed'in (a.s.) doğuşundan önce reddetmişlerdi. Aşağıdaki satırlarda Hıristiyanların şiddetli öfke ve muhalefetinin gerçek nedenlerini ayrıntılı bir şekilde anlatmaya çalışacağız:

Bilindiği üzere, Hazreti İsa'nın ilk taraftarları, kendisini sadece bir peygamber olarak tanırlardı; onun bütün öğretilerine harfiyen uymazlardı. Bu ilk yandaşları Musevî şeriatına bağlı olup akide, ilahi emir ve ibadetler bakımından kendilerini İsrail oğullarından ayrı saymazlardı. İlk hıristiyanlar ile İsrail oğulları arasındaki tek fark, birincilerin Hz.

İsa'yı Mesih olarak tanımları ve ona iman etmeleriydi. Oysa, İsrail oğulları Hz. İsa'yı (a.s.) peygamber olarak tanımıyordu. Daha sonra Aziz Paul Hıristiyan topluluğuna girince Romalı, Yunan ve İsrailli veya Yahudi olmayan diğer ulusları da Hıristiyanlığın çatısı altında toplamaya çalıştı. Bu nedenle, yeni bir mezhep ve hatta dinin temelini attı. Bu yeni din, akide, inanç ve kurallar açısından Hz. İsa'nın (a.s.) yaymaya çalıştığı dinden çok farklıydı. Aslında bu aziz hiçbir zaman Hz. İsa'yı görmemiş, ondan feyz almamıştı. Hatta, Hz. İsa (a.s.) sağ iken kendisinin en büyük muhaliflerinden biriydi ve İsa Peygamber öldükten sonra birkaç yıl bu tutumuna devam etti. Daha sonra Hıristiyan olarak yeni bir din oluştururken de kendi yaptığı tasarruflara delil olarak Hz. İsa'nın hiçbir söz veya fiilini halka göstermedi, aksine bunların kaynağının şahsi ilham olduğunu ileri sürdü. Yeni dini ortaya koyarken başlıca amacı, bu dinin Yahudi olmayan bütün milletlerin tereddütsüz kabul edebileceği mahiyette olmasıydı. Nitekim, bir Hıristiyanın, Yahudiliğinin bütün şeriatından bağımsız olduğunu ilan etti. Yiyecek, içecek konusunda her türlü helâl ve haram farkını ortadan kaldırdı. Yahudi olmayanların zoruna giden sünnet geleneğine de son verdi. Sadece bunlar değil, Hz. İsa'nın ulhuviyeti, Allah'ın oğlu olduğu ve çarmıha gerilerek Adem oğullarının günahını üstüne aldığı ve böylece kefaretlerini verdiği gibi saçma sapan görüşleri ileri sürdü. Ancak bu tür fikir ve tavırlar, müşrik ve kafirlere çok cazip geliyordu ve Aziz Paul bu gibi uydurmalarla hissiyatlarını okşamaya ve yeni dine teşvik etmeye çalıştı. Hz. İsa'nın ilk yandaşları bu tür bid'at ve bâtıl itikatlara karşı çıktılar. Ama, ne çare ki, Aziz Paul'ün şeytanca bir düşünce ile Hıristiyanlığa açtığı bu kapıdan Yahudi olmayan Hıristiyanların büyük bir seli içeriye girdi ve bu baskın karşısında çok az sayıdaki özlerine bağlı dindar kişiler dayanamadılar. Yine de M.S. 3. yüzyılın sonuna kadar Hz.İsa'nın ulhuviyetini reddeden çok kişi vardı. Ne var ki, M.S. 4. yılın başında Nicaea'da toplanan Papalık Konseyi (MS. 325), Aziz Paul'ün düşünce ve görüşlerini Hıristiyanlığın esasları olarak kabul etti. Daha sonra, Roma İmparatorluğu da Hıristiyanlığı resmi din olarak benimsedi. Bu olay, İmprator Theodoseus zamanında çıkarılan bir kanunla perçinleşti. Bundan sonra, Aziz Paul'ün akide ve inançlarına karşı olan bütün kitap ve belgeler gayet doğal olarak geçersiz ilan edildi. M.S. 367'de ilk Athanasius'un bir mektubuna uygun olarak güvenilir ve geçerli kitap ve belgelerin listesi hazırlandı. Bu listeyi M.S. 382'de

Papa Damasius başkanlığında toplanan konsey onayladı. Beşinci yüzyılın sonunda ise, Papa Gelasius bu listeyi tasdik etmesinin yanısıra güvenilir ve geçerli olmayan kitap ve belgelerin listesini de hazırlattı. İşin ilginç yanı, adı geçen kitapların yasal, güvenilir veya güvenilmez olarak tasnif edilmesi için kabul edilen ölçü sadece Aziz Paul'ün uydurduğu inanç ve kurallarıydı ve hiçbir Hıristiyan âlim veya kilise adamının şimdiye kadar çıkıp bunların Hz. İsa'nın (a.s.) talimatına uyduğunu iddia etmeye cesaret edemeyişidir. Hatta, güvenilir ve yasal kitaplar listesine dahil edilen İncillerde bile Hz.İsa'nın kendi söz ve fiillerine ilişkin herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Gayet doğal olarak Barnaba İncili, itibar edilmeyen ve yasal sayılmayan kitapların listesinin başına geçirilmişti. Bunun başlıca nedeni, içeriğinin o zaman revaçta olan resmi dinin inanç, felsefe ve kuralarına tamamen ters düşmesiydi Kitabın yazarı, başta kitabı kaleme alışının nedinini anlatıyor: "Bu kitabın amacı, Şeytan'ın hilelerine uyarak Hz. İsa'yı (a.s.) Allah'ın oğlu ilan edenleri ıslah etmektir. Bu insanlar, erkeklerin sünnet edilmesini gereksiz buluyor, haram yiyecekleri helâl kılıyorlar. Bu tür hataya düşenler arasında (Aziz)Paul de vardır." Barnaba'nın anlattığı gibi, Hz. İsa (a.s.) sağ iken mucizelerini gören müşrik Romalı askerler onun Allah'ın oğlu, hatta Allah olduğunu söylemeye başladığını ve bu yanlış inanca daha sonra İsrail oğullarının da bulaştığını belirtir.

Bernaba bundan sonraki gelişmeleri şöyle nakleder: "Hz. İsa (a.s.) bu gidişata çok üzülmüştü. Defalarca etrafını saranları uyardı ve yanlış inançlarını şiddetle yerdi. Öğrencilerini çeşitli bölgelere gönderdi. Bu öğrenciler (şakirtler) Hz. İsa'nın duaları sayesinde tıpkı kendisi gibi halka bazı mucizeler gösterdiler. Bu gösterinin amacı kendisinden mucizeler sadrolan bir kişinin Tanrı veya Tanrının oğlu olması gerekmediğini açıkça göstermekti". Barnaba bundan sonra Hz. İsa'nın bu konuda yaptığı çeşitli konuşmalarını nakleder. Bu konuşmalardan, Hz. İsa'nın halk arasında yaygınlaşan bâtıl itikatlara ne kadar karşı olduğu anlaşılır. Barnaba, Hz. İsa'nın, ümmetinin doğru yoldan sapmasından son derece endişeli olduğunu ifade eder. Ayrıca, Aziz Paul'un, Hz. İsa'nın çarmıha gerilip can verdiği yolundaki genel inancını da şiddetle yalanlar ve kendi gözleriyle gördüğü olayı şöyle anlatır: "Şakirt Yahuda (Judah, Judas) yahudilerin Hahambaşlarından rüşvet ala-

rak Hz. İsa'yı yakalatmak üzere askerlerle gelince, Allah'ın emriyle dört melek Hz. İsa'yı semâya kaldırdılar ve Şakirt Yahudanın yüzü ve sesi tamamıyla Hz. İsa'nınki gibi oluverdi. Böylece çarmıha Hz. İsa değil, Yahuda gerildi." Barnaba İncilindeki bu ifade, görüldüğü gibi, Paul'ün kurduğu Hıristiyanlığı temelinden sarstığı gibi Kur'an-ı Kerim'in ifadesini de tamamıyla doğrular niteliktedir. Hiç şaşılmamalıdır ki, Kur'an'ı Kerim'in inişinden tam 115 yıl önce Barnaba İncilindeki bu ifadeler, kitabın Hıristiyan Kilisesi adamları tarafından imha edilmesine yol açtı.

(12) Yukarıda kısaca değinmeye çalıştığımız hususlar, Barnaba İncilinin diğer dört İncilden çok daha güvenilir olduğunu göstermeye yeter sanırız. Bu İncilde Hz. Mesih (a.s.) in söz, fiil ve karakteri gerçeği uygun şekilde anlatılmıştır. Maalesef, Hıristiyanlar kendi akide, inanç, ve kuralları ile Hz. İsa'nın (a.s.) talimatını bu İncil ile öğrenme ve düzeltme fırsatını kaçırmış oldular.

Bu açıklamalardan sonra, zannediyoruz, Barnaba İncilinde, Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) gelişine dair Hz. İsa'nın ağızıyla dile getirilen işaret ve haberleri buraya aktarabiliriz. Sözkonusu haberlerde Hz. İsa, Hz. Muhammed (a.s.) için bazan "Resûlullah" .azan da "Mesih" kelimelerini kullanmıştır. Bazan "Takdir (Meth) Edilmeye Layık" deyimini kullanmış, baan da öyle sözcükler kullanmış ki, bunlar "Lâilaheillallah Muhammedürresullullah" anlamına gelmektedir. Hz. İsa'nın, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında verdiği işaretler ve imalı sözler o kadar çoktur ki, bunların hepsini anlatmak için ayrı bir kitapçığa ihtiyaç duyulacaktır. Bunların hepsini iktibas etmemiz imkânsızdır. Biz burada sadece belli başlı haberleri naklediyoruz:

"Allah'ın dünyaya gönderdiği peygamberler ki, sayıları 144 bindi, müphem ve anlaşılmayacak şekilde konuştular. Ama, benden sonra bütün peygamberler ile mukaddes varlıkların nuru gelecektir ki, O peygamberlerin söylediklerini açıklayacak, sizi aydınlatacaktır. Çünkü, O Allah'ın resûlüdür" (Bölüm: 17).

"Ferisiler ile Lâviler dedi ki, madem ki, sen ne Mesih, ne İlyas, ne de başka bir nebisin, o zaman sen neden yeni bir vaaz ve telkinde bulunuyorsun ve kendini Mesih'ten de daha büyük olarak gösteriyorsun? İsa Mesih dedi ki, Tanrının benim vasıtamla gösterdiği mucizelerin amacı, benim yaptıklarımın hepsinin Tanrı'nın isteğine bağlı olduğunu

size göstermektir. Yoksa, ben kendimi, sizin bahsettiğinizden (Mesih'ten) büyük saymıyorum. Ben sizin Mesih dediğinizin çorabının boncuğunu veya ayakkabı bağlarını açacak seviyede bile değilim. O Mesih benden önce yaratılmıştı ve benden sonra gelecektir. O, dininin hiç son bulmaması için hakikatleri yanında getirecektir" (Bölüm: 42).

"Size yemin ederek söylüyorum, gelen her nebi sadece bir millet için Allah'ın rahmetinin işareti olarak gelmiştir. Bu sebeple, bu peygamberlerin talimatı, gönderildikleri ümmet ve ulusların dışına çıkmadı. Ama Allah'ın Resûlü gelince, Tanrı ona adetâ elindeki mührünü verecektir. Taa ki, onun talimatını almış olan dünyanın bütün ulusları selâmete ve rahmete kavuşacaklardır. O, Allahsızlara hakim olacak ve putperestliği öylesine yeryüzünden silecektir ki, Şeytan kaçacak delik arayacaktır". (Bu satırlardan sonra, Hz. İsa'nın şakirtleriyle uzun bir konuşması yer alıyor. Bu konuşmada İsa Mesih (a.s.) müstakbel peygamberin İsrail oğullarından olacağını ifade ediyor) (Bölüm 43).

"Bu sebeple size diyorum ki, Resûlullah, Tanrının yarattığı hemen hemen bütün mahluk ve eşyayı memnun edecek bir saadettir. Zira, O, anlayış, nasihat, hikmet, kuvvet, şefkat ve sevgi gibi güzel duygularla doludur. O cömertlik, rahmet, adalet, takva, dürüstlük, efendilik ve sabrın özüyle donatılmıştır. Kendisine bu faziletlerin üç mislisi verilmiştir. Yani, Allah'ın yarattığı diğer mahlûklara nisbetle. Onun dünyaya geliş ne mübarek bir an olacaktır. İnanın, ben onu görmüş ve ona saygılarımı sunmuşumdur. Tıpkı diğer bütün peygamberlerin onu gördüğü ve ona saygılarını sundukları gibi. Allah onun ruhunu görerek ona nübuvvet bahşetti. Ve ben onu görünce heyecandan ruhum titredi ve ben ona dedim ki: "Ey Muhammed (methedilmiş kişi) Allah senin yardımcın olsun ve Allah beni senin papuçlarının bağlarını bağlamaya lâyık biri yapsın. Zira, ben bu mertebeye yükselirsem kendimi büyük bir peygamber ve Allah'ın mukaddes varlığı sayacağım." (Bölüm: 44).

"(Buradan ayrılacağım için) yüreğiniz sızlamasın ve siz korkmayın. Çünkü sizi yaratan ben değilim. Sizi yaratan, yaratıcımız, Allahtır ve o sizi koruyacaktır. Bana gelince, şu anda dünyada, dünyaya selâmet ve kurtuluş getirecek olan Allah'ın Resûlü için hazırlık yapmaktayım"... Andres dedi ki: "Ey Üstad, onun bazı belli özelliklerini bize anlat ki, onu tanıyalım".... İsa Mesih cevap verdi: "O sizin zamanınızda gelmeyecek, aksine birkaç zaman sonra gelecek. O zamana kadar

benim İncilim öylesine tahrif edilmiş olacak ki, dünyada en fazla otuz mümin bulanacaktır. O zaman Allah dünyaya acıyacak ve Resûlünü gönderecektir. O Resûlün başında beyaz bulutun gölgesi olacaktır. Bu gölge sayesinde Allah'ın sevgilisi ve yakını olduğu belli olacaktır ve onun aracılığıyla dünya Allah'ın mağfiretine kavuşacaktır. O, Allahsız insanlara karşı büyük bir güç gelecek ve yeryüzünden putperestliği silecektir. Ve ben bundan son derece memnunum, zira onun sayesinde Tanrımız tanınacak, takdis edilecek ve hakikatimi dünya anlayacaktır. O, ayrıca beni insanlar ötesinde bir şey zannedenlerden intikam alacaktır... O öyle bir hakikatle gelecektir ki, o bütün peygamberlerin getirdiklerinden daha açık seçik olacaktır" (Bölüm 72).

"Allah'a and Kudüs'te mi yoksa, Süleyman Tapınağında mı içilmişti? Fakat sözlerime inanın, bir gün gelecek, Allah rahmetini başka bir şehre nâzil edecektir. Ondan sonra, her yerde onun için doğru biçimde ibadet yapılacaktır ve Allah kendi rahmetiyle her yerde gerçek namazı kabul edecektir... Ben aslında, İsrail hanedânı içi kurtarıcı nebi olarak gönderildim. Fakat benden sonra Mesih gelecek, Allah'ın bütün dünya için gönderdiği, öyle bir nebi ki, Allah bütün dünyayı onun için yaratmıştır. O zaman bütün dünyada Allah'a ibadet edilecek ve her tarafa rahmeti nazîl olacaktır." (Bölüm: 83).

"(Mesih, Başrahibe söyledi:) Yaşayan Allah ve elinde canım olan Yaradan'a yemin ederim, bütün dünyanın milletlerinin beklediği o Mesih ben değilim. Allah bu nebi ile ilgili vaadini Atamız Hz. İbrahim'e (a.s.) şöyle diyerek vermişti: "Senin neslinin vasıtasıyla yeryüzünün bütün milletleri bekerekete kavuşacaktır" (Tekvin: 22: 18). Ancak Allah beni bu dünyadan kaldırınca Şeytan yine isyan çıkaracaktır ve mümin olmayanlar benim Tanrı ve Tanrının oğlu olduğumu iddia edeceklerdir. Bu sebeple, sözlerim ve talimatim tahrif edilecektir. Ta ki, en çok sadece otuz iman sahibi geriye kalacaktır. O zaman Allah dünyaya acıyacak ve Resûlünü gönderecektir. O Resûl ki, onun için dünyanın her şeyi yaratılmıştır. O Resûl bütün gücüyle güneyden gelecek ve putları putperestlerle beraber imha edecektir. Şeytandan iktidarını alacaktır. Ve Allah'ın rahmetini, kendine iman edecek olanların kurtuluşu için yanında getirecektir. Ne mutlu, onun sözlerini dinleyene." (Bölüm: 96).

"Baş Rahip sordu: "Allah'ın bu resûlünden sonra başka nebiler de gelecek mi?" Mesih cevap verdi: "Bundan böyle, Allah'ın gönderdiği

gerçek nebiler gelmeyecektir, ama pekçok sahte nebiler gelecektir. Ben bunun için üzgünüm. Çünkü Şeytan Allah'ın adaletli kararı yüzünden bunları sahneye koymaya çalışacaktır. Ve onlar benim İncilimin perdesinin arkasında saklanacaklardır" (Bölüm: 97).

"Kâhinlerin başı sordu: "Bu Mesih hangi isimle çağrılacaktır? Ve onun gelişinin işaretleri ne olacaktır?" İsa Mesih dedi ki: "Bu Mesih'in adı "Takdir Edilmeye Lâyık"tır. Zira Allah, onun ruhunu yarattığı zaman ona bu ismi vermişti. Ve orada ona kral muamelesi yapılmıştı. Allah dedi ki, "Ey Muhammed, bekle, çünkü senin için cenneti, dünyayı ve birçok mahluku yaratacağım ve bunları sana hediye olarak vereceğim. Ta ki, seni tebrik edecek olanlara bereket verilecek ve seni lânetleyecek olanlar lânetleneceklerdir. Ben seni dünyaya göndereceğim zaman, kurtuluş habercisi olarak göndereceğim. Senin sözlerin doğru çıkacaktır. Öyle ki, yeryüzü ve gökler kaybolup gidecektir; senin dinin ayakta duracaktır. Öylese, onun müberek ismi Muhamed'dir" (Bölüm: 97).

Barnaba diyor ki: Bir defasında Hz. İsa şakirtlerine hitaben yaptığı konuşmada "şakirtlerimden biri (ki sonradan Yahuda olduğu ortaya çıktı) beni 30 sikkeye karşılık düşmanlarıma satacaktır" dedi ve şunları ekledi:

"Bundan sonra beni satacak olanın benim adımla öldürüleceğinden eminim. Zira, Allahu Teâlâ beni yerden semaya kaldırtacak ve o hainin yüzün değiştirecektir ki, herkes onu ben sanacaktır. Ne var ki, kötü şekildeki ölümü bir müddet benim karalanmama yol açacaktır. Fakat, Muhammed, yani Allah'ın mukaddes resûlü gelince bana sürülen leke temizlenmiş olacaktır. Ve Allah bunu benim ve Mesih'e sadakatımı bildirdiğim için yapacaktır. O bana mükâfatımı verecektir. Bu şekilde herkes benim yaşamakta olduğumu ve bu rezil ölümle ilişkim olmadığını anlamış olacaktır" (Bölüm: 113).

"(Hz. İsa, şakirtlerine dedi ki): Elbette ben size diyorum ki, eğer Musa (a.s.)nın kitabından gerçekler çıkarılmamış olsaydı, Allah atamız Davud'a (a.s.) başka bir kitap vermeyecekti. Ve eğer Davud'un kitabında değişiklikler yapılmamış olsaydı, Allah bana İncil'i vermezdi. Zira, Allah, yani Rabbimiz, tahrif eden veya değiştiren değildir. Ve herkese aynı mesajı vermiştir. Onun için, Resûlullah geldiği zaman, Allah-

sız insanların benim Kitabıma bulaştırdıkları bütün (uydurma) şeyleri temizleyecektir" (Bölüm: 124).

Bu açık ve kesin haber ve işaretlerde sadece üç şey ilk bakışta şüpheli görülüyor: Bunlardan biri yukarıdaki ibarelerde ve Barnaba İncili'nin başka bölümlerinde Hz. İsa'nın, kendisinin Mesih olmadığını ısrarla belirtmesidir. İkincisi, sadece yukarıdaki alıntılarda değil, İncil'in diğer birçok yerlerinde de Resûlullah'ın (a.s.) asıl Arapça ismi olan "Muhammed" açıkca zikredilmiştir. Oysa, peygamberlerin gelecekten haber verirken kesin ifadelerden kaçındıkları, özellikle şahıs isimlerini vermedikleri gözlenmiştir. Üçüncü nokta yukarıdaki ibarelerde Hz. Muhammed Mustafa'dan (a.s.) "Mesih" olarak bahsedilmesidir.

Birinci şüphe için şunu söyleyebiliriz ki, yalnız Barnaba İncili'nde değil, Lucas (Luka) İncili'nde de Hz. İsa'nın (a.s.) kendi havari ve şakirtlerine kendisine "Mesih" dememelerini emrettiğine dair kayıtlar vardır. Lucas İncili'nin sözleri şunlardır: "O, onlara sordu, "siz bana ne diye hitap edersiniz?" Peter cevap verdi: "Allah'ın Mesihi". Bunun üzerine onları şöyle uyardı: "Bunu kimseye söylemeyin" (Bölüm: 9, 20-21). Bu yasaklamanın nedeni, öyle sanıyoruz ki, Hz. İsa'nın kendi isminin beklenen Mesih ile karıştırılmamasını istemesiydi. Bilindiği gibi, İsrail oğulları öteden beri Mesih'in gelmesini bekliyorlardı. Onlara göre Mesih, kılıcıyla bütün Hak düşmanlarını mağlup edecekti. İşte bunun üzerine Hz.İ sa (a.s.) bekledikeri Mesih'in kendisi olmadığını ve onun kendisinden sonra geleceğini açıklamak zorunda kaldı.

İkinci şüpheye gelince, halen dünyada varolan Barnaba İncili'nin Latince tercümesinde Resûl-i Ekrem'in adı gerçekten "Muhammed" olarak geçmektedir. Fakat kimse bu kitabın hangi dillerden tercüme üstüne tercüme edilerek Latinceye kadar geldiğini bilmiyor. Barnaba İncili'nin aslının Süryanice olması kuvvetle muhtemeldir. Zira, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Hz. İsa ile havarilerinin dili buydu. Kitabın aslı bulunsaydı onda Hz. Muhammed'in (a.s.) adının nasıl yazıldığını görmemiz mümkün olacaktı. Kanımızca daha önce İbn İshak'ın Yohanna İncili'nin tercümesinden bahsederken belirttiğimiz gibi, Hz. İsa aslında muhtemelen "Muhamanna" sözcüğünü kullanmıştır. Daha sonra bu sözcük muhtelif tercümelerde muhtelif şekilde ifade edilmiş olabilir. Daha sonra müjdelenen peygamberin isminin hemen hemen "Muhammed" anlamına geldiğini gören bir mütercim bu ismi yazmış olabilir.

Bu sebeple, sadece "Muhammed" isminin açık seçik şekilde yazıldığını görerek bütün Barnaba İncil'nin bir müslüman tarafından kaleme alındığını iddia etmek yanlış olur.

Üçüncü noktaya gelince, "Mesih" aslında bir İsrail terimidir. Bu terim, Kur'an-ı Kerim'de, Hz. İsa'nın (a.s.). Mesih olduğunu inkar eden yahudileri ikna etmek üzere kullanılmıştır. Yoksa, bu ne Kur'an'ı Kerimin terimidir ne de Kur'an'da İsrail oğullarının kastettiği anlamda kullanılmıştır. Bu bakımdan, Resûl-ü Ekrem (a.s.) hakkında Hz. İsa, Mesih kelimesini kullanmış ve Kur'an-ı Kerimde bu kelime kullanılmışsa, bundan Barnaba İncili'nde, Kur'an'da olmayan bir şeyin Hz. Peygamber'e atfedildiği anlamı çıkmaz. Aslında, İsrail oğullarında şöyle bir gelenek vardı: Bir kişi veya eşya kutsal bir amaç için tahsis edildiği zaman o eşya üstüne ya da şahsın başına mukaddes yağ sürülerek takdis edilmiş olurdu. İbranicede yağ sürme hareketine "Mesh" ve başına yağ sürülmüş kişiye de "Mesih" denilirdi. Tapınak veya ibadet yerlerinde bulunan çanak, çömlek, tabak, bardak ve sürahiler aynı şekilde "mesh" edilerek ibadete ayırılırdı. Kâhin ve rahipler de rahiplik makamına getirildiği zaman "mesh" (takdis) edilirdi. Aynı şekilde hükümdar ve peygamberler de taç giyerken veya peygamberlik payesine yükselirken takdis edilirlerdi. Yani, İncil açısından İsrail oğullarının tarihinde sayısız "mesh" olayı ve "Mesih"ler doğmuştur. Nitekim, Hz. Harun (a.s.) bir haberci olarak "Mesih" sayılırdı. Aynı şekilde Hz. Musa (a.s.) haberci ve nebi olarak Talût padişah olarak, Hz. Davud padişah ve peygamber olarak, Sadak kâhin ve hükümdar olarak ve Hz. Elyesa bir nebi olarak birer Mesih idiler. Daha sonra takdis etmek için illa yağ sürme geleneği de kaldırıldı. Aksine, birinin sadece Allah tarafından bir mevkiye veya göreve getirilmesi, "Mesih" veya takdis edilme anlamıyla eşit hale geldi. Meselâ, Hükümdarlar (Krallar) Bölümü 19'da, Allah'ın Hz. İlyas'a (İlliyah) Haz'ayil'i mesh edip Arâm (Şam) hükümdarı Nemsi'nin oğlunu meshedip İsrail hükümdarı ve Elyesa'yı meshedip kendisi yerine nebi yapma emri verildiği kaydedilmiştir. Bunlardan hiçbirinin başına yağ sürülmedi. Yalnızca, Allah tarafından bir göreve getirildiklerini ilan etmek, onları mesh (takdis) etmek anlamına geldi. Demek oluyor ki, İsrail oğullarının anlayış ve geleneklerine göre "Mesih" kelimesi sadece "Allah tarafından görevlendirilmiş" anlamına gelirdi. Ve Hz. İsa (a.s.) da Hz. Muhammed için "Mesih" kelimesini bu anlamda kullanmıştı. (Mesih kelimesinin İsrail oğullarının anladığı an-

lamının ayrıntıları için bkz. "Encyclopaedia of Biblical Literature", "Messiah" maddesi).

9. Burada aslında "sihir" kelimesi kullanılmıştır. "Sihir" burada büyü değil, hile, aldatma ve göz boyama anlamında kullanılmıştır. Arap sözlüğünde, sihirin, büyünün dışında bu anlamaları da bilinmektedir. Mesela deniliyor ki, "seherehu hede'ehu" (o, filanca kişiyi aldattı). Kalbini çalan göze "ayn-i sahire" yani, "sâhir (sihirbaz, büyüleyici,) göz denilir. Her tarafı serap olan bir araziye "ard-ı sahire" denilir. Eğer gümüş, kaplamalar ile altına benzetilirse, "suhret-ül feddetu" denilir. Bu bakımdan, âyetin anlamı şudur: Hz. İsa'nın (a.s.) müjdelediği peygamber kendine ait özel belirtiler ve işaretlerle gelince İsrail oğulları ve İsa ümmeti, onun peygamberlik iddiasını tamamen aldatmaca olduğunu ileri sürdü.

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُوَ يُدْعَىٰ إِلَى الْإِسْلَامِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٨﴾

7-8: İslâma davet olunduğu halde,[10] Allah'a karşı yalan ile iftira edenden daha zâlim kim vardır?[11] Allah zalim kavme hidayet etmez. Kafirler, ağızları ile Allah'ın nûrunu söndürmek isterler. Kâfirler hoşlanmasalar da, Allah nurunu tamamlayacaktır.[12]

Açıklamalar

10. Yani, doğru ve gerçek bir peygambere "sahte peygamber" demek zâten büyük bir zulüm ve haksızlıktır. Bir de o peygamber, insanları Allah'a itaat ve kulluk etmeye çağırırken, dinleyenlerin on küfretmeleri ve onun davetini altetmek için yalana ve iftiraya baş vurması daha büyük büyük bir ayıp ve yüzsüzlüktür.

11. Yani, Yüce Allah'ın gönderdiği peygamberin yalancı olduğunu söylemek ve Allah'ın kendi peygamberine indirdiği kelâmı, bizzat o peygamberin uydurduğu bir kelam olduğunu iddia etmek.

12. Şurası unutulmamalıdır ki, bu âyetler, müslümanlığın sadece Medine sınırlarının içinde bulunduğu, müslümanların sayısının birkaç bini geçmediği ve tüm Arabistan'ın İslâm dinini yoketmek için birleştiği 3. Hicri yılında Uhud Savaşından sonra inmişti. Müslümanlar Uhud savaşında uğradıkları yenilgi nedeniyle güçlerini ve morallarını kaybetmiş durumda idiler. Buna karşılık çevredeki kabileler arslan kesilmişti.

İşte bu şartlar altında denildi ki, "Allah'ın nuru kimsenin söndürülmesiyle sönmeyecektir, aksine daha da belirgin hal alıp dünyaya yayılacaktır." Bu açık bir kehanetti ki, harfiyen doğru çıktı. O sıralarda Allah dışında kim İslâm'ın geleceğinin parlak olduğunu kestirebilirdi? İnsan gözünün gördüğü sadece son nefesini almakta olan bir muma karşı şiddetli muhalefet rüzgârlarının toplandığıydı.

هُوَ الَّذِيٓ أَرۡسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلۡهُدَىٰ وَدِينِ ٱلۡحَقِّ لِيُظۡهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ كُلِّهِۦ وَلَوۡ كَرِهَ ٱلۡمُشۡرِكُونَ ٩

9: Resûlünü hidayetle ve müşriklerin hoşuna gitmese de diğer bütün dinler üzerine çıkarmak için hak din ile gönderen O'dur.[13]

Açıklamalar

13. "Müşriklerin hoşuna gitmese de", Allah'a kulluğu başkalarının kulluğunu karıştıran ve Allah'ın dinine başka dinlerini katanların hoşuna gitmese demektir. Yani, öyle kimseler ki, tüm hayat düzeninin sadece Allah'a itaat ve hidayetine dayalı olmasına inanmıyorlar, canlarının istediği mabûdlara kulluk etmek ve keyiflerine göre felsefe ve ideolojiler üzerine kendi akide, inanç, medeniyet ve kültürlerinin temelini kurmakta ısrar edenler. Bu tür insanlara deniliyor ki, Allah'ın resûlü kendileriyle pazarlık veya uzlaşma yapmak değil, Allah tarafından gelen hidayet ve dini, hayat düzeninin tümüne galip ve gemen kılmak üzere gönderilmiştir. Peygamber (s.a.v.) bu işi mutlaka yapacaktır. Kâfir ve müşrikleri ister onun dinini kabul etsin ister kabul etmesin ve ona bütün güçleriyle direnşin, onun misyonu (görevi) tamamlanacaktır. Bu duyuru, Kur'an-ı Kerim'de bundan önce iki yerde yer almıştır: Biri Et-Tevbe sûresinin 33. âyetinde diğeri, el-Fetih sûresinin 28. âyetinde. Aynı duyuru burada üçüncü kez yapılıyor. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, et-Tevbe, dipnot: 32, el-Fetih, dipnot: 51).

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ هَلۡ أَدُلُّكُمۡ عَلَىٰ تِجَٰرَةٖ تُنجِيكُم مِّنۡ عَذَابٍ أَلِيمٖ ١٠
تُؤۡمِنُونَ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَتُجَٰهِدُونَ فِي سَبِيلِ ٱللَّهِ بِأَمۡوَٰلِكُمۡ وَأَنفُسِكُمۡۚ
ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ١١ يَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡ

وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي
جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ
وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

10-13: Ey müminler, sizi elemli bir azaptan kurtaracak bir ticaret[14] yolunu size göstereyim mi?Allah ve Resûlüne iman eder[15], Allah'ın yolunda mallarınızı ve canlarınızla mücadele edersiniz. Eğer bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.[16] (Bunu yaparsanız) Günahlarınızı mağfiret eder ve sizi, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere Adn Cennetlerindeki güzel mesken ve köşklere koyar. İşte bu, en büyük bir kurtuluştur.[17] Ve seveceğiniz diğer bir ni'mete, Allah tarafından nusret ve yakın bir fethe de nail eder.[18] (Ya Muhammed) mü'minleri müjdele.

Açıklamalar

14. Ticaret, insanın, kâr etmek üzere kendi malı, zamanı, enerjisini, gücünü kabiliyetini, zekâsını ve hünerlerini kullandığı şeydir. İşte bu bakımdan burada iman ve Allah yolunda cihada ticaret denilmiştir. Yani, bu yolda tüm mal ve mülkleriniz ve yeteneklerinizi kullandığınız takdirde, ilerde bahsedeceğimiz kârı elde edeceksiniz. Aynı husus, Tevbe sûresinin 111. âyetinde başka bir şekilde anlatılmıştır (Bkz. Tefhimü'l-Kur'an, et-Tevbe, dipnot: 106).

15. İman etmiş olanlara "Allah ve Resûlüne iman eder" denilmesi kendiliğinden "samimi ve gerçek müslümanlar olunuz" demektir. Yani, denilmek isteniyor ki, "iman ile ilgili boş iddialarda bulunmaktansa, iman ettikleriniz uğruna her şeyinizi feda etmeye hazır olunuz."

16. Yani bu ticaret sizin için dünyanın diğer ticaretlerinden daha iyidir.

17. Bu, âhiretin ebedi hayatında elde edilecek bu ticaretin gerçek kârlarıdır. Birincisi, Allah'ın azabından kurtulmak, ikincisi günahların af, üçüncüsü, nimetleri ebedî ve sonsuz olan Allah'ın Cennetine girmek.

18. Dünyada başarı ve zafer de Allah'ın büyük bir nimetidir. Ancak mümin için daha önemli olan âhiretteki nusret ve fetihtir. Bu sebep-

le, bu dünyadaki hayatta elde edilen sonuçtan daha sonra bahsedilmiş ve âhirette elde edilen sonuçtan daha önce bahsedilmiştir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنصَارَ اللَّهِ
كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ
أَنصَارُ اللَّهِ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ
فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿١٤﴾

14: Ey iman edenler, Allah'ın yardımcıları olunuz. Meryem oğlu İsa da havarilerine:[19] "Allah'a (giden yolda) benim yardımcılarım kim?" demişti. Havarileri de "Allah'ın yardımcıları biziz"[20] demişlerdi. Bunun üzerine, İsrail oğullarından bir kısmı iman edip bir kısmı da küfürde kalmıştı. Biz de iman edenleri, düşmanları üzerine destekleyip takviye ettik de böylece galip çıktılar.[21]

Açıklamalar

19. Hz. İsa'nın dava arkadaşları ve havarileri için İncil'de genellikle "Şakirtler" kelimesi kullanılmıştır. Ancak daha sonra bunlar için Hıristiyanlar arasında "resûl" (elçi) terimi yaygınlaşmıştır. Bu "resûl" kelimesinin anlamı, "Allah'ın peygamberi" değil, Hz. İsa (a.s.) tarafından elçi ve vaiz tayin edilerek Filistin'e gönderilmesiydi. Yahudilerde bu kelime, tapınak için para toplayanlar için kullanılırdı Buna karşılık Kur'an'ı Kerim'in "havari" terimi, bu her iki Hıristiyan terimden daha iyidir. Havari kelimesinin kökü, beyazlık anlamına gelen "hûr"dur. Çamaşırcıya "havari" denilir, zira o çamaşırları bembeyaz yıkar. Halis ve katıksız bir şeye de "havari" denilir. Ayıklanmış una ise "huvvarâ" denilir. İşte bu anlamda son derece sadık ve samimi bir arkadaşa da "havari" denilir. İbn Seyyide'ye göre, "Birine yardım konusunda son derece hassas ve hatta abartılı davranan kişiye o kişinin havârisi denilir." (Lisanü'l- Arab).

20. Halkı ve Allah'ın kullarını dine davet eden ve Allah'ın dinini küfre galip kılmak için canla başla çabalayan kişilere "Allah'ın yar-

dımcısı" deyimi kullanılan Kur'an'ı Kerim'in bu son yeridir. Bundan önce benzeri ifadeler Âl-i İmran sûresi, 52. âyet, el-Hacc, 40. Muhammed, 7. Hadid, 25. ve Haşr sûresi, 8. âyette kullanılmıştır ve bu âyetlerin açıklamasını biz Tefhimü'l- Kur'an'ın I, Cilt, Ali-i İmran, dipnot: 50, el-Hacc, dipnot: 84, Muhammed sûresi, 12. dipnot ve Hadid sûresi, dipnot 47'de yapmıştık. Muhammed sûresi, 9. dipnotunda bu konunun başka bir yönüne ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir. Buna rağmen bazı kimselerin kafalarında soru işaretleri vardır ve diyorlar ki, Yüce Allah, Kaadir-i Mutlak, bütün mahluklardan müstağni kimseye muhtaç değil, aksine hepsi O'na muhtaç ise, bir kulun, Allah'ın yardımcısı olması ne demektir? Bu karışıklığı gidermek için biz burada bu meseleyi biraz daha açıklamaya çalışacağız.

Bu kişilere Allah'ın yardımcıları denilmiştir. Bu demek değildir ki, Allahu Teâlâ herhangi bir konuda hâşâ bir mahluka muhtaçtır. Aksine, böyle bir ifade kullanmanın anlamı şudur: Allahu Teâlâ, insana hayat çizgisi içinde küfür ile iman ve itaat ile günah arasında verdiği seçim özgürlüğü çerçevesinde kendi kâhir gücünü kullanarak ve zorla onu mümin veya itaatkâr (muti') yapmaz, aksine doğru yola getirmek için peygamberleri ve kitaplarıyla nasihat, telkin, talim ve terbiye ve tefhim yolunu seçer. Bu nasihat, telkin ve talim ve terbiye yolunu kim seve seve kabul ederse o mümindir, kim fiilen itaatkâr olursa o müslüman, kanaatkâr ve âbid (ibadet eden)dir, kim Allah'tan korkma yolunu benimserse o muttaki (Allah'tan korkan)dır, iyilikte başkalarını geçmeye çalışırsa o muhsin (ihsanda bulunan)dır, ve kim bundan bir adım daha ileriye giderek bu nasihat ve telkin yoluyla Allah'ın kullarının ıslahı ve küfür ve fısk yerine Allah'a itaat düzenini kurmak amacıyla çalışmaya başlarsa, onu Allah kendi yardımcısı gibi, amaç, Allah'ın yardımcısı değil de, Allah'ın dininin yardımcısı diye adlandırmak olsaydı, "ensârullah" yerine "ensâru dinillahi" denilirdi, "yansurunallah" yerine "yansuruna dinillahi" buyurulurdu, "in tansurullahı" yerine "in tansuru dinillahi" söylenirdi. Yüce Allah bir şeyi iade etmek için çeşitli yerlerde aynı üslûp ve sözler kullanmışsa, O'nun bu tür kimselere "Allah'ın yardımcıları" demeyi kastettiğini açıkca ortaya koyar. Ancak bu "yardımcılık" hâşâ, bu tür insanların, Allahu Teâlâ'nın bazı ihtiyaçlarını karşıladıkları ve O'nun bunlara muhtaç olduğu anlamında değildir. Bunun anlamı aslında şudur: Bu tür insanlar, Allahu Teâlâ'nın kendi kâhir

(kahredici) gücüyle yapmak yerine kendi peygamberleri ve kitapları aracılığıyla yaptığı işlere katılırlar.

21. Hz. İsa'ya iman etmeyenlerden yahudiler ve edenlerden gerek müslümanlar gerekse hıristiyanlar kastedilmiştir ve bunların her ikisinin Mesih'e iman etmeyenlere veya küfre kalmış olanlara galip geldikleri kaydedilmiştir. Bu konuya burada değinilmesinin amacı, müslümanlara şunu hatırlatmaktır: Nasıl ki, Hz. İsa'ya iman edenler, etmeyenlere galip geldiler, şimdi Muhammed Mustafa'ya (a.s.) iman edenler, etmeyenlere galip geleceklerdir.

EL-CUMA

Adı: 9. âyette geçen "iza nudiye lisselâti min-yevmil cuma'ti" cümlesinden alınmıştır. Gerçi bu surede Cuma namazıyla ilgili bazı kurallar anlatılmıştır. Fakat, "cuma" genellikle bunun konusu değildir, aksine diğer sûrelerin adları gibi, bu da bir simge olarak benimsenmiştir.

İniş Tarihi: İlk rükunun iniş tarihi Hicri 7'dir ve muhtemelen Hayber fethi sırasında veya ondan sonra inmiştir. Buhari, Tirmizi, Müslim, Nesai ve İbn Cerir'de yer alan Ebu Hureyre (r.a.)nin bir rivâyeti şöyledir: "Bu âyetler indiği zaman biz Hazreti Peygamber'in huzurunda idik". Hz. Ebu Hureyre'nin Hüdeybiye Anlaşması'ndan sonra ve Hayber fethinden önce müslüman olduğu tarihten sabittir. Hayber zaferi de İbn-i Hişam'a göre Muharrem 7. Hicri de ve İbn Sâd'a göre Cemadiülevvel 7. Hicri'de kazanıldığı kaydedilmiştir. O halde, kanımıza göre, Yüce Allah, yahudilerin bu son kalesinin fethinden sonra Müslümanlara hitaben bu âyetleri indirmiştir, ya da, bu âyetler, Hayber'in sonunu gördükten sonra Hicaz'ın kuzeyindeki tüm yahudi topluluklarının İslâm Devletine tabi' olmalarından sonra indirilmiştir.

İkinci rüku', Hicret'ten sonraki dönemde inmiştir. Zira, Resûlullah (a.s.) Medine'ye varır varmaz (yani, varışından sonra beşinci gün) Cuma namazıyla ilgili emrini vermişti ve bu rüku'nun son âyetinde bahsedilen olayın, Cuma namazı geleneğinin başlatılmasından sonra, ama bu tür dinî ictima veya toplantılarla ilgili kaide ve kuralların yerleşmediği bir dönemde meydana geldiği açıkca görülmektedir.

Konusu ve Bahisleri: Yukarıda belirttiğimiz gibi, bu sûrenin iki rüku'u, iki ayrı zamanda inmiştir. Dolayısıyla, her ikisinin konusu ve muhatapları ayrıdır. Gerçi ikisinin, bir sûrede toplanmaları için araların-

da bir çeşit bir bağ vardır; ancak bu bağı anlamadan önce iki konuya ayrı ayrı göz atalım:

İlk rüku, Yahudilerin, İslâm'a davet yolunu kapatmak için son altı yılda yaptıkları bütün çabaların boşa çıktıktan sonra indi. İlk önce Medine'de Yahudilerin üç güçlü kabilesi, Resûlullah'ı alt etmek için ellerinden geleni yaptı. Ne var ki, sonuçta bir kabile tamamen ortadan kalktı ve ikisi sürgüne gitmek zorunda kaldı. Yahudiler daha sonra bir komplo hazırlayarak tüm Arap kabilelerini Medine'ye saldırmalarını sağladı, ancak Ahzab gazvesinde bunların hepsi ağır bir yenilgiye uğradı. Bundan sonra, Medine'den göçeden yahudilerin de yerleştiği en büyük kaleleri olarak Hayber kalmıştı. Ancak bu âyetlerin inişi sırasında Hayber de fazla bir güç harcanmadan fethedildi ve bizzat Yahudiler, Müslümanların oraya çiftçiler olarak yerleşmelerine izin verdi. Bu son yenilgiden sonra Arabistan'da Yahudilerin gücü hemen hemen yok oldu. Nitekim, bundan sonra, el-Kura vadisi, Fedek, Teyma ve Tebûk birer birer Müslümanlara teslim oldu ve en nihayet, Arabistan'ın tüm Yahudileri, varlığını kabul etmek şöyle dursun, adını bile duymaya tahammül etmedikleri İslâm'ın teba'sı oluverdiler. İşte tam bu sırada Yüce Allah adı geçen sûrede yahudilere tekrar hitap etti, ve bu herhalde, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kendileriyle yaptığı son konuşması idi. Bu konuşmada dikkatları şu üç hususa çekildi:

(1) Sizin hakaretle "ümmi" dediğiniz millette Muhammed'in doğması sizi çileden çıkartmış ve siz bu nedenle onun peygamberliğini kabul etmediniz. Kendi yanlış inancınıza göre peygamberin kendi milletinizden olmasını diliyordunuz. Siz önyargılı idiniz ve peygamberliği kendi tekelinizde olduğunu ve bu makamın sadece kendi milletinize ve ırkınıza mahsus olduğu ve "ümmi"lerden peygamber olamayacağını düşündüğünüz için milletinizin dışında peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin mutlaka sahte ve yalancı olduğunu sanıyordunuz. Ne var ki, Allah işte bu "ümmi"lerden bir peygamber çıkardı ve o Peygamber şimdi gözlerinizin önünde O'nun Kitabını size okuyor, nefisleri temizliyor, ve doğru yoldan sapmış olduklarını çok iyi bildiğiniz kimseleri hidayet ediyor. Bu Allah'ın ihsanıdır, kime isterse verir. Onun fazlı ve ihsanına ipotek koyamazsınız ki,sadece istediğiniz kimselere versin ve istemediğiniz kimseler vermesin.

(2) Size Tevrat gibi değerli bir kitap indirildi; ama değerini bile-

mediniz ve onun size yüklediği sorumlulukları yerine getirmediniz. Siz tıpkı, sırtına kitaplar yüklenmiş bulunan, ancak ne gibi bir yük taşıdığını bilmeyen bir eşşek gibisiniz. Hatta, siz o eşşekten de betersiniz. Eşşek bir hayvandır, onun aklı fikri yoktur; ama sizinki vardır. Siz Allah'ın kitabına sahip çıkmakla kalmıyor, bile bile Allah'ın âyetlerini yalanlamaktan da çekinmiyorsunuz. Bundan sonra da, kendinizin Allah'ın sevgilileri olduğunu ve peygamberlik şerefinin sadece size ait olduğunu iddia ediyorsunuz. Yani, Allah'ın emirlerine ve mesajlarına layık olmamanıza ve görevlerinizi yerine getirmemenize rağmen Allah'ın kendi mesajını sizden başka kimsye vermemesi gerektiğine inanacak kadar cahilsiniz!

(3) Siz gerçekten Allah'ın en sevdiği kulları olsaydınız ve Onun katında sizin büyük bir şeref ve yüksek mevkiye sahip olduğunuza inansayıdınız, ölümden böyle korkmadınız. Siz ölümden kaçmak için rezil bir hayata razısınız. İşte bu ölüm korkusundan dolayı son birkaç yılda yenilgiler üstüne yenilgiler aldınız. Sizin bu zavallı durumunuz, kendi yaptıklarınızın kötü olduğunun farkında olduğunuzu ve bu kötü amellerle öldükten sonra Allah katında bu dünyadan daha rezil olacağınızı vicdanınızın çok iyi bildiğinin bir göstergesidir.

İşte ilk rükunun konusu ve içeriği budur. Bundan sonra, birkaç yıl önce inmiş olan ikinci rükunun buraya eklenmesinin sebebi şudur: Allahu Teâlâ, Sebt (Cumartesi) gününe karşı müslümanlara Cuma gününü ihsan etmiştir ve böylece Yüce Allah, müslümanları, kendi Cuma'larına yahudilerin "Sebt"e yaptığı gibi kötü bir muamele yapmamaları konusunda uyarmış oluyor. Bu rükû, Medine'de tam Cuma namazı sırasında ticari bir kafilenin gelmesi ve davul-zurna seslerini duyarak 12 kişinin dışında herkesin Hz. Peygamber'in hutbesini bile dinlemeden Nebevî Camiinden çıkıp kafileye koşması üzerine inmişti. İnen âyetlerde Cuma ezanının verilmesinden sonra her türlü alış-veriş ve faaliyetlerin haram olduğu belirtildi. Âyetlerde ayrıca, iman sahiplerinin o anda tüm işlerini bırakıp Allah'a yönelmeleri ve O'nu anmaları istendi. Her türlü günlük işler ve ticari faaliyetler ancak Cuma namazından sonra tekrar başlayabilirdi. Cuma ile ilgili kaide, kural ve emirleri içeren bu rüku apayrı bir sûre yapılabilir veya başka bir sûreye eklenebilirdi. Ancak böyle yapılmadan, bu rüku, yahudilerin, kötü amelleri konusunda uyarıldığı bir rüku'a veya âyetlere bağlanmıştır. İşte bunun hikmeti ve anlamı yukarda belirttiğimiz gibi olsa gerek.

EL-CUMA SÛRESİ

(Medine'de nazil olmuştur, 11 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ
الْحَكِيمِ ۝ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ
وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1-2: Göklerde ve yerde olan şeylerin tamamı, Gâlib, Kaadir; ayıp ve noksandan münezzeh, padişahlar padişahı Hâkim olan Allah'ı tesbih ve tenzih eder.[1] Ümmiler[2] içinde, onlara kendilerinden âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten[3] bir peygamberi gönderen O'dur. Halbuki, bundan önce onlar apaçık bir dalâlette idiler.[4]

Açıklamalar

1. Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, 5. Cilt, Hadid sûresinin tefsiri, dipnot: 1 ve 2. el-Haşr, dipnot: 36, 37 ve 41. Bu giriş ilerdeki konuyla yakından ilgilidir. Arabistan'daki yahudiler, rasûlüllah'ın kişiliği, özellikleri ve üstün başarılarında peygamberliğin açık kanıtlarını görmelerine rağmen; ayrıca Tevrat'ta, Hz. Musa (a.s.) nın, Hz. Mu-

hammed'in gelişiyle ilgili verdiği müjde ve işaretler ve bunların kendisinden başka kimseye uymamasına rağmen, kendi millet ve ırklarının dışındaki birinin peygamberliğine tahammül edemedikleri için Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmiyorlardı. Onlar, açıkça, sadece kendilerine gelen şeyleri kabul etmek eğiliminde idi. Başka herhangi bir emir ve talimatı, ister Allah katından olsun, İsrailli olmayan biri vasıtasıyla gelmişse, hiçbir şekilde kabul etmeye razı değillerdi. İlerdeki âyetlerde onların işte bu olumsuz tutumu kınanmaktadır. Bu sebeple, konuşmanın başında böyle bir giriş cümlesi uygun görülmüştür. Bu cümlede söylenenlerin biri, kainâtta her şeyin Allah'ı tesbih ettiğidir. Yani, bütün bu kainat, yahudiler hangi noksanlıklar, eksiklikler ve zaaflara dayanarak kendi ırksal üstünlüğünü ilan etmiş ve bundan dolayı böbürleniyorsa, Yüce Allah'ın onlardan münezzeh olduğuna şahitlik etmektedir. Allah kimsenin akrabası değildir. Onun herhangi bir millete veya topluluğa gerektiğinden fazla ilgi göstermesi, bağlı olması veya ihsan ve ikrâmda bulunması düşünülemez. Tüm mahluklarına aynı gözle bakmakta, onlara tam bir adalet, eşitlik, merhamet ve koruma duygusuyla muamele etmektedir. Belli bir millet veya ırk onun sevgilisi değildir ki, o ne yaparsa yapsın, ona olan ihsan, ikram ve merhametlerle nimetleri hiç eksik olmayacaktır. Aynı şekilde belli bir millet ve ırka karşı gereksiz bir dümanlığı da yoktur ki, o her türlü özellik, meziyet ve iyi taraflarına rağmen O'nun inayet ve fazlından mahrum kalsın. Daha sonra Allah'ın bir padişah, hatta padişahların padişahı olduğu ifade edilmiştir. Yani, dünyanın hiçbir gücü onun hak ve yetkilerini kısıtlayacak güçte değildir. Siz kullarsınız ve O'nun emrine tabi mahluklarsınız. Siz ne zamandan beri onun işlerine karışmaya başladınız ki, sizin direktif ve beğenilerinize göre O, birini peygamber yapsın? Daha sonra Onun "Kuddûs" olduğu, yani her türlü ayıp ve noksandan münezzeh olduğu kararlarında herhangi bir yanlışlık imkânının bulunmadığı kaydedilmiştir. Hata ve yanlışlık sizin kararlarınızda olabilir, O'nun kararlarında değil. En son, Allah'ın iki özelliği daha dile getirilmiştir: Birincisi, "Aziz" oluşudur, yani Galib ve Kaadirdir,; O'nunla boğuşan kimse O'nu yenemez. İkincisi, "Hakim"dir, yani yaptığı her şey akıl ve mantığın icablarına uyar ve aldığı tedbirler öylesine sağlam ve isabetlidir ki, kimse zerre kadar oynatamaz.

2. Burada "ümmiler" terimi, Yahudilere göre kullanılmıştır ve içinde ince bir alay saklıdır. Bunun anlamı şudur: Yahudilerin hakaretle

"ümmiler" dedikleri ve kendilerinden çok aşağı gördükleri insanlardan Galip, Kaadir ve Hakim olan Allah bir peygamber çıkarmıştır. O peygamber kendi başına ortaya çıkmamıştır, aksine onu çıkaran kainâtın efendisi, padişahların padişahı, galip ve hakim olan Zât'tır ki, O'nunla savaşarak Yahudiler sadece kendilerine zarar verebilir, O'na bir şey yapamazlar.

Kur'an-ı Kerim'de "ümmi" kelimesi çeşitli yerlerde kullanılmıştır ve her yerde aynı anlamı taşımamaktadır. Aksine, değişik yerlerde değişik anlamlarda kullanılmıştır. Bazı yerlerde, herhangi bir semavi kitaba sahip olmayan ve dolayısıyla buna tâbi olmayan, Ehl-i Kitap karşıtı kimseler için kullanılmıştır: Örneğin: Ehl-i Kitab'a ve ümmilere, İslâm oldunuz mu diye sor." (Âl-i İmran: 20). Burada "ümmiler"den müşrik Araplar kastedilmiştir ve Ehl-i Kitap, yani Hıristiyan ve yahudilerden ayrı sayılmıştır. Bazı yerlerde bu kelime bizzat Ehl-i Kitap'tan cahil ve Kitabullah'tan habersiz kimseler için kullanılmıştır. Meselâ, "Onlardan (Yahudilerden) ümmiler vardır ki, kitabı bilmezler, onların bildiği yegane şey kendi arzularıdır" (Bakara: 78). Bazan bu kelime tamamen bir Yahudi terimi olarak kullanılmıştır ki, bundan dünyadaki Yahudi olmayan tüm insanlar kastedilmiştir: "Bunun sebebi (yani, başka milletlerin emanetlerine hiyanet etmeleri) de onların: Ümmiler için üzerimize yol yoktur demeleridir." (Âl-i İmran: 75) İşte yukarıdaki âyette bu üçüncü anlam kastedilmiştir. Bu kelime, İbranice "Goyim" kelimesiyle eş anlamlıdır, ki İncil'in İngilizce tercümesinde karşılığı "gentiles" ile verilmiştir ve bununla yahudi ve İsrailli olmayan tüm insanlara atıf yapılmıştır.

Ancak bu Yahudi terimin geniş anlamı sadece bu açıklama ile anlatılmaz, ve anlaşılamaz. Aslında İbranice "goyim" kelimesi eskiden sadece "milletler" anlamında kullanılırdı ancak zamanla yahudiler bunu önce "kendilerinden başka milletler" anlamında kullanmaya başladı ve daha sonra bunu, Yahudilerin dışındaki milleterin tümünün gayri medeni, pis, yanlış inançta, cahil, ve rezil oldukları gibi anlamları tanıyan bir kelime haline getirdi. Sonuç olarak bu kelime, Yunanlıların, Yunanlı olmayan diğer milletler için hakaret ve nefret dolu aşağılayıcı "Barbarian" (barbarlar) kelimesini bile geçti. Rebbilerin literatüründe "goyim" öylesine aşağı ve nefret edilecek kişilerdir ki, insanlar onları kendi kardeşleri olarak kabul edemez, onlarla yolculuk edemez; hatta

onlardan biri suda boğulmakta ise onu kurtaramaz. Yahudi inançlarına göre dünyaya inecek olan "Mesih" goyim'leri katledecek, yakıp yok edecektir (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Âl-i İmran: dipnot: 64).

3. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu özellikleri dört yerde belirtilmiştir ve her yerde bu özelliklerin anlatılmasının amacı ayrıdır. el-Bakara sûresinin 129. âyetinde bu özelliklerden sözedilmesinin amacı, Hz. Muhammed'in bi'setini kendileri için zahmet ve musibet olarak görmekte olan Araplara, bunun tam aksine, bir rahmet ve nimet olduğu ve bunun için Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in bile dua ettikleri ve evlâtlarının ondan yararlanmalarını dilediklerini belirtmektir. el-Bakara sûresinin 151. âyetinde ise amacı şudur: Müslümanlar Resûlullah'ın değerini bilsinler ve onun bi'seti olarak Allah'ın kendilerine verdiği nimetten faydalansınlar. Âl-i İmran sûresinin 164. âyetinde münafıklar ile zayıf inançlı kimselerin dikkati bu noktaya çekildikten sonra Yüce Allah'ın aralarından bir resûl çıkarmakla kendilerine ne büyük bir ihsanda bulunduğu ve onun değerini bilmemekle kendilerinin ne büyük bir aptallık ettikleri vergulanmıştır. Bu husus burada dördüncü kez dile getirilmiş ve bununla yahudilere şu gerçeği anlatmaktır: Muhammed Mustafa (a.s.) gözleriniz önünde neler yapıyorsa onlar kesinlikle bir peygamberin işleridir. O size Allah'ın âyetlerini okumaktadır ki, dilleri, içerikleri, konuları, üslubu, kısacası her şeyi, Allah'ın âyetleri olduğunu göstermektedir. O, insanların hayatını düzeltmektedir; onların kişilik, karakter, alışkanlıklar ve davranışlarını her türlü pislikten temizlemektedir, ve onlara üstün dereceli ahlâk ve fazileti kazandırmaktadır. Bütün bunları daha önceki peygamberler de yapmıştı. Ayrıca, Hz. Muhammed (a.s.) sadece âyetleri okumuyor, her zaman kendi sözleri, hareketleri ve yaşantısıyla Kitabullah'ın amaç ve hedeflerini insanlara anlatıyor ve peygamberlerin dışında kimsenin bugüne kadar veremediği hikmet ve idrak derslerini veriyor. İşte bu karakter, kişilik ve yüce işlerden dolayı peygamberler diğer insanlardan ayrılabiliyor ve kendilerinin belirgin özellikleri sayılıyor. Öyleyse, faaliyetleri ve üstün başarılarıyla gerçek bir peygamber olduğu apaçık ortada olan bir kişiyi sırf sizden olmayıp ümmi dediğiniz bir milletten Allah'ın çıkarması yüzünden tanımamanız ve kabul etmemeniz boş bir inat değilse nedir?

4. Bu, Yahudilerin gözlerini açmak için Hazreti Peygamber'in risâletini ortaya koyan başka bir kanıttır. Yahudiler yüzyıllardan beri Arabistan'a yerleşmişti ve Arapların dini, ahlâkî, toplumsal ve kültürel hayatlarının hiçbir yönü gözlerinden saklı değildi. İşte burada Arapların eski haline değinilerek, Resûlullah'ın önderliğinde bu milletin sadece birkaç yılda nasıl tepeden tırnağına kadar değiştiğine Yahudilerin bizzat tanık olduğu hatırlatılmıştır ve kendilerine şöyle denilmiştir: "Arapların İslamiyeti kabul etmeden önceki ve sonraki durum da gözlerinizin önündedir. Ayrıca, aynı milletin hâlâ İslamiyeti kabul etmemiş olan fertlerin durumunu da görüyorsunuz. İki gözü kör olan birinin bile, kolayca görebildiği aralarındaki bu büyük fark, bunun bir peygamberden başka birinin işi olamayacağına inanmanız için yeterli değil midir? Aslında, bu öyle büyük bir başarıdır ki geçmişteki peygamberlerin başarıları da yanında önemsiz kalır.

وَءَاخَرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ ۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۝ ذَٰلِكَ
فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
۝ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ۚ
بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ۝

3-5: Ve onlara kavuşmamız olan diğerlerine de Resûl olarak gönderen O'dur.[5] O, Galib, Kaadir ve Hakîmdir.[6] Bu, Allah'ın dilediği kimseye vereceği bir fazl-ü keremdir. Allah, büyük fazl ve kerem sahibidir. Kendilerine Tevrat yükletildiği halde onun ahkâmını yüklenmeyenler[7] üzerine kitap yüklenmiş merkep gibidir.[8] Allah'ın âyetlerini inkâr eden kavmin misali ne kötüdür.[9] Allah, zâlim olan kavme hidâyet etmez.

Açıklamalar

5. Yani, Hz. Muhammed'in (a.s.) risâleti (peygamberliği) sadece Araplarla sınırlı değildir, aksine henüz İslamiyeti kabul etmemiş olan veya kıyamete kadar doğacak ve iman edecek millet ve ırklara serbesttir. Asıl ifade şöyledir: "Onunla henüz buluşamamış kimseler". Arapça

metinde yeralan "minhum" kelimesinin iki anlamı olabilir: Bu diğer kimseler, "ümmiler"den, yani dünyada İsraillilerin dışındakilerden. İkincisi, bunlar, henüz iman sahiplerine katılmayan, ancak daha sonra katılacak olan ve Hazreti Peygamberi (a.s.) tanıyan ve kabul edenlerdir. Böylece bu âyet, içlerinde, Resûlullah'ın bi'setinin tüm insanlığa ve ebediyete kadar olduğu açıklamasının yer aldığı diğer âyetlerden biridir. Bu konunun işlendiği Kur'an-ı Kerim'in diğer âyetleri şunlardır: el-Enam, 19. âyet, el-A'raf, 158. âyet, el-Enbiya: 170. âyet, el-Furkan, 1. âyet ve Seb'e, 28. âyet. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhimü'l-Kur'an, Sebe' sûresi tefsiri, 47. dipnot).

6. Yani, böylesine kültürsüz ve medeniyetsiz ümmi bir millete böylesine devrimci öğreti ve inanç sistemine sahip büyük bir peygamberi yaratması ve tüm insanlığın bir merkezde toplanıp bir ümmet olmasını sağlayacak ebedi ve kalıcı evrensel kaide ve kurallara sahip bir din vermesi ve bu dinin esaslarının kıyamete kadar ayakta kalması yine O'nun (Allah'ın) kudreti ve hikmetinin bir tecellisidir. Uyduruk ve sahtekâr bir insan, ne kadar uğraşmış olursa olsun, böyle bir mevkiye ve şerefe nail olamazdı. Araplar gibi geri kalmış medeniyetten uzak bir millet şöyle dursun, dünyanın en büyük milletin en zeki bireyi bile bir milleti böylesine temelden değiştiremezdi ve dünyaya tüm insanoğullarının bir ümmet olup bir din ve medeniyetin evrensel ve geniş kapsamlı düzenini sonsuza dek sürdürecek kaide, kural ve ilkeler veremezdi. Bu, Allah'ın kudretiyle gerçekleşen bir mu'cizedir ve yine Allah kendi hikmetiyle bu amaç için istediği kişiyi, ülkeyi ve milleti seçmiştir. Bundan bir ahmak rahatsız oluyorsa oladursun.

7. Bu cümlenin iki anlamı vardır, biri genel, diğeri özel. Genel anlamı şudur: "Kimlere Tevrat'ın ilmi ve ameli ve bunlara göre dünyayı hidayete erdirme yükü verildiyse onlar bu yükü taşıyamadı, bu sorumluluğu anlayamadı ve hakkını veremedi." Özel anlamı şudur: "Tevratta gelişine dair açık müjdeler verildiği peygamber geldiği zaman Tevrat sahibi kimselerin ilk önce onu karşılamaları ve kucaklamaları gerekiyordu; ancak ona en çok muhalefeti onlar yaptı ve Tevrat'ın talimatına aykırı hareket etti."

8. Yani üzerine kitaplar yüklenmiş bulunan bir merkep veya eşşek hangi yük taşıdığını bilmez. Bu insanlar da tıpkı bu merkep gibi sırtla-

rında Tevrat'ı taşıyor ve bu Kitabın niçin geldiğini ve ne istediğini bilmiyorlar.

9. Yani, bunlar bir eşşekten de beterdir. Bir eşşek zavallı bir hayvandır; aklı fikri yoktur onun için mazur görülebilir. Ancak bunlar insandır, akılları fikirleri vardır Tevrat'ı okuyor ve okutuyorlar, anlamlarından habersiz değillerdir. Ama yine de içerdiği emirlerden bile bile kaçınıyorlar ve Tevrat'a göre gerçek bir nebi olan bir peygamberi tanımazlıktan geliyorlar. Bunlar zekâ özürlüleri değildir, aksine, kasten Allah'ın âyetlerini yalanlamaktadırlar.

قُلْ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ هَادُوٓا۟ إِن زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ
أَوْلِيَآءُ لِلَّهِ مِن دُونِ ٱلنَّاسِ فَتَمَنَّوُا۟ ٱلْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ ﴿٦﴾

6: De ki: "Ey kendinize yahudi diyenler,[10] Eğer siz kendinizin insanlardan başka olarak Allah'ın dostu olduğunuzu iddia ediyor[11] ve bu sözünüzde sadık bulunuyorsanız hemen ölümü isteyin."[12]

Açıklamalar

10. Dikkat edilirse, burada "Ey Yahudiler" ifadesi kullanılmamıştır ve "Ey kendinize yahudi diyenler" veya "Ey Yahudiliği kabul edenler" anlamında bir ifade kullanılmıştır. Bunun sebebi şudur: Hz. Musa ve ondan önceki veya sonraki peygamberlerin getirdiği din İslâm'dı. Bu peygamberlerden hiçbiri Yahudi değildi; ayrıca, onların zamanında Yahudilik tde doğmamıştı. Bu din, yahudilik adını çok daha sonra almıştır. Bu ad, Hz, Yakub (a.s.)'un dördüncü oğlu Yehuda (Judah)nın soyundan kaynaklanıyor. Hz. Süleyman (a.s.)'den sonra saltanatı ikiye bölünmesinden sonra bu soy veya hanedan, Yahudiyye adıyla meşhur olan devletin başına geldi. İsrailoğullarının diğer kabileleri ise Samiriyye adında başka bir devlet ve saltanat kurdu. Daha sonra Asurların bu devleti yerle bir etmeleri ve diğer kabileleri de ortadan kaldırmaları üzerine bunlardan uzun süre sözedilemez oldu. Geride sadece Yehuda ve Ben Yamin'in sülâleleri kaldı ve Yehuda'lılar çoğunlukta ve daha güçlü olduğu için bunların hepsi "Yehud" veya "Yahudi" olarak tanınmaya başladı. İşte bu soydan gelen kahinler, Rebbiler (rahipler) ve ahbarlar kendi inançlarını, eğilimlerini, örf ve âdetlerini yüzyıllar boyu

dinî bir iskelet haline getirip adını "Yahudilik" koydu. Bu dini iskelet veya inanç sistemi Milattan önce dördüncü yüzyılda oluşmaya başladı ve Milattan sonra beşinci yüzyıla kadar çeşitli aşamalardan geçerek kesin bir şekil aldı. Böylece, Allah'ın peygamberlerinin getirdikleri Rabbanî mesaj ve öğretilerinin çok azı bu sistem veya yapıda yer alabildi, ve zamanla, daha da yozlaştı. Bu nedenle, Kur'an'ı Kerim'de kendilerine sık sık: "Ey Yahudi olmuş olanlar": veya "Ey kendine Yahudi diyenler" denilmiştir. Tabii bunların hepsi İsrailoğulları değildi ve Yahudiliği kabul etmiş olan diğer soy ve milletlerden insanlar da vardı. Kur'an-ı Kerim'de İsrailoğullarına doğrudan hitap edildiği zaman "Ey İsrail oğulları (Ey Benî İsrail)", denilmiştir; "Yehud dinine mensup olanlar"a hitap edildiği zaman da, "el-Lezîn-e hadu" (Ey kendine Yahudi diyenler, veya Ey yahudi olmuş olanlar) denilmiştir.

11. Kur'an-ı Kerim'de yahudilerin bu iddiasının ayrıntıları verilmiştir. Mesela, yahudilerin kendilerinden başkalarının Cennet'e giremeyecekleri yolundaki iddiası (el-Bakara: 111). "Cehennem ateşi bize hiç dokunmayacaktır. Bize ceza verilirse de ancak birkaç gün için verilir" (Bakara: 80, Âl-i İmranı: 24). "Biz Allah'ın evlatları ve sevgilileriyiz" (el-Maide: 18). v.s. Buna benzer iddialar Yahudilerin kitaplarında da bulunmaktadır. Zâten kendilerinin "Allah'ın seçkin mahlukları" oldukları yolundaki yaygın inanç ve iddiaları ve insan topluluğunun başka hiçbir grubunun kendileri kadar Allah'a yakın olmadığı şeklindeki görüşlerini bütün dünya bilmektedir.

12. Bu sözler Kur'an-ı Kerim'de ikinci kez Yahudilere hitaben söylenmiştir. Daha önce el-Bakara sûresinde kendilerine şöyle denilmişti: "De ki: Eğer Ahiret Yurdunun, Allah yanında size mahsus olduğu sözünüzde doğru iseniz ölümü temenni ediniz." Onlar, kendilerinden önce elleri ile gönderdikleri amelleri sebebi ile ölümü katiyyen temenni etmezler. Allah zalimleri bilir. Onları hayata herkesten ve hatta müşriklerden de ziyade haris bulursunuz. Her biri bin yıl yaşamak ister. Halbuki bu uzun ömür, onları azaptan kurtaramaz. Allah, işledikleri şeyi görücüdür." (Âyetler: 94-96). Bu husus burada tekrar belirtilmiştir; ama bu sadece bir tekrar değildir. Bakara sûresindeki husus, Müslümanlar ile Yahudiler arasında henüz bir çatışma ve savaş meydana gelmeden belirtilmişti. Buradaki bu sözler ise, her iki toplum arasında çeşitli çarpışmaların meydana gelmesinden sonra Arabistan'da

Yahudilerin tamamen ve nihai olarak gücünün kırılmasından sonra söylenmiştir. Bu çarpışmalar ve savaşlar Bakara sûresinde söylenenlerin tecrübe ve gözlemle doğru olduğunu gösterdi. Medine ile Hayber'de Yahudiler hem sayı hem güç bakımından müslümanlardan az değildi hatta, kaynakları ve imkanları bakımından çok daha fazla idi. Ayrıca, Arap müşrikler ile Medine'nin münafıkları da yanlarında yer alıyor ve Müslümanları yeryüzünden silmeye kararlı görülüyordu. Ancak Müslümanlar aleyhindeki bu dengesiz karşılaşmada kendilerini galip ve yahudileri mağlup kılan husus şuydu: Müslümanlar Allah yolunda ölmekten hiç korkmuyor aksine buna çok heveslıydi ve kellelerini koltuklarına alıp savaş meydanına gidiyorlardı. Zira, Allah yolunda savaştıklarına ve ayrıca, şehit olmaları halinde Cennete gideceklerine yürekten inanıyorlardı. Bunun tam aksine, Yahudiler ne amaçla olursa olsun, ölmek istemiyorlardı, ne Allah ne millet için, ne de kendi can, mal ve şerefleri için. Onlar ne pahasına olursa olsun, yaşamak istiyorlardı. İşte bu sebeple de korkak olmuşlardı.

وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾
قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ
إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ
وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩﴾

7-9: Onlar günahları yüzünden onu ebediyyen ve kat'î olarak temenni etmezler.[13] Allah, zâlimleri çok iyi bilendir. De ki: "Kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm, herhalde size çatacaktır. Sonra gizli ve aşikârı bilen Allah'a döndürüleceksiniz. O da size işlediğiniz şeyleri haber verecektir. Ey müminler, Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman, hemen Allah'ın zikrine gidin.[14] Alış verişi terk edin.[15] Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır.

Açıklamalar

13. Başka bir deyişle, onların ölümden bucak bucak kaçmaları se-

bepsiz değildir. Ağızlarıyla ne derlerse desinler, vicdanları, Allah'a ve dinine bağlılıkları konusunda ne kadar samimi olduklarını pekalâ biliyor. Ayrıca, bugün dünyada yaptıklarının sonuçlarının âhirette ne olacağını da iyi anlayorlar. Bundan dolayıdır ki, nefisleri Allah'ın mahkemesine çıkmalarından çekiniyor.

14. Bu cümlede üç nokta dikkate değerdir: (1) Namaz için genel bir duyuru ve çağrı yapılması, (2) Bu çağrının Cuma günü kılınan namaz ile ilgili olması, (3) Bu iki şey için "önce namaz için çağrı yapın, daha sonra Cuma günü özel bir namaz edâ edin" gibi bir ifade kullanılmamasıdır. Bu ifade tarzı ve bağlam açıkca gösteriyor ki, namaz için çağrı ve Cuma gününün özel namazı önceden devam ediyordu. Burada asıl üzerinde durulan husus, insanların bazı yanlış hareketleridir. İnsanlar namaz kılmakta, özellikle Cuma namazına gitmekte tembellik yapıyor oyalanıyor ve alışverişlerine devam ediyordu. Bu nedenle, Cenab-ı Allah bu âyeti indirmeyi uygun gördü. Allah, bu âyetle insanların namaz çağrısını dinlemelerini, bu özel namazın önemini ve farz olduğunu bilerek camilere koşmalarını istemiştir. Bu üç noktaya dikkat ettiğimizde de Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Kur'an'dan başka da bazı emirler verdiği ve bu emirlerin Kur'an-ı Kerim'de yer alan öğreti ve direktifler kadar itaate layık olduğu ortaya çıkar. Namaza çağrı diye tanımlanan şey elbette ki "ezân"dır. Ezan bugün dünyada ve özellikle müslüman ülkelerde müminleri beş vakit namaza çağırmak için müezzinlerin minarelerden okudukları Allah'ın kelâmıdır. Ancak Kur'an'da hiçbir yerinde ne ezanın sözleri ne de müminlerin bugün alıştığı şekilde namaza çağırılması gerektiğine dair bir kayıt yer almıştır. Bu geleneği bize Hazreti Muhammed (a.s.) aktarmıştır. Kur'an-ı Kerim'de sadece bu gelenek iki yerde tasvip edilmiştir: Biri yukarıdaki âyette, diğeri de el-Maide sûresinin 58. âyetinde. Aynı şekilde bugün bütün dünyada müslümanların çok iyi bildiği Cuma namazının ne edâ edilmesi, ne zamanı, ne de şekli hakkında Kur'an-ı Kerim'de bir bilgi verilmiştir. Bu geleneği de Hz. Muhammed (a.s.). başlatmıştır. Ve Kur'an'ın yukarıki âyeti de sadece bunun önemi ve gereğini ortaya koymak üzere indirilmiştir. Bu açık ve kesin delilden sonra eğer bir kişi şer'î emir ve kanunların yegane kaynağının Kur'an-ı Kerim olduğunu söylüyor ve Hadis ile sünnetin gözönüne alınmaması gerektiğini ileri sürüyorsa, ben onun Kur'an-ı Kerim'in de inkârcısı olduğunu söyleyebilirim.

Daha ileriye gitmeden önce, sanırız burada Cuma ile ilgili bazı meseleleri açıklamamız daha doğru olacaktır:

—"Cuma" aslında İslâmi bir terimdir. Cahiliyye döneminde Araplar buna "Arube" günü derlerdi. İslâm'da buna müslümanların toplanma veya toplantı "ictima" günü denilmeye başlanınca adı "Cuma" kondu. Tarihçiler Ka'b bin Luvayy veya Kusayy bin Kılâb'ın de bu gün için bu adı kullandıklarını kaydediyorlar, çünkü o gün Kureyşliler toplantı yapıyordu (Fethü'l- Bari). Ne var ki, onun bu bu hareketiyle eski adında herhangi bir değişiklik olmadı ve sıradan Araplar buna "Arube" demeye devam etti. İsimdeki bu değişiklik ancak müslümanların buna "Cuma" demesiyle meydana geldi.

—İslâmiyetten önce haftanın bir gününün ibadete ayırılması ve bunu milli bir gelenek haline getirilmesi Ehl-i Kitap'ta yaygındı. Yahudilerde bu gün "Sebt" (Cumartesi) idi zira o gün Yüce Allah, İsrail oğullarını Firavn'ın esaretinden kurtarmıştı. Hıristiyanlar ise kendilerini Yahudilerden ayırmak amacıyla Pazar'ı haftalık milli günleri ilan etti. Bununla ilgili olarak ne Hazreti İsa (a.s.) bir emir vermiş ne de İncil'de buna dair bir kayıt vardı. Ancak Hıristiyanların inançlarına göre Hz. İsa çarmıha gerilip can verdikten sonra Pazar günü mezarından çıkıp göğe uçmuştu. Bu sebeple, daha sonraki hıristiyanlar bunu ibadet günü olarak belirlediler ve 321 (M.S.) de Roma İmparatorluğu bir fermanla bunu hafta tatili olarak ilan etti. İslâm da kendi milletini bu iki milletten ayırmak için Cuma'yı toplu ibadet günü olarak belirledi.

—Hz. Abdullah bin Abbas ile Hz. Ebu Mes'ud Ensari'nin rivayetlerine göre Cuma'nın farz kılınmasıyla ilgili emir Hicretten kısa bir süre önce Mekke'de Hazreti Peygamber'e (s.a.v.) ulaşmıştı. Ne var ki, Hazreti Peygamber (a.s.) o zaman bu İlahi emri uygulayacak durumda değildi. çünkü Mekke'de toplu ibadet imkansızdı. Bu sebeple, Resûlullah (a.s.) kendisinden önce Medine'ye varmış olan müslümanlara, orada Cuma'yı tesis etme emrini gönderdi. Böylece, muhacirlerin ilk kafilesinin reisi, Hz. Mus'ab bin Umeyr 12 müslümanla birlikte Medine'de ilk Cuma namazını kıldı (Tabarani, Darı Kutnî). Hz. Ka'b bin Mâlik ve İbn Serin'in rivayetine göre bundan önce (henüz Hazreti Peygamber'in emri ulaşmamışken) Medine ensârı kendi başına ve aralarında danışarak haftada bir gün toplu ibadet etmeyi kararlaştırmışlardı. Bu amaçla, yahudilerin "Sebt"i ve Hıristiyanların Pazar'ını bırakıp Cuma'yı seçmiş-

lerdi ve ilk Cuma namazını Hz. Es'ed bin Zürâre, Beni Beyaze (Beyade) bölgesinde 40 kişiyle birlikte kılmıştı. (Müsned Ahmed, Ebu Davud, İbn Mâce, İbn Hibban, Abd bin Umeyd, Abdurrezzak ve Beyhaki). Bundan anlışılıyor ki, müslümanların eğilimi zâten bu yönde idi ve bütün müslümanların haftada bir gün bir yerde toplanıp ibadet etmek istiyorlardı. Ayrıca, Müslümanların yahudi ve hıristiyanların geleneğinden ayrı, yani Cumartesi ve Pazar'ın dışında bir gün topluca ibadet etmeleri konusunda da genel bir eğilim vardı. Bu, sahabelerin İslâmî düşünce ve eğilimlerinin açık bir örneğidir. Yani, onlar bazan sadece sağlıklı içgüdüleriyle, İlahi emir gelmeden İslâm'ın ruhuna en uygun ve isabetli karalar alabiliyordu.

—Resûlullah'ın (a.s.) Hicretten sonra ilk önce yaptığı işlerden biri Cuma'yı tesis etmesiydi. Resûlullah (a.s.) Mekke'den hicret ederek Pazartesi günü Kuba'ya vardı; dört gün orada kaldı, beşinci, gün yani Cuma günü oradan Medine'ye hareket etti. Yolda Beni Salem bin Avf mevkiinde iken Cuma namazı saati geldi ve orada ilk Cuma namazını kıldırdı (İbn Hişam).

—Bu namaz için Resûlullah öğleden sonra, yani öğle namazının saatini tayin etmişti. Nitekim, Hicretten önce, bu konuda Hz. Mus'ab bin Umeyr'e gönderdiği yazılı emirde şöyle demişti: "Cuma günü, güneş tam tepede inmeye başlarken iki rik'at namaz ile Allah katında kendisine yaklaşmaya çalışınız." Hicretten sonra da bu emri şifahen verdi fiilen de Cuma namazını aynı saatte ve şekilde kıldırdı. Hadis kitaplarında bu konuda Hz. Enes, Hz. Seleme bin Ukva', Hz. Cabir bin Abdullah, Hz. Zübeyr bin-ül Avvam, Hz. Sehel bin Sa'ad, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Ammar bin Yasir ve Hz. Bilal (r.a.)dan naklolunan rivayete göre Resûlullah (s.a.v.) Cuma namazını hep güneşin tam tepeden inmeye başladığı sırada kıldırıyordu. (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesei, Tirmizi).

- Şu husus ta Resûlullah'ın hareketlerinden sabittir ki, o gün kendisi öğle namazı yerine Cuma namazı kıldırırdı; bu namazın sadece iki rik'atı olurdu ve bundan önce hutbe okurdu. Cuma namazı ile diğer günlerde öğle namazı arasındaki bu fark her zaman korundu. Hz. Ömer (r.a.) diyor ki: "Peygamberiniz'in mübarek ağızından çıkan emre göre seferi (yolcu)nın namazı iki rik'attır, sabah namazı iki rik'attır ve Cuma namazı da iki rikattır. Bu tam namazdır, "kasr" (kısaltılmış)

bir namaz değildir ve Cuma namazı da hutbe yüzünden kısaltılmıştır." (Ahkam-ül Kur'an Cessas).

—Burada bahsedilen ezan, hutbeden çok önce sadece insanlara Cuma vaktinin geldiğini duyarmak amacıyla okunan ezan olmayıp hutbeden hemen önceki ezandır. Hadis'te yer alan Hz. Saib bin Yezid'in bir rivayetine göre Resûlullah (a.s.) zamanında tek bir ezan okunurdu ve o da, imamın minbere oturduktan sonra. Bu uygulama Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (r.a.) zamanında devam etti. Daha sonra Hz. Osman (r.a.) zamanında müslümanların sayısı hayli artınca daha önce bir ezan daha okutmaya başladı. Bu ilk ezan Medine çarşısında bulunan Hz. Osman'ın evinde okutulurdu (Buhari, Ebu Davud, Nesai, Tabarani).

15. Bu emirde yer alan "zikir" kelimesinden hutbe kastedilmiştir. Zira, Resûlullah'ın, ezandan sonra yaptığı ilk hareket, namazı kılmak değil, hutbe vermekti ve namazı her zaman hutbeden sonra kıldırırdı. Hz. Ebu Hureyre'nin rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Cuma günü Melaike (melekler) camiye gelen her kişinin adını sıraya göre kayda geçirirler." "Daha sonra imam hutbe okumak üzere minbere çıkınca melekler isim yazmaya son verirler ve zikri (hutbeyi) dinlemeye koyulurlar." (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Nesa'i). Bu hadisten, "zikir"den hutbe kastedildiği de sabittir. Zâten Kur'an'ı Kerim'in ifadesi de bunu kanıtlamaktadır. Önce "Allah'ın zikrine gidin" denilmiş, daha sonra "namaz eda olunup son bulduğunda yeryüzüne dağılın" denilmiştir. O halde, Cuma günü yapılan ibadet ve hareketlerin sıralaması şöyledir: İlk önce zikrüllah ve daha sonra namaz. Müfessirler, "zikir"den hutbe ya da hutbe ve namaz her ikisinin kastedildiğinde birleşiyorlar.

Hutbe için "zikrüllah" kelimesinin kullanılması zaten gösteriyor ki, bunda Allah'ın anılmasıyla ilgili konuların işlenmesi gerekiyor. Yani, Allah'ın hamdı, methi ve O'nun faziletlerinden sözetmek, O'nun peygamberine derûd ve selât göndermek, O'nun emir ve talimatına ve Şeriatına göre insanların hareket etmelerine dair nasihat, vaaz ve telkinde bulunmak ve O'ndan korkan kullara övgü v.s. Bu nedenle, Zamahşerî, "Keşşaf"ta hutbede zalim hükümdarlar ve yöneticilerin methi, yahut adlarının anılması, onlar için dua edilmesi v.s. Allah'ın zikriyle ters

düştüğünü, ve bunun "zikrüllah" değil, "zikrü'ş-Şeytan" (Şeytan'ın zikri) olduğunu kaydetmiştir.

"Hemen Allah'ın zikrine gidin"in anlamı, müminlerin koşarak camiye gitmeleri değil, oraya en kısa zamanda gitmeleridir. Urducada da biz "hemen gitmek" veya "falanca işe koşmak" ifadesini, bir işi çabucak ve derhal yapmak ve uğraşmak için kullanırız, sadece "koşmak" anlamında değil. Aynı şekilde Arapçada da "sayi" kelimesi "koşmak" demek değildir. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yerlerinde "sayi" kelimesi çaba harcamak ve mücadele etmek anlamında kullanılmıştır. Örneğin, "Leyş-i Li'l-insanı ma, sa'yi", "ve min aradal ahırata ve sayi' leha sayiha", "felemma balaga ma'us sayiye", "ve eza tavalla sayi' fi'l-ardı leyufside fiha". Müfessirler de bu kelimeyi bu anlamda yorumlamışlardır. Onlara göre bir mümin ezanı duyduktan sonra en kısa zamanda camiye gitme endişesine kapılmalıdır. Ve mesele sadece bununla bitmiyor. Hadiste namaza koşarak gitmek kesinlikle yasaklanmıştır. Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Namaza kalkıldığı zaman metanet ve vakur içinde gelin, koşarak gelmeyin. Daha sonra cemaatle beraber ne kadar namaz (rekat) bulabilirseniz ona katılın, kaçırdığınız namazları sonradan kılın." (Kütüb-ü sitte). Hz. Ebu Katade Ensarî şöle diyor: "Bir defasında biz Resûlullah'ın arkasında namaz kılıyorduk ki birden bire bazı insanların koşarak geldiğini işittik. Namaz bittikten sonra Resûlullah kendilerine gürültünün nedenini sordu. Onlar cemaate katılmak için koştuklarını söyledi. Resûlullah: "Aman, böyle yapmayın. Namaza her gelişinizde sükunet ve vakur içinde gelin. Yakalayabildiğiniz namazı imamla kılın, kaçanı ise daha sonra tamamlayın." (Buhari, Müslim).

"Alış-verişi terk ediniz"in anlamı sadece çarşı pazardaki alış verişi bırakmak değil, aksine namaz düşüncesiyle ve namaza hazırlık amacıyla her türlü faaliyete son vermektir. Burada "bia'" (alış veriş) kelimesinin özellikle kullanılmanın amacı, o dönemin Medinesinde Cuma günü ticaretin hayli canlı ve hareketli geçmesine işaret etmektir. Çevredeki insanlar belli bir yerde toplanır, tüccar ve esnaf da kendi malların oraya götürür ve halk da ihtiyaç duyduğu malların alışına koyulurdu. İşte bu en canlı ve hareketli işleri bile bırakmaları istendiğine göre müminlerin diğer işlerini de aynı şekilde bırakmaları istenmiştir. Allahü Teâla bu işlerden men'ettiği için tüm İslâm hukukçuları da Cuma eza-

nıyla beraber alış veriş ve ticari faaliyetlerin yanısıra her türlü işi haram kılmıştır.

Bu emir, Cuma namazının kesinlikle farz olduğun göstermektedir. Zâten ezanın duyulur duyulmaz camiye gitme emri bunu kanıtlamaktadır. Ayrıca, alışveriş gibi faaliyetlerin durdurulması ve haram kılınması da buna delalet etmektedir. Buna ilaveten, günlük öğle namazının yerine Cuma namazının tesis edilmesi de farz oluşunun açık bir ispatıdır. Zira, farz olan bir şey, onun yerini alan farzın daha önemli olması halinde geçersiz kalabilir. Bu görüşümüz, birçok hadisle desteklenmektedir. Bu hadislerde Resûlullah, Cuma'nın önemini belirterek ve açık ifadelerle bunun farz olduğunu söylemiştir. Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre Resûlullah şöyle demiştir: "Canım istiyor ki, benim yerime başka biri namazı kıldırsın ve gidip Cuma namazına gelmeyenlerin evlerini yakıvereyim." (Müsned Ahmed, Buhari). Hz. Ebu Hureyre ve Hz. Abdullah bin Abbas ve Hz. Abdullah bin Ömer, Cuma hutbesinde Resûlullah'ın şöyle dediğini kaydetmişlerdir: "İnsanlar, Cuma'dan kaçmayı bıraksınlar. Yoksa, Allah onların kalblerini mühürleyecektir ve onlar gaflete düşmüş olacaktır" (Müsned Ahmed, Müslim Nesai). Hz. Ebu'l-Ca'd Demrî, Hz. Cabir bin Abdullah ve Hz. Abdullah bin Ebi Evfa'nin rivayet ettiği hadislerde yer alan Resûlullah'ın buyuruklarından anlaşılıyor ki, bir kişi geçerli bir mazeret olmaksızın ve sadece keyfi olarak üst üste üç Cuma'ya gitmezse, Allah onun kalbine mührünü basar. Hatta, bir rivayette şu sözler yer almıştır: "Allah onun kalbini münafık yapar" (Müsned Ahmed, Ebu Davud, Nesai, Tirmizi, İbn Mâce, Dari, Hakim, İbn Hibbah, Bezzar, Tabarani fi'l-Kebir). Hz. Cabir bin Abdullah, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu belirtmiştir: "Bugünden başlayarak kıyamete kadar Cuma size farz olundu. Bunu önemsiz sanarak ve hakkını tanımadan bırakan bir kişinin durumunu Allah iyileştirmesin ve ona bereket vermesin. İyi dinleyin, onun namazı, namaz değil, onun zekât, zekât değil ve onun haccı, hac değildir; onun orucu, oruç değil, onun hayır ve iyi amelleri, iyi ameller değildir, ta ki, tövbe etsin. Tövbe edeni ise Allah affeder." (İbn Mâce, Bezzar). Buna benzer anla n taşıyan bir rivayeti Tabarani, "Evset"te İbn'e Ömer'e dayanarak nakletmiştir. Ayrıca, birçok hadislerde Resûlullah açıkça Cuma'nın farz olduğunu ve yerine getirilmesi gereken vacip bir ibadet olduğunu ifade etmiştir. Hz. Abdullah bin Amru bin As'ın rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Cuma, ezanını dinleyen

herkese farzdır" (Ebu Davud, Darı Kutni) Cabir bin Abdullah ve Ebu Said Hudri, Resûlullah'ın hutbesinde şöyle dediğini kaydetmiştir: "Şunu iyi bilin ki, Allah size Cuma namazını farz kılmıştır" (Beyhaki). Ancak Resûlullah, kadın, çocuklar, köleler, hasta ve yolcuları bu emrin dışında bırakmıştır. Hz. Hafsa (r.a.)nın rivayetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Cuma için çıkmak her yetişkin için vaciptir" (Nesai). Hz. Tarık bin Şahab'ın rivayetine göre Resûlullah'ın buyuruğu şöyledir: "Cuma namazını cemaatle kılmak, köle, kadın ve çocuklar ile hastaların dışında her müslüman için vaciptir". (Ebu Davud, Hakim). Hz. Cabir bin Abdullah'ın rivayetinde sözleri şöyledir: "Kadın, yolcu, köle veya hasta hariç, Allah ve ahiret gününe inanan herkes için Cuma farzdır" (Darı Kutni, Beyhaki). Bütün ümmet Cuma'nın farz olusunda icma halindedir.

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَوٰةُ فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِن فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ۝

10: Sonra namaz eda olunup son bulduğunda Yeryüzüne dağılın ve Allah'ın fazlından rızık arayın.[16] Allah'ı çokça zikredin,[17] ola ki felaha eresiniz.[18]

Açıklamalar

16. Bu demek değildir ki, Cuma namazından sonra her tarafa dağılmak ve rızık için uğraşmaya başlamak şarttır. Aksine, bu buyruk bir müsaade şeklindedir. Cuma ezanının okunmasından sonra her türlü alış veriş ve diğer faaliyetlerin durdurulması emredilmişti. Bu nedenle, burada deniliyor ki, namazın bitmesinden sonra size dağılma ve işlerinize tekrar başlama izni vardır. Nitekim daha önce ihram giymişken avlanma yasağı getirilmiş ve daha sonra şöyle denilmişti: "İhramdan çıktığınızda da avlanabilirsiniz" (el-Maide: 2). Bu demek değildir ki, ihramdan çıkar çıkmaz avlanmanız şarttır. Aksine, bu şu demektir: İhramdan sonra avlanma yasağı kalkıyor, eğer canınız istiyorsa avlanabilirsiniz . Nitekim, Nisa sûresinde birden fazla nikâha izin şu sözlerle verilmiştir: 'fa inkuhu ma taba lakum'. Burada "fa inkuhu" bir

emir olarak kabul etmemiştir. Bundan çıkan usûl ve kural şudur: Emir fiili her zaman icabet anlamında olmaz. Bazan izin ve bazan "istihbab" (gönüllü hareket) anlamında olur. Karineler ile bunun nerede emir, nerede izin ve nerede Allah'ın hoşuna giden bir hareket olduğu belirlenebilir. Yani, her zaman bir farz ve vacip anlamında olmaz. Zâten bu cümlenin hemen ardından gelen cümlede "Allah'ı çokca zikredin" denilmiştir. Burada da emir fiili kullanılmıştır. Ancak burada da vucup yerine istihbab, yani Allah'ın hoşuna giden bir fiil anlamındadır.

Burada şu noktayı da açıklamayı uygun görüyoruz ki, Kur'an'ı Kerim'de yahudilerin Sebt'i ve hıristiyanların Pazar'ı gibi Cuma Müslümanlar için bir haftalık tatil günü olarak belirlenmemiştir ancak Cuma da tıpkı Cumartesi ve Pazar'ın Yahudiler ve hıristiyanların haftalık milli tatil günü olduğu gibi Müslümanların tatil günüdür. Ve haftada mutlaka bir tatil günü belirlemek medeni bir ihtiyaç ise, yahudilerin Cumartesiyi ve hıristiyanların Pazar'ı seçmeleri gibi, Müslümanlar da (eğer İslâmî bir his taşıyorlarsa) elbette Cuma gününü seçecektir. Hıristiyanlar zaten, Pazar tatilini öyle ülkelere de empoze etmişlerdir ki, nüfuslerinde Hıristiyanların sayısı devede kulak gibidir. Yahudiler de Filistin'de kendilerine ait İsrail devletini kurduktan sonra ilk iş olarak hafta tatilini Pazardan Cumartesiye aldılar. Hint yarımadasında İngiliz hakimiyeti sırasında hafta tatili iki ayrı şekilde uygulanıyordu: İngilizlerin hakim olduğu bölgelerde hafta tatili Pazar iken müslüman devletçiklerde ve Müslümanların yönetiminde bölgelerde hafta tatili Cuma oluyordu. Ne var ki, İslâmî kimliğe önem vermeyen veya dinî hisleri ölmüş olan bazı Müslüman devletlerde Pazar günü haftalık tatil olarak benimsenmeye devam ediliyor. Maalesef, Pakistan'da da durum böyledir. Bazı Müslüman ülkeler bu hususta daha sert hareket etmiş ve birkaç adım ileriye giderek haftalık Cuma tatilini iptal ederek Pazar'ı haftalık tatil ilan etmişlerdir. Türkiye'de bu uygulamayı Mustafa Kemal Atatürk başlatmıştır.

17. Yani günlük işlerinize dalınca da Allah'ı unutmayın. O'nu her zaman ve her vesile ile zikr edin ve anmaya devam edin (Açıklama için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Tefsir-i sûreyi Ahzab, dipnot: 63).

18. Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bir emir, nasihat veya telkin verildikten sonra "la'allakum tüflehun" (ola ki, felah bulasınız, belki,

şayet ki, felah bulursunuz) ve "la'allakum turhamun" (belki size merhamet olur; ola ki, size merhamet olur,) gibi sözler kullanılmıştır. Bu gibi durumlarda "belki," "ola ki", veya "şayet" gibi kelimelerin kullanılması, hâşâ, Allah'ın bu hususta bazı tereddüt veya şüphesi var diye değildir. Aslında bu, bir hükümdara yakışır bir ifadedir. Bunun misali tıpkı böyledir: Bağışlayıcı ve merhametli bir efendi kendi uşağına der ki, "sen filan filan işleri yap, belki de terfi edersin". Bu gibi ifadelerde resmen verilmemişse de, ince bir vaat saklı olur. İyi bir uşak veya işçi bu vaadı düşünerek işini yapar ve tam bir içtenlik ve bağlılıkla hizmet eder. Nitekim, bir hükümdar veya yönetici, emrindekilere böyle bir cümle söylerse onların neşesi ve sevincine diyecek yoktur.

Cuma ile ilgili emirler burada sona erdiği için bizce dört mezhepte Kur'an, hadis, sahabelerin ifadeleri ve İslâm'ın tanınmış kuralları ve ilkelerine dayanarak Cuma ile ilgili hazırlanan emirleri burada özetlemek daha uygun olacaktır:

Hanefilere göre Cuma vakti, öğle namazı vakti gibidir. Cuma bundan önce veya sonra olmaz. "bia" (alış-veriş ve diğer faaliyetler) ile ilgili yasak, imamın minbere oturduktan sonra okunan ikinci ezan değil, ilk ezandan sonra başlıyor. Çünkü, Kur'an'da "Ey müminler, Cuma günü namaza çağırıldığınız zaman" sözleri açıkca kullanılmıştır. Onun için, güneş tam tepeden inmeye başlar başlamaz, ezan okunur ve ezanın okunmasından hemen sonra alışverişlere ve diğer faaliyetlere son verilmelidir. Ancak bazı kimseler o saate kadar bir şeyler alıp satmışsa o iptal olmayacaktır ve sadece günah sayılacaktır. Cuma namazı her mahallede ve kasabada kılınmaz, sadece "Mısır Camiinde" kılınır. Mısır Camiinin tarifi şöyledir: Öyle bir şehir ki, içinde çarşı pazarlar olsun, can ve mal güvenliği bulunsun ve nüfus, oranın en büyük camiine Cuma namazı için geldiğinde sığmayacak kadar olsun. Şehrin dışında yaşayanların ancak ezanı duyubilecek mesafede oldukları takdirde Cuma'ya katılmaları farzdır. Ayrıca, şehirden en fazla 6 mil uzaklıkta olanlar Cuma namazına katılabilir. Namazın ille camiide olması şart değildir. Açık bir alanda ve şehrin dışındaki açık bir arazide de olabilir, ama bu arazi şehrin parçası sayılmalıdır. Cuma namazı ancak herkesin kolayca ve serbestçe gelebileceği bir yerde kılınmalıdır. Herkesin gelemeyeceği bir yer, ne kadar büyük olursa olsun, Cuma için uygun değildir. Cuma'nın sağlıklı olması için cematte (Ebu Hanife'ye göre)

imamın dışında üç kişi, veya (Ebu Yusuf'a ve Muhammed'e göre) imam dahil iki kişi öyle bulunmalıdır ki, onlara Cuma farz olsun. Cuma namazına katılmaları farz olmayan kimseler şunlardır: Seferi, yürümeyecek kadar hasta, iki ayağı sakat olan biri, kör (Ancak İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, bir kör, ancak camiiye veya namaz yerine kendini götürecek bir kişi veya vasıta bulamadığı zaman Cuma kendisi için farz olmaktan çıkabilir), canı ve namusu bir zalim tarafından tehlikede olan biri, telafi edilemeyecek mali zarara uğrama ihtimali bulunan bir kişi, mahkum ve esir. Ayrıca kötü hava şartları, örneğin şiddetli yağmur, sel veya aşırı derecede çamur da Cuma'nın farz oluşunu etkileyebilir. Mahkum ve sakat kimselerin Cuma günü öğle namazını cemaat şeklinde kılmaları mekruhtur. Cumayı kaçırmış olanların da öğle namazını cemaat şeklinde kılmaları mekruhtur. Hutbe, Cuma'nın önemli unsurlarından biridir. Zira, Resûlullah (a.s.) hiçbir zaman hutbesiz Cuma namazı kılmamıştır. Hutbe mutlaka namazdan önce ve iki parça olmalı. İmamın hutbe okumak üzere minbere gitmesinden başlayarak hutbenin bitimine kadar cemaatin aralarında her türlü konuşmaları yasaktır. Ayrıca, imamın sesi oraya kadar gelse de gelmese de, kimse namaz kılmamalıdır. (Bidaye, Fethü'l- Kadir, Cessas: "Ahkamü'l- Kur'an', "el-fıkh-i al'el mezahibü'l- Arb 'a", Umdetül Kâri).

Şafiilere göre Cuma vakti öğle namazının vakti gibidir. Alış verişin haram oluşu ve "sayi"nin gerekliliği ikinci ezandan sonra başlıyor. (Yani imamın minbere oturmasından sonra okunan ezan). Mamafih, eğer bir kişi o sırada alışveriş yapar veya başka işlere dalarsa "fesh" (iptal) olmayacaktır. Cuma, nüfusunda, kendileri Cuma farzolunan sürekli oturan 40 kişinin blunduğu her mahalle ve yerleşim merkezinde kılınabilir. Ezan sesini duyabilen yerleşim merkezinin çevresindeki insanların da Cuma namazına katılmaları şarttır. Cuma sözkonusu yerleşim merkezinin içinde olmalıdır; ancak ille de camiide kılınması şart değildir. Çölde çadırlarda yaşayanlar için Cuma farz değildir. Cuma namazının sağlıklı olması için cemaatte, kendilerine Cuma farzolunan imam dahil en az 40 kişinin bulunması gereklidir. Şu mazeretlerden dolayı ilgili kişilere Cuma farz değildir: Seferi (yolcu), bir yerde dört gün veya daha az bir süre için kalmaya niyetli kişi, ama şu şartla ki, yolculuğu caiz nitelikte olsun; herhangi bir binek veya vasıta ile bile Cuma namazına gidemeyecek kadar yaşlı veya hasta; kör olup kendi-

sini namaza götürecek bir kişi bulamayan bir kişi; canı, malı veya namusunun tehlikede olan kişi; ve hapiste olan bir kişi, ama şu şartla ki, hapse kendi hatası veya suçuyla düşmemiş olsun. Namazdan önce iki hutbe okunmalıdır. Hutbe okunurken sessiz olmak "mesnûn" (daha hayırlı)dır, ancak konuşmak haram değildir. Hutbeyi rahatça dinleyecek kadar imama yakın olan kişinin konuşması mekrûhtur; ancak selâma karşılık verebilir ve Hz. Peygamber'in adını duyduğu zaman yüksek sesle derûd okuyabilir (salavât getirebilir) (Mugniü'l- Muhtaç, el-Fıkhı al'el mezahib-ül arba'a).

Malikîlere göre Cuma vakti şöyledir: Güneşin tam tepeden inmeye başlarken akşam namazına kadar, ama şu şartla ki, hutbe ve namaz güneşin batışından önce bitsin. Bi'a'nın hürmeti ve sayi'nin vacipliği ikinci ezandan sonra başlar. Bundan sonra bi'a olursa fasittir ve fesh sayılacaktır. Cuma namazı ancak, nüfusunun ev yapıp sürekli olarak oturduğu, kışın veya yazın herhangi bir yere göçetmediği, tüm ihtiyaçlarını bulundukları yerlerde karşıladıkları ve sayı itibarıyla kendilerini koruyabildikleri yerleşim merkezlerinde kılınabilir. İnsanların sayısı ne kadar fazla olursa olsun ve ne kadar uzun zaman orada kalırlarsa kalsınlar, geçici yerleşim merkezlerinde veya konaklama yerlerinde Cuma namazı kılınamaz. Aynı şekilde, Cuma namazı, ancak yerleşim bölgesinin içinde veya buna bitişik ve binası, yerleşim bölgesindeki insanların evlerinden küçük olmayan bir cami'de kılınabilir. Bazı Maliki fakihleri, caminin çatısının bulunması ve beş vakit namazın sürekli olarak kılınması şartını da koşmuşlardır. Ancak tercih edilen görüşe göre Cuma namazı için bir camide beş vakit namazının muntazaman kılınması şart değildir ve beş vakit namazı için herhangi bir düzenleme olmayıp sadece Cuma namazı için yapılan bir camide de namaz kılınabilir. Cuma namazının doğru olması için cemaatte imamın dışında, kendilerine Cuma farzolunan en az 12 kişinin bulunması gereklidir. Aşağıdaki kimseler, belirlenen mazeretler dolayısıyla Cuma namazından affedilmişlerdir: Yolcu, bir yerde dört günden daha az kalma niyetinde olan kişi, camiye gidemeyeceği kadar hasta olan kişi, annesi, babası, karısı veya çocuğu hasta olan kişi, başka bakıcısı olmayan yabancı bir hastaya bakan, yahut yakın bir akrabası ağır hasta veya ölüme yakın olan bir kişi, yahut mazlum olması şartıyla, dövülmek veya hapse atılmak korkusundan dolayı bir yerde saklanmış olan bir kişi ve camiye gitmesine şiddetli yağış, çamur, su, şiddetli sıcaklık veya so-

ğukluk engel olan kişi. Namazdan önce iki hutbe şarttır. Eğer hutbe namazdan sonra okunmuşsa, namaz tekrarlanmalıdır. Bu hutbeler mutlaka caminin içinde okunmalıdır. İmam hutbe okumak üzere minbere yaklaştığı sırada nafile namaz kılmak haramdır ve hutbe devam ederken -imamın sesi duyulsa da duyulmasa da- konuşmak da haramdır. Ancak imam veya hatip hutbesinde, hutbenin adâbına aykırı saçma-sapan sözler sarf ediyor, hak etmediği bir kişiye sövüyor, yahut tam aksine, haketmediği bir kişiyi methetmeye başlıyor veya hutbe ile ilgisi olmayan şeyler söylemeye başlıyorsa, cemaatin ona itiraz etme ve tepki gösterme hakkı vardır. Ayrıca, can korkusu yoksa, bir hatibin hutbesinde devrin hükümdârı veya yöneticisi lehine dua etmesi mekrûhtur. Hutbe ancak namaz kıldıran kişi tarafından verilmelidir. Hutbe veren kişinin dışında başka bir kişi namaz kıldırıyorsa o namaz geçersizdir (ed-Dusuki'nin "Şerhü'l- Kebir"inin açıklamaları, İbn Arabi, "Ahkâmü'l- Kur'an", "el-Fıkh-ü al'el mezahibü'l- arba'a").

Hanbelilere göre Cuma namazının vakti, sabah güneşinin bir mızrak yükselmesiyle başlar ve öğleden sonraki namazın başlamasına kadar devam eder. Ancak güneşin tepeden inmesinden önceki Cuma sadece caiz olup, tepeden inmesinden sonraki Cuma ise vacip ve tercih edilir niteliktedir. Bi'a'nin hürmeti ve sayi'nin vücubunun zamanı ikinci ezanla başlar. Bundan sonraki Bia geçerli değildir. Cuma ancak kendilerine Cuma farz olunan 40 kişinin yaşadığı, çadırlarda değil, evlerde daimi olarak kaldığı, yani kış veya yaz mevsimlerinde evlerini terketmediği bir yerleşim merkezinde kılınabilir. Bu amaç için sözkonusu yerleşim merkezindeki evlerin mahallelerin ve semtlerin bitişik veya ayrı olmaları farketmez. Birimleri ve bölgeleri birbirinden birkaç kilometre uzak olsa bile hepsi bir yerleşim merkezinin adı altında toplanmışsa orada namaz kılınabilir. Böyle bir yerleşim merkezine üç mil uzaklığa kadar bulunan bölge ve mahallelerdeki insanlara Cuma namazı farzdır. Cemaate imam dahil 40 kişinin katılması şarttır. Namazın camide kılınması şart değildir, açık alanda da kılınabilir. Aşağıdaki kimselere Cuma farz değildir: Yolcu, Cuma namazının kılındığı yerleşim merkezinde dört gün veya daha az bir süre için kalmayı planlayan kişi, herhangi bir binek veya vasıta ile bile camiye gitmekten aciz olan bir hasta, kendisi yol bulup gelme durumunda olmayan bir kör, (başka bir kişinin yardımıyla namza gelmek kör için vacip değildir), şiddetli sıcak, yağmur, çamur v.s. namaz yerine gelmesine mâni olan kimse, bir zali-

min zulmünden kurtulmak için bir yere saklanmış olan kişi, canı, malı, namusu tehlikede olan kişi. Namazdan önce iki hutbe okunmalıdır. Hutbe sırasında hatibin sesini duyabilecek kadar kendisine yakın olan bir kişinin konuşması haramdır. Ancak hatibin sesini duymayacak kadar kendisinden uzak olan bir kişi konuşabilir. Hatib ister adil olsun, ister olmasın, hutbe okuduğu sürece cemaatten kimse ses çıkarmamalıdır. Bayram, Cuma gününe rastlıyorsa Bayram namazını kılmış olanlara Cuma farz olmaz. Bu hususta Hanbelilerin görüşü diğer üç mezhebin imamlarındakinden farklıdır. ("Gayetü'l- Münteha", "el-Fıkh-ı al'el mezahibü'l- arba'a").

Kendisine Cuma farz olmayan kişinin Cuma namazına katılmasının doğru oluşu ve daha sonra öğle namazı kılmasının gerekmeyişi konusunda tüm fakihler aynı görüştedirler.

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا
قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١﴾

11: Onlar bir ticaret yahut bir oyun gördüklerinde ona yönelip seni ayakta bıraktılar.[19] De ki: "Allah'ın indinde olan eğlenceden de, ticaretten de daha hayırlıdır.[20] Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır."[21]

Açıklamalar

19. İşte bahsedilen bu olaydan dolayı yukarıda âyetlerde Cuma ile ilgili talimat ve emirler verilmiştir. Hadis kitaplarında Hz. Cabir bin Abdullah, Hz. Abdulah bin Abbas, Hz. Ebu Hureyre, Hz. Ebu Malik, Hz. Hasan Basrî, İbn Zeyd, Katade ve Mükatil bin Hayyan'dan nakl olunan olay şudur: Medine'ye Suriye'den bir ticaret kafilesi tam Cuma namazı sırasında geldi ve geldiklerinden herkesin heberdar olması için davul zurna çalmaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v.) o sırada hutbe okuyordu. Davul zurna sesini duyan cemaattekiler sabırsızlandı ve 12 kişinin dışında herkes kafilenin bulunduğu Bek'i'ye koştu. Bu oluyla ilgili rivâyetlerin en güveniliri Hz. Cabir bin Abdullah'ınkidir ki, İmam Ahmed, Buhari, Müslim, Tirmizi, Ebu U'vane, Abd bin Hümeyd ve Ebu Ya'la v.s. tarafından çeşitli kaynaklarla naklolunmuştur. İhtilaf sadece şu konudadır: Bazı rivayetlerde bu olayın namaz kılınırken, bazıların-

da da Resûlullah'ın hutbe iradettiği sırada meydana geldiği belirtilmşitir. Ancak Hz. Cabir ve diğer sahabeler ile tabiini tüm rivayetelri bir arada toplandığında olayın hutbe sırasında cereyan ettiğinin daha doğru olduğu söylenebilir. Hz. Cabir'in bu olayın Cuma namazı sırasında meydana geldiği yolundaki ifadesine gelince, onun bu sözleriyle hutbe ve namazdan oluşan tüm Cuma'yı kastettiği anlaşılmaktadır. Hz. Abdullah bin Abbas'ın rivayetinde camide sadece 12 erkek ile 7 kadının kaldığı belirtilmiştir (İbn Merduye). Katade'ye göre geride 12 erkek ve bir kadın kalmıştı (İbn Cerir, İbn Ebi Hatim). Darıkutni'nin bir rivayetinde ise bu rakam 40 kişi, ve Abd bin Hümeyd'in rivayetinde 7 kişi olarak verilmiştir. Ferra' ise 8 kişi demiştir. Ne var ki, bunların hepsi zayıf rivayetlerdir. Ayrıca, Katade'nin bu tür bir olayın üç defa meydana geldiği yolundaki rivayeti de zayıftır. (İbn Cerir). Güvenilir rivayet sadece Hz. Cabir bin Abdullah'ınkidir, ki bunda geriye kalanların sayısı 12 olarak verilmiştir. Ve katade'nin bir rivayetinin dışınrda, tüm sahabeler ve onlara tabi olanlar, bu olayın sadece bir defa meydana geldiğinde birleşmişlerdir. Cami'de kalanların kimlerin olduğunu tesbit etmek amacıyal bütün rivayetlerin bir arada toplandığında, bunlar arasında Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Ammar bin Yasir, Hz. Salim (Hz. Huzeyfe'nin kölesi) ve Hz. Cabir bin Abdullah'ın bulunduğu görülmektedir. Hafız Ebu Ya'la'nın naklettiği Hz. Cabir bin Abdullah'ın rivâyetine göre cemaat dışarıya çıktıktan ve içerde sadece 12 kişi kaldıktan sonra Hz. Peygamber (a.s.) kendilerine hitap ederek: "Eğer hepiniz çıksaydınız ve burada kimse kalmasaydı, bu vadi ateşle dolacaktı" dedi. Benzeri sözler İbn Merduye'nin Hz. Abdullah bin Abbas ve İbn Cerir'in Katade'den naklettiği rivayetlerde de yer alıyor.

Şiiler bu olayı da sahabelere dil uzatmak ve onlarla alay etmek için kullanmışlardır. Onlara göre sahabelerin bu kadar çok sayıda ticarete ve eğlenceye koşmaları, onların dünayayı âhirete tercih ettiklerinin bir kanıtıdır. Ne var ki, bu çok yersiz bir itirazdır ve böyle bir eleştiri ancak gerçeklere göz yummak suretiyle yapılabilir. Bilindiği gibi, bu olay Hicret'ten çok kısa bir süre sonra meydana geldi. O sıralarda sahabelerin toplumsal terbiyesi henüz ilk aşamalarda idi. Diğer tarafta Mekkeli kâfirler nüfuzlarını kullanarak Medine'ye hemen hemen bir ekenomik ambargo uygulamaya başlamıştı. Bu nedenle, Medine'de zarurî ihtiyaç maddelerinin sıkıntısı başlamıştı. Hz. Hasan

Basrî'nin ifadesine göre o sıralarda Medine'de insanlar açlıktan ölüyordu ve malların fiyatı hayli yükselmişti (İbn Cerir). Bu şartlar altında bir ticaret kafilesi şehre gelince, bazı kimseler, namazları bitene kadar malların tükeneceği endişesiyle sabırsızlık ve telaş içinde o tarafa koştular. Bu zaaf ve hata, aslında toplumsal eğitimin azlığı ve zor şartlar ile maddî sıkıntılar yüzünden ortaya çıkmıştı. Onun için bu olaydan sonra bu sahabelerin İslâm için yaptıkları fedakârlıkları, ve ibadetler ile günlük hayattaki davranışları açısından birer takvâ (Allah korkusu) örneği olduklarını gören bir kişi, eğer sahabelere karşı gereksiz bir kin ve nefret duymuyorsa, elbette ki, onların dünyayı âhirete tercih ettikleri gibi bir hastalığa kapıldıkları iftirasını atmaya cesaret edemeyecektir.

Mamafih, bu olay nasıl ki, sahabeleri eleştirenleri haklı çıkarmıyor, sahabelere bağlılık ve hayranlıkta hayli ileri giderek, onların hiçbir hata işlemediği, ya da işlemişlerse de, onlara hakaret sayıldığı, büyüklük ve değerlerine gölge düşürmek anlamına geldiği, ayrıca, sahabelerin Allah katında sevildikleri ve günahlarının affedildikleri ifade edilen âyetlere ve hadislere aykırı olduğu gerekçesiyle bu hatalardan söz etmenin doğru olmadığı ileri sürenlerin görüşünü de teyid etmiyor. Bütün bunlar birer abartıdır ve Kur'ân-ı Kerim ile Hadiste bunlarla ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Herkesin görebileceği gibi burada Yüce Allah bizzat sahabelerin büyük bir çoğunluğu tarafından işlenenbir hataya işaret etmiştir, öyle bir kitapta ki, bütün ümmet bunu kıyamete kadar okuyacaktır, ve hem de, onda sahabelerin Allah katında affedilmiş ve sevilmiş kişiler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, hadis ve tefsirin bütün kitaplarında sahabelerden başlayarak zamanımıza kadar ileri gelen sünni âlimler ve müfessirler bu hatanın ayrıntılarını anlatmıştır. Bu, Allah Teâlâ'nın, değer ve meziyetlerini kalplerimize yerleştirmek istediği sahabelerin değerini azaltmak ve onları küçük düşürmek istediği anlamına mı geliyor? Ve bu, sahabeler, tabiin, muhaddisler ve müfessirlerin bu olayın tüm ayrıntılarını, bu mübalağa eden beylerin anlatmak istediği şer'î meseleyi bilmeden verdikleri mi demektir? Ve gerçekten, Cuma sûresini okuyan ve tefsirini öğrenenlerin kalbinde sahabelerin değerini azalmış mıdır? Eğer bu soruların her birinin cevabı "hayır"sa, ki mutlaka "hayır"dır, bazı kimselerin sahabelere saygı adı altında söyledikleri yersiz ve haksız sözler tamamen abartılı ve yanlıştır.

Gerçek şudur ki, ashab-i kiram (r.a.) semavî birer yaratık değildi;

onlar bu dünyada doğan insanlardı. Onlar ne olduysa Hz. Peygamber'in terbiyesiyle oldu. Ve bu terbiye onlara aşamalı olarak yıllarca verildi. Bu eğitim ve alıştırma şekli, Kur'ân ve Hadis'ten anladığımız kadarıyla, şöyle idi: Onlarda ne zaman bir eksiklik ve bir zaaf belirdiyse, Allah ve Resûlü (a.s.) derhal ona dikkatlarını çekti ve o hata ve eksikliğin bulunduğu yönde özel bir eğitim, talim ve terbiye programına başladılar. Nitekim, Cuma namazı konusunda görüyoruz ki, ticaret kafilesi olayı ortaya çıkınca Allah Teâlâ Cuma sûresinin sözkonusu rükû'unu indirerek gereken uyarıda bulundu ve Cuma ile ilgili kaide ve kuralları anlattı. Bunun yanısıra, Resûlullah (a.s.) sürekli olarak mübarek hutbelerinde Cuma'nın farz oluşuyla ilgili talimatı verdi, ki biz bunlardan 15. dipnotta bahsettik. Nitekim, hadislerde bütün bu emir, nasihat ve tavsiyeler ayrıntılı olarak verilmiştir. Hz. Ebu Said Hudri'nin ifadesine göre Resûlullah (a.s.) her müslüman Cuma günü yıkanmasını, dişlerini fırçalamasını, temiz elbiseler giymesini ve varsa, güzel (parfüm) kullanmasını istemiştir. (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai). Hz. Salman Farsî diyor ki, Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Cuma günü yıkanan, mümkün olduğu kadar kendini temizleyen, saçlarına yağ süren veya evde bulunan güzel kokuları kullanan, daha sonra camiye giden, iki kişiyi ayırıp aralarına sokulmayan, Allah'ın imkân verdiği kadar (nafile) namaz kılan, daha sonra imam konuşurken sessiz kalan bir müslümanın kusurları bir Cuma'dan başka Cuma'ya kadar affolunur." (Buhari, Müsned Ahmed). Benzeri rivâyetler Hz. Ebu Eyüb Ensarî, Hz. Ebu Hureyre ve Hz. Nubeyşetü'l-Hüzeli'ye dayanılarak da naklolunmuştur (Müsned Ahmed, Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi, Tabarani). Hz. Abdullah bin Abbas'a göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "İmam hutbe irşad ederken konuşan bir kişi tıpkı üzerine kitaplar bulunan bir eşek gibidir ve ona "sus" diyen kişinin de Cuması geçerli değildir" (Müsned Ahmed). Hz. Ebu Hureyre'ye göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Eğer siz Cma günü hutbe sırasında konuşan bir kişiye "sus" dediniz ise siz de yanlış hareket etmiş olursunuz." (Buhari, Müslim, Nesai, Tirmizi, Hz. Davud). Buna benzer rivâyetleri İmam Ahmed, Ebu Davud ve Tabarani, Hz. Ali'ye ve Hz. Ebud Derda'ya dayanarak nakletmişlerdir. Yüce Peygamberimiz (a.s.) aynı zamanda hatipleri de uyarmış ve uzun hutbeler vererek halkı bıktırmamaya dikkat etmelerini istemiştir. Zaten kendisi de Cuma günü kısa bir hutbe okurdu ve namazı da uzatmazdı. Hz. Cabir bin Semure

diyor ki: Resûlullah uzun uzun hutbe okumazdı; hutbeleri ancak birkaç cümleden ibaret olurdu (Ebu Davud). Hz. Abdullah bin Ebi Edna'ya göre Resûlullah'ın hutbesi namazdan kısa olurdu ve namazı hutbeden biraz uzun olurdu (Nesai). Hz. Ammar bin Yasir'in rivayetine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "Bir kişinin namazının uzun ve hutbesinin kısa oluşu, onun dini iyi anladığını gösterir" (Müsned Ahmed, Müslim). Hemen hemen benzeri bir rivayet Hz. Abdullah bin Mes'ud'a atfen Bezzar tarafından naklolunmuştur. İşte bu söz ve hareketlerle Resûlullah (a.s.) Cuma'nın adâbını ortaya koydu ve bundan sonra öyle bir Cuma namazı geleneği kuruldu ki, dünyada hiçbir milletin toplu ibadetinde bir benzerini bulmak mümkün değildir.

20. Bu cümlenin kendisi, sahabelerin işlediği hatanın niteliğinin ne olduğunu gösteriyor. Eğer bunun sebebi, hâşâ, sahabelerin imanındaki zaaf veya dünyayı âhirete tercih etmeleri olsaydı, Yüce Allah'ın gazabı, öfkesi, ikazı ve tepkinin şekli bambaşka olurdu. Böyle bir şey olmadığı ve her şeyin, eğitim ve terbiye eksikliğinden meydana geldiği için ilk önce eğitici bir şekilde Cuma'nın kaide, kural ve adâbı birer birer anlatıldı ve daha sonra sahabelerin hatasına değinilerek bilgece ve ders verir bir uslûpla, "Cuma hutbesini dinlemek ve namazı kılmaktan dolayı Allah katında alacağınız ecir bu dünyadaki ticaret ve eğlenceden daha büyük ve hayırlıdır," denildi.

21. Yani, bu dünyada mecazen rızık vasıtası olan her şeyden ve herkesten Razık olan Allah daha iyidir. Bu tür cümleler Kur'ân-ı Kerim'in birkaç yerinde kullanılmıştır. Bazan Allah'a "Ahsenü'l- Halikin", bazan "Hayrü'l- Gafirin", bazan "Hayrü'l- hakimin", "hayrü'r-Râhimin ve bazan "Hayrü'l- Nasırîn" denilmiştir. Bütün bu yerlerde mahlûklara yönelik rızık, tahlik (yaratıcılık) mağfiret, merhamet, ve nusret gibi sıfatlar mecazîdir ve Allah Teâlâ'ya yönelik hakikî. Bunun anlamı şudur: Dünyada size iş veren, ücret veren, ekmek veren gibi görünenlerden, yahut kendi zenaat veya sanatlarıyla bir şey yaratır gibi görünenlerden, veya başkalarının hatalarını affeden, başkalarına merhamet eden veya yardımcı oan gibi görünenlerin hepsinden yüce Allah daha iyi bir rızık veren, Yaratan, merhamet eden, affeden, ve yardımcılan'dır.

EL-MÜNAFİKÛN

Adı: Birinci âyette geçen "iza câ'ekel münafikûn" cümlesinden alınmıştır. Bu sûrede "münafıkûn", münafıkların davranışlarına değinildiği için bu hem sûrenin adı, hem de konusunun başlığı olmuştur.

İniş Tarihi: İlerde belirteceğimiz gibi, bu sûre, ya Resûlüllah'ın (s.a.v.) Beni el-Müstalik gazvesinden dönüşü veya bu gazve için yaptığı sefer sırasında, ya da Medine'ye dönmesinden hemen sonra inmiştir. Biz zâten Nûr sûresinin girişinde araştırmalarımıza dayanarak Beni El-Müstalik Gazvesinin Şaban 6. Hicride meydana geldiğini belirtmiştik. Böylece sûrenin iniş tarihi kesinlikle ortaya çıkmış oluyor.

Tarihi Arka Planı: Bu sûrede bahsedilen olaya değinmeden, sanırız Medine'deki münafıkların tarihine kısaca bir göz atmak daha doğru olacaktır. Zira, o sırada meydana gelen olay sadece bir tesadüf değildi, aksine o olayı hazırlayan bir dizi olaylar vardı ve onları bilmemiz lâzımdır.

Hazreti Peygamber'in Medine'ye hicretinden önce Evs ve Hazrec kabileleri, aralarındaki bitmez tükenmez kavga ve çarpışmalardan bıkarak bir kişinin liderliğinde toplanmak ve yaşamak konusunda hemen hemen anlaşmışlardı ve onu kral ilan edip onun için resmen bir taç giyme töreni yapmaya hazırlanıyorlardı; hatta, tacı da hazırlamışlardı. Liderliğe ve krallığa layık görülen kişi Hazrec kabilesi reisi Abdullah bin Ubayy bin Selûl'dü. Muhammed bin İshak'ın ifadesine göre Abdullah bin Ubayy'in Hazrec kabilesindeki liderliği ve üstünlüğü tartışılmazdı ve Evs ve Hazrec kabileleri bundan önce hibçir zaman bir kişinin liderliği ve önderliği konusunda anlaşamamışlardı (İbn Hişam, Cilt II, s. 234).

İşte bu şartlarda İslâm'ın adı Medine'de duyuldu ve bu iki nüfuzlü

kabilenin mensupları müslüman olmaya başladı. Hicretten önce ikinci Akabe Biatı sırasında Resûlüllah (s.a.v.) Medine'ye davet edilirken Hz. Abbas bin Ubade bin Nadle Ensari, sadece Abdullah bin Ubayy da bu bi'ata ve davete katılsın ve böylece Medine tam bir ittifakla İslâm'ın merkezi olsun düşüncesiyle bu davetin geciktirilmesini istiyordu. Ne var ki, biat için giden heyet bu görüşe önem vermedi ve tüm üyeleri ki, sayıları her iki kabileden 75 idi,tüm tehlikeleri gözönüne alarak Resûlüllah'ı davet etmeye karar verdi. (İbn Hişam, Cilt II, s. 89). Bu olayın ayrıntılarını biz Enfal sûresinin girişinde vermiştik.

Bundan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye vardığında İslâm öylesine yayılmıştı ki, Abdullah bin Ubayy çaresiz kaldı ve kendi kabile reisliğini kurtarmak için müslüman olmaktan başka bir çaresi kalmadı. Dolayısıyla, aralarında her iki kabilenin birçok reisi ve ileri geleninin bulunduğu destekçileriyle müslümanlığı kabul etti. Ne var ki, bunların hepsi içten içe müslümanlığa ve müslümanlara karşıydı ve özellikle, Abdullah bin Ubayy, Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın Medine'ye gelerek krallığının yolunu kapattığından dolayı öfkeden kuduruyordu. Onun bu münafıkça imanı ve eline geçen devlet ve hükümdarlığının kaçmasının üzüntüsü birkaç yıl çeşitli şekillerde kendini gösterdi Bir yandan, her Cuma, Hazreti Peygamber (s.a.v.) hutbe vermek üzere minbere oturduğunda Abdullah bin Ubayy ayağa kalkarak cemaate, "Ey cemaat, Allah'ın Resûlü aranızda bulunuyor ve onun kişiliği sayesinde Yüce Allah size şeref ve yüksek mevki vermiştir. Onun için, onu teyid edin, onun dediklerini dikkatle izleyin ve ona itaat edin" derdi (İbn Hişam, Cilt III, s. 111). Diğer yandan ise, gün geçtikçe münafıklığı artıyor,sahte müslümanlığının maskesi düşüyor ve samimi müslümanlar, onun ve arkadaşlarının Mü'minlere ve Resûlüllah'a karşı kin ve nefretle dolu olduğunu anlamaya başlıyorlardı.

Bir defasında Hazreti Peygamber bir yoldan geçerken Abdullah bin Ubayy kendisine terbiyesizlik etti. Hz. Peygamber bunu Saad bin Ubade'ye anlattı. Saad bin Ubade kendisine şöyle dedi: "Ya Resûlüllah, ona yumuşak davranmaya çalışınız. Siz gelmeden önce biz onun taç giymesi için hazırlık yapıyorduk. Şimdi de sizin, krallığını onun elinden aldığınızı düşünüyor". (İbn Hişam, s. 237-238).

Bedir savaşından sonra Resûlüllah, yahudi kabile, Beni Kaynuka anlaşmaya aykırı açıkça hareket ederek sebepsizce ayaklandığı için

askerleriyle üzerine yürüyünce, Abdullah bin Ubayy onlara arka çıktı ve Hz. Peygamber'in zırhını tutarak "Her düşmanın karşısında beni destekleyen bu 700 yiğit savaşçıyı siz bir günde yoketmek mi istiyorsunuz? Vallahi, siz bu müttefiklerimi affetmediğiniz sürece sizi bırakmayacağım" diye yalvardı. (İbn Hişam, Cilt III, s. 51-52).

Uhud savaşı sırasında bu adam açıkça ihanet etti ve tam çarpışmaların başlayacağı sırada 300 adamıyla birlikte savaş alanından ayrıldı. Şimdi o kritik anı gözlerinizin önüne getirmeye çalışınız. Kureyşliler üç bin kişilik bir kuvvetle Medine'ye gelmiştir. Resûlüllah (s.a.v.) ise sadece bin kişilik bir birlikle kendilerini savunmaya çıkmıştır. Bu bin kişiden de bu münafık yüzünden 300 kişi ayrılmıştır ve Resûlüllah sadece 700 kişi ile beraber üç bin kişilik bir orduyla savaşmak zorunda bırakılmıştır.

Bu olaydan sonra Medine'deki tüm müslümanlar bu adamın tam bir münafık olduğunu anladı ve münfıklıkta ona yardımcı olan arkadaşlarını iyice tanıdı. Bu nedenle, Uhud savaşından sonraki ilk Cuma günü bu adam yine alışılmış şekilde Resûlüllah'ın hutbesinden önce ayağa kalkıp konuşmak isteyince cemaatten bazı kimseler elbisesinin eteğini çekerek "Haydi, otur, sen konuşmaya ehil değilsin" dediler. İşte Medine'de ilk kez bu adam herkesin önünde böyle rezil oldu, ve sinirlenip herkesi itip kakıyarak ve atlayarak camiden çıktı. Caminin kapısında bazı ensâr kendisine, "aman, ne yapıyorsun? böyle davranılır mı? geri dön ve Resûlüllah'tan af dile" dediler. Ancak kızgınlık içinde, "Ben kimseden af veya özür dilemem" diyerek oradan çekip gitti. (İbn Hişam, Cilt III, s. 111).

Daha sonra Hicri dördüncü yılda Beni En-Nezir savaşı meydana geldi ve o zaman bu adam ve arkadaşları daha açık bir şekilde İslâm'a ve müslamanlara düşmanlık etti ve İslâm düşmanlarının yanında yer aldı. Bir tarafta Resûlüllah ve bir avuç fedakâr sahabeler Beni Nezir yahudilerine karşı savaş hazırlığı yapıyor ve diğer tarafta bu münafıklar gizlice yahudilere, "aman, dayanın, biz sizinle beraberiz, sizinle savaşılırsa, biz size yardım ederiz ve buradan ihraç edilirseniz, biz de sizinle beraber buradan çıkarız" yollu mesajlar gönderiyordu. Bu gizli haberleşme ve komplonun haberini Yüce Allah, el-Haşr sûresinin ikinci rüku'unda olduğu gibi, müslümanlara verdi.

Abdullah bin Ubayy ve yandaşlarının bu açık ihanetine rağmen

Hazreti Peygamber (s.a.v.) onlara el atmaktan çekiniyordu, sebebi de, onların çok sayıda olmasıydı. Evs ve Hazrec'i kabilelerinin birçok reisi Abdullah'dan yanaydı ve Uhud savaşında görüldüğü gibi, Medine nüfusunun en az üçte biri onunla beraberdi. Bu şartlarda, dıştaki düşmanlarla savaşılırken içteki bu hainlerle uğraşmak hiç te uygun olamazdı. Böylece, Resûlüllah (s.a.v.) münafıkların iman ve inanç iddialarının sahte olduğunu çok iyi bilmesine rağmen uzun bir süre onlarla hesaplaşmayı askıya aldı. Diğer tarafta onlar da alenen kâfir olup iman sahipleriyle savaşacak veya dışardan hücum eden bir düşmanla bir olup müslümanlarla savaşacak güce ve cesarete sahip değillerdi. Görünüşte onların güçlü bir topluluğu vardı, ancak bazı ciddi zaaf ve eksiklikleride vardı, ki Allah Teâlâ el-Haşr sûresinin 12 ve 14, âyetlerinde bunların tablosunu güzelce çizmiştir. Onun için, onlar kendilerinin müslüman görünür olmanın daha emniyetli olduğuna inanıyor ve öyle davranıyorlardı. Böylece, camilere gelir, namaz kılar ve zekât da verirlerdi. Ayrıca, diğer samimi müslümanların hiç bir zaman gerekli görmedikleri iman ve inanç iddialarını bolca ağızlarıyla söylerlerdi. Kendi münafıkça hareketleri için binbir açıklamaları vardı ve bunlarla kendi kabilelerinin ensârını aldatmaya çalışır ve onlara, onlarla beraber olduklarını inandırmaya çalışılırlardı İşte bu hile ve desiseleriyle, hem ensâr topluluğundan ayrılmaları halinde uğrayabilecekleri zararlardan kendilerini kurtarmaya çalışıyor, hem de bu toplulukta kalarak her türlü fitne yaratma fırsatlarını da kullanıyorlardı.

İşte bu sebeplerden dolayı, Abdullah bin Ubey ve arkadaşları olan diğer münafıklar, Beni el-Mustalik gazvesi için Resûlüllah (s.a.v.) ile birlikte sefere çıkma fırsatını buldular ve müslümanların birliği ve beraberliğini ve bizzat İslâm topluluğunu paramparça edecek iki büyük fitneyi yarattılar. Ancak Kur'an'ı Kerim'in talimatı ve Hazreti Peygamber'in vaaz, telkin ve sohbetinden feyz alan müslümanlar bu iki fitneyi ortadan kaldırmayı başardılar ve silahları geri tepen münafıklar rezil-ü rüsvâ oldular. Bu fitnelerden birinden Nûr sûresinde bahsedilmişti. İkinci fitneye ise bu sûrede işaret edilmiştir.

Bu fitne ve olayı Buhari, Müslim, Ahmed, Nesai, Tirmizi, Beyhiaki, Tabarani, İbn Merduye, Abdurrezzak, İbn Cerir Taberi, İbn Saad ve Muhammed bin İshak çeşitli kaynaklara dayanarak nakletmiştir. Bazı rivayetlerde bu olayın meydana geldiği seferin adı verilmemiştir ve ba-

zılarında bunun Tebûk Gazvesinin bir olayı olduğu kaydedilmiştir. Ancak tüm Megazi ve siyer âlimleri bu olayın Beni el-Mustalik gazvesi sırasında meydana geldiği konusunda görüş birliğine varmışlardır. Tüm rivayetler bir araya getirildiğinde olayın şu olduğu anlaşılmaktadır:

İslâm ordusu, Beni el-Mustalik'i yendikten sonra, Mureysi adlı kuyunun etrafındaki bir köyde konaklandığı sırada su konusunda iki sahabe birbiriyle kavga etmeye başladı. Bunlardan biri, Hz. Ömer'in hizmetinde olup seyislik yapan Cehcah bin Mes'ud Gafari idi ve diğeri, Sinan bin Deber-ül Cuheyni idi. Sinan'ın mensup olduğu kabile, Hazrec'in bir kabilesinin müttefikiydi[1] Ağız kavgası, el kavgasına dönüştü ve Cehcah, Sinan'a bir tekme attı. Ensâr eski Yemen geleneklerine göre tekme atılmayı büyük bir hakaret sayıyorlardı. Bu nedenle, Sinan, ensâr'ı yardımına çağırdı. Bunu gören Cehcah da muhacirleri yardımına çağırdı. Abdullah bin Ubey bu kavga haberini duyar duymaz Evs ve Hazrec mensuplarını kışkırtmaya, "haydi koşun, müttefiklerinize yardım edin" diye bağırıp çağırmaya başladı. Muhacirler de kendilerini savunmaya yöneldiler. Mesele büyüyecek gibi oldu ve az kalsın, Muhacirler ile Ensâr birbirine girecekti.[2] Halbuki, her ikisi az önce düşman bir kabile ile savaşmış ve onu mağlup ettikten sonra hala

1. Bu iki şahısın ismi çeşitli rivâyetlerde değişik şekilde verilmiştir. Biz bu isimleri İbn Hişam'dan aldık.
2. Bu, Resûlüllah'ın, konunun önemi bakımından söylediği çok önemli sözlerden biridir. İslâm'ın gerek ruhunu anlayabilmek için bunu çok iyi anlamak gerekmektedir. İslâm'ın izlediği yol şudur: Eğer iki kişi kendi kavgalarına başkalarını katmak istiyorsa, şöyle seslenmelidirler: "Müslümanlar, gelin bize yardım edin" ya da, "ey, arkadaşlar bize yardım edin." Ancak her ikisi kendi kabile, topluluk, ırk, renk, dil veya bölgesi için insanları yardıma çağırıyorsa, bu cahiliyyenin çağrısıdır ve bu çağrıya uyarak gelenler zalimin kim, mazlumun kim olduğunu bilmiyor ve hak ve adalet uğruna mazluma yardım etmek yerine sadece kendi gurubuna veya topluluğuna bağlı kişiyi desteklemek için kavgaya tutuşuyorlarsa, bu cahiliyyeye ait bir harekettir ki, bununla dünyada fesad gittikçe yayılır. İşte bu nedenle, Resûlüllah (s.a.v.) bunu pis ve iğrenç bir hareket olarak nitelendirdi ve müslümanlara, "sizin, cahiliyyenin bu çağrısıyla bir ilginiz yok ki; siz İslâm adına kurulan bir millet ve topluluksunuz, şimdi ise sizi muhacir veya ensâr diye çağıran ve birbirinizden ayıran ses nedir? ve siz buna niye koşuyorsunuz?" diye seslendi. Allame Süheyli, "Ravzat-ül Enef"te İslâm çağrısının yapılmasını bir ağır ceza suçu olarak belirlediklerini bildirmiştir. Bir gurup hukukçu bunun cezasının elli kırbaç olduğunu açıklamıştır. Başka bir gurup 10 ve üçüncü gurup ise duruma göre kırbaç sayısının belirleneceğini kaydetmiştir. Bazı durumlarda hapis veya sadece ikaz ve tenbil ile yetinilebilir.

onun topraklarında bulunuyordu. Ancak bu kavga ve gürültüyü duyan Hazreti Peygamber (s.a.v.) olay yerine gelip "Nedir bu cahiliyyenin çığrısı? Siz neden cahiliyyenin çağrısına uyuyorsunuz? Bunu hemen terkedin, bu çok kötü şeydir" dedi. Bunun üzerine her iki tarafın uzlaşmacısı araya girip meseleyi kapattı ve Sinan da Cehcah ile barıştı.

Bundan sonra kalbinde nifak olan herkes Abdullah bin Ubey'e varıp ona şöyle serzenişte bulundu: "Biz şimdiye kadar ümitlerimizi sana bağlamıştık ve sen hep kendini ve bizi savunuyordun. Fakat şimdi anlaşılıyor ki, sen bu dilencilerin[3] hâmisi olmuşsun." İbn Ubey zâten köpürüyordu, bu sözler üzerine patlayıverdi ve "bütün bunları siz yaptınız. Siz onları kendi memleketinizde barındırdınız, onlara mallarınızı dağıttınız. Öyle ki, şimdi bunlar bolluk içinde yaşayıp rakibimiz oldular. Bizim ve Kureyş'in bu dilencileri (Hz. Muhammed'in sahabeleri)nin durumu tıpkı, "besle kargayı, oysun gözünü" gibidir. (Asıl ifadesi şöyledir: "Besle köpeğini ki, sonra iyice şişmanlayıp seni parçalasın"). Ancak sizler onlarla ilgilenmeyi bırakırsanız, onlar yok olup giderler. Vallahi, Medine'ye döndükten sonra bizden namuslu olan kim ise, o bu rezil insanları kovacaktır," dedi.

Münafıkların bu toplantısında, o sıralarda henüz bir çocuk olan Hz. Zeyd bin Erkem de vardı. O, bu konuşmaları dinledikten sonra bunları amcasına anlattı. Ensâr reislerinden olan amcası bütün bu olayı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) anlattı. Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Zeyd'i de çağırdı ve Zeyd de işittiklerinin hepsini anlattı.[4] Hz. Peygamber, "sen İbn Ubey'a kızgınsın, söylenenleri yanlış duymuş olabilirsin. Belki de sen İbn Ubey'in böyle dediğini sanmışsın" dedi. Ancak Hz. Zeyd, "Hayır efendim, Allah'a yemin ederim ki, ben onun böyle söylediklerini işittim" dedi. Bunun üzerine Resûlüllah, İbn Ubey'ı yanına çağırıp

3. Medine'nin münafıkları, İslâmiyeti kabul ederek şehre gelen herkese hakaretle "Celâbib" derlerdi. Celâbib'in sözlük anlamı, battaniyeye sarılmış veya kaba saba şeyler giyen bir kişi olmasına rağmen, bu kelime fakir muhacirlerin küçük düşürülmesi veya onlarla alay edilmesi için kullanılırdı: Bu da Türkçe de "dilenciler" diye ifade edilebilir.

4. Fakihler bu şer'i kuraldan şu sonucu çıkarmışlardır: Eğer bir kişinin ayıpları başka bir kişiye dini, ahlâki veya milli çıkarlar için anlatılıyorsa, bu şikayet veya dedikodu anlamına gelmez. Şeriata göre dedikodu eğer insanları birbirine düşürmek amacıyla yapılıyorsa haramdır.

durumu öğrenmek istedi. İbn Ubey ise her şeyi inkar etti ve yemin ederek bu gibi şeyler söylemediğini bildirdi. Ensâr'dan bazı kimseler de çocuğun yanlış duymuş olabileceğini ima ettiler ve İbn Ubey'ın bir kabile reisi ve kendilerinin lideri olduğunu belirterek ona karşı bir çocuğun sözlerine inanmamasını istediler. Kabilenin ileri gelenleri de Zeyd'e sövdüler ve o zavallı üzülerek yerine oturdu. Ne var ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) hem Zeyd'i hem Abdullah bin Ubey'ı iyi tanıyordu ve dolayısıyla, meselinin ne olduğunu iyice anladı.

Hz. Ömer (r.a.) olayı öğrenince Resulüllah'a dedi ki, "İzin verin, ben bu münafığın kafasını uçurayım. Bana izin vermeyi uygun bulmuyorsanız, Ensâr'dan, Muaz bin Cebel, yahut Abbad bin Beşr, Saad bin Mu'az, veya Muhammed bin Mesleme'ye[5] başını kesme izni verin." Ancak Resulüllah, "böyle yapmayın, adamlar diyecek ki, Muhammed kendi arkadaşlarını öldürüyor" dedi. Bundan sonra da ordunun oradan ayrılmasını emretti. Halbuki, Hz. Peygamber'in alışık olduğu düzene göre bu ayrılış saati değildi. Bundan sonra herkes sürekli otuz saat ilerledi, herkes yorgun düştü. Nihayet bir yerde konaklandı, yorulan kimseler yere yatar yatmaz uyuyaverdi. Hz. Peygamber'in böyle yapmasının amacı, Mureysi'de kuyunun kenarında olup bitenleri herkese unutturmaktı. Yolda ensâr kabile reislerinden Hz. Üseyd bin Hudeyr Resulüllah'a gelerek arz etti: "Ya Resulüllah, siz yolculuğa uygun olmayan bir saatte yolculuk emri verdiniz. Halbuki, siz böyle bir saatte yola çıkmazsınız." Haz. Peygamber (s.a.v.) kendisine, "görmedin mi, hazret ne inciler döktü?" diye sordu. O, "hangi hazret?" diye sordu. Resulüllah: "Abdullah bin Ubey" dedi. O, Abdullah'ın ne dediğini sordu. Resûlüllah buyurdu: "O, Medine'ye varınca namuslunun namussuzu kovacağını söyledi." Üseyd dedi ki, "Ya Resûlüllah, Vallahi, namuslu sizsiniz ve namussuz o; ne zaman isterseniz, onu çıkarabilirsiniz".

Bu konuşmalar yavaş yavaş tüm Ensâra yayıldı ve onlar Abdullah bin Ubey'ın yukarıdaki sözlerine büyük tepki gösterdiler. Bazıları ondan Resûlüllah'a gidip özür dilemesini istedi. Fakat, o sinirlenip şöyle karşılık verdi: "Siz, ona iman etmemi istediniz, ona iman ettim. Malım-

5. Hz. Ömer'in Resûlüllah'a, "eğer benim işi yapmamın, benim bir muhacir olmamdan dolayı fitne ve kavganın başlamasına yolaçacağı düşüncesindeyseniz, bu işi yapacak bazı ensâr vardır" diyerek saydığı isimler bazı rivâyetlerde değişik olarak geçmektedir.

dan zekât vermemi söylediniz, zekât ta verdim. Şimdi de Muhammed'e bir secde etmem mi eksik kalmış?" Bu sözleri tüm ensâr Mü'minlerin infiâline sebep oldu ve herkes onu lanetlemeye başladı. Ordu Medine'ye girerken kendi adı da Abdullah olan Abdullah bin Ubey'in oğlu kılıcını çekip babasının önüne dikildi ve şöyle dedi: "Babam, sen Medine'ye dönünce namuslunun namussuzu kovacağını söylemiştin. Sen şimdi, senin mi yoksa Allah ve Resulünün namuslu olduğunu göreceksin. Allah'a yemin ediyorum, Resulullah (s.a.v.) izin vermedikçe, sen Medine'ye giremezsin." Bunun üzerine İbn Ubey yaygarayı kopardı, "Ey Hazrecliler, bakın, bakın, benim öz oğlum benim Medine'ye girmemi engelliyor". Bazı kimseler olayı Hazreti Peygamber'e anlattı, O da dedi ki, "Abudullah'a söyleyin, babasına eve girme izni versin." Abdullah babasına, "Resulüllah'ın emri böyle ise, sen şehre girebilirsin" dedi. O sırada Resulüllah, Hz. Ömer'e şöyle dedi: "Evet, Ömer, şimdi ne diyorsun? Sen onu öldürme izni istediğin zaman, onu gerçekten katletse idin, bazı kimseler öfkelenir ve üzülürdü; ama bugün sana onu öldürme emri versem, o kolaylıkla öldürülebilir." Hz. Ömer (r.a.), "Vallahi, şimdi anladım ki, Allah'ın Resulünün sözleri benimkinden çok daha anlamlı ve hikmetliydi."[6]

İşte, pek muhtemeldir ki, bu sûre bu şartlar altında, yani, Resûlüllah'ın Medine'ye döndüğü zaman inmiştir.

---

6. Bu, iki önemli şer'i meseleye ışık tutmaktadır: Birincisi, Abdullah bin Ubey'in takındığı tavır gibi bir tavrı; bir kişi İslâm topluluğunda kalarak takınırsa katli vaciptir. İkincisi, sadece kanun açısından katle layık olan bir kişinin ille katledilmesi gerekmiyor. Katline karar vermeden önce, öldürülmesinin, daha büyük bir fitneye yolaçıp açmayacağının araştırılması lazımdır. Şartlara göz yumarak sadece kanunu uygulamak o kanunun amacına tamamen ters sonuçlar doğurabilir. Eğer bir münafığın arkasında hatırı sayılır siyasi bir destek varsa, onu cezalandırıp daha çok fitnelerin doğmasına sebebiyet vermek yerine, onun dayandığı siyasi gücü ve ondan dolayı yaptığı ihanetleri akıllıca ve diplomatik yollarla ortadan kaldırmak daha iyidir. İşte bu hususları gözönünde bulunduran Resûlüllah (s.a.v.) Abdullah bin Ubey'i cezalandıracak durumda olmasına rağmen ona sürekli olarak yumuşak davrandı ta ki, iki-üç yılda Medine'de münafıkların gücü tamamen kırıldı.

EL-MÜNAFIKÛN SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 11 âyettir)

Rahman ve Râhim olan Allah'ın adıyla

1: Münafıklar sana geldiklerinde: "Şehadet ederiz ki, sen, muhakkak Alah'ın Resûlüsün" dediler. Allah da bilir ki, sen elbette O'nun resûlüsün. Fakat, Allah şehâdet eder ki, münafıklar yalancıdırlar.[1]

Açıklamalar

1. Yani, onların söyledikleri şeyler doğrudur, ancak bunları inanarak ağızlarıyla söyledikleri sözler olmadığı için, senin resûl olduğuna dair şehâdetleri inanılır gibi değildir ve onlar bu açıdan yalancıdır. Burada şu husus iyice bilinmelidir ki, şehâdet veya tanıklık iki şeyden oluşur: (1) Hakkında şahitlik (şehadet) yapılan şey. (2) Şahitlik edilen şey hakkında ilgili kişinin inancı. Eğer sözü edilen şey de doğruysa ve şehadet edenin inancı da ağzıyla söylediği doğrultuda ise, o kişi her bakımından doğrudur. Ve eğer söylenen söz yalan veya asılsız ise ve şehadet eden onun doğru olduğuna inanıyorsa, onun bir bakıma doğru olduğuna karar verebiliriz. Çünkü, o kendi inancını belirtmek konusunda doğrudur ve bir bakıma yalancı diyebiliriz, çünkü hangi hususta

tanıklık ediyorsa o zaten yalan veya yanlıştır. Bunun aksine, eğer bahsedilen husus doğru, ancak şehadet edenin kendi inancı başka ise, biz onun doğru bir şey hakkında tanıklık ettiği açısından doğru olduğunu, ancak ağızıyla söylediğine aykırı bir inanca sahip olması açısından yalancı olduğunu belirtebiliriz. Örneğin, bir Mü'min, İslâmiyetin bir Hak dini olduğunu söylüyorsa doğrudur, ancak bir yahudi kendi yahudiliğini bırakmayarak İslâmiyetin doğru ve gerçek bir din olduğunu söylüyorsa, onun bu sözü doğrudur, ancak tanıklığı (şehâdeti) yalan sayılacaktır, zira, o kendi inancına aykırı bir şey söylüyor. Ve bu dinin bâtıl olduğunu söylüyorsa, biz onun bu sözünün yalan olduğunu, ancak tanıklığının, kendi inancına göre doğru yapmakta olduğunu söyleyebiliriz.

اتَّخَذُوٓا
أَيْمَٰنَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا۟ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ إِنَّهُمْ سَآءَ مَا كَانُوا۟
يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ ثُمَّ كَفَرُوا۟ فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ
فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾

2-3: Onlar, yeminlerini kalkan edindiler.[2] Ve Allah'ın yolundan saptılar ve başkalarını da saptırdılar.[3] Muhakkak onların yaptığı şeyler ne fenadır. Çünkü onlar, iman ettiler sonra kâfir oldular. Bu yüzden kalplerinin üstüne mühür vuruldu. Bunun için onlar anlamazlar.[4]

Açıklamalar

2. Yani, kendilerinin müslüman ve Mü'min olduklarına ilişkin ettikleri yeminlerini, müslümanların öfke ve gazabından kurtulmak ve müslümanların, kendilerine açıkca düşman olanlara karşı yaptıkları muameleyi kendilerine yapmamaları için bir kalkan olarak kullanırlar.

Bu yeminlerden, münafıkların genellikle kendi imanları konusunda başkalarını ikna etmek amacıyla içtikleri andlar da olabilir ve müslümanlara, kendi münafıklıkları yüzünden yapmadıklarını inandırmak amacıyla bazı münafıkça hareketlerinin ortaya çıkması üzerine ettikleri yeminler de olabilir. Ayrıca, bunlar Abdullah bin Ubey'in Hz. Zeyd

bin Erkem'e verdiği haberi yalanlamak üzere ettiği yeminler de olabilir. Bu ihtimallerin yanında şu ihtimal de vardır ki, Allahu Teâlâ, onların "Biz, sizin Allah'ın resûlü olduğunuza şehadet ederiz" şeklindeki sözlerine de yemin demiştir. Bu son ihtimal yüzünden fakihler arasında şöyle bir tartışma ortaya çıkmıştır: Acaba bir kişi, "ben şehadet ediyorum", diyerek hehangi bir beyan veya açıklamada bulunursa, ona yemin eya and diyebilir miyiz? İmam Ebu Hanife ve İmam Züfer'in dışında aynı meslekten olan diğer ulema ve İmam Süfyan Sevri ve İmam Evza'i buna and (şer'i terime göre, "yemin") demişlerdir. İmam Züfer ise bunun bir and olmadığı kanısındadır. İmam Malik'in ise sözü bilinmektedir: Birincisi, bu kesinlikle bir anddır. İkincisi, eğer bir kişi, "şehadet ediyorum ki" sözünü söylerken "Vallahi, şehadet ediyorum ki"yi kastetmişse, yahut "Allah'ı şahit kabul ederek şehadet ediyorum ki" demek istemişse, yeminli bir ifade olacaktır, aksi takdirde değil. İmam Şafii diyor ki, söyleyen, "Ben Allah'ı şahit olarak kabul edip şehadet ediyorum ki" sözlerini bile bu yeminli bir ifadesi sayılmayacaktır ta ki, bu sözleri, and içme niyetine söylemiş olsun (Cessas, Ahkam-ül Kur'an, İbn-ül Arabi, Ahkam-ül Kur'an).

3. "Sid" kelimesi Arapçada hem geçişli, hem geçişsizdir. Onun için, "Seddu an Sebillilah"ın anlamı, hem, "onlar Allah'ın yolundan saptılar" hem de, "Onlar başkalarını Allah'ın yolundan saptırdılar"dır. İte bu sebeple biz tercüme de bu her iki cümleyi kullandık. İlk anlam açısından cümlede şu denilmek isteniyor: Onlar bu yeminleriyle müslümanlar arasındaki yerlerini sağlamlaştırıyorlar ve daha sonra kendilerine düşen imanın gerekleri ve Allah ile Resûlüne itaatten kaçmaları için bazı kolaylıklar bulurlar. İkinci anlama göre cümlede şu görüşe yer eriliyor: Onlar yalan yeminlerinin arkasında saklanarak kötü emellerine ulaşıyorlar. Müslüman görünüp müslüman toplumunda yaralar açıyorlar. Müslümanların sırlarını öğrenip düşmünlara bilgi veriyorlar. Müslüman olmayanları kaçırmak müslümanların kalplerine şüphe ve vesvese sokmak amacıyla ancak müslüman görünüp münafık olan ve açıkça İslâm düşmanı olmayan birinin yollarını deniyorlar.

4. Bu âyette "iman etme"den iman edip müslümanlara katılmak ve "küfr etme"den, kalben iman etmeyip insanların görünüşteki iman etme sözlerinden önce bâtıl itikat veya küfrlerinde kalmaları kastedilmiştir. Burada münafıkların davranışına değinilerek deniliyor ki, onlar iyice düşünüp taşınıp kesin iman veya küfr yolunu seçmek yerine böyle

bir münafıkça davranışı benimseme kararı alınca, kalplerine Allahu Teâlâ mührünü vurdu ve onların birer doğru, dürüst, temiz, imanlı ve namuslu kişi olma özelliklerini yoketti. Onlar artık akıllarını kaybetmiş ve düşünecek halde değillerdir. Onların iyi ile kötüyü ayırma duygu ve yeteneği yok olmuştur, ahlâki hisleri kaybolmuştur. Onlar bu yolda yürürken hiçbir zaman gece ve gündüz söyledikleri bu yalanı ve her zamanki bu hileli ve desiseli ve sözler ile hareketler arasındaki yaptıkları daimi çelişkinin ne kadar rezilâne bir durum olduğunu ve bu duruma nasıl ve neden düştüklerini öğrenmeye çalışmazlar.

Bu âyet, Allah'ın bazı kimselerin kalplerine neden mühür vurduğunun açıkca anlatılmış olduğu âyetlerin dışındadır. Bu münafıkların kalplerine Allah tarafından mühür vurulduğu için bunların kalpleri imanı kabul etmedi ve mecburen münafık oldular, demek bu hususta yanlış olur. Doğru olan şu: Münafıklar ancak imanlarını belirtmelerine rağmen kendi küfrlerinde ısrar ettikleri için Allah kalplerine mühür vurdu. Ve dolayısıyla, onların samimi olarak iman etme ve iman sayesinde doğan ahlâki davranışta bulunma yeteneği yokedildi ve kendilerine, sadece beğendikleri ve istedikleri münafıklık ve münafıkça ahlâk yeteneği verildi.

وَإِذَا رَأَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ أَجْسَامُهُمْ ۖ وَإِن يَقُولُوا
تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ ۖ كَأَنَّهُمْ خُشُبٌ مُّسَنَّدَةٌ ۖ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ
عَلَيْهِمْ ۚ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ ۚ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ ۖ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ ﴿٤﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا يَسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّوْا رُءُوسَهُمْ وَرَأَيْتَهُمْ
يَصُدُّونَ وَهُم مُّسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ
تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ ۖ لَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾

4-6: Onları gördüğün zaman cüsseleri hoşuna gider. Konuştuklarında sözlerini dinlersin.[5] Onlar aslında duvara dizilmiş kütükler gibidir.[6] Her bağırışı kendi aleyhlerinde sanırlar.[7] Onlar azılı düşmandır.[8] Onlardan sakının.[9] Allah, onları helâk etsin.[10] Nasıl olup da döndürülüyorlar? "Gelin, Allah'ın Resûlü sizin için mağfiret dilesin" denildiğinde başlarını çevirdiler. Onların, kibirlenip yüzlerini çevirdiklerini görürsün.[12] Onlar için istiğfar etsen de etmesen de aynıdır. Allah, onlara hiç mağfiret etmez.[13] Şüphesiz Allah, fasik olan kavmi hidayete erdirmez.[14]

Açıklamalar

5. Hz. Abdullah bin Abbas'ın ifadesine göre Abdullah bin Ubey çok iri yarı, atletik vücutlu, yakışıklı ve iyi konuşan biriydi. Onun birçok arkadaşı da aynı özelliklere sahipti. Hepsi de Medine'nin eşrafı ve tanınmış kişileriydi. Bunlar Resûlüllah'ın (s.a.v.) yanına geldiklerinde anlı şanlı bir şekilde divana veya yastıklara dayanarak otururlardı, ve hep büyük lâflar ederdi. Cüsseleri, ve genel havalarını gören ve güzel konuşmalarını dinleyen biri Medine'nin bu ileri gelenlerinin karakter itibarıyla böylesine rezil, rezil ve çirkin olduklarını tahmin edemezdi.

6. Yani, duvar yastıklarına dayanarak oturan bu anlı şanlı kimseler aslında insan değil, birer odun veya kütüktür. Oduna veya kütüğe benzetilmelerinin nedeni, onların ahlâk ve fazilet gibi kavramlardan tamamen yoksun olduklarını göstermektir. Yani, onlar insanlığın özü veya cevherinden yoksundurlar. Ayrıca, duvara dizilmiş kütüklere benzetilerek, kendilerinin tamamen ruhsuz ve yararsız olduğu anlatılmak istenmiştir. Çünkü, odun veya tahta, ancak çatıda, kapıda veya herhangi bir mobilyada olduğu sürece yararlıdır. Duvara dizilmiş odunun hiçbir faydası yoktur.

7. Bu kısa cümlede onların suçlu olan vicdanları güzelce tasvir edilmiştir. Onlar içten içe, iman kalkanının arkasında münafıklık oyununu oynadıklarını çok iyi bildikleri için her an korku içinde yaşıyor ve kendi sırlarının ortaya çıkmasından korkuyorlardı. Ayrıca, bazı hareketlerinden de müslümanların kuşkulanabileceği veya sabırlarının taşıp onları güzelce cezalandırabileceklerinden de korkuyorlardı. Dolayısıyla, az bir gürültü veya kıpırtı duyunca ödleri kopuyordu ve yakayı ele vereceklerini sanıyorlardı.

8. Başka bir deyişle, açık düşmanlara göre bu gizli düşmanlar daha çok tehlikelidir.

9. Yani onların dış görünüşüne aldanmayın. Onların her an sizi aldatabileceğini unutmayın.

10. Bu bir beddua değil, aksine onların Allah'ın gazabını hakkettiği ve gazabına hedef olacaklarına dair Allah'ın verdiği kararın açıklanmasıdır. Pek mümkündür ki, Yüce Allah bu sözleri sözlük anlamında değil, sadece Arapça tabirine göre, yani kınamak, lânetlemek ve kötülemek için kullanmıştır. Mesela, biz de konuşma sırasında, "Allah kahretsin" veya "lânet olası" gibi ifadeler kullanırız. Bu ifadelerle bahsedilen kişiler hakkındaki nefret ve şiddetli duygular açıklanır, onlarla ilgili olarak ille beddua edilmez.

11. Burada onları, imandan münafıklığa döndürenin kim olduğu belirtilmemiştir. Burada bu konuda herhangi bir açıklama yapılmadığı için, onların bu sapıkça hareketinin tek bir faili olmadığı ve birçok fail ve unsurun bulunduğu kendiliğinden anlaşılıyor. Şeytan olabilir, kötü arkadaşlar olabilir, onların kendi nefislerinin amaçları ve hedefleri olabilir; birinin karısı onu bu yola sevketmiş olabilir, ya da çocukları, birinin toplumdaki fesatçıları faili olabilir ve birini, haset, kıskançlık, kin ve nefret ile kibir bu yola itmiş olabilir.

12. Yani, onlar sadece Peygamber'e (s.a.v.) tövbe ve istiğfar için gelmekten kaçmakla kalmıyor, bu hususta kendilerine yapılan telkin ve nasihatlar üzerine de başlarını kibirle başka tarafa çeviriyorlar. Onlar Resûlüllah'a gelip özür dilemeyi kendileri içi hakaret sayıyorlar ve dolayısıyla yerlerinden kıpırdamıyorlar. Bu, onların Mü'min olmadıklarının açık işaretidir.

13. Bu husus, Münafıkun sûresinden üç yıl sonra inen Tevbe sûresinde daha kuvvetli bir şekilde belirtilmiştir. Sözkonusu sûrede Allahu Teâlâ, Hz. Muammed'e (s.a.v.) hitap ederek münafıklar hakkında şöyle buyurmuştur: "Onar için istiğfar etsen de etmesen de, eğer onlar lehinde yetmiş kerre istiğfar eylesen de, Allah onları mağfiret etmez. Çünkü, Allah ve Resûlünü inkâr ile kâfir oldular. Allah, fasik olan kavme hidayet etmez." (âyet: 80). Daha sonra da şunları demiştir: "Onlardan ölen bir kimse üzerine katiyyen namaz kılma. Ve kabri üzerinde durma. Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkar ile kâfir oldular Ve fasık oldukarı halde geberdiler." (âyet: 84).

14. Bu âyette iki konu işlenmiştir: Birincisi, mağfiret duası sadece

hidayet bulmuş kimseler lehine ve yararlarına olabilir. Hidayetten yüz çevirmiş ve hidayet yerine fısk-u fücûr veya itaatsızlık yolunu benimsemiş olan bir kişi için alelâde bir kişi şöyle dursun, bizzat Allah'ın Resûlü bile mağfiret duası yaparsa, affedilmeyecektir. İkincisi, Allah'ın hidayetine talip olmayanları affetmek veya hidayete erdirmek Allah'ın işi değildir. Eğer bir kul kendisi Allahu Teâlâ'nın hidayetinden yüz çeviriyor, hatta, hidayete çağırıldığı zaman başını sallayıp kibirle bunu reddediyorsa, Allah'ın onun peşine takılıp onu hidayete erdirmeye ve yalvarıp doğru yola getirmeye çalışmasına ne gerek vardır?

هُمُ الَّذِينَ يَقُولُونَ لَا تُنفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِندَ رَسُولِ
اللَّهِ حَتَّىٰ يَنفَضُّوا ۗ وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِنَّ
الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَئِن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَيُخْرِجَنَّ
الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ ۚ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَ
لَٰكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾

7-8: "Alah'ın Peygamberi yanında bulunanlara, infak edip beslemeyin ki, dağılıp gitsinler" diyenler onlardır. Halbuki, göklerin ve yerin hazineleri Alah'ındır. Lâkin münafıklar bunu anlamazlar. Onlar, "Eğer Medine'ye dönersek, yemin olsun bizim en aziz ve şerefli olanımız onların en zelil olanın, oradan çıkaracaktır" derlerdi.[15] Oysa, izzet, kuvvet ve şeref, Allah'ın, peygamberinin Mü'minlerindir.[16] Lâkin münafıklar bunu bilmezler.

Açıklamalar

15. Hz. Zeyd bin Erkem'in ifadesi şöyledir: "Ben, Abdullah bin Ubey'in bu sözlerini Resûlüllah'a (s.a.v.) illetim ve İbn Ubey bunu şiddetle yalanlayıp yemin etmeye başlayınca, ileri gelen Ensâr ve bizzat amcam beni çok azarladı ve bir anda öyle bir hava esmeye başladı ki, sanki Resûlüllah (s.a.v.) benim bir yalancı olduğuma ve Abdullah bin Ubey'in doğru söylediğine inanmıştı. Bu nedenle, hayatımın en büyük üzüntüsünü yaşadım ve kalbi kırık bir vaziyette bir köşeye çekildim. Daha sonra, bu âyetler inince Resûlüllah (s.a.v.) beni yanına çağırıp gülerek kulağımı çekti şöyle buyurdu: "Çocuğun kulağı doğru işit-

miş, Allah ta bunu tasdik etti" (İbn Cerir ve Tirmizi'de de buna benzer bir rivayet vardır).

16. Yani, "izzet" veya namus ve şeref Allah'a mahsus bir şeydir. Hz. Peygamber (s.a.v.) peygamberliği yüzünden ve Mü'minler de imanları nedeniyle buna layıktırlar. Kâfirlere, fasıklara ve münafıklara gelince, onlar hiçbir zaman gerçek bir şan ve şerefe layık olamazlar.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَا تُلْهِكُمْ
أَمْوَٰلُكُمْ وَلَآ أَوْلَٰدُكُمْ عَن ذِكْرِ ٱللَّهِ ۚ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ
فَأُو۟لَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْخَٰسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنفِقُوا۟ مِن مَّا رَزَقْنَٰكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِىَ أَحَدَكُمُ ٱلْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَآ أَخَّرْتَنِىٓ إِلَىٰٓ أَجَلٍ
قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ ٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَن يُؤَخِّرَ
ٱللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَآءَ أَجَلُهَا ۚ وَٱللَّهُ خَبِيرٌۢ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

9-11: Ey[17] Mü'minler! Mallarınız ve evlâtlarınız, sizi Allah'ın zikrinden alıkoymasın.[18] Bunu yapanlar hüsrana uğrayanlardır. Herhangi birinize ölüm gelip te: "Ya Rabbi, Beni yakın bir zamana kadar geciktirseydin de sadaka verip sâlihlerden olsaydım" diyeceğiniz vakit gelmezden evvel size rızık olarak verdiğimiz şeylerden infak edin. Halbuki, Allah eceli geldiğinde hiçbir kimseyi geri bırakmaz. Allah işlediğiniz şeylerden haberdârdır.

Açıklamalar

17. Şimdi, ister gerçek mü'minler olsun, ister sadece ağızlarıyla iman iddiasında bulunup kalben iman etmeyenler olsun, İslâm camiasına girmiş olan herkese hitap edilerek nasihat ve telkinde bulunuluyor. Daha önce birçok defa belirttiğimiz gibi, Kur'an'ı Kerim'de "El-Lezine âmenu" sözleri, bazan gerçek iman sahiplerine bazan da münafıklara hitaben kullanılmıştır. Zira, münafık olsalar bile ağızlarıyla iman iddiasında bulunmuşlardır. Bazan da bu sözlerden, sıradan ve her türlü müslümanlar kastedilmiş olurlar. Zâten bağlam ve konuşma tarzı, bu sözlerle hangi guruba hitap edildiğini kolaylıkla ortaya koyar.

18. Burada mal ve evlâtlardan özellikle bahsedilmesinin nedeni, insanın genellikle bunlar çin imanın gereklerinden yüz çevirip münafıklık, iman zaafı veya fısk ve itaatsızlık gibi kötülüklere kapılmasıdır. Yoksa, burada, aslında insan Alah'ın zikrinden alıkoyacak kadar kendine cezbedebilen dünyanın her şeyi kastedilmiştir. Allah'ın zikrinden gâfil olmak tüm kötülüklerin kaynağıdır. Madem ki, insan bir gün Allah'ın karşısına çıkıp kendi amellerinin hesabını verecektir, o zaman hiçbir sapıklığa, itaatsızlığa ve gaflete düşmesin; ve şayet, insanî zaaflardan dolayı herhangi bir zaman ayağı kayar ve kötü yola düşerse, aklı başına gelir gelmez doğru yola geri dönsün!

ET-TEĞABUN

Adı: 9. ncu âyette geçen "Zâlike yavmüt teğabun" cümlesinden alınmıştır. Yani, içinde "teğabûn" kelimesinin geçtiği sûre.

İniş Tarihi: Mükâtil ve Kelbî bu sûrenin bir kısmının Medine'de bir kısmının da Mekke'de indiğini belirtirler. Hz. Abdullah bin Abbas ve Atâ bin Yesar başından 13. âyete kadar Mekke'de indiğini ve 14. âyetten sonuna kadar ki bölümün Medine'de nâzil olduğunu söyler. Ancak müfessirlerin çoğu bunun Medenî bir sûre (Medine'de inmiş olan) olduğunda birleşmişlerdir. Sûre'nin iniş tarihini belirleyecek içinde herhangi bir işarete rastlanmamasına rağmen içeriği ve konusuna bakıldığında Medine döneminin ilk günlerinde inmiş olabileceği tahmin edilebilir. Bu nedenle, bu sûrede hem Mekkî hem Medenî sûrelerin havası görülmektedir.

Ana Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin başlıca konusu imana ve itaate davet ve güzel ahlâkla ilgili talimattır. Sûrenin düzeni şöyledir: İlk dört âyette tüm insanlara hitap edilmiştir. Daha sonra 5. ila 10. âyet arasındaki bölümde Kur'an'ın dâvetini kabul etmeyenlere seslenilmiştir. Daha sonra 11. âyetten son âyetlere kadar bu daveti kabul edenlere hitap edilmiştir.

Tüm insanlara hitap edilerek birkaç cümlede dört temel gerçek hakkında uyarılmışlardır:

1) İçinde yaşamakta olduğunuz bu kainât sahipsiz değildir, aksine bunun bir Yaratıcısı, Sahibi ve Hükümdârı vardır. O, öylesine kâmil (mükemmel) ve ayıpsızdır ki, bu hususta kainâtın her şeyi şahitlik etmektedir.

2) Bu kainât amaçsız ve anlamsız değildir, aksine, Yaradan bunun hak üzerine, belli amaç ve hedefler için yaratmıştır. Kimse, bunu, abes

başlayan ve abes sona erecek boş bir oyuncak ve eğlence olduğunu sanmasın.

3) Allahu Teâlâ sizi en güzel surette yaratmış ve küfr ile iman arasında seçim yapmanız için sizi serbest bırakmıştır. Bu nedenle, bunun boş ve yararsız bir şey olduğunu sanmayın ve ister küfrü ister imanı seçin, ikisinin de herhangi bir yarar sağlamayacağını düşünmeyin. Tam aksine, Allah sizin hangi yolu seçmenizi yakından takip ediyor.

4) Siz sorumsuz veya kimseye cevap vermeyecek durumda olduğunuzu sanmayın. Siz eninde sonunda Yaratıcınıza döneceksiniz ve kainatın her şeyini bilen, ondan hiçbir şey saklı kalmayan, kalplerdeki gizli niyet ve düşüncelerden bile haberdâr olan bir zâtla karşı karşıya geleceksiniz.

Kainât ve insan'ın özü hakkında bu dört temel hususa dikkat çekildikten sonra konuşma, küfür yolunu seçenlere yöneliyor, ve onlara, tüm insanlık tarihinde sürekli olarak görülen şu gerçek hatırlatılıyor: Bu dünyada şimdiye kadar bir sürü milletler gelmiş geçmiştir; onlar doğmuş, büyümüş ve kaybolmuştur ve bu süreç gelecekte de devam edecektir. İnsan aklı bu manzara ve gerçeğin binbir gerekçesini ve açıklamasını bulmaya çalışmıştır. Fakat bu hususta Allahu Teâlâ asıl gerçeği anlatıyor ve diyor ki, milletlerin felaketinin sadece iki temel nedeni olmuştur:

Birincisi, insanlar, Allah'ın kendi hidayetleri için gönderdiği peygamberlerin sözlerini dinlemediler. Sonuç olarak Allah taa onları kendi hallerine bıraktı ve onlar kendi kendilerine değişik felsefe ve inanç sistemleri geliştirerek bir sapıklıktan başka bir sapıklığa yuvarlanmaya devam ettiler.

İkincisi, onlar âhiret akidesini de reddettiler ve kendi kendilerine her şeyin bu dünyada olduğunu, bu dünyadaki hayattan sonra başka bir hayat olmadığını ve öbür dünyada kendi yaptıklarının hesabını Allah'a vermek zorunda kalmayacaklarını düşünmeye başladılar. İşte bu düşünce onların hayata bakış açısının tümünü değiştirdi ve karekterleri ile ahlâkları öylesine bozuldu, çirkinleşti ve Allahu Teâlâ kendi azabını göndererek bu dünyayı onların varlığından temizlemek zorunda kaldı.

İnsan tarihinin ibret verici bu iki gerçeği anlatıldıktan sonra Hakkı inkâr edenlerin kendilerine gelmeleri ve geçmiş kavimlerin sonu gibi bir sonla karşılaşmamak için Allah ve Resûlü ve Allah'ın Kur'an'ı Ke-

rim şeklinde indirmiş olduğu hidâyet nuruna iman etmeleri istenmiştir. Onlar aynı zamanda tüm önceki ve sonraki milletlerin bir arada toplanacakları ve herkesin ayıp ve kötülüklerinin herkesin önünde açıklanacağı günün mutlaka geleceği, daha sonra, kimin iman ve sâlih amel yolunu ve kimin küfr ve tekzip yolunu benimsediği temele göre tüm insanların kaderi temelli olarak belirleneceği açıklanmıştır. Buna göre ilk grup ebedi cennete girme hakkını kazanacaktır ve ikinci grup ebedî cehenneme gidecektir.

Bundan sonra, iman yolunu seçenlere hitap edilerek şu önemli direktifler verilmektedir:

1) Dünyaya hangi belâ, âfet veya felâket geliyorsa, Allah'ın izniyle geliyor. Bu gibi durumlarda imanından ayrılmayan ve kararlı davranan kişinin kalbi Allah'ın hidayetine kavuşur. Bunun aksine, zorluklar ve felâketlerden sinirlenen, sabırsızlanan ve telaşlanan kişi imanından ayrılırsa, onun zorlukları ve sıkıntıları zâten Allah'ın izni olmaksızın geçmez. Ayrıca, böyle bir kişi daha büyük bir felakete uğrar ki o da, kalbinin Allah'ın hidayetinden mahrum olmasıdır.

2) Mü'min'in işi iman etmekle bitmez, aksine iman ettikten sonra fiilen Allah ve Resûlüne itaat etmesi gerekir. İtaatten yüz çevirmesi halinde kendi zararından kendi sorumlu olacaktır. Zira, Hazreti Peygamber (s.a.v.), Hakkı insanlara ilettikten sonra görevini tamamlamıştır.

3) Bir Mü'min kendi gücüne veya dünyanın herhangi bir gücüne değil, sadece Allah'a güvenmelidir.

4) Bir Mü'min için onun malı ve evlâtları v.s. büyük bir sınavdır, zira, zâten bu gibi şeylere olan bağlılık, insanı iman ve itaat yolundan çıkarır. Bu nedenle, iman sahipleri kendi aile ve evlâtları konusunda dikkatli olmalıdırlar ve dolaylı veya dolaysız bir şekilde onlar uğruna Allah'ın yolunun haydudu olmamaya çalışmalıdırlar; ayrıca, paraya tapma illetinden kurtulmak için kendi para ve mallarını Allah yolunda harcamalıdırlar.

5) Her insan, gücü ve sorumluluk alanı kadar hesap vermekle mükelleftir. Yüce Allah bir kişinin kendi gücünün dışında çalışmasını istemez. Ancak bir Mü'minin yapması gereken şey şudur: Mümkün olduğu kadar Allah'tan korkarak yaşasın ve kendi hatası yüzünden, konuşması, kişiliği, karekteri ve davranışı Allah'ın koyduğu sınırları geçmesin.

ET-TEĞÂBÛN SÛRESİ

(Medine'de nâzil olmuştur, 18 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ①

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Göklerde ve yerde olanlar Allah'ı tenzih ve tesbih ederler.[1] Mülk ve tasarruf[2] ve hamd[3] O'nundar. O, her şeye kaadirdir.[4]

Açıklamalar

1. Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Tefsir-i el-Hadid Sûresi dipnot: 1. Bundan sonraki konu gözönünde bulundurulursa, sözün bu cümle ile niçin başladığı anlaşılır. İlerde kainât ve insanla ilgili gerçekler anlatılmıştır ki, kısacası şöyledir: Bunların Yaratıcısı, sahibi ve hükümdarı Allah'tır ve O, bu kainâtı amaçsız ve gereksizce yaratmamıştır. Ayrıca, insan da buraya sorumsuzca salınmamıştır ki, ne istiyorsa yapsın, kimse ondan hiçbir şeyin hesabını sormayacaktır. Ayrıca, bu kainâtın hakimi, bilgisiz veya vurdumduymaz biri değildir ki, saltanatında olup bitenlerden haberi olmasın. Bu konunun başlangıcı veya gi-

rişi, ancak böylesine kısa, az ve öz bir cümle ile olabilirdi. Bağlama göre bu girişin anlamı şudur: Yerden göğe kadar uçsuz bucaksız kainâtta, eğer aklınızı kaçırmamış ve gözünüz kör olmamışsa, nereye bakarsanız bakın, küçük bir zerreden tutun da muhteşem galaksilere kadar her şeyin, Allah'ın varlığına tanık olmasının yanısıra, O'nun her türlü ayıp, zaaf, noksanlık ve hatadan yoksun olduğunu da gösterdiğini mutlaka hissedeceksiniz. Allah'ın zâtı ve evsâfı, ve fiilleri ile emirlerinde ayıp, hata, zaaf veya noksanlığın en küçük bir ihtimali olsaydı, ezelden ebediyete kadar şaşmaz bir biçimde işlemesi şöyle dursun, bu son derece akıllı ve hikmetli düzen vücuda bile gelmezdi.

2. Yani, bütün bu kainât sadece O'nun saltanatıdır. Yani, O, bunu bir defa yaratmak ve harekete geçirmekle yetinmemiş, ya da ilk işini yaptıktan sonra bir köşeye çekilmemiştir, aksine buna her an fiilen hükmetmektedir. Onun bu hakimiyeti ve saltanatında başka kimsenin en küçük bir payı yoktur. Başkaları eğer geçici ve sınırlı bir şekilde bu kainâtın bir yerinde mülke, tasarrufa veya iktidara sahipseler, bunu kendi güçleri veya özel yetkileriyle elde etmemişlerdir, aksine bunlar Allah vergisidir ve Allah bunlardan istediği sürece onlarda bulunacaktır ve istediği zaman onları bunlardın mahrum bırakacaktır.

3. Başka bir deyişle, yalnız Allahu Teâlâ hamde veya methe layıktır. Başka herhangi bir yaratık veya varlıkta övülecek veya methedilecek bir şey bulunuyorsa, o Allah'ın vermiş olduğudur. Burada "hamd" kelimesinin "teşekkür" veya "şükran" anlamına geldiğini kabul edersek, Yüce Allah'ın teşekküre layık olduğunu da söyleyebiliriz. Zira, tüm nimetleri o yaratmıştır ve mahlukâtın tümüne iyilik ve ihsanda bulunan O'ndan başka kimse yoktur. Başka bir varlığın herhangi bir ihsanı veya iyiliği için kendisine teşekkür ediyorsak, Allah'ın kendi nimetini onun aracılığıyla bize iletmiş olduğundandır; yoksa, o bu nimetin ne yaratıcısıdır ne de Allah'ın inayeti olmaksızın bunu bize iletebilir.

4. Yani, O her şeye kaadirdir, Kaadir-i Mutlaktır. İstediği her şeyi yapabilir. Hiçbir kuvvet O'nun kudretini sınırlayamaz.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنكُمْ كَافِرٌ وَمِنكُم مُّؤْمِنٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾

2: Sizi yaratan O'dur. Böyleyken sizin kiminiz kâfir, kiminiz de mü'min (oluyor).[5] Allah, işlediğiniz şeyleri görendir.[6]

Açıklamalar

5. Bunun beş anlamı vardır ve hepsi yerlerine göre doğrudur:

(1) Sizin yaratıcınız O'dur. Fakat yine de sizden bazıları onun yaratıcı olduğunu kabul etmiyor ve bazıları kabul ediyor. Bu anlam, birinci ve ikinci cümlenin birlikte okunmasıyla ortaya çıkmaktadır.

(2) O, sizi öyle yaratmıştır ki, küfrü seçmek istiyorsanız seçebilirsiniz veya iman etmek istiyorsanız iman edebilirsiniz. O, sizi bunlardan birini kabul etmek için mecbur etmemiştir. Bu bakımdan, siz kendi imanınız veya küfrünüz için kendiniz sorumlusunuz. Bu anlam, ardından gelen şu cümle ile doğrulanmış oluyor: "Allah, işlediğiniz şeyleri görendir". Yani, O, size bu seçenek ve yetkileri vermek suretiyle sizi sınamaktadır ve sizin nasıl hareket edeceğinizi gözlemektedir.

(3) O, sizi selim fıtrat, yeni doğal şartlarla yarattı, bunun gereği olarak hepiniz iman yolunu seçmeliydiniz. Ne var ki, doğal olarak iyi çizgide yaratılmış olmanıza rağmen, sizlerden bazı kimseler daha sonra, yaratılış temelleri ve doğal ihtiyaçlarına aykırı olarak küfr yolunu seçti ve bazıları, tam doğanın istediği gibi iman yolunu benimsedi. Bu nokta, bu âyetin, Rûm sûresinin 30. âyetiyle beraber okununca daha iyi anlaşılmış oluyor: "Hakka mail ve bâtıldan uzak olarak kendini dine doğrult. Bu, Allah'ın insanları kendisi üzerinde yarattığı fıtrattır. Allah'ın yaratışında değişiklik yapmaya kimsenin gücü yetmez. İşte doğru din budur." Bu konuda Hazreti Peygamberin çeşitli hadisleri bulunuyor. Bu hadislerde, her insanın doğru fıtrat üzerine doğduğu, ancak daha sonra dışardan küfr, şirk veya sapıklığın ona hakim olduğu buyurulmuştur (Açıklamalar için bkz. Tefhim-ul Kur'an, Rum sûresinin tefsiri, dipnot: 42-47). Bu noktada şu husus ta iyice bilinmelidir ki, Semavi Kitaplar da, Hıristiyanlığın geçen 1500 yıldan beri temel inancı olan, insanın doğuştan günahkâr olduğu yolundaki kavramının varlığını hiçbir zaman ortaya atmammıştır. Bugün ileri gelen Katolik âlimleri de İncil'de bu inancın hiçbir temelinin bulunmadığını söylemeye başlamışlardır. Nitekim, İncil'in ünlü bir Alman uzmanı, Rahip Herbert Haag son kitabı, "Is Original Sin in Scripture?" (Mukadess Kitap'ta İlk Günah yer alıyor mu?) de şunları yazmaktadır:" İlk çağ hıristiyanların-

da, en az Üçüncü Yüzyıla kadar, insanın doğuştan günahkâr olduğu inancı hiç yoktu ve böyle bir inanç yayılmaya başlayınca iki yüzyıla kadar hıristiyan din âlimleri bunu yalanlamaya ve reddetmeye devam ettiler. Ne var ki, Beşinci Yüzyılda Aziz Augustine kendi inancı doğrultusunda bu görüşü, hıristiyanlığın temel inançları arasına yerleştirdi ki, "insanoğlu, Adem'in günah vebalini miras olarak almıştır ve kurtuluşu, İsa Mesih'in kefaretinden başka değildir".

(4) Yüce Allah sizi yoktan var etmiştir. Siz yoktunuz, ama sonradan varoldunuz. Eğer siz eğri oturup doğru olarak düşünseydiniz ve varlığınız sayesinde dünyanın diğer nimetlerinden yararalandığınızı görseydiniz, sizden hiç kimse kendi Yaradanına küfr ve isyan bayrağını açmazdı. Ancak sizden bazıları hiçbir düşünme zahmetine katlanmadı yahut ta yanlış şekilde düşündü ve küfr yolunu seçti, ama bazılarınız doğru düşüncenin gerektirdiği gibi iman yolunu seçti.

6. Bu cümlede "görme" kelimesi sadece görmek anlamında değildir, aksine bundan, "amelinize göre ya ceza yiyeceksiniz ya da ödül alacaksınız" anlamı kendiliğinden çıkıyor. Bu ifade tıpkı şöyle bir durum gibidir: Bir hükümdar veya yönetici, bir kişiyi hizmetine aldıktan sonra kendisine şöyle der: "Senin ne yapacağını göreceğim" veya "Bakalım, sen ne yapacaksın?" Bu demektir ki, "eğer sen doğru dürüst çalışır, emirlerime göre hareket eder ve çalışkanlığını ispatlarsan seni terfi edeceğim ve ödüllendireceğim,aksi takdirde seni sıkı bir şekilde sorguya çekeceğim ve cezalandıracağım."

خَلَقَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضَ بِٱلْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ ۖ وَإِلَيْهِ ٱلْمَصِيرُ ﴿٣﴾

3: Gökleri ve yeri hak ile yarattı. Size sûret verip sûretinizi güzel kıldı. Nihayet O'na döndürüleceksiniz.[7]

Açıklamalar

7. Bu âyette, aralarında derin bir mantıkî bağ olan üç husus sıra ile belirtilmiştir:

İlk husus şudur: Yüce Allah bu kainâtı hak ile veya hak üzerine yaratmıştır. "Bil hak" (Hak ile veya hak üzerine) kelimesi haber veya bilgi için kullanıldığı zaman doğru haber veya doğru bilgi demektir. Emir için kullanıldığı zaman adalete ve insafa dayalı emir, söz için kullanıl-

dığı vakit doğru söz ve herhangi bir fiil için kullanıldığı zaman, anlamsız veya fuzuli değil, akıllıca, hikmetli, mantıklı ve makul veya tutarlı fiil ve hareket demektir. Yaratmak veya yaratış bir fiildir; onun için, gökler ile yerin yaratılışının hak ile olması, bu kainâtın mutlaka bir oyun veya eğlence değil, aksine Akıllı bir Yaratıcı (Hâlik-ı Hekim)nın çok ciddi bir işi olduğu demektir. Kainâtın her şeyinin arkasında makûl bir amaç ve hedef vardır ve bu amaçlar bunda öylesine belirgindir ki, aklı başında olan bir kişi bir şeyin niteliğini ve yararını iyice anlayınca, böyle bir şeyin yaratılmasının makul, tutarlı ve mantıklı amacının ne olduğunu bilmesi zor olmuyor. Dünyada bilim ve tekniğin müthiş gelişmesi gösteriyor ki, insanın kendi düşünce, görüşü, merakı ve araştırmasıyla hangi şeyin niteliğini anlamışsa, sonunda onun ne amaçla yapıldığını da öğrenmiştir ve ancak bu amacı öğrendikten sonra insan, bugün insan medeniyeti ve kültürünün kullandığı sayısız eşya ve makineyi icat etmiştir. Eğer bu kainat bir çocuğun oyuncağı olsaydı ve hiçbir amaç ve hikmet veya anlam taşımasaydı, bütün bunlar mümkün olamazdı. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Enam sûresi, dipnot: 46, Yunus dipnot: 1', İbrahim, dipnot: 26, En-Nahl, dipnot: 6, El-Enbiya, dipnot: 15-16, El-Mü'minHun, dipnot: 102, El-Ankebut: 75, Er-Rum, dipnot: 6, Ed-Duhhan, dipnot: 34, El-Casiye, dipnot: 28).

İkinci husus şudur: Bu kainâtta Yüce Allah, insanları en güzel sûretle yaratmıştır. "Sûret" sadece insan yüzü demek değildir, aksine insanın tüm fiziksel yapısı ve bu dünyada hareket etmesi ve çalışması için gereken tüm güç, yetenek ve özellikleri anlamındadır. Bu her iki açıdan insan dünyadaki mahlûkların en iyisidir ve bunlar sayesinde dünyada ve çevresinde bulunan her nesneye hükmetmeyi başarmıştır. O dikey bir boya sahiptir, yürümesi için en uygun ayaklar bulmuştur, işler yapması için kendisine en uygun eller verilmiştir, her türlü bilgileri toplayabilmek için duyu, duygu ve organlarla donatılmıştır, düşünmesi, anlaması ve bilgileri toplayıp onlardan sonuç çıkarması için üstün bir beyin verilmiştir, ahlâk anlayışı ve iyi ile kötüyü ayırdetme yeteneği verilmiştir, kendi hareket alanını ve yolunu seçmesi ve çabalarını hangi yönde harcayıp harcamamasını belirlemek için karar verme yeteneği bağışlanmıştır. Ona o kadar serbestlik verilmiştir ki, isterse kendi Yaradanını kabul etsin ve kulluğunu yapsın, yoksa onu reddetsin, ya da istediği kimseler veya nesneleri tanrı ilan etsin, yahut tam tersine, tanrı olarak bildiklerine isyan etmek istiyorsa etsin. Yüce Allah, ona, bütün

bu güç, yetenek ve özellikleriyle yarattığı sayısız mahlûklara hükmetme ve tasarrufta bulunma hak ve yetkisi vermiştir ve o da, bunları fiilen kullanmaktadır. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-Mü'min, dipnot: 91).

Yukarıda belirtilen bu iki hususun mantıkî bir sonucu olarak üçüncü husus ta, bu âyetin üçüncü cümlesinde şöyle dile getirilmiştir: "Nihayet ona döndürüleceksiniz". Gayet tabii ki, böylesine hikmetli ve belli bir amaç taşıyan bir kainât düzeninde böylesine güçlü, yetkili ve yetenekli bir mahlûk yaratılmışsa, aklın ve mantığın gereği, onun sorumsuzca azgın bir boğa olarak bırakılması değil, kendi kainâtında kendisine böylesine şerefli ve üstün bir mevki sağlayan bir varlığın önünde bu mahlûkun hesap vermesidir. "Döndürülmek" bu âyette sadece döndürülmek değil, hesap vermek üzere döndürülmek veya dönmek anlamındadır. Ve daha sonraki âyetlerde bu "döndürülme"nin bu hayatta değil, öldükten sonraki ikinci hayatta olacağı ve tüm insan soyunun diriltilip sorgulama için beraberce toplanacağı ve bu sorgulamada, insanın, Allah'ın verdiği, güç, yetenek ve özelliklerini doğru mu yoksa yanlış mı kullandığının temel alınacağı zaman gerçekleşeceği açıkça ifade edilmiştir. Bu hususta çeşitli sorular sorulabilir: Bu sorgulama ve hesaplaşma neden insanın bu dünyadaki hayatında olamıyor? Ve bunun doğru zamanı, neden ölümden sonraki hayattır? Bu sorgulama ve muhasebe neden ille, bu dünyada tüm insan soyunun tükenmesi ve en son ile ilk insanların tümünün bir arada diriltilip toplandığı zaman mümkün oluyor? Aslında eğer insan aklını azıcık kullansa, bütün bunların da tamamen makul ve tutarlı olduğunu anlayacaktır ve akıl ile mantığın gereği de, sorgulama ve duruşmanın ikinci hayatta olması ve tüm insanların aynı anda olmasıdır. Bunun ilk nedeni, insanın, hayatındaki tüm yaptıklarından sorumlu olmasıdır. Onun için, onun sorgulanmasının en uygun zamanı elbette ki bu dünyadaki serüveninin tümünün sona ermesinden sonradır. Ve bunun ikinci nedeni şudur: İnsan, kendi hareketleri yüzünden başkalarının hayatlarına olan tüm etkileri ve sonuçlarından sorumludur ve bu etkiler ile sonuçlar, onun ölmesiyle bitmezler, aksine, çok daha uzun süre devam ederler. Onun için, doğru ve uygun bir sorgulama ve muhasebe, ancak tüm insan soyunun dünyadaki hayatının tamamen sona ermesi ve öncekiler ile sonrakilerin hepsinin bu amaçla bir arada toplandığı zaman olabilir. (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-A'raf, dipnot: 30, Yu-

nus, dipnot: 10-11, Hûd, dipnot: 105, En-Nahl, dipnot: 35, El-Hacc, dipnot: 9, En-Neml, dipnot: 27, Er-Rûm, dipnot: 5-6, Sâd, dipnot: 29-30, El-Mü'min, dipnot: 80, El-Casiye, dipnot: 27-29).

يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ
﴿٤﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ
وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٥﴾

4-5: Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediğinizi ve açıkladığınızı da bilir.[8] Allah kalplerde olanı bilicidir.[9] Size bundan evvel kâfir olanların haberi gelmedi mi? Onlar işledikleri şeylerin vebâlini tattılar. Onlara ilerde acıklı bir azap vardır.[10]

Açıklamalar

8. Bunun başka bir tercümesi şöyle olabilir: "Gizli olarak ve alenen yaptıklarınızı bilir."

9. Yani, Yüce Allah sadece insanların açık ve bilinen amellerini bilmez, onların herkese gizli olan fiil ve hareketlerini de bilir. Ayrıca, O sadece amellerin dış görünüşüne bakmaz, insanın her hareketi ve amelinin arkasında ne gibi bir niyet, ve amaç olduğunu ve sözkonusu hareket ve amellerinin niçin belli bir şekilde ve yönde olduğunu da bilir. Bu öylesine inkâr edilmez bir gerçektir ki, bununla, adaletin ancak âhirette mümkün olabileceği ve sadece Allah"ın mahkemesinde gerçek bir adaletin sağlanabileceği ispatlanır. Zâten insan aklı, onun her suçunun cezalandırılmasını gerektirir. Ancak, dünyada pekçok suçun ya gizli kaldığı, yahut onlar hakkında yeterli delil bulunmadığı için suçlunun serbest bırakıldığı, bazan da suçun iyice ortaya çıkmasına rağmen suçlunun nüfuzu ve gücü nedeniyle cezadan kurtulduğunu kim bilmez? Ayrıca, insan aklı, insanın, sadece yaptığı hareketin suç teşkil ettiği için cezalandırılmasıyla yetinilmemesini, ayrıca, yaptığı hareketin iyice düşünüp taşınarak, kasten veya planlayarak yapıp yapmadığı işlediği suç sırasında sorumlu bir fail gibi davranıp davranmadığı niyeti-

nin gerçekten suç işlemek olup olmadığı ve işlediği fiilinin bir suç olduğunu bilinçli olarak ve kesinlikle bilip bilmediğinin araştırılmasını da gerektirir. Bu nedenle, dünyadaki mahkemeler davalarla ilgili kararlarını vermeden önce bu hususları enine boyuna inceler ve tartışırlar ve onların bu soruşturma ve araştırması, adaletin gereği sayılır. Fakat dünyada, bu gibi konuların herhangi bir şüpheye mehil bırakmayacak şekilde araştırılması ve sonuçlandırılmasının kesin ve güvenilir bir yolu ve aracı varmıdır? Bu bakımdan incelendiğinde bu âyetin de Allahu Teâlâ'nın bu buyuruğuyla derin bir mantıkî bağı bulunduğu ortaya çıkar: "Gökleri ve yeri hak ile yarattı." Hakla yaratmasının vazgeçilmez gereği, bu kainâtta doğru ve tam bir adaletin sağlanmasıdır. Bu adalet, ancak karar verenin gözünden, insan gibi sorumlu bir mahlûkun hiçbir fiilinin kaçmaması, saklı veya gizli kalmaması, ayrıca fiilinin arkasında bulunan niyetinin de gizli ve uzak kalmaması halinde sağlanabilir. Gayet tabiî ki, kainâtın yaratıcısının dışında başka hiç bir varlık böyle bir adaleti sağlayamaz. Şimdi eğer bir kişi Allah'ı ve âhireti inkar ediyorsa, o sanki gerçekten adalet ve insaftan yoksun olan, hatta adaletin sağlanması hiç mümkün olmayan bir kainatta yaşadığını iddia olunur ki bu ahmakça düşünce ve kavram konusunda aklı, kalbi ve vicdanı rahat olan bir kişi eğer kendini ilerici veya akılcı sanıyor ve kainatle ilgili Kur'an'ın bu son derece rasyonel, makul ve tutarlı kavramını benimseyenleri gerici, yobaz ve fanatik zannediyorsa herhalde utanma duygusundan tamamen yoksundur.

10. Yani, dünyada onlar kendi yaptıklarının cezasını çektiyseler, bu ne suçlarının gerçek ne de tam cezasıydı. Gerçek ve tam cezalarını ise âhirette çekecekler. Ancak dünyada uğradıkları azaptan insanlar şu dersi alabilirler; ki hangi milletler kendi Rabblerine karşı küfr yolunu seçtiler, onlar çok kötü bir sonla karşılaştılar ve durumları kötüleştikçe kötüleşti, ta ki, ibret verici bir şekilde helak oldular. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-A'raf, dipnot: 5-6, Hûd, dipnot: 105).

ذَٰلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَّأْتِيهِمْ رُسُلُهُم
بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالُوٓا۟ أَبَشَرٌ يَهْدُونَنَا فَكَفَرُوا۟ وَتَوَلَّوا۟ وَّٱسْتَغْنَى
ٱللَّهُ ۚ وَٱللَّهُ غَنِىٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾

6: Bunun sebebi; Kendilerine açık mûcizelerle peygamberleri geldiğinde[11] "Bizi bir insan mı doğru yola götürecek?"[12] dediler. İnkâr edip yüz çevirdiler. Allah da hiç bir şeye muhtaç olmadığını gösterdi. Allah Ganidir ve bizzatihi Mahmûd'dur.[13]

Açıklamalar

11. Aslında "beyyinât" kelimesi kullanılmıştır ki, anlamı çok geniştir. Beyyin, arapçada tamamen belli ve açık olan bir şeye denir. Peygamberlerin "beyyinât"la geldiklerini belirtmenin anlamı şudur: Onlar bir kere, kendilerinin Allah tarafından görevlendirildiklerine açıkça tanıklık eden kesin ve açık işaretler ve mucizelerle gelirlerdi. İkincisi, anlatmak ve tebliğ etmek istedikleri her şeyi çok ölçülü, tutarlı, açık ve net delillerle anlatıyorlardı. Üçüncüsü, onların talimatında herhangi bir müphemlik veya karmaşıklık yoktu, aksine hakkın ne olduğunu, bâtılın ne olduğunu caiz veya caiz olmayanın ne olduğunu ve insanın hangi yolda yürümesi gerektiği ve hangisinden kaçının şart olduğunu açıkça belirtiyorlardı.

12. İşte onların felakete uğramaları ve yok olmalarının ilk ve temel nedeni buydu. İnsanoğluna, Yaradanı doğru bilgi vermeden o izlemesi gereken doğru yolu ve yapması gereken ameli bilmezdi. Ve Yaradan tarafından doğru bilgi vermesinin pratik şekli, ancak O'nun, insanların hidayeti ve kurtuluşu için yine onlar arasından bazı temiz ve sâlih kişileri bilgilendirip başka insanlara bu bilgiyi iletmekle görevlendirmesiyle mümkün olurdu. Bu amaçla, Cenab-ı Hak peygamberleri beyyinelerle insanlara gönderdi, ki insanlar, onların hakla geldikleri konusunda herhangi bir şüpheye kapılmasınlar, ve böyle inanmaları için makul herhangi bir sebep bulunmasın. Ancak onlar sıradan insanların peygamber olmalarını büsbütün reddettiler. Dolayısıyla, onların hidayet bulmalarının hiçbir yolu kalmadı. (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Yasin sûresi, dipnot: 11). Ne gariptir ki, insanların peygamberliğine itiraz eden insanoğlu, bazen çok âdi ve önemsiz mahlûk ve eşyayı tanrı derecesine çıkarmış ve onlara tapmaktan çekinmemiştir. Hatta, insanoğlu bazan kendi eliyle yaptığı put ve heykellere tapmıştır. Bu putlar ve taş ve tahtadan yapılmıştır. Sadece bu değil, bazan insanlar insanları tanrı haline getirmiş, onların Allah'ın oğlu olduğunu ilan etmiştir. Ve sapık liderlere körü körüne bağlılıklarından dolayı öyle doktrin, ideoloji ve siyasi düzenleri benimsemişler-

dir ki, bunlarla insan medeniyet ve kültürü ile ahlâkını altüst etmişlerdir. Ancak Allah'ın peygamberleri insanlara gelip onlara, her türlü kişisel çıkarı bir yana bırakıp katıksız bir gerçek sunmaya çalışınca, "yahu, artık insanlar mı bizi hidayete erdirecek?" diye dert yanmışlardır. Bu demektir ki, eğer insan insanları doğru yoldan çıkarıyor ve saptırıyorsa baştacı ediliyor, ancak doğru yola ve hidayete getirmeye çalışıyorsa, onun mesajı kabul edilmiyor.

13. Yani, onlar Allah'ın gönderdiği hidayete tenezzül etmeyince, Allah da, onların hangi çukura gireceğini merak etmedi. Allah'ın onlarla herhangi bir çıkarı yoktu ve onlara muhtaç değildi ki, onlar O'nu Allah olarak kabul etmezse Allah ta kalmayacak ve uluvi tahtı da elinden gidecekti. Onun ne onların ibadetine ihtiyacı vardı ne de hamd ve senâlarına. O, bizzat onların iyiliği için onlara doğru yolu göstermek istiyordu. Ancak onlar Cenab-ı Allah'tan yüz çevirince O da, onlara aldırış etmedi. Bundan sonra ne onlara hidayet verdi, ne korunmalarını üstlendi, ne onları felaketlere uğramaktan kurtardı ne de kendi felâketlerini hazırlamalarından alıkoydu. Zira, onlar kendileri O'nun hidayeti ve velayetine talip değildi.

زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوٓا أَن لَّن يُبْعَثُوا ۚ قُلْ بَلَىٰ
وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ ثُمَّ لَتُنَبَّؤُنَّ بِمَا عَمِلْتُمْ ۚ وَذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧﴾

7: Kâfirler, öldükten sonra dirilmeyeceklerini zannettiler.[14] De ki: "Evet Rabbim hakkı için siz mutlaka diriltileceksiniz.[15] Ve işlediğiniz şeyler size haber verilecektir.[16] Bu da Allah'a kolaydır."[17]

Açıklamalar

14. Yani, âhireti inkar edenler için, ne geçmişte, ne bugün ne de gelecekte bu dünyadaki hayattan sonra başka bir hayat olmayacağını ispatlayacak herhangi bir imkan veya kaynak yoktur. Hakkı inkar zavallılar her zaman doğru yoldan ayrılmalarının diğer temel nedeni buydu, ve bilâhire helâk olmalarına neden oldu. Ne var ki, bu enayiler her zaman aynı iddiada bulunmuş ve başka bir dünyanın olmayacağını haykırmışlardır. Oysa, âhireti inkar etmek için ne bilimsel, ne de akılcı herhangi bir temel ve dayanak vardır.

15. Cenab-ı Allah'ın, Peygamberine, "Rabbine yemin ederek insanlara böyle mutlaka olacağını söyle" buyurduğu bu üçüncü yerdir. Daha önce Yunus sûresinde şöyle buyurmuştu: "O azap veya o kıyamet gerçek midir" diye senden sorarlar. De ki: "Evet, Rabbim hakkı için doğrudur." (âyet: 53). Daha sonra Sebe' sûresinde şöyle demiştir: "Kâfirler "kıyamet bize gelmez" derler. (Habibim de ki: "Rabbim hakkı için kıyamet gelecektir." Ve Allah gaybı bilir." (âyet: 3).

Burada aklımıza gelen soru şudur: âyeti inkâr edenlere Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Allah'a yemin ederek veya etmeyerek bunun gerçekleşebileceğini söylemesi neyi değiştirir? Bir şeyi kabul etmeyenler, sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) ediyor diye kabul edebilirler mi? Bunun cevabı şudur: Resûlüllah (s.a.v.)'ın muhatapları, kişisel bilgi ve tecrübeleriyle onun hayatı boyunca hiçbir yalan söylemediğini çok iyi biliyorlardı. Onun için, ağızlarıyla her ne kadar kötü lâflar söylerlerse söylesinler ve ona ne kadar çok iftirada bulunurlarsa bulunsunlar, içten onun, doğru olduğundan emin olmadığı bir şey için yemin edemeyeceğine inanıyorlardı. İkincisi, Hz. Muhammed (s.a.v.) yalnızca âhiret inancını anlatmıyor, bunun için bazı inkâr edilmez deliller de sunuyordu. Burada bir peygamber ile peygamber olmayan bir kişi arasındaki farkı da gözönünde bulundurmalıyız. Bilindiği üzere, peygamber olmayan bir kişi ahiret hakkında en kuvvetli deliller verse bile, başkaları ahiretin olmaması yerine ahiretin olacağına birazcık ihtimal verebilirler. Bunun aksine, bir peygamberin sözleri daha inanılır olacaktır. Çünkü, bir peygamberin mevkii ve makamı, peygamber olmayan filozof veya düşünürden çok daha üstündür. Peygamber, ahiretin olacağını söylüyorsa, demektir ki, kendisi bu sözleri sadece tahmin ve kıyasa dayanarak söylemiyor. Bir peygamber böyle diyorsa, demek ki, o konuda bilgisi vardır. Bir peygamber diğer insanlara nasip olmayan bazı bilgi kaynaklarına sahiptir ve bu bilgilere dayanarak bazı konularda fikrini söyleyebilmektedir. Bir şeyi söylüyorsa emin olduktan sonra söylüyor. Bu nedenle, Cenab-ı Allah, Hz. Peygamber'e ahiretten sözederken yeminli ifadede bulunmasını emretmiştir. Zâten bir şeyi emin olarak bir peygamber söyleyebilir. Bir düşünür veya filozof hiçbir şeyi emin olarak veya yemin ederek söyleyemez. Ahirete iman, ancak bir peygamberin sözüne güvenildikten sonra yapılabilir. Bir filozofun sözleri, başkaları şöyle dursun, kendisi için bile bir inancın temelini

oluşturamaz. Bir filozof ve düşünür "olabilir" veya "kesinlikle bu böyledir" demek ancak bir peygamberin harcıdır.

16. İşte bu amaç için Ademoğlu öldükten sonra diriltilecektir ve zaten bunda, böyle yapılmasına niçin gerek duyulduğunun cevabı da vardır. Sûrenin başından 4. âyete kadar olan bahsi gözlerimizin önünde bulundurursak hak ile yaratılan bu kainâtta insanlara, küfr ile iman yollarından birini seçme yetkisi ve özgürlüğü verildiği, kâinatta birçok şeyler üzerine tasarruf yetkisi verildiği, küfr ile iman yollarından birini seçtikten sonra ömürleri boyunca iktidar ve tasarruflarını doğru veya yanlış biçimde kullanarak pekçok iyilik veya kötülükleri kendi sorumluluklarıyla yaptıkları anlaşılacaktır. Şimdi, insanların bütün bunları yaptıktan sonra, iyilerin iyilikleri ve kötülerin kötülüklerinin sonuçsuz kalacağı ve bu yaratıkların amellerinin inceleneceği bir olayın hiç meydana gelmeyeceğini düşünmek son derece tutarsız ve mantıksızdır. Böylesine tutarsız bir şey söyleyen bir kişi mutlaka şu iki aptallıktan birini yapmış oluyor: (1) Bu kainatın hikmetle ve hakla kurulmuş olabileceğini, ancak burada insan gibi yetkili bir yaratığın sorumsuzca salıverildiğini düşünüyor, ya da, (2) Bunun yaratılışında akıllı bir varlığın hikmetinin herhangi bir rol oynamadığı düzensiz, gözü kör, uyduruk ve tepetaklak bir kainât olduğunu sanıyor. Sözkonusu kişi, ilk durumda çelişkili bir şey söylüyor, zira hikmete dayalı bir kainâtta yetkilerle donatılmış bir mahlûkun sorumsuz olması adalete ve insafa tamamen aykırıdır. İkinci durumda ise kainâtın tesadüfen kurulmuş olduğu, uyduruk ve düzensiz olduğu iddiasının herhangi bir tutarlı ve inanılır nedeni veya açıklaması yoktur. Özellikle tesadüfen kurulmuş olan bir kainâtta insan gibi akıllı ve zeki bir yaratığın oluşmasının nasıl mümkün olduğu ve aklına adalet ve insaf gibi kavramların nasıl yerleştiğini anlatamaz. Akılsızlıktan aklın ve adaletsizlikten adaletin doğma kavramı öyle bir kavramdır ki, buna ya inatçı biri inanabilir ya da, pekçok felsefî konulara dalarak akıl hastası olup çıkan biri.

17. Bu âhiretin ikinci delilidir. Birinci delil, âhiretin icâbıyla ilgili idi. Bu delil de bunun mümkün olmasıyla ilgilidir. Yani, Allah için kainât gibi muazzam bir düzeni yaratıp işletmesi ve insanları yaratıp yaşatması zor olmadığına göre, bu insanları tekrar yaratması, onları kendi huzuruna getirip hesap sorması elbette ki zor olmayacaktır.

فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَٱلنُّورِ ٱلَّذِىٓ أَنزَلْنَا ۚ وَٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ۝٨

8: İmdi Allah'a, Onun Resûlüne ve indirdiğimiz nûra iman edin[18] Allah, işlediğiniz şeylerden haberdârdır.

Açıklamalar

18. Yani, asıl gerçeğin bu olduğu ve milletlerin yok oluşunun nedeninin, onların peygamberlerin sözlerini dinlememeleri ve ahireti inkâr etmelerine bütün insanlık tarihi tanık olduğuna göre, bu yanlış yolda yürümek ve davranışta bulunmakla kendi felâketinizi kendi çağırmakta ısrar etmeyin ve Allah ve Resûlü ve Kur'an'ı Kerim'in sunmakta olduğu hidayete iman edin. Buradaki bağlam zâten, Allah'ın indirdiği nûrdan Kur'an'ın kastedildiğini göstermektedir. Nasıl ki, nûr kendiliğinden görünür ve karanlıkta olan çevresindeki tüm her şeyi aydınlatır, Kur'an'ı Kerim'de bir ışık ve aydınlıktır, ve "hak" olduğu kendiliğinden bellidir. Bunun ışığında, bir kişi, anlaşılmaları için kendisinde bilgi kaynağı veya yeterli akıl ve zekâ bulunmadığı bütün meseleleri anlayabilir. Böyle bir ışığa sahip olan bir kişi, düşünce ve hareketin karmaşık yolları arasından Hak yolunu açık açık görebilir ve doğru yolda, ömrü boyunca yürüyebilir; öyle ki, kendini kötü yola veya helâk olunacak yere götürecek patikaların nerede bulunduğunu ve kurtuluş yolunun hangisi olduğunu, attığı her adımda anlayabilir.

يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ ٱلْجَمْعِ ۖ ذَٰلِكَ يَوْمُ ٱلتَّغَابُنِ ۗ وَمَن يُؤْمِنۢ
بِٱللَّهِ وَيَعْمَلْ صَٰلِحًا يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّـَٔاتِهِۦ وَيُدْخِلْهُ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن
تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ خَٰلِدِينَ فِيهَآ أَبَدًا ۚ ذَٰلِكَ ٱلْفَوْزُ ٱلْعَظِيمُ ۝٩

9: Toplanma günü için sizi topladığı gün.[19] (bunu anlayacaksınız). İşte o gün insanların kazanmak veya kaybetmek için yarışacağı gündür.[20] Allah'a iman edip sâlih amel işleyenin[21] günahlarını Allah örter. Onu, içinde ebedî kalmak üzere ağaçları altından nehirler akan Cennetlere sokar. Bu büyük bir kurtuluştur.

Açıklamalar

19. "Toplanma gününden" kıyamet kastedilmiştir. "Sizi topladığı"ndan da, Yüce Allah'ın, dünyanın kuruluşundan kıyamete kadar doğup ölen tüm insanları aynı anda toplaması kastedilmiştir. Bu husus Kur'an'ı Kerim'de yer yer açıklanmaya çalışılmıştır. Örneğin, Hûd sûresinde şöyle buyurulmuştur: "O, bütün insanların bir yerde toplanacakları bir gündür. Yine o günde, birbirleri hakkında şahidlik ederler." (âyet: 103). Bundan sonra, Vakıa sûresinde de şöyle denilmiştir: "Belli günün muayyen bir vaktinde hemen toplanacaklardır" (âyet: 50).

20. Burada "Yavmü't Teğabûn" kelimesi kullanılmıştır, bunun anlamı o kadar geniştir ki, Urduca şöyle dursun, dünyanın hiçbir dilinde bir kelime veya bir cümle ile ifade edilemez. Bizzat Kur'an'ı Kerim'de Kıyamet için verilen adlar arasında en anlamlı ad belki de budur. Bu bakımdan anlamı konusunda biraz açıklama yapmak şarttır.

Teğabûn'un kökü "ğ, b, n"dir ve "ğabn" veya "ğaben" olarak okunur. "Gabn" ticari faaliyet veya alışveriş için kullanılır ve "ğaben" fikir, görüş veya düşünce için. Ancak bu kelimeler bazan yer değiştirilmek suretiyle de kullanılır. Sözlükte bunun değişik anlamları verilmiştir. Örneğin şu gibi anlamlarda: "Ğabenu haber-en nâketi" (Onlar, dişi devenin nereye gittiğini bilemediler), "Ğabene fulanen fi el-bey'i" (O, filan kişiyi alışverişte aldattı). "ğabene fulanen" (O, filan kişiye zarar verdi), "ğabintinü min hakki inde filanin" (Ben filan kişiden hakkımı alırken hata ettim), "Ğabî" (zekası az ve fikri zayıf olan kişi), "Mağbûn" (Aldatılmış olan kişi). "Ğabn"in bir başka tarifi şöyle yapılmıştır: "Ğabn, gaflet, hata, unutmak, bir kişinin kendi hakkından veya payından mahrum kalması, bir kişinin, hissedilmez bir şekilde ticarette veya özel muamelelerde başkasına zarar vermesi demektir". İmam Hasan Basrî, bir kişinin başka bir kişiyi ticarette aldattığını görünce şöyle dedi: "Hazâ yağnebu aklıke" (Bu adam seni enayi yerine koyuyor).

Böylece, bu kelimeden "Teğabun" kelimesi türetilince, bu iki veya daha fazla kişi arasında "ğabn" veya "ğaben" olayının meydana geldiği anlamını taşır. "Tegaben'el-Kavm", bir grup kişi veya milletin başka bir grup kişi veya millete ğabn etmesi demektir. Ya da, bir kişinin başka bir kişiye zarar vermesi, veya bir kişinin başkası tarafından zarara uğraması yahut, birinin payının başkasına geçmesi ve o kişinin

kendi payından mahrum olması; yahut ticarette bir tarafın zarar etmesi ve başka tarafın kâr etmesi, ya da, bazı kimselerin, bazı kimselere oranla gaflet içinde olması veya fikirlerinin zayıf olması gibi anlamlar da çıkar.

Şimdi düşünün ki, âyette kıyametle ilgili olarak "zâlike yavmü't-Teğabun" (O teğabun günü olacaktır) denilmiştir. Bu sözler kendiliğinden şu anlamı veriyor: Dünyada gece ve gündüz teğabun oluyor, ancak bu teğabun yüzeysel ve aldatıcıdır, asıl ve gerçek teğabun değildir. Asıl teğabûn kıyamet günü olacaktır. Oraya varılınca, gerçekten kimin zarar ettiği ve kimin kâr ettiği belli olacaktır. Orada sahiden kimin payının kime gittiği, kimin kendi payından mahrum kaldığı kimin aldandığı, kimin akıllı çıktığı, kimin tüm sermayesini yanlış bir işe yatırıp iflas ettiği ve kimin kendi aklı, zekâsı gücü, yeteneği enerjisi, malları ve zamanını kârlı bir işe kullanarak, öbür adamın da dünyanın özünü anlamakta yanılmaması halinde elde edebileceği tüm kâr ve zararları topladığı anlaşılacaktır.

Müfessirler, "yavmü't- Teğabun"ün tefsirini yaparken çeşitli anlamlarını vermişlerdir ki, bunların hepsi doğrudur ve bunun çeşitli yönlerini ve kavramlarını ortaya koymaktadır. Bazı müfessirler bunun anlamının şu olduğunu belirtmiştir: O gün Cennet ehli, Cehennem ehlinin Cennet'e layık olanlar gibi işledikleri amelden dolayı Cennet'te sahip olabilecekleri payı (nimetleri) kapacaklardır, ve Cehennem ehline de Cennet ehlinin, Cehenneme layık olanlar gibi işler yaparak sahip olabilecekleri payı (kötülükler, azaplar) göstereceklerdir. Bu görüş, Buhari'nin Kitab-ür Rikâk'ta Hazreti Ebu Hureyre'ye atfen naklettiği Resûlüllah'ın şu hadisiyle doğrulanmış oluyor: "Cennete giren herkese, daha da minnettâr olması için, kötü amel işlemiş olsaydı Cehennem'de bulacağı yer gösterilecektir. Ve Cehenneme girecek olan kişiye, daha da üzülsün ve hayıflansın diye, iyi amel işlemiş olsaydı, Cennet'te bulacağı yer gösterilecektir."

Bazı müfessirler diyorlar ki, o gün, bir zâlimin kendi zulmünün tam karşıtı olan iyilikeri ne kadar ise, onları bir mazlûm alacaktır, ya da bir mazlûmun hakkı kadar ağırlıkta olan günahlar o zâlime yüklenecektir. Çünkü kıyamet gününde insanlarda, mazlûmlar veya haksızlığa uğramış olanlara tazminat veya bedel ödemek için herhangi bir mal veya para olmayacaktır. Orada insanların tek sermayesi amelleri ola-

caktır. Tek geçer akçe, iyi amelleri olacaktır. Dolayısıyla, dünyada birine zulmetmiş veya birinin hakkını yemiş olan bir kişinin, mazlumun hakkını ödemenin tek yolu kendi hesabında olan ne kadar iyilikler var ise onlardan bedelini ödesin, ya da mazlûm'ün günahını kendi üzerine alarak cezasını ödesin. Bu konuda da çeşitli hadislerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aynı doğrultuda sözleri vardır. Buhari, Kitab-ür Rikâk'ta yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin (r.a.) rivayetine göre Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim sırtında, kardeşine yaptığı zulmün yükünü taşıyorsa, onu burada bırakmalıdır, çünkü âhirette dinar ve dirhem olmayacaktır. Orada onun iyi amellerinden bir kısmı alınıp mazlûma verilecektir, ve şayet onda yeterince iyi amel yoksa, mazlûmün günahları ona yüklenecektir." Aynı şekilde Müsned Ahmed'de Hz. Cabir bin Abdullah'dan naklolunan bir hadis şöyledir: Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu, "Hiçbir Cennet ehli, Cennete, hiçbir Cehennem ehli, de Cehenneme, yaptığı zulmün karşılığı ödettirilmeden girmeyecektir. Hatta bir kimse bir başkasına bir fiske veya tokat atmışsa onun karşılığını bile ödeyecektir." Bunun üzerine sordular, "Ya Resûlüllah, biz kıyamette beş parasız iken bu bedeli nasıl ödeyeceğiz?" Resûlüllah dedi ki, "Amellerinizdeki iyilik veya kötülüklerle bedelinizi ödersiniz." (Müslim ve Müsned Ahmed'de yer alan Hz. Ebu Hureyre'nin bir rivâyetine göre Resûlüllah bir defasında meclisinde hazır bulunanlara sordu: Biliyor musunuz, fakir kimdir?" Oradakiler cevap verdi, "fakir, bizden, mal ve mülkü olmayan birine denir". Bunun üzerine Resûlüllah şöyle buyurdu: "Ümmetimden fakir olan odur ki, kıyamet gününde namaz kılarak, oruç tutarak ve zekât vererek Allah'ın mahkemesine çıkmasına rağmen birine küfür ettiği, birine iftira attığı, birinin malını yediği, birinin kanını akıttığı ve birini dövdüğü halde hesap vermek zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda bütün mazlûmlara onun iyi amelleri dağıtılacaktır ve iyi amellerden hiçbir şey kalmayınca mazlumlar ve haksızlığa uğramış olanların her birinden bazı günahlar alınıp ona yükletilecektir ve o Cehenneme atılacaktır." Müslim ve Ebu Davûd'un naklettiği Hz. Büreyde'nin bir rivâyetine göre Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Bir mücahidin arkasında eğer bir kişi onun karısı veya ailesiyle onu aldatırsa kıyamet gününde o mücahid'in karşısına çıkarılacak ve ona, o kişinin iyi amellerinden ne istiyorsa, alabileceği söylenecektir". Daha sonra sahabelere dönerek, "siz ne diyorsunuz?" diye sordu. Yani, o mücahi-

din, adı geçen kişinin iyi amellerinden hiçbirini bırakmayacağını ima etti.

Bazı müfessirlerin görüşü şudur: "Teğabûn kelimesi genellikle ticari konular için kullanılır. Ve Kur'an'ı Kerim'de yer yer, kâfirler ile Mü'minlerin, dünyadaki hayatları sırasında takındıkları tavır ticarete benzetilmiştir. Eğer mü'min itaatsızlığı bırakıp itaat yolunu seçiyor ve kendi can, mal, enerji, güç ve yeteneklerini Allah yolunda harcıyorsa, o güya zararlı bir işi bırakıp eninde sonunda kâr sağlayacak uzun vadeli bir işe yatırım yapıyor. Ve eğer bir kâfir itaat yolunu bırakıp Allah'a karşı itaatsızlık ve isyan uğruna her şeyini feda ediyorsa o sanki öyle hir tüccardır ki, hidayet yerine sapıklığı satın almıştır ve eninde sonunda zarar edecektir. Her ikisinin kârı ve zararı kıyamet gününde ortaya çıkacaktır. Pek mümkündür ki, dünyada bir mü'min tamamıyla zarara uğrar ve kâfir kâr üstüne kâr eder. Ancak âhirete varıldığında asıl kârlı işi kimin ve zararlı işi kimin yaptığı apaçık ortaya çıkacaktır. Bu konu bu şekilde Kur'an'ı Kerim'in çeşitli yerlerinde işlenmiştir. Meselâ, şu âyetlere bkz: El-Bakara, âyetler: 16, 175, 207, Âl-i İmran, 77, 177, En-Nisa, 74, Et-Tevbe: 111, En-Nahl: 95, Fâtır: 29, Es-Saf: 10.

Teğabûn'un başka bir şekli yasadışı ticaret ve işlerde işbirliğidir. Yani, dünyada insanların küfr, fısk-ü fücûr ve itaatsızlık ve isyan konusunda birbirleriyle tam bir dayanışma içinde olmaları ve bunu karşılıklı güven, sevgi ve saygı olarak adlandırmaları. Ahlâksız ailelerin fertleri, gaflet ve delâleti yayan liderler ve kendilerine tabi olanlar, hırsız, soyguncu ve haydutların çetesi, rüşvet yiyenler, yolsuzluk yapan ve zâlim yöneticiler ile emirlerinin altındaki görevliler arasındaki gizli anlaşmalar, imansız ve vicdansız tüccar, esnaf ve iş adamları, sanayiciler ve toprak ağalarının grupları, fitne ve fesat, ahlâksızlık ve sapıklık yayan gruplar ve partiler ve daha büyük çapta bakacak olursak, dünyada baskı, terör, fesat ve haksızlık üzerine kurulan devletler, hükümetler ve milletler, hepsinin işbirliği ve dayanışması bu güvenden kaynaklanıyor. Bütün bu çete, grup ve topluluklara bağlı bireyler birbirlerinin iyi dostu, taraftarı ve destekçisi olduğu ve aralarındaki işbirliğin hayli sağlam ve başarılı olduğu gibi yanlış bir inanca sahip olurlar. Ne var ki, bu adamlar âhirete varınca çok kötü bir şekilde aldandıklarını birden bire anlayacaklar. Her biri, en iyi baba, kardeş, eş, koca, karı, evlât, arkadaş, dost, lider, pir, mürid, destekçi ve yardımcı olarak saydıkları kişi-

lerin, en büyük düşmanları olduğunu hissedecektir. Her akrabalık, dostluk, bağlılık, hayranlık, sevgi ve saygı düşmanlığa dönüşecektir. Her biri, birine küfredecek ve lânetleyecektir. Ve her biri, kendi suç ve günahlarının sorumluluğunu mümkün olduğu kadar başkasına atmaya ve onu en ağır şekilde cezalandırtmaya çalışacaktır. Bu konu da Kur'an'ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde anlatılmıştır: El-Bakara: 167, El-A'raf: 37-39, İbrahim: 21-22, El-Mü'minûn: 101, El-Ankebût: 12, 13, 25, Lukman: 33, El-Ahzab: 67-68, Seb'e, : 31-33, Fatır: 18, Es-Saffât: 27-33, Sâd: 59-61, Fussilet: 29, Ez-Zuhruf: 67, Ed-Duhhan: 41, El-Me'aric: 10-14 ve Abese: 34-37.

21. Allah'a iman etmenin anlamı, sadece Allah'ın varolduğuna inanmak değildir, aksine, bizzat Allah'ın kendi Resûlüne kendi kitabıyla anlattığı gibi O'na iman etmektir. Bu imana, risâlete, yani Peygamberliğe ve Kitab'a iman etme kendiliğinden dahildir. Aynı şekilde sâlih amel de insanın kendisinin iyi ve sâlih zannederek yahut insanların uydurduğu ahlâk ölçülerine uyarak işlediği amel değildir, aksine Allah'ın koyduğu kanunlara göre işlediği ameldir. Onun için, kimse sanmasın ki, ilerde anlatılan Allah'a iman etme ve sâlih amel işlemenin sonuçları Resûl (s.a.v.) ve Kitap olmaksızın elde edilmiş olacaktır. Kur'an'ı Kerim'i iyice düşünerek okuyan bir kişiden, Kur'an açısından böyle bir imanın adı, "Allah'a iman" ve böyle bir amelin adı "sâlih amel"in kesinlikle olamayacağı gerçeği gizli kalmayacaktır.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ
اللَّهِ وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ قَلْبَهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾

10-11: Küfreden ve âyetlerimizi tekzib edenler,[22] Cehennem ehlidirler. Orada ebedî kalırlar. Orası ne fena gidilecek yerdir. İsabet[23] eden her musibet ancak Allah'ın izniyle[24] isabet eder. Allah'a iman edenin kalbini Allah hidayete erdirir.[25] Allah, her şeyi bilendir.[26]

Açıklamalar

22. Bu sözlar zâten "küfr"ün anlam ve kavramını ortaya koyuyor. Kitabullah'ın âyetlerini Allah'ın âyetleri olarak kabul etmemek, bu âyetlerde anlatılan gerçekleri tanımamak ve bunlarda yer alan emir ve öğretileri reddetmek, bütün bunlar küfürdür ve bunun sonuçları daha sonra anlatılmıştır.

23. Buradan itibaren muhatap iman sahipleridir. Yukarıdaki sözler ve konuşma biçimini incelerken, bu âyetlerin indiği sırada müslümanların her türlü baskı altında ve büyük sıkıntılar içinde olduğu gözönünde bulundurulmalıdır. Müslümanlar Mekke'de yıllarca baskı ve zulme maruz kaldıktan sonra her şeylerini bırakıp Medine'ye gelmişti ve burada kendilerini barındıran iman sahipleri daha da zor duruma düşmüşlerdi. Medineli Ensâr bir yandan Arabistan'ın çeşitli bölgelerinden gelmekte olan yüzlerce muhaciri barındırıyorlardı ve diğer yandan, Arabistan'ın tüm İslâm düşmanlarının kin ve nefretine hedef oluyorlardı.

24. Bu konu El-Hadid sûresinin 22-23. âyetlerinde de geçmiştir ve biz açıklamasını 39. ilâ 42. dipnotlarımızda yaptık. Hangi şartlarda ve amaçlarla bu sözler orada söylenmişse, aynı ortamda ve amaçlarla burada tekrarlanmıştır. Müslümanların kafalarına iyice yerleştirilmek istenen gerçek şudur: Ne musibetler veya sıkıntılar kendiliğinden gelir, ne de dünyada herhangi bir güç bunları indirebilir, veya birine gönderebilir. Sıkıntılar ile zorlukların birilerine gönderilip gönderilmemesi tamamen Allah'ın işidir. Allah'ın izni olmadan bu sıkıntılar olmaz ve bunlara izin veriyorsa, elbette ki, bir hikmeti vardır; bunu insan bilmez de, anlamaz da.

25. Yani, her taraftan musibet ve sıkıntılar gelirken bir insanın doğru yolda kalması ve en umutsuz anlarda bile cesaretini kaybetmemesini sağlayan şey sadece Allah'a imandır. Kalbinde iman olmayan bir kişi, musibet ve âfetleri ya bir rastlantının sonucu olduğunu, ya dünyadaki bazı güçlerin onların gelmesi ve önlenmesi konusunda etkin olduğunu, yada insan zihni ve hametlerinin, kâr veya zarar vermeye kâdir olarak kabul ettiği bazı hayalî güçlerin işi olduğunu zanneder, ya da, Allah'ı özgür ve bağımsız bir fail (özne) olarak kabul etmesine rağmen bu gerçeği içtenlikle kabul etmez. Bütün bu durumlarda insan zayıf, korkak, dar kafalı ve dar görüşlü olur. Sıkıntılara ve zorluklara

belli bir ölçüye kadar dayanır, ondan sonra cesaretini kaybeder, pes eder ve herkese boyun eğer. Her zilleti ve rezâleti kabullenir, en âdice ve iğrenç hareketler yapmaya hazır olur, her yanlış işi yapmaya kalkışır. Allah'a sövmekten çekinmez, öyle ki, intihar bile edebilir. Bunun aksine, her şeyin Allah'ın elinde olduğu, O'nun tüm kainâtın Hakimi ve yöneticisi olduğu ve ancak O'nun izniyle sıkıntı ve zorlukların geldiği ve geçtiğini bilen ve içtenlikle inanan kişinin kalbine Yüce Allah sabır ve teslimiyet, ve her şeye rıza gösterme imkanı veriyor ve ona azim, cesaret ve kararlılığın yanısıra her türlü duruma göğüs germe ve mücadele etme gücü veriyor. Dolayısıyla, en karanlık ve en umutsuz anlarda bile Allah'ın fazlıyla onun için umut ışığı yanar ve en büyük âfet ve musibet de onu doğru yoldan ayıracak, Bâtıl'a boyun eğecek, ya da Allah'ın dışında başka birinin kapısına kendi derdine derman bulmak için dayanacak kadar umutsuzluğa itmez veya cesaretini kırmaz. Böylece, her musibet ve sıkıntı ona daha çok hayır ve bereket kapısı açar ve hiçbir sıkıntı onun için bir sıkıntı olmaz, aksine sonuç olarak tam bir rahmet olur. Zira, o sıkıntı veya zorluğa tamamıyla sokulmuş olsa, ya da, onu kolayca geçmiş olsa, her iki durumda da Rabbinin kendisi için hazırladığı imtihandan başarıyla geçer. İşte bu hususu, ittifakla naklolunan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bir hadisinde şöyle ifade olunmuştur: "Mü'min'in durumu da çok gariptir. Allah onun hakkında neye karar verirse, iyi olur. Musibet ve sıkıntı gelince sabreder ve bu da onun yararına olur. Refah ve mutluluk içinde ise şükreder ve bu da onun için iyi olur. Böyle bir şey bir Mü'min'den başka kimseye nasip olmamıştır."

26. Bu bağlam da bu buyruğun iki anlamı olabilir: Birincisi, ancak Allahu Teâlâ, kimin gerçekten iman sahibi olduğunu ve nasıl bir imana sahip olduğunu bilir. Bu nedenle, kendi bilgisine göre imanla dolu olan bir kalbe hidayet verir ve bu hidayet te onun iman ölçüsünde olur. İkincisi, Cenab-ı Hak, mü'min kullarının durumdan habersiz değildir. Onları imana davet etmek ve bu imanla, dünyada çeşitli sınavlardan geçirmek suretiyle onlarla sürekli ilgilenmektedir, onları bir yana bırakmamıştır. O, hangi Mü'minin dünyada nelerle uğraştığını, neye uğradığını ve hangi şartlarda imanının gereklerini yerine getirdiğini bilir. Onun için, müsterih olun, Allah'ın izniyle gelen her musibet ve sıkntıyı O mutlaka bilmektedir ve bunda bir hikmeti saklıdır. Zira, ken-

di Mü'min kullarının iyiliğini düşünen Allah onları gereksizce bir sıkıntıya sokmak istemez.

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ۖ فَإِن تَوَلَّيْتُمْ
فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اللَّهُ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ وَعَلَى
اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾

12-13: Allah'a ve Peygambere itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Peygamberimizin size Hakkı açık seçik bir şekilde iletmekten başka herhangi bir sorumluluğu yoktur.[27] Allah, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'dır. Bunun için mü'minler sadece Allah'a tevekkül etsinler.[28]

Açıklamalar

27. Bağlam açısından bu buyruğun anlamı şudur: Durum ister iyi olsun, ister kötü, her zaman Allah ve Peygamberine itaat edin. Şayet sıkıntı ve zorluklardan bunalıp itaattan yüz çevirirseniz, sırf kendinize zarar verirsiniz. Peygamberimiz'in sorumluluğu sadece size doğru yolu açık açık göstermekti, onu da o hakkıyla yerine getirmiştir.

28. Yani, uluhiyet veya tanrılıkla ilgili tüm yetkiler sadece Allah'a aittir. Başka kimse, bu yetkilere sahip değildir ki, kaderinizi iyileştirsin veya kötüleştirsin. Zaman iyiyse O'nun getirmesiyle gelebilir ve zaman kötüyse, O'nun def'etmesiyle def'olunabilir. Onun için, samimiyetle Allah'ı tek ilâh olarak kabul eden bir kişinin O'na güvenmekten başka bir yolu yoktur, ve dünyada, hayırın ancak Allah'ın gösterdiği yolda bulunduğu inancıyla bir Mü'min olarak kendi görevini yerine getirmekten başka bir seçeneği yoktur. Bu yolda başarı ancak Allah'ın yardım, destek ve tevfikiyle olur, yardım eden başka bir güç yoktur. Ve bu yolda zorluklar, sıkıntılar, musibetler, tehlikeler, âfetler ve felâlketlerle karşılaşılıyorsa, bunlardan da, ancak O'nun yardımıyla kurtulunur, kurtaran başka biri yoktur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ
أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَّكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ ۚ وَإِن

تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14: Ey mü'minler, Zevcelerinizden ve evlâtlarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Bununla beraber affeder, kusurlarına bakmaz ve günahlarını bağışlarsanız, şüphesiz Allah Gafûrdur, Rahîmdir.[29]

Açıklamalar

29. Bu âyetin iki anlamı vardır. Bir anlama göre bu âyet, Allah yolunda yürürken birçok iman sahibi erkeklerin karıları, birçok Mü'min kadınların kocaları ve birçok anne-babaların evlâtlarıyla ilgili olarak ve onlardan çektikleri birçok zorluk ve güçlükleri kapsar. Dünyada bir erkeğin, iman, dürüstlük ve hidayet konusunda kendisine tam anlamıyla yardımcı ve destekçi olan bir zevceye, ve aynı şekilde, bir kadının, kocaya ve eşlerin de akide, amel, ahlâk ve karekter açısından gönüllerini ferahlatacak evlâtlara sahip olmaları oldukça ender rastlanan bir durumdur. Çünkü, genellikle, erkek imanlı, inaçlı ve dürüst ahlâklıysa, karısı ve evlâtları, imanı, inancı dürüstlüğü, emaneti ve doğruluğu kendi çıkarları açısından bir talihsizlik sayarlar ve koca veya babanın kendileri Cehennemi tercih etmesini, ve helâl ile haram arasındaki farkı unutup kendilerine dünyanın bütün nimetlerini,lüks ve refah sağlamalarını ve fısk-ü fücûr imkanlarını vermelerini isterler. Bunun aksine, bazan Mü'mine bir kadın öyle bir kocaya rastlar ki, o, onun şeriat kurallarına uymasını hiç sevmez ve evlâtları da babalarının izinde yürüyerek sapıklıkları ve ahlâksızlıklarıyla annelerinin hayatını zindan ederler. Ayrıca özellikle, küfr ve İslâm arasındaki mücadelede bir Mü'min kendi inancı yüzünden Allah ve dini uğruna her türlü zarara uğramaya, çeşit çeşit tehlikelerle karşılaşmaya, ülkesini terkedip hicret etmeye ya da cihada katılıp canını feda etmeye hazır iken onun yolundaki en büyük engel işte bu akrabaları, ve evlâtlarıyla aileleri olur.

Başka bir anlam, bu âyetlerin inişi sırasında pekçok müslümanın içinde bulunduğu ve bugün de müslüman olmayan bir toplumda İslamiyeti kabul eden bir kişinin karşılaştığı özel durumlarla ilgilidir. Bilindiği gibi, o sıralarda Mekke'de ve Arabistan'ın diğer bölgelerinde genellikle şöyle bir durumla karşılaşılıyordu: Bir erkek iman etmiş, ancak karısı ve çocukları İslamiyeti kabul etmek şöyle dursun, onu dininden

ve imanından döndürmeye çalışmaktadırlar. Aynı şekilde, ailelerinde tek başına İslamiyeti kabul eden kadınlar da zorluklarla karşılaşıyordu.

Bu iki durumla karşı karşıya bulunan iman sahiplerine hitap edilerek üç noktaya dikkatleri çekilmiştir.

İlk önce, dünyadaki akrabalık bağları açısından bunların insana en yakın kişiler olmasına rağmen din açısından kendisine düşman olabilecekleri konusunda uyarıda bulunulmuştur. İman sahiplerine şöyle denilmektedir: Bu düşmanlık ister sizi iyilikten alıkoymak ve kötülüğe sevketmek, ya da sizi imandan caydırıp küfre itmek, yahut sevgi, sempati ve bağlılıkları kafirlere ait olup sizden müslümanların savaş ve devlet sırlarını öğrenerek İslâm düşmanlarına iletmek şeklinde olsun, bunlar, düşmanlığın niteliğini ve şeklini değiştirmez. Bunun bir düşmanlık olduğu kesindir. Ve eğer siz imanı tercih ediyorsanız, onları birer düşman olarak bellemelisiniz, onların sevgisine kapılıp sizler ile onlar arasında iman ile küfr ve itaat ile günah (Ma'siyet) duvarının bulunduğunu unutmayın.

Daha sonra onlardan sakınmaları istenmiştir. Yani, onların dünya konforu için kendi âhiretinizi berbad etmeyin. Allah ile Resûlü ile olan bağınız ve İslamiyete olan bağlılığınızı engelleyecek kadar onlara olan sevginizin kalbinizde büyümesine izin vermeyin. Sizin dikkatsizliğiniz yüzünden müslüman cemaat ve topluluğun sırlarından onların haberdâr olması ve daha sonra düşmanlara ulaşmasını sağlayacak kadar onlara güvenmeyin. İşte bu konuda Resûlüllah (s.a.v.) bir hadisinde de müslümanları uyarmıştır: "Bir kişi kıyamet gününde getirilecek ve onun çoluk çocuk ve akrabalarının, onun tüm iyi amellerini yuttuğu söylenecektir."

En son, "affeder, kusurlarına bakmaz ve günahlarını bağışlarsanız, şüphesiz Allah Gafûrdur, Rahîmdir," denilmiştir. Bunun anlamı şudur: Onların düşmanlığından bahsedilmesinin amacı, onlardan sakınmanızı ve dininizi onlardan kurtarmanızı sağlamaktır. Bu demek değildir ki, siz işi daha ileriye götürün eşinizi ve çocuklarınızı dövün, onlara sert davranın veya onlarla ilişkilerinizi öylesine bozun ki, sizin ve onların ailevi hayatı çekilmez hale gelsin. Çünkü bu gibi davranışın iki büyük zararı vardır: (1) Böylece eş ve çocukların ıslâhının tüm kapıları her zaman için kapanmış olur. (2) Böyle davranılınca İslâm'a karşı

toplumda bir çok yanlış anlamalar ve izlenimler edinilir ve çevredeki insanlar bir müslümanın kişiliği, karakteri ve ahlâk anlayışı hakkında yanlış bir fikre sahip olurlar ve onun İslâmiyeti kabul eder etmez tamamen değiştiği ve kendi evinde ve ailesinde bile eşi ve çocuklarına nemrûd kesildiğini, huysuz ve kaba olduğunu sanırlar.

Bu hususta şu noktayı gözümüzün önünde tutmalıyız ki, İslâm'ın ilk devrinde insanlar yeni yeni müslümanlığı kabul ederken anne ve babalarının henüz kâfir oldukları ve onları yeni dinden dönmeleri için kendilerine baskı yaptıkları gibi bir zorlukla da karşılaşıyorlardı. İkinci zorluk ta, karı ve çocukları (ya da, koca ve çocukları) hâlâ kafir oldukları ve onların dinden dönmeleri için baskı yaptıkları ve başka yöntemler kullandıkları gibi durumlarda oluyordu. İlk durumla ilgili olarak Ankebût (8. âyet) ve Lukman (14. ve 15. âyetleri) sûrelerinde şöyle bir emir verilmiştir: "Din konusunda anne babalarınızın sözlerini hiç dinlemeyin, ancak dünyevi konularda onlara iyi muamele edin". İkinci durumla ilgili emir işte yukarıda verilmiştir. Yani, "kendi dininizi eşleriniz ve evlâtlarınızdan korumaya çalışın, ama onlara sert kabaca ve haksızca davranmayın, aksine yumuşak olun, mümkün olduğu kadar tatlı davranın ve hatalarını affedin ve görmezlikten gelin." (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhimü'l- Kur'an, - Et-Tevbe, âyetler: 23-24, El-Mücadele, dipnot: 37, El-Mümtehine, dipnot: 1-3 ve El-Münafıkûn, dipnot: 18).

إِنَّمَآ أَمْوَٰلُكُمْ وَأَوْلَٰدُكُمْ فِتْنَةٌ ۚ وَٱللَّهُ عِندَهُۥٓ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾

15: Mallarınız ve evlâtlarınız sizin için bir imtihandır. Allah'ın indinde ise büyük mükafât vardır.[30]

Açıklamalar

30. Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, el-Enfal, dipnot: 23. Burada Hazreti Peygamber'in (s.a.v.), Taberani'nin Hz. Ebu Malik Eş'ari'den naklettiği şu rivâyeti de gözlerimizin önünde bulundurmalıyız "Senin asıl düşmanın, senin katletmen başarı sayılan ve onun seni katletmesi halinde sana Cennet müjdelenen kişi değildir, senin asıl düşmanın, pek muhtemeldir ki, senin sulbünden (nütfenden) doğan evlâdındır. Daha sonra, senin en büyük düşmanın, sahip bulun-

duğun mallarındır". Bu nedenle, Cenab-ı Hak burada ve Enfal sûresinde de şunu demek istemiştir: "Eğer siz kendinizi mallarınız ev evlâtlarınız gibi fitnelerden korur ve onlara olan sevginize Allah'a olan sevginizi üstün kılmayı başarırsanız, Allah katında büyük ecir ve ödüller alacaksınız."

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَاسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنفِقُوا
خَيْرًا لِّأَنفُسِكُمْ ۗ وَمَن يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾
إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ۚ
وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾

16-18: O halde gücünüz yettiğince Allah'tan korkun.[31] Öğütlerini dinleyin ve itaat edin. Nefsiniz için maldan infak eyleyin. Nefsini cimrilik ve hasedden koruyanlar, işte onlar felâha erenlerdir.[32] Eğer Allah'a karz-ı hasen olarak ödünç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır.[33] Ve günahlarınızı bağışlar. Allah Şekûr'dur ve Hâlim'dir.[34] Gaybı ve aşikârı bilendir. Gâlib, Kaadir ve Hakîmdir.

Açıklamalar

31. Kur'an'ı Kerim'in bir yerinde şöyle denilmiştir: "Allah'tan hakkıyla ittika edin (korkun)" (Âl-i İmran: 102). Başka bir yerinde şöyle buyurulmuştur: "Allah bir kişiyi ancak gücünün yettiği kadarı ile mükellef kılar" (Bakara: 286). Burada ise "Gücünüz yettiğince Allah'tan korkun" denilmiştir. Bu üç âyeti inceleyecek olursanız şu sonuçlara varırsınız: Birinci âyet, her mü'min'in ulaşmaya çalışması gerektiği ölçü veya seviyeyi ortaya koyar. İkinci âyet, kimseden gücünün dışında bir iş yapmasının istenmediği, aksine Allah'ın dininde herkesin gücünün yettiği kadar ibadet ve amel işlemesinin beklendiği gibi bir prensip belirler. Üçüncü âyet ise her Mü'minin kendi imkânları dahilinde Allah'tan korkması gerektiğini ifade eder. Bir inanmış kişi mümkün olduğu kadar Allah'ın emirlerine uymalı, ona itaat etmelidir. Bu hususta tembellik eder ve ihmalde bulunursa kendini sorgulamadan kurtarmayacaktır.

Ancak gücü ve imkânının dışında olan hususlarda (ki, bu tamamiyle Allah'ın takdirine bağlıdır) sorguya çekilmeyecektir.

32. Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-Haşr, dipnot: 19.

33. Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Bakara, dipnot: 267, El-Maide, dipnot: 33, , El-Hadid, dipnot: 16

34. Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'an, Fatır, dipnot: 52, 59, Eş-Şura: dipnot: 42.

ET-TALÂK SÛRESİ

Adı: Et-Talâk (boşanma), sadece adı değil, aynı zamanda bu sûrenin konusunun başlığıdır, çünkü bunda "talak" (boşanma) ile ilgili emir ve kurallar anlatılmıştır. Hz. Abdullah bin Mes'ud buna En-Nisau'l- Suğra adını da vermiştir, yanı Küçük Nisa sûresi.

İniş Tarihi: Hz. Abdullah bin Mes'ud'un açıklamalarından ve sûrenin içeriğinden de, bunun mutlaka, boşanma ile ilgili ilk emirlerin verildiği Bakara sûresinin âyetlerinden sonra indiği anlaşılmaktadır. Bunun kesin iniş tarihini tesbit etmek her ne kadar güç ise de, rivâyetlerden, hiç olmazsa, Bakara sûresindeki emirleri insanların yanlış anlamaya başlamaları ve fiilen de yanlış hareket etmelerinden sonra Allahu Teâlâ'nın onları ıslâh etmek ve yanlışlıklarını düzeltmek amacıyla bunu indirdiği görülmektedir.

Ana Konusu ve Bahisleri: Bu sûrenin emirlerini anlamak için bundan önce boşanma ve iddetle ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de yer alan emir ve öğretileri gözden geçirmek gerekiyor:

"Boşanma iki defadır. Âdet ve makbul olan şekilde (onları) nikâh altında tutmak veyahut iyilik ile yol vermek icab eder" (Bakara: 229).

"Boşanmış kadınlar (boşandıktan sonra) kendi kendilerine üç hayız müddeti beklesinler... Eğer her iki taraf anlaşmak isterse, bu müddet içinde kocaları, onları (kendi zevceleri olarak) geri almaya daha çok lâyıktır. (Bakara: 228).

"Eğer yine (üçüncü defa) boşarsa ondan sonra, kadını başka bir erkek nikâh etmedikçe ona helâl olmaz. (Bakara: 230).

"Mü'min kadınları nikâh edip sonra kendileri ile temasta bulunma-

dan kendilerini boşadığınızda onlar için üzerine sayacağınız bir iddet yoktur." (El-Ahzab: 49)

"Sizden vefat edenlerin zevceleri kendi kendilerine dört ay on gün beklesinler." (Bakara:234).

Bu âyetlerde ortaya konan kurallar şunlardır:

1- Bir erkek, karısını en çok üç kez boşama hakkına sahiptir.

2- Bir veya iki kez boşadıktan sonra koca, karısına iddet süresi içinde dönme hakkına sahiptir. İddet süresi geçerse, aynı erkek ve kadın tekrar nihâklanmak isterse, "tahlil" (kadının kocasına helâl olması) için herhangi bir şart yoktur. Ancak erkek üç defa boşamışsa, iddet süresi içinde kadına dönme hakkını kaybeder ve kadın başka bir erkekle ve bu başka erkek de onu kendi isteğiyle boşamadıkça onun o kadınla tekrar nikâhlanması da mümkün değildir.

3- Hayız (âdet veya aybaşı)dan kesilmemiş medhûle (zifaf görmüş) kadının iddeti, boşandıktan sonra üç kez âdet (hayz) görmesidir. Bir veya iki boşama vuku bulmuşsa, iddeti şu anlama gelir ki, kadın hâla kocasının karısıdır ve bu iddet süresinde ona dönebilir. Ancak kocası onu üç kez boşamışsa, bu iddet süresinde ona dönebilir. Ancak kocası onu üç kez boşamışsa, bu iddet dönmesine imkân vermek için değildir, aksine bunun sona ermesinden önce kadının, başka bir erkekle evlenmemesi içindir.

4- Kendisine el sürülmeden boşanmış, medhûle olmayan (evlendiği halde zifaf görmemiş) kadın için iddet yoktur. İsterse boşanmadan hemen sonra nikâhlanabilir.

5- Kocası vefat eden kadının iddeti dört ay on gündür.

Şu husus iyice anlaşılmalıdır ki, "Talâk" sûresi bu kurallardan herhangi birini iptal etmek veya düzeltmek için değil, aşağıdaki şu iki amaç için inmiştir:

Birincisi, erkeğe verilen boşama yetkisini kullanması için öyle akıllıca ve zekice yollar ve yöntemler anlatılsın ki, fiili ayrılma mümkün olduğu kadar gerçekleşmesin ve gerçekleşse de, uzlaşma ve anlaşmanın tüm yollarının kapanmasından sonra son çare olarak gerçekleşsin. Çünkü, Allah'ın şeriatında boşanma yolu, sadece vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak yer almıştır. Yoksa, Yüce Allah, bir erkek ile bir kadın ara-

sında kurulan evlilik bağının kopmasına son derece karşıdır. Rasûlullah'ın (s.a.v.) buyuruğu şöyledir: "Allah'ın helâl kılmasına rağmen en sevmediği şey boşanmadır" (Ebu Davûd). Ve, "helâl kılınan şeylerden Allah'ın en sevmediği şey boşanmadır." (Ebu Davûd.)

İkincisi, Bakara sûresindeki emirlerden sonra açıklanması ve cevaplanması gereken sorunlar hakkında tatmin edici açıklamalar yapılsın ve böylece İslâm âile hukuku her bakımdan mükemmel bir hal alsın. Bu hususta şu noktalara açıklık getirilmiştir: Adetten kesilmiş ve zifaf görmüş kadınlar, ya da, daha âdet görmeye başlamamış kız veya kadınların boşandıktan sonra iddet süreleri ne olabilir? Hamile olup boşanmış ya da, kocası ölmüş kadının iddet süresi nedir? Kocaları tarafından boşanmış değişik durumdaki kadınların nafaka ve barınmasıyla ilgili ne gibi tedbirler alınmalı ve anne ve babaları boşanmış olan çocukların emzirilmesi ve bakımı için ne yapılmalıdır?

ET-TALÂK SÛRESİ

(Medine'de inmiştir, 12 âyettir)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعِدَّتِهِنَّ
وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ ۖ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِن بُيُوتِهِنَّ
وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَن يَأْتِينَ بِفَاحِشَةٍ مُّبَيِّنَةٍ ۚ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۚ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ
يُحْدِثُ بَعْدَ ذَٰلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Ey Peygamber, kadınları boşayacağınız zaman iddetleri içinde boşayın,[1] ve iddeti iyice sayın.[2] Rabbiniz olan Allah'tan korkun. (İddet devam ederken) onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar.[3] Ancak apaçık bir kötülük halinde çıkarılırlar.[4] Bunlar Allah'ın hudududur. Allah'ın hududunu tecavüz eden muhakkak kendisine zulmetmiş olur. Bilmezsiniz belki, Allah bundan sonra bir iş peydah eder.[5]

Açıklamalar

1. Yani, sizler "talâk" (boşanma) konusunda acele etmeyin, yani karı-koca arasında bir kavga, bir tartışma olur olmaz öfkelenip boşanmaya kalkışmayın. Özellikle geri dönülmesi imkânsız durumları yaratmayın. Burada özellikle, erkeklere hitap edilerek deniliyor ki, "karılarınızı boşarken iddetleri için veya iddet içinde boşayın." İddet için boşamanın iki anlamı vardır ve burada bu her iki anlam kastedilmiştir:

Birinci anlamı şudur: İddeti (bir kadının tekrar evlenmesi için konan süre) başlatmak için boşayın, başka bir deyişle, kadınları, iddetleri başlayacak şekilde boşayın. Bu husus Bakara sûresinin 228. âyetinde belirtilmiştir. Yani, zifaf görmüş bir kadın âdetten kesilmemişse, iddeti, boşanmadan sonra üç kez âdet görmesidir. Bu emir gözönünde bulundurulursa, iddeti başlatmak için boşamanın tek yolu, kadının âdet gördüğü sırada boşamamak olduğunu görürüz. Çünkü, iddeti, hangi âdet halinde ise, o âdetten itibaren başlayamaz ve böyle bir durumda boşamak şu anlama gelir: Kadının iddeti, Allah'ın emrine aykırı olarak üç yerine dört âdet veya ay başını kapsamış olur. Ayrıca, bu emrin gereği, kadının temizlik döneminde ve kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bulunmuş olduğu sırada boşanmamasıdır da. Çünkü, böyle bir durumda kocası onu boşarsı, her ikisi de cinsel ilişki sonucu gebe kalınıp kalınmadığını bilemez. Onun için, iddetin başlaması tahmini, ne bu iddetin gelecek aybaşına göre hesaplanması, ne de bunun gebe kalan bir kadının iddetinin olmasına dayanarak yapılır. O halde, bu emir ve kural iki şeyi gerektiriyor: (1) Bir kadın, âdet gördüğü sırada boşanmamalıdır. (2) Kadın, âdetten kesildiği ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadığı bir sırada ya da, kadının gebe kalıp kalınmadığı kesin olarak bilindiği zaman boşanmalıdır. Eğer düşünülecek olursa, boşanma ile ilgili bu kısıtlamaların çok anlamlı ve yararlı olduğu anlaşılır. Kadının âdet gördüğü sırada boşanmamasının hikmetine gelince, bu öyle bir durumdur ki, kadın ile erkek arasında cinsel ilişki yasak olduğu için araları bir bakıma açık veya kopuk olur. Ve tıp açısından da bir dönemde kadının davranışları normal sayılmaz. Böyle anormal bir zamanda aralarında bir tartışma veya kavga olursa her ikisi meseleyi tatlıya bağlamak ve uzlaşmaktan uzak olur. Böylece, kavganın boşanma ile sonuçlanmasına göz yummaktansa, kadının âdetten kesilmesine kadar beklenirse, kadının huy ve davranışları bakı-

mından da normale dönmesi mümkün olabilir ve doğanın, erkek ile kadın arasında yaratmış olduğu çekicilik te devreye girerek ikisini pekalâ birleştirebilir ve tekrar barışmalarını sağlayabilir. Aynı şekilde kadının temiz olduğu, yani âdetten kesildiği dönemde kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmasından sonra boşanmanın yasaklanmasının hikmeti de şudur: Böyle bir durumda kadın gebe kalmışsa, ne kendisi ne de kocası bunu bilir. İşte bu nedenle, bu dönemde kadını boşamak uygun değildir. Çünkü gebeliğin gerçekleştiğini öğrendikten sonra erkek, karnında çocuğunu taşımakta olduğu kadını boşamaktan önce belki de on defa düşünecektir ve kadın da, kendi ve kendi çocuğunun geleceğini düşünerek kocasının kızgınlığının nedenlerini ortadan kaldırmaya ve onunla tekrar barışmaya çalışacaktır. Aksi takdirde, karanlıkta bir ok atıldıktan sonra gebeliğin meydana geldiği anlaşılırsa, her ikisi de pişmanlık duyacaktır.

Bu, "iddet için" kadının boşanmasının ilk anlamadır ki, bu âdet görmekte olan ve gebe kalma ihtimali bulunan,kendileriyle cinsel ilişkide bulunulmuş kadınları kapsar. İkinci anlamına gelince, "iddet içinde boşayın" denilmiştir. Yani kadına birden üç defa "boş ol" deyip onu temelli boşamayın, aksine bir veya en fazla iki defa "boş ol" diyerek iddet içinde veya iddete kadar bekleyin, ki her zaman geri dönme imkânına sahip olabilesiniz. Bu anlamda bu hüküm bütün bu kadınlar için yararlıdır: Âdet görmekte olan ve kendileriyle cinsel ilişkide bulunulan, âdetten kesilmiş veya menapoz dönemine girmiş olan, henüz âdet görmeye başlamayan veya boşanma sırasında gebe oldukları bilinen kadınlar. Bu ilâhi emre uyulursa hiçbir kişi karısını boşadıktan sonra pişmanlık duymaz. Zira, bu durumda boş ol demiş olmasına rağmen iddet içinde karısına dönebilir ve iddetin sona ermesinden sonra da, eski karı koca tekrar bir araya gelmek istiyorlarsa, nikâhlarını tazeleyebilirler.

Tanınmış müfessirler, "tallikûhunne li'iddetihinne" cümlesini işte böyle tefsir etmişlerdir. İbn Abbas bunu tefsir ederken şöyle demiştir: "Erkek, kadını, âdet gördüğü sırada boşamasın, ayrıca, âdetten kesilerek temiz olduğu sırada kendisiyle cinsel ilişkide bulunmuşsa da boşamasın, yani âdetten kesilip temiz olana kadar onu serbest bıraksın; daha sonra bir defa boşasın. Böyle bir durumda ona geri dönmezse ve iddet de sona erse, o kadın sadece bir boşanma ile ayrılmış olacaktır".

(İbn Cerir). Hz. Abdullah bin Mes'ud şöyle demiştir: "İddet için boşanmanın anlamı, kadını, temiz olduğu ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmadığı sırada boşamaktır". Benzeri tefsir Hz. Abdullah bin Ömer, Atâ, Mücahid, Meymun bin Mihran, Mukatil bin Hayyan ve Dahhak (r.a.)dan da naklolunmuştur (İbn Kesir). İkrime (r.a.) bunu şöyle açıklamıştır: "Kadını erkek gebelik durumunu bildiği zaman boşasın, ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunmuş ve gebe olup olmadığı anlaşılmamışsa boşamasın." (İbn Kesir). Hz. Hasan Basrî ve İbn Serin diyorlar ki, "Kadın, temizken ve cinsel ilişkisiz boşansın, ya da gebeliği ortaya çıkmışsa, boşansın." (İbn Cerir).

Hazreti Peygamber (s.a.v.) bu âyetin anlamını, Hz. Abdullah ibn Ömer'in (r.a.), eşini âdet gördüğü sırada boşadığı zaman çok güzel bir şekilde açıklamıştı. Bu olayın ayrıntıları, hemen hemen bütün hadis kitaplarında anlatılmıştır ve zâten bunlar bunun hukukî dayanaklarıdır. Olay şöyledir: Hz. Abdullah, karısını adet halinde boşayınca durumu Hz. Ömer, Resûlullah'a (s.a.v..) bildirdi. Resûlullah bunu öğrenince çok kızdı ve şöyle buyurdu: "Ona de ki, karısına dönsün, o temizlenip (âdetten kesildikten sonra) tekrar âdet gördükten sonra bir daha temizlik dönemine girene kadar beklesin ve o zaman yine onu boşamak istiyorsa, onunla cinsel ilişkide bulunmadan bunu yapsın. İşte Allah-ı Azze ü Cell'in emrettiği iddet budur." Başka bir rivâyette ifade şudur: "Ya onu temiz iken cinsel ilişki kurmadan boşasın, ya da, gebe olup olmadığı belli olduktan sonra boşasın."

Bu âyetin amacı ve anlamı, Resûlullah (s.a.v.) ve ileri gelen sahabelerden naklolunan bazı diğer hadislerden de daha iyi anlaşılmış oluyor. Nesa'i de yeralan rivâyete göre Resûlullah'a (s.a.v.) bir kişinin karısını üç talakla boşadığı haberi verilir. Hazreti Peygamber (s.a.v.) bunu öğrenince öfke ile ayağa kalkar ve buyurur: "Allah'ın Kitabıyla oyun mu oynanıyor? Halbuki, ben daha aranızda bulunuyorum." Resûlullah (s.a.v.) bu olaya öylesine kızmıştı ki, bir kişi kalkıp "gidip o mel'ûnu öldüreyim mi, Ya Resûlüllah?" diye sormak zorunda kaldı. Abdurrezzak, Hz. Ubade bin es-Samit hakkında naklettiği bir rivâyette babasının, eşini bin talakla boşadığını belirtmiştir. Hz. Ubade, Resûlullah'a (s.a.v.) gidip şer'î hükmü sordu. Resûlullah (s.a.v.) şunları buyurdu: "Üç talakla boşamakla o Allah'a itaatsızlık etmiştir. Evet, o kadın ondan böylece ayrılmıştır. Ancak geriye kalan 997 talak onun

zulmü ve isyanıdır. Allah ancak dilerse onu affeder." Hz. Abdullah bin Ömer'in boşama olayıyla ilgili olarak Dâekutni ve İbn Ebi Şeybe tarafından naklolunan ayrıntılardan biri şudur: Hazreti Peygamber (s.a.v.) Hz. Abdullah bin Ömer'in, karısına dönmesini isteyince kendisi şu soruyu sordu: "Ya Rasûlulah, onu üç talakla boşamış olsaydım bile ona dönecek miyidim?" Resûlullah (as) ise şu cevabı verdi: "Hayır, o senden ayrılmış olacaktı ve senin bu hareketin bir günâh sayılacaktı." Başka bir rivâyette sözleri şöyle nakledilmiştir: "Eğer sen böyle yapmış olsaydın, Rabbine itaatsizlik edecektin ve karın senden ayrılmış olacaktı."

Bu hususta sahabeler vasıtasıyla naklolunan fetvâlar da Hz. Peygamber'in bu buyurukları doğrultusundadır: Muvatta'daki kayda göre, bir kişi Hz. Abdullah bin Mes'ud'a, karısını sekiz kez boşadığını söyledi. İbn Mes'ud kendisine sordu: "Peki, sana nasıl bir fetvâ verildi?" O dedi ki: "Bana, kadının benden ayrılmış olduğu söylendi." Hz. İbn Mes'ud buyurdu: "Adamlar doğru söylemişler. Mesele onların dediği gibidir". Abdurrezak'in Alkame'ye dayanarak naklettiği bir rivayete göre bir kişi İbn Mes'ud'a karısını 99 kez boşadığını anlattı. İbn Mes'ud dedi ki: "Üç kez boşamakla o kadın ondan ayrıldı, geriye kalan boşamalar ise zulümdür. "Veki bin-el Cerrah kendi Süneninde Hz. Osman ve Hz. Ali (r.a.) her ikisinin aynı şekilde kararlar verdiklerini belirtmiştir. Bir kişi, Hz. Osman'a gelip karısını bin talakla boşadığını söyledi. Hz. Osman dedi ki: "O, üç talakla senden ayrılmış oldu." Benzeri bir olay Hz. Ali'nin önünde cereyan etti. O da şu hükmü verdi, "o, üç talakla senden boşandı, şimdi istersen geriye kalan talaklarını diğer karıların için kullan!" Ebu Davûd ve İbn Cerir, az bir ifade farkıyla Mücahid'in şu hadisini nakletmiştir: Hz. Mücahid, İbn Abbas'ın yanında oturuyordu. "Derken bir kişi gelip karısını üç talakla boşadığını söyledi. İbn Abbas, bunu sessizce dinledi, öyle ki, ben onun, karısının ona dönebileceğini söyleyeceğini sandım. Daha sonra şöyle dedi: "Sizden bir adam bir kere karısını boşamakla akılsızlık ediyor ve gelip bana, "Ya ibn Abbas, şöyle, şöyle..." diyor. Halbuki, Yüce Allah, "Allah'tan korkarak hareket eden birinin işlerini O kolaylaştırır" demiştir. Sen Allah'tan korkmadın. Şimdi ben senin işini kolaylaştıramam, bir çare bulamam. Sen Rabbine itaatsizlik ettin ve karın senden ayrılmış oldu." Başka bir rivâyet gene Mücahid'e dayanarak Muvatta ve Tefsir-i İbn Cerir'de az bir ifade farkıyla kaydedilmiştir. Buna göre bir adam

karısını 100 kez boşadı ve gidip Hz. İbn Abbas'a şer'i meseleyi sordu. İbn Abbas (r.a.) dedi ki: "Üç kez boşamakla o senden boşandı, diğer 97 boşama ile sen Allah'ın âyetlerini oyuncak yapmışsın." Bunlar Muvatta'daki sözlerdir. İbn Cerir'de ise İbn Abbas'ın şu sözleri naklolunmuştur: "Sen Rabbine itaatsızlık ettin ve karın senden ayrıldı ve sen Allah'tan korkmadın. Dolayısıyla, Allah senin bu zor durumdan kurtulman için bir yol peydah edemez." İmam Tahhavî'nin naklettiği rivâyete göre bir kişi İbn Abbas'a gelip amcasının kendi karısını üç talakla boşadığını anlattı. Hz. İbn Abbas kendisine şu cevabı verdi: "Amcan Allah'ın emirlerine karşı gelmiş, günâh işlemiş ve Şeytan'a uymuştur. Allah, onun bu zorluktan kurtulması için bir yol belirlememiştir." Ebu Davud ve Muvatta'da yer alan bir rivâyete göre bir kişi karısını, cinsel ilişkide bulunmadan üç talakla boşadı ve onunla nikahı tazelemek için fetvâ almak üzere çeşitli kişilere gitti. Bu hadisi rivâyet eden Muhammed bin İyas bin Bukeyr diyor ki, "Ben onunla beraber Hz. İbn Abbas'a ve Ebu Hureyre'ye gittim. Her ikisi şu cevabı verdi: "Senin için mümkün olan çıkış yolunu sen kendi ellerinle kapattın." Zemahşeri'nin Keşşâf'ta belirttiği gibi, kendi karısını üç kez boşamış olan bir kişi Hz. Ömer'e geldiğinde Hz. Ömer onu döver ve boşanmasını geçerli kılardı. Said bin Mansur aynı sözleri doğru kaynaklara dayanarak Hz. Enes'in rivâyetinden almıştır. Bu konuda sahabelerin genel görüşünü, İbn Ebi Şeybe ile İmam Muhammed İbrahim en-Neh'i'den şu şekilde nakletmişlerdir: "Ashâb-ı Kiram, insanların karılarını, sadece bir talakla boşamalarını ve üç kez âdet görünceye kadar beklemelerini istiyorlardı" (İbn Ebi Şeybe). "Onlar, insanların kendi karılarını boşarken, iddet doluncaya kadar bir talaktan öteye gitmemelerini istiyorlardı." (İmam Muhammed Neh'i).

İslâm hukukçularının bu hadisler ve rivâyetlerin yardımıyla Kur'an'ı Kerim'in yukarıdaki âyetinin gayesini anlayarak hazırladıkları ayrıntılı kanun ve ilgili maddeleri aşağıdadır:

(1) Hanefîler talak veya boşanmanın üç çeşidi olduğunu belirtir: Ahsen, hasen ve bid'î. Ahsen talak, bir kişinin karısını, cinsel ilişkide bulunmadan ve temiz olduğu sırada sadece bir talakla boşayarak iddetin geçmesini beklemektir. Hasen talâk ise, her temizlik döneminde bir kez boşamaktır. Böylece, üç temizlik döneminde üç kez boşamak ta sünnete aykırı değildir, ama daha iyisi, tek bir talakla iddetin geçmesi-

ni beklemektir. Bid'î talak veya talak'ı bid'at, bir kişinin aynı anda üç kez boşaması, yahut tek temizlik döneminde değişik zamanlarda üç kez boşaması, yahut âdet halinde boşaması veya âdetten kesildiği veya temizlik döneminde ve cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşamasıdır. Bunlardan hangi fiili yapsa günahkâr olur. Bu, âdet görmekte olan ve kendisiyle cinsel ilişkide bulunulan kadınla ilgili hükümdür. Gayri medhûle (nikahı kıyılmış olmasına rağmen zifafı geçirmemiş olan) kadına gelince, sünnete göre gerek temiz iken gerekse âdet gördüğü sırada boşanabilir. Eğer kadın medhûle (kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmuş) ve âdetten kesilmiş ise, yahut daha âdet görmüyorsa, cinsel ilişkiden sonra da boşanabilir, çünkü hamile kalmasına imkân yoktur. Ve kadın hamile ise cinsel ilişkiden sonra da boşanabilir, çünkü hamile olduğu zâten biliniyor. Ancak sünnete göre bu üç tür kadını boşamanın şekli, birer ay sonra boşamaktır ve ahsen şekli, sadece bir talakla iddeti geçirmektir. (Hidaye, Feth-ül Kadir, Ahkam-ül Kur'an li'l Cessâs, Umdetü'l-Kâri).

İmam Malik'e göre de boşanma üç türlüdür: Sünni, bid'î-yi mekrûh ve bid'î-yi haram. Sünete göre boşanma şudur: Âdet görmekte olan, kendisiyle cinsel ilişki kurulmuş olan kadın, temiz iken ve cinsel ilişkide bulunulmadan sadece bir talakla boşansın ve iddet geçirilsin. Bid'î-yi mekruh ise, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduktan sonra kadını, temiz iken boşamak, yahut, cinsel ilişkide bulunulmadan, bir temizlik döneminde birden fazla talakla boşamak yahut, iddet içinde değişik temizlik dönemlerinde üç talakla boşamak veya, bir anda üç kez boşamaktır. Bid'î-yi haram ise bir kadını, âdet gördüğü sırada boşamaktır. (Zeyli'd- Dusuki ala Şerh-ül Kebîr, İbnü'l- Arabi: Ahkâmü'l-Kur'an).

İmam Ahmed bin Hanbel'in güvenilir inancı ki, üzerine tüm Hanbelîler ittifak etmiştir.Bu şudur: Âdet görmekte olan medhule kadını boşamanın şekli, temizlik döneminde cinsel ilişki kurmadan boşamaktır, bu kadın daha sonra serbest bırakılsın, ta ki, iddet geçsin. Ne var ki, kadın üç temizlik döneminde üç ayrı talakla boşanmışsa, yahut tek bir temizlik döneminde üç talakla boşanmışsa, yahut aynı anda üç kez boşanmışsa, yahut âdet sırasında boşanmışsa, veya, kendisiyle cinsel ilişki kurulduktan sonra hamile olup olmadığı belli değilken temizlik döneminde boşanmışsa, bütün bu talaklar bid'at ve haramdır. Ancak kadın gayri-medhûle, yahut âdetten kesilmiş bir medhûle, yahut henüz

âdet görmemekte olan bir kız, yahut hamile ise ne zaman ne de sayı açısından sünnet veya bid'at farkı olacaktır (El-insâf fi marifet-ür racih min el-hilâf ala Mezheb Ahmed bin Hanbel).

İmam Şafiî'ye göre talak konusunda sünnet ve bid'at farkı sayı değil sadece zaman itibarıyladır. Yani, âdet görmekte olan medhûle kadını âdet sırasında boşamak, yahut hamile kalabilecek, kendisiyle cinsel ilişkide bulunulduktan sonra gebe kalıp kalmadığı belli değilken ve temizlik döneminde bir kadını boşamak bid'at ve haramdır. Talak veya boşanmaların sayısına gelince, ister aynı anda üç talakla boşanmış, ister bir tek temizlik döneminde bir veya birkaç talakla boşanmış, yahut değişik temizlik dönemlerinde boşanmış olsun, sünnete aykırı değildir. Gayri medhûle kadın (yani kendisiyle hiç zifaf yapılmamış olan kadın), yahut menapoz döneminde olan bir kadın, yahut henüz âdet görmemekte olan bir kız, veya gebeliği meydana çıkmış olan bir kadınla ilgili sünnet veya bid'at farkı gözetilmez. (Müğni'l Muhtac).

(2) Dört mezhebin imamlarına göre, bir talak veya boşanmanın bid'at, mekrûh, haram veya günâh sayılması, onun hiç gerçekleşmemiş olduğu anlamına gelmez. Her dört mezhepte boşanma, ister âdet sırasında olmuş, ister aynı anda üç talakla gerçekleşmiş, ister kadının henüz hamile olup olmadığı belli değilken temizlik döneminde kendisiyle cinsel ilişki kurulduktan sonra meydana gelmiş, ya da, bir imamın bid'at olarak tanımladığı başka herhangi bir durumda gerçekleşmiş olsun, mutlaka bir gerçek olarak kabul edilir, gerçi bu durumda ilgili erkek günahkâr sayılır. Ne var ki, bazı diğer müctehidler bu konuda dört imamdan farklı görüş ileri sürmüşlerdir.

Said binel- Müseyyeb ve bazı diğer tabii'ine göre sünnete aykırı olarak kadını âdet sırasında boşayan, yahut bir defada üç kez talakla boşayanın boşanması hiç sayılmaz ve gerçekleşmez. Aynı görüşü İmamiyye de ileri sürmüştür (Yani, 455 mezhep). Bu görüşün temeli ise, böyle bir hareket yasak ve bid'at-i muharrime olduğu için etkisiz olmasıdır. Oysa, yukarıda kaydettiğimiz hadislerden birinde Hz. Abdullah bin Ömer'in kendi karısını âdet halinde boşayınca Resûlullah'ın (s.a.v.) ona karısına dönme izni verdiği belirtilmiştir. Eğer boşanma hiç gerçekleşmemiş olsaydı, Resûlüllah ona nasıl dönme izni verirdi? Ayrıca, şu husus ta çeşitli hadislerden sabittir ki, Resûlullah (s.a.v.) ve çeşitli mümtaz sahabe, karısını birden fazla defa boşamış olan bir kişinin gü-

nahkâr olduğuna karar vermiş olmasına rağmen boşanmasını geçersiz veya etkisiz olarak nitelendirmemişlerdir.

Tavus ve İkrime'ye göre aynı anda üç talakla boşamakla sadece bir boşanma gerçekleşir. Aynı görüşü İmam İbn Teymiyye de paylaşmıştır. Onların görüşünün kaynağı şu olaydır: Rivâyete göre Ebu's-Sehba, Hz. İbn Abbas'a sordu: "Resûlüllah (s.a.v.) ve Hz. Ebu Bekr döneminde ve Hz. Ömer'in ilk döneminde üç talakın sadece bir talak sayıldığını bilmiyor musunuz?" İbn Abbas, "evet, biliyorum" dedi. (Buhari ve Müslim). Müslim, Ebu Davud ve Müsned Ahmed'de İbn Abbas'ın şu sözleri naklolunmuştur. "Resûlüllah ve Hz. Ebu Bekr zamanında ve Hz. Ömer'in halifeliğinin ilk iki yılında üç boşanma, bir boşanma sayılırdı. Daha sonra Hz. Ömer'in şöyle dediği beyan olunmuştur: "İnsanlar, düşünüp taşınmalarına imkan verildiği bir konuda aceleci davranmaya başlamışlardır. Madem böyle, o zaman biz de onların istedikleri gibi kanun çıkaralım." Ve bu istikamette bir kanun çıkardı."

Ancak bu görüş çeşitli nedenlerle kabul edilemez. Bir kere, İbn Abbas'ın bu görüşü yukarıda zikrettiğimiz rivâyetlerde yer alan kendi fetvalarıyla ters düşmektedir. İkincisi, bu sözleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabelerden naklolunan sözleri aykırıdır. O sözler ve hadislerde birden üç talak veren talakı veya boşanmasının geçerli olduğuna dair fetvalar verilmiştir, ve biz bunları da yukarıya aldık. Üçüncüsü, bizzat Hz. İbn Abbas'ın rivayetinden anlaşıldığı gibi, Hz. Ömer (r.a.) sahabelerle yaptığı bir toplantıda üç boşanmayı yürürlüğe koyduğunu ilan etti, ve ne o zaman ne de daha sonra sahabelerden kimse ona itiraz etti. Şimdi, Hazreti Ömer'in, Resûlullah'ın sünnetine aykırı bir hareket-te bulunduğu tasavvur edilebilir mi? Ve sahabelerin tümünün buna ses çıkarmadığına inanılabilir mi? Ayrıca, Rukane bin Abd-i Yezid'in olayıyla ilgili olarak Ebu Davûd, Tirmizi, İbn Mâce, İmam Şafiî, Darimi ve Hakim'in naklettiği rivâyete göre Rukane'nin aynı oturuşta karısını üç talakla boşayınca Resûlüllah (s.a.v.) ona yemin ettirerek acaba niyetinin tek talakla boşamak mıydı? diye sordu (Yani, acaba diğer iki talakı, ilk talakı önemle belirtmek üzere mi vermişti, ve üç talakla onu kendinden temelli ayırmak için değildi?) Ve Rukane yemin ederek aynı doğrultuda cevap verince Resûlüllah (s.a.v.) ona karısına dönme hakkı verdi. Bu olaydan, meselenin aslı anlaşılmış oluyor ve ilk yıllarda ne gibi talakların bir tek talak türüne girdiği da açıklık kazanmış oluyor.

Bu nedenle, hadis açıklayıcıları, İbn Abbas'ın rivayetinden şu anlamı çıkırmışlardır: İlk zamanlarda insanlar dinî konularda hile, ihanet ve aldatma gibi duygulardan yoksun oldukları için üç talakla boşama eylemini gerçekleştirmiş olanın asıl niyetine bakılırdı ve aslında tek talakla boşama niyetinde olup diğer iki talakı boşamayı önemle belirtmek verdiği şeklindeki ifadesine inanılırdı. Ne var ki, daha sonra Hz. Ömer (r.a.) insanların çoğunlukla acele ederek veya âni bir öfkeye kapılarak eşlerini üç talakla boşamaya ve daha sonra hatalarını anlayarak veya pişman olarak kendilerine dönmeye başlayınca buna dur demek zorunda kaldı. İmam Nevevi ile İmam Subki, bunun, İbn Abbas'ın rivayetinin en iyi tevili olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak, bizzat İbn Abbas'ın sözleri hakkında kendisi tarafından naklolunan Ebus Sehba'nın rivayetlerinde de bazı çelişkiler bulunuyor. Müslim ve Ebu Davud yine Ebus Sehba'ya dayanarak başka bir rivayet kaydetmişlerdir. Buna göre, Ebus Sehba'nın sorusu üzerine İbn Abbas dedi ki: "Eğer bir kişi karısın cinsel ilişkiden önce üç talakla boşuyoridiyse, bu, Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer (r.a.) in iktidarlarının ilk döneminde tek talak sayılıyordu." Böylece, aynı râvi (rivayet eden) Hz. İbn Abbas'tan değişik ifadeli iki rivayet nakletmiştir ve çelişki her iki rivayeti de zayıflatıyor.

(3) Resûlullah (s.a.v.), karısını, âdet gördüğü sırada boşayan kişiye ona geri dönme emri verdiği için fakihler bunun ne anlam taşıdığını ve ne ile ilgili olduğunu araştırmışlardır. İmam Ebu Hanife, İmam Şafiî, İmam Ahmed, İmam Evza'i, İbn Ebi Leyla, İshâk bin Rahaviye ve Ebu Sevr'e göre böyle bir kişiye karısına dönme emri verilebilir ama dönmek için mecbur edilemez. (Umdet-ül Kâri). "Hidâye"de Hanefîlerin şu görüşüne yer verilmiştir: Bu durumda dönmek sadece müstahab değil, vâciptir. "Müğni-ül Muhtaç"ta Şafiîlerin şu görüşüne yer verilmiştir: Karısını âdet sırasında boşayan, ama üç talak vermeyen erkek için "mesnûn" olan hareket, ona dönmesidir ve daha sonraki temizlik döneminde onu boşamamasıdır aksine bu dönemin geçmesinden sonra kadının ikinci âdetten kesilmesinden sonra, âdet sırasında boşamanın bir oyuncak olmadığı anlaşılsın diye, isterse, onu boşasın. "El-İnsâf"ta yer alan Hanbelîlerin görüşüne göre, bu durumda boşayanın, karısına dönmek müstahabtir. Ancak İmam Malik ve kendisine tabi olanlar diyor ki, kadının âdet gördüğü sırada boşanması polisin müdahalesini gerektiren bir suçtur. Onlara göre, kadından talep gelsin veya gelme-

sin, hakim veya savcının, böyle bir suç işlemiş olan erkeği, karısına dönmesine mecbur etmesi ve iddetin sonuna kadar ona baskı yapması farzdır. Sözkonusu erkek direnirse onu hapse atabilir. Ve yine direnirse onu dövebilir. Bundan sonra da direnmeye devam ederse, hakim "karını sana geri veriyorum" diye karar verebilir ve bu karar, "rücu" (erkeğin karısına dönmesi) sayılacaktır, ki bundan sonra onun, karısıyla cinsel ilişki kurması caiz olacaktır (İster erkek, karısına dönmek istesin veya istemesin, çünkü bu durumda hâkimin iradesi onun iradesinin yerine geçer) (Ed-Dusuki zeyli). Malikîlere göre eşini âdet halinde boşayan erkek, istese de istemese de, eğer ona dönmüşse ve buna rağmen yine de boşamak istiyorsa, onun için müstahap olan yol, boşadığı aydan sonraki ayda talak vermeyip daha sonra gelen âdet sonrası temizlik döneminde talak vermesidir. Talak verildikten sonraki temizlik döneminde talak verilmemesi şu nedenden dolayı istenmektedir: Erkeğin, eşini âdet halinde iken boşamasından sonra ona dönmesi sadece sözle olmayıp ayrıca, onunla cinsel ilişkide de bulunmalıdır. Çünkü, bu dönemde cinsel ilişki kurulduğu için boşama yasak olacağından, sonraki temizlik döneminde talak verilmelidir. (Zeyli Ed-Dusuki).

(4) Ric'î talak veren kişi ne zamana kadar karısına rücu' edebilir? (dönebilir). Bu konuda da fakihler arasında görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığı da, El-Bakara sûresinin 228. âyetinde "geçen "selâseti kuruin" sözlerinin üç âdet mi yoksa, üç temizlik dönemi için mi kullanıldığı konusundaki ihtilâftan kaynaklanmıştır. İmam Şafiî ve İmam Malik'e göre "kur'u" kelimesinden "temizlik dönemi" kastedilmiştir, ve bu görüş Hz. Ayşe, İbn Ömer ve Zeyd bin Sabit (s.a.v.)e dayanılarak naklolunmuştur. Hanefîlere göre "kar'i" veya "kur'u"dan âdet kastedilmiştir ve İmam Ahmed bin Hanbel'in güvenilir mezhebi de budur. Bu görüş, dört râşid halife, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Abdullah bin Abbas, Ubeyy bin Ka'ab, Mu'az bin Cebel, Ebu'd Derda, Ubade bin Samit ve Ebu Musa Eş'eri (r.a.)den naklolunmuştur. İmam Muhammed, "Muvatta"da Şa'bi'nin, Resûlullah'ın (s.a.v.) 13 sahabesiyle görüştüğü ve hepsinin görüşünün bu olduğuna dair sözlerini nakletmiştir. Aynı görüşü birçok tabiin ortaya koymuştur.

Bu görüş ayrılığına göre Şafiî ve Malikîlerin inancı şudur: Kadın üçüncü âdet haline girince iddeti sona eriyor ve erkeğin rücu' hakkı ortadan kalkıyor. Ve eğer boşanma âdet halinde vuku bulmuşsa, bu

âdet, iddet içinde sayılmayacak, aksine iddet onun dördüncü iddete girmesinden sonra sona erecektir. (Muğniü'l- Muhtac, Zeyl- Ed-Dusuki). Hanefilerin inancıysa şöyledir: Eğer üçüncü âdet sırasında 10 gün geçtikten sonra kanama durursa, kadın ister yıkansın ister yıkanmasın, iddeti son bulmuş olacaktır. Ve eğer 10 günden az süre içinde kanama durursa, kadın yıkanmadıkça veya bir namaz vakti geçmedikçe iddeti bitmeyecektir. Su bulunmuyorsa, İmam Ebu Hanife ve İmam Ebu Yusuf'a göre kadın teyemmüm edip namaz kılınca erkeğin dönme hakkı bitmiş olacaktır ve İmam Muhammed'e göre teyemmüm eder etmez dönme hakkı sona ermiş olacaktır (Hidaye). Hanbelilerin çoğunun ittifak ettiği İmam Ahmed'in görüşü ise şudur: Kadın üçüncü âdet halinden kurtulup yıkanmadıkça erkeğin dönme hakkı bâki kalır. (El-İnsâf).

(5) Rücu' veya dönüş nasıl olur ve nasıl olmaz? Bu hususta fakihlerin ortak görüşü şudur: Karısını ric'i talakla boşamış olan erkek, iddet bitmeden ona dönebilir ve bu hususta kadının gönüllü olup olmadığına dikkat edilmez. Zira, Kur'an'ı Kerim'de (bakara: 228) şöyle buyurulmuştur: "Kocaları, onları bu müddet içinde geri almakla ilgili tüm haklara sahiptirler." Bundan, iddet bitene kadar zevceliğinin devam ettiği ve erkeğin onu tamamen bırakmadan önce geri alma hakkına sahip olduğu anlamı kendiliğinden çıkıyor. Başka bir deyişle, rücû kadının rızasının alınmasını gerektirecek bir nikâh tazelemesi değildir. Buraya kadar olan ortak görüşten sonra rücu'nun şekli konusunda fakihler arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır.

Şafiîlere göre rücu, hareketle değil sadece sözle olabilir. Eğer bir erkek ağızıyla rücu ettiğini ilan etmezse, sevişme veya cinsel ilişkiyle ilgili herhangi bir eylem, rücu (dönüş) niyetiyle yapılmış olsa bile, rücu' sayılmayacaktır; aksine, bu durumda şehvetsiz (uyarılmadan) bile olsa, kadınla her türlü sevişme veya cinsel ilişki haramdır. Ancak erkek, ric'i talak verdikten sonra karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, bu hususta herhangi bir kısıtlama yoktur, çünkü ulema, haram oluşu konusunda ortak görüşte değillerdir. Ne var ki, bunun haram olduğuna inanan kişiye ta'zir cezası verilir. Ayrıca Şafiî mezhebine göre ric'î talak verdikten sonra eşiyle cinsel ilişkide bulunan erkek, daha sonra sözle rücu' etse de etmese de, mehr-i misl vermesi gerekir. (Muğni-ül Muhtac).

Malikîlere göre rücu' hem söz hem hareketle olabilir. Eğer erkek

sözlü rücu'da açık bir ifade kullanırsa, dönme niyeti olsun veya olmasın, dönüş geçerli sayılacaktır. Hatta, şaka olarak ta, rücu' ile ilgili sözleri açıkça ifade ederse, dönüş gerçekleşmiş olacaktır. Ancak kelimeler açıkca ifade edilmemişse, ancak rücu' niyetiyle kullanıldığı takdirde rücu'yla ilgili sayılacak ve geçerli olacaktır. Fiili rücu'ya gelince, rücu niyetiyle yapılmadığı sürece ister sevişme, ister okşama, ister dokunma veya cinsel ilişki olsun, hareketlerinin hiçbiri rücu' sayılmayacaktır (Zeyli'd-Dusuki, İbn-ül Arabi: Ahkâü'l-Kur'an).

Hanefi ve Hanbelilerin sözlü rücuyla ilgili görüşü Malikîlerinki gibidir. Fiili rücu'ya gelince, bu her iki mezhep, Malikîlerinkine aksine, şunu belirtiyor: Eğer Koca iddet içinde ric'î talakla boşanmış karısıyla cinsel ilişkide bulunursa, rücu' niyeti olsa da, olmasa da, bu kendiliğinden rücu' sayılacaktır. Ancak bu iki mezhepte de şu hususta görüş ayrılığı vardır: Hanefilere göre tam cinsel ilişki kurulmadan sevişme ile ilgili bütün eylemler rücu'dur; oysa, Hanbelilere göre bu tür eylemler rücu değildir (Hidaye, Fethul Kadir, Umdetü'l Kâri, El-İnsâf).

(6) Sünni talak ile bid'î talak arasındaki fark şudur: Bir veya iki talak verildikten sonra iddet geçse de, boşanmış kadın ile eski kocası karşılıklı rızalarıyla birbiriyle tekrar nikahlanabilirler. Ancak erkek üç talak vermişse, ne iddet içinde rücu mümkündür ne de iddetin geçmesinden sonra mükerrer nikâh. Ama şu şartla ki, o kadın başka bir erkekle evlenmiş, bu evlenme ve nikah kurallara uygun olarak yapılmış ve bu süre içinde ikisi arasında cinsel ilişki de kurulmuş ve daha sonra erkek onu boşamış veya ölmüş olsun. Bundan sonra kadın ve eski kocası anlaşarak aralarında nikah kıymak istiyorlarsa, bunu yapabilirler. Çeşitli Hadis kitaplarında güvenilir kaynaklara dayanarak naklolunan bir rivâyete göre Resûlullah'a (s.a.v.) şöyle bir soru yöneltildi: Bir erkek, karısını üç talakla boşadı ve o kadın daha sonra başka bir erkekle evlendi ve ikinci kocasıyla hâlvete girdi (yalnız iken sevişti) ama aralarında tam bir cinsel birleşme olmadı. Daha sonra ikinci kocası onu boşadı. Şimdi bu kadın eski kocasıyla tekrar evlenebilir mi? Resûlullah (s.a.v.) şu cevabı verdi: "Hayır, ikinci kocası, birincisi kadar ondan (cinsel) haz almamışsa, evlenemez." Hileli veya şikeli nikâha gelince, ki bunda bir erkeğin, karısının kendisine tekrar helâl olabilmesi için cinsel ilişkiden sonra boşaması kaydıyla onu başka bir erkekle evlendirmesi sözkonusudur ve bu hususta önceden anlaşmaya varılır, bu

İmam Ebu Yusuf'a göre "fasid" nikahtır, ve İmam Ebu Hanife'ye göre, kadın kendisine helâl olabilir, ama bu hareket "mekrûhu tahrimî"dir. Hz. Abdullah bin Mes'ud'un rivayetine göre Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah, kasıtlı olarak hulle yapan ve yaptıran her ikisini lânetlemiştir." (Tirmizi, Nesa'i). Hz. Ukbe bin Amir'in ifadesine göre Rasûlulah (s.a.v.) sahabelere şöyle buyurdu: "Ben size kiralık boğayı anlatayım mı?" Sahabeler, "Tabii, efendim" dediler. Resûlüllah, "o hullecidir. Allahu Teâlâ hem hulle edene, hem ettirene lânet etsin" dedi. (İbn Mâce, Darıkutni).

2. Bu emir, hem erkeklere, hem kadınlara, hem de ailelerine verilmiştir. Demek isteniyor ki, boşanma bir oyun değildir bu çok ciddi iştir, bu hususta son derece dikkatli olmak gerekir. Yani, böyle bir olay meydana geldiği zaman boşanmanın ne zaman yapıldığı, iddetin ne zaman başladığı ve ne zaman bittiği iyice bilinmelidir. Boşanma ince bir meseledir ve bundan kadın ve erkek, çocukları ve aileleri için bir takım hukuki sorunlar ortaya çıkar. Onun için erkekler kadınları boşarken, zamanını, tarihini ve kadının bedensel ve ruhsal durumunu iyi bilmeli, iddetin ne zaman başladığı, ne kadar süreceği ve ne zaman bittiğini iyi hesaplamalıdırlar. Bir kocanın boşadığı karısına ne zamana kadar dönme hakkına sahip olduğu, ne zamana kadar onu evinde bulundurması ne zamana kadar ona nafaka vermesi, ne zamana kadar onun vârisi olduğunu bilmesi, veya kadının ne zamana kadar onun vârisi olduğunu bilmesi gerektiği, kadının ondan ne zaman ayrılacağı ve ikinci bir evlilik yapabileceği, bütün bunlar bu hesaba bağlıdır. Ve olay adli bir davaya dönüşürse, mahkemenin de doğru bir karara varması için boşanmanın tam tarihi ve zamanını bilmesi ve kadının âdet durumunu öğrenmesi gerekir, çünkü bu bilgiler olmadığı takdirde medhûle, ve medhûle olmayan, hamile ve hamile olmayan, âdet gören ve görmeyen veya ric'i veya gayri ric'i kadınların boşanmalarından doğan sorunlar hakkında uygun ve sağlıklı bir karar veremez.

3. Yani ne erkek öfkeye kapılarak kadını evden kovsun ne de kadın sinirlenip evi terketsin. İddet süresince ev kadınındır. İddet sona erinceye kadar ikisi de aynı evde oturmalı ve bu süre içinde karşılıklı olarak bir anlaşmaya veya uzlaşmaya varılabiliyorsa, bundan yararlanılmalıdır. Boşanma ric'î ise erkek karısına herhangi bir zaman yönelebilir ve kadın da kavga ve anlaşmazlık nedenlerini ortadan kaldı-

rıp kocasının gönlünü alabilir ve onunla barışabilir. İkisi aynı evde kalırsa, üç aya kadar yahut üç âdet gelinceye kadar, yahut gebelik durumunda veya gebeliğin sona ermesine kadar çeşitli uzlaşma imkânları doğabilir. Ne var ki, erkek aceleci davranıp karısını evden çıkarır, yahut kadın akılsızlık ederek gidip anne-babalarının evinde otururşa, rücu (dönüş) imkânları hayli azalır, ve bu gibi boşanmalar temelli ayrılıkla sonuçlanır. Bu nedenle, fakihler şu görüşe de yer vermişlerdir: Ric'i talak (boşanma) halinde iddeti geçirmekte olan bir kadın, kocasını kendine tekrar çekmek için süslenmeli ve makyaj yapmalıdır. (Hidâye, El-insâf).

Ric'i talakla boşanmış kadının iddet süresi içinde evde oturma veya nafaka alma hakkına sahip olduğu kadının, kocasının izni olmaksızın evden çıkmayacağı, ve erkeğin de kendisini evden çıkarmayacağı konusunda fakihler arasında görüş birliği vardır. Onlara göre, erkek kadını evden çıkarırsa günahkâr olacaktır ve kadın kendisi evden ayrılırsa hem günahkâr hem de nafaka ve evde kalma hakkından mahrum olacaktır.

4. Fakihler bu sözlerin değişik anlamlara geldiğini belirtmiştir. Hz. Hasan Basrî, Zeyd bin Eslem, Dahhâk, Mücahid, İkrime, İbn Zeyd, Hammad ve Leys'e göre bu sözlerden fuhuş ve zina kastedilmiştir. İbn Abbas bundan ağızı bozmak, küfür etmek ve kötü lâf etmek kastedildiğini ifade etmiştir. Yani, boşanmadan sonra bile ağızı bozuk kadının ileri geri konuşması, olaylardan herhangi bir ders almaması ve iddet süresi içinde kocası ve ailesiyle kavgaya devam etmesi ve onlara söyüp küfretmesi v.s. Katadeye göre bu "serkeşlik"tir, yani, kadın serkeşliği nedeniyle boşanmış ve iddet süresi içinde de kocasına baş kaldırmaya devam etmiştir. Abdullah bin Ömer, Suddi, İbnü'l-Sayib ve İbrahime- Neh'i diyor ki, bundan kadının evden çıkması kastedilmiştir. Yani, onlara göre, bu kadının, boşanmadan sonra iddet süresi içinde evi terketmesi durumudur. Kadının evini terketmesi zaten "apaçık bir kölülük"tür. "Onlar da çıkmasınlar. Ancak apaçık bir kötülük halinde çıkarılırlar" ifadesi tıpkı şöyledir: "Kimseye küfretmeyin, ve (Küfrederken de) Edepsizlik etmeyin". Yukarıdaki ancak" kelimesi "onları evlerinden çıkarmayın" cümlesiyle ilgilidir. Böylece, bu cümlenin anlamı şudur: Kadınlar ahlâksızlık eder (fuhuş veya zina yapar), son derece edepsizlik eder yahut söver ve küfrederlerse, onları evden çıkarmak caizdir.

Daha sonraki cümle ile bağlantı kurulursa, anlamı şu olur: Onlar kendileri evden çıkarlarsa en kötü harekette bulunmuş olacaklardır.

5. Bu iki cümle, âdet halinde kadını boşamak veya aynı anda üç talakla boşamakla herhangi bir boşanmanın gerçekleşmediği görüşünü savunanların görüşünü çürütüyor. Ayrıca, üç talakın aynı anda vermenin tek talak anlamına geldiğini ileri sürenlerin görüşünün de yanlış olduğunu ortaya koyuyor. Burada asıl sorun şudur: Madem ki, bid'i talak gerçekleşmez, veya aynı anda verilen üç talak, tek ric'i talak anlamına gelir, o zaman şöyle bir ifade kullanmaya ne gerek vardır: "Allah'ın hududuna tecavüz eden, yani sünnetin gösterdiği yoldan çıkan muhakkak kendi nefsine zulmetmiş olur. Bilmezsin belki, Allah bundan sonra bir iş peydah eder"? Bu her iki husus ancak şu durumlarda anlam kazanabilir: Sünnete aykırı olarak kadını boşamanın, erkeğin pişman olmasına sebep olabilecek bazı zararlara uğraması ve aynı anda üç talakla boşamadan sonra dönme imkânının bulunmaması. Yoksa, zâten gerçekleşmemiş bir boşanma ile ne Allah'ın hududuna tecavüz vuku buluyor ne de insanın kendi nefsine zulmetmesi sözkonusu oluyor. Ve ric'i bir talak olmuşsa elbette ki, uzlaşma ve anlaşmanın hiçbir imkanı bulunmuyor. O halde, "bilmezsin belki, Allah bundan sonra bir iş peydah eder" demeye bir hacet kalmıyor.

Bu noktada, El-Bakara sûresinin 228 ilâ 230. âyetlerinin yukarıdaki âyetlerle olan bağlantıyı iyice anlamak sanırız bir kere daha gerekli olacak. Bakara sûresinde boşanmanın ancak üç kez olabileceği, bunlardan ikisinden sonra rücu' ve iddetin geçmesinden sonra hullesiz ikinci kez nikah kıyılma hakkının varolduğu ve üçüncü boşanmadan sonra bu her iki hakkın ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Talâk sûresinin yukarıki âyetleri ise bu emirde herhangi bir değişiklik, ilâve veya kesinti yapılması ya da iptal edilmesi için değil, şu gerçeğin anlatılması için inmiştir: Erkeklere, karılarını boşamak konusunda verilen hak ve yetkileri kullanmanın akıllıca şekli nedir? Bu şekil ve yöntemlere başvurulduğu takdirde yuvaların yıkılması önlenebilir, iş boşanma noktasına gelmeden halledilebilir, karı-kocanın barışması ve tekrar birarada yaşaması için imkanlar elde edilebilir ve geçici bir ayrılış meydana gelmişse de, ikisi isterse, tekrar nikah kıymaları için kapılar açık kalır. Ne var ki, bir kişi kendi aptallığı yüzünden yetkilerini hovardaca ve yanlışlıkla kullanmışsa, kendi nefsine zulmetmiş olacaktır ve telafisi ve

düzeltilmesi için hiçbir yol kalmaz. Bu durumu şöyle bir misal ile açıklayabiliriz: Bir baba, oğullarına 300 rupi verip "bunlar sizindir, bu parayı istediğiniz gibi harcayabilirsiniz, ama şu söylediklerime dikkat edin: Herhangi bir darlığa düşmemek için bu parayı yavaş yavaş ve çok ihtiyacınız olduğu zaman sadece yararlı şeyler için harcayın. Yok eğer nasihatlarımı dinlemez, verdiğim parayı hovardaca harcar ve birden tüketirseniz, hiçbir para vermeyeceğim" der. Eğer baba, oğullarına hiçbir para vermez, oğulları gereksiz ve yersiz harcamak üzere bu parayı bulamazlar, yahut 300 Rupi'nin tümünü harcamış olmalarına rağmen ellerinden sadece 100 Rupi çıkar ve 200 Rupi yine cebelerinde kalırsa bütün bu nasihat anlamsız olacaktır

فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ
بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذَوَيْ عَدْلٍ مِنْكُمْ
وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَٰلِكُمْ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾

2: İddetlerinin bitiminde onları ya güzellikle (kendi nikâhınızda) tutun veya yine güzellikle kendilerinden ayrılın.[6] Ve buna sizden adalet sahibi iki kişiyi[7] de şahit tutun. Ve (ey şahitler) siz de şahitliği Allah için ifâ edin. İşte bununla Allah'a ve âhiret gününe iman edenlere öğüt verilir.[8] Allah'tan korkana (Allah) müşkilâttan çıkış yolu ihsan eder.[9]

Açıklamalar

6. Yani bir veya iki talakla boşama durumunda iddet sona ermeden kadını kendi eşiniz olarak tutup tutmama konusunda karar verin. Tutuyorsanız, onunla iyi geçinmek için tutun, yoksa sırf eziyet olsun diye ona rücu' etmeyin ve boşayıp iddetini mümkün olduğu kadar uzatmayın. Ve ondan temelli olarak ayrılmak istiyorsanız efendice, kavgasız ve gürültüsüz ayrılın, onu kesin bir şekilde boşamadan önce ona olan borcunuz ve mehriniz ne ise, ödeyin ve El-Bakara sûresinin 241. âyetinde belirtildiği gibi, mali durumunuz izin verdiği kadar ona mut'a verin (Daha çok açıklamalar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-Ahzab, dipnot: 86).

7. İbn Abbas'a göre bu hem boşanmaya hem de rücu'ya şahit tutmak demektir (İbn Cerir). Hz. İmran bin Huseyin'e şöyle bir mesele soruldu: Bir kişi, karısını boşadı ve daha sonra rücu' etti, ancak boşamasına da, rücu'una da kimseyi şahit tutmadı. Hz. İmran şu cevabı verdi: "Sen boşamayı da sünnete aykırı olarak yaptın ve rücu'u da. Hem boşanmaya, hem rücu'ya şahit tut ve bundan böyle hatanı tekrarlama." (Ebu Davûd, İbn Mâce). Ancak dört mezhebin fakihleri şu hususta ittifak etmişlerdir ki, boşanmaya, ric'ate ve ayrılışa şahit tutmak bu hareketlerin sağlıklı olması için şart değildir. Yani, bu demek değildir, ki şahit tutulmazsa ne boşanma, ne rücu' ne de ayrılış gerçekleşecektir, aksine bu emir, taraflardan birinin daha sonra başından geçen olayı inkâr etmeye kalkışmasına imkân vermemek ve anlaşmazlık halinde sorunu kolayca çözümlemek ve aynı zamanda, kuşku, şüphe ve endişelere kapı kapatmak için verilmiştir. Bu tıpkı, şu emir gibidir: "Va'de ile alışverişte (bi'a) şahit tutunuz." (Âyet: Bakara: 282) Bu demek değildir ki, alışverişte şahit tutmak farzdır ve şahit tutulmadığı zaman alışveriş olmaz. Aksine, bu hikmetli bir sözdür ve anlaşmazlıkların giderilmesi için söylenmiştir ve buna uyulursa daha iyi olur. Aynı şekilde boşanma ve rücu konusunda doğru olan şudur: Bu fiillerin hepsi şahitlik olmaksızın da kanunen doğrudur, ancak dikkat, yapılan her hareket sırasında veya daha sonra iki âdil kişinin tanıklığına başvurmaktır.

8. Bu sözler kendiliğinden yukarıda verilen emirlerin birer kanun değil, nasihat ve telkin olduğunu göstermektedir. Eğer bir erkek, sünnete aykırı olarak karısını boşar, iddet sayısını şaşırır, karısını sebepsiz evden kovar, iddet sonunda sırf karısına eziyet etmek üzere döner, ondan kesin olarak ayrılırsa çok kavga ve gürültü çıkarır ve boşanma, rücu ve ayrılığa kimseyi şahit tutmazsa, bundan boşanma ve rücu ile ayrılıkla ilgili hukuki sonuçlarda herhangi bir farklılık meydana gelmez. Ancak Allah'u Teâlâ'nın nasihatına aykırı hareket etmek, Allah'a, âhirete ve kıyamete iman etmediği ve dolayısıyla, gerçek bir Mü'minin takınamayacağı bir tavır tavır takındığını gösterir.

9. Konuşmanın seyri ve bağlamı gösteriyor ki, burada "Allah'tan korkarak hareket etmek"ten boşanmayı sünnete uygun olarak gerçekleştirmek, iddeti iyi hesap etmek, zevceyi evden kovmamak, iddetin sonunda kadını ancak iyi geçinmek niyetiyle evde tutmak ve kesin ayrılırken gürültüsüz patırtısız ayrılmak, ve boşanma, rücu veya ayrılık ney-

se, hepsine âdil iki kişiyi şahit tutmak kastedilmiştir. Bununla ilgili olarak Allah'ın buyuruğu şudur: "Allah'tan korkana müşkilâttan çıkış yolu ihsan ederim." Bu demektir ki, bu gibi işlerde Allah'tan korkmayan biri bizzat kendisi için zorluklar yaratacaktır ki, bunlardan çıkış yolu bulamayacaktır.

Bu sözlere dikkat edecek olursak, şunu açıkça göreceğiz ki, kim bid'i boşanmanın zâten gerçekleşmediğine inanıyor ve aynı anda veya aynı temizlik döneminde üç boşanmayı da tek boşanma olarak kabul ediyorsa, yanlış söylüyordur. Zira, bid'i talak veya boşanma zâten gerçekleşmemişse, bir çıkış yoluna gerek duyulacak bir sorun veya kördüğümle de karşılaşılmaz. Ve üç talakla aynı anda boşamakla sadece tek boşanma gerçekleşiyorsa, yine bir çıkış yolu sözkonusu olamaz. Bu durumda içinden çıkılmasına ihtiyaç duyulan karışık bir ortamdan söz edilemez ki!

وَيَرْزُقْهُ مِنْ
حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ ۚ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ
بَالِغُ أَمْرِهِ ۚ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ۝

3: Ve onu ümid etmediği yerden de rızıklandırır.[10] Allah'a tevekkül edene Allah kâfidir. Allah, emrini yerine getirendir.[11] Allah, her şey için bir kader tayin etmiştir.

Açıklamalar

10. Demek isteniliyor ki, iddet sırasında boşanmış kadını evde tutmak, masraflarını karşılamak ve onu kesin boşarken ona mehir vermek veya onu mut'a talakla uzaklaştırmak elbette ki bir erkeğe bir sürü mali yükler getirir. Bir kadından bıkarak onunla olan bütün ilişkilerini kesmek isteyen bir erkeğin onun için para pul harcaması gayet tabii ki zordur ve onun gelirleri sınırlı ve mali imkanları azsa bu tür harcamalara daha da içerleyecektir. Ancak Allah'tan korkan bir insan bu zorluklara katlanmalıdır. Çünkü, onun yüreği dar olabilir, ama Cenab-ı Allah'ın eli dar veya sıkı değildir. Allah'ın emrine uygun olarak malınızı harcarsanız, O sizin için öyle rızık yolları açacakır ki, onları siz aklınızın ucundan bile geçirmemişsinizdir.

11. Yani, hiçbir güç Allah'ın emrinin uygulanmasını engelleyemez.

وَالَّٰٓـِٔي يَئِسْنَ
مِنَ الْمَحِيضِ مِن نِّسَآئِكُمْ إِنِ ارْتَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَٰثَةُ
أَشْهُرٍ وَالَّٰٓـِٔي لَمْ يَحِضْنَ ۚ وَأُولَٰتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَن يَضَعْنَ
حَمْلَهُنَّ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مِنْ أَمْرِهِۦ يُسْرًا ﴿٤﴾

4: Zevcelerinizden, hayızdan ye'se düşenlerin[12] ve hiç hayız görmeyenlerin[13] iddeti üç aydır. Hamile kadınların iddeti ise hamlini vaz' edinceye kadardır.[14] Allah'tan korkana O, işlerinde kolaylık kılar.

Açıklamalar

12. Bu, hayız veya âdetten tamamen kesilmiş, menapoz dönemine girmiş yaşlı kadınlarla ilgili hükümdür. Onların iddeti, boşandıkları günden itibaren sayılacaktır. Ve üç aydan, üç kamerî ay kastedilmiştir. Kadın kamerî ayın başında boşanmışsa iddeti, ayın görülmesiyle sayılacaktır, bu hususta bütün fakihler arasında görüş birliği vardır. Boşanma ay ortasında gerçekleşmişse, İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre 30 günlük aylar hesap edilerek üç ay sayılacaktır (Bedayi's-Senayi').

Âdet veya aybaşıları düzensiz olan kadınlar hakkında fakihler arasında görüş ayrılığı vardır:

Hz. Said bin el-Müseyye'e göre Hz. Ömer şöyle buyurmuştur: Bir iki defa âdet gördükten sonra âdetten kesilen boşanmış bir kadın dokuz ay beklemelidir. Eğer bu süre içinde hamile olup olmadığı belli olursa iyidir, yoksa 9 aylık sürenin geçmesinden sonra üç ay daha bekleyecektir. Ancak bu sürelerin geçmesinden sonra o başka bir erkekle evlenebilir.

İbn Abbas ve Katade ile İkrime' diyorlar ki, bütün bir yıl âdet görmemiş bir kadının iddeti üç aydır.

Tavus diyor ki, yılda bir defa âdet gören bir kadının iddeti üç âdettir. Aynı görüşü. Hz. Osman, Hz. Ali ve Hz. Zeyd bin Sabit te benimsemişlerdir.

İmam Malik'in rivayetine göre Hibbân adında bir kişi, karısını, bebeğine süt emzirdiği sıralarda boşadı ve bunun üzerine bir yıl geçti, ama kadın âdet görmedi. Daha sonra o adam öldü. Boşanmış olan kadın veraset davasını açtı. Dava Hz. Osman'a geldi. Hz. Osman, Hz. Ali ile Hz. Zeyd bin Sabit'e danıştı ve daha sonra kadının onun vârisi olduğuna karar verdi. Kararın dayanağı şuydu: Bu kadın ne âdetten tamamen kesilmiş biriydi ne de hiç âdet görmemiş kızlardandı. Yani, o kocasının ölümüne kadar, daha önce başlamış olan âdet halinde idi ve iddeti devam ediyordu.

Hanefi mezhebine bağlı olanlar diyorlar ki, yaş nedeniyle değil de, herhangi bir sebepten dolayı âdetten kesilmiş, ama yeniden âdet görme ihtimali bulunan bir kadının iddeti, normal âdet süresine göre sayılır veya kadınların ortalama âdetten kesilme yaşlarına göre üç aylık iddeti bitiminden sonra boşanma gerçekleşir. Aynı görüşü İmam Şafiî, İmâm Sevri ve İmam Leys ileri sürmüşlerdir. Hz. Ali, Hz. Osman ve Hz. Zeyd bin Haris'in görüşü de aynıdır.

İmam Malik ise Hz. Ömer ve Hz. Abdullah bin Abbas'ın şu görüşünü benimsemiştir: Kadın önce 9 aylık süreyi geçirmelidir. Bu süre içinde âdet görmezse, âdetten tamamen kesilmiş yaşlı bir kadın gibi üç aylık iddeti geçirmelidir. İbn-ül Kasım, İmam Malik'in görüşünü şöyle açıklamıştır: Kadının dokuz aylık süresi, boşandığı günden değil, son kez gördüğü âdetten kesilmesinden sonra sayılacaktır. (Bütün bu ayrıntılar, Cessâs'ın "Ahkâm-ül Kur'an"ı ve el-Kasanî'nin "Bedayi'-Senayi'"nden alınmıştır).

İmam Ahmed bin Hanbel'in görüşü şudur: İddeti âdetine göre hesaplanan bir kadın, âdetten kesilirse, âdet gören değil, âdetten tamamen kesilmiş kadınlar gibi iddeti geçirecektir. Ve âdetten kesilir ve kesilme sebebi bilinmezse, ilk önce gebelik şüphesiyle 9 aylık süreyi geçirecek ve daha sonra üç aylık iddeti tamamlayacaktır. İddetten kesilme sebebi biliniyorsa, örneğin, bir hastalık, çocuğunu emzirme gibi nedenleri bulunuyorsa, ya âdetin tekrar başlamasına ve iddetin, âdetlere göre hesaplanmasına kadar iddette kalacaktır, ya da, âdetten tamamen kesilmiş yaşlı bir kadın sayılıp onlara uygun iddeti geçirecektir. (El-İnsâf).

13. Âdet yaşın küçük olması nedeniyle başlamayabilir. Bazan bazı kadınlar çok geç âdet görmeye başlarlar. Ve bazı ender durum-

larda bir kadın ömrü boyunca âdet görmez. Bütün bu durumlarda âdetten tamamen kesilmiş menapozlu kadınlarla ilgili hüküm uygulanır, yani boşanmadan sonra üç ay beklenir.

Burada şu noktaya da dikkat edilmelidir ki, Kur'an-ı Kerim'in belirttiği gibi, iddet sorunu, kendisiyle kocasının cinsel ilişkide bulunmuş olduğu kadınların durumunda çıkar, çünkü halvet (sevişme, cinsel ilişki)den önce boşanmanın gerçekleşmesi halinde iddet zâten sözkonusu olmaz (El-Ahzab: 49). Onun için, daha âdet görmeye başlamayan kızların iddetinden sözetmek, bu yaşta bir kızın evlenmesinin caiz olmasının yanısıra kocasının onunla onunla sevişmesi, onu okşaması ve onunla tam bir cinsel ilişkide bulunmasının da caiz olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. Gayet tabii ki, Kur'an-ı Kerim'in caiz kıldığı bir şeyi bir müslümanın yasaklama hakkı yoktur.

Henüz aybaşısı başlamayan bir kız boşanmış ve daha sonra iddet sırasında âdet görmeye başlamışsa, iddeti o âdetten itibaren başlayacaktır ve iddetiyle ilgili kurallar tıpkı âdet gören kadınlarınki gibi olacaktır.

14. Boşanmış hamile kadının iddetinin, çocuğu doğuruncaya kadar olduğu konusunda bütün âlim ve hukukçuların görüşü aynıdır. Ancak aynı hükmün, kocası, hamileliği sırasında öldüğü bir kadına da uygulanıp uygulanmadığı konusunda görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılığı, Bakara sûresinin 234. âyetinde kocası ölen kadının iddetinin 4 ay olarak belirlenmesinden doğmuştur. Orada bu emrin kocaları olmuş tüm kadınlar mı yoksa hamile olmayan kadınlar için mi olduğu da açıklanmamıştır.

Hz. Ali ile Hz. Abdullah bin Abbas bu iki âyeti bir araya getirerek şu hükmü çıkarmışlardır: Hamile iken boşanmış kadının iddeti, hamileliğinin sona ermesine kadardır, ancak kocası ölmüş hamile kadının iddeti "âhir-ül eceleyn"dir, yani, boşanmışın iddeti ile hamile kadının iddetinden hangisi daha uzun ise o onun iddetidir. Örneğin, çocuğu dört ay 10 günden önce doğarsa, o dört ay 10 gün tamamlayıncaya kadar iddet geçirmelidir. Eğer çocuğunu o zamana doğurmazsa, doğuruncaya kadar iddeti tamamlamak zorunda kalacaktır. İmamiye mezhebinin görüşü de aynıdır.

Hz. Abdullah bin Mes'ud, Talak sûresinin bu âyetinin Bakara

sûresinin âyetinden sonra indiği için daha sonraki emirin, önceki âyetin emrini, hamile olmayan kocası ölmüş kadınla sınırlandırdığını ve ister boşanmış, ister kocası ölmüş kadın olsun, hamile bir kadının iddetini, doğum yapıncaya kadar belirlediğini kaydetmiştir. Bu görüşe göre kadının doğumu ister kocasının ölümünden hemen sonra ister dört ay on günden daha fazla bir süreden sonra olsun, çocuk doğar doğmaz iddetten çıkmış olacaktır. Bu görüş, Hz. Ubeyy bin Ka'ab'in şu rivayetiyle de teyid edilmiş oluyor: "Talak sûresinin bu âyeti indiği zaman ben Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sordum: "Bu emir hem boşanmış hem kocası ölmüş bir kadın için midir?" Resûlullah: "Evet" diye cevap verdi". Başka bir rivayette Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sözlerini daha da açarak, "Her hamile kadının iddet süresi, o çocuğu doğuruncaya kadardır" (İbn Cerir) İbn Ebi Hatim. İbn Hicr bu rivayetin dayanağının tartışılabilir nitelikte olmasına rağmen çeşitli kaynaklardan naklolunduğu için, mutlaka bir temeli olduğu izlenimi edinildiğini belirtmiştir). Bu husus, Hazreti Peygamber'in mübarek döneminde meydana gelmiş olan Subeya el-Eslemiyye'nin şu olayıyla daha da teyid edilmiş oluyor: Sözkonusu Bayan hamile iken kocası ölmüş ve bundan birkaç gün sonra (bazı rivayetlere göre 20 gün, bazılarına göre 23, 25, 35 bazılarına göre 40 gün sonra) doğum yapmıştı. Hazreti Peygamber'e onunla ilgili olarak fetva soruldu ve o da, ona nikahlanma izni verdi. Bu olayı, Buhari ve Müslim değişik biçimlerde Hz. Ümmü Seleme'ye dayanarak nakletmiştir. Aynı olay, Buhari, Müslim, İmam Ahmed, Ebu Davud, Nesai ve İbn Mâce tarafından değişik kaynaklara dayanılarak Hz. Misver bin Mahreme'nin ağızıyla naklolunmuştur. Müslim'de bizzat Hz. Subeya Eslemiyye'nin şu sözleri geçmektedir: "Ben Sa'd bin Havle'nin karısıydım. Hüccet-ül Vedâ zamanında ben hamile iken kocam öldü. Onun ölümünden birkaç gün sonra ben doğum yaptım. Bir kişi bana, "sen dört ay 10 günden önce evlenemezsin" dedi. Ben gidip Resûlullah'a (s.a.v.) meseleyi sordum. Resûlullah (s.a.v.) bana şunu söyledi: "Sen doğum yapar yapmaz helâl olmuşsun ve istersen ikinci bir evlilik yapabilirsin." Bu rivâyet Buhari'de biraz özetlenerek anlatılmıştır.

Sahabelerin çoğunun görüşü bu yöndedir. İmam Malik, İmam Şafiî, Abdurrezzak, İbn Ebi Şeybe ve İbn-ül Münzer'in naklettiği bir rivayet şöyledir: Hz. Abdullah bin Ömer'e hamile olan ve kocası ölmüş kadının durumu sorulunca kendisi, iddetinin doğuma kadar olduğunu

söyledi. Bunun üzerine ensârdan biri şöyle dedi: "Hz. Ömer'in böyle dediği bile nakledilir: "Ölen kocası henüz toprağa verilmemiş ve ölüsü daha yatakta duruyor ve kadın çocuk doğurursa, ikinci bir nikâha helâl olacaktır." Hz. Ebu Hureyre, Hz. Ebu Mes'ud Bedri ve Hz. Ayşe (r.a.) bunu benimsemiştir.

Şafiîler diyor ki, hamile kadının karnında birden fazla çocuk varsa, iddet son çocuğun doğumundan sonra sona erecektir. Ve çocuk ölü doğsa bile, iddet ancak doğumundan sonra bitecektir. Kürtaj veya çocuk düşürme ebeler kendi meslek ve tecrübeleri ışığında, anne karnından sadece bir parçası et veya kan pıhtısı değil, bir insan şekli ve cenin veya bir ur değil, insanın özü olduğuna karar verirse, sözleri kabul edilir ve iddet sona erer. (Munci-ül Muhtac). Hanbeliler ile Hanefilerin inancı da buna yakındır. Ancak kürtaj veya çocuk düşürme olayıyla ilgili tutumları biraz daha serttir. Onlara göre kurtajla dışarıya çıkarılan veya düşen şey tam olarak insan şeklini almamışsa sırf ebe veya doğum uzmanlarının sözlerine güvenilmemelidir ve dolayısıyla, bu gibi durumlarda, iddet sona ermez. (Biday'is-Senayi, El-İnsâf). Ancak çağımızda düşen veya düşürülen şeyin gerçekten bir çocuk veya cenin mi, yoksa sadece bir ur veya kan pıhtısı mı olduğuna dair tesbitler gelişmiş tıbbî cihaz ve yöntemlerle kesin bir şekilde yapılmaktadır. Onun için nerede doktorların görüşlerine başvurmak mümkünse orada çocuk düşürme veya kürtaj dediğimiz şeyin gerçekten öyle olup olmadığına kolaylıkla karar verilebilir ve ona göre iddetin de sona erip ermediği belirtilebilir. Ancak bu gibi tıbbî araştırma ve tesbitlerin mümkün olmadığı durumlarda ve yerlerde Hanbelîler ile Hanefîlerin görüşü daha titiz ve sağlıklıdır ve cahil ebelerin sözlerine güvenilmemelidir.

ذٰلِكَ أَمْرُ اللَّهِ
أَنزَلَهُ إِلَيْكُمْ ۚ وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يُكَفِّرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ۝

5: Bunlar, Allah'ın size indirmiş bulunduğu emridir. Kim Allah'tan korkarsa, Allah, onun günahlarını örter ve ona büyük ecir verir.[15]

Açıklamalar

15. Bu genel bir nasihat ve telkindir ve bu insan hayatının tüm durumlarını kapsar. Ancak bu bağlamda böyle bir buyuruğun amacı müslümaları şu hususlarda uyarmaktır: Yukarıda verilen emirler, sizin omuzlarınıza ne kadar büyük yük getiriyorlarsa getirsinler, siz her an ve her durumda Allah'tan korkarak bunları yerine getirmeye çalışın. Böyle yaparsanız, Yüce Allah işlerinizi kolay kılacaktır, günahlarınızı affedecektir ve size büyük mükafâtlar verecektir. Gayet tabii ki, iddetleri üç ay olarak belirlenen boşanmış kadınların iddet süresi, iddetleri üç aybaşı veya âdet olarak belirlenen kadınlarınkinden daha uzun olacaktır. Ve hamile kadınların iddet süresi ise bunlardan birkaç ay daha uzun olabilir. Bütün bu süre içinde bir erkeğin, boşamış veya bırakmak istediği kadının evde kalışı, ve geçimiyle ilgili sorunlarla uğraşması elbette ki taşınması zor bir yüktür ve ona bayağı zor gelebilir. Ancak bu yük Allah'tan korkularak ve emirlerine uyularak taşınırsa, Cenab-ı Hak kendi fazlıyla bu yükü azaltma vaadinde bulunmuştur ve dünyada taşınan bu küçük yükten kat kat büyük ecir ve ödülü öbür dünyada vereceğini ifade etmiştir.

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَآرُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا
عَلَيْهِنَّ ۚ وَإِن كُنَّ أُولَٰتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ ۚ
فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَـَٔاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ ۖ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ ۖ
وَإِن تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُۥٓ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾

6: Boşanan kadınları kudretiniz dairesinde ikamet ettiğiniz yerlerde oturtun. Onları zarara sokmak için tazyik etmeyin.[16] Eğer, onlar hamile iseler doğumlarını yapıncaya kadar nafakalarını verin.[17] Eğer sizin için evlâdınızı emzirirlerse onlara ücretlerini verin. Ve bunu aranızda örf ve âdet gereğince ka-

rarlaştırın.[18] Eğer, çocuğu emzirme hususunda müşkilâta düşerseniz, çocuğu bir başkası emzirecektir.[19]

Açıklamalar

16. Boşanmış kadına ric'i bir talak verilmişse, kocasının onun oturma ve geçim masraflarını karşılama ve sorumluluğunu taşıdığı konusunda bütün fakihler birleşmişlerdir. Kadın hamile ise, kendisi ister ric'î talakla boşanmış olsun ister temelli olarak ayrılmış olsun, en az doğum yapıncaya kadar oturma ve geçim masraflarını kocasının karşılayacağı konusunda da görüş birliği vardır. Bundan sonra, hamile olmayan mutallaka-yi mebtute (kesin ayrılmak üzere boşanmış) kadının oturma ve geçim masraflarının karşılanma hakkına sahip olup olmadığı, yahut sadece oturma hakkına sahip olduğu veya her iki hakka da sahip olmadığı konusunda görüş ayrılığı meydana gelmiştir.

Bir gruba göre böyle bir kadın hem "sükunet" hem "nafaka" yani oturma ve geçim masraflarının karşılanma hakkına sahiptir. Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Ali bin Hüseyin (İmam Zeyn-ül Abidîn) Kadı Şureyh ve İbrahim Neh'i'nin görüşü budur. Bunu Hanefiler benimsemiştir ve İmam Süfyan Sevri ve Hasan bin Salih'in görüşü de bu yöndedir. Bu, Dârıkutni'de yer alan Hz. Cabir bin Abdullah'tan naklolunan şu hadis ile de doğrulanmış oluyor: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Üç talakla boşanmış bir kadın, iddet süresinde oturma ve geçim hakkına sahiptir". Bu husus şu rivayetlerle de doğrulanmış oluyor: Hazreti Ömer (r.a.), Fatma bint-i Kays'ın bir hadisini şu sözlerle reddetmişti: "Biz bir kadının sözü üzerine Rabbimizin Kitabı ve Peygamberimizin sünnetini terkedemeyiz." Bu demektir ki, Hz. Ömer, böyle bir kadının oturma ve geçim haklarına sahip olduğuna ilişkin Resûlullah'ın sünnetini mutlaka biliyordu. Hatta, İbrahim Neh'i'nin bir rivayetinde bu konuya şöyle bir açıklık getirilmiştir: Hz. Ömer (r.a.) Kays kızı Fatma'nın hadisini reddederken şöyle demişti: "Ben, Resûlullah'ın (s.a.v.) böyle bir kadının hem oturma hem nafaka hakkına sahip olduğunu buyurduğunu duydum". İmam Ebu Bekr el-Cessas, "Ahkâm-ül Kur'an" adlı eserinde bu konuya ayrıntılı olarak değinirken bu görüşün lehine ilk delil olarak Cenab-ı Allah'ın bunu mutlaka buyurduğunu belirtmiştir: "Onları iddetleri için boşayın". Ona göre bu İlahi buyuruk, daha önce iki talak verip rücu etmiş ve artık sadece bir talak verme hakkına sahip erkeğe de uyuyor. İkinci delili şudur: Hazre-

ti Peygamber (s.a.v.) boşama yöntemini, "bir erkek, kadını ya cinsel ilişkide bulunmadığı temizlik döneminde boşasın, ya da onun hamile olup olmadığı kesinlikle meydana çıktıktan sonra boşasın" şeklinde açıklarken kendisinin ilk, ikinci veya sonuncu talak arasında herhangi bir fark gözetmediği ortadaydı. Onun için Yüce Allah'ın "boşanan kadınları ikamet ettiğiniz yerlerde oturtun" şeklindeki buyuruğu, her türlü talak için geçerli sayılacaktır. Üçüncü delili şudur: Boşanmış hamile kadın ister ric'iye ister mebtûte olsun, ikameti ve nafakası bakımından kocasının kefaleti altındadır. Yani, ikameti ve nafakası kocasına vâciptir. Hamile olmayan boşanmış kadının bu iki hakkı da vâciptir. Bundan anlaşılıyor ki, ikamet ile nafakanın vacipliği, gebelik değil, bu her iki türlü kadının, kocalarının evlerinde yaşamaya mecbur olduklarından ileri geliyor. Şimdi eğer aynı emir hamile olmayan mebtute bir kadın için geçerliyse, ikameti ve nafakasının erkeğe ait olmaması için herhangi bir neden yoktur.

İkinci grup diyor ki, boşanmış mebtute kadının oturma hakkı var, ama nafaka hakkı yoktur Bu görüş Said bin -ül Museyib, Süleyman bin Yesar, Atâ, Şa'bi, Evza'i, Leys ve Ebu Ubeyd'e aittir, ve İmam Şafiî ile İmam Malik te bunu benimsemişlerdir. Ne var ki, ilerde belirteceğimiz gibi, "Muğniü'l-Muhtac"da İmam Şafiî'nin asıl görüşü bundan farklıdır.

Üçüncü gruba göre boşanmış mebtûte'nin ne ikamet ne de nafaka hakkı vardır. Hasan Basrî, Hammad, İbn Ebi Leylâ, Amr bin Dinar, Tavus, İshak bin Rahaviye ve Ebu Sevr'in görüşü budur. İbn Cerir, Hz. İbn Abbas'ın da aynı görüşte olduğunu ifade etmiştir. İmam Ahmed bin Hanbel ve İmamiye de bu görüştedirler. Ayrıca "Muğni-ül Muhtac"da Şafiîlerin görüşünün de bu olduğu şöyle ifade olunmuştur: "Boşandığı için iddetini geçirmekte olan kadın için, ister hamile olsun veya olmasın oturma hakkı vâciptir, ancak "bain" talak ile boşanmış olan kadın için vâcip değildir... Ve hamile olmayıp "bain" talakla boşanmış olan kadının ne nafaka ne giyinme hakkı vardır". Bu görüşü destekleyen iki husus vardır: Birincisi, Kur'an'ı Kerim'in şu âyetidir: "Bilmezsin, belki Allah, bundan sonra bir iş peyda eder." Onlara göre, böyle bir "iş" veya "hayırlı sonuç" ancak boşanmış bir ric'iye için doğru olabilir, mebtûte için değil. Onun için, boşanmış kadının evde kalmasına izin verilmesine ilişkin emir de "rici'ye "ye mahsustur. İkincisi, Hadis kitap-

larında birçok kaynaklara dayanılarak naklolunan Fatıma bint-i Kays'in hadisidir, ki şöyledir:

Medine'ye hicret eden ilk grupta yer alan Fatıma binti Kays el-Fihriyye çok akıllı bir hanımdı ve Hz. Ömer'in şehit edilmesinden sonra sahabelerin ilk şurası onun evinde toplanmıştı. Fatma bint-i Kays önce Ebu Amru bin Hafs bin el-Muğirete'l-Mahzumi ile evlenmiş ve kocası tarafından üç talakla boşanmıştı. Daha sonra Hz. Peygamber (s.a.v.) onu Hz. Usame bin Zeyd ile nikahladı. Başından geçen olay şöyle idi: Kocası Ebu Amr onu önce iki talakla boşamıştı. Daha sonra Ebu Amr Hz Ali (r.a.) ile beraber Yemen'e gönderildiğinde üçüncü talakla boşadığını Fatma'ya bildirdi. Bazı rivayetlere göre Ebu Amr kendi akrabalarına haber göndererek boşadığı karısını evinde kalmasına izin vermelerini ve masraflarını çekmelerini istemişti. Bazı diğer rivayetlere göre ise ikameti ve nafakasını kendisi üstlenmişti. Durum ne olursa olsun, Ebu Amr'ın akrabaları Fatma'nın haklarını kabul etmedi. Bunun üzerine Fatma, Resûlüllah'a başvurup hakkını aramaya çalıştı. Resûlullah (s.a.v.) kendisinin ne ikamet ne nafaka hakkına sahip olduğunu belirtti ve şöyle dedi: "Kadının, kocası üzerindeki ikamet ve nafaka hakkı, ancak kocasının rücu' hakkına sahip olduğu sürece vardır. Rücu hakkı olmayınca ne barınma ne geçim hakkı vardır" (Müsned Ahmed). Taberani ve Nesai de hemen hemen aynı ifade taşıyan bir rivayeti nakletmiştir ve son cümlesi de şudur: "Kadının ikamet ve nafaka hakkı yoktur, eğer başka erkek ile nikahlanıncaya kadar kocası için helâl degilse." Hazreti Peygamber bu kararı verdikten sonra Kays kızı Fatıma'nın önce Ümmü Şerik'in evinde iddet geçirmesini söyledi, daha sonra İbn Ümmü Mektûm'da kalmasına izin verdi.

Ancak bu hadisi doğru olarak kabul etmeyenlerin delilleri şunlardır:

Birincisi, Kays kızı Fatıma'nın, kocasının akrabalarının evlerini terketmesi emri, dırdırcı olması ve akrabaların onun bu huyu ve dırdırcılığından bıktıkları için verilmişti. Said bin-el Müseyyeb'in sözleri şöyledir: "Bu hatun, hadisiyle insanları fitneye sevketmiştir. Gerçek şu ki, kendisi geveze ve kavgacıydı ve bu yüzden İbn Ummu Mektûm'ın evinde kalması emrolundu." (Ebu Davûd). Başka bir rivâyette Said bin el-Müseyyeb'in, Fatıma binti Kays'ın, kocasının akrabalarıyla kavga ettiği ve bu nedenle başka bir eve taşınmasının emrolunduğunu beyan et-

tiği belirtilmiştir. (Cessas). Süleyman bin Yesar şöyle diyor: "O, huysuzluğu yüzünden evden çıkarılmıştı" (Davûd).

İkincisi, Kays kızı Fatma'nın hadisi, Hz. Ömer (r.a.) tarafından bir çok sahabenin bir arada bulunduğu ve konunun enine boyuna tartışılabildiği bir sırada reddedilmişti. İbrahim e'n-Neh'inin ifadesine göre bu hadis Hz. Ömer'e ulaştığında kendisi şöyle dedi: "Biz Allah'ın Kitabının bir âyetini ve Resûlullah'ın sözünü, herhalde, vehamete kapılmış olan bir kadının sözleri için bırakamayız. Bir mebtûtenin gerek barınma gerekse geçim hakkına sahip olduğunu ben bizzat Resûlullah'tan işittim." (Cessas). Ebu İshâk'ın anlattıkları şöyledir: Ben Kûfe camiinde Esved bin Yezid'in yanında oturuyordum. Orada Şa'bi, Kays kızı Fatıma'nın hadisinden sözetti. Bunun üzerine Esved bin Yezid, Şa'bi'ye küçük taşlar atarak dedi ki, Fatıma'nın bu rivayeti Hz. Ömer zamanında anlatıldığında Halife şöyle demişti: "biz Rabbimizin Kitabı ve Peygamberimizin sünnetini bir kadının sözü üzerine bırakamayız; zira, onun doğru hatırlayıp hatırlamadığı ne malûm? Onun için, hem nafaka, hem de ikamet vardır. Allah'ın buyuruğu şöyledir: "Onları evlerinden çıkarmayın". Bu rivayet bazı kelime değişiklikleriyle Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve Nesai'de yer almıştır.

Üçüncü, Mervan'ın halifeliği döneminde boşanmış mebtûte bir kadın hakkında anlaşmazlık ortaya çıkınca Hz. Ayşe, Kays kızı Fatıma'nın rivayetine şiddetle karşı çıkmıştı. Kasım bin Muhammed'in ifadesine göre kendisi Hz. Ayşe (r.a.)'ye Fatıma'nın hikayesini bilip bilmediğini sorunca kendisi şöyle dedi: "Vallahi, Fatıma'nın hadisinden bahsetmezsen daha iyi olur." (Buhari) Buhari'de naklolunan bir başka rivayette Hz. Ayşe'nin şu sözleri yer almıştır: "Şu Fatıma'ya ne oldu? Allah'tan hiç korkmuyor mu?" Üçüncü bir rivayette Hz. Urve bin Zubeyr, Hz. Ayşe'nin (r.a.) şöyle dediğini belirtmiştir; "Fatıma'nın böyle bir hadis anlatması hiç te iyi bir şey değildir." Hz. Urve başka bir rivayette diyor ki, Hz. Ayşe, Fatıma'ya karşı duyduğu öfkesini belirterek şöyle dedi: "O, aslında boş bir evde oturuyordu; orada hiçbir yardımcısı ve arkadaşı yoktu. Hz. Peygamber onun güvenliği için evi değiştirmesini söyledi."

Dördüncüsü, Fatıma bint-i Kays daha sonra Usame bin Zeyd ile evlenmişti ve Muhammed bin Usame diyor ki, "ne zaman Fatıma bu hadisten bahsetse, babam eline geçirdiği şeyi ona atardı" (Cessas).

Gayet tabii ki, Hz. Usame bin Zeyd bu hadise karşı böylesine şiddetli bir tepki göstermezdi, o, bunun sünnete ters düştüğünü bilmezdi.

17. Şu hususta tüm fakihler ittifak etmişlerdir ki, kadın ister ric'i ister "bain" talakla boşanmış olsun, hamile ise, doğum yapıncaya kadar ikameti ve geçimi (nafaka) kocasına ait olacaktır. Ancak hamile kadının kocası ölmüşse, bu hususta bazı ihtilâflar vardır. Bu konuda kocasının, boşanmadan sonra öldüğü, yahut karısını boşamadığı veya kadının hamile iken dul kaldığına dikkat edilmez. Bu hususta fakihlerin görüşleri şöyle sıralanabilir:

(1) Hz. Ali ve Hz. Abdullah bin Mes'ud'un ifadesine göre ölen kocanın mirasında hamile kadının nafakası vâciptir. Hz. Abdullah bin Ömer, Kadı Şureyh, Ebu'l Âliye, Şa'bi ve İbrahim Neh'i den de benzeri rivayetler naklolunmuştur. Hz. Abdullah bin Abbas'ın bir sözü de bu doğrultudadır (Alusi, Cessas).

(2) İbn Cerir, Hz. Abdulah bin Abbas'ın başka bir rivayetini şöyle nakletmiştir: Kocası miras bırakmış olan hamile kadının nafakası, karnındaki çocuğunun payından karşılanır. Şayet ölen kocası miras bırakmamış ise, ölenin vârisleri onun masraflarını karşılamalıdırlar, çünkü Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: "Mirasçıya düşen de bunun gibidir". (Çocuğun babası ölürse, emziren kadının yiyecek ve içeceği mirasçısına düşer) (El-Bakara: 233).

(3) Hz. Cabir bin Abdullah, Hz. Abdullah bin el-Zübeyr, Hz. Hasan Basri, Hz. Said binel-Müseyyeb ve Hz. Atâ bin Ebi Rebah diyorlar ki, ölen kocanın malında karısı için herhangi bir nafaka yoktur. Hz. Abdullah bin Abbas'ın üçüncü bir sözü de bu şekildedir. (Cessas). Bu demektir ki, dul bir kadın, ölen kocasının mirasından kendine düşen payıyla masraflarını karşılayabilir, ancak tüm vâris veya mirasçılara ait olan kocasının genel mirasında nafakası yoktur

(4) İbn Ebi Leyla diyor ki, nafakası, müteveffa kocasının malında, tıpkı alacaklıların hakkı olduğu gibi vâcibtir (Cessâs). Yani, genel mirasından borçlar ödendiği gibi nafakası da ödenecektir.

(5) İmam Ebi Hanife, İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre, dul kadının, ölen kocasının malında ne nafaka ne de ikamet hakkı vardır. Zira, ölümden sonra ölen kişinin herhangi bir mülkiyeti kalmıyor. Ölümden sonra bütün malları mirasçılarına kalıyor. Bu

maldan dul kadının nafakası nasıl ödenebilir? (Hidaye, Cessas). Aynı görüşü İmam Ahmed bin Hanbel benimsemiştir (El-İnsâf).

(6) İmam Şafiî'ye göre böyle bir kadın için nafaka yoktur, ancak ikamet hakkı vardır. (Muğni-ül Muhtac). İmam Şafiî bu görüşünü bu olaya dayandırmıştır: Hz. Ebu Said el-Hudri'nin kız kardeşi Furey'e binti Malik'in kocası öldürülünce Resûlullah (s.a.v.) iddetini kocasının evinde geçirmesini emretti. (Ebu Davûd, Nesa'i, Tirmizi). Ayrıca, kararını Dârıkutni'nin şu rivâyetine göre de almıştır: Resûlüllah, "kocası ölmüş hamile kadına herhangi bir nafaka yoktur" demiştir. İmam Malik te aynı görüşü benimsemiştir. (Zeyl'id-Dusuki).

18. Bu buyuruktan şu önemli hususlar ortaya çıkmış oluyor: (1) Kadın kendi sütüne yegane tasarruf sahibidir. Aksi takdirde, gayet tabii ki, sütünün ücretini talep edemezdi. (2) Çocuğunu doğurur doğurmaz eski kocasının nikâhından çıkmış olduğu için çocuğuna süt emzirmeye kanunen mecbur değildir. Aksine eğer babası çocuğu ona emzirtmek isterse ve kadın da buna gönüllüyse ona süt emzirebilir ve ücretini alma hakkına sahip olur. (3) Babası da çocuğu, annesine emzirtmeye kanunen mecbur değildir. (4) Çocuğun nafakası babasına aittir. (5) Çocuğa emzirme hakkına önce öz annesi sahiptir, ancak öz annesi çocuğunu emzirmeyi kabul etmez, ya da onun istediği ücreti ödemeye babasının gücü yetmezse, çocuğu başka bir kadın emzirebilir. Bu kaideden şu altıncı kural da ortaya çıkar: (6) Eğer diğer kadına ödenen ücret çocuğun öz annesinin istediği kadar ise, o zaman, emzirmekte öz annesine öncelik verilmelidir.

Fakihlerin bu konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

Dahhâk şöyle diyor: "Çocuğun annesi onu emzirme hakkına daha çok sahiptir. Ancak emzirmek konusunda serbesttir. İsterse emzirir, isterse emzirmez. Ancak çocuk diğer kadının memesini ağızına almazsa öz annesi onu emzirmeye mecbur edilecektir". Katade, İbrahim Neh'i ve Süfyan Sevri buna benzer görüşler ileri sürmüşlerdir. İbrahim Neh'i şunu da demektedir: "Emzirmek veya süt anneliği için başka bir kadın bulunmuyorsa, öz annesi onu emzirmeye mecbur edilecektir". Katade, İbrahim Neh'i ve Süfyan Sevri buna benzer görüşler ileri sürmüşlerdir. İbrahim Neh'i şunu da demektedir: "Emzirmek veya süt anneliği için başka bir kadın bulunmuyorsa, öz annesi çocuğu emzirmeye zorlanacaktır" (İbn Cerir).

"Hidaye"de şöyle bir kayıt vardır: "Anne ve babalarının ayrılışı sırasında çocuk küçük ise ve süt emiyorsa, öz annesinin onu emzirmesi şart değildir. Ancak süt anneliği için başka bir kadın bulunmuyorsa, öz annesi emzirmeye mecbur edilecektir. Ve eğer babası, çocuğun öz annesine ücret verip emzirtmesi yerine başka bir kadına bu işi yaptırmak ister, ve öz annesi diğer kadın kadar ücret talep eder yahut ücretsiz bu işi yapmaya hazırsa, bu durumda öz annesinin hakkı öncelik kazanacaktır. Ve eğer çocuğun annesi daha fazla ücret istiyorsa, babası ona bunu ödemeye mecbur edilmeyecektir."

19. Burda anne ve baba her ikisi için tenbih, uyarı ve serzeniş vardır. Konuşma tarzından anlaşılıyor ki,geçmişteki tatsızlıklar nedeniyle boşanma gerçekleşmiş ve ikisi dostça ve gürültüsüzce çocuğun emzirilmesi konusunu çözümlememişlerse Allah nezdinde hoş olmayan bir harekette bulunmuşlardır. Kadına yapılan uyarı şu şekildedir: "Sen emzirmek için fazla ücret talep edersen ve eski kocanı sıkıntıya sokarsan bil ki, çocuğun emzirilmesi ve yetişmesi sadece sana ait değildir, başka bir kadın da bu işi pekalâ yapabilir." Erkeğe yapılan uyarı ise şöyledir: "Kadının anaç duygularını kötüye kullanarak ona baskı uygulamak istiyorsan bil ki, bu çirkin bir harekettir ve iyi insanlara hiç yakışmaz." Hemen hemen aynı ifadeler El-Bakara sûresinin 233. âyetinde de ayrıntılı olarak kullanılmıştır.

لِيُنفِقْ ذُو سَعَةٍ مِّن
سَعَتِهِۦ ۖ وَمَن قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُۥ فَلْيُنفِقْ مِمَّآ ءَاتَىٰهُ ٱللَّهُ ۚ لَا يُكَلِّفُ ٱللَّهُ
نَفْسًا إِلَّا مَآ ءَاتَىٰهَا ۚ سَيَجْعَلُ ٱللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرْيَةٍ
عَتَتْ عَنْ أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِۦ فَحَاسَبْنَٰهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَّبْنَٰهَا عَذَابًا
نُّكْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَٰقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ ٱللَّهُ
لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا ۖ فَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَلْبَٰبِ ۚ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ۖ قَدْ أَنزَلَ ٱللَّهُ
إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَّسُولًا يَتْلُوا۟ عَلَيْكُمْ ءَايَٰتِ ٱللَّهِ مُبَيِّنَٰتٍ لِّيُخْرِجَ

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۚ وَمَن يُؤْمِنْ بِاللَّهِ
وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
فِيهَا أَبَدًا ۖ قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾

7-11: Hali vakti yerinde olan, serveti derecesinde nafaka versin. Rızkı dar olanlar da nafakayı Allah'ın kendisine verdiğinden versin. Allah, bir nefsi ancak kendisine verdiği ile mükellef kılar. Allah, güçlükten sonra kolaylık ihsan eder. Nice[20] karyeler (memleketler) vardır ki, Rabbinin ve peygamberlerinin emrinden uzaklaşıp azmıştır. Biz onların hesaplarını çetin bir hesapla gördük. Ve onları çirkin bir azap ile azaplandırdık. Onlar, işledikleri şeylerin vebalini tattılar. Ve işlerinin âkibeti de hüsran oldu. Allah, onlara şiddetli bir azap hazırlamıştır. Ey iman eden kâmil akıl sahipleri! Allah'tan korkun. Allah, size öğütü[21] indirmiştir. İman edip sâlih amel işleyenleri, karanlıklardan nûra çıkarmak için,[22] size açık açık, Allahın âyetlerini okuyan peygamber göndermiştir. Allah'a iman eden ve sâlih amel işleyen kimseyi Allah, ağaçları altından nehirler akan Cennetlere, içinde ebedî kalmak üzere koyar. Allah, ona ne güzel bir rızık ihsan etmiştir.

Açıklamalar

20. Şimdi de müslümanlar uyarılıyor ve kendilerine Allah'ın Resûlu ve kitabı vasıtasıyla verilen emirlere karşı gelmeleri halinde dünya ve ahirette ne gibi bir sonla karşılaşacakları, ve itaat yolunu seçmeleri halinde ne gibi ödül alacakları anlatılıyor.

21. Müfessirlerden bazısı yukarıdaki âyetlerde yer alan "öğüt" kelimesinden Kur'an'ı Kerim ve "peygamber"den Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.v.)nın kastedildiğini belirtmiştir. Bazı müfessirler ise "öğüt"ten bizzat Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) kastedildiğini, yani kendisinin başlı başına bir nasihat ve telkin olduğunu kaydetmiştir. Bizce bu ikinci tefsir daha doğrudur. Zira, ilk tefsire göre "öğüt" ve "peygamber"den ayrı ayrı bahsedilmesi ve şöyle denilmesi gerekiyordu: "Allah size öğütü indirmiştir, ayrıca peygamber'i de." Halbuki, burada öğüt ve peygamberden birbirine bağlı olarak sözedilmiştir. Kur'an'ı Kerim'in ibaresi bu şekilde gayet anlamlı, hatta anlam doluyken, bunda değişiklik yapmaya ne gerek vardır?

22. Yani, "cehalet ve bilgisizliğin karanlığından bilginin ışığına çıkarmak için". Bu buyuruğun asıl anlamı ve önemi, insanın, boşanma, iddet ve nafakalar ile ilgili dünyanın diğer eski ve yeni aile kanunlarını incelediği zaman ortaya çıkar. Bu mukayeseli incelemeden anlaşılıyor ki, sık sık yapılan değişiklikler ve sürekli çıkarılan yasalara rağmen bugüne kadar hiçbir millet, bu Kitabın ve bunu getiren Peygamber'in (s.a.v.) 1500 yıl önce bize bahşettiği ve değişmesine hiçbir zaman gerek görülmeyen ve görülmeyecek böylesine geniş kapsamlı, makûl, ölçülü, tutarlı, doğal ve topluma yararlı bir kanuna kavuşmamıştır. Burada karşılaştırmalı geniş bir inceleme veya etüd mümkün değildir. Biz bunun küçük bir örneğini "Hukukü'z-Zevceyn" (Eşlerin Hakları) adlı kitabımızın sonunda sunmuş bulunuyoruz. Ancak bu sahada daha geniş araştırma ve incelemeler yapmak isteyenler Kur'an ve Sünnet'in bu kanununu dünyanın diğer dini ve laik yasalarıyla karşılaştırabilirler.

اَللّٰهُ الَّذِیْ خَلَقَ سَبْعَ
سَمٰوٰتٍ وَّمِنَ الْاَرْضِ مِثْلَهُنَّ ؕ یَتَنَزَّلُ الْاَمْرُ بَیْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوْۤا اَنَّ اللّٰهَ
عَلٰی كُلِّ شَیْءٍ قَدِیْرٌ ۙ وَّاَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَحَاطَ بِكُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا ﴿۱۲﴾

12: Allah O'dur ki, yedi kat göğü ve onun gibi yerin tümünü yaratmıştır.[23] Aralarında hüküm ve emri câri ve nâfizdir. Taa ki, Allah'ın her şeye kâdir olduğunu ve ilim ile her şeyi kuşatmış bulunduğunu bilesiniz.

Açıklamalar

23. "Onun gibi"nin anlamı, ne kadar gök yaratılmışsa o kadar da yer yaratılmıştır, değildir. Aksine, nasıl ki birkaç gök yaratılmıştır, yer de birkaç tanedir, demektir. Metin'de kullanılan "yerin türü"nün anlamı da şudur: Nasıl ki, insanların yaşadığı dünya, yüzeyindeki nesneler için bir döşek ve barınma yeridir, Allahu Teâlâ, kainâtta, kendi nüfusları ve nesneleri için birer döşek ve yuva olan bazı diğer dünyaları da yaratmıştır. Nitekim, Kur'an'ı Kerimin bazı yerlerinde canlı yaratıkların sadece dünyamızda değil uzayda ve öbür dünyalarda da bulunduğuna işaret edilmiştir (Örneğin, bkz. Tefhimü'l- Kur'an, Eş-Şura, 29. âyet, 540. dipnot). Başka bir deyişle, uzayda görülen sayısız yıldız ve

gezegenlerin hepsi ıssız veya canlılardan yoksun değildir, aksine oralarda da, tıpkı dünyamızda olduğu gibi, bazı yaratıklar vardır.

Eski müfessirlerden sadece İbn Abbas bu noktaya değinmiştir. Üstelik bunu, kainatta bu dünyanın dışında başka canlıların da yaşadığı başka bir dünyayı kimsenin tasavvur edemediği bir çağda söylemiştir. Günümüzde bile birçok bilim adamımın bu hususta kuşkuları varken elbette ki, 1400 yıl önceki insanın bunu idrak etmeyişi doğal karşılanabilir. Bu nedenle, İbn Abbas, insanların imanı sarsılmasın diye bu gerçeği dile getirmekten çekiniyordu. Nitekim, Mücahid'in ifade ettiği gibi, İbn Abbas'a bu âyetin anlamı sorulduğunda kendisi şöyle dedi: "Bunun tefsirini size anlatsam siz kâfir oluverirsiniz ve küfrünüz de, bunu yalanlamanız olacaktır." Hemen hemen aynı ifadeler Said bin Cubeyr'in naklettiği rivâyette de yer almaktadır: "İbn Abbas dedi ki, "bunun anlamını size anlatsam, sizin kâfir olamayacağınız ne malûm?" (İbn Cerir, Abd bin Hamid). Ancak İbn Cerir, İbn Ebi Hatim ve Hakim, ve "Şu'b-ül İman" ile "Kitab-ul Es'ma ve's- Sıfât"ta Beyhaki, Ebu'd-Duha'ya istinaden bazı kelime farklarıyla İbn Abbas'ın şu tefsirini nakletmişlerdir: "Bu dünyalardan her birinde Peygamberiniz (s.a.v.) gibi bir Peygamber, sizin Âdeminiz gibi bir Âdem, sizin Nuhunuz gibi bir Nuh, ve İbrahiminiz gibi bir İbrahim ve İsa'nız gibi bir İsa vardır". Ayrı rivayeti İbn Hicr "Fethü'l- Bâri"de ve İbn Kesir kendi tefsir kitabında nakletmiştir. İmam Zehebi ise bunun senedi ve kaynağının doğru olduğunu belirterek şöyle demiştir, "ancak bildiğim kadarıyla Ebud Duha'dan başka kimse bunu nakletmemiştir. Dolayısıyla, bu seyrek rivâyetlerdendir". Bazı diğer ulemâ bunu bir yalan ve uydurma bir rivayet olarak nitelendirmişlerdir. Molla Ali Kâri, "Mevzu'ât-ı Kebir" (s. 19) de bunun uydurma olduğunu belirterek şöyle demiştir: "Gerçi bu İbn Abbas'ın rivâyetidir. Fakat İsrailiyât'tandır". Ne var ki, bunu reddetmenin asıl nedeni, insanların bunun akla hayale gelmeyen bir konu olduğunu sanmalarıdır. Yoksa, rivâyetin kendisinde akıl ve mantığa aykırı bir şey yoktur. Nitekim, Allâme Alusi kendi tefsirinde şöyle demiştir: "Bunu kabul etmekte ne akıl ve zekâ engeldir ne de şeriat. Burada anlatılmak istenen gerçek sadece şudur: Her yerde (dünya gibi gezegende), tıpkı dünyamızda insanların Hz. Âdem'e döndüğü gibi kendi özüne dönen birer mahluk vardır. Ve her dünyada, bizde Hz. Nûh ve Hz. İbrahim gibi diğer insanlardan sivrilmiş olan mümtaz kişiler gibi kendi türlerinden üstün bazı şahsiyetler bulunmaktadır. Allame Alusi

daha sonra şunları yazmaktadır: "Yerlerin (dünyaların) 7'den fazla olması ve aynı şekilde göklerin de sadece 7 kat olmaması pek mümkündür. Bölünmez bir rakam olan 7 ile yetinmek, bundan fazlasının ihtimal dışı olduğunu gerektirmez." Ayrıca, bazı hadislerinde bir gök ile diğer gök arasında 500'er yıllık mesafenin bulunduğuna ilişkin kayıtlara değindikten sonra Allâme Âlusi diyor ki, "Bunun amacı mesafeyi tam olarak vermek değil, anlatılmak istenenin gerçeğe en yakın veya insanların anlayabileceği en iyi şekilde olduğunu ortaya koymaktır."

Burada şu noktaya da temas edelim ki, kısa bir süre önce Amerika Birleşik Devletlerindeki araştırma kuruluşu Rand Corporation'un yaptığı araştırma ve incelemelerde, sadece dünyamızın da içinde bulunduğu Galaksi'de doğal ve fiziksel yapıları dünyamıza benzeyen ve içlerinde canlı mahlûkların bulunduğu tahmin edilen 60, 000, 000 gezegenin bulunduğu tesbit edilmiştir (Economist Dergisi, Londra, 26 Temmuz 1969).

ET-TAHRÎM

Adı: Birinci âyette geçen "tahrîm" kelimesinden alınmıştır. Bu da içeriğinin konusu değildir, aksine bu addan, içinde tahrim" olayının geçtiği bir sûre anlaşılmalıdır.

İniş Tarihi: Sûrede anlatılan "tahrîm" vakası hakkında hadis kitaplarında o sıralarda Hazreti Peygamber'in (s.a.v.) hareminde bulunan iki hatûndan sözedilmiştir: Biri Hz. Safiyye ve diğeri Hz. Mariye K'ıbtiyye. Hazreti Safiyye, Hayber'in fethi sırasında Rasûlulah'in nikâhına girmişti. Hayber fethinin Hicrî 7'de gerçekleştiğinde birleşilmiştir. Diğer hatûn, yani Hz. Mariye Hicri 7'de Mısır hükümdarı Mukavkis tarafından Resûlüllah'a hediye olarak gönderilmiş ve ondan Zilhicce 8. Hicri'de Hz. Peygamber'in İbrahim adlı oğlu doğmuştu. Bu tarihi olaylardan bu sûrenin 7 ilâ 8 Hicri' arasında indiği anlaşılmaktadır.

Ana Konusu Bahisleri: Bu çok önemli sûrelerden biridir. Bunda Hazreti Peygamber'in mübarek zevceleriyle ilgili bazı olaylara değinilerek bazı önemli konular ele alınmış ve onlara açıklık getirilmiştir: Bunlar şöyle sıralanabilir:

Birincisi, helâlle haram ve caiz ile caiz olmayan arasındaki sınırı belirleme yetkileri tamamen Allah'ın elindedir, ve sıradan insanlar şöyle dursun, bizzat Allah'ın Peygamberine (s.a.v.) bile bu yetkilerin bir bölümü bile devredilemez. Peygamber Allah'ın resûlü olarak ancak Yüce Allah'ın emri ve işaretiyle bazı şeylerin helâl veya haram olduğuna karar verebilir. Allah'ın bu emri veya işareti Kur'ân'ı Kerim vasıtasıyla inebilir veya vahy hafi (gizli vahyi) ile verilebilir. Ancak Yüce Allah'ın mübah kıldığı bir şeyi bir kişi şöyle dursun, bir peygamber bile haram kılamaz.

İkincisi, insan toplumunda bir peygamberin yeri çok hassastır. Sı-

radan insanların hayatında meydana gelen pekçok önemsiz olaylar vardır, ama aynı şeyler bir peygamberin hayatında vuku bulunca birer kanun şeklini alıverir bu nedenle, Cenab-ı Allah, peygamberlerin yaşantısını sıkı bir denetim altına almış ve en ufak hareketlerinin bile İlâhi iradeye aykırı olmamasına dikkat etmiştir. Eğer bir peygamber nadiren böyle bir harekette bulunmuş ise derhal düzeltilmiştir. Özellikle, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) en ufak hataları düzeltilmiş, böylece, İslâm Hukuku ve bunun kaide ve kuralları herhangi bir değişikliği uğramadan Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti olarak Allah'ın kullarına ulaşmaları ve bunlara, İlâhi iradeye aykırı en ufak bir şeyin karışmaması sağlanmıştır.

Üçüncüsü, ki bu nokta yukarıdaki maddeden kendiliğinden çıkıyor, Hazreti Peygamber (s.a.v.) en küçük meseleler ve noktalarda uyarılmış, hataları düzeltilmekle kalınmamış, kaydada geçirilmiştir. Bu bakımdan, Hz. Peygamber'in mübarek hayatından faydalanabileceğimiz, ve Yüce allah tarafından herhangi bir şekilde eleştirilmemiş veya kayda geçirilmemiş bütün fiil, hareket, emir ve kararlarının tamamen doğru ve yerinde olduğu, Allah'ın iradesine tamamen uyduğu ve onlardan tam bir güvenle doğru yolu öğrenebileceğimiz konusunda içimiz rahat olabiliriz.

Dördüncüsü, Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Allah'ın kullarının saygı göstermeleri, imanlarının bir parçası olduğu kaydedilmiştir. Bu mukaddes kitabın Tahrîm sûresinde ise aynı Peygamber, mübarek zevcelerini memnun etmek için helâl bir şeyi kendine haram kıldığından ve Allah'ın kendilerini Mü'minlerin anneleri şeklinde niteleyerek müslümanlara, onlara saygı göstermelerini emrettiği bu hanımlar bazı hatalarından dolayı eleştirilmiş ve şiddetli uyarılmıştır. Üstelik, Resûlullah'ın dikkatinin çekilmesi ve mübarek zevcelerinin uyarılması gizlice yapılmamış, bütün ümmetin her zaman okuduğu ve okuyacağı bir Kitaba geçirilmiştir. Gayet tabii ki, Kitabullah'ta bu olaydan bahsedilmesinin amacı, Allahu Teâlâ'nın Peygamber (s.a.v.) ve Mü'minlerin annelerini, iman sahiplerini gözlerinden düşürmek değildir. Ayrıca, Kur'ân'ın bu sûresini okuduktan sonra bir müslümanın kalbinde onlara saygısının azalmadığı da bir gerçektir. Şimdi, Kur'ân'da bu olaydan sözedilmesinin amacı, Allahu Teâlâ'nın, iman sahiplerine, büyüklerine saygılarının gerçek sınırlarını anlatmaktan başka ne olabi-

lir? Pegyamber, Peygamberdir, Allah değildir ki, hiçbir hata işlemesin. Eğer Peygamber'e saygı gösteriliyorsa, bunun sebebi, onun herhangi bir yanlışlık yapmayışından dolayı değildir, aksine İlahi İrade'nin mükemmel bir temsilcisi olması ve Allah'ın onun en küçük hatasını bile düzeltmesidir. Böylece, Hz. Peygamber'in sözleri ve hareketleriyle dolu tüm hayatının Allah'ın iradesi ve rızasına uygun olduğu konusunda emin oluyoruz. Aynı şekilde eshâb-ı kiram ve Hazreti Pegyamber'in mübarek zevceleri hepsi insandı, birer melek veya insanüstü yaratıklar değildi. Onlar hata işleyebiliyordu. Onlar hangi yüksek mevkiye erişmişse, Allah'ın hidayeti ve Allah'ın Resûlunün terbiyesiyle insanlığın en güzel örnekleri olmalarından dolayı ermiştir. Onların üstünlüğü ve saygınlığı bundandır, yoksa, onların her türlü hata ve yanlışlıklardan yoksun yaratıklar olma faraziyesinden değildir. Bu nedenle, Resûlullah'ın (s.a.v.) mübarek döneminde sahabeler yahut mübarek zevceleri insan olmaları bakımından herhangi bir hata işlediği zaman dikkatları çekilmiş ve uyarılmışlardır. Onları bazı hata ve eksikliklerini zâten Resûlullah (s.a.v.) düzeltti, ki bunlardan hadis kitaplarının birçok yerlerinde bahsedilmiştir. Bazı hatalarını ise Yüce Allah bizzat Kur'ân-ı Kerim'de belirterek düzeltti, ve böylece müslümanların kendi büyükleri hakkında abartılı bir kavram geliştirip kendilerini insanlıktan çıkarıp tanrı ve tanrıçalar konumuna getirmemelerini sağladı Kur'ân-ı Kerim'i açık bir zihniyet ve gözle incelerseniz bu hususta çeşitli örnekleri görürsünüz. Örneğin, Âl-i İmran sûresinde Uhud savaşından sözedilirken ashab-ı kiram şöyle hitap edilmişlerdir:

"Allah, size karşı olan va'dinde sadık oldu. O'nun izni ile kâfirleri kolayca öldürüyordunuz. Size sevdiğinizi (zaferi) gösterdikten sonra bozuldunuz. Ve kıtal emrinde çekişip ihtilâfa düştünüz. Emre karşı geldiniz. Sizden dünyayı isteyen olduğu gibi ahireti isteyen de vardır. Sonra sizi, denemek ve imtihan etmek için onlardan geri çevirdi. Ve kusurunuzu affetti. Allah, Mü'minlere büyük fazl ve kerem sahibidir." (âyet: 152).

Nûr sûresindeHz. Âişe'ye (r.a.) atılan iftiradan sözedilerek sahabelere şöyle denilmiştir:

"Bunun işittiğiniz vakit erkek ve kadın mü'minler kendi vicdanlarında iyi bir zanda bulunarak, niçin "bu apaçık bir iftiradır" demediler. İftira edenler, buna niçin dört şahid getirmediler? Madem ki,

şahid getirmediler o halde onlar, Allah katında yalancılardır. Eğer dünya ve âhirette Allah'ın fazl ve rahmeti üzerinize olmasaydı, o dalddığınız dedikodu sebebiyle size büyük bir azap çarpardı. O vakit siz, iftirayı birbirinize anlatıyordunuz. Hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığınz o şeyi, ağızlarınızla söylüyordunuz ve bunu da kolay sanıyordunuz. Halbuki o, (günah bakımından) Allah katında çok büyüktür. Onu işittiğnizde: "bunu söylemek bize yakışmaz. Haşa bu büyük bir iftiradır" deseydiniz ya. Eğer inanıyorsanız, bunun gibisine bir daha ebediyyen dönmemenizi Allah size öğütlüyor." (âyetler: 12-17).

El-Ahzab sûresinde ise Resûalullah'ın mübarek zevcelerine şöyle hitap edilmiştir:

"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun ziynetini istiyorsanız geliniz size (boşanma bedellerini verip) istifade ettireyim. Ve size güzellikle yol vereyim. Yok eğer Allah'ı, Resûlulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız (sabrediniz). Allah, sizden güzel amel işleyenlere büyük bir mükafât hazırlamıştır." (âyetler: 28-29).

Cuma sûresinde sahabeler hakkında şöyle buyurulmuştur:

"Onlar bir ticaret yahut oyun gördüklerinde ona yönelip seni namazda ayakta bıraktılar. De ki: "Allah'ın indinde olan eğleneceden de, ticaretten de daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır." (âyet: 11).

Mümtehine sûresinde ise Beir savaşına katılmış olan bir sahabi, Hz. Hâtıb bin Ebi Belt'ea'nın, Mekke fethinden önce Resûlüllah'ın (s.a.v.) saldırı planından Kureyşli kâfirleri haberdar etmesine şiddetle itaraz edilmiştir.

Bütün bu örnekler Kur'ân'ı Kerim'de vardır. O Kur'ân'ı Kerim'deki onda Allahu Teâlâ hem sahabelerin ve Resûlullah'ın mübarek zevcelerinin fazl ve şerefinden sözedilmiş hem de onlara "radıyallahu anhâ" (Allah onlardan razı olmuştur) müjdesini vermiştir. Büyüklere saygıyla ilgili bu dengeli ve ölçülü öğretilerden dolayıdır ki, müslümanlar yahudiler ile hırsitiyanların düştüğü gibi, insanlara tapma çukuruna düşmediler. Aynı nedenle, ileri gelen sünnet ehlinin hazırladıkları hadis, tefsir ve tarih kitaplarında ashab-ı kiram, mübarek zevceler ve diğer büyüklerin meziyet ve faziletlerinden sözedilirken, zaafları, eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla ilgili olaylara değinilmekten de kaçınılmamaştır. Oysa,

bu zâtlar, günümüzde onları yüceltme iddiasında bulunanlardan daha değerli kimselerdi.

Beşinci, Allah'ın dini tertemiz, katkısız ve arıdır. Bu sûrede bu noktaya açıklık getirilmiş ve Allah'ın dininde, herkesin kendi iman ve ameli açısından layık olduğu şeylerin bulunduğu kaydedilmiştir. Bir insanın en büyük ve en faziletli insanlarla akrabalığı veya bağlantısı kendisi için hiç yararlı olamaz. Aynı şekilde en kötü kişi ve adı çıkmış biriyle yakınlığı kendisine herhangi bir zarar veremez. Bu hususta özellikle mübarek zevcelere üç tür kadının örneği sunulmuştur. Birinci örnek Hz. Nûh ve Hz. Lût (s.a.v.)un karılarıdır. Bunlar iman etmiş ve güzide kocalarına yardımcı olsalardı, İslâm ümmetinde tıpkı Hazreti Peygamber'in temiz zevceleri gibi saygı ve değere layık olurlardı. Ancak tamamen ayrı bir tutum içinde girmeleri yüzünden peygamber eşleri olmaları kendilerine hiçbir yarar sağlamadı ve Cehennem'e gitmekten kurtulamadılar. ikinci örnek Fir'avn'ın karısıdır, ki Allah'ın en büyük düşmanının hayat arkadaşı olmasına rağmen iman ettiği ve Fir'avn kaviminden ayrı bir yol izlediği için Fir'avn gibi "ekfer,ül kâfirin" (kâfirlerin kâfiri) bir hükümdarın karısı olması bile kendisine herhangi bir zarar vremedi ve Yüce Alah onu Cennet'e layık kıldı. Üçüncü örnek Hz. Meryem (s.a.v.)dir. Kendisine büyük bir fazilet ve yüce bir mevki verilmesinin nedeni, Allahu Teâlâ'nın onu çok büyük sınavdan geçirmek istediğine karar verdiği zaman onun bunu derhal kabul etmiş olmasıdır. Hz. Meryem'in dışında hiçbir bakire ve namuslu kız böylesine ağır bir sınavdan geçmemişti. Yani, kendisi bekâr ve bakire iken Allah'ın emriyle mucizevi bir şekilde hamile kalıverdi ve ilerde Rabbinin ondan ne gibi bir görev ve hizmet beklediği belirtilmişti. Hz. Meryem (s.a.v.) buna herhangi bir tepki göstermek yerine gerçek bir Mü'mine gibi, Allah'ın rızası için yapması gereken her şeyi yapınca Allah ona, "Seyyidet-ün Nisa fi'l Cennet"i (cennet'te kadınların lideri) (Müsned Ahmed) gibi üstün bir ünvan verdi.

Bu sûrede bu önemli noktaların dışında ortaya çıkan bir gerçek te şudur: Allahu Teâlâ'dan Hazreti Peygamber'e sadece Kur'ân'da yer alan ilim gelmezdi, aksine, Kur'ân'da yer almayan bazı diğer konularda da vahy yoluyla bilgi verilirdi. Bunun açık delili, bu sûrenin 3. âyetidir. Bu âyette belirtildiği gibi, Hazreti Peygamber (s.a.v.) mübarek zevcelerinden birine gizli bir şey söyledi ve o da bunu başkalarına an-

lattı. Bunun üzerine Allahu Teâlâ, Resûlüllah'ı haberdar etti. Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) adı geçen zevcesini bu konuda uyarınca, o kendisinin bunu nasıl öğrendiğini sordu. Resûlulah, her şeyi bilen varlığın kendisine bunu bildirdiğini söyledi. Şimdi Kur'ân'ı Kerim'de, Yüce Allah'ın Hz. Peygamber'e, "Habibim, zevcene gizlice söylediğin şeyi kendisi başkasına veya falanca şahısa anlattı" mealinde söylediği söz veya benzer herhangi bir ifade bulunuyor mu? Kur'ân'ı Kerim'de böyle bir âyet yoksa, ki gerçekten yoktur, bu, Hazreti Peygamber'e Kur'ân'dan başka vahylerin de indiğini açıkca göstermiyor mu? Bu olay, hadisleri inkâr edenlerin, Resûlullah'a Kur'ân'ın dışında herhangi bir vahy gelmediği fikrini tamamen çürütmüş oluyor.

ET-TAHRÂM SÛRESİ

(Medine'de nazil olmuştur, 12 âyettir)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ۝

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

1: Ey Peygamber! Allah'ın sana helâl kıldığı şeyleri niçin kendine haram ediyorsun?[1] (Acaba) Zevcelerinin rızasını kazanmak için[2] (mi?). Allah, Gafûrdur, Rahîmdir.[3]

Açıklamalar

1. Aslında bu bir soru değil, Yüce Allah'ın hoşnutsuzluğunu belirtmesidir. Yani, burada amaç Hazreti Peygamber'e sözkonusu hareketi neden ve niçin yaptığını sormak değil, aksine Allah'ın helâl ettiği bir şeyi kendisine haram ettiği şeklindeki hareketinin Allah'ın hoşuna gitmediğini belirtmektedir.Bundan bu anlam kendiliğinden çıkıyor ki, Allah'ın helâl ettiği bir şeyi, kimsenin, hatta Resûlüllah'ın bile haram etme yetkisi yoktur. Hazreti Peygamber (s.a.v.) sözkonusu şeyi ne inanç olarak kabul etmiş ne de şeriat olarak benimsememişti ve sadece bunun kullanımını kendi kişiliği için haram kılmıştı. Ancak kendisi sıradan

bir insan olmayıp Allah'ın resûlü kimliğini taşıyordu ve bir şeyi kendi kişiliğine haram kılması, ümmetinin de o şeyi kendine haram kılma yahut mekrûh etme ihtimali vardı, ya da ümmetin bazı fertlerinin, Allah'ın helâl ettiği şeyleri kendilerine haram etmelerinin sakıncalı bir yanı olmadığı görüşüne kapılma imkânı vardı. yüce Allah bu nedenle Resûlullah'ın bu hareketine itiraz etti ve böyle bir "tahrîm" (haram etme fiili)den sakınmalarını istedi.

2. Bundan anlaşılıyor ki, Hazreti Peyamber (s.a.v.) bu tahrim hareketini kendi isteğiyle yapmamıştı; mübarek zevceleri böyle yapmasını istemişti ve kendisi de sadece onları hoş tutmak için helâl bir şeyi kendine haram etmişti. Burada şöyle bir soru aklımıza gelebilir: Yüce Allah bu tahrim hareketine itiraz etmesinin yanısıra bunun sebebini niçin özellikle belirtmiştir. Gayet tabii ki, amacı sadece Resûlullah'ı helâli haram kılmasından aklımıza gelebilir: Yüce Allah bu tahrim hareketine itiraz etmesinin yanısıra bunun sebebini niçin özellikle belirtmiştir? Gayet tabii ki, amacı sadece Resûlüllah'ı helâli haram kılmasından alıkoymak olsaydı, bu ilk cümle ile elde edilirdi ve niçin böyle bir harekette bulunduğun belirtmesine gerek yoktu. Sebebini özellikle belirtmesinden açıkça anlaşılıyor ki, amaç sadece Hazreti Peygamber'i helâli tahrim etmek konusunda uyarmak değil, aynı zamanda, mübarek zevcelerine, bir nebi ve Resûlullah'ın eşleri olarak kendi ağır sorumluluklarına dikkat etmediklerini ve Hz. Peygamber'e, helâl olan bir şeyi haram etme tehlikesinin doğduğu bir iş yaptırdıklarını hatırlatmaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de Resûlullah'ın kendine haram ettiği şeyin ne olduğu anlatılmamıştır. Ancak muhaddis ve müfessirler bu hususta, bu âyetin inişine sebep olan iki ayrı olaydan sözetmişlerdir. Bunlardan biri Hz. Mariye Kıbtiye (r.a.)nin olayıdır ve diğeri Resûlüllah'ın balı yememe andıdır.

Hz. Mariye ile ilgili olay şöyledir: Hudeybiye Anlaşmasının ardından Yüce Peygamberimiz'in (s.a.v.) çevredeki ülkelerin hükümdarlarına İslamiyete davet eden mektuplar gönderdiği bilinmektedir. Bu mektuplardan biri İskenderiye'nin Rum Patriğine de gönderilmişti. Bu patriğe Araplar "Mukavkis" derlerdi. Hz. Hâtıb bin Ebi Bel'ta'a, Resûlullah'ın mektubunu bu patriğe iletince kendisi İslamiyeti kabul etmedi, ama kendisine çok iyi davrandı ve mektuba yazdığı ce-

vapta şunları belirtti: "Bir peygamberin daha geleceğini biliyorum; ama bence o, Suriye'den çıkacaktır. Ancak ben elçinize saygılı davrandım ve huzurunuza, Kıbtîlerin önde gelen iki kızını gönderiyorum." (İbn Saad). Bu kızlardan biri Serin'di ve diğeri Mariye (Hıristiyanlar, Hz. Meryem'e Mari, Maria veya Mary derler). Mısır'dan ayrılırken Hz. Hâtıb, iki kıza islâmiyetin esaslarını anlattı ve onlar müslüman oldu. İki kız Resûlüllah'a varınca kendisi Serin'i Hz. Hisan bin Sabit'e cariye olarak verdi ve Hz. Mariye'yi kendi haremine aldı. Zilhicce 8 Hicri'de Hz. Mariye'den Resûlullah'ın oğlu Hz. İbrahim doğdu (El-İsti'ab, el-Esabe). Hz. Mariye son derece güzel bir hatûndu. Hafız İbn Hicr, "El-İsabe"deHz. Âişe'nin kendisiyle ilgili şu sözlerini nakletmiştir: "Ben hiçbir kadını Mariye kadar kıskanmadım, çünkü kendisi çok güzel ve çekici bir kadındı ve Resûlullah onu çok beğenmişti." Onunla ilgili olarak anlatılan hadislerin özeti şöyledir: Bir defasında Hz. Peygamber Hz. Hafsa'nın evine gitti, o sırada o evde yoktu. Derken Hz. Mariye oraya geldi ve Resûlullah ile bir süre yalnız kaldı. Hz. Hafsa bu olaydan hoşlanmadı ve Resûlulah'a bu konuda ne düşündüğünü anlattı. Resûlullah (s.a.v.) kendisini memnun etmek için bundan böyle Hz. Mariye evlilik bağını sürdürmeyeceğine dair kendisine söz verdi. Bazı rivayetlere göre Resûlullah (s.a.v.) Hz. Mariye'yi kendine haram etti ve bazılarına göre and da içti. Bu rivayetlerin çoğu tabiin'den mürselen naklolunmuştur, ancak bunlardan bazısı Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Abbas ve Hz. Ebu Hureyre'ye de aittir. Bu kadar rivayetler karşısında Hafız İbn Hacer, "Fethül Bari" adlı eserinde bu olayın mutlaka bir temeli olduğu fikrine varmıştır. Ne var ki, "Kütub-u sitte"den hiçbirinde bu olay yer almamıştır. Nesa'i de Hz. Enes'den sadece şu sözler naklolunmuştur: "Hz. Peygamber'in temettü ettiği (yararlandığı) bir cariyesi vardı. Hz. Hafsa ileHz. Âişe bu cariyeden ayrılması için Hz. Peygamber'e sürekli baskı yapmaya başladılar. Nihayet, Peygamber o cariyeyi kendine haram etti. Bunun üzerine işbu âyet indi ve kendisine denildi ki, "Ey Nebi, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyleri niçin kendine haram ediyorsun?"

İkinci olay, buhari, Müslim, Ebu Davud, Nesai ve diğer hadis kitaplarında bizzatHz. Âişe tarafından naklolunmuştur ki, özetle şöyledir: Resûlullah genellikle Her gün ikindi namazından sonra tüm mübarek zevcelerini ziyaret ederdi. Bir ara, Hz. Zeyneb binti Caşh'in yanında uzunca süre kalmaya başladı. Bunun sebebi, Hz. Zeyneb'e bir yer-

lerden balın gelmiş olmasıydı. Hz. Peygamber balı çok severdi. Dolayısıyla Hz. Zeyneb'e uğradığında orada ballı şerbet içmekten hoşlanırdı.Hz. Âişe'nin ifadesine göre kendisi durumdan şüphelendi ve Hz. Hafsa, Hz. Sevde ve Hz. Safiyye ile kafa kafaya verip Resûlullah'ın kendilerine geldiği zaman mübarek ağızının "ğafir" koktuğunu söylemeye karar verdiler. Meğafir biraz kötü kokan bir çiçektir ve bir arı bundan bal yaparsa o bala da bu kötü koku sızar. Resûlullah'ın çok temiz ve titiz bir kişi olduğ ve kendi vücudundan kötü bir kokunun çıkmasından nefret ettiği herkesçe biliniyordu. Bu güya diğer zevcelerin, Hz. Peygamber'in Hz. Zeyneb'in yanına gitmesinden alıkoymaları ve ondan bal yememesi için kurdukları bir komplo idi, ve etkili de oldu. Resûlullah, sözbirliği etmiş olan, birkaç zevcesinden ağızından megafir kokusu geldiğini duyunca bir daha bal yememeye karar verdi. Bir rivayete göre Resûlullah'ın sözleri şöyle idi: "Artık bunu (ballı şerbeti) hiç içmeyeceğim, yemin ettim." Başka bir rivayette ise, "buna hiç dönmeyeceğim" dediği belirtiliyor ve "yemin ettim" sözleri geçmiyor. Ve İbn-ül Münzir, İbn Ebi Hatim, Taberani ve İbn Merduyye'nin İbn Abbas'a dayanarak naklettiği sözler ise şöyledir: "Vallahi, ben bunu bir daha içmeyeceğim."

İleri gelen ulema ve müfessirler bu iki hikayeden bu son hikayesinin doğru olduğuna karar vermiş ve ilkine güvenilmeyeceğini belirtmişlerdir. İmam Nesai'ye göre "bal ile ilgiliHz. Âişe'nin hadisi çok doğrudur ve Hz. Mariye'nin haram edilmesi olayı ise iyi bir şekilde aktarılmamıştır." Kadı İyad diyor ki, "aslında bu âyet, Hz. Mariye değil, bal ile ilgili olarak inmiştir." Kadı Ebu Bekr İbn-ül Arabi de bal olayının doğru olduğuna karar vermiştir. Ve İmam Nevevi ile Hafız Bedreddin Aynî'nin görüşü de budur. İbn Humam, "Feth-ül Kadir"de şöyle diyor: "Balın tahrîmiyle ilgili olay, sahih hadislerde, zaten olayın kahramanlarından biri olanHz. Âişe'nin ağızından anlatılmıştır. bu nedenle, bu hadis daha sağlam ve güvenilirdir." Hafız İbn Kesir ise, "doğrusu, bu âyet, balın (Resûlullah'ın kendine) haram edilmesiyle ilgili olarak inmiştir" demiştir.

3. Yani, "zevcelerinizi memnun etmek amacıyla helâl bir şeyi kendinize haram kılma hareketiniz, sizin son derece büyük, önemli ve yüce makamınıza yakışmıyorsa da, bu sizin cezalandırılmanızı gerektirecek bir günah da değildir." Bu nedenle, Allahu Teâlâ, Hz. Peygamber'i uyarıp yanlışlığını düzeltmekle yetindi ve bu hatasını affetti.

قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ ۚ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ ۖ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾

2: Allah, size yeminlerinizin çözülmesi için bazı yollar tayin etmiştir.[4] Allah, sizin mevlânızdır. O, Alîmdir, Hakîmdir.[5]

Açıklamalar

4. Yani, "Ey Peygamber (s.a.v.) Yüce Allah'ın El-Mâide sûresinde 89. âyette yeminlerin kefaretle bozulmasıyla ilgili gösterdiği yola uygun olarak siz bu andı çözün, o and ki, ona göre helâl olan bir şeyi kendinize haram kılmışsınız." Burada fıkıhla ilgili önemli bir soru ortaya çıkıyor ki, o da şudur: Acaba bu emir, bir kişinin and içerek helâl bir şeyi kendine haram etmesiyle ilgili midir yoksa, and kelimesi açıkça belirtilmeden insanın bir şeyi kendine haram etmesi zâten yemin veya and anlamında mıdır? Bu hususta fakihler arasında görüş ayrılığı vardır.

Bir guruba göre sadece tahrim (bir şeyi haram kılmak), yemin değildir. Eğer bir kişi bir şeyi ister karısı veya helâl olan başka bir nesne olsun, kendine haram ederse, bu abes ve anlamsız bir şeydir ve herhangi bir kefaret gerektirmez, ve o kişi, kefaretsiz kendine haram ettiği şeyi tekrar kullanabilir. Mesrûk, Şa'bi, Rebi'ya Ebu Seleme bu görüştedirler ve İbn cerir ile diğer zahirîler bu görüşü paylaşmışlardır. Onlara göre tahrîm, ancak ilgili şeyin haram kılınması sırasında yeminle ilgili sözlerin açıkça kullanılması halinde yemin olabilir. Bu hususta delil olarak şöyle diyorlar: Hz. Peygamber, helâl olan şeyi kendine haram ettiği zaman, çeşitli rivâyetlerde belirtildiği gibi, and içme sözlerini de kullandığı için Yüce Allah bu tür yeminlerden çıkması için belirlenen yolu izlemesini istedi.

İkinci gurup diyor ki, yeminle ilgili sözler kullanılmadan bir şeyi haram etmek bir yemin değildir, ama bir zevce sözkonusu olursa işler değişir. Eğer insan bazı kumaşlar ve elbiseler ile yiyecekleri kendine haram etse bu abes bir şeydir ve o herhangi bir kefaret vermeden bunları tekrara kullanabilir. Ancak karısı veya cariyesi için, "onunla cinsel ilişki kurmak benim için haram olsun" demişse, o kadın ona yine haram olmayacaktır, ama ona tekrar yanaşmak için and veya yeminle ilgili kefareti vermek zorundadır. Şafiîler bu görüştedir (Mugniü'l- Muh-

tac) Ve buna benzer görüş Malikilerinki de'dir (İbnü'l- Arabi: "Ahkamu'l- Kur'ân).

Üçüncü gurup diyor ki, yeminle ilgili sözler kullanılsa da kullanılmasa da, tahrîm kendi başına bir anddır. Hz. Ebu Bekr Sıddîk,Hz. Âişe, Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Mes'ud, Hz. Abdullah bin ömer, Hz. Zeyd bin Sabit ve Hz. Abdullah bin Abbas (r.a.) bu görüştedirler. Hz. İbn Abbas'ın başka bir görüşü Buhari'de şöyle naklolunmuştur: "Eğer bir kişi kendine karısını haram etmişse, bu hiçbir şey demek değildir". Ancak buna açıklık getirilmiş ve ona göre bunun boşanma değil, and olduğu ve bunun için kefaret gerektiği belirtilmiştir, çünkü Müslim ve İbn Mâce'de İbn Abbas'ın şu sözü yer almıştır: "Bir şeyi haram kılmak kefaret gerektirir". Ayrıca Nesâi'de yer alan rivayete göre İbn Abbas'a bu mesele sorulduğunda kendisi şöyle dedi: "O senin için haram değildir, ama sen kefaret vermekle yükümlüsün." Ve İbn Cerir'in rivayetinde ibn Abbas'ın sözleri şöyledir: "Eğer insanlar, Yüce Allah'ın kendilerine helâl kıldığı herhangi bir şeyi haram kılmalarda, onların ettikleri yeminleri için kefaret vermeleri lâzımdır." Aynı görüşü Hasan Basrî, Atâ, Tavus, Süleyman bin Yesar, İbn Cübeyr ve Katade belirtmişlerdir ve Hanefiler de kabul etmiştir. İmam Ebu Bekr Cessâs diyor ki, "Bu âyetin sözleri görünüşte Resûlüllah'ın, tahrîm ile beraber and içtiğini de göstermiyor. O halde, tahrîmin zaten yemin olduğu kabul edilmelidir. Zira, bundan sonra Allahu Teâlâ bu tahrîm meselesiyle ilgili olarak yemine mahsus kefaret verilmesini vâcip kılmıştır". daha sonra şunları ekliyor: "Bizimkiler (hanefiler) tahrîmi, ancak bununla birlikte boşanma niyeti taşımadığı zaman, bir yemin olarak nitelendirmişlerdir. Eğer bir erkek karısının kendisi için haram olduğunu söylediyse, o güya "Allaha yemin ederim ki, senin yanına yaklaşymayacağım" demiştir ve bu bakımdan îlâ işlemiş olur. Ve bir gıda maddesini kendine haram kıldıysa, güya, "Allah'a yemin ederim ki, ben filan şeyi yemeyeceğim demiş olur. Çünkü Allahu Teâlâ önce, "siz, Allah'ın sizin için helâl kıldığı şeyi kendinize niçin haram kılıyorsunuz?" dedi ve daha sonra, "Allah sizlerin yeminlerinizden çıkmalarınız için bazı yollar belirlemiştir" dedi. Böylece Allahu Teâlâ tahrîmi yemin olarak niteledi ve tahrîm kelimesi kendi anlamı ve şer'î niteliğine göre yeminle eşanlamlı oluverdi."

Burada bir insanın, zevcesini kendine haram etmesi ve zevcenin

dışında diğer şeyleri kendine haram etmesi arasındaki farkın ne olduğu ve bu hususta fakihlerin ne görüş taşıdığını belirtmemiz sanırız yerinde ve insanların genel yararına olacaktır:

Bu konuda Hanefilerin görüşü şudur: Eğer bir kişi herhangi bir boşanma niyeti olmaksızın karısını kendine haram eder yahut onunla cinsel ilişkide bulunmamaya and içerse bu îlâ'dır ve karısıyla tekrar birleşmeden önce kefaret vermesi gerekir. Ancak kendisi boşanmak niyetiyle karısına, "sen benim için haramsın" demişse, niyetini zâten ortaya koymuş olacaktır. Eğer üç talâkla boşamaya niyet etmişse üç talâklı boşanma olacaktır, yok, niyeti daha az sayıdaki talâk, meselâ, bir veya iki defa talâk vermek ise her iki durumda tek talâkla boşanma gerçekleşecektir. Eğer bir kişi, "benim için helâl olan her şeye bana haram olsun" diyorsa, bu sözlerini karısını da kendisine haram etmek niyetiyle söylememişse, ifadesi karısını kapsamayacaktır. Eğer bir kişi karısının dışında bir şeyi kendine haram ederse, onu tekrar kullanmadan veya yemeden, içmeden önce kefaretini vermelidir (Bedayi's Sanayi, Hidaye, Fethü'l- Kadir, El-Cassas: Ahkamü'l-Kur'ân).

Şafiîler diyor ki, zevce talâk veya zihar niyetiyle haram kılınırsa, neye niyet edilmişse o gerçekleşecektir. Yani, ric'î talâka niyetse, ric'i, bain talâka niyetse bain ve zihara niyetse zihar. Eğer bir kişi gerek boşanma gerekse zihar niyetiyle tahrîm sözerini kullanmışsa, bu ikisinden birini seçmesi istenecektir, çünkü boşanma ve zihar aynı zamanda gerçekleşemez. Boşanma ile nikâh iptal olur, oysa, zihar ile aynen devam eder. Herhangi bir niyet olmaksızın zevce haram kılınmışsa, haram olmayacaktır, ama yemin kefareti verilmesi gerekecektir. Eğer zevcenin dışında herhangi bir şeyi haram kıllınmışsa, bu abes ve saçma bir şeydir ve bunun için kefaret gerekmeyecektir (Muğni-ül Muhtac).

Malikilere göre eğer bir kişi zevcesinin dışında herhangi bir şeyi kendine haram kılıyorsa, o şey ne haram olacaktır ne de onu tekrar kullanması, yemesi veya içmesi için kefaret vermesi gerekecektir. Ne var ki, karısına, ister medhûle (kendisiyle cinsel ilişkide bulunulmuş) ister gayri medhûle olsun, "sen haramsın" veya "sen bana haramsın" demişse, üç talâktan azı kastetmişse, bu üç talâklı boşanma sayılacaktır. Asbeğ diyor ki, "eğer bir kişi, "bana helâl olanlar haram olsun" diyorsa, karısının bu ifadesinin dışında tutmazsa, karısı da kendisi için

haram olacaktır. El-Mudevvene'de medhûle ile medhûle olmayan kadın arasında ayırım yapılmıştır. Buna göre, niyet ne olursa olsun, medhûleye haram demekle üç talâk gerçekleşmiş olacaktır, ancak medhûle olmayan bir kadınsa, daha az bir talâk kestedilmişse, o kadar olacaktır, ama herhangi bir talâk sayısı kastedilmemişse, yine de üç talâk gerçekleşecektir. (Zeynel'd-Dusuki'l). Kadı İbnü'l-Arabi, "Ahkam-ül Kur'ân"da bu konuda İmam Malik'in üç sözünü nakletmiştir: (1) Zevcenin tahrîmi, bain talâktır. (2) Böyle bir tahrîm üç talâk demektir (3) Medhûle için üç talâk anlamındadır, gayri medhûle için ise tek bir talâk kastedilmişse tek talâk olacaktır. Daha sonra şunları eklemiştir: "Doğrusu, zevcenin tahrimi tek talâktır, zira erkek haram sözünü kullanmadan talâk kelimesini kullanırsa ve bu hususta herhangi bir sayı vermezse, tek talâk gerçekleşiyor."

Bu konuda İmam Ahmed bin Hanbel'den üç değişik söz naklolunmuştur: (1) Zihara niyet varsa da yoksa da, zevcenin tahrîmi, veya helâl bir şeyi kendine mutlaka haram kılmak zihardır. (2) Bu talâkın açık kinayesidir ve bununla üç talâk gerçekleşir, gerçi bir kişi sadece bir talâka niyet edebilir. (37 Bu bir anddır, ama şu farkla ki, bir kişi bunu talâk veya zihar niyetiyle yapsın ve bu durumda neye niyetse, o gerçekleşir. Bu üç görüşün ilki Hanbelilerde en çok bilinen ve tanınandır. (El-insaf)

5. Yani, Allah Efendiniz ve işlerinizin sorumlusudur. Hayrınızın nerede ve nasıl olduğunu o sizden daha iyi bilir ve size verdiği emirlerinin tümü hikmet doludur. Allah'ın "Mevlâ" olması şu demektir: "Siz kendi başınıza buyuruk, bağımsız veya özerk değilsiniz, aksine Allah'ın kulusunuz; O, Efendinizdir. Onun için, O'nun belirlediği yasalar ve yöntemlerde herhangi bir değişiklik yapmaya hiçbirinizin gücü yetmez. Sizin için doğru olan, işlerinizi O'na havale etmek ve itaat etmektir. Allah'ın "Hâkim ve Alîm" olmasıyla şu gerçek dile getirilmeye çalışılmıştır: Yüce Allah'ın belirlediği tüm kanun ve yöntemler ilme ve hikmete dayanır. Bir şeyi helâl etmişse ilme ve hikmete göre etmiştir, ve haram kılmışsa yine ilme ve hikmete dayanarak kılmıştır. O, hâşâ, körü körüne veya keyfi olarak bir şeyi helâl veya haram kılmamıştır. Dolayısıyla , Allah'a iman edenler ve kendilerinin değil O'nun bilgili ve akıllı olduğunu kabul etmeli ve hayırlarının, O'nun verdiği emirlere uymalarında olduğu anlamalıdırlar.

وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَّأَتْ
بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَّفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَّأَهَا بِهِ
قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَٰذَا قَالَ نَبَّأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ۝

3: Peygamber zevcelerinden birine bir sözü sır olarak söylediğinde o zevce de diğerine bunu haber verdi. Ve Allah da bunu peygambere bildirdi. Peygamber onun bir kısmını bildirmeyip bir kısmını haber verdiğinde, zevcesi: "Bunu sana kim haber verdi?" dedi. Peygamber de "her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan (Allah) bana bildirdi" dedi.[6]

Açıklamalar

6. Çeşitli rivâyetlerde bu "sır"la ilgili çeşitli kıyas ve tahminlerde bulunulmuş ve Hz. Peygamber'in filan filan şeyi zevcelerinden birine söylediği ve o zevcenin de bunu başkalarına aktardığı belirtilmiştir. Ancak bize göre evvelâ, bunu fazla kurcalamamız doğru değildir. Çünkü, Cenab-ı Hak zâten bu sırrın ifşa edilmesi yüzünden Peygamber'in (s.a.v.) zevcesini uyarmaktadır. O halde, bizim bu sırrın ne olduğunu araştırmamız ve buna açıklık getirmemiz elbette ki doğru olmaz. İkinci, bu âyet hangi amaçla inmişse, ona göre, sırrın ne olup olmadığını araştırmamız zâten hiçbir önem taşımaz. Bunun konuşmanın içeriğiyle ilgisi olsaydı zâten Allahu Teâlâ, bunun ne olduğunu anlatırdı. Burada asıl amaç, işledikleri bir hatadan dolayı, Hz. Peygamber'in zevcelerini ikaz etmek ve önemli bir zâtın eşleri olduklarını kendilerine hatırlatmaktır. Çünkü, Hz. Peygamber'in zevcelerinden birine verilen sır tutulmamıştı. Bu dünyadaki sıradan karı kocaların bir meselesi olsaydı, Yüce Allah'ın doğrudan vahy ile Resûlullah'ı (s.a.v.) bundan haberdar etmesi, ve haberdar etmekle yetinmeyip, her zaman bütün dünyanın okuyacağı bir kitaba da geçirmesine hiç gerek yoktu. Bu olayın önemi, o kadının sıradan bir kişinin eşi olmayıp kendisinin hassas bir konumda olduğu ve yüce bir şahsiyetin hanımı olması nedeniyle idi. O kimse ki, bir yandan, her an kâfirler ile müşriklerle mücadele etmek zorunda idi ve diğer yandan, kfürün yerine İslâm düzeninin kurulması çalışmaları onun rehberliğinde ve önderliğinde yapılıyordu. Böylesine büyük bir şahsiyetin evinde öylesine çok planlar kuruluyor ve işler ya-

pılıyordu ki, bunlar sır olarak saklanmaz ve zamandan önce sızdırılsaydı, onun başarmaya çalıştığı büyük iş ve savunduğu dava zarar görecekti. Onun için, onun evinde bir kadın ilk defa kendisine sır olarak söylenen bir şeyi başkasına (gerçi bu kişi bir yabancı değil, evin bir ferdiydi) anlatınca uyarıldı ve üstü kapalı bir şekilde değil, açıkça ve Kur'ân'ı Kerim'de uyarıldı, bununla amaç, sadece Resûlulah'ın temiz zevceleri değil, müslüman toplumun tüm sorumlu kişilerinin eşlerini sırları korumak konusunda eğitmekti. Âyette, açıklanan sırrın belli bir önemi olup olmadığı ve başkasına sızdırılmasının bir zararı olup olmadığına hiç değinilmemiştir. Eleştiri ve uyarı doğrudan sadece bu sırrın başkasına sızdırılması üzerine yapılmıştır. Çünkü, üst düzeyli ve sorumlu bir kişinin evinde bazı kimseler sırları saklamak konusunda isteksiz ve laçka davranırsa, bugün belki de önemsiz bir sır açığa vurulmuştur, ama yarın önemli bir sır ortaya çıkmış olacaktır. Bir kişi ne kadar önemli ve yüksek mevkide bulunuyorsa o kadar önemli ve nazik konular evdekiler tarafından öğrenilmiş olacaktır. Evdekilerden sırlar başkalarına geçmeye başlarsa, bu zaaf ve eksiklik ilerde her an büyük bir tehlike ve zarara yolaçabilir.

فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ
وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَٰلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾

4: İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz ne iyi. Çünkü, ikinizin kalpleri kaymıştır.[7] Eğer Peygamberin aleyhine birbirinize arka çıkarsanız,[8] şüphesiz Allah O'nun mevlasıdır, Cebrail ve Mü'minlerin sâlihleri de dostlarıdır. Bunlardan başka melekler de O'na yardımcıdır.[9]

Açıklamalar

7. Burada kullanılan Arapça kelimeleri, "fakad sağat kulubukuma"dır. "Sağu" Arapçada dönmek, kaymak, eğilmek ve kıvrılmak anlamında kullanılır. Şah Veliyullah Dehlevi bu cümleyi şöyle tercüme etmiştir: "Kalbinizin tüm aynaları eğrilmişti". Şah Refiuddin'in tercümesi ise şöyledir: "Kalpleriniz eğrilmiştir". Abdullah bin mes'ud, Abdullah bin Abbas, Süfyan Sevri ve Dahhak anlamının bu olduğunu belirtmiş-

lerdir: "Kalpleriniz doğru yoldan ayrılmıştır". İmam Râzi bunu şöyle açıklamıştır: "Kalpleriniz Hak'tan ayrılmıştır ve "Hak", Resûlullah'ın getirdiği Hak (doğruluk)tur". Allame Âlusi'nin tefsiri şöyledir: "Sizin, Resûlullahın hoşlandığı şeylerden hoşlanmanız ve hoşlanmadıklarından hoşlanmamalarınız vâciptir. Ne var ki, bu konuda kalpleriniz ondan yana değil ona karşı çevrilmiş oldu."

8. Arapça ifade şöyledir: "va in tazahara aleyhi tazahur". Bu, bir kişi veya bir gruba karşı işbirliği yapmak, birleşmek ve ittifak kurmak demektir. Şah Veliullah Dehlevi bunu şöyle tercüme etmiştir: "Ve eğer Peygamber'i incitmek (zarar vermek) için bir olursanız". Şah Abdulkadir'in tercümesi şöyledir: "Eğer siz ikiniz ona karşı cephe kurarsanız". Mevlâna Eşref Ali Tahnavi'nin tercümesi şöyledir: "Ve eğer siz bu şekide Peygamber'in aleyhine faaliyetlerinize devam ederseniz". Üstad Şebbir Ahmed Osmani'nin açıklaması ise şöyledir: "Eğer siz ikiniz bu şekilde faaliyetleriniz ve davranışlarınızı sergilmeye devam ederseniz".

Âyetin muhatabı iki bayandır ve bağlamdan anlaşılıyor ki, bu bayanlar, Resûlüllah'ın mübarek zevceleriydi, çünkü bu sûrenin birinci âyetinden 5. âyetine kadar sürekli olarak Resulüllah'ın eşleriyle ilgili meselelere temas edilmiştir. Bu husus zâten Kur'ân'ı Kerim'in ifadesinden bellidir. Şimdi, bu iki zevcenin kimlerin olduğu ve hangi konuda uyarıldıkları konusuna gelince, bunun ayrıntılarını hadislerde bulabileceğimizi söyleyebiliriz. Müsned Ahmed, Buhari, Müslim Tirmizi ve Nesai'de çok az kelime farkıyla Hz. Abdullah bin Abbas'ın uzun bir rivayeti yer almıştır. İbn Abbas şöyle diyor:

"Ben uzun zamandan beri Hz. Ömer'e (r.a.), Resûlullah'a karşı ittifak kurmuş olan ve haklarında Allahu Teâlâ'nın, "ikiniz de tövbe ederseniz ne iyi. Çünkü, ikinizin kalpleri doğru yoldan ayrılmıştır" dediği iki zevcesinin kimlerin olduğunu sormak istiyordum, ama debdebesi yüzünden soramıyordum. Nihayet, bir defa o, hacca gitti ve ben de kendisine eşlik ettim. Dönüşte bir yerde o abdest alırken fırsatı yakaladım ve bu soruyu sordum. O, bu zevcelerinHz. Âişe ve Hafsa (r.a.) olduğunu söyledi. Sonra şunları anlattı: "Biz Kureyşliler kadınlarımızı kontrol altında tutmaya alışıktık. Medine'ye geldiğimizde baktık ki, burada bazı kadınlar erkeklerini baskı altında tutuyor. Bu dersi bizim kadınlarımız da öğrenmeye başladı. Bir gün karıma kızdım. Bir de ne göreyim, Seninki bana cevap vermiyor mu? (Buradaki ifade şöyle-

dir: fe iza hiye turaciu'ni). Onun bana karşılık vermesine çok içerledim. Fakat bana dönerek dedi ki, "Benim karşılık vermeme niye kızıyorsun? Vallahi, Resûlullah'ın karıları her lâfına cevap veriyorlar (Asıl kelime "le yuraci'nehu"dur) ve onlardan bazıları ona günlerce küs oluyorlar (Buhari'nin rivayetinde, Resûlullah'ın onlardan birine bütün gün küs olduğu ifade olunmuştur)". Bunu duyunca ben evden çıktım ve Hafsa'nın yanına gittim. (Hz. Hafsa (r.a.) Hz. Ömer'in kızı ve Resûlüllah'ın eşiydi). Ben ona Resûlullah'a, söylediklerini hep yüzüne vurup vurmadığını sordum ve o da, "evet" dedi. Ayrıca onun günlerce Resûlullah'a küs kalıp kalmadığını da sordum. (Buhari'nin rivayetinde, Resûlullah'ın kendisine bütün gün küs olduğu belirtilmiştir). Buna da evet cevabını verdi. Ben kendisine şöyle dedim: "Sizden bir kadın böyle yapıyorsa o bahtsızdır ve zarardadır. Sizden biri, Peygamberinin gazabından dolayı Allah'ın kendisine öfkeleneceğini ve kendisinin helâk olacağı ve felakete sürükleneceğini bilmiyor mu ve korkmuyor mu? Resûlullah'a dil uzatma (onunla ağız kavgası yapma) (burada da "le turci'u" kelimesi kullanılmıştır) ve ondan bir şey isteme. Ama malımdan ne istersen alabilirsin. Senin komşunun (Hz. Aişe kastedilmiştir) senden daha güzel olduğuna ve Resûlullah'a daha yakın olduğuna aldanma." Oradan çıkıp akrabamız olan Ümmü Seleme (r.a.)nin yanına gittim ve onunla bu konuyu konuştum. Ümmü Seleme bana, "yahu İbn Hattâb, sen de acayip bir adamsın; her şeye karışırsın, şimdi de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) karılarının işlerine karışmaya başladın" deyince cesaretim kırıldı. Bir süre sonra Ensâr'dan bir komşum gece evime geldi ve bana seslendi. Biz ikimiz sıra ile Resûlullah'ın meclisine katılırdık ve orada olup bitenleri daha sonra birbirimize anlatırdık. Zaman da Gassânlıların saldırısını beklediğimiz zamandı. Komşumun çağırması üzerine dışarıya çıktım. Bana dedi ki, "büyük bir olay oldu". Ben de, "Gassanlılar mı saldırmış?" diye sordum. O, "bundan daha büyük bir olay meydana gelmiştir" dedi, ve ekledi, "Resûlullah karılarını boşadı". Ben de, "vah vah, mahvoldu, bahtsız Hafsa (buhari'deki sözler şöyledir: Hafsa ve Ayşe mahvoldu), ben zâten böyle bir şey olacağından korkuyorum."

Biz bundan sonra olup bitenleri buraya nakletmedik. Rivayetin geriye kalan bölümünde Hz. Ömer'in, ertesi gün Resûlullah'ın huzuruna çıkıp kendisini yatıştırdığı yolundaki sözleri yer almıştır. Biz bu olayı, Müsned Ahmed ve Buhari'nin rivâyetlerini toplayarak aktardık. Bunlar-

da Hz. Ömer'in kullandığı "müracaat" kelimesi, sözlük anlamıyla kabul edilemez, aksine bağlam, bu kelimenin "lâfı yüzüne vurmak", "söze karşılık vermek" anlamında kullanıldığını göstermektedir. Ve Hz. Ömer'in, kendi kızına, "la turaci'a Resûlüllah" demesinin, "Resûlüllah ile ağız kavgası yapma" anlamına geldiği görülmektedir. Bu tercümenin bazı kimseler yanlış olduğunu belirtmektedir. Onlara göre "müracaat"ın tercümesi, "dönüp cevap vermek" veya "sözle karşılık vermek" olabilir, ancak "dil uzatmak" veya "ağız kavgası yapmak" değildir. Ancak bu beyler şu gerçeği gözardı ediyorlar ki, daha alt düzeydeki bir kişi, kendisinden daha üstün olan birine "dönüp cevap verir" veya "sözle karşılık verir"se, bu zâten dil uzatmak ve ağız kavgası yapmak anlamındadır. Meselâ, diyelim ki, bir baba, oğluna herhangi bir konuda kızıyor e onu azarlıyor ve oğlu, ona saygısından dolayı susmak veya özür dilemek yerine ona aynen cevap veriyor. Buna elbette ki, dil uzatmak, terbiyesizlik etmek veya küstahlık etmekten başka bir şey diyemeyiz. Üstelik, mesele, bir baba ile oğul değil de, Allah'ın Resûlu ve ümmetin bir ferdi arasındaki bir mesele ise, ancak aklından zoru olan biri bunun adının dil uzatmak, ağız kavgası veya terbiyesizlik olmadığını söyleyebilir.

Bazı diğer kimseler bizim bu tercümemizin "terbiyesizce" ve "adaba aykırı" olduğunu söylüyorlar. Ama bu sözler bizim değildir ki; biz bu sözleri Hz. Hafsa (r.a.) hakkında kullanmaya cesaret etmedik ki. Biz sadece Hz. Ömer'in (r.a.) kendi kızı hakkında söyledikerini doğru bir biçimde ifade etmeye çalıştık ve unutulmamalıdır ki, Hz. Ömer bu sözelri onu bir hatasından dolayı azarlarken söylemiştir. Onun için, böyle bir şeye "adaba muğayır" demek şu anlama gelmektedir: Ya bir baba, kızını azarlarken adaba aykırı bir şey söylemesin (!) ya da, bu tür azarlama veya serzenişi tercüme eden bir kişi kendiliğinden bunu edebli bir söz haline getirsin (!)

Şimdi burada biraz durup düşünmeliyiz. Mesele sadece Resûlullah'ın (s.a.v.), zevcelerine bir şey söyleyince onlardan hemen karşılığını alması kadar basit ve önemsiz olsaydı, Kur'ân'ı Kerim'de Allahu Teâlâ tarafından bu temiz zevcelerin doğrudan azarlanıp uyarılmasına bu kadar önem verilmesine ne gerek vardı? Ve Hz. Ömer, bunu, önce kızını azarlayıp temiz zevcelerden her birini evine gidip onları Allah'ın azabından korkutacak kadar ciddi bir mesele niçin san-

dı? Ve her şeyden çok, Hazreti Pegyamber, en ufak şeyler yüzünden karılarına darılacak kadar alıngan mıydı? Ve Resûlulah (s.a.v.) bu tür ufak tefek tartışmalar yüzünden zevcelerini boykot edip kendi hücresine kapanacak kadar hâşâ sinirli biri miydi? Bu soruları gözden geçirecek olan bir kişi, bu âyetlerin tefsiri konusunda ister istemez iki yoldan birini seçecektir: Ya temiz zevcelere en ufak bir saygısızlık etmeme düşüncesiyle Alllah ve Resûlune gölge düşmesine göz yumacaktır, ya da, hizaya gelip, o sıralarda bu zevcelerin tutumu ve davranışı öylesine itiraz edilecek hale gelmişti ki, Resûlullah onlara kızmakta haklıydı ve ondan da çok, Cenab-ı Hak onları bu davranışlarından dolayı şiddetle ikaz ve tenbih etmekte haklıydı, şeklinde düşünecektir.

9. Yani, "siz Resûlullah'a karış ortak cephe kurmakla zâten kendinize zarar vereceksiniz; zira, Mevlâsı Allah ve yardımcıları Cebrail, diğer melekler ve sâlih Mü'minler olan birine karış kimse ittifak kurarak başarıya ulaşamaz."

عَسٰى رَبُّهٗۤ اِنْ طَلَّقَكُنَّ
اَنْ يُّبْدِلَهٗۤ اَزْوَاجًا خَيْرًا مِّنْكُنَّ مُسْلِمٰتٍ مُّؤْمِنٰتٍ قٰنِتٰتٍ تٰٓئِبٰتٍ
عٰبِدٰتٍ سٰٓئِحٰتٍ ثَيِّبٰتٍ وَّاَبْكَارًا ۝

5: Eğer Peygamber sizi boşarsa olur ki, Rabbi ona, sizden daha iyi,[10] gerçek müslüman, imanlı,[11] itaatkâr,[12] taibe[13] (tevbe eden), âbide[14] (ibadet eden) ve oruç tutan[15] kadınlar, dullar ve bakireler olmak üzere zevceleri verir.

Açıklamalar

10. Bundan anlaşılıyor ki, kusurlu ve eleştirilen sadeceHz. Âişe ve Hz. Hafsa (r.a.) değildi, aksine diğer zevceler de az çok kusurluydu. Dolayısıyla sözkonusu iki hanımdan sonra bu hanımlar da bu âyette uyarıldı. Kur'ân'ı Kerim'de bu "kusur" veya hatadan sözedilmemiştir, ancak hadislerde bununla ilgili bazı ayrıntılara rastlanmaktadır. Onları biz buraya aktarıyoruz:

Buhari'de yer alan Hz. Enes'in bir rivâyetine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in zevceleri aralarındaki rekabet ve kıskançlıkları yüzünden kendisinin canını iyice sıkmışlardı (Asıl ifade şöyledir:

"icteme'e nisa-ün Nebi sallallahu aleyhi ve sellem fi'l ğ'iyreti aleyhi"). Bunun üzerine ben zevcelere şöyle dedim, "Ola ki, Resûlullah sizleri boşar ve Allah ona sizden daha iyi zevceler ihsan eder". İbn Ebi Hatim, Hz. Enes'e dayanarak Hz. Ömer'in şu sözlerini nakletmiştir: "ümmül Mü'mininler ile Hazreti Peygamberin aralarını açıldığını haber aldım. Bunun üzerine ben her birinin yanına giderek kendilerine dedim ki, "Resûlullah'ın canını sıkmaktan vazgeçin, yoksa Allah, Resûlulah'a sizden daha iyi zevceler ihsan edecektir". Derken, Mü'minlerin analarının sonunucusuna (Buharinin rivayetine göre kendisi Hz. Ümmü Seleme idi) gittiğimde kendisi bana şu karşılığı verdi: "Ya Ömer, Resûlullah'ın, hanımlarına nasihat etmesi yetmiyor mu ki, sen de kalkıp bize nasihat etmeye geldin?" Bunun üzerine sustum ve bundan sonra Allahu Teâlâ'nın bu âyeti nâzil oldu."

Müslim'de İbn Abbas'tan rivayet olunan rivâyete göre Hz. Ömer bu olayı şöyle anlatmıştır: "Resûlullah (s.a.v.) zevcelerinden ayrılarak hücresine çekilince ben mescid-i Nebevi'ye gittim. Baktım, herkes mahzun mahzun oturuyor ve içlerindeki sıkıntıyı atmak için küçük çakıl taşlarıyla oynuyor. Bazıları Hz. Peygamber'in, zevcelerini boşaması gerektiğini belirtiyordu." Hz. Ömer daha sonraHz. Âişe ile Hz. Hafsa'ya gidip nasihat ettiğini anlatmış ve ondan sonra Hz. Peygamber'e giderek şunları söylediğini kaydetmiştir: "Siz zevceleriniz için canınızı niye bu kadar sıkıyorsunuz? İsterseniz onları boşayabilirsiniz. Allah, melekler, Cebrail ve Mikail sizinle beraberdir, ben, Ebu Bekr ve bütün iman sahipleri sizinle beraberdir". Allah'a şükürler olsun ki, pek çok kez benim söylediklerim ve Allah'tan beklediklerim aynen çıkmıştır. Nitekim, bu sefer de böyle oldu ve Tahrîm sûresinin bu âyetleri indi. Daha sonra ben Resûlullah'a karılarını boşayıp boşamadığını sordum. Resûlullah boşamadığını belirtti. Bunun üzerine Mescid-i Nebevi'nin kapısından yüksek sesle Resûlullah'ın zevcelerini boşamadığını herkese duyurdum."

Buhari'de Hz. Enes ve Müsned Ahmed'de Hz. Abdullah bin Abbas,Hz. Âişe ve Hz. Ebu Hureyre'den naklolunan rivayetlerde Hazreti Peygamber'in bir ay süre ile zevcelerinden ayrılmaya karar verdiği ve odasına çekildiği ifade olunmuştur. 29 gün geçtikten sonra Hz. Cebrail (a.s.) kendisine gelip bir ayın geçtiği ve yeminin tamamlandığını bildirdi.

Hafız Bedruddin Ayni'nin "Umdet-ül Kâri"deHz. Âişe'ye atfen mübarek zevcelerin iki gruba ayrıldığı ve Resûlullah'a cephe aldığını kaydetmiştir. İlk grupta bizzatHz. Âişe, Hz. Hafsa, Hz. Sevde ve Hz. Safiyye vardı, ikincisinde ise Hz. Zeyneb, Hz. Ümmü Seleme ve diğer zevceler vardı.

Bütün bu rivayetlerden o sıralarda Resûlullah'ın (s.a.v.) özel hayatında ne gibi çalkantıların meydana geldiği, ve niçin Allahu Teâlâ'nın müdahale ederek temiz zevcelerin davranışlarını düzelttiği az çok anlaşılmış oluyor. Bu zevceler toplumun en temiz ve en iyi kadınları olmalarına rağmen insandı ve insanlığın ihtiyaçları ve zaaflarından yoksun değildi. Bazan onlar sürekli maddi sıkıntı içinde yaşamaktan bıkıyor ve Resûlullah'tan daha çok para, malü mülk ve nafaka istiyorlardı. Nitekim, böyle bir durumda Cenab-ı Allah El-Ahzab'ın 28-29. âyetlerini indirerek kendilerine şu nasihat ve telkinde bulunma ihtiyacını duydu: "Eğer siz dünyevi zenginlik ve refah istiyorsanız, Peygamberimiz sizi güzellikle boşayacaktır; yok eğer Allah ve Resûl ile âhireti istiyorsanız, o zaman, sabır ve metanetle Resûl'ün çektiği sıkıntıları çekmeye çalışın (Ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'an, El-Ahzab, dipnot: 41 ve El-Ahzab sûresinin girişi,). Bazan kadın olmaları nedeniyle sıradan insanalrın hayatında hiç te olağandışı olmayan, ama Allahu Teâlâ'nın, içinde oturma şerefini verdiği evin yüceliği ve büyük sorumluluklarına yakışmayan bazı zaaflar gösteriyor ve eleştirilecek davranışlarda bulunuyorlardı. Bu hareketlerinden dolayı, Hazreti Peygamber'in özel ve ailevi hayatının acılı olabileceği ve mücadelesini verdiği büyük İslâm davasının zarar göreceği ihtimali ortaya çıkınca, Cenab-ı Hak, Kur'ân'ı Kerim'in bu âyetlerini indirerek zevcelerin tutum ve davranışlarını düzeltti. Amaç şu idi: Mübarek zevceler, Alah'ın son Peygamberi (s.a.v.)nin hayat arkadaşları olmaları bakımından sahip oldukları şerefli mevki ve makamın kendilerine verdiği sorumluluğu hissetsinler ve kendilerini sıradan kadınlar veya evlerini sıradan evler sanmasınlar. Bu âyetin ilk cümlesi zâten öyledir ki, bunu işiten temiz zevceler mutlaka dehşete kapılmıştır. "Eğer Peygamber sizi boşarsa olur ki, Rabbi ona, sizden daha iyi, gerçek, müslüman imanlı, itaatkâr, taibe, abide ve oruç tutan kadınlar, dullar, ve bakireler olmak üzere zevceleri verir" şeklindeki buyuruktan daha sert bir uyarı ne olabilir ki? Bir kere Hazreti Peygamber (s.a.v.) tarafından boşanma fikri zâten onlar için dayanılmaz bir olay idi. Bir de kendilerinin, Resûlullah'ın zev-

celeri olma şerefi ortadan kalkacaktı ve onun daha sonra evleneceği kadınlar da kendilerinden her bakımdan daha iyi olacaklardı. Bütün bunları gözönünde tutan temiz zevcelerin artık Allahu Teâlâ tarafından azarlanmaları veya eleştirilmelerini gerektirecek herhangi bir harekette bulunmaları mümkün değildi. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de sadece iki yerde bu güzide hatunların uyarılmalarına ilişkin kayıtlara rastlıyoruz: Biri Ahzab sûresinde ve diğer bu Tahrîm sûresinde.

11. "Müslim" (müslüman) ve "Mü'min" (imanlı) kelimeleri bir arada kullanıldığı zaman, müslim İlâhi emirlere fiilen uyan ve Mü'min, samimiyetle ve bütün kalbiyle iman eden demektir. O halde, gerçek müslüman ve imanlı zevcelerin ilk özelliği, samimiyetle Allah ve Resûlü ve dinine iman etmeleri ve fiilen kendi ahlâk, alışkanlıkları, özellikleri ve davranışları bakımından Allah'ın dinine bağlı olmalarıdır.

12. Bunun iki anlamı vardır ve burada ikisi de kastedilmiştir: (1) Alah ve Resûlune itaat eden ve emirlerine uyanlar. (2) Kocalarına tamamen bağlı ve bütün emirlerini yerine getirenler.

13. "Taib" kelimesi bir kişinin özelliği olarak belirtilirse, anlamı, sadece bir defa tövbe eden olmaz, aksine her zaman Allah'tan kusur ve hatalarının af dilemesini dileyen, vicdanı her zaman zinde olan, kendi zaaf ve eksiklikleriyle yanlışlıklarını her zaman hisseden ve bunlardan dolayı pişmanlık duyan bir kişi olur. Böyle bir kişide kibir, böbürlenme, kendini beğenme ve bencillik gibi kötü huylar bulunmaz ve tabiat itibarıyla son derece alçak gönüllü, yumuşak huylu ve güler yüzlü olur.

14. "Âbid" veya ibadet eden bir kişi elbette ki, ibadet etmeyen bir kişi kadar Allah'ın zikrinden uzak, pervasız ve vurdum duymaz olamaz. bir kadının güzel bir eş olması için "âbide" olması çok gereklidir. Sürekli ibadet ettiği için Allah'ın koyudğu sınırların içinde kalmaya özen gösterir, hakkı olanların hakkını verir, imanı her zaman taze ve canlı kalır ve onun İlahi emirlerden yüz çevirmeyeceği kesindir.

15. Burada aslında "saihat" kelimesi kullanılmıştır. Çeşitli sahabeler ve birçok tabiin bunun anlamının "saimat" oruç tutanlar olduğunu belirtmiştir. Oruçlar için seyahat kelimesinin kullanılmasının sebebi şudur: Eski çağlarda seyahatı genellikle rahipler ile fakir ve dervişler ederdi ve onlar yanında hiçbir yiyecek taşımazdı. Bu sebeple, yiyecek

bulana kadar aç ve susuz kalırlardı. Bu açıdan oruç ta bir çeşit derviş-liktir ve yoksullukta bir yolculuktur. Öyle ki, iftar vakti gelinceye kadar oruç tutan aç kalıyor. İbn Cerir Tevbe sûresinin tefsirinde Hazreti Aişe'nin şu sözerini nakletmiştir: "bu ümmetin seyahatı (yani dervişliği) oruçtur" Burada iyi zevcelerin sıfatları arasında oruç tutmalarından sözedilmesi, sadece farz olan oruç tutmaları anlamında değildir, aksine onların farz olanların dışında nafile oruçlar tutmalarıdır.

Temiz zevcelere hitap ederek Yüc Allah'ın, "Resûlullah sizi boşarsa Allah kendisine sizden daha iyi filan filan özellikleri taşıyan zevceler verecektir" demesi, kendilerinde bu özelliklerin bulunmadığı demek değildir. burada aslında kendilerine şöyle denilmek isteniyor: "Siz, Resûlullah'ın rahatsız olduğu, sıkıntıya girdiği ve üzüldüğü huylarınız ve kötü davranışlarınızdan vazgeçin ve yukarıda sıralanan meziyet ve temiz huyları edinmek için tüm çabalarınızı harcayın."

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ
وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ
لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾

6: Ey Mü'minler! Nefislerinizi ve ailelerinizi, yakacağı insan ve taşlar olan Cehenemden koruyun.[16] O cehennemin üzerinde çok şiddetli ve sert melekler vardır. Onlar, Allah'ın kendilerine emrettiği şeye karşı, isyan etmezler. Kendilerine emrolunan şeyi yaparlar.[17]

Açıklamalar

16. Bu âyet gösteriyor ki, bir kişinin görevi sadece kendisini Allah'ın azabından korumak değildir, aksine doğa düzeni tarafından kendine hangi ailenin reisi olma sorumluluğu verilmişse, o aileye imkânların dahilinde Allah'ın sevgili kulları olacak biçimde en iyi terbiye vermektir, ve aile fertleri Cehenneme doğru yol alıyorlarsa, elinden geldiği kadar onları o yoldan caydırmaktır. O sadece çoluk çocuklarının bu dünyada rahat ve mutlu yaşamaları için çalşmamalıdır, aynı zamanda hatta daha fazla onların âhirette cehennemde yanmamaları için tedbirler almalıdır. Buhari'de yer alan Hz. Abdullah bin Ömer'in

rivayeti şöyledir: Resûlullah buyurmuştur, "Sizden herkes Râ'i (hükümdar, yönetici)dir ve herkes kendi reayasından (yönettiği halk, ahali, vatandaşlar) sorumludur. Hükümdâr râ'i'dir ve kendi reayasından sorumludur, bir erkek ailesinin râ'i'sidir ve ondan sorumludur ve bir kadın kendi kocasının evi ve çocukların ra'isidir ve onlardan sorumludur."

"Cehennem'in yakacağı taşlar olan"dan herhalde, taş kömürü kastedilmiştir. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid, İmam Muhammed Bâkır ve Süddi bu taşların "kükürt taşları" olabileceği görüşündedirler.

17. Yani, onlardan suçluya ceza verilmesi istenirse onu hemen ve eksiksiz yapacaklardır ve cezaları infaz ederken kimseye acımayacaklardır.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
كَفَرُوا۟ لَا تَعْتَذِرُوا۟ ٱلْيَوْمَ ۖ إِنَّمَا تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾
يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ تُوبُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ
أَن يُكَفِّرَ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرِى مِن
تَحْتِهَا ٱلْأَنْهَٰرُ يَوْمَ لَا يُخْزِى ٱللَّهُ ٱلنَّبِىَّ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ مَعَهُۥ ۖ
نُورُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَٰنِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَآ
أَتْمِمْ لَنَا نُورَنَا وَٱغْفِرْ لَنَآ ۖ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ ﴿٨﴾

7-8: Ey kâfirler! Bugün özür dilemeyin. Muhakkak siz yaptığınız şeylerin cezasını çekeceksiniz.[18] Ey iman edenler! Allah'a tevbe-i nasûh[19] (hâlis) ile tevbe edin. Olur ki, Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi, ağaçları altından nehirler akan[20] Cennetlere koyar. Bugün Allah, Peygamberini ve onunla birlikte iman edenleri zelîl etmez.[21] Onların nûrları önlerinde ve sağ taraflarında yürür. Ve "Ey Rabbimiz! Bizim nûrumuzu tamamla, bizi mağfiret et. Muhakkak ki, Sen, her şeye kaadirsin"[22] derler.

Açıklamalar

18. Bu her iki âyetin ifade tarzı, müslümanlara sert bir uyarı taşımaktadır. İlk âyette müslümanlara hitap edilerek kendilerinin gerek kendilerini, gerek çoluk çocuklarını korkunç azaptan korumaya çalışmaları istenmiştir. Diğer âyette ise kâfirlere söyleneceği ifade edilmiştir, yani özelilkle, kendilerine eziyet edilirken, yaptıklarının cezasını çektikleri ve tövbe etmeleri gerektiği belirtilecektir.

19. "Tevbet-en nasuhan", hâlis tövbe veya samimiyetle tövbe etmek demektir. "Nush" kelimesi, Arapça'da ihlâs, samimiyet ve iyi niyet anlamına gelir. Asl-ı nasih, balmumu ve diğer maddelerden arınmış bala denilir. Yırtılmış kumaşı dikmek ve sökülmüş elbiseyi tamir etmek için "nesahati's- Sevb" ifadesi kullanılır. Öyleyse, "tevbet-ün nasuh"un anlamı sözlük açısından ya her türlü riyâ, hile ve nifaktan uzak bir tövbe demektir, ya da, insanın kendi nefsine iyilik ederek günahtan tövbe etmesi ve kendini kötü sondan kurtarması demektir. Ayrıca, günah yüzünden dinde açılan gediği tövbe ederek kapatması veya tövbe ederek, başkalarının taklit etmelerine sebep olacak ve onun örneğini görüp kendilerine çekidüzen vermelerini sağlayacak kadar kendi yaşantısını düzeltmesi demektir. Bunlar "tevbe-i nasuh"un sözlük anlamlarıdır. Şer'î anlamına gelince, bunu, İbn Ebi Hatim'in Zerr bin Hubeyş'ten naklettiği hadisten elde edebiliriz. Onun ifadesine göre kendisi Hz. Ubeyy bin Ka'ab'dan tevbe-yi nasuh'un anlamını sorunca kendisi de aynı soruyu Resûlullah'a sorduğunu ve Resûlullah'ın şu cevabı verdiğini belirtti: "Bunun anlamı şudur: Sen bir hata işlediğin zaman hatan ve günahından dolayı pişmanlık duyuyorsun, daha sonra sonra bu pişmanlığınla Allah'a istiğfar ediyorsun ve bundan sonra bu fiili tekrarlamayacağına söz veriyor ve aynı davranıyorsun. "Hz. Ömer, Hz. Abdullah bin Mes'ud ve Hz. Abdullah bin Abbas da bu anlamı nakletmiştir. Ve bir rivayete göre Hz. Ömer, tevbe-yi nasuh'u şöyle açıklamıştır: "Tövbeden sonra, insanın günahı tekrarlaması şöyle dursun, onu işlemeye bile niyet etmemesi gerekir." (İbn Cerir). Hz. Ali (r.a.) bir defasında bir bedeviyi, tövbe ve istiğfar sözlerini hızlı hızlı söylediğini görünce "bu tevbe-yi el-Kezzabin (yalancıların tövbesi)dir" dedi. Bedevi doğru tövbe ve istiğfarın ne olduğunu sordu: (1) Olup bitenlerden pişmanlık duymak (2) İhmal edilen farzı yerine getirmek (3) Kimin hakkı yenilmişse, ona o hakkın geri verilmesi (4) Kim incitilmişse, ondan özür

dilemek (5) Gelecekte sözkonusu günahı işlememeye and içmek ve (6) "Kendi nefsini, şimdiye kadar nasıl günaha alıştırdınsa Allah'a itaate alıştır, ve ona şimdiye kadar nasıl günahların tadını tattırdınsa, itaatın acısını da tattır" (Keşşâf).

Tövbe ile ilgili anlaşılması gereken şu hususlar da vardır: (1) Tövbe aslında, Allah'a itaatsızlık olduğu için bir günahdan pişmanlık duymaktır. Yoksa, bir günahtan kaçınmaya, örneğin sağlığa zararlı olması, herhangi bir kötü şöhretten çekinmesi yahut mali zarara uğraması gibi nedenerden dolayı söz vermek veya and içmek tövbe değildir. (2) insan ne zaman Allah'a itaatsızlık ettiğini hissederse tövbe etmeli ve hangi şekilde olursa olsun hatasını düzeltmelidir, bunu ertelemesi münasip değildir. (3) Tövbe edip bunu bozmak ve tövbeyi bir oyuncak haline getirip tekrar tekrar aynı günahı işlemek, bu tövbenin sahte oluşunun bir delilidir. Çünkü, tövbenin özü pişmanlıktır ve tövbeyi sık sık bozmak, utanç veya pişmanlık duymamak demektir. (4) Eğer bir kişi içtenlikle tövbe edip aynı günahı işlemeyeceğine and içer ve herhangi bir insani zaaftan dolayı bu günahı tekrarlarsa, eski günahı tazelenmeyecektir, ancak daha sonraki günah yüzünden tekrar tövbe ederek daha kuvvetli bir irade ile tövbesini bozmamaya and içmelidir. (5) Tövbe eden kişi, günahını hatırladıkça tövbesini tazelemek zorunda değildir, ancak nefsi geçmişteki günah dolu yaşantısından haz alıyorsa her defasında tövbe etmelidir. Taa ki, günahlarının anısı ona zevk vermek yerine pişmanlık duymasına sebep olsun. Zira, bir kişi gerçekten Allah'tan korkarak günahlarından dolayı tövbe etmişse, elbette ki Allah'a ittatsızlık ettiği düşüncesinden zevk alamaz, ve zevk alıyorsa demek ki, Allah korkusu yüreğine yerleşmemiştir.

20. Âyetin sözeri dikkate değerdir. Burada açıkça, "tövbe ederseniz, mutlaka affedileceksiniz ve mutlaka Cennete gireceksiniz" denilmemiştir ki, "tövbe ederseniz, belki de Rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi Cennete koyar." Bu demektir ki, günah işleyen bir kişinin tövbesini kabul etmek ve onu cezalandırmak yerine Cennete koymak Allah'a vacip değildir. Aslında, Onun sizi affetmesi ve size ödül vermesi büyük inayeti ve ihsanıdır. Bir kul Allah'tan af beklemelidir, ancak nasıl olsa tövbe edince affedilecek diye günah işlememelidir.

21. Yani, Yüce Allah onların iyi amallerinin mükafatını ziyan etmeyecektir. Kâfirler ile münafıkların kendilerine, "bunlar Allah'a tap-

tıysa elde ne ettiler ki?" şeklinde laf atmalarına fırsat vermeyecektir. Kötü şöhret, ve rezil olmak itaatsız ve âsi kimselerin mi hakkıdır yoksa, itaatkâr ve emre uyanların mı?

22. Bu âyeti Hadîd sûresinin 12. ve 13. âyetleriyle birleştirerek okursak şu gerçeği anlıyoruz ki, iman sahiplerinin sağında nûrlarının yürümesi olayı, mahşerde Cennet'e doğru ilerledikleri sırada meydana gelecektir. Orada her tarafta karanlık olacaktır ve kimler Cehennemi haketmişse, onlar sağda ve solda bir sürü şeylere çarparak ve yuvarlanarak yürüyebileceklerdir. Aydınlık sadece iman sahiplerinin hakkı olacaktır ve onlar ışıklarla yollarında kolayca yürüyebileceklerdir. Bu zor ve kritik anda iman sahipleri, karanlıkta yuvarlanan kimselerin feryadını dinlerken endişeye kapılacaklardır ve kendi kusur, günah ve eksikliklerini hatırlayarak ışıklarının kaybolma ve karınlıkta yuvarlanma korkusuna kapılacaklardır. Bu nedenle, "Rabbimiz, kusurlarımızı affet ve Cennete varmamıza kadar nûrlarımızı koru" diye yalvaracaklardır. İbn Cerir, Hz. Abdullah bin Abbas'ın şu sözlerini nakletmiştir: "Onlar sırat köprüsünden geçinceye kadar nûrlarının kalması ve sönmesi için Allahu Teâlâ'ya dua edeceklerdir. Hasan Basri, Mucahid ve Dahhak'ın tefsiri de hemen hemen buna yakındır. İbn Kesir bu zevâtın şu sözlerini nakletmiştir: "İman sahipleri, münafıkların nûrdan mahrum olduklarını görünce kendi nûrlarının kalması için Allah'a dua edeceklerdir". (Daha çok ayrıntılar için bkz. Tefhim-ül Kur'ân, El-Hadîd, dipnot: 17).

يَٰٓأَيُّهَا
النَّبِيُّ جَٰهِدِ ٱلْكُفَّارَ وَٱلْمُنَٰفِقِينَ وَٱغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَىٰهُمْ
جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ ٱلْمَصِيرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا۟
ٱمْرَأَتَ نُوحٍ وَٱمْرَأَتَ لُوطٍ ۖ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ
عِبَادِنَا صَٰلِحَيْنِ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ ٱللَّهِ
شَيْـًٔا وَقِيلَ ٱدْخُلَا ٱلنَّارَ مَعَ ٱلدَّٰخِلِينَ ﴿١٠﴾ وَضَرَبَ ٱللَّهُ
مَثَلًا لِّلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱمْرَأَتَ فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ

ابْنِ لِي عِندَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِن فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ
وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١١﴾

9-11: Ey Peygamber, kâfirler ve münafıklarla cihad et. Ve onlara karşı sert davran.[23] Onların barınakları Cehennemdir. O, ne fena dönüş yeridir. Allah, kâfirlere Nûh'un karısı ile Lût'un karısını misâl getirdi. Her ikisi sâlih kullarımızdan iki kulun nikâhları altında idiler. Böyleyken kocalarına hainlik[24] ettiler. Peygamber karısı olmaları, onlardan azabı defetmedi. Ve onlara "Cehenneme girenlerle beraber siz de girin" denildi. Allah, iman edenlere de Fir'avn'ın karısını misâl getirdi. O vakit bu kadın: "Ey Rabbim, bana katında Cennette bir ev yap. Beni Fir'avn ve onun amelinden kurtar;[25] beni, o zâlim kavimden de kurtar" demişti.

Açıklamalar

23. Açıklama için bkz. Tefhim-ul Kur'an, Et-Tevbe, dipnot: 82.

24. Bu "hainlik" kelimesi ihanet veya onların kocalarını başka erkeklerle aldatmaları anlamında değildir, aksine onların, iman ve hidayet yolunda Hz. Nûh ve Hz. Lût (s.a.v.)a yardım etmemeleri ve onlara karşı din düşmanlarına arka çıkmaları anlamındadadır. İbn Abbas şöyle demektedir: "Hiçbir peygamberin karısı ahlâksız değildi ve zina suçunu işlememişti. Bu iki kadının hainliği (ihaneti) aslında dinle ilgiliydi. Onlar Hz. Nûh ve Hz. Lût'un dinini kabul etmemişti. Hz. Nûh'un zevcesi, kavminin zâlimlerine, iman edenler hakkında muhbirlik yapardı. Ve Hz. Lût'un hanımı, kocasının yanına gelenlerle ilgili bilgileri kavminin ahlâksız ve alçaklarına sızdırırdı." (İbn Cerir)

25. Yani, Fir'avn hangi kötü amelleri işliyorsa onların kötü sonuna beni dahil etme.

أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهِ مِن رُّوحِنَا وَصَدَّقَتْ
بِكَلِمَاتِ رَبِّهَا وَكُتُبِهِ وَكَانَتْ مِنَ الْقَانِتِينَ ﴿١٢﴾
وَمَرْيَمَ ابْنَتَ عِمْرَانَ الَّتِي

12: İmran kızı Meryem'in[26] misalini de verdi ki o namusunu zinadan korudu.[27] Biz ona ruhumuzdan üfürdük.[28] O, Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını tasdik etti. Ve son derece iman (ibadet) edenlerdendi.[29]

Açıklamalar

26. Belki de Hz. Meryem'in babasının adı İmran'dı, ya da İmran oğullarından olduğu için kendine "İmran'ın kızı" denildi.

27. Bu, Hz. Meryem'in karnından Hz. İsa (s.a.v.)nın doğmunun, hâşâ bir zina veya günahın meyvesi olduğu yolunda yahudilerin suçlamasının reddidir. En-Nisa sûresinin 156. âyetinde bu hainlerin işte bu suçlamasına "büyük iftira" denilmiştir (Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'ân, dipnot: 190).

28. Yani, onun herhangi bir erkekle teması olmadan onun rahmine bir can koyduk. (Açıklama için bkz. Tefhim-ül Kur'ân, En-Nisa, dipnot: 212-213, El-Enbiya, dipnot: 89).

29. Bu üç kadın burada hangi amaçla burada misal olarak gösterilmişse, onun açıklamasını biz Sûrenin girişinde yaptık, dolayısıyla, bunun burada tekrarlanmasına gerek yoktur.

İÇİNDEKİLER

El-Hucurât Sûresi 5
Kaf Sûresi 45
Ez-Zariyât Sûresi 73
Et-Tûr Sûresi 108
En-Necm Sûresi 141
El-Kamer Sûresi 186
Er-Rahman Sûresi 205
El-Vakıâ Sûresi 241
El-Hadîd Sûresi 270
El-Mücadele Sûresi 315
El-Haşr Sûresi 356
El-Mümtehine Sûresi 413
Es-Saf Sûresi 447
El-Cuma Sûresi 479
El-Münafikûn Sûresi 508
Et-Teğabun Sûresi 525
Et-Talâk Sûresi 554
Et-Tahrîm Sûresi 593